Kuram / Siyaset - Güncel

L. Panitch ve C. Leys (Hazırlayanlar)

socialist register 2009

günümüzde şiddet

ya barbarlık ya sosyalizm

İngilizceden çeviren: Umut Haskan

Yordam Kitap

Eserin orijinal adı:
Violence Today
Actually Existing Barbarism
(Merlin Press, 2008, Londra)

SOCIALIST REGISTER 2009

GÜNÜMÜZDE ŞİDDET

Ya Barbarlık Ya Sosyalizm

Hazırlayanlar

Leo Panitch ve Colin Leys

İngilizceden Çeviren

Umut Haskan

Yordam Kitap: 97 ✣ **Günümüzde Şiddet** / Socialist Register 2009
ISBN-978-9944-122-98-6 ✣ *Çeviri*: Umut Haskan ✣ *Düzeltme*: Mehmet Tayak
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Mart 2010 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© The Merlin Press, 2008 (merlinpress.co.uk) © Yordam Kitap, 2009

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: **Pasifik Ofset**
Baha İş Merkezi
Haramidere-İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

siyaset - güncel

GÜNÜMÜZDE ŞİDDET

Ya Barbarlık Ya Sosyalizm

İÇİNDEKİLER

Önsöz . . . 9

Günümüzde Şiddet: Güncel Düşünceler
Henry Bernstein, Colin Leys ve Leo Panitch . . . 13

Amerikan Militarizmi ve Egemen Siyasi Yapısı:
Irak'ın İşgalinden Çıkarılacak Gerçek Dersler
Vivek Chibber . . . 31

Ekrandaki Barbarlık: Amerikan Görsel Kültüründe Şiddet
Philip Green . . . 64

Irk Ayrımı, Hapishaneler ve Savaş:
Abd Şiddet Tarihinden Sahneler
Ruth Wilson Gilmore . . . 85

Devletin Söyledikleri ve Söylemedikleri: İngiltere'de Emek ve "Şiddet"
Joe Sim ve Steve Tombs . . . 102

Şiddetin Kurbanları: Toplumsal Cinsiyet Manzarasına Bakış
Lynne Segal . . . 119

Hindistan'da Kız Çocukları: Değersiz Varlıklar
Barbara Harriss-White . . . 142

Hindistan'da Komünal Şiddet Örneği
Achin Vanaik . . . 155

Endonezya'da Şiddet Üzerine Düşünceler: İki Anlatı ve Üç Giz
Tania Murray Li . . . 178

Kolombiya: Şiddetin Eski ve Yeni Biçimleri *Ulrich Oslender* . . . 197

Nijer Deltası'nda Şiddet Metalaşırken
Sofiri Joab-Peterside ve Anna Zalik . . . 213

Devrimci Mi, Barbar Mı, Yoksa Savaş Makinesi Mi?
Nikaragua ve Güney Afrika'da Çeteler
Steffen Jensen ve Dennis Rodgers . . . 233

Özgürleşme ve Sol:Şiddet Sorunu *Michael Brie* . . . 251

İnsanlığın Savunulması İçin Halk Mücadelelerini Radikalleştirelim
Samir Amin . . . 271

Canlı Kalkan *John Berger* . . . 284

Yazarlar Hakkında . . . 288

Önsöz

Socialist Register'ın elinizde tuttuğunuz kırk beşinci sayısı, yüzyıldan uzun bir süredir sosyalistleri meşgul eden bir sorunla ilgileniyor: yaşamasına izin verildiği müddetçe, kapitalizmin giderek daha fazla şiddetle kendini ifade etme eğilimi... Rosa Luxemburg 1916'da Engels'in ünlü "Kapitalist toplum bir ikilemle karşı karşıya: sosyalizme doğru ilerleme, ya da barbarlığa geri dönüş" sözünü alıntılıyor ve soruyordu: "Avrupa uygarlığının mevcut durumunda, 'barbarlığa geri dönüş' ne anlama gelir? Bu sözleri hepimiz fazla dikkat etmeden, korkunç ciddiyetini kavramadan okuduk ve tekrarladık. Şu anda, etrafımıza bir kez bakmamız, burjuva toplumunda barbarlığa geri dönüşün ne anlama geldiğini gösterecektir bize. Bu Dünya Savaşı –işte barbarlığa dönüş budur." Şiddetin günümüzde ulaştığı yaygınlık ve aşırılık düşünüldüğünde, bir dünya savaşı yaşamıyor olsak bile, reel sosyalizmin sona ermesinden yirmi yıl sonra bir başka barbarlık çağından geçtiğimizi hissetmemek güç.

Georges Sorel'in de *Şiddet Üzerine Düşünceler* kitabını tam yüz yıl önce yayınlamış olması, tatsız bir rastlantı. 1950 basımının Amerikalı yayıncılarının dikkat çektiği gibi, "tüm Avrupa böyle şeylerin karanlık bir geçmişe ait olduğunu safça hayal ederken, Sorel söz konusu felaketlere gebe bir yeni çağın gelmekte olduğunu öngörüyordu". İki dünya savaşının yarattığı kıyımın, Avrupalı Yahudilerin uğradığı soykırımın ve Birleşmiş Milletler'in oluşturulmasının ardından bile, dünya ancak nadiren eskisinden daha az şiddete sahne olan bir yer gibi görünüyor. BM İnsan Hakları Bildirgesi'nden bu yana, insani felaketler zinciri ara vermeden uzayıp gidiyor –Kore ve Vietnam'dan sonra Filistin, Lübnan, Endonezya, Kolombiya, Guatemala, El Salvador, Nikaragua, Angola, Mozambik, Somali, Eritre, Şili, Uganda, Ruanda, Somali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Orta Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Bosna, Çeçenistan, Kuzey İrlanda, Bangladeş, Keşmir, Sri Lanka, Irak, Afganistan… Tecavüzün ve kadına karşı diğer şiddet türlerinin, uyuşturucu savaşlarının, polis ve hapishane şiddeti ve benzerlerinin yaygınlığından söz etmeye gerek bile yok. Yirminci yüzyıl boyunca sadece büyük ölçekli şiddetten kaynaklanan ölümlerin sayısının 140 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor. Dünya

şimdi silahlar için her yıl 1,3 *trilyon* Dolar harcama yapıyor; yani Soğuk Savaş'ın zirve yaptığı dönemdeki toplamdan daha fazla. Soğuk Savaş'ın bitmesini takiben ortaya çıkacağı varsayılan "barış refah payı", Amerikan hegemonyası altında evrensel barış ve "tarihin sonu" hayalleriyle birlikte buhar olup uçtu. 21. yüzyılın ilk yıllarının bilançosunu çıkaran biri, kapitalizmin kendini barbarlık potansiyelinden daha hızlı geliştirdiğini ciddi olarak ileri sürebilir mi?

Socialist Register'in bu sayısında yapmak istediğimiz şey, günümüz dünyasında karşılaşılan şiddet biçimleri ve derecelerinin sergilediği olağanüstü çeşitlilik üzerine net bir bakış açısı geliştirmektir. Şiddetin çağdaş biçimleri o kadar çeşitli ve karmaşık ve o kadar farklı düzey ve değişen bağlamlarda ortaya çıkıyor ki, kapitalizm ve emperyalizmle bu biçimler arasındaki özel bağların yeni bir kavrayışla incelenmesi gerekiyor. Toplumsal ve psikolojik etmenlerin, ayrıca her türden kültürel mirasın da (dinî, ideolojik, ailevi, ırksal, hukuki vb.) bunda kısmen, bazen de kritik rol oynadığını kabul etmek önem taşıyor. "Reel sosyalizm" yönetimi altında uygulanmış şiddeti olduğundan çok daha az gösterme eğiliminden kaçınmak da aynı derecede önemli. Sosyalistlerin, günümüzdeki şiddete değinirken bu mirası dikkate alması gerekiyor hâlâ.

Günümüz şiddetinin kapsamı tek bir cilde sığdırılamaz elbette. Geçtiğimiz yılın *Küresel Parlama Noktaları** sayısı, Orta Doğu ve Latin Amerika'ya odaklanıyor, Irak'ın işgali ve İsrail'in Filistinlilere uyguladığı sömürge kuşatmasından "terörle mücadele"ye, köktencilikler arası çarpışmaya ve emperyalizm ile neoliberalizm karşısında geliştirilen yeni direniş biçimlerine uzanıyordu. Bu sayı, daha büyük bir tuval üzerinde çalışıyor ve makalelerin büyük kısmında, bugün dünyanın çeşitli bölgelerindeki örnek şiddet vakalarının doğası ve kökleri masaya yatırılıyor. Giriş makalesi, günümüz şiddetinin yaygınlığına ve çeşitliliğine genel bir bakış sunarken, bir kez daha bildik soruyu da soruyor: sosyalizm mi, barbarlık mı? Farklı görüş açılarından yola çıkarak bir sonuca varmayı başaran yazılardan pek çoğu, çağımızda artık bir gerçeklik halini almış olan barbarlık ortamında, sosyalist stratejide şiddetin bir yeri olup olmadığı yönündeki önemli sorunun yanıtıyla da ilgileniyor. Kitabın sonunda yer alan John Berger'in "Canlı Kalkan" yazısı, bir siyasi tutukluya yazılmış, yaşanmışlıklarla da bağları olan, dokunaklı bir kurgu mektupla, güçlünün şiddetine karşı kendini en ön safa sürenlerin –ki bunlar çoğunlukla kadınlardır– cesaretini örneklendiriyor. *A'dan X'e* kitabında yer alan bu anlatıyı kullanma izini verdiği için John Berger'e minnettarız. Aynı şekilde, Rosa Luxemburg Vakfı'ndan Rainer Rilling'e, Michael Brie'nin

* Türkçesi için bkz. *Küresel Parlama Noktaları*, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, 2009.

yazısının aslında daha uzun olan Almanca metnini bize gönderdiği, Ingar Solty'ye de büyük yetkinlikle, çeviriyi kısacık bir sürede yaptığı için teşekkür etmek isteriz. Hep olduğu gibi, yine yazı işlerindeki desteğinden dolayı Alan Zuege'ye, kapak tasarımı için Louis McKay'a ve süregiden yardımları nedeniyle de Merlin Press'den Adrian Howe ile Tony Zurbrugg'a teşekkür borçluyuz. Bu yılki sayımızda, yazı işleri kolektifimizin planlamadaki yardımlarına ve diğer katkılarına her zamankinden çok borçluyuz. Kolektifin, Paris'teki eş editör olarak Michel Löwy'yi de içine alarak genişlemiş olması büyük mutluluk. Tüm andıklarımıza ve tabii katkıda bulunan yazarlara teşekkür ederken, ne onların ne de bizim her şey üzerinde tam bir uzlaşma içerisinde olma zorunluluğumuzun bulunduğunu belirtmek isteriz yine.

1968 yılı sayımızda, etkisini hâlâ sürdüren ünlü "Reform ve Devrim" makalesiyle yer almış olan Andre Gorz'un, ayrıca Bob Sutcliffe ile birlikte kaleme aldığı "Küresel Ama Lidersiz?" yazısıyla, o yıl başlatmış olduğumuz küreselleşmenin doğası tartışmasının merkezine oturan Andrew Glyn'in ölümüyle sarsıldık geçtiğimiz yıl içerisinde. Sosyalizmin ve sosyalist çözümlemenin yenilenmesine sundukları kişisel katkı, bizler için son derece değerli bir mirastır.

Leo Panitch
Colin Leys
Temmuz 2008

Günümüzde Şiddet: Güncel Düşünceler

Henry Bernstein,
Colin Leys ve *Leo Panitch*

Günümüz dünyasının karşı karşıya olduğu şiddetin çapı ve yaygınlığı, devasa askeri güç ve silah harcamalarını beraberinde getiren "terörizmle savaş" ve direniş karşıtı savaştan terör ve kontr-teröre, intihar bombacıları ve işkenceden, her iki dünya savaşındakilerle karşılaştırılabilecek insani trajedilere neden olan iç savaşlar ve anarşiye (örneğin, yalnızca Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde ölü sayısının 4 milyonu aştığı tahmin edilmektedir), bunların yanı sıra, şehirleri kasıp kavuran çete savaşlarından, küresel Kuzey'in en zengin ülkelerinde bile etkileri gözlemlenen kadına karşı şiddetin kronik yapısına kadar geniş bir yelpazede, acilen ciddi çözümlemelerin yapılmasını gerektiriyor. Güney ülkelerinin pek çok bölümünde, şiddet neredeyse "*doğal*" hale gelmiş durumdadır ve bu olgunun geçerliliği, yalnızca Irak, Afganistan, Kongo, Darfur, Sri Lanka ve Çeçenistan gibi silahlı çatışma alanlarıyla sınırlı değil. Küresel kapitalizmin nirvanasının, milyonlarca insan için bir kez daha sadece "(a) öldürülmeme", (b) Stendhal'in de farklı bir çağda söylemiş olduğu gibi "kışın sıcak bir paltoya sahip olma" isteğine indirgenmiş olması, durup düşünüldüğünde gerçekten dehşet veriyor.

Kuzey'in "gelişmiş kapitalist ülkeler" olarak anılan bölgelerinde şiddetin kimi biçimleri az ya da çok sıradan sayılmakla birlikte, teröristlerden, ayrıca çocuk hırsızlarından, otomobil hırsızlarından, psikopatlardan, uyuşturucu müptelalarından ve benzerlerinden gelecek şiddete karşı duyulan *korku*, giderek siyasetin ana temalarından biri haline geliyor. Toplum üzerindeki izlemenin çapı ve polis gücü durmadan genişletiliyor. Ceza politikasında ise, önleme ve rehabilitasyondan, suça bulaşmış insanlardan öc almaya ve bu insanları toplumdan yalıtmaya doğru bir kayma söz konusu. Tiraj rekabeti içerisindeki medya, riski abartıyor, göçmenleri günah keçisi ilan ediyor ve hatta sosyal demokrat partiler bile, bu riske verilen tepkide rakiplerinden

daha "sert" görünme yarışına giriyor. Kişisel özgürlükler aşındırılırken, keyfi gözaltılardan tecride, prangalara ve işkenceye kadar değişen bir aralıkta, son döneme kadar barbarca olduğu düşünülmekte olan toplumu kontrol altında tutma yöntemleri tekrar rağbet görmeye başlıyor.

Kapitalizmin günümüzde bürünmüş olduğu yapı ile önceki evreleri arasındaki en belirgin farklılıklardan biri, ana kapitalist ülkelerin artık birbirleriyle savaşa tutuşmaması ve hatta bu yönde tehditlere bile girişmemesi şeklinde ortaya çıkıyor. Bunun yerine, dünya üzerindeki tüm insanları küresel pazar rekabetinin buyruğu altına almak üzere iş birliği yapmayı tercih ediyorlar. Bu iş birliği sonucunda ortaya çıkan gündelik yaşamın var oluş koşulları, dünyanın en güçlü devletlerinin büyük bir kibirle giriştiği "rejim değişikliği" dayatması ile de pekiştirilerek, giderek artan sayıda insanın, suçtan başlayıp ayaklanmalara kadar uzanan bir yelpazede farklı yerel şiddet biçimlerine maruz kalmasına neden oluyor. "Uluslararası toplum" eliyle pompalanan sözde "üçüncü dalga" demokrasi, görünüşte serbest ve rekabete dayanan seçimler düzenleyen ülkelerin sayısını artırmış da olsa, tıpkı 2008'de Kenya ve Zimbabwe'de olduğu gibi, bu seçimlerin öncesinde, seçimler sırasında ve sonrasında şiddetin sık sık hâkim unsur haline geldiğini kimse inkâr edemez. Gerçekte, dünya hiç de liberal demokrasi çığırtkanlarının yirmi yıl kadar önce tasvir ettikleri "tarihin sonu"ndaki dikensiz gül bahçesi gibi görünmüyor. Şiddet, her yerde kol geziyor!

Bu durumda, dünya üzerinde hâlihazırda tecrübe edilmekte olan farklı şiddet tiplerini, nesnel açıklamalarla bahaneleri birbirine karıştırmadan ve önyargıları bir kenara bırakarak ayrıştırmak, her birinin kısa ve uzun vadeli nedenlerini, faillerini, kurbanlarını ve beslendiği koşulları "şiddetten doğrudan ve dolaylı çıkar sağlayanlar kimlerdir?" sorusunu yanıtlayarak tanımlamak ihtiyacı içindeyiz. Ayrıca, daima insan toplumunun bir parçası olagelmiş şiddetin, çağımıza özgü olduğu yanılgısına kapılmamak gerekir. 1991 yılında, Avusturya'da bir buzulda, oldukça iyi korunmuş bir durumda bulunan beş bin yaşındaki erkek insan fosili, sırtındaki ok başı ile dikkat çekiyordu. Danimarka'da bir turbalıkta, 1950'de ortaya çıkarılan 2000 yıllık "Tollund adamı"nın ise, boğularak öldürüldüğü anlaşılmıştı. Tarihi kayıtlara geçen en eski uygarlıklar, fetih ve katliam temelleri üzerine kurulmuştu ve Birinci Dünya Savaşı'nın cephe hattı boyunca uçsuz bucaksız alanlar kaplayan asker mezarlıkları, bu anlamda kapitalist uygarlığın da, yok etme yöntemlerinin endüstriyelleştirilmesi haricinde, ortaya önemli bir farklılık koyamadığını bizlere gösteriyor. Ancak, şiddet ve hatta vahşet erken dönem kültürlerde doğal birer olgu gibi karşılanırken (Bazı toplumlarda yüceltildiğini bile görüyoruz: Homeros'un Truva surları önündeki savaşla ilgili anlatısının kazandığı beğeni, Eski Yunan hümanizminin, saçtığı tüm kanla birlikte göğüs

göğüse çarpışmaya duyulan hayranlıkla yan yana yaşamış olduğu gerçeğini yüzümüze çarpıyor[1]) –belki bizim çağımızda da daha az kan saçmıyor ve sinema filmleri ile bilgisayar oyunlarında yüceltiliyor ama– bu algı artık değişmiş durumda, ya da en azından şiddet, eskisi kadar doğal karşılanmıyor. Yalnızca şiddetin bugün neden bu denli yaygın olduğunu değil, birçok biçimde kabul edilmesine ve hatta desteklenmesine karşın, neden yine de yanlış bir şey olarak görüldüğünü de anlamak zorundayız. Diğer bir deyişle, somut gerçekliğinin yanında, şiddetin ideolojisini de dikkate almalıyız.

Bu çözümlemeleri, şiddetin kapitalizmin gelişim çizgisine eşlik eden yapısını ele alarak yapmaya çalışırken, perdemize çeşitli yansımalar düşüyor: kapitalizm ve emperyalizme karşı direnişin ürettiği karşışiddet, modern kapitalizmin yarattığı koşullar altında son derece yaygın hale gelen "halkın kendine yönelttiği şiddet", ABD'nin "küresel jandarma"lık rolü ve içinde bulunduğumuz dönemde bir kez daha kendinden bahsettiren ikilem: ya sosyalizm, ya barbarlık.

KAPİTALİZMDEN DOĞAN ŞİDDET

Ünlü "sermaye dünyaya, tepeden tırnağa her bir gözeneğinden kan ve pislik damlayarak gelir" tespitini yapan Marx, elbette kapitalizmden önce gelen toplumsal oluşumların sunduğu "kan ve pislik" hakkında da herhangi bir yanılsama içerisinde değildi. "Amerika'da altın ve gümüşün varlığının keşfedilmesi; yerli halkların imhaya, soykırıma ve köleleştirmeye tabi tutulup, madenlere diri diri gömülmesi; Doğu Hint Adaları'nın ele geçirilmeye ve yağmalanmaya başlanması; Afrika'nın, derisi siyah olanların ticari amaçlarla avlandığı bir safari alanına dönüştürülmesi, hepsi kapitalist üretim çağının pembe şafağının işaretleriydi".[2] Marx bu cümlelerle, on beşinci ve on sekizinci yüzyıllar arasında, merkezi İngiltere olmak üzere önce tarımsal kapitalizme geçişe, sonra da endüstriyel kapitalizmin doğuşuna zemin hazırlayan ilkel birikime işaret ediyordu. İngiltere'de köylü sınıfın mülksüzleştirilmesi, küçük esnafın batması ve ilk dönem fabrika proleterleri tarafından tecrübe edilen korkunç çalışma ve yaşam koşulları, daha sonra farklı şiddet biçim ve dereceleri ile, kapitalizmin yarattığı dünya sistemi boyunca her yerde kendini tekrar etti.

Sömürgeci yayılmacılık ve Avrupalıların denizaşırı topraklarda yerleşim

1 "Yiğit Idomeneus sapladı kargısını göğsünün ortasına / o güne dek onu koruyan tunç zırhı deldi / kargının altında kırıldı zırh çatırtıyla / Alkathoos yıkıldı yere paldır küldür / kargı yüreğine saplı kaldı / can onu bırakıp giderken / kargının gönderi sallandı durdu". *İlyada*, David Denby, Great Books, New York: Simon and Schuster 1996, s. 29-30'da alıntılanmıştır. [*İlyada*, çev. Arza Erhat ve A. Kadir, 2009 (25. baskı), Can Yayınları]

2 Karl Marx, *Capital*, Cilt I, Harmondsworth: Penguin, 1976, s. 926 ve 914.

süreci, Amerika, Asya, Afrika ve Avustralya yerli halklarının mülksüzleştirilmesini (bazı durumlarda imhasını), daha sonra da zor kullanılarak gelişen dünya kapitalizmine dâhil edilmesini veya marjinalleştirilmesini de kapsıyordu. Tüm bunlar, sürece eşlik eden ve "uygarlaştırma misyonu" adı altında beyaz adam hükümranlığının dayatılmasını meşru gösteren bir ırkçılık yaklaşımı izlenerek kolaylaştırıldı. Görüldüğü gibi şiddet, aslında hem kapitalist dünyanın "çekirdeğini" oluşturacak bölgelerde, hem de bu dünyanın çeperlerinde, ilkel birikimin bir parçası konumundaydı. Aynı şiddet, Avrupa'nın büyük bölümünde yirminci yüzyılın ikinci yarısına dek tamamlanamayan, Balkanlar'da yirmi birinci yüzyılda da sürdüğü söylenebilecek çağdaş kapitalist devlet yapısı ve devletler arası işleyişin oluşturulması sürecinin de ayrılmaz bir unsuruydu.

Bugün ise Asya, Afrika ve Latin Amerika'da, kapitalist birikim çağının derinliklerinde varlığını sürdürmeyi başarmış bir ilkel birikim biçimiymişçesine, stratejik doğal kaynakların henüz tükenmediği önemli bölgeler kuşatılmaya ve yağmalanmaya devam ediliyor.[3] Michael Klare'in işaret ettiği gibi, bu süreçte de kesintisiz başarı veya sürdürülebilirlik, şiddet yoluyla sağlanıyor:

> …petrol, doğalgaz, uranyum ve diğer maden üretimlerinin yoğunlaştırılması, başlı başına bir istikrarsızlık kaynağı olarak ortaya çıkıyor… Bu yağmaya konu olan uluslar, genellikle yoksul. Sanki kaynakları kontrol altında tutanlar, bereketli bir zenginliğin tek kesin kaynağını da ele geçirmiş oluyorlar. Bu durum, rakiplerini sindirme yolunda asker ve polis kuvvetleri üzerindeki hâkimiyetlerini kullanmaktan çekinmeyen doymak bilmez elitlere, gücün tekelleştirilmesi konusunda davetiye çıkarıyor. Sonuç çoğu kez, gaddar kolluk kuvvetleri eliyle gücünü sürdüren; çoğunlukla farklı bir etnik gruba dâhil olan hoşnutsuz ve yoksullaştırılmış kitlelerce etrafı çevrilmiş kafadar kapitalistlerden oluşan bir zengin tabaka oluyor: Tam bir kargaşa ve isyan reçetesi. Nijerya'nın Nijer Deltası bölgesinde, Darfur ve Güney Sudan'da, Nijer'in uranyum zengini bölgelerinde, Zimbabwe'de, Angola'nın petrol kaynaklarının büyük kısmını barındıran Cabinda eyaletinde ve "doğal kaynak laneti" olarak adlandırılan şeyden nasibini alan başka sayısız yerlerde bugün görülmekte olan tablo aynen böyle.[4]

"Güney" aynı zamanda, "liberal barış"ın, serbest pazarların ve demokrasinin yaratılmasına yönelik müdahalelerin görüldüğü, ABD ile müttefiklerinin, "ibret verme amaçlı", ve "önleyici" şiddeti devreye sokmakta kendilerini son derece özgür hissettiği yer durumunda. 1991 yılında Kuveyt'ten çekilmekte olan Irak ordusunun katliama tabi tutulması, 1999'da Sırbistan'ın bombardıman edilmesi, devasa birer "ibret amaçlı" şiddet eylemiydi. Irak'ın istilası ve

3 Bu durumun rahatsız edici güncel örneklerinden biri de, günümüzün ekolojik krizine getirilen karbon ticareti "çözüm"ünün bir parçası olarak, tropikal ormanların, karbon emici işlevi görmek üzere gasp edilmesidir.

4 Michael T. Klare, "The New Geopolitics of Energy", *The Nation*, 19 Mayıs 2008, s. 24.

işgali ise, Saddam rejiminin, aslında sahip olmadığı "kitle imha silahları" ile girişeceği ileri sürülen saldırganlığı "önleme" gerekçesiyle meşrulaştırıldı. Hem "ibret amaçlı", hem de "önleyici" şiddet, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi doğrudan, ya da 1970'ler ve 1980'lerin Güney Afrika'sında, "komünizm" ile mücadele adı altında uygulanan apartheid örneğindeki gibi, "dost" baskıcı rejimler eliyle, yani taşeronlar kullanılarak uygulanabiliyor. ABD, 1950'lerde Guatemala ve İran'da, 1960'larda Endonezya'da, 1970'lerde Şili'de, 1980'lerde Nikaragua ve Greneda'da ve son dönemde Kosova, Afganistan ve Irak'ta da, "tehdit edici" bulduğu hükümetlerin devrilmesinde pay sahibi oldu ve başrolü oynamadığı örneklerde bile, bu "rejim değişiklikleri"ne eşlik eden şiddet dalgalarında suçun önemli bir ortağıydı.

KARŞI ŞİDDET DÖNGÜSÜ

İlkel birikim ve devletleşme süreçleri ile, sermayenin askeri maceracılıktan bireysel ve kurumsal mülkiyet haklarının zorla yaratılmasına kadar uzanan bir aralıktaki çeşitli egemenlik biçimleri, bir karşı şiddet zincirini de beraberinde getirdi. Rus ve Çin devrimleri başta olmak üzere, yirminci yüzyılın büyük toplumsal devrimlerinde, sosyalist inşa projelerinin başlangıç koşullarının, mevcut küresel savaş ve emperyalist saldırı ortamlarında, ister istemez şiddet yoluyla oluşturulması gerekiyordu. Bu oluşumu, parti-devletin pekiştirilmesi ve "sosyalist ilkel birikim" süreçlerinin emrine sunulan, 1930'ların başında SSCB'de ve 1950'lerin sonunda Çin'de karşı karşıya kalınan büyük kıtlık dönemlerinin etkilerini de içeren şiddet dalgası izledi.

Üçüncü Dünya'nın Cezayir, Vietnam, Mozambik gibi ülkelerinde yürütülen sömürgecilik karşıtı bağımsızlık hareketlerinde ise, en küçük ulusal özgürlük isteğinin bile –özellikle de kırlarda ve kentlerde yaşayan emekçi yoksullardan geldiğinde– şiddet yoluyla bastırıldığı ortamlarda, silahlı mücadeleler başlatıldı. Silahlı mücadele yolu aynı zamanda, Guatemala, İran, Endonezya, Şili, Arjantin, Nikaragua, Güney Afrika ve pek çok diğer yerde, hükmeden yerel sınıfların ve onların emperyalist müttefiklerinin, ilerici politik güçlere karşı uygulamaktan çekinmediği "ibret amaçlı" ve "önleyici" şiddet biçimleri karşısında da izlendi.

Bugün de devam etmekte olan ulusal özgürlük savaşları, ilkel birikim sürecine eşlik eden mülksüzleştirme ve zulme karşı sergilenen direnişin ortaya çıkma şekillerinden biriydi. Bu direniş, köylü isyanları, grevler, "toplumsal eşkıyalık" ve James Scott tarafından "ezilenlerin silahları" şeklinde adlandırılan şeyin keşfedilip günlük yaşama aktarılması gibi farklı biçimlere bürünerek bugüne geldi. Tüm bu biçimler, şiddet yoluyla takılan boyunduruğa yine şiddete başvurularak yanıt verilmesi konusunda kendi diyalektiğini de

ortaya koyabiliyor.[5] Bu hareketler, ulusal özgürlük mücadelelerinden başlayıp; toprak ağalarının, toprak hırsızlarının, tüccarların ve tefecilerin saldırganlığına, sömürgeci ve sömürgecilik sonrası baskıcı devlet yapılarına, bunlara bağlı vergi tahsildarlarına, jandarmaya ve yargıçlara, rahiplere ve imamlara karşı girişilen, tepki niteliğindeki, çoğu kez savunma amacı taşıyan şiddete kadar giden bir yelpazedeki "karşı şiddet" döngüsü boyunca yayılıyor.

Ardından, bu dehşet diyalektiği içerisinde, yırtıcı saldırganlar şiddet döngüsünü bir üst seviyeye taşıyor: sergilenen direniş; "paramiliter" birlikler, özel "güvenlik" şirketleri, "olağan dışı iade" [*extraordinary renditions*][6], kaybetmeler, işkence vb. yollarla yoğunlaştırılan; her şeyi ve herkesi etkisi altına alıp tüm suçları ve hatta canavarlıkları mazur göstermeye çalışan "terörle mücadele" söylemiyle doruk noktasına çıkarılan şiddet ve vahşet ile karşılık buluyor.

HALKIN KENDİNE YÖNELTTİĞİ ŞİDDET

Ne var ki, ezilenlerin silahları daima ezenlere doğru çevrilmiyor. Aslında küresel kapitalizmin, emperyalizmin, bunların işbirlikçileri konumundaki yerel eşitsizlik ve adaletsizlik biçimlerinin kurbanı olan halkın bizzat kendisine yönelttiği şiddet de, kendisini günümüzün en yaygın şiddet tiplerinden biri olarak gösteriyor. Afrika'da, Ruanda ile Kongo'nun doğusu, Sudan ile Darfur, Liberya ile Sierra Leone arasında ortaya çıkan, Mahmud Mamdani'nin söylediği gibi, "kurbanların katillere dönüştüğü" "çatışma alanları", bu tip şiddetin oluşumuna örnek gösterilebilir.[7] Kongo'da, hâlihazırda dünya üzerinde yaşanmakta olan belki de en korkunç halk içi şiddet gerçeğiyle karşılaşıyoruz: "neredeyse on yıldır devam etmekte olan politik şiddetin yol açtığı hastalıklar ve besin yetersizliği, 2003'ten bu yana, yarısı çocuklar olmak üzere, her ay ortalama kırk bin kişiyi öldürüyor"[8].

Değerli doğal kaynakların acımasızca talan edildiği uzun bir tarihe sahip olan ve/veya müthiş yoksulluğu, güvenlik sorununu ve toplumsal gerilimi daha da yoğunlaştıracak şekilde, stratejik kaynaklar üzerinde yeni çıkarların biçimlendiği bölgelerde, ayrıca etnik kökenlerin güç ve ekonomik çıkar

---

5 James C. Scott, *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance*, New Haven: Yale University Press, 1985. Scott'ın, söz konusu "silahlar"dan gelen şiddet içerikli meşru müdafaa eylemlerini ve direnişi dâhil etmemiş olması dikkat çekiyor.

6 Bush yönetiminin, ele geçirilen terör şüphelilerini, istihbarat bilgisi almak amacıyla fiili olarak işkence uygulayan ülkelere iade etme uygulaması *–çev.*

7 Mahmood Mamdani, *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism and the Genocide in Rwanda*, Princeton: Princeton University Press, 2002.

8 Human Society Report Project, *Dying to Lose:Explaining the Decline in Global Terrorism*, Burnaby: Simon Fraser University, 2007, s. 22.

uğruna yeniden gündeme oturtulup yönlendirildiği yerlerde, söz konusu çatışmaların, oldukça geçirgen bir yapıya sahip olan uluslararası sınırları aştığı da sıkça görülüyor. Etnik yapıyla oynayan yerli "politik müteşebbisler", alışılageldiği üzere, stratejik madenlerin yağmalanmasıyla ve silah satışıyla ilgilenen yabancı güçlerle iş birliği içerisinde çalışıyor. Devlet sosyalizminin yıkıntıları arasında kalmış Balkanlar ve Kafkaslar'da, Batı kaynaklı müdahalelerle kaşınan benzer süreçler gözlemlenebiliyor.

Çeşitli tiplerdeki "savaş ağaları" tarafından "gayriresmî" şekilde örgütlenen şiddet de, halkın kendine yönelttiği şiddetin örneklerinden biri haline geliyor. Tıpkı, çaresizlik koşullarında serpilip gelişen çeteciliğin, uyuşturucu ticaretinin, meskenler ve işyerlerinin hâkimiyet altına alınması hareketlerinin, "himayeciliğin" ve siyasi partiler ile "girişimcilerin" amaçlarına hizmet etme çabalarının, Güney'in devasa varoşlarının derinliklerine sinmiş olması gibi. Dünyanın pek çok kentinde, sokaklardaki yaşamın bundan daha az tehlikeli olduğunu söylemek güç. Guatemala City kentinden örnek verebiliriz:

> Geride kalan dört yılda [2003-2007], sokağa bırakılıvermiş, ağaçlara asılmış veya hendeklere atılmış şekilde ölü bulunan insanların sayısı, akıl almayacak düzeylere ulaştı. Şiddet dalgasının yayılmaya başlamasından önceki dönemde, 2002'de, kabaca 2900 kişi öldürülmüştü. Geçtiğimiz yıl, bu sayı 6033'e yükseldi. Ancak uluslararası gözlemciler, asıl sayının 8000'e kadar çıkmış olabileceğine inanıyorlar (Emniyet Güçleri, bir saldırıda yaralanıp daha sonra hastanede hayatını kaybedenleri ölüm istatistiklerine dâhil etmiyor)… Her gün, bu kentin sokaklarında… yurttaşlar silahlı soygunlara maruz kalıyor. Arabalarının içerisinde otururlarken, ya da otobüste bir yerden bir yere giderlerken başlarına gelebiliyor bu… [2007'de] yetmiş altı Guatemalalı otobüs şoförü, günlük hasılatları için öldürüldü. Suç dalgası, kentteki her işyerini silahlı korumalar tutmaya itecek kadar kötü bir noktaya ulaştı. Kimileri henüz çocuk yaşta olan bu korumaların toplam sayısı, polis sayını üçe katlamış durumda…[9]

Kapitalizmin, mevcut toplumsal ve kültürel farklılıkları ganimet bulmuşçasına alıp kendi emek ve sınıf egemenliği ayrımını dallandıracak şekilde monte etmek için başvurduğu yolları da kapsayan şartlara bağlı olarak, tepki/savunma niteliğindeki şiddet, kendi içerisinde sık sık etnik, dini veya anadilsel [*linguistic*] bir karakter de geliştirebiliyor. Bu karakter, çoğu zaman "halkın kendine yönelttiği şiddet"in üzerine siniyor. Söz konusu etmenlerden bazıları, faşist Hindu grubu Ulusal Gönüllüler Örgütü [*RSS*] gibi keskin tepkisel politik güçler tarafından toplumsal şiddetin harekete geçirilmesinde de başrolü oynuyor. Mülksüz ve ezilen topluluklar içerisindeki bireysel şiddetin, genç insanlarca (genellikle erkek) yürütülen çetecilik, kadınlara (ve çocuklara) yönelik cinsel vb. şiddet gibi gündelik biçimleri, "yanlış" etnik veya dini kimliği olan komşulara uygulanan şiddete dönüştürülüveriyor.

9 Gary Mason, "A Nation on the Brink", *The Globe and Mail*, 5 Ocak 2008.

Her ne kadar Kuzey medyası aksini ima etmekte çok istekli görünse de, bu şiddet tipi, hiç de Güney Yarımküre'deki bölgelere veya ırklara özgü bir genetik yapı sergilemiyor. Belli toplumsal ortamlarda ve belli zamanlarda yoğunlaşma eğilimi sergiliyor: ortaya çıkıyor, yayılıyor, sonra da hafifliyor ya da gözden kayboluyor. Elbette, işçilerin neden toplumsal şiddet içerisinde yer alabildiklerini; "marjinal"lerin, "anti-sosyal" kişiliklerin veya "lümpen proleterler"in, grevlerin kırılması ya da siyasi rakiplerin sindirilmesi amaçlarıyla kullanılmaya neden daha elverişli olduklarını anlama, bu şiddetin nedenlerini ve biçimlerini kavrama çabası, şiddeti mazur gösterme arayışı değildir.[10] Bu şiddet tipinde kimi zaman ortaya çıkan kendine özgü biçimler ve olağanüstü kıyıcılığın arkasında genellikle, dış kaynaklı etmenlerin ülke içi sınıf mücadelesine müdahale ettiği, olaylar zincirinin ilerleyişini hızlandıran, sonunda şiddeti yerel özellikler ve nefretlerle de beslenmiş şekilde tahrik eden bir –ya da daha çok– başlangıç noktası vardır. Guatemala City'de bugün yaşananların izi, seçimle gelmiş sosyal demokrat başkan Arbenz'in devrilip yerine bir askeri diktatörlüğün getirilmesi amacıyla 1954 yılında CIA tarafından organize edilen ve şimdi sokaklarda kronikleşmiş olduğu görülen güvenlik sorununu besleyen müthiş eşitsizlik ve yoksulluğa hiçbir çare getirmeden, vahşi bir iç savaşla sona eren darbeye kadar sürülmelidir. Aynı şekilde, Kongo'da bugün karşılaşılan durum da, Belçika sömürgesinden bağımsızlığın kazanıldığı dönemde, Lumumba'nın yine CIA tarafından tezgâhlanmış bir cinayete kurban gitmesi bağlamında incelenmelidir.

Ancak, emperyalizmin Afrika ve diğer yerlerdeki anlaşmazlıkları kaşımadaki rolünün dikkate alınması, bugün örneğin Kongo'nun doğusunda, Sierra Leone'de veya Darfur'da yaygın olarak görülen tecavüz, vücudun uzuvlarını kesme gibi sıra dışı ve korkunç şiddet biçimlerine açıklık getirmekte başarılı olsa da, her şeyi anlamamızı sağlayamıyor. Şüphesiz, tüm insanlarda şiddet, kıyıcılık ve sadizm eğilimleri mevcuttur. İnsanların dünyaya geldikleri yerde kendilerini içinde buldukları, cinsel ayrımcılıkla da donanmış durumdaki güç ilişkileri ve insanlık tarihinin bugüne kadar içinde yer aldığı toplumsal koşullar, bu eğilimleri daha da güçlendirir. Söz konusu eğilimler aynı zamanda, kendileri de tarihsel süreçler ile bu süreçlerin taşıdığı çelişkilerin ürünü

10 Şiddetin mazur gösterilmesinin reddine yönelik çarpıcı örneklerden biri için, Fidel Castro'nun, FARC (Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri –*çev.*) örgütünün elindeki rehinelerin, 2008 Temmuz'unda Kolombiya cangılından kurtarılması sıralarında yaptığı açıklamasına bakılabilir: "İnsancıl duyarlılık temelinde, Ingrid Betancourt, üç Amerikan vatandaşı ve diğer rehinelerin kurtulması bizleri sevindirmiştir. Siviller asla kaçırılmamalı ve hatta askerler de cangıl şartlarında esir olarak tutulmamalıdır. Bunlar, nesnel olarak değerlendirildiğinde, zalimane eylemlerdir. Hiçbir devrimci amaç, bunu haklı çıkaramaz. Elbette, zamanı geldiğinde, öznel faktörlerin de derinlemesine analiz edilmesi gerekecektir." http://www.cuba.cu/gobierno/ reflexiones/2008/ing/f030708i.html.

olan kültürel dinamikler tarafından şekillendirilmekte, ifade edilme alanına kavuşturulmaktadır.

Kısacası, mülksüzlerin ve ezilenlerin çaresizliği ve bu çaresizliğin yarattığı duygusal/psikolojik şartlar, oldukça farklı politik önem derecelerine sahip eylemlere hayat verebilmektedir. Mike Davis'in, Güney'in kentlerinde yaşanan durumla ilgili verdiği özet, kırsal yöreler için de olduğu gibi kabul edilebilir:

> …insanlık dayanışmasının geleceği, yeni kentli yoksulların, küresel kapitalizmin kendilerine biçtiği kutupsal marjinallik rolünü sineye çekmeyi militanca reddetmelerine bağlıdır. Bu red, hem geleneksel hem de öncü biçimlere bürünebilir: modernitenin feshine yönelebileceği gibi, bastırılmış umutlarını yeniden yeşertme girişimi şeklinde de ortaya çıkabilir. İstanbul, Kahire, Kazablanka veya Paris'in varoşlarında yaşayan yoksul gençliğe ait kimi unsurların, Selefi Cihat[11] örgütünün dinî nihilizmini benimsemesi ve modernitenin en kibirli sembollerinin imha edilmesinden hoşlanması, kimseyi şaşırtmamalıdır. Ya da, başka milyonlarca kişinin, yüzünü sokak çeteleri, *narcotraficante*ler,[12] milisler ve sekter siyasi örgütler tarafından işletilen kentsel geçim ekonomisine dönmesi de sürpriz sayılmamalıdır. Terörle, uyuşturucuyla ve suçla çeşitli "mücadele" süreçlerinin kullandığı; karşıtını öcüleştirme retoriği, anlam boyutunda sergilenen tam bir ırkçılık yaklaşımıdır: *Gecekondular*, *favelalar* ve *chawllar* etrafında epistemolojik duvarlar inşa eder ve ekonomik dışlanmanın getirdiği gündelik şiddetle ilgili dürüst tartışmaların içeri girmesini engellerler. Ayrıca, Viktorya devrinde olduğu gibi, kentli yoksullara suçlu muamelesi yapılması, âdeta kendini gerçekleştiren bir kehanettir. Sokaklarda bitmek bilmez savaşların yaşanacağı bir geleceğin inşasını garanti eder.[13]

ŞİDDETİN İDEOLOJİK ARKA PLANI

Kapitalizm çağında şiddetin genel örgüsüyle ilgili yaptığımız bu açıklamalar, pek de gizemli sayılmaz. Ancak bu örgünün ne yönde anlaşıldığı ve nasıl bir tepkiyle karşılandığı sorularının yanıtları, aynı ölçüde açık değil. Bir taraftan şikâyet ve üzüntü kaynağı olan şiddet, diğer taraftan tehdit amaçlı kullanılıyor, mazur görülüyor ve savunuluyor. Apaçık karşımızda duran bu çelişkinin netliğe kavuşturulması gerekiyor.

Başlangıç olarak, Avrupa ve Kuzey Amerika'da doğan burjuva toplumlarında, sömürgeler ve kölelik konularında göze batar şekilde sınıfta kalmış olsa da, kimi şiddet tiplerine giderek sırt çeviren bir "aydınlanma" duyarlılığının geliştiği ortadadır. Yasal cezalandırma süreçlerinde ibret amaçlı zalimliklerin yavaş yavaş reddedilmeye başlamış olması, bunun göstergelerinden

11 Kuzey Afrika ve İspanya'da faaliyet yürüten, El Kaide bağlantılı örgüt –*çev.*

12 Uyuşturucu tacirleri –*çev.*

13 *Planet of Slums*, Londra: Verso, 2006, s.202.

biridir: Yakma, haşlama, canlı canlı derisini yüzme, işkence sehpasına gerdirme, parçalama ve kemiklerini kırma (kırbaçlamayı söylemeye gerek bile yok.) cezaları gözden düştü. İngiltere'de, 1838'de iki yüzden fazla suç için idam cezası kaldırıldı ve halkın önündeki son idam ise 1868'de gerçekleşti. Gerçi hapishane duvarlarının gerisinde yaşanan "yasal ölüm"lerin tamamen ortadan kalkması için bir yüz yılın daha geçmesi gerekti ama, idam uygulamasının sonunda Avrupa'da ve dünyanın geri kalan kısmının çoğunluğunda terk edilmiş olması, yine de önemli bir gelişmedir.

Bu kaymanın yaşanmasında sorumluluk payı bulunan dinî, psikososyal, kültürel, ekonomik ve politik gelişmelerin irdelenmesi, okumakta olduğunuz bu yazının kapsamını çok aşacaktır, bireye yönelik sübjektif şiddet üzerindeki çağdaş kaygıların içten ve güçlü olduğuna hiç kuşku yok. Ne var ki, Slavoj Žižek tarafından da belirtildiği üzere, bireye yönelik şiddetle ilgili hassasiyet genellikle, "bir sistemin doğasında yer bulan… hükümranlık ve sömürü ilişkilerini ayakta tutan, daha kurnazca ve güç algılanabilir baskı biçimleri"[14] olan topluma yönelik [*objective*] şiddet üzerindeki kaygılarla ters ilişkilidir. Fransız Devrimi'nin yüzüncü yıl dönümü kapsamında, Mark Twain de benzer bir bakış açısını ortaya koymuştu:

> Hatırlayabilsek ve değerlendirebilsek, iki farklı "Terör Krallığını"nın hüküm sürmüş olduğunu göreceğiz. Bunlardan birincisi cinayeti ateşli bir tutkuyla işlerken, ikincisi işini vicdansız bir soğukkanlılıkla yapıyordu. Birincisi sadece birkaç ay sürerken, diğeri binlerce yıl devam etmişti. Birincisi on bin kişiye ölüm acısını tattırırken, diğeri yüz milyon kişiyi mezara gönderdi. Fakat nedense, bizi ürperten korkular hep, tabiri caizse, küçük Terörden, geçici Terörden kaynaklanıyor… Bir kent mezarlığı bile, korkmamız ve yasını tutmamız gerektiği bize itinayla öğretilen bu küçük terörün doldurduğu tabutları alabilir. Oysa, kökü çok daha eskilere uzanan, içimizden hiç kimsenin gerçek büyüklüğü ve acıları ile görmeyi öğrenmediği, tarif edilemeyecek kadar dehşetli ve korkunç olan gerçek Terör'ün kurbanlarını gömmeye, tüm Fransa toprakları ancak yeterli olabilir.[15]

Bugün Kuzeyli insanlar, altında yatan asıl neden durumundaki küresel ekonomik ilişkilerde herhangi bir kusur görmeden, sözgelimi, Darfur'daki şiddet nedeniyle kahrolabilmektedirler. Milyarder hayırseverler, insanlık krizleri ile ilgili kaygıları dile getiren korolara şeflik ederken, aslında bu krizlerin nedenleri, söz konusu hayırseverlerin servetlerinin kaynağı olan ekonomik sistemle iç içe geçmiş bulunmaktadır.

Diğer bir deyişle, şiddetle ilgili liberal kaygılar belli sınırlara sahiptir: nesnel uzaklık (şiddetin kurbanları ne kadar uzaktaysa, kaygı duyma eği-

14 *Violence*, Londra: Profile Boks, 2008, s. 8.

15 Twain'in bu yazısına, 1989'da yayınlanmış *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court*, eserinde yer verilmişti. Bkz. *Mark Twain and the Three R's: Race, Religion, Revolution –and Related Matters*, Düzenleyen M. Geismar, New York: Bobbs-Merrill, 1973, s. 178-179.

limimiz de o derecede azalır) ve özellikle de *farklılık* hissi arttıkça, kaygı yatışır. Öldürme işini hevesle yapabilmeleri için, askerlerin düşmanı kendilerinden aşağı insanlar olarak görmelerini sağlayacak şekilde eğitilmesi, modern askeri tarihteki sıradan uygulamalardan biridir. Amerikan kamuoyu, Ebu Garib hapishanesinde Amerikan askerlerinin Iraklı tutuklulara işkence ettiğini gösteren fotoğraflar karşısında sarsıldı, çünkü beyinleri henüz yeterince yıkanmamıştı. Bu boyutta bir beyin yıkama, belki de ancak bir faşist yönetim altında, devasa ölçekte uygulandığında mümkün olabilir. Hitler Almanya'sında, halkın üzerinde yıllar boyunca uygulanan beyin yıkama çalışmaları ve gündelik barbarlık yoluyla oluşturulan korku deneyimleri, insanın kanını donduracak sayıda Alman'ın, Yahudi yurttaşlarının "untermenschen", yani aşağı ırk olarak yok edilmesine rıza göstermesini sağlayabilmişti. Ancak Fox News kanalının günün yirmi dört saati devam eden yaylım ateşine karşın, Amerikalılar, Iraklı tutukluların insandan aşağı varlıklar olduğu fikrini kabul etmeye hazır değillerdi.

Öyleyse ideoloji, şiddete bakış açımızın oluşumunda, hem "topluma yönelik şiddetin" üzerini örterek hem de "bireye yönelik" şiddetin birçok kurbanı için duyacağımız kaygıları, bu kurbanları şu veya bu nedenle hakkında kaygılanmaya daha az değecek "ötekiler" şeklinde tanımlama yoluyla sınırlandırarak, kritik rol oynamaktadır. Neoliberal ideoloji, kendi belirli mantığıyla düşünmemizi öneriyor: Burjuva uygarlığı ve ona ait devlet düzeni, doğası itibariyle insancıl ve barışçı bir niteliğe sahipmiş gibi sunuluyor. Bunu yapmak için birinci olarak, burjuva uygarlığı ve ona ait devlet düzeni, tarihsel öncülleri ile karşılaştırma içerisinde ele alınıyor. Bu yönteme uygun şekilde, St. Simon, Comte, Spencer gibi on dokuzuncu yüzyıl toplumbilim teorisyenleri tarafından, kapitalizmin ("sanayi toplumu"nun) barışçı bir doğaya sahip olduğu ilan edilmiş, bu da *pax Britannica*[16] gibi sömürgeci öğretilere zemin oluşturmuştu. "Huzura kavuşturma" [*pasifikasyon*] ve hukukun egemenliği, ticaret ve Hıristiyanlık ile birlikte, kapitalizmin "uygarlaştırma misyonunun" araçlarıydılar. İkinci olarak ise kapitalizmin, kendisine meydan okuyan çağcıl toplumsal gruplar, ideolojiler ve politik oluşumlara karşı "liberal barış" olarak tanımlanması yoluna gidiliyor. "Ötekiler", yani dâhili ve harici düşmanlar burjuva uygarlığına saldırır ve onu yıkmaya çalışırken, liberal ideolojiye göre, devlet bugün yasal şiddet uygulama konusunda, barış ve refahı sağlamak için gerekli olan insancıl kurallar esas alınarak belirlenmiş olan hukuki araçlarla (sınırlayıcı kurallarla) kendini sınırlandırmış durumda. Bu

16 İngiliz Barışı: 1815 Waterloo Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan ve denizaşırı İngiliz yayılmacılığına giden yolu açan, ana deniz ticaret yollarının büyük kısmının Britanya İmparatorluğu'nun elinde olduğu ve imparatorluğun rakipsiz bir deniz gücünün nimetlerinden faydalandığı İngiliz emperyalizmi dönemini ifade eder. Avrupa için bir görece barış dönemidir –*çev.*

kurumsal hukuki araçlar, "içte" hukuk sistemi (yasa koyma ve polis, mahkemeler, hapishaneler yoluyla yürütme) ve "dışta" da uluslararası yasa koyma süreci ve ordu olarak tanımlanıyor.

Bu ideolojik çerçevenin ayrıntıları, onu yaratan tarihsel süreçler ve anlar analiz edilerek, onu uygulayan kurumlar incelenerek sorgulanabilir. Yukarıda bahsedilen aydınlanma duyarlılığı, vahşi cezalandırma biçimlerinin, vatandaşları (özellikle de yoksulları, zencileri ve kadınları) disiplin altına alma amacını daha zarif yollarla gerçekleştiren kumanda etme ve düzenleme biçimleriyle değiştirilmesine yol açtı. Aklı (bilimi) insanlığın hizmetinde kullandığı iddia edilen burjuva kurumları, yöntemleri ve söylemleri eliyle uygulanan, Foucaolt'un hapishaneler, tıp, akıl hastaneleri ve cinsellik üzerindeki ünlü çalışmalarında izini sürdüğü "disiplin", aynı zamanda emek ve konut pazarlarının, ayrıca göçün, eğitimin ve sosyal yardımlaşma/sosyal hizmet sistemlerinin düzenlenmesinde rol oynayan diğer kilit kurumların işleyişinde de devreye sokuldu.

Küresel "Güney" ile ilgili olarak, neoliberal ideoloji hem kendini çağın rakipsiz ortak aklı [*sağduyusu*] olarak tanıtmak, hem de burjuva uygarlığının küresel ölçekte kurulması anlamına gelecek şekilde, yoksul ülkeleri ve insanları bolca süslenmiş bir toplum mühendisliği projesi çerçevesinde kalkındırma iddiasını devam ettirmek için çabalıyor: Öyle ya, doğru reformlar bir yapılsa, doğru politikalar izlenmeye bir başlansa; ekonomik büyüme sağlanacak, yoksulluğun üstesinden gelinecek, "sivil toplum" ve toplumsal sermaye güçlenecek, sağlam demokrasiler kurulacaktır. Bu "kalkınma" projesi, kendisi en yüce hedeflerle hareket ederken, en kirli amaçlar peşinde koşan ötekileri de kurguluyor. Muhtemelen giderek genişletilmekte olan suç sicilinde, "kalkınma", liberal barış ve özgürlük düşmanlarından oluşan kara listeye; demagog politikacıların, rant peşindeki yetkililerin ve kayırmacılık (yozlaşma) örnekleri sergileyen başka kişilerin, serbest ticaret ve sermayenin serbest dolaşımı karşıtlarının (korumacılık yanlıları, antiküreselleşme "anarşistleri"), barbar savaş ağalarının ("bizim" değil, "ötekilerin" savaş ağaları), ve uluslararası teröristlerin (belli bir dinî yönelişe sahip olanlar) dâhil edildiği görülüyor.

Öyleyse bu ideolojiye göre, şiddet "ötekiler"e karşı yasal olarak kullanılabilir (elbette, "maksadı aşan yıkım ve zararlar" [*collateral damage*] en düşük seviyede tutularak). Neoliberal ideoloji, gerçekte çok geniş ve esnek bir "ötekiler" yelpazesi yaratıyor. Ötekiler, şu veya bu şekilde liberal-demokratik düzeni tehdit eden unsurlar olarak tanımlanabiliyor. Bu da, liberal-demokratik devletin, ötekileri, yani yerli suçlular, çete üyeleri, amaçlarına ulaşamamış sığınmacılar ve benzerlerini yasal olarak gözaltına alabileceği ve cezalandırabileceği, özellikle de terörist (ya da terörizm destekçisi veya sadece sempa-

tizanı) olarak damgalanan yabancılar söz konusu olduğunda; tutuklayabileceği, sorguya çekebileceği, hatta işkenceye tabi tutabileceği ve öldürebileceği anlamına geliyor. "İnsani" askeri müdahaleler veya yalnızca "demokrasiyi yayma" amacıyla düzenlenen askeri müdahaleler, işte böyle bir zeminde meşrulaştırılıyor.[17] Daha sonra, tam da bu ideoloji tarafından şekillendirilmiş olan şu çok meşhur "ortak akıl", kendi genel nefret sınırlarının dışında kalması gereken şeyleri belirliyor ve bunlar için şiddete başvurmaya vicdanı elvermiyor.

KÜRESEL JANDARMA

Neoliberal küresel kapitalizm çağında, yerkürenin pek çok yerinde ortaya çıkan bölgesel çatışmalarla bağlantılı istikrarsızlık, giderek artan ölçüde, sermayenin "düzen sorunu" tanımının öznesi olmaya başladı. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, ABD'ye cezalandırma korkusu olmadan bir küresel jandarma gibi davranabilme yolunu açtı, ancak aynı zamanda, karaborsayı da modern silahlarla doldurdu. Üstelik, alıcılar artık bu silahları caydırıcılık amacıyla değil, genellikle gerçekten kullanmak için satın alıyor.[18] Ancak ABD'nin, küresel jandarma rolünde, güney-orta Los Angeles'taki Los Angeles polisi kadar bile başarı yakalayabildiğini söylemek güç.

1990'larda giriştiği müdahalelerde uyguladığı emsalsiz şiddet, Kanada'nın Yugoslavya eski büyükelçisinin sözleriyle, NATO'nun, "bir savunma örgütünden, kendi uygun gördüğü her yerde askeri müdahalelere imza atmaya hazır, güçlü bir ittifaka" dönüşmesine neden oldu. "Ve, Irak'ın ABD tarafından tek taraflı işgaline giden yolu hazırladı".[19] 11 Eylül 2001 eylemi, dünyanın jandarması olmaya çalışmanın yol açtığı çelişkileri, dehşetli bir biçimde kimi Amerikalıların evine kadar getirirken, Afganistan ve Irak'ta zincirlerinden boşanan ve sonuçta şiddet dolu ayaklanmaları tahrik eden yeni bir askeri maceracılık dalgasının bahanesini de oluşturdu. Bush yönetiminin ABD ordusu (ve özellikle de CIA) tarafından yürütülen soruşturmalarda işkenceye başvurulmasına izin verme ve şüphelileri yurt dışındaki işkence odalarında sorgulanmak üzere "iade etme" [*rendition*] uygulamaları, yurt içinde de

17 Örneğin, İngiltere Dışişleri Bakanı David Miliband'e göre, "…Irak'ta ve Afganistan'da yapılmış hatalar, demokrasinin dünyanın her tarafına yayılmasına yardımcı olmak amacıyla yapılan, kimi zaman askeri boyut kazanan müdahalelerin, ahlaki bir zorunluluk olduğu gerçeğini gölgelememelidir." (*Guardian*, 13 Şubat 2008). Konuyla ilgili bir eleştiri için, bkz. Gwydion Williams, "I'll do it my way, you'll do it my way", *Labour and Trade union Review*, 185 (Mart), 2008, s. 3-6.

18 Bkz. R.T. Naylor, "The Rise of the Modern Arms Business and the Fall of Supply Side Control", V. Gamba, ed., *Society Under Siege: Crime, Violance and Illegal Weapons*, Halfway House: Institute for Security Studies, Güney Afrika, 1998.

19 James Bissett, "Why NATO Really Smote the Serbs", *The Globe and Mail*, 22 Mart 2007. Bissett, 1990 ile 1992 yılları arasında, Kanada'nın Yugoslavya büyükelçisiydi.

Vatanseverlik Yasası eliyle "terör şüphelileri"nin temel yasal haklarının ihlal edilmesi ve ABD Federal Hükümeti bakanlıklarının, "belgeleri, 'hassas güvenlik bilgisi' gibi yeni yarı gizli belge kategorileri yaratmak üzere, dakikada 125 adetlik bir hızla sınıflandırması" uygulaması ile destekleniyordu.[20]

Belirtmekte fayda var ki, "güvenlik uzmanları"nın dile getirdiği terörizm tehdidinin yükselmekte olduğu iddialarına karşın (ve Irak savaşı ile ilgili olarak, dikkatin yurda daha yakın sözde terörist tehditlerden uzaklaştığı eleştirilerine rağmen[21]), Irak sınırları *dışında* gerçekleşen terörist saldırılar, gerçekte 2001 yılından bu yana düşüş sergilemiş bulunuyor.[22] Elbette, tehdit ile tehdidin gerçeğe dönüşmesi birbirinden farklı şeyler ve söz konusu uzmanlar, tehdidin büyümeye devam ettiğini, terör olaylarındaki azalmanın, güvenlik önlemlerindeki artıştan kaynaklandığını söylüyorlar. Bununla birlikte, yabancı işgale karşı yerli ayaklanmaların; isyancılar, savaş ağaları ve etnik/dinî gruplar arasındaki silahlı çatışmaların; sivillere karşı girişilen tek taraflı ölümcül saldırıların (hem devletler hem de sayılan gruplar tarafından) artış kaydettiği ortada.[23]

ABD ve müttefiki ülkelerin yoğunlaştırılmış güvenlik yaklaşımına, şiddetin dilinde ve bu dilin kullanımında görülen, gerçekliğe aykırı kaymalar eşlik ediyor. Polis, 11 Eylül'den önce, 2001 yılı Nisan ayında, Quebec'te düzenlenen Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Zirvesi'nde bile, güvenlik çitinin üzerinden oyuncak ayılar atmak üzere getirilmiş bir oyuncak mancınığı, "şiddet silahı" olarak değerlendirip gözaltına almıştı. Şurası açık ki, arkasına sığınmış zenginleri ve güçlüleri koruyan polis hattını yarmaya çalışan, yürüyüş güzergâhı üzerindeki bir McDonald's'ın penceresine taş atan ya da bir

20 Scott Shane, "Since 2001, Sharp Increase in the Number of Documents Classified by the Government", *New York Times*, 3 Temmuz 2005.

21 Noam Chomsky bile benzer bir bakış açısı sergiliyor: "Bush'un *yapmadığı* şeylerden biri, güvenliğin artırılmasıdır. Örneğin, 9/11 sonrası hükümet komisyonuna bakıldığında, önerilerinden birinin –doğal olarak–, ABD/Kanada sınırını daha güvenli hale getirmek olduğu görülür. Demek istediğim, sınıra baktığınızda, çok geçirgen olduğunu fark edersiniz. Şu ya da bu kişi, elinde bir bavul dolusu nükleer bomba parçası ile, bu sınırı herhangi bir noktadan yürüyerek geçebilir. Bush yönetimi, bu öneriye uymadı. Bunun yerine, ciddi bir terörizm tehdidi kaynağı olarak değerlendirilmeyen Meksika sınırını güçlendirmeyi tercih etti. Hatta, Kanada sınırında muhafız sayısı artış hızını düşürdüler". Gabril Matthew Schivone tarafından gerçekleştirilen Noam Chomsky röportajı, "United States of Insecurity", *Monthly Review*, 60(1), 2008, s.16. Ayrıca bkz. Barack Obama'nın, Woodrow Wilson Centre'daki ana dış politika konuşması, "The War We Need to Win", 1 Ağustos 2007, http://www.barackobama.com; ayrıca bkz. Obama'nın "Renewing American Leadership", *Foreign Affairs*, 86 (4), 2007, özellikle s. 9-11.

22 Bkz. Human Security Report Project, *Dying to Lose: Explaining the Decline in Global Terrorism*, Burnaby: Simon Fraser University, 2007. s.1-2, 9-13, 20. http://www.humansecuritybrief.info/HSRP_Brief_2007. pdf.

23 Ibid, p. 41-43. Uppsala Üniversitesi'nin Çatışma Veri Programı'na geçirilmesi için, bir tek taraflı şiddet eyleminde 25 veya daha fazla kişinin öldürülmüş olması gerekiyor (üstelik, askeri hedeflere yönelik saldırılarda yaşamını kaybeden siviller bu rakama dâhil edilmiyor). Veriler, yine de bu tip harekâtların sayısının 1989 yılında 19 iken, 2004'te 38'e ulaştığını gösteriyor.

politikacı veya CEO'ya üzerine boya atmayı becerebilecek kadar yaklaşan küreselleşme karşıtı eylemcilerin izlediği politik tutum; niyet, kullanılan araçlar ve ortaya çıkan etkiler bakımından, devlet eliyle yürütülen silahlı şiddetten (Genoa veya Oaxaca'daki polis şiddeti gibi) son derece farklı bir çizgide yer alıyordu. 11 Eylül'ün ve teröre karşı savaş ilanının ilk sonuçlarından biri, bu önemli ayrımın netleştirilmesi yerine, AB sınırları içerisinde de geçerli olmak üzere, "devletin güvenliği" ile ilgili kurumlar tarafından daha muğlak hale getirilmesiydi. "Kentsel şiddet", "devlet malına zarar verme" ve "toplulukları ciddi biçimde korkutma" suçları, 11 Eylül sonrası terörün yeniden tanımlanması sürecinde, derhal bu kapsama girdi ve Avrupalı emniyet yetkilileri ile Amerikalı yetkililer arasında beklenmedik düzeyde bir iş birliği başladı.[24] Söz konusu ayrımı muğlak hale getirme yolunda, ilkesiz politikacılar ve gazetecilerin de istekli olduğu görüldü. Bu gazetecilerden biri, 11 Eylül'ün hemen ardından şöyle yazıyordu: "Teröristler gibi, küreselleşme karşıtı hareket de demokratik kurumlara yukarıdan bakıyor… Terörizm, geçtiğimiz hafta şahit olduğumuz derecede iğrenç olmasa bile, eylemcilerin oyun planında daima kendine yer bulmuştur".[25]

Bu tip iddialar, uydurma olduğu kadar saçma da. Yeni nesil sol eylemcilerin en belirgin özelliklerinden biri, en militan unsurlar da dâhil olmak üzere, politik değişim sürecini etkilemek amacıyla terörizme başvurma yaklaşımı (Kızıl Tugaylar veya Weathermen tarafından uygulanan) şöyle dursun, silahlı devrimci mücadeleden bile bariz şekilde kaçınmaları, uzak durmalarıdır. İçinde bulunduğumuz dönemde, şiddetin bir strateji olarak benimsemesine sol eylemci saflarda değil; kürtaj kliniklerine, devlet binalarına ve mülteci sığınma evlerine bomba koyan, Çingene kamplarını yakan ve göçmenlere saldıran kökten dinci Hıristiyanlar, Amerikan milisleri veya Avrupalı neo-Nazilerde olduğu gibi, neredeyse sadece sağ kanatta rastlanıyor. Aynı durum, Doğu Akdeniz'den Çin Denizi'ne kadar tüm Asya'da, Müslüman, Musevi veya Hindu olması fark etmeksizin, kendini laikliği ve diğer dinî inançların mensuplarını cezalandıracak kılıç olarak konumlandıran politik din militanları için de geçerli.[26]

---

24 "EU Definition of 'Terrorism' could still cover Protest", Aralık 2001, http://www.statewatch.org ve Nicholas Lavranos, "Europol and the Fight Against Terrorism", *European Foreign Affairs Review*, 8(2), 2003.

25 Aaron Lukas, "America Stil the Villain", *National Post*, 18 Eylül 2001, D.Schederman ve B. Cossman, "Political Association and the Anti-Terrorism Bill, R.J. Daniels et. Al., eds., *The Security of Freedom*, Toronto: University of Toronto Press: 2001, s. 188-189 eserinden alıntı yapılmıştır.

26 Bu hareketlerin en önemlilerinden bazıları, *Socialist Register, Global Flashpoints: Reactions to Imperialism and Neoliberalism* kaynağında incelenmiştir [*Socialist Register*, Küresel Parlama Noktaları: Emperyalizme ve Neoliberalizme Karşı Tepkiler, çev. Tuncel Öncel, Yordam Kitap, 2008.

BİR KEZ DAHA: YA SOSYALİZM, YA BARBARLIK

Barbarlığın dünyanın çok büyük bir bölümünde fiilen mevcut olduğu bir gerçek. Ancak, bu barbarlığın ortaya çıkmasının suçlusu büyük ölçüde, yirminci yüzyılda sayısız eşitlikçi, demokratik ve sosyalist projeyi bastıran ve kimi zaman da imha eden saldırılardır. Elbette bu suçlamada izler, söz konusu projeleri yürüten parti ve hareketlerin hatalarına kadar sürülmelidir. 2008 yılında Güney Afrika'nın kasabalarında yaşananlar ("dehşete kapılmış bir göçmenin boynuna geçirilmiş, yanan bir lastik; bir şiddet cinnetiyle komşunun komşuya saldırması; yüzlerce kişinin, kan gölünün daha da yükseleceği korkusuyla, karakollara toplanması"[27]), ANC[28] hükümetinin neoliberalizmi kucaklaması, yol arkadaşları SACP[29] ve COSATU'nun[30] etkinliklerini yitirmiş olması, halkın apartheid rejimi altındaki kadar, belki de daha yüksek işsizlik oranları ve derin yoksullukla boğuşmak zorunda oluşu ile doğrudan bağlantılıydı. Bir Güney Afrikalı gözlemcinin söylediği gibi: "Bir saatli bombanın üzerinde oturuyoruz. İnsanlar yoksul. Bir işleri veya temiz, düzenli bir evleri yok. Kötü durumdalar ve artık bundan bıktılar. Herhangi bir kişinin şiddet fitilini yakmasının son derece kolay olduğu bir noktadayız… Bu tablo, yalnızca yabancı düşmanlığı ile açıklanamaz. Gecekondu bölgelerinde çılgınca bir şeylere yol açmak için atacağınız bir sonraki adım, 'yol boyunca yaşayanlar zenginken, biz neden aç kalalım?' demek olabilir. Şartlar, böylesi bir ayaklanma için yeterince olgunlaşmış durumda".[31] İtalya'da, Çingene toplumuna ve Bengalli esnafa karşı girişilen ve resmi otoritelerden artarak gelen Çingene ve göçmen karşıtı dil[32] ile de desteklenen şiddet eylemleri de, bir zamanlar batının en güçlü komünist partisi olan PCI'nin[33] yaşadığı sapmaya eşlik eden kafa karışıklığı ve amaçsızlık hesaba katılmadan yeterince anlaşılamaz.

Küçük ve büyük ölçekli barbarlığın yayılması sorunu, ister emperyalizm ve yerel tepkiler karşısındaki yenilgilerden, ister reel sosyalizmin ve sömürgecilik sonrası ulusalcılığın pek çok hatasından ve baskıcı yaklaşımlarından, isterse sosyal demokrat reformizmin çelişkileri ve neoliberalizm ile uzlaşma-

27 Olivia Ward, "South Africa's Strife Exposes Deep Problems", *Toronto Star*, 26 Mayıs 2008.

28 Afrika Ulusal Kongresi –*çev.*

29 Güney Afrika Komünist Partisi –*çev.*

30 Güney Afrika Sendikalar Kongresi –*çev.*

31 Prince Mashele, Güney Afrika Güvenlik Çalışmaları Enstitüsü'nde araştırmacı, Phumza Macanda, "ANALYSIS –Poverty a Recipe for Wider South Africa Unrest", *The Free Library*, 23 Mayıs 2008, http://thefreelibrary.com eserinden alıntılanmış.

32 Bkz. Amnesty International, "Italy: Attacks against Roma Communities in Italy", 23 Mayıs 2008, http://www.amnesty.org; ve Richard Owen, "Mob of Nazi Youth goes on Immigrant Rampage in 'Tolerant' Rome", *The Times*, 26 Mayıs 2008.

33 İtalya Komünist Partisi –*çev.*

sından kaynaklanıyor olsun, sosyalist projenin yirminci yüzyılın sonunda yetinmek zorunda kaldığı düşük başarı düzeyi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Yaşanan durum, aslında Engels'in kendi dönemindeki Avrupa için dile getirdiği "evrensel ölçüde barbarlığa kayma" olasılığının ta kendisidir. O, henüz olgunlaşmamış durumdaki kitlesel sosyalist hareketin, *çalışan sınıfların kendi* politik dönüşümünü gerçekleştirmesini sağlayamaması halinde, bu kaymanın muhtemel olduğunu görmüştü. Marx ve Engels, kendi politik görüşlerini, "davanın başarıya ulaşması için, insanların kitlesel ölçekte başkalaşması gereklidir ve bu başkalaşma ancak eylem, yani *devrim* içerisinde gerçekleşebilir" anlayışı temeline oturtmuşlardı. Eylemi, devrimi, "yalnızca hükmeden sınıfın başka bir şekilde alaşağı edilmesi imkânsız olduğu için değil, aynı zamanda, onu alaşağı edecek sınıf ancak devrim sürecinde kendisini çağların pisliğinden koparıp, sil baştan yeni bir toplum yaratma zindeliğine sahip olabileceği için,"[34] gerekli görüyorlardı. Bu, bir gecede, bir isyan anında olup bitebilecek bir şey değildi. Engels'in 1880'lerin sonlarında yazdığı mektuplarda, "Büyük Güçler" arasında çıkacak bir savaşın "benzersiz bir yıkım" yaratması kaygısı dile getiriliyorduysa da, o asıl olarak, savaş nedeniyle sosyalist hareketin "çökmesi, dağınık hale gelmesi, her yerde hareket özgürlüğünden mahrum kalması" sonucunun ortaya çıkmasından, "hareketimizin zor kullanılarak ve dünya genelinde bastırılması" ile 'kanları emilip bitkin düşmüş insanlara' sırtını dayayacak bir tepki döneminin gelmesinden…" korkuyordu.[35]

İşte şimdi, tam da böyle bir durumdayız. Dünyanın gırtlağına kadar gömülü olduğu şiddet; emekçi sınıfları, sınıfsal dayanışmayı engelleyecek ölçüde başkalaştırma çabasının ve hükmeden sınıftan gelen şiddeti alaşağı etme istek ve gücünü hissetmelerini sağlama konusunda yirminci yüzyıl sosyalist hareketlerinin sergilediği başarısızlığın yansımasıdır. Sosyalist hareketin bugün içinde bulunduğu güçlük, bu nedenle, yirmi birinci yüzyılın şafağında kendini hissettirmekte olan barbarlık sorunuyla doğrudan bağlantılıdır. Tıpkı, Raymond Williams tarafından son derece açık biçimde anlaşıldığı gibi:

> Her sosyalistin yüreğinde, sosyalizme duyulan özleminin; kapitalist partilerin üzerinden büyük fayda sağladığı ödünlere, uzlaşmalara, fazla zarar görmeden

34 K. Marx ve F. Engels, "The German Ideology", *Collected Works*, Volume 5, Londra: Lawrence ve Wishart, 1976, s. 53.

35 Bkz. Paul Lafargue'ye gönderilen mektuplar, *Correspondence*, Cilt 2, Moskova: Foreign Languages Publishing House, 1960, s. 210, 322. Engels, "evrensel ölçüde barbarlığa kayma" sözünü ilk olarak Introduction to Sigismund Borkheim's 1887 Pamphlet, *In Memory of the German Blood-and-Thunder Patriots*, 1806-1807; Marx ve Engels, *Collected Works*, Cilt 26, Londra: Lawrence ve Wishart, 1987, s. 451 eserlerinde kullanmıştır. Engels'in bu dönemdeki görüşleri, Gilbert Achcar, "Engels: Theorist of War; Theorist of Revolution", *International Socialism Journal*, 97, 2002 eserinde titizlikle incelenmiştir.

> işin içinden sıyrılma isteğine yönelen bir devrime değil, sosyalizmi kuracak devrime duyulan özleminin bağrında yatan gerçek değerlerden bir şeyler bulunmalıdır… İnsanlar çelişkilerin bedelinin, onları sona erdirmenin bedelinden çok daha ağır olduğunu görebilirlerse, tutarlı bir sosyalist tutum doğrultusunda yolun sonuna kadar yürüme cesaretini de ancak o zaman bulabileceklerdir.[36]

Yirmi birinci yüzyılda izlenecek tutarlı sosyalist siyaset, henüz ortaya konabilmiş değil. Ancak şurası kesin ki, bu siyaset; araçlar ve sonuçlar, değerler ve uygulamalar arasında, yirminci yüzyıl sosyalist siyasetine göre daha iyi bir denge kurmak zorunda. Öngörülebilir gelecekteki temel görev, sınıfsal kimlikleri ve yetenekleri geliştirmeye yönelmiş, bunu da kucaklayıcı, demokratik ve dönüşüme açık bir yolla gerçekleştiren yeni sosyalist kurumları biçimlendirmekte yatmaktadır. Sosyalist devrim ancak bu yolla tarihin gündemine tekrar oturtulabilir. Ardından gelecek soru, bunun barışçıl yollarla ne kadar yakın bir gelecekte gerçekleştirilebileceği olacaktır. Tutarlı bir sosyalist siyaset, kapitalizmin ve emperyalizmin vahşetini, tecrübe edilen tüm biçimleriyle kavrarken, devrimci şiddete güzellemeler yapma ayartısına karşı da tetikte olmalı, mülksüzleştirilmiş ve ezilmiş kesimlerden gelecek tüm şiddet içerikli direniş eylemlerini devrimci kabul etme hatasına düşmemelidir. Tutarlı sosyalist siyaset için, çok farklı bir değerler ve yargılar bütünü benimsenmelidir. Önceden olduğunun aksine, size şiddet uygulayanın maruz bırakılacağı "bireye yönelik" şiddetin rahatlatıcı ve olumlu etkilerini yücelten, bir zamanlar Fanon'un yanlış anlaşılması ile de desteklenen tutumdan çok daha farklı bir var oluş matematiği kurulmalıdır. Yüceltilmesi gereken şey şiddet uygulamaları değil, insanlığın namusunu temin yolundaki kavgada gösterilen cesaret ve fedakârlıktır; dayanışma ve sosyalizmin özgürlükçü amaçlarıdır.

Neoliberalizmin günümüzde ideolojik ve politik olarak yaygın şekilde itibar kaybetmesi, neoliberalizme yönelik politik onay azaldıkça, sistemin baskıya giderek daha çok başvuracağı düşüncesini akla getirmektedir. Bu bağlamda, ana görev sosyalist hareketi yeniden inşa etmek iken; insan hakları savunucusu ve savaş karşıtı örgütler, kampanyalar ve hareketler yaratmak gibi pek çok başka acil ve önemli görev de ortaya çıkmaktadır. Liberal demokrasiden, kendi yasallık ve insancıllık, sağduyu ve barışçılık iddialarını konularında hesap vermesini istemek, burjuva düzenini kendi toprakları üzerinde mücadeleye zorlamak, her zamankinden daha gerekli hale gelmiştir. Burjuva düzeninin çelişkilerinin bu şekilde açığa çıkarılması, onu aşmak için ihtiyaç duyduğumuz tutarlı sosyalist siyasetin geliştirilmesine doğru yol alma konusunda da bizlere yardımcı olabilecektir.

36 Raymond Williams, *Politics and Letters*, Londra: Verso, 1979, s.383.

Amerikan Militarizmi ve Egemen Siyasi Yapısı: Irak'ın İşgalinden Çıkarılacak Gerçek Dersler

Vivek Chibber

Amerikan işgali, Irak halkı için dehşet verici boyutlarda bir yıkım getirdi: Yaşamını yitiren Iraklıların sayısının korkunç rakamlara ulaşmasının yanında, fiziki altyapının o ana dek ayakta kalmayı başarabilmiş bölümünün büyük oranda tahribata uğraması ve beş milyondan fazla (Iraklıların beşte biri) kişinin yurdundan göç etmek zorunda kalması… Ancak işgal, Bush ve daha genel anlamda küresel Amerikan gücü açısından da önemli bir felakete dönüştü. Söz konusu başarısızlığın ardından, ABD'de başkanlık koltuğunun el değiştireceği tahminlerinin yapıldığı bugünlerde[37], ufukta beliren soru şu: Bu fiyaskonun, Amerikan stratejisi üzerindeki sonuçları neler olabilir? Gelecek hakkında kehanette bulunma yeteneğine sahip olmadığımıza göre, bizim için izlenecek en makul yol, işgalin kendi mantığını, bünyesinde barındırdığı çıkarları, işgalin amaçlarına karşı seçkinlerin sergilediği bağlılığın derinliğini ve işgalin hizmet ettiği kapsamlı stratejik amacı sorgulamaktır. Bu maceranın bütününü oluşturan unsurlardan hangilerinin gelecekte bir kenara bırakılabileceğini, hangileri üzerinde birtakım ayarlamalar yapılacağını ve hangilerinin herhangi bir değişikliğe uğramadan etkinliğini sürdüreceğini ortaya çıkarma yolunda sahip olduğumuz en geçerli kılavuz budur.

Toplumsal hafızanın sisli-puslu karakteri içerisinde ve hatta aydın çevrelerinde, işgal için genellikle son derece basit bir açıklama yapılıyor: İşgal, Bush'un etrafına toplanmış olan dalavereci neo-muhafazakâr grubun fikriydi ve büyük ölçüde, Amerikalı petrol devlerine bölgenin kontrolünü ele geçirme kapısının açılması düşüncesiyle harekete geçildi. Bu değerlendirmenin görünüşteki akla yatkınlığını inkâr etmek kolay değil. Gerçekten de, neo-

37 Bilindiği gibi, Obama kısa bir süre sonra Beyaz Saray'a yerleşti. *–çev.*

muhafazakâr politika uzmanları ve onlara yandaş düşünce kuruluşları, işgale giden yolu zorlama sorumluluğunu almaktan asla çekinmediler. Dahası, yakın tarihte petrole bağlı çıkarlar ile oğul Bush'unki kadar yakın ilişki içerisinde olmuş başka bir Amerikan yönetiminin varlığından söz etmek de oldukça güç. Dünya üzerindeki en büyük petrol rezervlerinden birine sahip olan bir ülkenin işgal edilmesinin arkasındaki ana itici gücün bu çıkarlar olabileceğini savunmak, öyle çok zorlama bir çıkarım sayılmaz.

İşgalin sürecinin bu gruplaşma tarafından sürüklendiği izlenimi, işgal öncesinde kamuoyu önünde yürütülen yoğun tartışmalar akla geldiğinde, daha da güçleniyor. O dönemde, baba Bush yönetiminin güçlü adamları (Brent Scowcroft, James Baker, Lawrence Eagleburger ve diğerleri), ayrıca Madeleine Albright, Richard Holbrooke ve bizzat Bill Clinton gibi önde gelen Demokratlar, oğul Bush tarafından izlenen stratejinin akla yatkınlığı ile ilgili kuşkularını dile getiriyorlardı. Scowcroft veya Baker gibi deneyimli diplomatların, George W.'ya kamuoyu önünde uyarılarda bulunurlarken aslında babasının adına konuşuyor oldukları yönünde yaygın bir kanı mevcuttu. Tartışmalar yalnızca, oğul Bush'un, farklı bir Amerikan yönetimi altında düşünülmesi bile mümkün olmayan bir strateji izlediği düşüncesini pekiştirir gibi görünüyordu. Bugün, işgalin getirdiği felaketin ardından, hükümet dışından gelen bu eleştiriler sembolik bir itibar kazanmış durumda. Scowcroft ve diğerlerinin sürece müdahaleleri, böylesine yıkıcı sonuçlar doğuran bir girişimden daha iyisini yapabilecek yetkinlikte bir siyasi yapının var olduğu, bu yapının, işgalle ilgili derin endişeler ve itirazlar dile getirdiği şeklinde anlaşılıyor.

İşgalin sorumluluğunu neo-muhafazakâr gruplaşmaya yükleyen bu düşünce şekli, aydınlar ve yabancı politika uzmanları arasında daha da öteye; işgal sürecinde ortaya çıkan militarist yükselmenin, aslında geniş planda dış politikada bir dönüm noktasına işaret ettiği boyutuna kadar taşınıyor. Var olduğu savunulan bu dönüm noktasının, ortaya çıkan pek çok ayrımda kendini gösterdiği ileri sürülüyor: yumuşak güçten kaba güce, çok taraflılıktan tek taraflılığa, ekonomik tehdit yaklaşımından askeri tehdit yaklaşımına geçiş… Bush'un yükselişi ile ilgili en yaygın açıklamalardan biri, devlette kendisinden önce hâkim olan siyasi yönelimin aksi yönde ve İngiltere tarafından iki yüzyıl önce kurulmuş dünya hegemonyasını anımsatacak şekilde, bir Yeni Emperyalizm sürecine geçişin işaretlerini verdiği şeklindedir. Niall Ferguson gibi kimileri için bu, memnuniyetle karşılanması gereken, gücünün yüklediği sorumluluğu Amerika'nın nihayet üstlendiğini gösteren bir gelişmeydi.[38] Daha ölçülü ve ayık zihinler açısından ise, elbette söz konusu tablonun hoşnut kalınacak bir yanı yoktu.

38 Niall Ferguson, Colossus: *The Rise and Fall of the American Empire*, New York: Penguin Press, 2004; eleştirel bir bakış açısı için, bkz. Vivek Chibber, "The Good Empire", *Boston Review*, Şubat, 2005.

Bu tespitler gerçeği eksiksiz biçimde yansıtıyorsa, Irak'ta yaşanan aksiliklerin etkileri de basit olmalı: önceki duruma dönüş, tek taraflılıktan vazgeçiş, saldırgan militarist yaklaşımın feshi ve kim bilir, belki de emperyalist dürtülerde hafifleme. Önümüzdeki görev, söz konusu tespitlerin gerçeği yansıtmadaki gücünü ortaya çıkarmak. Bush dönemi, yakın geçmişten kopuş konusunda ne kadar ileri gidiyor ve onun planlarının gelecek yönetimlerce hangi ölçüde takip edilmesini beklemeliyiz? Bu bağlamda, Bush'un kararlarını uzun erimli politik süreçte yerli yerine oturtabilmek için, yakın tarihe göz atmak durumundayız.

Bush'un yönelimlerinin daha önceki dönemde izlenen politikalardan ne ölçüde farklı olduğunu değerlendirme konusunda, yakın geçmişin bize çok büyük yardımı dokunuyor. Zira, onun yükselişi, bu ayrımları belirginleştirecek şekilde, Demokratların art arda iki başkanlık döneminden sonra gerçekleşti. Dahası, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Soğuk Savaş'ın nihayet sona ermesinin ardından, 90'lar şüphesiz ki önemli ayrımların ortaya çıktığı bir dönemdi. İlk kez bu dönemde, dünya düzeni ABD'nin karşısına gerçek bir jeopolitik rakip çıkaramıyordu. Anımsanabileceği gibi beklentiler, uluslararası ilişkilerde, militarizmden uzaklaşma ve barışa yönelme ile ifadesini bulacak, tam anlamıyla devrimci bir kaymanın yaşanacağı yönündeydi. Oğul Bush'un yeni emperyalizme yönelme, tek taraflılık yolunu seçme vb. yönelimleri gerçekten de iddia edildiği gibi büyük birer kırılma ve dönüşüm olsaydı, Demokratların başkanlık döneminin ve süper güç rekabetinin sona erişinin ardından kesinlikle çok belirgin bir şekilde kendini hissettirirdi.

SOĞUK SAVAŞ'TAN YENİ DÜNYA DÜZENİNE

Soğuk Savaş ile ilgili olarak yapılan klasik açıklamalar tamamen doğru olsaydı, Birleşik Devletler'in 1990'larda militarizmden uzaklaşması ve barışçı bir dış politika izlemeye başlaması gerekirdi. Amerikan askeri gücü ahtapotunun, sayısı yüzleri bulan askeri kara ve deniz üssü ile somutlaşan büklüm büklüm kolları; kokuşmuş tiranlara verilen destekler; küresel Güney boyunca yürütülen gizli operasyonlar, onlarca yıl süren Soğuk Savaş ortamında hep asıl büyük şeytanın yaklaşmasını engellemek için başvurulması gereken birer kötülük olarak meşru gösterildi. Bunlar, Amerikan başkanlarının, rakip gücün saldırganlığını sınırlamak amacıyla başvurduğu önlemler olarak sunuluyordu. Söz konusu stratejinin çeşitli unsurları, *çevreleme politikası* [*containment policy*] çatısı altında birleştiriliyordu: siyasi seçkinlerin, eylemlerini iddia ettikleri gibi savunmacı bir görünüme büründürebilmeleri için mükemmel bir terim.[39] Dolayısıyla, 1991 sonrasında, Sovyetlerin uslala-

39 *Containment Policy* terimi, Türkçe kaynaklara "Çevreleme Politikası" şeklinde yerleşmiş olsa da, buradaki anlamıyla, "Önleme Politikası" karşılığı daha uygun bulunabilir –*çev.*

rarası emellerini sınırlandırma zorunluluğunun ortadan kalkması ile, çoğu yorumcu, Amerikan egemenliğinin etki sahasının da daralacağı beklentisindeydi.

Elbette, karşılarına çıkan bunun tam tersi oldu. ABD, askeri ağını daraltmak yerine, o güne dek kollarının ulaşamadığı alanlara doğru varlığını hızla genişletmeye başladı. Baba Bush, 1991 sonlarında Çöl Fırtınası operasyonunu başlatacak ve Amerikan üslerinin onlarca yıllık aradan sonra tekrar Suudi Arabistan'da konuşlanmasını sağlayacak, daha sonra Bill Clinton, askeri üs varlığını, eski Yugoslavya'da yürütülen 1993 ve 1999 operasyonlarının ardından, birer aşamayla Doğu Avrupa'ya da yayacaktı. Doğu Avrupa, bilinen nedenlerle, çok uzun süredir askeri karakol olarak kullanılması olanaksız bir alandı. Orta Doğu, Carter'ın başkanlığından beri sarf edilen düzenli genişleme çabalarının nesnesi olagelmiş, ancak üslerin fiili olarak bölgenin derinliklerine sokulması, Suudi'lerin 1991'de rıza göstermelerine değin olanaklı kılınamamıştı.

Bunlar, birinci Soğuk Savaş sonrası dönemde "kuvvet planlama" adıyla bilinen sürecin dikkat çekici örneklerinden yalnızca ikisiydi. Bu gelişmelerin temsil ettiği ana strateji, Bill Clinton'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake tarafından, 1993 yılı sonbaharında oldukça açık biçimde ortaya koyuldu. Johns Hopkins Üniversitesi'nde, "Çevreleme Politikasından Genişleme Politikasına" başlıklı konuşmasında Lake, yeni çağ için geliştirilmiş yeni dış politika vizyonunu ilan etti ve Sovyetler sonrası dönemin, Amerika'nın küresel etki sahasında gerilemeye sahne olacağı beklentilerini, şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortadan kaldırdı. Soğuk Savaş süresince, Amerikan politikasının Sovyet etkisini hafifletmeye ve sınırlandırmaya yönelmiş olduğunu savundu. Lake'e göre bu politika, zorunlu olarak savunma amaçlı bir yönelime sahipti. Ancak ABD'nin, artık daha yırtıcı, daha hırslı bir strateji izlemek durumunda olduğunu söylüyordu: Bu, ABD için, geri çekilmenin başlatılacağı değil, etki sahasının genişletileceği bir çağdı.[40] Yeni düzen kapsamında caydırıcılık, yerini açıkça yürütülecek bir üstünlük arayışına bırakacaktı. Doğrusu, bu politika kamuoyu önünde Clinton'un atadığı biri tarafından ilan edilmiş olsa da, aslında önceki yönetimce zaten benimsenmişti. Bush başkanlığının son aylarında, o dönemin Savunma Bakan yardımcısı Paul Wolfowitz, hemen hemen aynı gündemi öngören gizli bir planlama belgesini kamuoyuna sızdırmıştı.[41] Elbette, yeni emperyalizm yaklaşımının benimsenmesi öncesinde, baba Bush zamanında biraz tereddüt, geçici bir duraksama

40 Anthony Lake, "From Containment to Enlargement", Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki konuşması, 21 Eylül 1993.

41 Patrick E. Tyler'ın gazete yazısı, "US Strategy Plan Call for Insuring No Rivals Develop", *New York Times*, 8 Mart 1992.

ortaya çıkmıştı. Birinci Irak savaşı, onu bu ataletten arındırma işlevini yerine getirdi. Clinton göreve geldiğinde, dış politikadaki hâkim yapı, bu yaklaşım doğrultusunda inşa edilmiş "kuvvet planlama" rayına hâlihazırda sağlamca oturmuş durumdaydı.[42]

Anthony Lake, sonraki 10 yıl boyunca dış politikanın yöneleceği ana hedefin ne olacağını oldukça açık biçimde aktardıysa da, bu sunumunda yanlış algılamalara yol açan bir boyut da mevcuttu: Çevreleme, Soğuk Savaş boyunca asla ABD stratejisinin ana unsuru olmamıştı ki! Hem ekonomik, hem de politik alanda gelişen fütursuz bir yayılmacılık, çevreleme politikasına daima eşlik etmişti. Gerçekte, İspanya-Amerika Savaşı'ndan bu yana izlenen Amerikan dış politikası, yer yer kesintiye uğrayan, önündeki engeller kaktığında ise temposu artan bir küresel güç arayışı olarak görülmelidir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde ortaya çıkan ana engel, zaman içerisinde imparatorluklarını ekonomik bloklara dönüştürecek olan Avrupalı sömürgeci güçlerin bölgesel hâkimiyetiydi. İkinci Dünya Savaşı, Amerikan sermayesinin önündeki setlerin ortadan kaldırılması, ABD'nin politik etki sahasına yeni alanların eklenmesi için bir fırsat yarattı. Roosevelt yönetiminin bunu çok erken fark etmiş olması, son derece dikkat çekici. Pearl Harbor saldırısının ardından gelen birkaç hafta içerisinde, Roosevelt devasa bir savaş sonrası planlama kuruluşları ağı oluşturdu ve derhal, sömürge bloklarının kırılması, Asya ile Orta Doğu'nun Amerikan etkisine açık hale getirilmesi yolunda bir strateji tasarlanmaya başlandı.[43] Bu planlar, savaş sonrasında Truman tarafından büyük bir titizlikle yürütülecek Amerikan stratejisine kılavuzluk edecekti. Savaşın ortaya çıkardığı yapı, sömürge bloklarıyla ilgili biçimsel aygıtların bir süre daha korunmasını sağlayacak, ama bu koruma sadece Amerikan gücü altında hayat bulabilecekti. Kaderleri artık Amerikan himayesine bağlanmış olan Fransa ve İngiltere'nin, direnmek adına yapabilecekleri pek az şey vardı. Ortaya çıkan sonuç, önceden ABD etki sahasının dışında yer alan bölgelere doğru muazzam bir Amerikan yayılması oldu.[44]

Burada üstünde durulması gereken nokta, savaş sonrası yayılma planları-

42 1990'larda izlenen ABD stratejisi ile ilgili üç önemli kaynak: Andrew Bacevich, *American Empire: The Realities and Consequences of US Diplomacy*, Harvard: Harvard University Press, 2002; Peter Gowan, *Global Gamble: Washington's Faustian Bid for World Dominance*, Londra: Verso, 1999; Noam Chomsky, *World Orders, Old and New*, İkinci Baskı, New York: Columbia University Press, 1996.

43 Bu süreçle ilgili en kapsamlı çalışma için bkz. Patrick J. Hearden, *Architects of Globalism: Building a New World Order During World War II*, Fayetville: University of Arkansas Press, 2002.

44 Yayılma süreci üzerine son derece kapsamlı çalışmalar yürütüldü. Ancak, yayımlanmasının kırk yıl ardından bile, en yetkin genel değerlendirme hâlâ Gabriel Kolko'ya ait: *The Politics of War: The World and United States Foreign Policy, 1943-1945*, New York: Random House, 1968. Takip eden cilt: *The Limits to Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954*, New York: Harper & Row, 1972.

nın, aslında savaşın sonuçları kesinleşmeden; dahası, Hitler'in Doğu'daki yenilgisi belirgin hale gelmeden önce ortaya koyulmuş olmasıdır. Dolayısıyla, Amerikan stratejisinin yola çıkış amacı, kesinlikle Sovyetlerin savaş sonrası yayılma politikalarına yanıt vermek olamazdı: Stalin'in girişebileceği herhangi bir eylemden bağımsız olarak, ayrıca Stalin'in kaderinin bilinmesi mümkün olmazdan önce geliştirilmişti. Kuşkusuz, Sovyetler Birliği'nin savaştan bir askeri güç olarak çıkmasının ardından, Amerikan politikası üzerinde de bu duruma uygun düzenlemeler yapıldı. Ancak bunlar, hâlihazırda yürütülmekte olan bir strateji üzerinde yapılan ayarlamalardı sadece.

Soğuk Savaş yıllarında izlenen stratejinin gerçek niteliği göz önünde bulundurulduğunda, 1945 ve 1991 yıllarına, Amerikan yayılmacılığının önüne set çeken rakip güçlerin gölgede kalışının damga vurduğu açıkça görülecektir. ABD, 1945'te rakiplerinin zayıflamış konumunun karşısına çıkardığı fırsattan etki sahasını önemli ölçüde genişleterek faydalandı. Anthony Lake'in, 1991'de Sovyetlerin çöküşünün ardından takip edilen politikanın çekirdeği olarak ifade ettiği şey de tam olarak buydu. Lake'in arzuladığı stratejik yönelim, gerçekte hiçbir bakımdan yeni değildi.

GEORGE W. BUSH ÖNCESİ IRAK'TA DURUM: ÇEVRELEME POLİTİKASINDAN REJİM DEĞİŞİKLİĞİNE

Şu ana kadar değindiğimiz konuların da ortaya çıkardığı gibi, daha saldırgan bir emperyalizme yönelik ısrar, aslında Irak'ın işgalinden çok daha önce kök salmaya başlamıştı. Söz konusu üstünlük arayışının somutlaştığı 1990 başlarında, tek taraflılık ve çok taraflılık arasındaki seçim, öğretisel bir ayrım değil, pratik bir tercih sorunuydu: mümkün olduğunda çok taraflılık, gerekli olduğunda ise tek taraflılık ve militarizm. Bu strateji, ortaya çıkan olguların ve uluslararası ortamın sürekli olarak yeniden değerlendirilmesini gerektiriyordu. Doğaldır ki; yerleşmiş, siyasi kültür içerisinde uzun sürede kemikleşmiş diplomasi uygulamalarının altüst edilmesine karşı bir miktar çekince duyulmaktaydı. Ancak, asrın sonuna gelindiğinde, 90'ların ilk yarısına ait bu çekinceler artık ortadan kalkmaya başlamıştı. Kimi belirsizliklerin hâkim olduğu bir ortamda yavaş yavaş gerçekleşen bu kayma, Irak politikasındaki değişime son derece sert bir biçimde yansıtıldı ve 11 Eylül'ün ardından açıkça kendini gösterdi. Fakat, Saddam Hüseyin karşısında nihai sonuca götürecek saldırgan askeri tutuma geçiş hamlesi, aslında daha önce, Clinton'un ilk yıllarında başlatılmıştı.

Çevreleme politikasının uygulanma koşulları

1991 Körfez Savaşı'nın ardından, Baba Bush'un Saddam Hüseyin'i iktidarda tutmaya karar vermesiyle birlikte hükümet, Saddam'ı uluslararası yaptırımlar rejimi altında köşeye sıkıştıracak bir çevreleme politikası izlemeye razı oldu. Bush, bu noktada rejim değişikliğini zorlamayı tercih edebilirdi. Ancak hatıralarında da görüldüğü üzere, ihtiyatlı değerlendirmeler onu geri çekilme seçeneğini kabullenme konusunda ikna etti.[45] Çevreleme politikasına uygulanabilirlik zemini kazandıran iki altyapısal koşul kritik önem taşıyordu. Birinci olarak, ABD'nin Avrupalı ve Orta doğulu müttefikleri, yaptırımlar rejimini desteklemeye istekliydiler. Uygulanmaya başlandığı ilk yıllarda, bu rejim sürece katılan aktörler açısından siyasi sıkıntılar doğurmuyordu; zira, Kuveyt'e saldırması, kamuoyunda Saddam Hüseyin'e karşı kayda değer bir hoşnutsuzluk yaratmış ve Saddam yönetiminin zalimlikleri herkesçe bilinir hale gelmişti. Yaptırımların can sıkıcı tek yanı, Irak'tan gelecek petrol miktarının azalması olasılığıydı. Ancak burada da, rejimi uygulanabilir kılan ikinci koşul devreye giriyordu: 1990'ların başlarında, petrol tedariki bakımından dünya çok rahat bir durumdaydı. Dahası, yetkililere Hazar bölgesine hücum edecek yatırımlarla, Irak'taki petrol arzı kaybının dengeleneceğine yönelik bir iyimserlik hâkimdi. Önlerindeki birkaç yıllık dönemde siyasi ve ekonomik tablo kontrol altında tutulabilir görünüyordu ve Bush'un, yaptırımların bu öngörülebilen birkaç yıllık dönemin ötesine geçebileceğini tahmin etmiş olduğu da şüphe götürür.

Clinton, iş başına geldiğinde yaptırımlar rejimini de miras olarak devraldı ve ilk başkanlık dönemi boyunca bu rejime bel bağladı. Fakat buradaki can alıcı nokta şuydu ki, yaptırımlardan faydalanmayı istese de, Clinton için öncelikli seçenek asla bu değildi. Gerçekte, onun başkanlığı süresince, Birleşik Devletler Saddam'a karşı ardı ardına, ülke içi muhalefetin kışkırtılması, silahlı ayaklanmaların finanse edilmesi ve hatta suikast girişimlerine arka çıkılması gibi sayısız komplo tasarladı veya bu doğrultudaki hareketleri dolaylı olarak destekledi.[46] Strateji, belirgin biçimde "çevreleme ve rejim değiştirme" yönüne kaydı. Elbette, yukarıda saydığımız girişimlerin hiçbiri, hükümet içerisinde doğru eylem biçiminin ne olduğuna yönelik hararetli tartışmalara yol açmak haricinde, herhangi bir kesin sonuç getirmedi. Tartışmalarsa, Irak politikasını oluşturmakla görevlendirilen kadronun, hızla güvercinler ve şahinler şeklinde iki karşıt kampa bölünmesi sonucunu doğurdu. Şahinler, Saddam Hüseyin'e karşı çok daha sert bir tutumun izlenmesi gerektiğini söy-

45 George Bush ve Brent Scowcroft, *A World Transformed*, New York: Knopf, 1998.

46 Andrew ve Patrick Cockburn: *Saddam Husein: An American Obsession*, İkinci Baskı, Londra, Verso, 2002.

lüyor ve dolayısıyla da çevreleme politikasından öte uygulamalara geçilmesini istiyorlardı. Ancak, ellerindeki diğer araçlar işlevselliğini devam ettirdiği sürece, yönetimdeki güvercinler mevzilerini koruma olanağına sahiptiler.[47]

Clinton'un ikinci döneminde ise, hükümet içerisindeki denge kaymaya başladı. Irak politikası artık kabinenin, şahinler kanadına daha yakın olan, Sandy Berger ve Madeleine Albright önderliğindeki, Martin Indyck ve Leon Fuerth'in de dâhil olduğu üyelerinin ellerine geçiyordu.[48] Sonuç, Saddam rejimine karşı girişilen askeri faaliyetlerde kademeli, fakat kendini açıkça hissettiren bir artıştı. Clinton başkanlığının son iki yılına gelindiğinde, Irak politikasında 90'ların başına göre büyük bir değişim kaydedilmiş durumdaydı. Saddam'ı koltuğundan indirmek üzere tezgâhlanan çeşitli projeler başarısızlıkla sonuçlanmış, her iki siyasi kamp da büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. Bu durumun hissedilir sonuçlarından biri de, hükümetteki en küçük siyasi akım konumunda olan militan şahinlerin, giderek daha fazla sayıda kişiyi kendi yanlarına çekmeye başlamalarıydı.

Irak politikasındaki bu kaymanın, aslında, Clinton'un ikinci başkanlık döneminde ortaya çıkan, dünya ile ilişkilerdeki üstünlük arayışının daha açık bir hal almasından kaynaklanan genel militarist yükselmenin bir parçası olduğunu belirtmek gerekiyor. Dünya, 1996 ile 2000 yılları arasında, Amerika'nın aleni ve kimi zaman da yasa dışı bir saldırganlığa dayanan, örtülü ve incelikli diplomatik yolları tamamen arka plana iten kaba kuvvet gösterilerine pek çok kereler şahit oldu. Clinton'un son yıllarında, bu doğrultuda özellikle Birleşmiş Milletler bariz biçimde kenara itildi ve hatta kurumun saygınlığına gölge düşürüldü. 1998 yılında Irak'a karşı girişilen ve Çöl Tilkisi adıyla anılan bombardıman, hiçbir şekilde Güvenlik Konseyi'nin onayına sunulmadı. Üstelik Clinton, manidar bir adım daha atarak, bombardımanı tam da Güvenlik Konseyi'nde operasyonun yasallığının müzakere edileceği günde başlattı. Sırbistan'ın bombalanması ise, operasyona karşı belli bir direncin oluştuğu Birleşmiş Milletler'den inisiyatifin teslim alınması amacıyla NATO himayesinde gerçekleştirildi. Kabaca söylemek gerekirse, daha sonra Bush tarafından da devam ettirilmekle birlikte, Kyoto sözleşmesi ve kara mayınları sözleşmesi gibi kilit öneme sahip çeşitli uluslararası anlaşmaları bozma sürecini başlatan Clinton'du. Clinton, BM aleyhinde birkaç yıl sonra Bush'un yapacağı gibi açıkça ve kesin bir dille konuşmadıysa da, fiili uygulamalarıyla uluslararası hukuk ve diplomasiye karşı oldukça kibirli bir tutum sergilemekteydi.

---

47 Clinton yönetimi içerisinde, bu konu çevresinde ortaya çıkan gruplaşmaları anlayabilme yolunda vazgeçilmez bir kaynak için bkz. Kenneth Pollock, *The Gathering Storm*, New York: Random House, 2002.

48 Aynı eser, s. 85-90, 98-99..

Rejim değiştirme politikasına geçiş

Şahinlerin elde ettiği konumun çekiciliği, yalnızca yaşanmış olan hüsrandan kaynaklanmıyordu. Bir o kadar önemli bir gelişme de, takvimler 1998-99'u gösterdiğinde, çevreleme politikasını uygulanabilir kılan zeminin artık istikrarsız hale gelmiş olmasıydı. Ortaya çıkan korkunç sonuçların yükselttiği kamuoyu tepkisi başlıca sebep olmak üzere, yaptırımlar rejiminin arkasındaki Avrupa ve Orta doğu desteği çeşitli nedenlerle aşınmaktaydı. Albright, yaptırımlar nedeniyle yarım milyondan fazla kişinin ölmesini kabul edilebilir saydığında önemli bir bedel ödemek zorunda kalmıyor olsa da, daha dirençli bir medya ve daha örgütlü bir halk ile baş etmesi gereken Avrupalı hükümetler için işler o kadar kolay değildi.[49] Clinton'u bu stratejisinde destekleme konusunda sergiledikleri isteklilik zayıflamaya başlıyordu. Avrupa'nın desteği olmadan, yaptırımların sürdürülmesi olanaksız hale gelecekti ve 1999 yılında, Clinton artık mevcut politikanın devamı aleyhinde, Güvenlik Konseyi'nde kayda değer bir dirençle karşılaşıyordu.

Petrol arzında ortaya çıkan değişiklik ise, bu sorunu daha da büyütüyordu. 90'ların başında petrol pazarına hâkim olan görünüm, önemli bir kaynak bolluğu ve ana üretim bölgelerindeki büyük atıl kapasiteydi. Yeni yüzyıla girildiğinde, bu tablo tam tersi yöne dönmüştü bile. Fiyatlar düşük seyrini sürdürüyor olsa da, arzdaki artış artık talepte yaşanan büyümeyi yakalayamıyordu.[50] Petrol temin sıkıntısını derinleştiren etmenlerden biri de, Hazar bölgesinde açılan yeni kuyularda gerçekleşen fiili üretim miktarının, beklentilerin altında kalmasıydı. Ancak daha da önemlisi, petrol üretimi konusunda en kritik bölge olan Körfez ülkelerinde, kapasite artırımlarının çok düşük düzeyde gerçekleşmesiydi. Hazırlanan üst düzey raporların birinde, pazarın yakın tarihte hiç bu kadar sıkışık olmadığı belirtiliyor, küresel ölçekteki atıl kapasitenin, talep seviyesinin yalnızca yüzde ikisine denk geldiği tahminine yer veriliyordu.[51] Oysa bu durum, Suudi Arabistan'dan sonra en önemli iki muhtemel ilave arz kaynağı konumundaki İran ve Irak üzerinde uygulanan yaptırımların doğrudan bir sonucuydu. Dolayısıyla, 90'ların başlarında yaşanan arz bolluğu yaptırımlar rejiminin uygulanmasını kolaylaş-

49 Albright'ın 1996 yılında *60 Minutes* adlı haber programında yer alan utanç verici röportajını kastediyoruz. Röportajda, yarım milyon Iraklının yaptırımlar rejimi nedeniyle ölmesinin savunulabilir bir şey olup olmadığı sorulduğunda, Albright şu yanıtı vermişti: "Bizce buna değer."

50 Petrol, yaptırımlar ve Bush yönetiminin önündeki seçeneklerle ilgili önemli bir kaynak için, Rice Üniversitesi bünyesindeki James Baker Institute for Public Policy kuruluşu ile Dış İlişkiler Konseyi tarafından ortaklaşa kaleme alınan, Edward L. Morse ve Amy Myers Jaffe tarafından yayına hazırlanan ve 2001 yılında basılan *Strategic Energy Policy: Challenges for the 21st Century* adlı raporu inceleyebilirsiniz. Petrol pazarında 1990 ile 2000 arasında yaşanan değişim için bkz. s. 13-20.

51 Aynı eser, s. 19.

tırmışken, tablo artık bu politikanın devam ettirilmesini, en iyi olasılıkla, çok riskli hale getiriyordu.

Koşullarda yaşanan değişim, çok taraflı yaptırımlar rejiminin gelecekteki uygulanabilirliğini tehlikeli bir kuşku bulutunun ardına itiyordu. Daha 1990'ların sonunda, siyasi çevrelerde öne çıkan sesler, bu strateji ile yola devam etmenin olanaklılığı bir yana, akıllıca olup olmadığını bile sorgulamaya başlamışlardı.[52] Aslında, yaptırımlara yönelik uluslararası desteğin çatırdaması ve petrol arzında yaşanan sıkışıklık karşısında oldukça basit bir çözüm vardı: yaptırımları devreden çıkarmak ve yeni yatırımların ülkeye girmesine izin vermek. Bu yolun ne Clinton ne de Bush tarafından izlenmiş olması, daha derin tartışılmayı hak eden, son derece önemli bir gerçek. Resmi çevrelerin asıl isteği Körfez bölgesine giden yolları uluslararası şirketlere açarak pazara sürülen petrol miktarını artırmak olsaydı, yabancı yatırımların önüne set çeken yaptırımların kaldırılması yeter de artardı bile. Saddam, petrol devlerinin ülkesine girmesini engelleme yönünde herhangi bir niyet sergilemedi ve gerçekte, iktidarının son yıllarında, Amerikalı olmayan şirketlerin birçoğu ile el altından anlaşmalar imzaladı. Petrol arzının artırılmasının önündeki engel Saddam değil, yaptırımlardı. Durum bu iken, izlenecek en basit yol, beklenen acı sonu görmek, çevreleme politikasının tüm çatısının çökmekte olduğunu kabullenmek, Saddam'ı da eli kulağında bekleyen bir yıkımla korkutarak "hizaya getirmek" ve bu arada yeni yatırımların ülkeye akmasına izin vermekti. Aslında, dış politika çevrelerinde tam da bu yaklaşımı destekleyen unsurlar da mevcuttu.[53] Ancak bu tavır, asla ciddi ölçüde dikkate alınmadı.

Basit yol izlenerek yaptırımların ortadan kaldırılamamasının nedeni, bu yönde bir kararın ABD için bölgede dolaysız ve göze alınamaz bir *siyasi* maliyet, kalıcı bir güç ve avantaj kaybı yaratacak olmasıydı. Bu, Saddam Hüseyin'in, dünyanın en güçlü ülkesi tarafından kendisini alaşağı etmek üzere on yıl boyunca uygulanan; boğma çabaları, rejim değiştirme girişimleri, hava saldırıları, bombardımanlar ve iftiralarla örülü yok etme kampanyasından sağ çıkmayı başarması anlamına gelecekti. ABD, dünyanın başka herhangi bir bölgesinde böyle bir sonuca belki katlanabilirdi. Ancak Ortadoğu'da, bu kabullenmenin yaratacağı sonuçlar yok sayılamayacak kadar ciddi olacaktı.

Evet, sorun petroldü. Eğer Irak gelişmekte olan herhangi başka bir ülke

52 Yaptırımların sürdürülebilirliği ile ilgili kaygılar, Zbigniew Brzezinski, Brent Scowcroft ve Richard Murphy tarafından, 1997 yılında açığa vurulmuştu: "Diffirentiated Containment", *Foreign Affairs*, Mayıs/Haziran, 1997. Özellikle bkz. s. 20 ve 29.

53 Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı General William Odom hem kamuoyu önünde ve tahmin edebileceğimiz gibi, hem de kapalı siyasi çevrelerde bu çizgiyi savundu.

ve Saddam Hüseyin de herhangi bir değersiz diktatör olsaydı, yaptırımlar rejiminden sağ çıkmasına katlanılabilir, küstah tavrı da rahatsız edici olmanın ancak biraz ötesine geçebilirdi. Oysa Irak, Paul Wolfowitz'in de ihtiyatsızlık ederek söylemiş olduğu gibi, bir petrol denizinin üzerinde oturuyordu. Yukarıda değindiğimiz arz darlığı ortamında Saddam, en yüksek miktarda atıl kapasiteye sahip üretici sıfatıyla küresel pazarın yedek tedarikçisi olarak ipleri eline almaya,[54] onlarca yıl Suudilerin işgal ettiği konuma benzer bir konum elde etmeye hazırdı. Ancak, ABD'nin himayesi altındaki Suudilerin aksine, Saddam'ın kendini bir bölgesel rakip olarak konumlandıracağı neredeyse kesindi. Bu ise, ABD için şüphesiz ki önemli bir güç kaybı anlamına gelecekti. Oluşacak tablo, kendi siyasi istikrarları konusunda ABD'nin desteğine bel bağlamış Orta Doğulu müttefikler için de politik güçlükler doğuracaktı.

Orta Doğu'nun küresel jeopolitikteki kritik konumu nedeniyle, bölgedeki stratejik avantajın kaybedilmesi, Amerika tarafından oluşturulmuş ittifaklar için daha derin sonuçlar da ortaya çıkarabilirdi. Dünya üzerindeki hemen her ülke Körfez petrolüne bir şekilde ulaşmak zorunda olduğundan, bölge siyasetindeki hâkimiyeti, ABD'ye bu ülkelerin siyasi tercihleri üzerinde dolaylı bir güç kazandırıyordu. Bu güç, kendini yalnızca Orta Doğu politikasıyla doğrudan ilgisi bulunan tercihlerde göstermiyordu. Geniş ölçekte bakıldığında, bir bölgede verilen tavizler, başka bir yerde imtiyazların elde edilmesini sağlayabiliyordu. Büyük petrol üreticilerinin şu veya bu şekilde Amerikan himayesine bel bağlamış olması, kritik diplomatik müzakerelerde tüm tarafların ABD'ye danışması gerekliliğini ortaya çıkarıyordu. Bölgede yaşanacak bir güç kaybı, söz konusu ayrıcalıklı konumun elden kayıp gitmesinin ilk adımı olabilirdi.

Clinton'un açmazı

Bu durum, ikinci başkanlık döneminin sonlarına doğru Clinton'un açmazı haline gelecekti. Yönetimin önünde yalnızca iki seçenek kalmıştı: çevreleme politikasının devamı için yeni ve üzerinde değişiklikler yapılmış bir aygıtın geliştirilmesi, ya da saldırgan bir tavırla Irak'ta rejim değişikliğinin zorlanması. Her iki seçenek de kendi bünyesinde çeşitli sorunlar taşımaktaydı. Yeni bir yaptırımlar rejimi, çok yüksek olasılıkla Avrupalı ve hatta Orta Doğulu müttefiklerce desteklenmeyecek ve ABD'nin rejimi tek taraflı olarak uygulaması zorunluluğu ortaya çıkacaktı. Fakat, uygulamaya dair önlemlerin çok yakın müttefiklere dahi yöneltilmesi gerekecek ve bu da sadece ABD'nin biraz daha tecrit edilmesine neden olacaktı. Dahası, Irak'ta bir ayaklanmayı

54 Bkz. *Strategic Energy Policy*, s. 40.

tetikleme başarısı geciktikçe, sahnenin aktörleri Saddam'la kendi anlaşmalarını yapma konusunda giderek daha istekli hale gelecek, Saddam'ın ayakta kalmasının bu aktörlere sağladığı çıkarlar kökleşecek, ABD'nin sahip olduğu önem derecesi ise daha da düşecekti.

Diğer seçenek ise, militarist yaklaşımı yoğunlaştırmaktı. Pollack, Clinton yönetimi içerisinde en nihayetinde seçilen yolun bu olduğunu belirtiyor. Zaten, daha 1998'de bile bu yöne doğru önemli bir kayma söz konusuydu ve Çöl Tilkisi operasyonu kapsamında gerçekleştirilen bombardıman da bu kaymanın en açık göstergesi oldu. Başkan, 1999'da politika danışmanlarının büyük kısmı tarafından desteklenen bir karara imza atarak, Madeline Albright'a Saddam Hüseyin'in devre dışı bırakılması amacıyla bir plan hazırlanma görevini verdi.[55] Tüm bunların arkasındaki dayanak, iddialı bir askeri girişimde bulunulduğunda, askeri anlamda başarının neredeyse kesin olduğu gerçeği idi. Irak, bölünmüş ve neredeyse kendini savunmaktan aciz bir ülkeydi. Irak gerçek bir güç olsaydı, Saddam rejimi gerçek bir kitle tabanına dayansaydı ve kayda değer bir direniş sergileme olasılığını ortaya koysaydı, militarist tavrın yükseltilmesi yönündeki kayma, Amerikan siyasi çevrelerinde güçlü bir dirençle karşılaşırdı. Ancak durum böyle olmadığı için, askeri seçenek neredeyse karşı konulamaz bir çekicilikle ufukta beliriyordu. Clinton'un ilk döneminde izlenen "çevreleme ve rejim değiştirme" politikası, artık yerini basit ve saf bir seçeneğe bırakmıştı: rejim değiştirme.

Şimdi, başka bir açmaz kendini gösteriyordu. Rejim değiştirme planının hayata geçirilmesi yolundaki en kesin araç olan fiili işgal; ülke içi kamuoyunun durumundan, kontrol altında tutulması güç bölgesel siyasi dengesizlikler yaratma riskine kadar pek çok farklı belirsizliğin tehdidi altındaydı. En fazla kaygı veren şey ise, Irak'ın ülke bütünlüğünün bozulması ve bunun gerçekleşmesi halinde İran'ın elde edeceği bölgesel güçtü. [56]Clinton çıkmaza girmişti. İşgal boyutuna varmayan bir askeri güç kullanımıyla Saddam Hüseyin'i alaşağı etmek üzere aradaki düşmanlıkların körüklenmesi yolunu izlemiş, neredeyse her türlü yönteme başvurmuş, ne var ki başarısızlığa uğramıştı. Ancak, yukarıda belirtilen iki sakınca nedeniyle, elindeki kartların arasında işgal de varmış gibi görünmüyordu.

55 Pollock, *The Gathering Storm*, s. 94-95.

56 Aynı eser. Bölgesel sonuçlarla ilgili kaygılar için bkz. s. 48 ve 70.

KIRILMAYA DOĞRU: BU NEO-MUHAFAZAKÂRLARIN SAVAŞI MI?

Şu kadarını biliyoruz ki, göreve geldiği sırada, Bush'un gündeminin üst sıralarında Irak'a karşı atılacak adımlarla ilgili maddeler vardı. Ancak, başkanlığının ilk on aylık döneminde, sonradan izleyeceği yola yöneleceğini tahmin etmek için elimizde pek az gösterge mevcuttu. Saddam'ı koltuğundan indirme isteğine karşın, Bush da Clinton'un elini kolunu bağlayan aynı sakıncalarla kuşatılmış haldeydi. Saddam'ı devirmek için güçlü nedenler ortaya koyulmadan girişilecek bir askeri harekâtın meşru gösterilmesi pek mümkün değildi. Derken, Usama bin Ladin tek bir hamlede ülke içindeki sakıncayı ortadan kaldırıverdi. 11 Eylül 2001'de İkiz Kuleler'e yapılan saldırılar, manzarayı tümden değiştirdi. O dönemde yönetimin içinde yer alan kimi yetkililer tarafından son iki yılda yapılan açıklamalar, saldırıdan sonraki günlerde, Bush'un danışmanlarına terörizm tehdidi ile Irak ve Saddam arasında bağlantı kurmanın bir yolunu bulma talimatını verdiğini gösteriyor. Saldırıların, kamuoyu yaratma konusunda bir fırsat penceresi yaratmış olduğu çok açıktı. Kamuoyu, artık Bush'un kapsamlı bir rejim değiştirme planı izlemesine olanak tanıyacak kadar esnek hale gelmişti.[57]

11 Eylül saldırıları, aslında Bush'a *iki* farklı cephede birden ilerlemeyi düşünme olanağını verdi. Küresel ölçekli ilk cephedeki ilerleme, "terörle mücadele" başlığı altında mümkün kılındı. Siyasi seçkinler tarafından "terörle mücadele", 1990'ların yayılmacı programının izlenmesi yolunda olağanüstü bir fırsat olarak algılandı.[58] Saldırıların hemen sonrasında Birleşik Devletler, dünya genelinde askeri ve lojistik kurumlarının (üsler, hapishaneler, izleme faaliyetleri, eğitim programları vb.) etki alanını genişletmek için muazzam bir yayılma programını devreye soktu. Bush, dünyanın her tarafında bir sempati dalgası yaratmak için çabalıyor, Orta Asya, Latin Amerika, Avrupa ve Orta Doğu'da, yakın geçmişte hayal bile edilemeyecek anlaşmaları zorluyordu.[59] Tüm bunlara ek olarak, yayılma hareketi için, kamuoyu tarafından kolayca tüketilecek şekilde, suçlama yöneltilmesi mümkün olmayan birçok taraflılık

57 Ayrıca bkz. Gilbert Achcar, *The Eastern Cauldron: Islam, Afghanistan, Palestine and Iraq in a Marxist Mirror*, New York, *Monthly Review*: 2004, "Introduction", özellikle s. 34-41. Kitabın giriş bölümü, ABD'nin 1990'lar ve sonrasındaki Orta Doğu politikası üzerine vazgeçilmez bir değerlendirme sunuyor. Ayrıca, benim burada yapamayacağım şekilde, 2000 sonrası geniş ölçekli Orta Doğu Stratejisi üzerinde İkinci İntifada'nın rolü de yazar tarafından saptanıyor.

58 11 Eylül'ün ardından terörizmin Bush'un öncelik listesinde aslında ne kadar aşağılarda olduğunu ortaya çıkaran bir çalışma için bkz. Noam Chomsky, *Failed States: The Abuse of Power and the Assault on Democracy*, New York: Metropolitan Books, 2006 s. 30-37.

59 ABD'nin, dünya genelindeki sempatiyi uzun vadeli imtiyazlar elde etme yolunda nasıl kullanabildiği konusunda bilgi almak için bkz. Phyllis Bennis, *Before & After: US Foreign Policy and The September 11th Crisis*, New York: Olive Branch Pres, 2003.

kılıfı da hazırlanmıştı. Etkisi devam ettiği sürece –ki bu sempatinin varlığını ne kadar devam ettireceğini henüz kimse tahmin edemiyordu–, Amerikan askeri projesi meşru müdafaadan başka bir şey değilmiş gibi sunulabilecekti. Bu temel üzerinde yükselmek oldukça kolay olacak, neredeyse hiç çaba gerektirmeyecekti.

Bush'un açmak istediği ikinci cephe olan Irak'la ilgili işler ise o kadar basit yürümeyecekti. Amerikan kamuoyu muhtemelen idare edilebilecekti; ancak konunun küresel ölçekte pazarlanması bambaşka bir konuydu. Bu ikinci sorun, Clinton'un elini kolunu bağlamış olan ikinci sakınca[60] nedeniyle çokça öne çıkıyordu. Dış politika çevrelerinde birçok kişiye göre, Avrupalı ve Orta Doğulu müttefiklerinin desteğinden yoksun şekilde girişilecek bir işgal, çılgınlık anlamına gelecekti. Ancak müttefik desteğini sağlama yolunun izlenmesi durumunda da başka sorunlar kendini gösterecekti. Müttefiklere dayanarak hareket edilecekse, bu durumda onların kendi ülke içi kısıtlarına saygı gösterilmesi gerekecek ve bu da diplomasi ile propagandanın büyük bir ustalıkla idare edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkaracaktı. Amerikan siyasi seçkinlerinin güvercin kanada en yakın kesimleri bile, bu projenin uygulanabilirliği konusunda kuşkuluydu. Yine de, böyle bir operasyondan elde edilecek kazanımlar, Bush kabinesinin dışındaki çevrelere de çekici geliyordu. Demokrat Parti'nin üst kademelerinde, Saddam'ı indirme yönündeki temel hedef hâlihazırda iyice yerleşmişti ve 11 Eylül'ün böyle bir kampanyaya zemin hazırlama doğrultusundaki önemini fark etmemiş olmaları olanaksızdı. Sürecin içerdiği risklere karşın, bir fırsat penceresinin açılmış olduğu gerçeği hiç kimsenin dikkatinden kaçmamıştı.

İktidar ile diğer tarafları birbirinden ayıran şey, Irak'ın işgal edilip edilmemesi sorunu değildi. Siyasi seçkinlerin ancak çok küçük bir bölümü bu fikri açıkça ve tamamen reddetti. Hatta, ABD'nin müttefiklere ihtiyaç duyup duymadığı konusunda, yani tek taraflılık ile çok taraflılık arasındaki tercihte bile büyük bir ayrım söz konusu değildi. Bush, toplayabileceği en geniş ittifakı oluşturma niyetindeymiş gibi görünüyordu. Anlaşmazlık ise, iki konuda kendini gösteriyordu. İlk konu, en azından orta vadede, "terörle mücadele"nin, yani küresel ittifak sistemi ve ona bağlı askeri faydaların işgalden daha öncelikli bir konuma yerleştirilip yerleştirilmeyeceği idi. Güvercinler kanadından gelen eleştiriler, Bush'un, yeni ittifakların çimentosunu yaratmak ve önemli ittifakları daha da güçlendirmek üzere, terörle mücadele üzerine yoğunlaşması gerektiğinde ısrar ediyordu. Belli bir zaman sonra, güç kazanacak bu ittifaklar, Saddam'a karşı girişilecek dikkatli bir saldırıda devreye sokulabilecekti. Bu eleştirilerin barındırdığı kaygı, Avrupalı ve Orta Doğulu mütte-

60 Rejim değişikliğinin sonuçlarını kontrol altında tutamama kaygısı –*çev.*

fiklerle aranın açılması sonucunda, savaşa yönelik beceriksizce bir yalpalamanın rejim değiştirme politikasını baltalaması ve küresel ölçekteki güveni de rayından çıkarması olasılığıydı. Şahinlere daha yakın eleştirilerde ise, işgalin kapsamlı yayılmacı politikaları aksatma olasılığını da beraberinde getirdiği kaygısına yer veriliyordu. Ancak güvercinlerin aksine, şahinler her iki cephede birden ilerlenmesi düşüncesine daha açıktılar. Bununla beraber, güvercinler gibi onlar da işgal sürecinin ittifak sistemini koruyacak şekilde yürütülmesi konusunda ısrarcıydılar.

İkinci görüş ayrılığı, işgal koalisyonunun kurulmasında kullanılacak araçlarla ilgiliydi. Yukarıda andığımız eleştiri sahiplerinin Henry Kissinger hariç olmak üzere büyük bölümü, Birleşmiş Milletler'in bu yoldaki temel araç olması gerektiği düşüncesinde birleşiyordu. Ne var ki, görünüşe göre Bush kabinesi, Birleşik Devletler kaba gücünün, hem askeri hem de diğer boyutlarıyla, BM ve diğer uluslararası kuruluşlar hangi tepkiyi verirse versin kendilerine bir "gönüllüler koalisyonu" yaratma olanağını verecek, yerçekimi kuvveti benzeri bir çekim gücü yaratacağını düşünüyordu. 2002'nin büyük bölümünde iktidar, verdiği mesajın Güvenlik Konseyi üyelerince algılanma biçimi konusunda oldukça kibirli bir tutum sergiledi. Yılın sonuna gelindiğinde, daha uyumlu bir tavra geçiş yaptılar, ancak bunda aldıkları eleştirilerin herhangi bir payı bulunmuyordu. Konsey üyelerinin konuyla ilgisi bulunmadığını düşünüyor değillerdi. Yalnızca, konuyla ilgili üyelerin iş birliğinin, Konsey'in bürokratik prosedürleri izlenmeden de sağlanabileceğine inanıyorlardı. İktidara en yakın düşünceleri dile getirirmiş gibi görünen Kissinger tarafından öne sürülen fikir de buydu. Halbuki iktidarı eleştirenlere, özellikle de güvercinlere göre bu, çılgınlığın doruk noktasıydı. Bu nedenle, 2002 yılının yaz ve sonbahar ayları boyunca, her iki grupta yer alan eleştiri sahipleri de, Bush'a uluslararası diplomasinin geleneksel araçlarına geri dönme yönünde baskı yapmak üzere müthiş bir kampanya başlattılar.

Halkın gözleri önünde yürütülen bu tartışmada, güvercinler arasında Warren Christopher ve Madeleine Albright öne çıkarken, Zbigniew Brzezinski iki grup arasında, ortalarda bir konum işgal ediyordu. Sayıları güvercinlerin kat kat üzerine çıkan şahinler arasında ise James Baker, Lawrence Eagleburger ve Brent Scowcroft 'un yanı sıra (fakat bir konuda Scowcroft güvercinlere daha yakın görünüyordu), Clinton'un kendisinin de dâhil olduğu "Clinton Demokratları" grubu dikkat çekiyordu. Orta çizgiye oldukça uzak bir noktada, Bush yönetiminin konumuna yakın bir yerde bulunsa da, Henry Kissinger'ı da bu kanada eklemek mümkün görünüyor.

Anlaşmazlık kurmacası[61]

Irak'ın işgali ile ilgili tartışmaların yoğun bölümü oldukça kısa sürdü: 2002 yazının ardından, altı aydan daha az. Tartışmaların ünlü ilk salvosu, baba Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı Brent Scowcroft'un 15 Ağustos'ta konuk yazar olarak kaleme aldığı makale oldu. Bunu, on gün sonra, aynı hükümette Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüş olan James Baker'ın müdahalesi izledi. İzleyen haftalarda, cumhuriyetçi kanatta Lawrance Eagleburger ve demokrat kanatta da, Clinton'un kendisi de dâhil olmak üzere, Clinton'un dış politika kadrosundan pek çok kişi sürece katıldı. Kissinger ve Brzezinski gibi, önceki yönetimlerin kıdemli üyeleri de tartışmalara ağırlık kazandırdı.

Baba Bush'un kabine üyeleri arasında işgalle ilgili en ağır şüpheleri dile getiren kişi Scowcroft idi. Ancak, makalesinin başlığı "Saddam'a Saldırmayın" olduğu halde, içerikte çok daha az keskin bir tavır göze çarpıyordu. Scowcroft, işgal fikrini tamamen bir yana bırakmayı asla savunmuyor, bunun yerine, acil bir tehdit olmadığını belirttiği Saddam'a karşı bir koalisyonun inşa edilmesinin şimdilik güç olduğunu ileri sürüyordu. Diğer taraftan, yayılma hamlesinin asıl büyük projesi olan "terörle mücadele", hâlihazırda uluslararası desteğe sahipti ve bu desteğin daha geniş bir kapsama erişecek şekilde kovalanması, işgal fikrinin daha sonra tekrar gündeme getirilmesi sağduyulu bir yaklaşım olacaktı: "terörle mücadelede ilerleme kaydettikçe… Saddam'ın peşine düşmemiz için verilecek uluslararası destek de artacaktır" sonucuna varıyordu.[62] Bu, işgale karşı bir uyarı değil, işgale yönelik en uygun yaklaşımın ne olduğuna dair bir tavsiyeydi.

James Baker'ın müdahalesi ise, "Bir Rejimi Değiştirmenin Doğru Yolu"[63] başlığında da tam olarak yansıttığı üzere, kesinlikle cesaret vericiydi. Baker doğrudan doğruya, rejim değiştirmenin Bush'a ait bir fikir değil, "selefi tarafından izlenen politikanın devamı" olduğunu belirtiyordu. Dahası, bu amaca giden diğer yolların başarısızlığa uğradığını öne sürerek, şöyle devam ediyordu: "Rejimin değişmesini sağlayacak tek gerçekçi yol, ülkenin işgal edilmesi amacıyla önemli miktarda kara birliğinin devreye sokulması da dâhil olmak üzere, askeri güce başvurulmasıdır… Irak'ta rejim değişikliğini daha hafif önlemlerle gerçekleştirebileceğimizi düşünenler, gerçekçilikten tamamen uzaktır." Ancak Baker'a göre bu yönde bir kararlılık da ciddi riskler taşıyordu ve bu risklerin en önemlisini, "bu işi olması gerektiği gibi yapmazsak, hemen tüm diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerimiz de içinde bulunmak üzere,

61 *Bu ifade, Cumhuriyetçi Parti içerisinde derin bir ayrışmanın bulunduğu iddiasını reddeden Charles Krauthammer'in konuk yazar olarak kaleme aldığı bir makalesinin başlığıydı. Bkz. "Frictional Rift",* Washington Post*, 13 Eylül 2002.*

62 Brent Scowcroft, "Don't Attack Saddam", *The Wall Street Journal*, 15 Ağustos 2002.

63 *New York Times*, 25 Ağustos 2002.

ABD'nin dış politika çıkarları zarara uğrayacaktır" şeklinde ifade ediyordu. Bu riski en aza indirmenin yolu ise, "işe tek başına girişmekten" kaçınmaktı. Scowcroft'un yazısında olduğu gibi burada da istenen şey rejimi değiştirme düşüncesinin bir kenara bırakılması değil, bunun müttefiklerle birlikte yapılması gerekliliğinin fark edilmesiydi. Baba Bush iktidarının bir diğer mensubu Lawrence Eagleburger de kendini hemen hemen aynı noktada konumlandırıyordu. Baker'ın yazısının yayınlanmasından yalnızca birkaç gün sonra yapılan bir röportajda, rejim değişikliğine ihtiyaç duyulduğunu kabul ettiğini söylüyor, ancak "bunu, müttefiklerimizi işe dâhil etmeden yapmak bizim için çok yanlış olacaktır" diye de ekliyordu.[64] İşgal, müttefik desteği olmadan yürüyemeyecekti ve Bush da bu nedenle, Irak'ın komşuları başta olmak üzere, müttefiklerle oluşturulacak bir koalisyonu da peşinden sürüklemeliydi.

Demokrat kanatta da son derece benzer bir düşünce biçimi dikkat çekiyor; Richard Holbrooke, Saddam Hüseyin'i devirme kararlılığını destekleyerek söze başlıyordu: "Hükümet, doğru bir adım atarak rejim değiştirme politikasına yöneldi." Fakat, hemen arkasından uyarısını da ekliyordu: "Dünyadaki, ve özellikle de bölgedeki pek az ülke böylesi bir amaca *açıkça* ortak olacaktır."[65] Müttefikler için, bu gündemi kendi halklarına pazarlayabilmenin tek yolu, BM Güvenlik Konseyi'nden, silah denetçilerinin ülkeye girişinin Saddam tarafından reddedilmesi halinde kuvvet kullanılmasına izin veren bir kararın alınmasıydı. İzleyen haftalarda, Sandy Berger ve eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Jamie Rubin, bir radyo yayınında, mümkünse BM üzerinden gerçekleşmesi ve müttefiklerin de sürece dâhil edilmesi şartıyla, rejim değiştirme politikasını desteklediklerini açıkladılar.[66] Ancak daha da önemlisi, aynı yılın sonbahar ve kış aylarındaki pek çok konuşmasında bizzat Clinton'un verdiği destekti. Asla, hiçbir şekilde, bir işgale karşı olduğunu dile getirmedi. Bunun yerine, "Bence, bunu yapmanın doğru ve iyi bir yolu var" diyerek, ABD'ye kuvvet kullanma yetkisini verecek bir Güvenlik Konseyi kararının elde edilmeye çalışılmasını kastediyordu.[67]

Eğer gerekli olan şey Güvenlik Konseyi'ne başvurmaksa, güvendikleri perde arkası hamlesi ne olursa olsun, Bush ve Powell, Konsey'de ABD'yi destekleyen ülkelere kendi halklarının desteğini kazanmaları konusunda

64 Lawrence Eagleburger, Tim Russert'a verdiği röportaj, *Meet the Press*, NBC, 1 Eylül 2002.

65 Richard Holbrooke, "Do We Declare War? International Support will only come through International Means", *Contra Costa Times*, 1 Eylül 2002. "Açıkça" sözcüğündeki vurgu tarafımca eklenmiştir.

66 Bkz. James P. Rubin, *After Hoıurs with Maria Bartiromo* programındaki röportajı, CNBC, 9 Eylül 2002; Berger için bkz. *The News with Brian Williams* programındaki röportajı, CNBC, 15 Kasım 2002.

67 Bill Clinton, Katie Couric ile röportajı, *NBC Today Show*, 11 Şubat 2003.

yardımcı olmak zorundaydılar. Bunun için ortaya koyulan tavsiye de oldukça basitti: Bush, halkın gözünde sınıfı geçebilmek üzere kamuoyunu ikna etmek, Saddam'ın bir askeri tehdit olduğu konusunda yeterli kanıtlar sunabilmek zorundaydı. İşte bu, eleştirilerin geldiği her iki kanadı da, yani güvercinleri ve özellikle de şahinleri tedirgin ediyordu. Bush'un, kampanyanın bu bölümünü ustalıkla yürütememesi halinde olası müttefikler kendi ülkelerinde son derece güç duruma düşecekleri için, onunla aynı safa dizilemeyeceklerdi. Madeline Albright'ın da açıkladığı gibi, "sorun... Avrupa için, Avrupa'nın büyük bölümünün onur duygusuyla benimseyebileceği bir *seçenek inşa etmek*"ti.[68] Clinton da aynı noktaya işaret ediyor, NBC'ye "Her şey bu noktada düğümleniyor" diyor ve ekliyordu: "[Amerika'nın müttefikleri] BM'nin girişimiyle sürece dâhil olmaya mecbur kalmış gibi görünmek istemiyorlar... Bu nedenle, bir savaşa girme konusunda kararlı olduğumuzu fark ettirmeli, ancak buna çok hevesli görünmemeliyiz."[69]

Eleştiri yöneltenler, Bush'u konunun asıl boyutları hakkında sıkıştırmıyor, işgal planlarını rafa kaldırma amacını gütmüyorlardı. Yapmak istedikleri bu olsaydı, Saddam'ın silahları konusunda diretebilirlerdi. Savaş planlarının bozulması istenseydi, Bush'un halkla ilişkiler kampanyasının tek odak noktası olan Saddam'ın silah programı iddiaları, özellikle de Clinton yönetiminin üyeleri tarafından etkili saldırılara maruz bırakılabilirdi. Oysa Clinton, bunun yerine Bush'un yönelttiği suçlamaların güvenilirliğine arka çıkmayı, Bush'u *halkı* ikna etme yolunda zorlamayı tercih etti. Bu kapsamda, Eylül ayındaki bir röportajında, "Saddam Hüseyin'in kimyasal ve biyolojik silahlara sahip olduğuna kesin olarak inanıyorum" ifadesine yer verdi ve Saddam için, 1998'de elinde bulundurduğu silah miktarı ne olursa olsun, "şimdiye dek kesinlikle daha fazlasını geliştirmiştir" dedi.[70] Bush'un önündeki görev, üzerinde yeterli siyasi hareket alanının yaratılabileceği bir propaganda kampanyası yürütmekti. "Tarafsız, açık ve tamamen serbest bir denetimi şart koşan bir Birleşmiş Milletler kararının çıkmasını sağlamaya çalışmalıyız; çünkü bu, Irak'a gerçekten saldırmamız halinde bize çok daha geniş bir uluslararası koalisyon oluşturma olanağını verecektir." Dolayısıyla, silah denetimleri biyolojik ya da kimyasal silahların var olup olmadığını anlamak için değil, ihtiyaç duyulan koalisyona giden yolun örülmesine yardımcı olmak için gerekliydi. Denetim devreye girdiğinde, Bush yalnızca ülkeye girebilmekle kalmayacaktı. Zira Clinton,

68 Madeline Albright, "Bridges, Bombs, or Bluster?", *Foreign Affairs*, Eylül/Ekim 2003, s. 9. Alıntıdaki vurgu tarafımca eklenmiştir.

69 Bill Clinton, Katie Couric ile röportajı, *NBC Today Show*, 11 Şubat 2003.

70 Bill Clinton, Katie Couric ile röportajı, *NBC Today Show*, 27 Eylül 2002.

"Daha sonra, *sahip olduğuna inandığım* bu büyük biyolojik ve kimyasal silah stokundan kurtulmak amacıyla *saldırmak zorundayız*"[71] şeklinde ekleme yapmayı da ihmal etmiyordu.

Çok Taraflılık Düzmecesi

Demek ki, rejim değiştirme politikasının esası hakkında, egemen dış politika yapısının her iki kanadından da herhangi bir itiraz gelmiyordu. Tartışma, Bush'un Saddam'ı alaşağı etme kampanyasını nasıl organize etmesi gerektiği ve uygun zamanın ne olduğu üzerineydi. Eleştiri sahiplerinin kampanyanın organize edilmesi ile ilgili tepkisi, tek taraflılık yaklaşımından uzak durma konusunda Bush'un uyarılması yönündeydi. Şurası kesin ki, tartışma uzun bir süre boyunca bu boyutuyla anımsanacaktı: Bush'un tek taraflılık tutumu ile eleştiricilerinin çok taraflılık çağrısı arasındaki çekişme. Ancak, Bush'u eleştirenlerin beyanatlarını incelediğimizde, onların çok taraflılığı yorumlama biçiminde de, kavramın içini ciddi bir içerik barındırmayacak ölçüde boşalttığını görüyoruz.

BM'ye başvurmak, Bush açısından iki farklı tehlike doğuruyordu. Birinci olarak, Güvenlik Konseyi oyunu istedikleri gibi oynamayabilirdi. Bush'a eleştiri getirenler, bu olasılıkla ilgili olarak, işgalin Konsey'in iznine *tabi kılınmasını* önermeme konusunda çok dikkatli davranıyorlardı. Bir kez daha, Cumhuriyetçilerle Demokratlar arasında kusursuz bir uzlaşma söz konusuydu. "Biz" diyordu Baker, "bu işe tek başımıza girmemek için *elimizden geleni* yapmalıyız". Eagleburger da, "Bir uluslararası mutabakat inşa etmek için *elimden geleni yapardım*" şeklinde katkıda bulunuyordu.[72] Zbigniew Brzezinski, Aralık ayındaki bir makalesinde, BM ile zıtlaşmanın tehlikelerine işaret ediyor, ancak sonuç olarak BM'ye saygı gösterilmesi talebinde bulunmuyor, yalnızca, "Eğer [BM ile zıtlaşmaktan] kaçınılabiliyorsa, bunun gerçekleşmemesi için her türlü çaba sarf edilmelidir" diyordu.[73]

Bu taktiğin barındırdığı sinizmi, hiç kimse Henry Kissinger kadar açığa vurmamıştır.[74] Ağustos ortalarında katıldığı bir televizyon programında, süreci müttefiklerle beraber yürütmenin önemli olduğu görüşüne kuşkusuz kendisinin de katıldığını söyledi. Ancak ona göre asıl ciddi konu, "Bush'un almak isteyeceği bir kararı birilerinin veto etmesi halinde", işgalin uluslara-

71 "Former President Bill Clinton and Charles Stewart discuss Clinton's introduction into Arkansas Black Hall of Fame", *NBC News Transcripts*, 20 Ekim 2002. Alıntıdaki vurgular tarafımca eklenmiştir.

72 Eagleburger, Tim Russert ile röportajı.

73 Zbigniew Brzezinski, "The End Game", *The Wall Street Journal*, 23 Aralık 2002.

74 Henry Kissinger, Röportaj, *Meet the Press*, NBC, 18 Ağustos 2002.

rası mutabakat zeminine oturtulmasının gerekli olup olmadığıydı.[75] Bu soruya verdiği yanıt ise, kesin olarak olumsuzdu.

Kissinger, daha sonra Scowcroft'u paylıyordu. Bush'un, Scowcroft tarafından ortaya atılan tavsiyeye uymasının ve öncelikle savaşın gerekliliği konusunda uluslararası bir mutabakat sağlamaya çalışılmasının gerekip gerekmediği sorulduğunda, Kissinger bu önermeyi açıkça reddetti. "Onun bakış açısına katılmıyorum" diyordu. Baba Bush, müttefiklerinin zorlamalarıyla hareket etmeye asla yanaşmamıştı:

> Birinci Körfez savaşında, Başkan Bush müttefiklerin bir direnç sergilemesi olasılığının yaratması muhtemel sorunu, koalisyonu inşa etmeden *çok daha önce* bölgede devasa bir Amerikan gücünü konuşlandırarak çözdü. Sonuçta diğer ülkeler, hareket biçimimiz üzerinde herhangi bir etki yaratmak istiyorlarsa, koalisyona katılmak konusunda neredeyse zorunluydular. Kayıtlara bakıldığında, müttefiklerimizin büyük bölümünün…, Bush 41[76] Kuveyt'in bağımsızlığını *gerekirse tek başına* savunacağını açıkça belli ettikten sonra koalisyona katıldığı görülecektir.[77]

Kissinger'ın savlarının temelini, bir Büyük Güç'ün, daha zayıf ülkelerden gelen taleplerin kendisini kısıtlamasına izin veremeyeceği düşüncesi oluşturuyordu. Eleştiri sahiplerinin önemli bir bölümü de bu noktada uzlaşı içerisindeydi. Güvercinlerden Şahinlere kadar hepsi, Bush'un taleplerinin Güvenlik Konseyi'nde geri çevrilmesi olasılığı hakkında aynı fikirdeydi: Holbrook tarafından belirtildiği gibi "çok yüksek iyi niyet çabası" sergilendikten sonra, Bush yüzünü müttefiklerine dönebilir, onlarla birlikte, ancak gerekirse BM'nin yardımı olmaksızın işgali başlatabilirdi.[78] Bu kapsamda, sözü edilen "uluslararası mutabakat" terimi, genel olarak dünyanın üzerinde birleştiği görüşü değil, ABD ile aynı fikirdeki güçlerin görüşünü ifade ediyordu.

Ancak, sorun bu kadarla da çözülmüyordu; zira ufukta ikinci bir tehlike daha vardı. Irak'ın karşısına yeni taleplerle çıkan bir kararın Konsey'den geçmesi halinde, Saddam bu kararlara tamamen uymayı kabul de edebilir, böyle bir tavır ise rejim değiştirme planlarını yolundan tamamen saptırabilirdi. Clinton ve Holbrook, bu noktada gerçek amaç açısından oldukça elverişli bir öneride bulundular: kararın dayattığı taleplerin, Irak'ın kabul edemeyeceği kadar sert olması. Clinton, kararlar için, "hiçbir şekilde izne tabi olmamak

75 Aynı röportaj.

76 41'inci ABD başkanı olması sebebiyle Baba Bush'un anılış biçimlerinden biri –*çev.*

77 Bu, basit bir gaf ya da düşünmeden sarf edilmiş bir söz değildi. Kissinger'ın beş hafta sonra, 25 Eylül'de Senato Dış İşleri Komitesi'ne verdiği ifadesinde, Birinci Körfez Savaşı'nı ve müttefiklerin bir araya toplanmasını sağlama yolunda güç gösterilerinin rolünü açıklamakta kullandığı dil neredeyse aynıydı.

78 Holbrooke, "Do We Declare War?" Ayrıca bkz. Brit Hume'a verdiği röportajdaki yorumları, *Fox News*, 1 Eylül 2002. Holbrooke burada da, BM'nin ihtiyaç duyulan kararı geçirmeyi reddetmesi durumunda, ABD'nin müttefikleriyle birlikte işgali başlatabileceğini açıkça söylüyor.

zorunda. Belli sınırlarla kısıtlanmamalı …Karar, denetçilere izin verilmemesi veya sonradan çalışmaların engellenmesi halinde, Birleşmiş Milletler'in kuvvet kullanma yetkisine sahip olacağını da belirtmeli."[79] Aynı şekilde, Holbrooke ve Brzezinski de, "şüphe bırakmayacak, bildirimsiz, her yerde ve herhangi bir zamanda yapılacak denetimler" istiyordu.[80] Holbrooke, bu fikrin çekiciliğini, "şüphe bırakmayacak, bildirimsiz, her yerde ve herhangi bir zamanda yapılacak denetimlerin Saddam tarafından kabulü oldukça düşük bir olasılık" şeklinde açıklıyordu. Dolayısıyla, Saddam'ın kararı reddetmesi olasılığı, doğrudan kararın kendisiyle güçlendirilecekti. Holbrooke, planın güzelliğini, "denetçilerin ülkeye girmesi halinde Saddam er veya geç kararı ihlal edecek ve biz de süreci devam ettirmek istersek, savaş için gerekli nedene sahip olacağız"[81] sözleriyle ifade ediyordu. Yine burada da, yorumların geldiği tüm yelpazeye tam bir uzlaşı hâkimdi. Tüm bu planın temelini oluşturan amaç, silahların var olup olmadığının belirlenmesi değil, halkın gözünde işgalin *meşru* kılınması için gerekli diplomatik kılıfın uydurulmasıydı.

İşgal öncesi tartışmalarda iki gerçeğin açıkça ortaya çıktığı görülüyor. Birinci olarak, rejim değiştirme politikası ve hatta bu politikayı gerektiğinde işgal sürecine dönüştürme konusunda herhangi bir somut anlaşmazlık söz konusu değildi. Asıl tartışma, planın zamanlamasıyla ilgiliydi. Bunu en açık biçimde ortaya koyan, Bush'un hareket tarzı üzerine muhtemelen en büyük şüpheleri taşıyan kişi konumundaki Albright oldu. Ancak, kamuoyu önündeki konuşmalarında Bush'un stratejisi ile ilgili kuşkularını dile getirmeye devam etse de, kapalı kapılar ardındayken, gerçek amaçları hakkında daha açık sözlü bir tavır sergiliyordu. Rejim değişikliği gereksinimini açıkça görüyor; fakat Bush'un, sürecin işlemesi için gerekli ittifaklara veya işgal sonrası lojistik yapılanmaya sahip olmadığı kaygısını taşıyordu. Senato Dış İlişkiler Komitesi önündeki ifadesinde, BM'ye başvurmanın temel sebebinin, başarılı bir müdahale için ihtiyaç duyulan destek yapısını, hem lojistik yapılanma, hem de politik ittifaklar ve bir o kadar önemli işgal sonrası planlar ölçeğinde kurmak üzere "zaman kazanmak" olduğunu söylüyordu.[82] Bu, işgalin bir

79 Bill Clinton, Katie Couric ile röportajı, *NBC Today Show*, 27 Eylül 2002.

80 Holbrooke, Brit Hume'a verdiği röportaj; Zbigniew Brzezinski, George Stephanopoulos'a verdiği röportaj, *This Week with Sam Donaldson and Cokie Roberts*, ABC, 1 Eylül 2002. Brzezinski, "tamamen zora dayalı, tek taraflı bir denetim" rejiminin oluşturulmasını öneriyordu.

81 Holbrooke, Brit Hume'a verdiği röportaj.

82 ABD Senatosu Dış İşleri Komitesi, *Next Steps in Iraq: Hearing before the Committee on Foreign Relations*, 107'nci Kongre, 26 Eylül 2002. Berger de, bu haftalarda basın yayında neredeyse aynı noktalara değiniyordu: Bush'un, kamuoyunu haklılığı konusunda ikna etmesi, bir koalisyon oluşturması ve daha sonra da işgal sonrasında Irak'ın alacağı hal için bir plan sunması gerekiyordu. Albright gibi o da, BM'ye başvurmanın sağlayacağı büyük faydayı, işgale hazırlanmak için gerekli zamanın kazanılması şeklinde açıklıyordu. Özellikle bkz. *CNN American Morning With Paula Zahn* programındaki röportajı, CNN, 14 Kasım 2002 ve *The News with Brian Williams* programındaki yorumları, CNBC, 15 Kasım 2002.

süre ertelenmesi, ancak er geç gerçekleşecek işgale hazırlanmak üzere, "terörle mücadele"nin sağladığı siyasi sermayenin ve soluklanma olanağının kullanılması anlamına geliyordu. Bu bağlamda, terör karşıtı harekâta odaklanma çağrısı, Irak'ta rejim değişikliğine gitme kararlılığının bir kenara bırakılmasını değil, aksine bu planın daha etkin hale getirilmesini amaçlıyordu.[83]

Ortaya çıkan ikinci gerçek, Bush'a eleştiri yöneltenlerin çok taraflı bir yaklaşımı zorluyor gibi görünmelerinin, dikkat saptırma amacını gütmesidir. Bush, müttefiklere ihtiyaç duyduğunu asla inkâr etmezken, diğer taraftan eleştirmenleri de hiçbir zaman müttefiklerine makul düzeyde saygı göstermesi gerektiğini söylemediler. Anlaşmazlık, Birleşik Devletler açısından ittifakı güvence altına alacak araç veya strateji üzerindeydi. 2002 yazının sonlarında, Bush işgali tek başına gerçekleştirme tehdidini savurduğu halde, hükümet hem somut nedenlerle hem de halkla ilişkiler açısından müttefikler aramayı görev edinmişti. Bush'un strateji uzmanları, bu çabada BM'yi bir baş belası olarak görüyordu. Eğer sorun bir koalisyon oluşturmak idiyse, neden Kissinger tarafından önerildiği şekilde bu yönde ilerlemesinler ve daha sonra da grubun bir araya toplanmasını beklemesinlerdi ki? Bush'un, süreci tek başına yürütme istekliliğini belirttiği demeçleri, kararının ciddiyeti konusunda müttefikleri ikna etmek üzere tasarlanmıştı; ittifakların önünü kesmek üzere değil.

Eleştirenlere göre ise, bu tavır temel politik gerçekliği tamamen yok sayıyordu. Müttefikler, kamuoyuna kayıtsız kalarak onun arkasında sıralanamazlardı. Bush, Kissinger'ın açıkladığı doğrultuda, babasının gittiği yolu aynen izleyebileceği şeklinde hatalı bir varsayım üzerinden hareket ediyor gibi görünüyordu. Oysa 1991 yılındaki durumla 2002'de ulaşılan şartlar arasında temel bir farklılık dikkat çekiyordu. Önceki seferde, Saddam açıkça saldırgan konumundayken ve komşuları için bir tehdit unsuruyken, bu kez yakın zamanda tehlike yaratacağı konusunda hiçbir açık işaret yoktu. Bu yönde bir algının inşa edilerek oluşturulması gerekiyordu ve bu yapılana kadar da, müttefiklerin Bush ile aynı safta yer almaları, on yıl öncesine göre çok daha güç olacaktı. Bush, BM'ye başvurma konusunda teşvik ediliyordu, çünkü kamuoyunun Irak'ın BM kılıfı ve yaptırımı olmaksızın işgal edilmesi yönünde ikna edilmesi bu kez olanaksızdı. BM, girişimin tümü için gerekli olan meşruiyet düzeyini ittifaka bahşedecekti. Eleştirenler şundan son derece emindi ki, bu tertibin işe yaramaması, Güvenlik Konseyi'nin merhamete gelmemesi halinde Bush, müttefiklerini toplayıp işe girişme konusunda serbest olacak-

83 Aynı oturumda Henry Kissinger da ifade vermiş, işgale kısa vadede girişilmesi konusunda daha destekleyici bir tutum sergilemişti. Albright ise, bir işgalin meşru olduğunu tamamen ret mi ettiği, ya da işgalin birkaç yıl ertelenmesini mi istediği sorulduğunda olumsuz yanıt vermiş, "muhtemelen, aramızda göründüğü kadar büyük farklar yok. Bu bir zamanlama ve kullanmayı sevdiğimiz bir diplomatik sözcük olan, nüans meselesi" demişti.

tı. Öyleyse bu yol neden denenmesindi ki? Eğer bu çok taraflılık idiyse bile, Robert Kagan'ın alaycı bir tarzda belirttiği gibi, "Amerikan tipi birçok taraflılık" olacaktı.[84]

Eski hükümet üyelerinin karşı duruşu, derin uzlaşmazlıklar ve tek taraflılığa geçişle ilgili abartılı iddiaların ortalıkta uçuştuğu bu ortamda, hükümetle hükümeti eleştirenler arasındaki gerçek farkın aslında önemsiz olduğu sanılabilir. Ancak, durumun bu olduğunu varsaymak da bir hata olacaktır. Ortada gerçekten de somut ve ciddi bir taktiksel anlaşmazlık vardı. Bush'un yaklaşımı ile ilgili sorun, müttefiklerinin içinde bulunduğu tatsız durumun önemini kavrayamamasıydı. BM ne yönde tavsiyede bulunursa bulunsun Bush Saddam'ı indirmeye niyetli olduğunu her söylediğinde, Avrupa ve Orta Doğu'daki halk tepkisini biraz daha alevlendirdi ve olası müttefikleri için kendisiyle aynı saflarda yer almayı çok daha güç hale getirdi. Bush hükümeti üyelerinin dirençle karşılaştıklarında verdikleri tepki, karşıtlarına tepeden bakmak, milliyetçilik eksenindeki kızgınlıkları körüklemek ve kendilerini daha da tecrit etmek oldu. Müttefiklerin rıza göstermesini sağlamak üzere tasarlanmış, ancak Bush'un yok saydığı bir sistem zaten mevcuttu: rüşvet, tehdit ve yönlendirmeden oluşan alışıldık bileşim perde arkasında hayata geçirilirken, kamuoyu önünde titiz bir senaryonun yürütülmesi ve müttefikler için de sürüye katılma olanağının yaratılması gerekiyordu. Bush ise, pek akıllıca sayılamayacak biçimde, kendi müttefiklerinin ayaklarının altındaki halıyı çekiyordu.

Bunun yanında, daha büyük anlaşmazlıklar da söz konusuydu. Bush, tek hamleyle iki cephede birden ilerlemeye karar vermişti. "Terörle mücadele" örtüsü altında küresel yayılma sağlanacak ve aynı zamanda Irak'ta rejim değişikliği hayata geçirilecekti. Ancak, ikinci hedefte işi ellerine yüzlerine bulaştırmaları halinde, buna yol açan etmenler, farklı noktalarda yeni çatlaklar ve yarılmaların ortaya çıkmasına da neden olabilecekti. Sonuçta, Irak'ta rejim değişikliğinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesi olasılığı baltalanmış olmakla kalmayacak, küresel stratejinin altı da oyulacaktı. Bu yüzden, tartışmalar izlenecek taktikler üzerinde yoğunlaşsa da, bahiste masaya sürülen çıkarlar oldukça önemliydi. Bush, hem her iki cephede birden ilerleme, hem de Irak'taki başarıyı, küresel gündemde daha büyük kazanımlar elde etme yolunda değerlendirme kumarını oynuyordu. Ona eleştiri yönelten politik seçkinler ise, atılacak yanlış adımlar sonucunda 11 Eylül'ün yarattığı hareket alanının boşa harcanacağı ve ilerlemenin her iki cephede de sekteye uğrayacağı kaygısını taşıyorlardı.

84 Kagan, "Multilateralism American Style", *Washington Post*, 13 Eylül 2002.

Varılan sonuç

Eleştiricilerinin kızgınlığı her şeyden önce Bush'un taktiklerine yönelik olduğundan, Bush'un zaman içerisinde duruşunu yumuşatması ile saldırıların da hafiflemeye başlamış olması şaşkınlığa yol açmamalıdır. 2002 Eylül'ünden itibaren, Bush'un Birleşmiş Milletler ile uzlaşma yollarını aramaya başlattığı görüldü. 12 Eylül'de Genel Kurul'da yaptığı konuşma ile, altı ay sürecek olan, Albright'ın kısa ve öz olarak açıkladığı şekilde, "BM yollarının tüketilmesi" kampanyasını başlattı.[85] Kasım ayında, Clinton, Brzezinski, Holbrooke ve diğerlerinin önerdiği, izne tabi olmayan denetlemeler yapma yetkisini veren UN 1441 numaralı kararın çıkmasını sağladı. Daha sonra Powell, nihai hamle olarak, 5 Şubat 2003 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne fazlasıyla kurmaca bir sunum yaptı. Kampanya ilerledikçe, eleştirenlerin Bush'a nihayet doğruyu gördüğü için övgüler düzdüğü, onu bu şekilde devam etmeye ve halkı ikna çalışmalarını sürdürmeye teşvik ettiği görüldü.

Eylül ayı başında, Bush'un AB Genel Kurulu'na hitap edeceğinin öğrenilmesinden sonra, Brent Scowcroft Ağustos'taki yazısının ardından ilk kez ortaya çıktı. Katıldığı televizyon programında yönetimi hâlâ kusurlu bulup bulmadığı sorulduğunda, karşıtlığının aslında medyada abartılmış olduğunu söyledi ve ekledi: "Benim rejim değiştirme planı ile herhangi bir sorunum yok". Belirttiğine göre, onun kaygısı, Irak'ın işgalinin "terörle mücadele" hedefiyle çelişir duruma gelmesiydi: "Ben onun arkasından gitmeyin demiyorum. Benim söylediğim, tüm bunları dikkate almak zorunda olduğumuz ve onun arkasından gitmemiz durumunda, dünya toplumunun desteğine ihtiyaç duyacağımızı hatırlamamızın gerektiğidir. Çünkü, terörle mücadelede bu desteğe gereksinimimiz var." Yani, ilk tepkisinin yalnızca üç hafta ardından, "Artık kendimi çok daha iyi hissediyorum, çünkü başkanın yönelmekte olduğu yolun, dostlarımıza ulaşma ve BM'in sürece katılmasını sağlama doğrultusunda kesinlikle doğru tercih olduğunu düşünüyorum. *Anlaşılmasını sağlamaya çalıştığım şey de tam olarak buydu*" diyordu.[86]

Bush, BM yollarını tüketme niyetinde olduğunu belli etmesinin ardından Kongre'ye başvurarak, BM denetimini Saddam Hüseyin'e gerekirse kuvvet kullanarak dayatma olanağını elde etmek üzere kapsamlı bir yetki istedi. Sıradan liberal demokratlar arasında, bu fikre karşı, özellikle de Bush'un istediği şekilde açık uçlu bir güç kullanma yetkisinin verilmesine karşı kayda değer bir direnç mevcuttu. Bu güçler ve Joseph Biden gibi merkeze yakın isimler bile, kararı engelleme veya Bush'a verilecek yetkinin önemli

85 ABD Senatosu Dış İşleri Komitesi, *Next Steps in Iraq* (Albright'ın ifadesi).

86 Brent Scowcroft, Judy Woodruff ile röportajı, CNN, 9 Eylül 2002. Alıntıdaki vurgular tarafımca eklenmiştir.

ölçüde azaltılması yönünde çaba sarf etmekteydi. Ancak bu haberler yayılırken, muhalefeti bastırmak için Eylül'de Hızır gibi yetişen, bizzat Demokrat Parti liderliği oldu. Richard Holbrooke, Madeline Albright, Dannis Ross ve Kenneth Pollock'ın yanı sıra silah uzmanı David Kay, Demokrat kongre üyeleriyle bir dizi gizli toplantı tertipledi ve bu toplantılarda, Bush'un kararını desteklemeleri hiçbir tereddüde yer bırakmayacak şekilde istendi. Parti liderliği, Saddam ile baş etmenin tek yolunun askeri güce başvurmak olduğunu savunuyordu. Joe Biden son bir gayretle kararın hükümlerini yumuşatmaya çalıştığında, Richard Gephardt tüm ağırlığıyla diğer tarafta yer alarak, bir alternatif karar çıkarma yönündeki zorlu çabaya nihai darbeyi vurdu.[87] Bush'a istediği verilecekti.

Bush'un, egemen siyasi yapının önerilerini benimseme yönünde konumunu eninde sonunda ne denli büyük ölçüde değiştirmiş olduğu dikkat çekici. Üstelik, Demokratlar ve Baba Bush'un danışmanlarının aksi yöndeki açık uyarılarına rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nden ikinci bir karar çıkarmaya çalışarak daha ileriye bile gitti.[88] Ancak, konunun kendi politik hayatı için kritik öneme sahip olduğunu düşünen Blair, bu adımı atmama doğrultusunda Bush'u ikna etti. Artık iş işten geçmişti. Güvenlik Konseyi, işgalden hemen önce toplandığında açık bir onay vermedi. Tehditler, karalamalar, alaylar vb. ile geçen aylar, istenenin tersi yönde etki yaratmışa benziyordu. Güvenlik Konseyi'nin dikbaşlılığının temelinde, Irak'ın işgalinin; harap edilmiş, savunmasız, hiç kimseye karşı acil bir tehdit oluşturmayan, geride kalan on yıllık dönemde ağır kayıplara maruz kalmış bir ulusa yönelik, tahrik edilmemiş bir saldırı olması yatıyordu. Elbette, Bush daha işin başında Güvenlik Konseyi'ne gitmiş olsa ve halkla ilişkiler sürecini daha etkin bir şekilde yönetebilseydi bile, Avrupalı müttefiklerini yanına çekemeyebilirdi. Bush'un, Amerikan gücünü BM'den bağımsız olarak bir çekim kuvveti şeklinde kullanma stratejisinin başarısızlığa uğramasının tek nedeni, bu stratejinin özünde varolan kusurlar değildi. Başarısız oldu, çünkü ABD dışındaki halklara sunmaya, pazarlamaya çalıştığı gerekçelerin sahteliği apaçık ortadaydı.

87 Michael Isikoff ve David Corn, *Hubris: The Inside Story of Spin, Scandal, and the Selling of the Iraq War*, New York: Three Rivers Pres, 2006, s. 125-128. Bush'u oylamada destekleme kararının bir seçim yatırımı olduğu düşünülebilir. Fakat, Bush'a karşı savaş açanların, seçilme kaygısını en fazla taşıması gereken, seçimle gelmiş parti yöneticileri olması dikkat çekici. Kararın desteklenmesi yönünde baskı yapanlar ise, tam aksine, partinin seçimle gelmemiş liderleriydi (Gephardt haricinde).

88 Clinton, 11 Şubat'ta Katie Couric'e verdiği röportajda şöyle söylüyordu: "Başkanın ikinci bir Güvenlik Konseyi kararına ihtiyacı olduğunu düşünmüyorum." Holbrooke, Eylül'deki konuşmasında daha da kesin bir dil kullanıyordu: "Bir karara ihtiyaç var, yalnızca tek bir karara. Ruslar veya Fransızlar ya da herhangi başka biri kararı yumuşatmaya çalışırsa, Güvenlik Konseyi'nden çekilir ve müttefiklerimize gideriz…" Holbrooke, Brit Hume'a verdiği röportaj.

PETROL BAĞLANTISINI YENİDEN DEĞERLENDİRMEK

Egemen siyasi sınıf içerisinde Irak konusuyla ilgili herhangi bir derin ayrılığın bulunmaması, önemli anlamlar içeriyor. Bunlardan ilki ve en ortada olanı, işgalin dayatılması konusunda Bush'un strateji uzmanlarına yüklenen sorumluluğun bir miktar azaltılması gerekliliğidir. Irak'ın işgalinin bir neo-muhafazakâr komplo olduğu veya egemen yapının geniş tabanından gelen itirazlara rağmen yürütüldüğü savunusunu devam ettirmek mümkün değildir. Gerçekte, seçkinler arasında, askeri eylemde bulunma konusunda oldukça derin bir mutabakat mevcuttu. Elbette, savaş çığırtkanlığının merkezinde yine de neo-muhafazakârlar bulunuyordu ve egemen siyasi sınıf bünyesinde eksiksiz bir katılım veya bütün halinde bir hareket söz konusu değildi. Ancak şimdi, Irak'ta rejim değişikliği sürecinin zorlanması kararının son derece partiler üstü olduğunu fark etme zamanıdır. Ve bu kararın, petrolle gerçekten de bağlantısı vardı.

Yine de, gazeteciler ve aydınların, Cheney'in petrolle ilgili ilişkilerinin oynadığı rol konusundaki takıntıları da yanlış adrese yönelmiş görünüyor. Zaman zaman, Cheney'in işgal konusundaki kararlılığının, bölgeye girerek kendi hâkimiyetlerini kurmaya can atan petrol devlerinin bakış açısını yansıttığı savunuluyor. Cheney'in göreve gelişinin, gerçekten de bu gündemin takip edilmesini sağlayacak şekilde, kapıyı araladığı belirtiliyor. Örneğin Dilip Hiro, "Pentagon'ın Irak'ı işgal etmesinin başlıca amaçlarından biri, Amerikan şirketlerinin Irak petrollerine imtiyazlı bir şekilde erişmesini sağlamaktı"[89] sonucuna varıyor. Eğer, Irak'ın yeni yatırımlara açık bir alan haline getirilmesi başlıca hareket amaçlarından biri olsaydı, sadece yaptırımların kaldırılması ile istenen sonuç elde edilebilirdi. Bunun için bir işgale girişmeye hiç gerek yoktu. Bu savımıza verilen yanıt ise, Hiro tarafından da dile getirilmiş olduğu gibi, petrol devlerinin tek isteğinin petrol sahalarına girmek olmadığı, bu sahalara erişimi güvence altına alacak kuralları ve yatırım geri dönüşlerini garanti edecek, daha fazla petrol arama ve çıkarma yatırımının yapılmasını ve hatta, diğer ülkelerin petrol devlerini saf dışı bırakarak bölgeyi sadece kendi avuçlarında tutmalarını sağlayacak şartları dayatmayı da amaçladıkları şeklindedir.

Petrol devlerinin bu yönde bir güdüsü vardıysa ve hatta Cheney'in yükselmesini sağlayan şey bu idiyse bile, önceki analizimiz bu güdüyü işgalin arkasındaki temel çıkarlardan yalnızca biri konumuna indirgemektedir. Petrol şirketlerinin hedeflerinin işgalin ana nedeni olduğu düşüncesi, seçkinler tabanının aslında rejim değiştirme planına mesafeli durduğu varsa-

89 Dilip Hiro, "How the Bush Administration's Iraqi Oil Grab Went Awry: Greenspan's Oil Claim in Contect", 25 Eylül 2007, http://www.tomdispatch.com adresinde bulunabilir.

yımı nedeniyle ortaya çıkıyor ve bu hatalı varsayım, yorumcular tarafından da sıklıkla dile getiriliyor. İktidar blokunun büyük kısmının savaşa kuşkuyla baktığı kabul edildiğinde, savaş çığırtkanlarının hareket amaçlarının, savaşın başlıca nedeni olduğu düşüncesi de güçlenmektedir. Savaşın istenmesinin tek nedeni petrole dair çıkarlar olsaydı, savaşın patlak vermesi bu şekilde açıklanabilirdi. Ancak, önceki değerlendirmelerimizin ışığında, petrole dair çıkarlar hakkında söylenebilecek en uygun şey, rejim değişikliğini öngören geniş bir çıkarlar bütününün yalnızca bir parçası olduğudur. Irak'a saldırmanın amaçlarından biri belki de petrolü ele geçirmekti. Ancak daha fazla kanıt bulunmaksızın, bunun işgalin vaat ettiği ana çıkar olduğunu öne sürmek mümkün değildir. Bu tabloda, savaşın gerçek nedenlerini bulma yolunda, koalisyonu bir arada tutan geniş tabanlı mutabakatın kaynağını günyüzüne çıkarmak önem kazanıyor.

Geniş tabanlı mutabakat da petrolle bağlantılı olmakla birlikte, buradaki bağlantı çok daha kapsamlı bir içeriğe sahipti. Siyasi iktidarın, küresel yayılmacılık projesi üzerinde ortaya çıkacak tüm risklere, bölgesel ve uluslararası olumsuz sonuçlara rağmen, ana işlevi petrol şirketlerinin kârlarını yükseltmek olan bir rejim değiştirme projesine kolayca dâhil edilebilmiş olması pek olası görünmüyor. Söz konusu sorun, bundan çok daha derindi. Irak'ın, petrol pazarının en tepesine yükselmesi ve Amerikan egemenliğinden kurtulması olasılığı, tahammül edilemez siyasi sonuçları da beraberinde getiriyordu. Yaptırımlar kaldırılsa ve Saddam Hüseyin iktidarda kalsaydı, ABD ve bölgedeki müttefikleri için bir güç kaybı söz konusu olacak ve yalnızca Saddam değil, diğer rakip güçler de bu ortamdan güç kazanarak çıkacaktı. Bu nedenle, yaptırımlar kalkacaksa, Saddam'ın da gitmesi gerekiyordu. İşgal bu denli kaçınılmaz olmasaydı, işgale giden süreçte politik egemenler arasındaki çatışma da kuşkusuz çok daha yoğun geçecekti.[90]

NEO-MUHAFAZAKÂRLARIN ROLÜ NEYDİ VE NE DEĞİLDİ?

Egemen dış politika yapılanmasının, Bush'un Irak sorununa yaklaşımıyla ilgili kuşkular taşıdığını göstermeye çalıştım. Ancak bu kuşkular, işgalin gerçekleştirilmesine dair yeterlikle, işgale ihtiyaç duyulup duyulmadığıyla veya bunun ahlaki olup olmadığıyla ilgili değildi ve bununla birlikte, önemsiz de sayılmazdı. Ne var ki, iki etmen, endişelerin belli sınırlar içerisinde kalma-

90 Yeterli alana sahip olmayışımız, "petrol yağması" savı hakkında burada tam bir değerlendirme yapmamızı engelliyor. Ancak, bu savın barındırdığı çatlaklar, burada gösterebildiğimden daha derinlere iniyor. Benim ortaya koyduğum analizlerle paralellik taşıyan güncel değerlendirmeler için, Tom O'Donnell'in İran hakkındaki mükemmel makaleleri incelenebilir: "The Political Economy of the US-Iran Crisis: Oil, Not Nukes", *Z Magazine*, 19(6), 2006 ve "Understanding the Washington-Tehran Deals", *Z Magazine* Çevrimiçi, Nisan 2008, http://www.zcommunications.org/zmag adresinde mevcuttur.

sını sağlıyordu. Bunlardan ilki, Soğuk Savaş sonrası dönemin değişen şartlarında, Amerikan gücünün yeterliklerinin neler olduğunun belirlenmesine yönelik gerçek bir denemenin yapılmamış olmasıydı. ABD, ciddi bir yeni sömürgeci işgale son olarak otuz sene önce girişmişti ve küresel ölçekte sahneye çıkmasından bu yana, ilk kez karşısında herhangi bir ciddi rakip göremiyordu. Bu, Amerika'nın jeopolitik ve askeri yeteneklerinin gerçekte ne boyutta olduğu sorusunun yanıtını, geride kalan onlarca yıllık döneme göre çok daha şüpheli hale getiriyordu. Kuşkusuz, bir ülkeyi devirme girişiminin içerdiği olası tehlikelerle ilgili keskin bir farkındalık mevcuttu. Ancak, ordu birlikleri ve diplomatik heyetlerin isteklerini hedef halklara dayatma yeterliliği hakkında kayda değer bir iyimserlik beslemek için de uygun ortam vardı.

Tam da bu noktada, endişeleri sınırlayan ikinci etmen beliriyordu. Neo-muhafazakâr ideologların, Amerika'nın diplomatik ve askeri alanlardaki kahramanlıklarıyla ilgili cafcaflı iddiaları taraftar toplayabiliyordu. Ordu çevrelerinde, neredeyse on yıldır, orduyu yeni dünya düzeni için ideal hale getirecek ve yeni doruklara çıkaracak bir "askeri işler devrimi" görüşü güç kazanmaktaydı.[91] Amerikan askerlerinin Irak'ta hoş karşılanacağı, Şiilerle aradaki doğal ittifakın yalnızca işlerlik kazandırılmayı beklediği, İran'a karşı antipati vb. umutlar da buna eklenmekteydi. Neo-muhafazakârlar ve politika bilgiçleri, siyasi ve ayrıca askeri alanda kolay bir başarı bekliyorlardı.[92] Normal şartlarda, bu iddiaların bir taraftar kitlesi toplayamaması umulabilirdi. Ancak 11 Eylül sonrası Amerika'sında bunlar, seçkinlerin sığındığı oyalayıcı kuşkuları hasıraltı edici, yatıştırıcı işlev gördü. Bu yeni dünyada imparatorluğun yeterlikleri bir bilinmez olduğundan, hedef tahtasındaki rejim parçalanmış ve güçsüz düşmüş olduğundan, neo-muhafazakâr entelektüellerin saçtığı umutlar ilk bakışta akla yatkın geliyordu. Planın, dışarıdan gözlemleyen birçok seçkin çevreye ölçüsüz ve akıl dışı görünmesini sağlayan etmenler, güç sarhoşluğu içerisindekilerde aynı etkiyi yaratmıyor; bunun yerine, riskli ama kumar oynamayı mantıklı kılmaya yetecek başarı şansına sahip, cesur bir atılım izlenimi doğuruyordu. Konuya eleştirel bakanlar, şüpheci yaklaşsalar bile, bu projeye bir şans vermekten yanaydılar.

Savaş, sadece bu sınırlı algı boyutunda neo-muhafazakârların bir eseriydi. Bir zamanlar yanına yaklaşılmayacak kadar tehlikeli olduğu düşünülen işgal girişiminin artık gerçekleştirilebilir görünmesini sağlayacak, somut bir eylem planı hazırladılar ve politik tahminler geliştirdiler. Ancak arka planda

91 Andrew Bacevich, *American Empire*, Bölüm 5.

92 Bu konuda, bkz. Gilbert Achcar, "Bush's Cakewalk into the Iraq Quagmire", *Counterounch*, 5 Mayıs 2004, http://www.counterpunch.org adresinde bulunabilir. Alchar ayrıca, haklı olarak, Irak'a giren yolun dans edilerek geçileceği yönündeki fantezilerin yayılmasında, Irak göçmeni entelektüeller ve politikacıların da rol oynadığını vurguluyor.

yer alan, yeni bir emperyalizme, çevreleme politikasından rejim değiştirme seçeneğine geçişe, askeri yöntemlere odaklanmaya ve BM'yi hafife almaya dönük kararlılık, Demokratlar cephesinde de kabul gördü ve geniş anlamıyla iktidar blokunun hemen hemen tamamınca benimsendi.

Ancak bu, kesinlikle Bush'un etrafındaki ideologlar ve strateji uzmanlarının plana katkısının önemli olmadığı anlamına gelmiyor. Aksine, bir işgalin uygulanabilirliği ile ilgili kuşkuların, Amerikan gücünün yeterliklerine yönelik saf bir güvenle birlikte var olduğu bir dönemde, dengenin savaş yanlılığı lehine değiştirilmesi yolunda neo-muhafazakârlar ve militaristlerin katkıları kritik önem taşıyordu. Eğer başkan Bush değil de Gore olsaydı, "o da tıpkı Bush gibi işgale girişirdi" diyebilmemizi sağlayacak güvenilir kanıtlara sahip değiliz. Demokratlar savaş *çığırtkanlığı* yapmadılar; savaşa rıza gösterdiler ve savaşın Bush tarafından gündeme alınmasından sonra da, *destek* verdiler. Tıpkı eski politika uzmanları gibi, onlar da ikna edilme ihtiyacı içerisindeydiler. Beyaz Saray'ın sakinleri onlar olsaydı, ideologlarının hedefleri net biçimde ortaya koyamadıkları bir durumda kuşkularını aşıp işgale yürüyüp yürüyemeyeceklerini açıkça bilemiyoruz. Ancak geri plandaki tavırları ve 11 Eylül'ün Irak'la ilgili yarattığı çıkmaz dikkate alındığında, önemli bir olasılıkla aynı yolu onların da izleyeceğini söylemek mümkün.

SONUÇ

İşgale giden yol boyunca ortaya çıkan kaygı, yanlış yönlendirilecek bir işgalin ve bu işgalin sonuçlarının bölgede geri tepmekle kalmayacağı, aynı zamanda, ABD'nin izlediği küresel gündemi de sekteye uğratabileceği yönündeydi. Beş yıl sonra, ABD'nin kendini içinde bulduğu durum, tam da budur! 11 Eylül'ün sağladığı diplomatik kılıf ortadan kalkmakla kalmadı, Irak'taki felaketle birlikte ABD'nin aleyhine döndü. Küresel algıda, ABD'nin itibarı yakın tarihte hiç görülmediği kadar düşük seviyelere geriledi. Irak, ABD güçleri için bir bataklığa dönüşürken, Amerikan imparatorluğunun askeri yeterlikleri de sınırlarını belli edecek şekilde zorlandı. Siyasi planda ise, ABD'nin küresel ve bölgesel ölçekte, on yıl önce hayal bile edilemeyecek ölçüde yalnızlaşması sonucuyla karşılaşıldı. Asya, Latin Amerika ve hatta Orta Doğu'da, ABD'yi yok saymakla kalmayan, aynı zamanda onun emirlerine açıkça kafa tutan ittifaklar ve anlaşmalar birbirini izlemekte.

Bu tatsız durumun kendini en fazla hissettirdiği yer, Bush'un yaşadığı fiyaskonun merkezi konumundaki Orta Doğu. Sonraki yönetim ve daha genel ölçekte de siyasi seçkinler, "Bölgede güç erozyonunun daha ileri boyutlara ulaşması nasıl engellenecek?" ve dahası, "Gücün yeniden tesis edilmesi nasıl sağlanacak?" sorularıyla yüzleşecekler. En yaygın kanıya göre, Irak'ta yaşa-

nan başarısızlıklar, aslında neo-muhafazakâr deneyimin sona erdiğini ilan etti. Bu doğru olabilir. Ancak gerçek sorun, bu deneyimdeki hangi belirgin unsurların süreci statükodan ayırdığının ve bu unsurlardan hangilerinin gelecekte bir kenara bırakılacağının belirlenmesidir.

Sonraki yönetimin başında kim olursa olsun, küresel yayılmacılığa ve Amerikan askeri ve ekonomik üstünlüğünün pekiştirilmesine dönük kararlılıktan taviz verilmeyeceği, neredeyse kesin olarak söylenebilir. Ayarlamalar kesinlikle kullanılan araçlar üzerinde yapılacak, dış politika hedeflerini etkilemeyecektir. Araçlarla ilgili konuda, yorumcular arasındaki en yaygın öngörü, Bush'un Beyaz Saray'dan ayrılmasının, çok taraflılığa dönüşün sinyali olacağı yönündedir. Sonuçta, Bush'u eleştirenlerin 2002 sonlarında istedikleri şey de bu değil miydi? Evet, çok taraflı bir yaklaşımın benimsenmesini istiyorlar, ancak bunun "Amerikan tarzı bir çok taraflılık" olacağını belirtmekten de geri durmuyorlardı. İleride izlenecek çok taraflılık yaklaşımı da kesinlikle bu tarzda olacak. Ve *bu* statükoya doğru yapılacak geri dönüş, militarizmden sapma veya uluslararası hukuka daha fazla değer verme anlamına gelmiyor. Bush'u eleştirenlerin çıkış noktasında bu kaygıların ikisi de yer almıyordu. Onların endişesi çok daha pratik bir konu üzerineydi. İşgalin titizlikle yürütülmemesi, lojistik ve politik desteğin önceden gereğince temin edilmemesi halinde, süreç kolayca kontrolden çıkabilecekti. Bu tablo, iki temel ve rahatsız edici sonucu da beraberinde getiriyor.

Birinci olarak, Orta Doğu'ya yönelik devlet politikasında geleneksel tavra dönülmesi halinde, Amerikan üstünlüğüne ve "Amerikan tarzı çok taraflılığa" dönük kararlılık, muhtemelen; kuvvet kullanımına veya kuvvet kullanımından tehdit unsuru olarak faydalanılmasına dayanacak bir strateji anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, statükoya dönüşle ilgili ana sorun, statükonun kendisinin de zaten büyük ölçüde kuvvet kullanımına dayanmasıdır. Ancak şimdi, Irak'taki fiyaskoyla birlikte ABD'nin itibarının ciddi bir darbe alması sonucunda, en acil sorun, bu itibarın yeniden inşa edilmesi olacak ve bu da Amerikan gücü ve kararlılığının sergilenmesi yoluyla yapılacaktır. Bu nedenle, statükoya dönüş, şiddet ve militarizm araçlarının bir tarafa bırakılması şeklinde algılanamaz. Irak'ın işgaliyle birlikte gelen başarısızlıklar; bölgede yeni, daha az kavgacı bir ABD politikasını tetikleyecekse, bunun için Amerika'nın bölgedeki rolünün ve bölgenin küresel strateji kapsamındaki rolünün esaslarıyla birlikte yeniden değerlendirilmesi gerekecektir. Bu ise, pek olası bir seçenek gibi görünmemektedir.

Bu tespit, bizi politik seçkinlerin dile getirdiği kaygının ikinci sonucuna götürüyor. Bu, uygulamaya dair bir kaygı, işgalin *idare edilmesi* ile ilgili bir endişe olduğundan, çıkarılan dersler de bu dar ölçekte kalacak, işgalle ilgili esas ve kapsamlı soruna bulaşmayacaktır. Aldıkları ders, çağımızda işgal ha-

reketlerinin siyasi bakımdan olanaksız hale geldiği değil, bir sonraki seferde bu işin doğru şekilde yapılmasının gerektiği yönünde olacaktır. Akla yatkın görünmese de, işgalin çöküntüye uğramasının, sürecin başlangıçtan itibaren çökmeye mahkûm olduğu şeklinde değil, Bush yönetiminin işgali *yanlış yönlendirdiği* şeklinde yorumlandığını kolayca görmek mümkün. 2004'ten bu yana en yaygın düzeyde tartışılan kitaplar ve belgelerin birçoğunda, bu durum en yaygın eleştiri konusu olarak kendini göstermektedir: nerede yanlış yapıldı?[93] Irak'ın politik gerçeklikleri hesaba katıldığında, uzun süreli bir işgale gerek bırakmaksızın istikrar sağlayabilecek uyumlu bir rejime yumuşak geçiş yapmak için neredeyse hiç şansları bulunmadığı öngörüsü, son derece nadir istisnalar şeklinde dile getiriliyordu.[94] Belli bir süreyle hüküm sürecek bir işgalse, derin ve inatçı bir direnişle karşılaşacaktı.

Irak'ta yanlış giden şeylerle ilgili olarak büyük tartışmaların yaşanacağı ortada. Ancak, bunun militarizm ve saldırganlıktan cayma sonucunu doğuracağını varsaymak için elimizde hiçbir somut neden yok. Bu yönde bir dönüşüm, ABD'nin Orta Doğu'da izlediği genel strateji üzerinde derin bir kaymanın yaşanmasını gerektirir. Şurası açık ki, Irak'ta ve işgal konusu çevresinde gelişen Amerikan siyasi çekişmesinde ortaya çıkan son gelişmeler, iyimserliğe oldukça kısıtlı alan bırakıyor. Bush, McCain tarafından da desteklenen bir yaklaşımla, en azından dört büyük askeri üste ve tercihen 58 ayrı noktada konuşlanmak üzere, Irak'ta ABD birliklerinin kalıcı yer edinmesi için çalışıyor.[95] Obama ise, askeri gücün geleceği konusunda kapalı kutu olmayı sürdürüyor[96] ve bölgenin daha genel sorunlarıyla ilgili retoriğini, Pakistan'a saldırma tehdidinde, İran'a karşı savaş senaryosunda ve son olarak, İsrail'i bile hayrete düşürecek şekilde, İsrail'e verdiği bölünmemiş, tek parça Kudüs vaadinde görüldüğü üzere, son derece kavgacı bir zemine oturtuyor. İsrailli yorumcu Uri Avnery, bu vaadin, yakın geçmişte diğer başkan adayları tarafından verilen sözlerin hepsini gölgede bırakacak kadar ileri

93 Başkalarının yanı sıra, Thomas Ricks de bu konuya değiniyor: *Fiasco: The American Military Adventure in Iraq*, New York: Penguin Press, 2006; David L. Phillips, *Losing Iraq: Inside the Postwar Reconstruction Fiasco*, Boluder: Westview, 2005; Charles H. Ferguson, *No End in Sight: Iraq's Descent into Chaos*, New York: Public Affairs, 2008.

94 Böyle bir istisna için bkz. Jonathan Steele, *Defeat: Why America and Britain Lost Iraq*, Berkeley: Counterpoint, 2008.

95 İlk planlar için, bkz. Thom Shanker ve Eric Schmitt, "A Nation ar War: Strategic Shift; Pentagon Expects Long-Term Access to Key Iraq Bases", *New York Times*, 20 Nisan 2003. Bu planın somutlaştığı son durum, Patrick Cockburn tarafından açığa çıkarıldı. Bkz. "Revealed: Secret Plan to Keep Iraq Under US Control", *The Independent*, 5 Haziran 2008.

96 Tavrını, topyekûn geri çekilmeden, "savaşçı birlikler"in geri çekilmesine kaydırdı ve esneklik arayışı içerisinde daha muğlak beyanatlar vermeye başladı. Geriye dönük aydınlatıcı bir anımsatma için bkz. Edward Luce, "Obama Under Fire over Iraq Trop Pledge", *Financial Times*, 24 Haziran 2008.

gittiğini söylüyor.[97] Bu kapsamda, zorlayıcı diplomasiye dayanan geleneksel yolların izlenmeye devam edilmesi dürtüsünün şüphe götürmeyecek ölçüde güçlü olduğu fark ediliyor.

Fakat, Amerikan saldırganlığını dizginlemiş iki temel kısıt konumundaki ülke içi kamuoyu ile ülkenin pratik yeterliklerinin hiç görülmedik ölçüde bağlayıcı hale gelmiş olması da, süreci diğer yöne iten bir güç oluşturuyor. Ordunun ileri derecede zorlanmış olması ve ekonomik durgunluk (belki daha da kötüsü), militarizme destek veren ülke içi kaynakları geride kalan yüzyılda hiç görülmemiş ölçüde zayıf kılıyor ve İsrail başta olmak üzere, ABD'nin bölgesel müttefiklerinin, bölgede bir güç gösterisinde rol almak istemeleri halinde, bunu halklarına pazarlayabilmeleri beş yıl öncesine göre çok çok daha zor görünüyor. Birleşik Devletler kamuoyu söz konusu olduğunda, işgale karşı duyarlılık o kadar güçlü ki, olası bir ekonomik durgunlukla ilgili haberler çıkmaya başlamadan önce bile, Bush'un popülaritesi tarihte hiçbir Amerikan başkanı için görülmemiş düzeylere inmişti. Yeni bir askeri maceranın veya tehlikeli işlere atılma istekliliğinin yeni yönetim tarafından da devam ettirilmesinin doğuracağı tek sonuç, bitkinliğin daha da ağırlaşması ve politik meşruiyetin daha da aşınması olacaktır.

Dolayısıyla, politik seçkinler şimdi bir çıkmaza girmiş bulunuyor ve en uygun hareket biçiminin ne olduğu konusunda, başrol oyuncularının somut bir fikre sahip olup olmadığı da şüphe götürür. Reformculara göre ise, bu durumun aciliyet hissini güçlendirmesi gerekiyor. Amerikan küresel gücüne bağlı çıkarlar, bu açmazın kırılması için, politik seçkinlerin yüksek risk taşıyan, ancak getirisi de yüksek olan bir kumar oynamaya karar verebileceği anlamına geliyor. İran ile cepheleşmeye yol açmak üzere bitmek bilmeyen çabalar sarf eden Cheney'in hareket amacı da hemen hemen aynıydı ve Demokratların önde göründüğü bir dönemde, başkan adaylarının tehditlere ve sindirme girişimlerine katılıyor oluşu, bu seçeneği masada tutma yönündeki istekliliklerine işaret ediyor.

Diğer taraftan bu çıkmaz, harekete geçmek için de bir kapı aralıyor. Egemen siyasi yapıda, hem Demokrat hem de Cumhuriyetçi Parti içerisinde, Amerikan dış politikasının baştan sona yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunan unsurlar da bulunuyor. Temel sömürgeci gündemden dönüşün gerçekleşmesi mümkün olmasa da, mevcut politik örgütlenme seviyesinde bile, ABD'nin uluslararası hukuka uygun hareket etmesini, ulusların egemenlik haklarına saygı göstermesini ve Irak'tan şartsız olarak derhal çekilmesini içerecek, daha ılımlı bir program isteğinin dile getirilmesi için gerekli manevra alanına sahibiz. Bu, Orta Doğu'da işleyen Amerikan diplomasisinin temelle-

97 Ury Avnery, "No, Obama Can't!", 10 Haziran 2008, http://www.antiwar.com adresinde bulunabilir.

rinin değiştirilmesi doğrultusunda ilk adım olabilir ve belki daha öteye de geçebilir. Zora dayalı geleneksel diplomasinin, ABD'nin egemen siyasi yapısında son derece derinlere işlemiş olduğu düşünülürse, söz konusu isteğin, halkın gücünün yaratacağı baskı tarafından dillendirilmesi gerekecektir.

NOT

Bu çalışma, Bashir Abu-Manneh, Gilbert Achcar, Robert Brenner, Thomas Ferguson, Jeff Goodwin, Nivedita Kajumdar ve Michael Schwartz'ın öneri ve yorumlarından büyük ölçüde faydalanılarak ortaya çıkarılmıştır.

Ekrandaki Barbarlık: Amerikan Görsel Kültüründe Şiddet

Philip Green

Yaşlılara göre değil bu ülke.
Gençler,
Birbirlerinin kollarında, ağaçlarda kuşlar...
W.B. Yeats[98]

I

"Yaşlılara göre değil bu ülke": Bir zamanlar Yeats için arzunun, şehvetin ve doğurganlığın diyarı olan bu ülke, şimdi oldukça şaşırtıcı bir şekilde; bitmek bilmeyen, anlaşılmaz bir şiddetin mekânı haline gelmiş.[99] Anlam ve algıdaki bu tuhaf tersyüz oluş, Coen Kardeşler'in değil (onlar kolej günlerinde Yeats'i okumuş da olabilirler, okumamış da), kendi kötücül nihilizm yorumunu ortaya koymak için kaynak göstermeksizin Yeats'in dizelerini uyarlayan, en çok satanlar listelerine aşina yazar Cormac McCarthy'nin eseri.[100] Bu listelerde adı geçen yazarların eserleri bile popüler sinema filmlerinin ülke geneline yayılan cazibesiyle kıyaslandığında özel bir tat bırakır. Yine de, sonsuza dek okunsa bile, *No Country For Old Men* kitabının ulaşacağı okuyucu sayısı, aynı adlı filmin gösterime girdiği ilk hafta sonunda elde ettiği gişe sayısına erişemeyecek. Dolayısıyla sorulması gereken, Yeats'ın dizelerindeki anlamın maruz kaldığı sapmada McCarthy'nin payına düşenin ne olduğu değil, bu sapmanın şimdi ne ifade ettiğidir: Bir uygarlık, hiç ara vermeyen ve sorgulanmayan bir şiddetin içerisinde iki saatliğine tümden (bir avuç ciddi şiir okuyucusu haricinde) yuvarlanmaya davet ediliyor ve bu duruma toplu halde omuz silkiyor; kendisine makul gösterilen şeyi olduğu gibi, "ülke"nin

98 "Sailing to Byzantium", 1928. That is no country for old men./ The young In one another's arms, birds in the trees… Çeviren Cevat Çapan.

99 Orijinal adı *No Country For Old Men* olan 2007 ABD yapımı sinema filmi, ülkemizde "İhtiyarlara Yer Yok" adıyla gösterime girmişti –*çev.*

100 Cormac McCarthy tarafından kaleme alınan *No Country For Old Men* kitabı, ABD'de 2005 yılında yayımlandı ve 2007'de de Coen Kardeşler tarafından sinemaya aktarıldı –*çev.*

normal görüntüsüymüş, "biçimsel olarak güzel"miş, yaratıcılarının "güçlerinin doruk noktasında" olduğunu gösterirmiş, Oscar töreni için "yılın en güzel fotoğrafı"nı çektirme yolunda ciddi bir adaymış gibi kabulleniyor. Üstelik, filmin karşısındaki başlıca rakip de, farklı bir damardan ilerliyor olsa da, benzer ölçüde tuhaf bir yörünge izliyor: Upton Sinclair'in pislikleri günyüzüne çıkarmayı amaçlayan toplumcu romanı *Oil* [Petrol], Paul Thomas Anderson'un sinematik "başyapıt"ında (eleştirmenlerin tabiriyle), *There Will Be Blood* [Kan Dökülecek]'a dönüştürülüyor. *Oil* büyük bir roman olmayabilir. Hatta, çok iyi bile sayılmaz. Ancak roman, neden söz ediyormuş gibi görünüyorsa ondan, yani "dünyaya, tepeden tırnağa her bir gözeneğinden kan ve pislik damlayarak gelir" denen sermayenin birikim sürecinden söz ediyor. Film ise, yine öyküdeki gibi yola çıkıyor; ancak yolun yarısında cesaretini ya da ilgisini yitirerek, amaçsız, fazladan ve kaba bir bireysel psikoz çalışması seviyesine iniyor; ve sahip olabileceği her türlü anlamı yitiriyor.

Andığımız bu iki film istisnai nitelik taşıyor olsaydı, sorularla fazla kurcalanmaları gerekmeyebilirdi. Sonuçta, hemen hemen her şey için bir izleyici kitlesi, hatta oldukça geniş bir izleyici kitlesi bulunmuyor mu? Çağdaş Amerikan sineması, örneğin, kürtaj yaptırması gerekirken, ortaya hiçbir bir somut düşünce veya gerekçe koymadan çocuk sahibi olmayı tercih eden genç kızlarla ilgili filmler de üretiyor; ancak bu tip filmlerin varlığı, ABD'deki uzlaşmaz *Yaşama Hakkı*[101] düşüncesi taraftarlarının ustalıkla kullandığı, kamuoyu araştırmacılarının "tercih seviyesi" adını verdiği şeyin gücü dışında ideolojik olarak herhangi bir anlam ifade etmiyor. Oysa *No Country for Old Men* ve *There Will Be Blood*, pek öyle istisnai örnekler sayılmaz. Yalnızca bu yazıyı kaleme aldığım günlerden önceki bir yıl içerisinde, ABD'nin dev beyazperdesinde, vahşi ve örtüsüz [*graphic*] bir şiddeti ekrana püskürten, bazıları gişede bir numara olma başarısına erişen "A" sınıfı filmler[102] tam bir geçit töreni yaptı: *3:10 to Yuma* [3:10 Yuma], *The Brave One* [İçindeki Yabancı], *Eastern Promises* [Şark Vaatleri], *Transformers, 30 Days of Night* [30 Gün Gece], *Jumper* [Atlayıcı], *Untraceble* [Öldür.com], *We Own the Night* [Gecenin İki Yüzü], *300, Grindhouse, Sweeney Todd* (tiyatro sahnesindekine göre çok daha örtüsüz), *Hostel 2* [Otel 2], *Saw 4* [Testere 4], *Rambo* (2008). Bunlar, savaşın gerçeklerinden söz eden, doğal olarak şiddet içermesi beklenen filmler (*Saving Private Ryan* [Er Ryan'ı Kurtarmak], *Syriana, The Valley of Elah* [Tanrının Vadisinde], *A Mighty Heart* [Güçlü Bir Yürek]*)* değil, ge-

101 ABD Yüksek Mahkemesi'nin, 1973 yılında ülkedeki 50 eyaletin tamamında kürtajın yasal olduğuna dair bir karar vermesi üzerine, kürtaj karşıtı muhafazakârlar tarafından aynı yıl içerisinde kurulan komite –*çev.*

102 ABD'de, sinemalarda art arda iki filmin gösterildiği dönemlerde, gösterimin asıl unsuru konumundaki birinci sınıf filmlere verilen ad. Görece düşük bütçeli, o kadar prestijli olmayan ikinci filmler ise, "B sınıfı" olarak adlandırılmaktaydı –*çev.*

nellikle kendi varlıklarının ötesinde hiçbir anlam ifade etmeyen yapımlardı. Bu arada, görsel kültürün her köşesine yayılmakta olan genel kan ortamının ister istemez bir miktar hafifletildiği küçük ekran ve kablolu televizyonun çok farklı dünyasında bile, anlatılan öykü tiplerinde gözlenen değişiklikler, neler olup bittiğini kavrama yolunda aynı derecede önem taşıyor.

Köklü bir değişim yaşanıyor ve bu değişimi belli bir netlikte açıklama olanağına sahibiz. Sinemada, izleyici kitlesinin veya en azından bu kitlenin büyük bir bölümünün konumlandığı nokta, kahramanların duygularını paylaşan özdeşleşmeden salt röntgenciliğe; farklı ahlaki tutumlar arasındaki rekabeti ve karşıtlığı merkez alan bir yaklaşımdan, ahlakı yadsıyan bir çerçeveye, daha açık belirtmek gerekirse, nihilizme götürülmekte. Üstelik bu dönüşüm, söz konusu kitlenin rızası ve hatta katılımı ile hayat buluyor; ki başka türlüsü de mümkün olamazdı zaten. Hollywood tarihçisi David Bordwell'ın anlattığı gibi, "*Judge Dredd* (1995) filminin gördüğü kabulü inceleyen araştırmacılar, hayranlarının filmde hoşlandıkları şeyleri keyifle sıraladıklarını keşfettiler: 'Bolca kan... Patlamalar... Yetkin efektler... Cesetler...'".[103] Dolayısıyla, üretici/tüketici ilişkisinin her iki tarafında da bir şeyler meydana gelmekte. Ancak durum ne olursa olsun, bu değişimi açıklamaktan ve hatta suçlamaktan daha fazlasını yapabilmeyi umuyoruz. Sormak istiyoruz: bu gerçekten böyle mi olmalı; bu değişim nasıl ortaya çıktı?

Elbette, şiddet daima sinemanın ana öğelerinden biri olagelmiştir. Aynı tarihçinin, örneğin "Hollywood tarzı"ndan söz ederken de, şiddet içerikli aksiyon filmlerine ve filmlerdeki "içgüdüsel şiddet"e özel bir yer ayırdığı görülüyor. Kuşkusuz, Bordwell'in ele aldığı, altmışlı yıllara ait suç filmleri ve westernlerde, dikkatten kaçmayan bir ahlaki bakış açısı sunuluyor ve bunun yanında, bu filmler yirmi birinci yüzyıl standartlarıyla değerlendirildiğinde oldukça yumuşak kalıyor.[104] Ama şu da belirtilmeli ki, dehşet içeren şiddet bile sinema tarafından son dönemde keşfedilmiş sayılmaz. Sinema salonlarında 1968 yılında gösterilmeye başlanan *Night of the Living Dead* [Yaşayan Ölülerin Gecesi], 1974 yapımı *The Texas Chainsaw Massacre* [Teksas Katliamı] ve biçimlerinden birinin kapsamında *The Texas Chainsaw Massacre*'ı da bulunduran "*slasher* filmleri"[105] alt türünün tüm örneklerinin, Hitchcock'un 1960 tarihli *Psycho* [Sapık] filminin torunları olduğu kolayca fark ediliyor. Yine de, bu benzerliklere karşın, çağdaş sinema (ve televizyon) yapımlarında son derece köklü değişimler dikkat çekiyor.

103 Bkz. David Bordwell, *The Way Hollywood Tells It: Story and Style in Modern Movies*, Berkeley: University of California Press, 2004, sayfa 106.

104 Aynı eser, özellikle bölüm 4 ve 5.

105 Psikopat bir seri katilin, sinsice yaklaştığı kurbanlarını, genellikle testere veya tırpan gibi bir kesici aletle öldürüşünün son derece örtüsüz şiddet sahneleriyle gösterildiği korku filmi alt türü –*çev.*

İlk olarak, nadir istisnaları bulunmakla birlikte, korku filmi tarzının kendi içinde, yukarıda andığımız öncü yapıtlar ile, *Saw* [Testere], *Hostel* [Otel] ve bunların devam filmleri (ayrıca taklitleri) gibi çağdaş torunları arasında önemli farklılıklar görülüyor. Carol Clover tarafından savunulduğu gibi, bir kere cinsel boyutta bir değişim göze çarpıyor: Clover'a göre her şeyden önce, 70'ler ve 80'lerin filmlerinde korku öyküleri, kadın kurbanın veya dönüşümlü olarak kendisi kurban yerine koyulan izleyicinin görsel bakış açısından anlatılıyordu.[106] Hitchcock ve ardıllarının (örneğin Brian de Palma) eserlerinde gösterilen kadın düşmanlığından cinsel belirsizliğe ve *slasher* film türündeki cinsel başkaldırıya geçiş yapılması, kültürel olarak önem taşıyordu. Ancak, Clover'ın o dönemde gözlemlediği gibi, *slasher* türünden çağdaş korku sinemasına yapılan geçiş de aynı derecede önemliydi ve üstelik şimdi daha da önem kazanmış görünüyor. Bu değişim için getirilebilecek en iyi tanımlama belki de, *slasher sinemasının işkence sinemasına dönüşmesi*dir. Dönüşümün tek boyutu, izleyicinin kendini bir kurbanla (genellikle kadın kurban) özdeşleştirmekten, *röntgenciliğe* geçiş yapması değildir.[107] Buna ek olarak, kameranın görüş açısı da artık belirsizdir. İzlediğimiz şeyi olabildiğince insanlık dışı gösterebilmek için, kameranın herhangi bir insanın –en azından filmdeki bir karakterin– bulunamayacağı noktalara konumlandırıldığı sıkça görülür. İki Netflix[108] izleyicisinin, sırasıyla *Saw 3* ve *Saw 4* hakkındaki izleyici yorumlarında apaçık ifade ettiği gibi: "Göreceğiniz tek şey kan ve işkence. Bir insana işkence yapmanın değişik yolları, bu filmde hayal edilemeyecek noktalara ulaşıyor. Kan düzeyi, *Saw* serisinin hiçbir filminde olmadığı kadar yüksek" ve "Bu film, insanların öldürülmesini ve işkenceye maruz bırakılmasını doksan dakika boyunca hastalıklı ve çarpık bir şekilde sunmaktan başka hiçbir şey yapmıyor". Ancak, bu yorumların sahipleri ve pek çok başka izleyici, filmlere beş yıldız vermekten de geri durmuyor.

Muhtemelen daha da çarpıcı olan gerçek ise, seri katil türünde iki film olan 1991 yapımı ünlü *Silence of the Lambs* [Kuzuların Sessizliği] ile geçtiğimiz yıl gösterime giren *Untraceable* [Öldür.com] birbiriyle karşılaştırıldığında or-

106 Clover, geleneksel korku sineması ve kökleri *Psycho*'ya uzanan "*slasher* filmleri" hakkındaki eksiksiz çalışmasında, her iki türün de klasik sinematik ve toplumsal değerlere "başkaldırdığını" savunuyor. Clover, 1970'ler ve 80'lerin *slasher* filmlerinde keşfettiği "başkaldırma" öğeleri arasında, 70'ler feminizminin dinamiklerine paralel olarak, "dişiliği, ama yetkin dişiliği" yoluyla, bu türü "standart bir masal ve destana" dönüştüren "Sona Kalan Kız" karakterinin ortaya çıkışını da gösteriyor. Clover'a göre, bakış açısıyla geleneksel erkek kurtarıcının yerini alan "Sona Kalan Kız", şimdi ise "ya dikkat çekmeyecek ölçüde marjinalleşmiş, ya da tamamen ortadan kalkmış" durumda. Bkz. Carol Clover, *Men, Women, and Chainsaws: Gender in the Modern Horror Film*, Princeton: Princeton Press, 1992, s. 48, n. 36.

107 Bkz. Elizabeth Young, "*The Silence of the Lambs* and the Flaying of Feminist Theory," *Camera Obscura* 27 (Eylül 1992), s. 5-35.

108 ABD'de faaliyet gösteren bir internet üzerinden DVD kiralama kuruluşu –*çev.*

taya çıkıyor. *Silence* kendi döneminde son derece korkunç bulunduysa da, Clover tarafından "Her Body, Himself" başlıklı denemede gruplanan filmlerde olduğu gibi, aksiyonun orta yerinde sadist Hannibal Lecter (Anthony Hopkins'e Oscar getiren performans)'dan çok daha sık olarak, etkin ve yırtıcı bir kadın kahraman olan Clarice Starling (daha önceden Oscar kazanmış olan Judie Foster tarafından oynanıyordu) görünüyordu.[107] On altı yıl sonra, Oscar'a aday gösterilmiş bir diğer *A-list*[109] aktris, Diane Lane, röntgenciliği de izleyicinin yerine yapan bir role indirgeniyor; ekranda göründüğü sürenin büyük kısmında, seri katilin bu kez çok daha gizli olan hareketlerini izlemekle (bilgisayar başında) yetiniyor ve daha çok da kendisi katil tarafından izleniyor. Usta işi *Silence*, Foster'ın eylemciliği sayesinde pek çok kadın izleyici için bile son derece ilgi çekici hale geliyor. *Untraceable*'ın barındırdığı ustalık ise, balyoz veya satırla gerçekleştirilen bir saldırıda sergilenen hünerden ibaret. *Silence*, Clover'ın *slasher* türü içerisinde yaptığı başkaldırı tanımına uyarken, diğeri asla bu yönde bir bakış açısı ortaya koymuyor.

Artık, kelimenin gerçek anlamıyla bir "şiddet pornografisi"nden söz etmek mümkün. Bizden, izleyiciler olarak, gerçeğe tamamen uygun gibi görünen bir mizanseni izlememiz isteniyor: *hardcore*[110] filmlerin "money-shot"[111] sahnelerinin gerçekte yaşanmasının mümkün olamayacağını bilsek bile (veya bir *snuff* film[112] izlermişiz gibi), insan bedeninin maruz bırakıldığı korkunç aşağılamaların en örtüsüz ve gerçeğe yakın görüntülerini seyretmemiz bekleniyor. Bağırsaklar "gerçekten" de karından fırlamış gibi görünüyor, gözler oyularak yuvalarından çıkarılıyor, bıçaklar başsız gövdelerin derinliklerine saplanıyor… Tüm bunların üzerine, *hardcore* porno bile rahatlatıcı bir etki yaratırdı: ne var ki yine de, milyonlarca izleyici, bıçağın eti kesmesi görüntüsünü çok daha fazla tercih ediyor.

Söz ettiğimiz değişimin ikinci önemli ayağını ise, *Untraceable* filminin oyuncu kadrosu ve pazarlama uygulamalarında görüldüğü gibi, çağdaş korku sinemasına ait tekniklerin ve bakış açısının, artık sinemanın ana akım [*mainstream*] damarına da süzülmüş olması oluşturuyor. Carol Clover tarafından incelenen dönemin yapımları gerçekten de "korku filmi" türüne dâhildi ve resmen olmasa da açıkça bu etiketi taşıyordu. Ancak, ana akım yönetmenlerince çekilmiş ve genellikle, "18-39 yaş arası erkekler" tarafından oluşturulan baskın nüfusu hedefleyen ana akım filmler katıksız çıplaklıkta

109 Hollywood sinemasının en ünlü, en popüler, en çok para kazanan oyuncularını ifade eden terim –*çev.*

110 Pornografinin, ayrıntılı ve sert biçimde sergilendiği film türü –*çev.*

111 Hollywood sinemasında, bir filmin ticari başarı yolundaki dayanağı olarak kabul edilen, en tahrik edici, sansasyonel ve akılda kalan sahnesi –*çev.*

112 Bir ticari sömürü aracı olarak, kişi veya kişilerin gerçek ölüm sahnelerini herhangi bir özel efekt kullanmadan, olduğu gibi gösteren yasa dışı film türü –*çev.*

ve röntgenci bir canavarlık görünümünü aldığında, özel dikkat sarf etmemiz gerekiyor demektir. Karşımızda duran bu tablonun yeni olduğunu net bir şekilde ortaya koyabilmek için yapabileceğimiz tek şey, başka örneklere de başvurmak.

No Country for Old Men, bu eğilimin en bariz örneği. Sinema tutkunları ve erkek arkadaşlarına ya da eşlerine eşlik eden hanımlar bir kenara bırakılırsa, bu filmi gerçekten izlemiş veya izleme isteği duymuş bir kadın bulmanın güç olabileceğini özellikle belirtmeliyiz. Bu gerçekliği önemsiz bir ayrıntı olarak değerlendirmek mümkün değil: "*chick flick*"[113] ile erkeğe yönelik aksiyon filmleri arasındaki ayrım, birçok zaman sivil toplumun, hatta genel anlamda yaşamın birbirinden çok başka iki biçimi arasındaki fark olarak çıkıyor karşımıza. Susan Faludi tarafından işaret edildiği gibi, 11 Eylül'ün ardından maskülinitenin ve onun ideolojisi konumundaki maskülizmin dizginlerinin salıverilmesi, Amerikan kültürel yaşamında tam bir deprem etkisi yarattı. Manohla Dargis'in yaz mevsiminde (2008) vizyona girecek filmler hakkında yaptığı "Güçlü erkeklerle tıka basa doldurulan bu yazda, kadınlar bir kenara itiliyor" yorumu, öyle veya böyle, Hollywood'un yüksek maliyetli filmleri için genel bir geçerliliğe sahip durumda.[114] Bu tablo, geneline bakıldığında bastırılmışlığın 11 Eylül sonrası geri dönüşünü temsil ediyorsa, güçlü erkek figüründeki "erkek" de, sıkça sadizmin eş anlamlısı olarak baş göstermektedir.[115]

Şiddet içeriğinin bugünü ile dünü arasındaki bir başka karşılaştırma da bizi yine benzer bir noktaya götürüyor. *Eastern Promises*, önemli Kanadalı yönetmen David Cronenberg tarafından yönetilmiş, kendisi de önemli bir yapım. Filmin akılda en fazla iz bırakan sahnesini, kahramanla (gerçek rolünün ne olduğunu hâlâ anlayamamış olsak da), onu öldürmeye çalışan iki cani arasındaki canlı ve ayrıntılı bıçaklı kavga oluşturuyor. Sahnede yer alan figürlerin hepsi, bir hamamda anadan doğma vaziyette. Bıçaklar parıldıyor ve vücuda nüfuz ediyor, kan püskürüyor ve ortalığa saçılıyor; ve üç adam arasındaki inandırıcılıktan tamamen uzak bu savaş, neredeyse on dakika boyunca sürüyor. Sahne (belki de kasten), Hitchcock'un *Torn Curtain* [Yırtık Perde] (1966) filminde, Paul Newman'ın kendini can havliyle savunurken bir yandan da hayatına kastetmiş adamın canını çıplak elleriyle almaya çalıştığı, aynı uzunluktaki ölümüne kavgayı hatırlatıyor. Orada Hitchcock, eğitimli bir

113 Kadın izleyici kitlesini hedefleyen filmlerin argoda anılış şekli –*çev.*

114 Bkz. Susan Faludi, *The Terror Dream: Fear and Fantasy in Post-9/11 America*, New York, Henry Holt & Co., 2007. Dargis'in yorumları, sanat ekinde, "Summer Movies" başlığıyla yayımlandı, *The New York Times*, 4 Mayıs 2008.

115 70'ler ile 90'lar arasındaki Hollywood-feminizm flörtü hakkında, bkz. Green, *Cracks in the Padestal*.

katil değilseniz, bir insanı öldürmenin gerçekte ne kadar güç olduğunu bize anlatmaya çalışıyordu. Ekranda kan, bıçaklar, yırtılan dokular vb. görünmediği halde, sahne son derece büyüleyici olmayı başarıyordu. Öte yandan, Cronenberg'in beyazperdeye yansıttığı şiddet ise herhangi bir amaç taşımıyor. Aslında, bu tip kıyaslamalara gitmek için kutsal geçmişe bakmamıza gerek de yok. Yeni sayılabilecek İngiliz yapımı *London to Brighton* [Londra'dan Brighton'a] filmi de, genç bir kızın (veya onu korumakta olan, yaşça daha büyük bir hayat kadınının), kendisini işkenceye ve kısırlaştırmaya maruz bırakmakta olan adamdan bıçağı kaptığı ve öldürene kadar kanını döktüğü bir kan sahnesinin etrafına inşa edilmiş. Bizler, filmde işkenceyi veya kısırlaştırma saldırısını gerçekte asla izlemiyoruz. Aslında, adamın kanla lekelenmiş elbiseleri dışında hiçbir şey görmüyoruz. Buna rağmen, olayın önemi ve çarpıcılığı son derece aşikâr ve sahnenin her bir parçası, *Eastern Promises*'ın öyküsel olarak daha az anlam barındıran sahnesi kadar güçlü.

3:10 to Yuma filminin 2007 yapımı yeniden çekimini [*remake*] izledikten yalnızca birkaç hafta sonra 1954'te çevrilmiş orijinalini tekrar görmem, sonunda estetik standartlar üzerinden değerlendirme yapılabilecek, karşılaştırmaları mümkün kılan, apaçık bir örneğe kavuştuğum izlenimini uyandırdı: artık "kişiden kişiye değişen konular" dışında da konuşabilecektim. Orijinal yapım, dördüncü kez izlenmesi bile keyif veren, hoş bir filmdi. Sükunetten ve hatta sessizlikten şiddet patlamalarına geçiş ve sonra tekrar geriye dönüş sırasındaki ritim ve tempo, romantik nostalji ile kinik gerçekçilik arasında gidip gelmeler, haz yaratma konusunda mümkün olan en iyi yollardan birine başvuruyor: beklenti yaratmak, ardından bu beklentilerin karşısına engeller çıkarmak, derken beklentileri gerçeğe dönüştürmek, sonra tekrar engeller koymak ve en sonunda da yine gerçeğe dönüştürmek. Yeni çekim ise tam aksine, ritim ve tempodan yoksun. Çoğu zaman anlaşılmaz ve sıra dışı bir şiddetin uzun uzadıya görsel sunumunu yapmakla yetiniyor; makul olmayan sayıda insanın sağ çıktığı (ölen birçoğuna ek olarak), bitmek bilmeyen silahlı çatışmaları birbiri ardına sıralıyor; ve sonunda da, orijinal yapımın tek bir öldürme eylemiyle ifade ettiği anlama, ancak vahşi bir toplu kıyımla ulaşabiliyor.

Yeniden çekim, orijinal yapımdan 35 dakika daha uzun ve bu uzamanın her bir dakikası, boyuna tekrar edilen ve gereksiz (aynı zamanda inandırıcılıktan uzak) bir "amaç" izah etme çabasıyla boşa harcanıyor. Tereddüt içerisindeki kahraman, Dan Evans, karşısındakilerin ezici üstünlüklerine rağmen, üstelik patronu kendisine çekip gitme şansını vermiş ve söz verilen ödülüne her durumda kavuşacağını garanti etmişken, neden tehlikeli (ama yine de çekici) kötü adamı yakalama görevine girişiyor; ve neden kötü adamı oynayan Ben Wade, Evans'ın öldürülmesinin ardından silahını kendi çetesi-

ne çevirip, kendisini hapishaneye götürecek 3:10 Yuma trenine gönüllü olarak atlıyor? İkilinin trene birlikte bindiği orijinal yapımda, gerekli tüm yanıtlar iki cümleyle veriliyor: Dan Evans'dan karısına: "Kasabanın ayyaşı bile insanların huzur içinde ve namusuyla yaşaması için hayatını feda etmişken, ben nasıl daha azını yapabilirim?" ve Ben Wade'den Dan Evans'a: "Sen orada benim hayatımı kurtardın. Ben borçlu kalmayı sevmem." Belki bir Hemingway olamıyor; ancak birçok kereler izlenip zevk alınabilecek bir filmde, son derece ekonomik bir şekilde, istediğini veriyor izleyiciye. Yeniden çekimde, aynı sonuca ulaşmak için fazladan ne kadar vahşet ve ölümün (artık kahramanın kendi ölümü de dâhil olmak üzere) eklenmesi gerektiğini görerek şaşkınlığa düşüyoruz. Üstelik, yeniden çekimi tekrar izlemeyi düşünmek bile mümkün değil: karanlık ve amaçsız bir şiddetin takıntılı bir şekilde tekrarlanmasını bir kez daha görme konusunda bizi ne ikna edebilir ki?

Bu karşılaştırmada bana en ilginç gelen şey ise, orijinalin gösterişten uzak başarısı ile diğerinin yüksek maliyetli ıvır zıvırı arasındaki fark alabildiğine açık bir şekilde ortada olduğu halde, yeniden gösterim sonrasında salondan çıkarken, yanımdaki koltuklardan birinde oturan ve sinema tutkunu olduğu çok belli olan bir adamın, kız arkadaşına "Yeniden çekimi daha çok beğendim" demesidir. (Arkadaşı herhangi bir yanıt vermedi.) Üstelik bu adam, bu görüşünde yalnız da değildi: Nisan 2008 itibariyle, film 55 milyon $ gişe hasılatına ulaşmıştı. Örnekler istisnai değil; şiddetin estetiğine yönelik bu kabulle ilgili bir açıklama getirmenin gerekliliğini fark etmek için yeterli veriye sahibiz. Örneğin, bir bilim kurgu klasiği olan *Invasion of the Body Snatchers* [Beden Kemiricilerin İstilası] filminin 1956 ve 1978 tarihli iki çekiminin her biri, gözümüze sokulan bir şiddetten kaçınılarak da gerilimin kerte kerte tırmandırılabileceğini gösterme konusunda küçük birer başyapıtken, nasıl olur da bu iki filmin ardından, 2006 yılında, orijinal yaklaşımı tümden yerle bir eden; yalnız ve sıradan bir kadını bir tarafa bırakın, küçük bir kasabanın tüm nüfusunu bile yok edebilecek güçteki yarım düzine vahşi saldırıdan Nicole Kidman'in sağ çıkmayı başardığını gördüğümüz saçma bir kovalamaca sahnesiyle gerilimi boşa harcayan, yetkinlikten uzak bir üçüncü çekim (*Invasion* [İstila]) gelir.

Sanki, artık sinemanın sinematik olmayı başarabileceğine ve izleyiciyi büyüleyebileceğine inanılmıyor: filmler, hatta yetişkinlere yönelik filmler bile, ergen (henüz tam olarak sosyalleşmemiş) çocukların dikkatini sabitlemek üzere tasarlanmış, sonsuz bir şiddet barındıran video oyunlarına dönüştürülmek zorundaymış gibi hissediliyor. Bu kapsamda, örneğin, insanlık tarihinin en simgesel savaşlarından birini yalın, ama ara sıra da büyüleyici bir şekilde anlatmayı başaran, 1962 tarihli 300 *Spartans* [300 Spartalı] filmi, *300* versiyonuna dönüşüyor ve bir başka Netflix izleyicisinden şu son derece

net yorumu alıyor: "Bence bu yapım bir film olarak bile değerlendirilmemeli. Daha çok, testosterona batmış, anlamsız bir kan banyosuna ve tek boyutlu karakterlerin ortalıkta dolanıp sloganlar viyakladığı bir 116 dakikaya benziyor. Bu süre sona ermeden çok daha önce bitmesini isteyeceksiniz." Yorumun son derece net olduğunu belirtmiştim; ancak, aslında filmin yapımcılarının beklentisi de bir o kadar açıktı: film kiralama ağı üzerinden büyük para kazanmak.

Peki buradaki gerçek sorun ne? Şurası kesin ki, sorunumuzun "anlamsız" [*gratuitous*] şiddet sunumu olduğu yönündeki ahmakça görüşü kabullenmeye razı olmamalıyız. *Hostel* filminin ara vermeyen örtüsüz sadizmi, *Deep Throat*'un[116] ara vermeyen örtüsüz cinselliğinden daha "anlamsız" değil ki. Bir sanat eserinin veya ticari eserin mutlak konusunun bir anlam ifade etmemesi pek olası görünmüyor. Dikkatimizi, kültür savaşçıları[117] tarafından ortaya atılan değersiz yorumların diğer ayağını oluşturan cinselliğe çevirdiğimizde de, cinselliğin *asla* anlamsız kalmadığı türlerden birinin *hardcore* olduğunu fark ediyoruz. Tam da bu cinsellikten bahseden *hardcore* filmlerin bir "anlam ifade etme"meleri pek olası görünmüyor: feminist kültür kuramcısı Linda Williams, çeşitli *hardcore* senaryoları ve taşıdıkları farklı anlamlar hakkında koca bir kitap yazdı. Aynısı, kuşku yok ki şiddet için de yapılabilir.[118]

Günümüzde "çok fazla" şiddetin var olduğu savını sopa gibi kullanarak, kendi kafalarındaki hayali "liberal komplo"ya saldıran, sözüm ona, daha erken dönem Hollywood sinemasının "doğru" miktarda şiddet içerdiğini ileri süren sağ kanat propagandasının tuzağına düşmek de istemiyoruz.[119] Aslında kültür eleştirmenleri, sinema tarihinin hiçbir anında, Hollywood filmlerinin üzücü miktarda "cinsellik ve şiddet" barındırdığını ileri sürüp hayıflanmaktan geri durmamışlardır. Hollywood hakkındaki yeni bir kitapta, *New York Times* gazetesinin baş sinema eleştirmeni ve otuz yılı aşkın süredir ABD'nin en etkili eleştirmeni (ve gerçekte birçok başka konuda kararlı bir liberal) ko-

116 1972 ABD yapımı, sıra dışı oral seks temalı porno film –*çev.*

117 ABD'nin muhafazakâr tutumuyla tanınan Fox News televizyon kanalının siyaset yorumcusu Bill O'Reilly tarafından kaleme alınan, 2006 yılında yayınlanan Culture Warrior [*Kültür Savaşçısı*] kitabına gönderme yapılıyor. O'Reilly, kitabında ABD'nin "gelenekçiler" ile "seküler ilerlemeciler" arasında bir kültür savaşının tam ortasında yer aldığını belirtiyor, ilerlemecilerin ülkeyi Avrupa'ya benzetme çabasında olduklarını öne sürüyor ve kendisini açıkça karşı tarafta konumlandırıyor –*çev.*

118 Linda Williams, *Hard Core: Power, Pleasure, and the Frenzy of the Visible*, Berkeley: University of California Press, 1989.

119 Hiçbir çekince duymadan muhafazakâr medyanın "Büyük Yalanı" olarak adlandırdığım kavramın ayrıntılı bir incelemesini şu kitabımda bulabilirsiniz: *Primetime Politics: The Truth about Conservative Lies, Corporate Control, and Television Culture*, New York: Rowman & Littlefield, 2005.

numundaki Bosley Crowther için söylendiği gibi: "1946 yapımı *The Killers* [Katiller] ve 1949 tarihli *White Heat* [Beyaz Öfke] filmlerine varana kadar… suçlular hakkında filmler yapma istekliliğinden ötürü Hollywood'u azarlayıp durdu ve sektörün 'kötü niyet' ile 'sadistçe gerilim' üzerine vurgu yapmasının, izleyiciler üzerinde 'sağlıksız dürtüler' yaratacağı kaygısını dile getirdi…" Aynı yazar daha da ileri giderek, *The Dirty Dozen* [On İki Kirli Adam], Sergio Leone/Clint Eastwood "spagetti westernleri", *Bonnie and Clyde* [Bonnie ve Clyde] ve *The St. Valentine's Day Massacre* [Sevgililer Günü Katliamı] gibi altmışlara ait filmlerin, Crowther'da öfke nöbetlerine yol açtığını belirtiyor.[120]

Dolayısıyla biz, sinemanın bir zamanlar bir "altın çağ" geçirdiği, geçmişle karşılaştırıldığında çağdaş filmlerin düşüncesizce hazırlanmış, zararlı zırvalar olduğu yönündeki iddiayı kabullenerek kendi nostalji tuzağımıza düşmek istemiyoruz. Geçmiş daima bir şekilde altın çağdır zaten: bir kere, bizim gençliğimize denk düşmektedir –ihtiyarlara yer yoktur. Ayrıca, şiddet ve vahşet çerçevesinde günümüz sineması hakkında konuşurken üzerinde durduğumuz filmlerin birçoğu, kimi biçimsel standartlara (sinematografi, tempo, oyuncu kadrosu performansı) göre, iyi ve hatta ustalıkla çekilmiş, oldukça başarılı yapıtlardır.[121] Standartlar için bir ölçü bulunmadığından, çağdaş standartların "yanlış" olduğunu ileri sürmek, bir filmin şu şekilde değil de bu şekilde yapılması, şu konuyu değil de bu konuyu işlemesi gerektiğini söylemek yararsız olacaktır. Crowther'ın "aşırı şiddet içerikli" şeklinde tanımladığı birçok filmin altmışlarda eşsiz ve yenilikçi sanat eserleri olduğunu düşündüğümü ve hepsinden müthiş zevk aldığımı hatırladığıma göre, daha ayrıntılı bir açıklamaya girişmeden önce, "sinemada şiddet" konusunda herhangi bir indirgemeci yaklaşımdan kaçınma gerekliliğini bir kez daha tekrarlamak durumundayım.

II

İçine bulunduğumuz işkence çağında, özel televizyonculuğun kaydettiği gelişmenin dikkate alınmasıyla, hem görsel kültürün şiddet sunumunun gereğinden fazla basite indirgenmesinden kaçınma, hem de bu kültürde ciddi

120 *Bkz. Mark Harris, Pictures at a Revolution: Five Movies and the Birth of the New Hollywood, New York: Penguin Press, 2008, s. 338-339.*

121 Bu kapsamda, *There Will be Blood* ve *No Country for Olf Men* filmlerinin her ikisinin de Oscar'da "2007'nin En İyi Filmi" ödülüne aday gösterilmiş olması, *There Will be Blood'ın*, daha önce de belirttiğimiz gibi, birçok eleştirmence bir "başyapıt" olarak tanımlanması kendi başına hiçbir şeyi kanıtlamaz. Ancak bu durum bizi, aynı eleştirmenlerin *Citizen Kane* [Yurttaş Kane], *On the Waterfront* [Rıhtımlar Üzerinde] veya *Vertigo* [Ölüm Korkusu] gibi filmleri "başyapıt" olarak tanımlarken başvurduklarından daha farklı kıstasların da var olduğunu düşünmeye zorluyor.

bir değişimin yaşandığı konusunda da ısrar etme gereksinimi daha da ağırlık kazanıyor. Doğası gereği, televizyon sinemaya göre çok daha özel ve kişisel bir ortam oluşturuyor ve bu nedenle, Hollywood filmlerinde büyük değer verilen şok etkileri, oturma odaları ve yatak odalarında, sinema salonlarında göründüğünden çok daha rahatsız edici hale geliyor. Gerçi *Psycho*'nun görsel terörizmi, beklentilerimiz ve taleplerimizin az veya çok karşılığını veren ödemeli kanallar yoluyla gecenin ilerleyen saatlerinde yalıtılabiliyor ve televizyonun en çok izlendiği saatlerde [*prime time*] kesinlikle kendine yer bulamıyor. Yine de, seri cinayetleri masum eğlenceye dönüştürerek sunan *Dexter*, ayrıca *Medium, Criminal Minds, CSI,* gibi çeşitli biçimlerdeki "yasa ve düzen" [*Law and Order*] dizileri ile, *Bones* ve bazı *Law and Order* uyarlamaları, devamlı olarak cinayet kurbanlarının ölü bedenlerini (ve bu bedenlerle ilgili cinayetler canlandırmalarını) göze batan bir tatsızlık içerisinde sergileme arayışındaymış gibi görünüyor.[122] Bu listeye, tıp dünyasını konu alan, yakın plan cerrahi uygulamalarında *The Texas Chainsaw Massacre* filmine öykünürmüş gibi görünen çeşitli programları (en çok dikkati çeken *Nip/Tuck* olmak üzere) da eklediğimizde, sinemayı etkileyen gelişmelerin televizyonları teğet geçmesinin söz konusu olmadığı açıkça ortaya çıkıyor.

Üstelik, bu programların büyük kısmında, şiddet "bir anlama da sahip": yasa ve düzen dizilerinde, kötücül güçlerin yozlaşmışlığının, iyi çocukların ise buna karşıt erdemliliklerinin sergilenmesi bunun örneğidir. Ancak, televizyonda sinemaya göre daha sık karşımıza çıktığı şekilde, şiddet bir anlam ifade *ettiğinde* hoşnut mu olmalıyız; işte bu tartışmalı. Sonuçta, Alan Dershowitz veya Richard Posner gibi siz de işkencenin makul bir amaca sahip olabileceğini kabul ediyorsanız, evet; *24* dizisinin son sezonlarında neredeyse her hafta önümüze gelen işkence sahneleri de, bir psiko-cinsel erkek fantezisinin dışa vurumu olmanın ötesinde bir anlam ifade ediyordu. Ancak bu anlam, varsa bile, saçmalıklarla dolu paranoyak bir hikâyenin, söz konusu fantezinin devreye sokulması yolunda mümkün olduğunca fazla bahane yaratacak şekilde düzenlenmiş olmasında aranmalı. Eğer bu "anlam", *Hostel*'deki çirkinlikten bir şekilde daha yapıcı veya uyandırıcı sayılıyorsa, bu yapıcılık ve uyandırıcılıkla ilgili herhangi bir açıklama duymayı istemiyoruz. Durum ne olursa olsun, aynı anlamı, bizi istemli ya da istemsiz röntgencilere dönüştürmeden vermek tamamen mümkün: tıpkı, *London to Brighton* filminin, anlatmak istediği şeyi örtüsüz bir vahşete başvurmadan anlatabilmesi ve *Terminator: The Sarah Connor Chronicles* dizisinin, insan soyunun geleceğinin tehlikeye girdiği 2008 yılı bölümlerinden birinde, mecbur kalındığı belirtilen işkencenin gelecekten gelen bir android tarafından

122 Bu tanımlama için Elizabeth Young'a teşekkür borçluyum.

yapılması; çağdaş kadın kahramanımızın bunu yapma konusunda kendini ikna edememesi ve kameranın zarif bir biçimde şiddet anından uzaklaşması örneklerinde olduğu gibi.

Yine de, yeni keşfedilmiş örtüsüz şiddet eğilimi, çağdaş özel televizyonculuğun en önemli karakteristiği konumunda değil. Bu ortamda nelerin olup bittiğini anlayabilmek için, öncelikle televizyon ile sinema arasındaki bir temel farklılığı kavramak zorundayız. Hollywood sineması, özünde, mümkün olan her yerde görsel zevkin yaratılmasına yönelik bir endüstriyken; özel televizyonculuk ve özellikle de grup televizyonları, *ideolojinin* üretilmesine ve sonra yeniden üretilmesine adanmış bir alandır. Başka yerlerde derinlemesine değinmiş olduğum gibi, eğlence alanındaki televizyon üretimlerinin kontrolünü ellerinde bulunduran kişilerin asıl istekleri daima, yenilikçi, cesur ve orijinal görünürken, aslında klasik ve değişmez olmaktır.[123] Bunu başarma yolunda başlıca zorunlulukları, Amerikan siyasi kültürünün farklı karşıtlıkları arasında gidip gelmektir: bireycilik ve uyum, özgürlük ve baskı, hoşgörü ve tahammülsüzlük, gerçek fırsat eşitliği ve piyasa ekonomisinin biçimsel eşitliği. Aynı zamanda, varsayılan izleyici kitlesinin gereğinden büyük bir bölümünün kendilerinden uzaklaşmasını engellemek üzere, partizanca davranmamaya da çalışmak durumundadırlar. Aksi yönde bir tutum, örtülü ideolojinin açık propagandaya dönüşmesine neden olabilecektir. Resmi olmasa da gerçekliği orta yerde duran bu zorunlulukların toplamı, kurumsallaşmış bir "denge" gereksiniminin, her dizinin her bölümü için ortaya çıkmasına neden olur. Dolayısıyla, bir tarafta önemli bir izleyici kitlesi açısından bir "rahatsız edicilik" potansiyeli barındıran her şey dile getiriliyorsa, zıddının da diğer yanda dillendirilmesi zorunludur. Herkesi memnun etme çabasının sonucu, kültür eleştirmeni Judith Mayne tarafından, "her iki tarafa da açılan kapı" olarak adlandırılmıştı. Ancak gerçekte bu kapının kanatları, her ne kadar gerçekten açılıyor olsa da; sansür yanlısı, müdahaleci ve hoşnutsuz bir Sağ ile, hangi rüzgârın daha sert estiğinin göstergesi durumundaki bir devlet kuruluşu (Federal İletişim Komisyonu)nun baskısı altında, sadece tek bir tarafa doğru açılıyor.[124]

Başka bir yazımda "Polis Dünyası" olarak da adlandırdığım "yasa ve dü-

123 Bu çözümlemeye temel oluşturan ***Primetime Politics*** kitabının dördüncü bölümünü inceleyebilirsiniz. Ayrıca bkz. *Cracks in the Pedestal*, bölüm 3 ve 5.

124 Bkz. Judith Mayne, "*L.A. Law and Prime Time Feminism*", *Discourse*, 10(2), 1988, s. 30-47. Tolerans ve toleranssızlık, bu genellemeye istisna teşkil eder. Toleranssızlık, nihai amacı her şeyi kapsamak olan kitle iletişiminde baştan savılır. Açıktır ki, "kapsama" başlığı altına dâhil edilen kişiler zaman içerisinde değişmiş, ancak bu değişim daima daha aza değil, daha fazlaya doğru gerçekleşmiştir. Televizyonda "denge"nin gerçekte nasıl sağlandığı konusunda eğlenceli bir yazı için, bkz. Tad Friend, "You Can't Say That", *The New Yorker*, 19 Kasım 2001, s. 44-49. "İki tarafa da oynamak" konusundaki benim kendi çözümlemem ise, *Primetime Politics* kitabımın 4'üncü bölümünde bulunabilir.

zen" televizyonu, sağa doğru açılan bu kapının menteşelerini oluşturuyor. Burada "liberal" yargıçlar, "tecavüzcüleri sokaklara geri dönmek üzere salıveriyor"; savunma avukatları da birer alçak ve tehlikeli demagog olarak tanıtılıyor. Sivil özgürlüklerin tek işlevi, kahraman polislerin ve sadece kendi işini yapma gayreti içerisindeki savcıların ayağına dolanmak oluyor ve süreç devam ediyor: bunların hiçbirisinin "denge" şartına tabi tutulması gerekmiyor. Oysa geçmişte, geniş yelpazede zaman zaman farklı tipte bir farkındalıktan parçalara da rastlanabilmekteydi. Geleneksel düzenin eleştirisi olarak liberal bireycilik belki yeraltında kalıyor, ancak daima karşımıza da çıkabiliyordu. Örneğin, "her iki yöne de açılan kapı"yla ilgili görüşleri kapsamında Mayne tarafından analiz edilen *L.A. Law* programı, savunma avukatı Harry Hamlin'in savcı Susan Dey'e karşı, son sözü söyleme hakkı için verdiği savaşla, gerçek bir denge ortaya koyuyordu. Aynı durum, yakın çağdaşı *Cagney and Lacey*'de, çetin ceviz polis memuresi Sharon Gless ile ACLU[125] avukatı Steven Macht arasındaki ilişkide de en sert biçimde ortaya çıkıyordu. Ancak o dünya artık yok. Pek çok gelişme, yeni bir çağın varlığına işaret ediyor.

Bu gelişmelerden ilki, sinema tarihçisi Robert Ray tarafından "gayriresmî kahraman" veya "yasa dışı kahraman" olarak anılan şeyin, bir zamanlar sinema ve televizyonu birbirine sıkıca bağlayan bir uzlaşı noktasıyken, şimdi ortadan kaybolmuş olmasıdır. Gayriresmî kahramanlar, uzunca bir süre tür sinemasında [*genre cinema*] (örneğin, Anthony Mann'ın Westernlerinde Humphrey Bogart, Jimmy Stewart ve Gary Cooper) ve aynı şekilde televizyonda önemli bir yer işgal ettiler. Özellikle 1960'ların ortaları ile Reagan dönemi arasındaki yıllarda, benim "yalnız kasaba" [*lonely town*] olarak tanımladığım tür, durum komedisi harici televizyon üretimlerinde muhtemelen en fazla tekrarlanan olay örgüsünü oluşturuyordu (*The Rockford Files, Harry O, The Fugitive, Run for Your Life, Bonanza, Burke's Law* ve pek çok başkası).[126] 1956 yapımı *Bad Day at Black Rock* [Zafer Madalyası] filmini temel alan bu türde ana kahraman, görünüşe göre örtbas edilmeye çalışılan korkunç bir suçun işlenmiş olduğu küçük bir kasabada, kendini tek başına kalmış halde bulur (kasabanın ayyaşı, fahişesi veya başka bir aykırı tip haricindeki herkes, örtbas etme çabasının öznesi durumundadır). Değişmez biçimde, bu gizleme çabasının amacı, kayıp bir kurbanın arazisinin ya da mülkünün gasp edilmesidir. Artık tüm kasabanın memnuniyeti, bu gaspın gerçekleşmesine bağlıdır. Öykünün görünüşteki amacı, kurbanın ortadan kaybolması noktasına kadar

125 Amerikan Sivil Özgürlükler Birliği –*çev.*

126 Bkz. Robert Ray, *A Certain Tendency of the Hollywood Cinema*, 1930-1980, Princeton: Princeton University Press, 1985. *Casablanca*'da Rick Blaine, tüm bu kahramanları temsil edebilir. "Yalnız kasaba" türünün daha geniş bir çözümlemesi için, *Cracks in the Pedestal* kitabının 131'inci ve sonraki sayfalarına bakabilirsiniz.

muğlak kalsa da, anlatı daima şu veya bu şekilde Marx'ın ilkel birikim tanımının bir uyarlaması niteliğindedir ve bize, bütünü temsil eden Amerikan kasabasının, daha geniş bakıldığında Amerikan Batı'sının tamamının, mülkün gaspı temeli üzerine kurulmuş olduğunu anlatır. *Yalnız Kasaba*, bahsettiğimiz bu dönem boyunca görsel kültürde bulunabilecek neredeyse tek eleştirel toplumsal düşünce emaresi olarak kalmıştır.

Ancak bu emare, yalnız başına da olsa oradaydı. Şimdi ise, diğer gayriresmî kahraman türleriyle birlikte yok olmuş durumda: namusundan taviz vermeyen savunma avukatı (*Perry Mason, Matlock,* L.A.Law'da *Harry Hamlin*) ve Dashiell Hammett ile Raymong Chandler'daki, tüm gerçeğin polis karakollarında ya da bölge avukatlarının bürolarında bulunabileceğine asla inanmayan kuşkucu özel dedektif (*The Rockford Files, Harry O*) artık yok. Artık gayriresmî kahraman, yalnızca prime-time televizyonundaki eksikliği ile dikkat çekiyor. Bu yazının kaleme alındığı günler itibariyle, bu geleneksel rol yalnızca iki kadın tarafından, *Terminator: The Sarah Connor Chronicles*'ın Sarah Connor'u ve *Canterbury's Law*'ın Elizabeth Canterbury'si tarafından devam ettiriliyor.[127] Sonuçta, yasaya bakış konusunda, bu türlerin edebiyat, sinema ve televizyondaki örneklerinde sabit olarak kendine yer bulan geleneksel Amerikan sinizmi, ortadan kalkmış görünüyor. Önemsiz bir gelişmeymiş gibi algılansa da, bu aslında esaslı bir ideolojik sonuç olarak ortaya çıkmakta, *kahraman konumundaki ezilenin, sahneyi terk edişi*ne işaret etmektedir.

Ezilen kahraman, tıpkı "yalnız kasaba" türünde olduğu gibi, liberal bireyciliği (nadiren sosyalizmi), yetkenin mevcut işleyişine ve hatta mülkiyete getirilmiş bir eleştiri şeklinde sunuyor ve 1980'ler ile 90'larda erkek kahraman kadın kahramana dönüştüğünde de, ataerkilliğe bir eleştiri yöneltiyordu. Eğlence televizyonunun sağ kanat tarafından "çer çöp" ve "ahlaksızlık" suçlamalarına maruz bırakılmasına karşın, polis ve savcı, ister erkek isterse kadın olsun, hem "polislerin dünyası" ile ilgili kurgu öykülerde, hem de "gerçek" polislerin daha dolaysız bir şekilde aktarılan, kısıtlar barındırmayan dünyasında, şimdi çoğunlukla liberal bireyciliğin değil, yetkeci popülizmin

127 *The Sarah Connor Chronicles*, 2008 baharında, Fox televizyonunda bir sezon dışı kısa dizi olarak yer aldı. Yeni bölümlerin çekilip çekilmeyeceği henüz bilinmiyor. Savunma avukatı tiplemesine gelince, hiciv yüklü ve çoğu zaman da sıra dışı *Boston Legal* dizisinin avukatları James Spader ve William Shatner için pek çok farklı sıfat kullanılabilirse de, bunların arasına "kahraman" unvanını eklemek olası değil. *The Sarah Connor Chronicles* ile aynı kısa sezonda yayınlanan *Canterbury's Law*'da Julia Margulies, Perry Mason veya Matlock'un hayal edebileceğinden çok daha fazla nevroz ve çılgınca cinsel hoppalık barındırıyordu. (Tam olarak aynı derecede ısrarcı olmamakla birlikte bu durum, başrolünde savunma avukatı olarak Kim Dalaney'in oynadığı, birkaç yıl öncenin kısa ömürlü *Philly* dizisi için de geçerliydi.) Bu noktada, televizyon ekranlarında boy gösteren yalnızca iki gayriresmî kahramanın ikisinin de seksi kadınlar olması rastlantı değil. Görünüşte maskuliniteye kafa tutuyor olsa bile, bu karakterler tipik "maskulin" roller arasında sayılabilir.

tarafını tutuyor (*America's Most Wanted* ve diğerleri). Klasik dedektif veya savunma avukatı figürünün neredeyse tamamen ortadan kalkması ve son dönemde yükselişe geçen gayriresmî kadın kahraman veya kadın süper kahraman (Xena, Buffy vb.), resmi baskı güçlerinin bugün sahip olduğu imtiyazlı konumun altını çiziyor. Ticari popüler kültürde ortaya çıkan bu kademeli ve neredeyse hiç fark edilmeyen ideolojik değişim, yasal sisteme koyulan sınırların halkın kafasındaki ürkütücü yok oluşunu ifade ediyor: artık sınırı, yasa uygulayıcının kendisi belirler olmuştur. Bizim "adalet" veya "hak" adını verdiğimiz kavramlar, artık önem sıralamasında yasa uygulayıcıdan *sonra* gelmektedir. Yasa uygulayıcının Adalet veya Hak kavramları ile bir arada sunulması, tüm bağımsız adalet kavramlarının halkın algısından ya da en azından halkın iletişim dünyasından çekilip çıkarılması, tıpkı işkencenin yüceltilmesi gibi, barbarizme doğru atılan kritik bir adımdır.[128]

III

Şimdi, "şiddetin gereğinden fazla var olması"ndan çok daha derin köklere uzanan sorunu açıklama yolunda daha iyi bir noktadayız. Sonuçta, "gereğinden fazla şiddet" savına karşı, sinema filmlerinin –hele hele de televizyonun– bir zamanlar yeterince şiddet içermediği, şiddetin ortaya çıkma sıklığı ve özellikle de sonuçları üzerinde bir sterilizasyona gittiği; ve hâlâ sıkça bu sterilizasyona başvurduğu karşı savını ileri sürmek de son derece mümkün. Irak savaşı karşıtlarının, Bağdat sokaklarındaki kanlı kıyımı tüm örtüsüz gerçekliği içerisinde gösteren yabancı [*Amerikalı olmayan –çev.*] haber programlarına hayranlık beslediğini ve Amerikan medyasının, emperyalist savaşın gerçeklerini zihnimizdeki ekranlardan uzak tutmak amacıyla uyguladığı sansürü kınadığını hatırlayalım. Benzer şekilde, kurgusal televizyonculuğa değer versek bile, *The Sopranos* dizisinde birçok izleyiciyi ve aynı zamanda eleştirmenleri son derece memnun eden şey, birer gangster olan kahramanların muhafazakâr ahlakı ile, bu kahramanların gerçekte yaptıklarının, tüm çıplaklığıyla, sakınmadan yan yana getirilişi değil miydi? Öyleyse, beklentilerimizdeki bu açık tutarsızlığı nasıl açıklayacağız?

Sorunun yanıtı, açık ve sade, belki biraz polyannacılığa kaçan inancımızda yatıyor: Gerçekleri bilmek, dünyamızı hep daha iyiye götürür; ve yalanlara

128 "Polis vahşeti"nden bahseden Marion Young'ın belirttiği gibi: "Devletin, şiddetin meşru kullanımı üzerindeki tekelden başka bir şey olmadığı düşüncesi, pek çok insanda kolayca, meşru bir devletin yasal kurumlarınca şiddete başvurulmasının da meşru olduğu düşüncesine kaymaktadır." *Global Challenges: War, Self-Determination and the Responsibility for Justice*, Malden: Polity Press, 2007, s. 98. Yasa uygulayıcı ile adaletin birbirinden ayırt edilmesi gerekliliği ile ilgili olarak, bkz. Drucilla Cornell, *The Philosophy of the Limit*, New York: Routledge Chapman and Hall, 1992, özellikle Bölüm 4-6.

gömülmek de onu sadece alçaltır. Aynı şekilde, şiddete yandaş veya karşıt bir duruş sergileme kararını vermek zorunda kaldığımızda kumar masasına yatırdığımız şeyin ne olduğunu anlayabilmek de, bazılarımız yapılan tercihin kimi şartlar altında yanlış olduğunu düşüneceklerse de, halkla kurduğumuz iletişimi hep daha üst noktaya taşır. Örnek teşkil eden bir yapım konumundaki 1952 tarihli *High Noon* [*Kahraman Şerif*] Westerninin başlarında, yeni evlenmiş (ve emekli olmuş) Marshal Will Kane'in bir Quaker[129] ve şiddet karşıtı olan karısı, kasabada kalma ve kasabayı, öç almak üzere geri dönen haydutlardan şiddet kullanarak koruma konusunda ısrar etmesi nedeniyle onu terk ediyor. Filmin doruk noktasında, kocasının tarafında yer almak üzere kasabaya geri dönmüş olan kadın, kocasını öldürebilecek birini sırtından vuruyor. Duygusal açıdan Amerikan sinemasının en çarpıcı manzaralarından biri olan bu sahne (ikinci kez izlediğimde bile, istemsizce koltuğumdan ayağa kalkmıştım), Soğuk Savaş antikomünizminin üstü kapalı biçimde onaylanması ve şiddet karşıtı ahlakın yadsınması suçlamalarıyla, hayli ideolojik eleştirilere tabi tutuldu.[130] Ne var ki bu eleştiriler gerçek anlamı gözden kaçırıyor, veya belki de sırf bu yorumu getirerek, bu derece çarpıcı bir şiddet eyleminde bile üzerinde düşünmemiz gereken bir şeylerin var olduğunu gösteriyor; böylece aslında anlamı daha da vurguluyor. Şiddet karşıtlığının eleştirilmesi, ilkesiz bir şekilde savaş yanlılığının onaylanması anlamına gelmek zorunda değildir ve üstelik kendi ahlaki bütünlüğüne de sahiptir: Amerika'nın edilgin bir tutum izlememesi gerektiği düşüncesinin en ateşli savunucuları, ülkenin Soğuk Savaş'taki konumunun bile şu veya bu şekilde ahlaki bir temel (örneğin "ulusal çıkarlar") üzerine oturduğunu ileri sürüyorlardı ve Sovyetler Birliği'ne yönelik politikalar bu temelden salt antikomünist ideoloji doğrultusuna kaydığında, en azından bazıları bu kaymaya muhalefet ettiler.[131]

Bu kapsamda, klasik Hollywood sineması dönemi içerisinde gösterilen, *High Noon*'un ve orijinal *3:10 to Yuma*'nın da dâhil olduğu Soğuk Savaş yılları anımsandığında, olağanüstü yüksek sayıda filmin (yalnızca Westernler olmamak üzere) tamamen aynı öyküsel merkez üzerine inşa edildiğini fark ediyoruz. Bir başka deyişle, bu filmler bireyin ahlaki tercihleriyle ilgili sorular temeli üzerinde yükseliyordu. Birey, götürdükleri yön kişisel çıkarlara

129 Şiddet karşıtı Hıristiyanlık mezhebi Religious Society of Friends üyelerinin çağrılış şekli –*çev.*

130 Bu, biraz tuhaf bir eleştiriydi. *High Noon*'un senaristi Carl Foreman, Komünist Parti üyesi olduğu iddialarına açıklık getirmeyi reddedince kara listeye alındı ve neredeyse İngiltere'ye sürgüne gidecekti. O, boyun eğmeye ve korkaklığa saldırdığını düşünüyordu; bir "Soğuk Savaş liberali" [*Soğuk Savaş sırasında ABD'de, ülke içi konularda liberal bir düşünceye sahip olan, Sovyetlere karşı ise sert tavrı savunan politikacılar için kullanılan yakıştırma*] gibi beyanat verdiği kesinlikle aklından geçmemişti. Zaten liberalizmle arasındaki mesafe son derece iyi bilenen John Wayne de, *High Noon*'u, izlediği en Amerikan-olmayan film olarak tanımlarken (DVD'nin üzerinde görülebilir), gerçeği gözden kaçırıyor değildi.

131 Bu kişiler arasında, George Kennan ve Hans Morgenthau da vardı; özellikle bkz. J. William Fulbright, *The Arrogance of Power*, New York: Random House, 1966.

ne kadar aykırı ve tehlikeli de olsa vicdanının veya yükümlülüklerinin emrettiği şeyleri mi yapmalı, yoksa sağduyunun ya da gerçekçiliğin ve sinizmin çizdiği yolu mu izlemeliydi? Bireyin bağlılığı üzerinde, içinde kaybolduğu somut toplumsal yapı mı, yoksa benliğin ve vicdanın soyut talepleri mi daha fazla hak sahibiydi? *Casablanca, High Noon* ve *On the Waterfront*, bu tip ahlaki sorgulamanın en ünlü örnekleri olarak karşımıza çıkıyorsa da, liste neredeyse sonsuza gidiyor. Bu filmlerin hepsinde olmasa da birçoğunda, tahmin edilebileceği gibi, odak noktasını hep bir şiddet eylemi oluşturuyordu: Çünkü ahlaki ve duygusal vurgular, bahis tahtasında yaşamla ölüm yazılı olduğunda doruğa çıkar.[132]

Aslında, Amerikan görsel kültürünü oluşturan kâr amaçlı zevk makinesine içerik kazandırmanın pek çok başka yolu da olduğu halde; Hollywood'un teknolojik ustalığı, televizyonda bile, abartılı komedilerden korku ve aksiyon filmlerine kadar tüm yelpazede, en yüksek başarıya daima içgüdüsel zevk unsurlarını vurgulama konusunda ulaşmış; ancak ne zaman yalnızca bu unsurlar vurgulanmaya başlandıysa, fark da o zaman algılanabilmiştir. Sinema filmleri veya senaryolu televizyon programları birer konuşma metni değil, görsel betimleme dizileridir. Diyalog veya öykü ile hangi çerçeve içerisine alınmış olursa olsun, alacağınız şey, yapımın görsel dünyasında size sunulanlardır. Diğer bir ifadeyle, Hollywood'un öyküsel kurguları, aslında görsel fantezilerdir. Bu noktada sorulması gereken soru ise şu: "Neden başka fanteziler değil de *bu* fanteziler?" Şiddetin, toplumsal düzen ve ahlak ile ilişkimizi tanımlayabilecek bir tercih olarak sunulması yaklaşımı giderek geride kalıyor. Bunun yerine şiddet, bir içgüdüsel zevk kaynağından *daha fazla bir şey değilmiş gibi* estetize ediliyor –fetişleştiriliyor– ve ekranda "gördüğümüz" de, içeriğin tüm diğer öğelerinin, cömertçe sergilenen bir şiddetin sağladığı büyünün gölgesine itilmesi oluyor.

132 Hazırlanacak bir liste, yalnızca göz önündeki Westernleri değil, savaş filmlerini, "toplumsal sorun" ve siyaset dramalarını, kara film [*film noir*]leri, gangster filmlerini, ve hatta kimi komedilerle çocuk filmlerini de kapsayacaktır. Örnekler: *The Wizard of Oz* [Oz Büyücüsü], *The Ox-Bow Incident* [Ox-Bow Olayı], *Mr. Smith Goes to Washington* [Mr. Smith Washington'a Gidiyor], *Red River* [Kızıl Nehir], *Rio Bravo* [Kahramanlar Şehri] (Howard Hawk ve John Wayne'in, *High Noon*'un sergilediği iddia edilen "anti-Amerikancı" tavra verdiği yanıt), *The Searchers* [Çöl Aslanı], *The Gunfighter* [Silahşör], *Along the Great Divide, Shane* [Vadiler Aslanı], *Gentleman's Agreement* [Centilmenlik Anlaşması], *To Kill a Mockingbird* [Bülbülü Öldürmek], *Man of the West* [Batıdan Gelen Adam], *Born Yesterday* [Dünkü Çocuk], *Gilda, From Here to Eternity* [İnsanlar Yaşadıkça], *High Sierra* [Yüksek Zirve], *Knock on Any Door* [Cinayet Mahkemesi], *The Hoodlum Priest, Twelve Angry Men* [On İki Kızgın Adam], *Spartacus* [Spartaküs], *Viva Zapata!, Whistle at Eaton Falls, Run Silent Run Deep* [Sessiz ve Derinden], *Meet John Doe* [Cihan Hâkimi], *The Informer* [Muhbir], *Command Decision, Twelve O'Clock High, Attack*! [Son Hücum], *Uncertain Glory, The Rack, Young Mr. Lincoln* [Lincoln'ün Gençliği], *Decision at Sundown, Home of the Brave* [Cesurların Vatanı], *The Purple Heart* [Gazilik Madalyası], *It's a Wonderful Life* [Şahane Hayat], *Out of the Past* [Darağacımı Yükseğe Kur], *The Fugitive* [Kaçak], *Force of Evil* [Şeytanın Gücü]… Şu da belirtilmeli ki, bu filmlerde hayati kararları veren kahramanlar, bir elin parmaklarını bulmayacak sayıdaki istisnalar haricinde, hep beyaz adamlardır. Çağdaş sinemada kadınların ve siyahların da şiddet öykülerinin kahramanları haline gelebilmiş olmaları, liberal çoğulculuk açısından şüphesiz ki bir kazanımdır. Ancak bu değişim, bambaşka bir tarihsel sürecin konusunu oluşturuyor.

24 benzeri propaganda uygulamalarını bir tarafa bırakırsak (ancak *24* de gerçekte bir istisna değil), görsel kültürün sunduğu ürünlerin büyük kısmı aynı amacı taşıyor: Kâr etmek veya en azından yapılan yatırımın geri dönmesini sağlamak. Eğer bu sonucu elde etmenin yollarından biri de şiddet sahneleri göstermekse, yapımlar kesinlikle amaca uygun hareket ediyor demektir. Gerçek sorun, şiddet sahnelerinin, anlamlı veya anlamsız, istediğiniz her içeriğin hizmetine sokulabilmesidir. İçgüdüsel zevkle ilgili estetik sorun, bu zevkin kolayca diğer zevk kaynaklarının üzerine çıkabilmesidir. Ancak özünde, içgüdüsel tepkiler de diğerleri kadar meşrudur ve bunların görsel kültürden dışlanmasını istediğimizi söyleyemeyiz. *Psycho, Jaws, Night of the Living Dead* ve sayısız başka yerli ve yabancı filmde, yerkürenin her tarafından insanlar bundan zevk alıyor. İster *Bullitt, The French Connection* [Kanunun Kuvveti] veya *Speed*'deki kovalamaca sahnelerini, ister *The Quiet Man* [Sessiz Adam] veya *Crouching Tiger Hidden Dragon* [Kaplan ve Ejderha]'daki dövüş sahnelerini, isterse *Gilda*'da Rita Hayworth'un, *Suddenly Last Summer* [Geçen Yaz Birdenbire]'da Elizabeth Taylor'un, *Basic Instinct* [Temel İçgüdü]'de Sharon Stone'un ve ayrıca *The L World* dizisinde Katherine Moennig'in röntgenci bir bakış açısıyla sunuluşunu düşünelim; tüm bunların ortak yanının, hızlı aksiyon, fiziksel gösteri veya cinsel cazibe kaynaklı görsel zevklerin iletimi olduğunu görürüz.

Öyleyse, bu tabloda yanıtını almak istediğimiz asıl soru, "hangi türde olursa olsun, kurgusal şiddet, şiddete yönelik içgüdüsel düşkünlüğümüzün fetişleştirilmesi ve dolaylı olarak meşruiyete kavuşturulması dışında bir anlam taşıyor mu?" şeklinde ortaya çıkıyor. Sanki, görsel kültürümüzün ön planına, "zevk"in yeni ve ürkütücü bir biçimi ithal edilmekte. Kafa kopartma, işkence, etrafa sıçrayan kan, iç organlar, yavaş çekimde mermilerle ortalığa dağılan beyinler veya cerrahın neşterine göstere göstere maruz bırakılan insan etinden alınan çağdaş hazzı farklı kılan şey, normalde saklı tutulan, zevk *alınmayacak* görüntülerin şimdi gözümüze gözümüze sokuluyor oluşudur. Bu sahnelerin görünürdeki amacı, en iyi olasılıkla, bu gözüne sokma eyleminin geniş bir kitleye ulaşmasını ustalıkla sağlamaktan öte bir şey değilse de; en kötü olasılıkla, tıpkı *24*'teki gibi, bizi kendi zararlı varlığına alıştırmak da olabilir. Yine burada da, pornografi üzerinden yapılacak bir benzetme öğretici olacaktır. Linda Williams'ın işaret ettiği gibi, *hardcore* filmlerde kadına karşı şiddet uygulanması son derece nadir rastlanır bir durumdur, çünkü bu filmler bizi, kadınların bu tip bir cinsel birliktelikten zevk aldığına ikna etmeye çalışır (erkeğin zevki gözle görülürken, kadınınki işitilerek anlaşılır). Çağdaş şiddet sineması ile sanki, kurgusal, ama gerçek bir görüntü izlermiş hissine kapılmamıza neden olacak denli gerçekçi tecavüz sahneleri içeren

hardcore filmleri, üstelik bir çeşit haz duyarak izlememiz ve buna alışmamız bekleniyor.

Quentin Tarantino tarafından *Reservoir Dogs* [Rezervuar Köpekleri] filminde ilk kez uygulandığında, "gerçek" kan banyosunun bir spor karşılaşması gibi zevk verebileceği fikri, görsel sanatlarda bir yenilik olarak görülmüş olabilir. Şimdi ise, pek çok kez kopan kafaların ekrana yansıdığı *Kill Bill-Birinci Bölüm*'de de görüldüğü gibi, Tarantino'nun kendi yapımları için de geçerli olmak üzere, kurgunun gerçeğe dönüştüğü bu yaklaşım oldukça sıradan hale geldi.[133] Şiddetin bu şekilde insanlıktan uzaklaştırılması ve canavarlaştırılması, canavarlaştırmanın en ileri noktasıdır ve bu noktaya ulaştıktan sonra artık gidilecek bir yer kalmamıştır. İşkenceyi, gözlerin oyulmasını, derilerin yüzülmesini bir kez kabullendiğimizde, kabullenmeyeceğimiz ne kalacak ki? Bu noktada, ekrandaki barbarlığın yaratıcıları, ulusun kendisinin de maruz kaldığı barbarlığı tekrarlamaktan başka bir şey yapmıyor ve yaptıkları şey için herhangi bir sorumluluk da üstlenmiyorlar. Bu yolda, ilhamlarını elbette işkence ve barbarlığın gerçek uygulayıcılarından veya onları yetkilendiren kişilerden alıyorlar. Sağ görüş partizanı bir kreatöre sahip olan *24*'ün (tamamen absürd olmakla birlikte) "gerçekçi" mizanseni de, bu eğilimi yansıtırken, görünüşte geleceğe ait (ancak aslında tamamen günümüze dair) ve en az *24* kadar elden geçirilmiş televizyon filmi *Battlestar Galactica: Razor 2007*'den daha dolaysız davranmıyor.

Bu filmde, insan soyunun düşmanı olan Cylonlar, savaş çıkarmaktaki amaçları saldırmak ve fethetmekten başka bir şey olmayan makinelerdir. Kötülüklerinin saflığına leke sürecek hiçbir jeopolitik açıklama yapılmaz. Onlar kesinlikle insanlık dışıdır; "kadın"ları ve "çocuk"ları yoktur. Dolayısıyla, onlarla savaşırken tereddüt etmek, vicdan azabı duymak anlamsızdır. Battlestar komutanının söylediği gibi, onlarla vuruşurken "korkuyu, tereddüdü ve hatta iğrenme duygusunu; ve yengiyle yenilgi arasındaki ayrımı yaratacak tüm doğal çekingenlikleri bir tarafa bırakabilmeliyiz… İşte o zaman sizler birer ustura haline geleceksiniz; bu savaş hepimizi birer usturaya dönüşmeye zorluyor." Bu arada, radyoda da devlet başkanı (yine bir kadın), kürtajın kanunen yasaklandığını ilan etmektedir. Görünüşte geleceğe ait olan bu kurguda en acımasız avcıların hep kadınlar olması rastlantı değildir: Ahlaki tartışma (tabiri caizse: yalnızca, zafere giden yolda kendi tarafımıza karşı ne kadar acımasız olmalıyız sorusunu soruyor) ise de, sadece erkekler arasında ortaya çıkıyor gibi görünüyor. Tabii ya, barbarlarla savaşıyorsanız,

133 Hong-Kong savaş sanatları sineması, genellikle Tarantino'nun, özellikle de *Kill Bill*'de sergilediği yaklaşımın ilham kaynağı olarak anılır. Ancak, Tarantino'nun kendi filmlerine ne kadar farklı bir duyarlılık getirdiğini görmek için, önce çok sayıda Hong-Kong filmi izlemek gerekir.

barbarlaşmaktan başka ne yapabilirsiniz ki? Tek yapmanız gereken, savaşabileceğiniz bir barbar (insan olmayan bir düşman, mesela Usama bin Ladin) bulmak. İnsanileştirmek üzere günümüze ait gerçek "düşmanlar" (örneğin Müslümanlar) bulmaya çalışan liberal çoğulcu tarza sıkça rastlansa da (bkz. *The Kingdom* [Krallık], *A Mighty Heart* [Güçlü Bir Yürek], *Syriana*, *Redacted* [Örtülü Gerçek], hatta kimi zaman *24*) kültür ürünlerinin yaratıcıları, bu sınırın ötesindeki bir "düşman"a nasıl davranabileceğimizi de görmemizi sağlıyorlar.

Dehşet saçan şiddetin görsel kültürümüzde neden böyle meyveye durduğunu soracak olursak, siyasi ve ideolojik amaçların, resmin sadece bir parçasını oluşturduğunu açıkça görürüz. Teknolojik yeterlikler ile tür gelişiminde ortaya çıkan değişim ve yeniliklerin yörüngesi, bu süreçte kesinlikle önemli katkı yapan bir etkendir. Senaristlerin ve yönetmenlerin aktarmak istedikleri ideolojik mesajlar olabilir; ancak bunu yapma yönündeki çabaları, zaman içerisinde kendini kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gösteren *izlenmesini sağlama* ihtiyacının yanında arka planda kalır: *farklı olmalısın! Yeni olmalısın!* İşte bu nedenle, örneğin kitle eğlencesinin, anlık olarak ilgiyi tümden çeken, tartışmalı "reality televizyonculuğu" zevksizliğinin diplerine vurması, izleyici kitlesinin gerilediği iddia edilen beğenisi (gerçek veya değil) ile çok az ilgili; sinemanın ve daha sonra da televizyonun yirminci yüzyıl boyunca sırtını dayadığı klasik biçimlerden yaşanan sapmayla ise çok büyük ölçüde bağlantılıdır.

Bu farklı ve yeni olma zorunluluğu, tatsızlığı konusunda eleştirmenlerin hemfikir olduğu görsel aşırı gerçekçiliği üretmeye yönelik göz alıcı teknolojik ilerlemeyle birleşiyor. Şiddet *elbette* daha örtüsüz hale geliyor, çünkü türdeki gelişme de, acil servis cerrahilerini (ya da *Nip/Tuck*'ın kozmetik cerrahilerini), çoğu izleyicinin tıbbi yapım türünü dayanılamayacak kadar tiksindirici bulmasına, ya da en iyi olasılıkla, sanki bir korku filmi izlermişçesine, ana sahneleri elleriyle gözlerini kapatarak izleyecek duruma gelmesine neden olacak kadar ayrıntılı şekilde gösteren mantıkla aynı paralelde ilerliyor. Eleştirmenler, televizyon veya sinema ekranında, şiddetle birlikte, şiddetin gerçekteki "sonuçlarının" da gösterilmesini istiyorlar. Son derece makul bir istek; ama öte yandan, şiddet görüntüleri üretme çabasının en önemli sonucunun, iyi veya kötü, daha "gerçek", yani daha vahşi görüntüler ortaya çıkarmak olduğunu gözden kaçırıyorlar: kuşkusuz, şiddetin yasal cezalandırma sisteminde karşılaşacağı varsayılan akıbet kadar kayda değer bir sonuç. Eğer görsel kurgular kitlelere gerçekliğin sağladığı bu gerilimini veremezse, yüzümüzü hemen yurt içi haberlere, veya "Grand Theft Auto"ya[134] ya da "Rock

134 Macera tipi bir bilgisayar oyunu –*çev.*

Star" dizisine ya da Activision'un[135] toplu katliamlar içeren en son ürününe dönebiliriz. İstediğimiz şey "gerçek" ise, savaşın "şok ve dehşet" günleri, istediğimizden çok daha fazlasını alabileceğimizi veya ulus olarak çok daha fazlasını yaratabileceğimizi gösterdi. Dahası, filmin zenginliklerini daha esnek dijitalleştirme teknikleriyle birleştiren yeni sinema teknolojileri (bilgisayar grafiklerinin ve diğer yeşil perde teknolojilerinin yükselişi; "Final Cut" programı gibi, gelişmiş düzenleme yeteneklerine sahip programları kullanabilen daha güçlü bilgisayarlar ve elektronik kameralar [*24P*, the *Genesis*, the *Virgin*]), sinema ve televizyondaki "gerçekçilik"in daha önce hiç denenmemiş seviyelere yükselmesini mümkün kılıyor.

Ancak, teknolojik ilerleme belli sonuçlar doğursa da, sürecin tümü asla tek başına bu temel üzerinde ilerlemiyor. Anlatmak isteyebileceğimiz hiçbir öykü, teknolojinin tanrılaştırılmasına ihtiyaç duymuyor. Bir Quaker olduğu halde adamın birini sırtından vuran bir kadın, ekrandan tüm sinema salonuna kan sıçrasaydı bile, ahlaki veya kinestezik bakımdan ancak bu kadar çarpıcı olabilirdi. Vahşi teknolojinin şimdiye dek olduğu gibi zafere ulaşabilmesi için, anlama giden başka bazı yolların kapatılması gerekiyor. Görsel teknolojinin zaferi söz konusu olduğunda, paralel olarak yitirilen şey, *There Will Be Blood*'a yaptığımız atıfta çok açık biçimde görüldüğü üzere, sinematik ve ahlaki düş gücünün etkinliğidir. *There Will Be Blood*, Hollywood film yapımcılarının, bir öykünün –isterse bir şiddet öyküsü olsun– kendi ötesinde de bir anlama, ciddi bir ahlaki ve toplumsal boyuta sahip olabileceğini kavrayabilmekten giderek ne kadar uzaklaştığının göstergesidir. Ancak bu, film yapımcılarıyla ilgili değil, bu yapımcıların kültürel ürünler sundukları toplumsal düzenle ilgili bir sonuçtur. Bir taraftan Amerikan tüketici/vatandaşlarının elinde kalan tek siyasetin gerileme siyaseti olduğu, diğer yanda ise kısıtsız bir kaba güç ve para arayışının hâkim olduğu bir dönemde, şiddet fetişinin yükselişi artık, ana akım televizyonun tipik öykülerindeki kritik anlam kayıplarından daha şaşırtıcı değildir.

Adaletin bir sınırlayıcı olmaktan çıkarılması, işkencenin benimsenmesi madalyonunun yalnızca öteki yüzüdür. Söylemek zorundayız ki, görsel kültürün bu önemli arenasında, ahlak alanıyla kurulan bağlantı giderek koparılmaktadır. Bu durum, kuvvet kullanımının üzerindeki tüm kısıtlayıcıların kaldırılması yönündeki Bush projesiyle, kasıtsız olsa da, örtülü bir iş birliği olarak değerlendirilebilir: Hegel'in cesaret kırıcı bir ifadeyle değindiği gibi, "tamamen özgür irade". Bizim "barbarlık" diyerek kastettiğimiz şey de tam olarak budur.

135 Bir Amerikalı bilgisayar oyunları üreticisi –*çev.*

Irk Ayrımı, Hapishaneler ve Savaş: Abd Şiddet Tarihinden Sahneler

Ruth Wilson Gilmore

Dahası, bu tabloda gelecek için "Bu tekrar yaşanabilir mi?" değil, "Bu sona erdirilebilir mi?" sorusu önem taşımaktadır.[136]

Sürekli dövüşülmesi gereken, ancak asla hakkından gelinemeyen, daimi bir düşmana bağımlı; "sınırsız refah"ın peşinden koşan bir siyasi kültür hakkında ne söylenebilir? Amerika Birleşik Devletleri, askeri güç, servet, savaş, cinayet oranları ve hapishanelerdeki yurttaş sayısı sıralamalarında hep en başta yer alıyor. Bu yazının kaleme alındığı 2008 yazında, her yüz ABD'li yetişkinden biri kodese tıkılmış durumdayken, başka ikisi de ceza yargılaması sisteminin doğrudan takibi altındaydı. Nezarete alınan insanların çok büyük kısmı kimseyi öldürmemiş veya şiddet kullanarak yaralamamış olsa da, Amerikan gündelik yaşamının her alanında şiddetin edindiği merkezi konumun kavranması, polisiye faaliyetler ve hapishanelerden başlayıp savaşa giden bütünlüklü sürecin açıklanmasında önemli rol oynuyor. Bu yazı, çalınan toprağın, gasp edilen emeğin, cinsiyet tahakkümünün ve demir yumruklu sermaye genişlemesinin herkesçe bilinen önemli geçmişini tekrar anlatmak yerine, söz konusu geçmişten faydalanarak, günümüz gelişmelerinin tarihsel çerçevedeki görünümünü sunmaya çalışıyor. Uygulama modelleri ve sistemler arasında göze çarpan devamlılığı ve eklemlenmeleri sergilemek üzere, çeşitli dönemlere ait bir dizi sahneyi ardı arkasına sıralıyor. Ortaya çıkan anlatı rotası, erekbilimsel bir yaklaşımla sonuca odaklanmaktan çok, yolu üzerindekileri toplayarak ilerleyen, birikimsel bir anlayışa dayanıyorsa da, ben, şiddetin sonuçta hem amaçsal, hem de sınırsal anlamda bir son noktaya sahip olduğuna tüm kalbimle inanıyorum: şiddet, gücü üretiyor ve böylece, kapitalizmin "güçlen ya da yok ol" kültürü içerisinde, kişisel çıkarları gözet-

136 David Stannard, *American Holocaust: The Conquest of the New World*, Oxford: Oxford University Press, 1992, s. xiii.

menin bir ifadesi gibi görünebiliyor; ancak gücün *tamamı* da şiddet tarafından üretilmiyor ve bu, şiddetin etkinliğinin belki de bir gün sona erebileceği anlamına geliyor.

GÜNEY LOUISIANA: SİLAHLI BEYAZ ADAMLAR

Katrina Kasırgası'nın 2005 yılı Eylül ayında püskürttüğü şiddet, şaşkınlık içindeki dünyanın ilgisini, sıra dışı bir şekilde çıplak, resmi ve örgütlü Amerikan ırkçılığının üzerine çeviriverdi. ABD'de yaşayan pek çok insanın da dâhil olduğu küresel bir koro, tarihin gördüğü en zengin ve askeri anlamda en güçlü ülkede yoksul ve yanlış renkten olmanın, bugün hâlâ ne kadar kötü sonuçlar doğurabildiğini sanki o ana dek bilmiyor gibiydi. Sel suyunda yüzen Siyah cesetlerin; ayrıca çatılara veya sandallara kümelenmiş, rıhtımdaki bir askeri geminin ambarına ya da dev Sugar Bowl stadyumuna balık istifi doldurulmuş canlı Siyahların görüntüleri, dünyanın Birleşik Devletler hakkında bildiklerini tekrar değerlendirmesini ya da hatırlamasını sağladı: Bu ülkede Siyah olmak zor ve tehlikelidir. Özellikle, gezinen helikopterlerin hem fotoğrafladığı, hem de kameraya aldığı bir görüntü, felaketin aslında doğal değil, siyasi bir olgu olduğunu tüm çıplaklığıyla gözler önüne serdi. Fotoğraf: Bir sıra silahlı beyaz adam, Winchester marka tüfeklerini, çoğunlukla Siyahlardan oluşan bir grubun üzerine doğrultmuş; grubun eyaletler arası karayolu köprüsü üzerinden yürüyerek komşu Gretna şehrinin selden nasibini almamış topraklarına geçmesini engellemeye çalışıyor. Profesyonel ve amatör yorumcular, bu fotoğrafın çıplaklığı karşısında hayrete düştüler. "Tamam" dediler; bentlerin çökmesine yol açan şey, kasıt taşımayan bir ihmal olabilir; ve belki de, önceki kasırgalarda beyaz yerleşim birimlerinin kurtarılması için selin Siyah mahallelere yönlendirilmesinin yarattığı etki birikimi, bu bölgelerin kırılganlığını artırdı. Peki ama, aşikâr bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya olan insanlara yardım etmek yerine, onları durdurmaya çalışan yasa uygulayıcıların tavrını nasıl açıklayacağız? Erken ölümlere karşı korunmasızlık düzeyi üzerindeki ırk temelli farklılaşmayı, siyasi sonuçlarından çekinmeden ve ahlaki utanç duymadan yaratan, daha sonra da bundan faydalanan, hangi kesintisiz yapıdır?

Gretna'nın silahlı beyaz adamları, basında aslında bir yüzyıl önce, 1900 yılının bir öğle sonrasında, sokaklara dökülen linç peşindeki bir güruh biçiminde de boy göstermişti. New Orleans merkezli bir gazetede, yaşanan insan avıyla ilgili yazı şöyle sona eriyordu: "Silah sesleri, kasabada neredeyse tüm beyazları sokağa döktü ve bu heyecanlı olay, aranan adamın eşkaline uymayan bir Zenci'nin tutuklanması haricinde bir sonuca varmadığı halde, Gretnalı erkekler yeterince eğlendiler ve karşılaştıkları sorunun, ayrıca harcadıkları

cephanenin karşılığını fazlasıyla aldıklarını hissettiler".[137] Aslında, Siyah özgür iradesini yok etmeye adanmış Jim Crow yasalarının[138] yürürlükte kaldığı uzun dönem içerisinde gerçekleşmiş bu olay, bir linç vakası olarak değil, linç etmeme vakası olarak tanımlanmalı ("aranan adam" ve diğerleri o gün katledildiği halde). Zira, o öğle sonrasında Gretna'daki güruh avını yakalamış olsaydı, herkes yine "eğlenmiş", hatta daha fazla cephane kullanmış olacaktı; çünkü lince girişenlerin meşhur hobilerinden biri de, Winchesterlarını kurbanın *ölü* bedenine boşaltmak; yakıldıktan, bağlandıktan, sürüklendikten, derisi yüzüldükten, karnı deşildikten, uzuvları kesildikten, B. Wells'in sözleriyle, "erkekler [ve kadınlar] varsayılan ebediyete uğurlandıktan"[139] sonra cesetten geriye kalan parçaları mermilerin paramparça edişini izlemekti.

On Lynchings [Linçler Hakkında -çn.] kitabını ilk olarak 1892 yılında yayımlayan Wells, uluslararası kuruluşların kürsülerini ve basını kullanarak, gücü üretmek ve pekiştirmek üzere şiddet ve ideoloji –veya baskı ve rıza– kuvvetlerinin linç olgusu tarafından nasıl kaynaştırıldığını açık biçimde anlatıyordu. Wells bu bileşimin, özellikle de dayanışma ve mücadelenin boğulması; mülk sahipliğinin, düşünce ve eylemde bağımsızlığın en düşük seviyeye indirilmesi; ve böylece ucuz işgücünün (cinsel işgücü de dâhil olmak üzere) Siyah topluluklardan çekilip çıkarılması, dolayısıyla tüketim ürünlerinin satışından elde edilecek kârın garanti altına alınması olanaklarını sağladığını gözler önüne serdi. Wells'in amacı yalnızca teker teker vakalara, insanların ölümüne veya ölümün kıyısına getirilmesine tanıklık etmek değildi; aynı zamanda, bu vakaların içeriğini günyüzüne çıkarmanın, olayların altta yatan gerçek nedenlerini ortaya dökmekti de. Bu amacına ulaşmak için, insanların neler yaptıklarını incelemekle kalmadı, bu insanların yaptıklarının başkalarınca nasıl anlatıldığını ve kullanıldığını da irdeledi. Wells'in açıklama ve çözümlemeleri, ırkçı hiyerarşinin, cinsiyet tahakkümünün ve bölgesel sermaye birikimi stratejilerinin yenilenerek geliştirilmesinde lincin oynadığı rolü ortaya koydu. Bu zorlu rolün üstesinden gelinebilmesi için, her linç olayının ibret verici olması, dolayısıyla hızlı bir şekilde olup bitmemesi gerekiyordu. Linç güruhlarının tek yaptığı, yasaların ötesine geçen cinayetlere imza atmak üzere birilerini kovalamak değildi; ve üstelik bu ölümcül kovalamacaya çoğu durumda şeriflerden, valilere ve jürilere kadar, yemin altında çalışan eyalet makamları tarafından izin de veriliyordu. Linç, halkın önünde işkence

137 Ida B. Wells-Barnett, *On Lynchings*, Amherst: Humanity Books, 2002.

138 ABD'de 1876 ile 1965 yılları arasında eyaletlerde ve yerel ölçekte yürürlükte kalan, kamuya açık tüm alanlarda, "ayrı ama eşit" aldatmacası altında siyahlara karşı kanuni ırk ayrımı getiren yasalara halk arasında verilen isim. Bu takma adı, bir tiyatro oyununda aşağılanan zenci rolündeki Jim Crow karakterinden almıştır. Okullar, toplu taşıma taşıtları ve restoranlar, söz konusu ayrımcılık kurallarının uygulanmak zorunda olduğu yerlerden sadece birkaçıydı –*çev.*

139 Aynı eser, s. 48, 53.

etmek demekti; ve hem basın hem de seçkinler, "tüm beyazları" bu eğlenceden pay almaya teşvik ediyordu. Güruh, kurbanın ağır ağır gerçekleşen ölümüne katkı sunmaktan, acılı merhamet çığlıklarını duymaktan, yanan insan eti kokusunu ciğerlerine çekmekten, çeşitli uzuvları (kulaklar, penisler, memeler, testisler, yanmış kemikler) hatıra olarak saklamaktan, daha sonra da yapılan işkencenin ayrıntılı bir betimlemesini gazetede okumaktan büyük heyecan duyuyordu. Güneyli, Kuzeyli ve Batılı linç sürüleri, insana kıymanın doğallığı iddiasıyla (özellikle de kurbana durmadan alt ırktan olma yakıştırması yapılarak) adam kaçırma, işkence ve katletme eylemlerine makul açıklamalar getirme; böylelikle, kurbandan üstün olma varsayımı üzerinden işkencecileri ("tüm beyazları") temize çıkarma konusunda genel olarak basına güvenebiliyordu.

Eğer Gretna'da "tüm beyazlar" yerine kasabanın "erkekleri" söz konusu olsaydı, sergilenen şiddet (diğer bir deyişle, "suç" algısından uzaklaştıracak şekilde, "eğlence") tüm erkekler için aynı yöntemle meşru kılınamazdı. Bu bir son değil, sadece bir başlangıç olurdu: Çünkü galiplerin kendilerini insan doğasının gerçek örneği (bu örnek, *homo economicus* eyleme geçtiğinde burjuva kıyafetlerinden soyunmakta, insanın korkutucu çıplak doğasına dönmektedir) olarak sunduğu dinamik bir toplum, kimlerin erkek sayılacağı konusunda zorlu mücadelelere davetiye çıkarır. Buna ek olarak, Ida Wells'in açık şekilde dile getirdiği üzere, linç kurbanlarına yapıştırılan "alışıldık" tecavüz suçlaması, aslında Güney'de herkesin bildiği bir yalandan ibaretti. Beyaz kadınların Siyah erkeklerle gönüllü, gizli, yasa dışı cinsel ilişkiye girdiği gerçeğini yazarak, aslında hiç de sır sayılmayacak bir gizi açık eden Wells, beyaz ırkın üstünlüğünü örgütleyen haklar ve ayrıcalıklar hiyerarşisinde iz bırakıcı bir gediği kağıda döküyordu. İnsanlar şimdi olduğu gibi o zaman da, üremenin biyolojik esasları nedeniyle ırkın doğal bir unsur olduğunu düşünüyordu. Oysa üremenin biyolojik esasları, ırkın, kendisine yüklenen sosyal ve siyasi anlamlardan meydana geldiğini ortaya koymaktadır. Bu sonucu pekiştirecek şekilde, cinsel ilişki üremeyle aynı şey değildir ve üreme daima biyolojik çeşitliliğin ve farklılaşmanın artması demektir.

Baskı altına alınması gereken çok şey vardı ve işkence, hâkimiyet kurmanın *gerekli olduğu* yönündeki standart görüşün süreklilik kazanmasına yardımcı oluyordu. Dolayısıyla, işkence edilen insanların büyük kısmının, kendi rızasıyla veya rızası olmadan herhangi biriyle yasa dışı cinsel ilişki yaşamamış olması bir şey fark ettirmezdi. Buradaki sarmal, kafa karıştırıcı bir şekilde izin verilecek işkence için bir eşik belirleyen (rıza dışı cinsel ilişki de aynı şekilde cezalandırılmalı mıdır?), böylece, şiddetin yarattığı dehşetin (işkence ve linç) çıkış noktası olarak sunulma yoluyla "suç" (yasa dışı cinsel ilişki) kavramının nasıl doğallaştırıldığı sorusundan kaçan düşünce gelgitlerine

işaret etmektedir. İhtiyaç duyulan bu sarmalı gizleyen şey, suça karşı korunmasızlık ve suçun işlenmesi retoriğine bütünlük kazandıran, sürekli yenilenen cinsiyet ilişkileridir. Beyaz olmayan kadınlara karşı girişilen tecavüzler ve hane içi şiddetin her türden ailedeki yaygınlığı, hem ırkçılığın cinsiyete dayalı hiyerarşisi, hem de maskulinitenin [*erillik*], farklı açılardan meşrulaştırılan kuvvet üzerinden oluşturulduğu fikri hakkında bir şeyler söylüyor. Bu doğrultuda, "sınırsız refah" üzerindeki maddi ve ideolojik egemenliğin güvence altına alınması amacıyla sarsıcı bir sistematik içerisinde şiddet uygulamak, gündelik yaşamda kaba patlamalar şeklinde ortaya çıkmamakta, aksine, yaşamın sürekli pratiği haline gelmektedir.

2005 yılında Gretna ve New Orleans'ta meydana gelen olaylarda kaderine terk edilmiş, yerinden olmuş veya hayata veda etmiş siyah ve yoksul insanların temsilcileri ve avukatları, Wells'in ayak izlerini takip ederek, şikâyetlerini ve taleplerini uluslararası kuruluşların gündemine taşıdılar. Birleşik Devletler, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'ndaki düzenli görüşmesi için 2006'da Cenevre'de huzura çıktığında, komisyon üyeleri, ABD gündelik yaşamıyla ilgili şüpheleri dile getirdiler: Neden bu kadar fazla sayıda yoksul insan vardı? Neden mahkûm sayısı bu kadar yüksekti? Wells'in, "ülkenin örgütlü yaşamı" şeklinde ifade ettiği ırkçılık neden hâlâ sürüp gidiyordu?[140] Ve özellikle, Mississippi'nin Meksika Körfezi'ne döküldüğü yerde yaşayan siyahları ve yoksulları ezip geçen afetin yol açtığı zararlar neden telafi edilmedi?

İnsan Hakları Komisyonu'nun üyeleri, Birleşik Devletler'in, hazırlanmasına kendisinin de yardımcı olduğu anlaşmaların şartlarını nasıl olup da umursamadığını anlamak için çaba harcadılar.[141] ABD anayasasının altıncı maddesinde bile, imzalanan uluslararası anlaşmaların, "ülkeye hükmeden yasa"nın parçası olduğu belirtildiği halde, Yerli Amerikalılar, Cenevre'deki komisyon üyelerinin aklını karıştırmışa (belki de sadece görüntü olarak) benzeyen soru üzerine bu kadar kafa yormuyordur. ABD gerçekte, beyazların on yedinci yüzyılda Kuzey Amerika'da, Virginia ve New England'dan başlayarak bir okyanustan diğerine kadar, tanrı, kanun, özgürlük ve sermaye birikimi adına yürüttükleri imha dehşetini telafi etmek şöyle dursun, tek bir resmi pişmanlık beyanı ile bile sarsılmamış bir umursamazlıkla, yerli halklarla imzaladığı her anlaşmayı istikrarlı olarak ihlal etmiştir. Püritenler, alev topuna dönen köylerinde diri diri yanan yerlilerin

140 Aynı eser, s. 48.

141 Bkz. Daniel Buford, Untitled Report, CITY: Peoples Institute for Survival and Beyond, 2006.

çığlıklarını, "Tanrı'nın düşmanlarına gülüşü" şeklinde tanımlamışlardı.[142] Yerlilerin katilleri, öldürdükleri kişilerin uzuvlarını mücevher gibi vücutlarına takmışlar ve insan vücudundan arta kalanlarla başka kullanışlı ya da dekoratif nesneler de hazırlamışlardı. Cinayet, sürgün ve salgınların vahşi diyalektiğinde, Amerikalı yerlilerin yüzde 95'inden fazlası, Avrupalı kolonicilerle temasa geçmelerinin ardından birkaç kuşak içerisinde ebediyete uğurlandı.[143] Sağ kalmayı başaranlar ise kovuldu, iskân edildi veya "feshedildi": şehirler için ayrılmış bölgelerden insanların sürülmesini ifade eden, dehşet verici bir sözcük. 1900 yılında Gretna'da kullanılan tüfeklere benzer hale getirilmek üzere durmaksızın yetkinleştirilen çeşitli türlerde silahlar, yerli ulusları kendilerine ait olmayan yerlere ve yaşam şekillerine gönderen anlaşmalara rıza göstermeye zorladı. Karşı çıkmaları halindeki seçenekleri, doğrudan imhadan başka bir şey değildi.

GÜNEY NEW ENGLAND: ASKERİ-ENDÜSTRİYEL BİLEŞİM

New Haven Connecticut'ta doğdum ve büyüdüm. Başlangıçta cimri püritenlerin hâkim olduğu bu küçük kent, aradan geçen yüzyıllarda, Yerli Amerikalılar (birçoğu "beyaz" veya "siyah" olarak anılır), özgür Siyahlar, Güney ve Doğu Avrupalılar, Porto Rikolular, Dominik kökenliler ve en sonunda da Meksikalılar tarafından şekillendirilmişti. ABD tarihinin en büyük göç hareketinin zirveye ulaştığı dönemde, yirminci yüzyıl başlarında, önemli bir Yahudi nüfusu da barındıran bir Katolik kentine dönüştü. New Haven, önceleri açıkça ve daha sonra da örtülü olarak WASP'ler[144] tarafından yönetilirken, kazançlı bir yer olmaktan çıkmasıyla, 1980 dolaylarında bu gruplar kentle daha fazla ilgilenmemeye karar verdiler. Robert Dahl'ın 1957 yılında hatalı bir şekilde dile getirdiği ünlü "dağınık eşitsizlik" prensibi, çok etnik gruplu ABD cumhuriyetinin geleceğini oluşturacaktı. Bu yapı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, Elm City'nin[145] iki temel gelir kalemi konumundaki silahlar ve öğrenciler yüksek kalitede üretilir ve yüksek maliyetle okurken oldukça iyi işleyecek ve Dahl'in New Haven siyaseti konulu kitabında yazdıklarını haklı çıkaracaktı. Ancak işler New Haven'da ve ayrıca ABD'nin tamamında kötüye gitmeye başladığında, Dahl akıllıca davranarak kendi imzasını taşıyan yaklaşımı bir kenara itti (oysa, ABD eğitim sisteminden geçmiş siyaset bilimi doktoru adayları, bugüne kadar onun hatasını şevkle işlemeye devam ettiler).

142 Michael Mann, *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 84.

143 Stannard, *American Holocaust*, s. ix-x.

144 Beyaz, Anglosakson Protestanlar –*çev.*

145 New Haven kentinin takma adı –*çev.*

Uzun yirminci yüzyıl boyunca New Haven'da okula gitmiş her çocuk, isimleri kentin önemli caddelerine verilmiş beyaz adamların yarattığı siyasi ve maddi mucizeleri öğrenerek büyümüştür: Judges Goffe, Dixwell; Charles I'in idam fermanını imzalamış, Charles II tacın sahibi olduğunda ise New Haven'a kaçmış Whalley; parçalar halinde üretimin mucidi, çırçır makinesini geliştiren, savaş zengini Eli Whitney; ve kendi adıyla anılan, batıyı "fetheden" tüfeği geliştirip üreten Oliver Fisher Winchester. Gençler, bu adamlar için inşa edilmiş anıtları gezmiş, birbirlerine onların başardıkları işleri anlatmış; seçilmişler ve diğer seçkinler için düzenlenen aşırı ciddiyete batmış amatör müzikallerde, onların adlarına şarkı söyleyip dans etmişlerdir.

Kralları öldürmek, seri silah üretimi yapmak ve beyaz ırkın üstünlüğü düşüncesi ile bütünleşmiş, devredilemez bir hak olarak sermaye birikimini sağlamak: Geçtiğimiz birkaç yüzyıllık sürede, yetkenin monarşinin zirvesindeki adamdan alınıp, tek bir egemen ırka nasıl geçtiğini açıklayan çağdaş teori ve pratiktir. Bu egemen ırka ilahi bir şekilde verilen ve gayretkeşlikle kullanılan sahip olma, öldürme, hükmetme ve bu eylemlerin doğruluğunu veya yanlışlığını yargılama hakkı (hem bireysel, hem de toplu olarak), Winchester silah fabrikası ve Yale Üniversitesi gibi kurumların gece ve gündüz arı kovanı gibi durmaksızın uğuldamasını sağladı.

Birini *öldürmek* Amerika'nın gündeminde daima kendine yer bulmuş ve Amerika'nın arpacığından kaçınmak, hep varoluşsal bir öncelik olmuştur. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından ırkçı beyazların orduda hizmet vermiş siyahlara verdiği vahşi dersler, aslında kısaca iki emri dayatıyordu: hiçbir beklentiye girme ve üniformanı giyme! ABD'nin bir kenarından katıldığı savaşın sürdüğü dönemde az da olsa gerileyen linç girişimleri, savaş sonrasında tekrar alevleniverdi. Birleşik Devletler'de, ülke bir savaşa girip zaferle çıktıktan sonra, cinayet rakamlarında hep bir artış gözlenir; tıpkı, idamlardan sonra cinayetlerde ani yükselişlerin dikkat çekmesi gibi. Bunlar bir araya gelerek, "devletin toplum için davranış modelleri oluşturduğu"[146] fikri için güçlü bir kanıt ortaya çıkarıyor. 1919'un, en çok da solcu siyasi ve sendikal örgütçülere karşı girişilen Palmer saldırılarıyla hatırlanan kanlı "kızıl yaz"ı, beyaz ırkın üstünlüğü adına yoğun ırkçı linçlere girişilen bir dönemdi aynı zamanda. Sınıf ve ırk savaşları birbiriyle rastlantısal olarak çakışmıyor, aksine bir bağlantı oluşturuyordu. J. Edgar Hoover'ın, beyaz ırkın kapitalist planda üstünlüğüne dayalı polisiye faaliyetlerin yönetimine kadar gidecek yükselişine, 1919 eylemlerinin birçoğunda teknokrat gözetmen olarak başlamış olması şaşırtıcı değildir. 1969-71 arasındaki 18 aylık dönemde, federal ve yerel polis Kara Panterler Partisi'ni dağıtırken, o hâlâ FBI'ın başındaydı.

146 D. Archer ve R. Gartner, *Violence and Crime in Cross-National Perspective*, New Haven: Yale University Press, 1984.

1969'da şiddet ve şiddet eylemleri hakkındaki retorik, 1919'u aratmayacak şekilde, sürekli dövüşülmesi gereken, ancak asla hakkından gelinemeyen, aynı anda hem suçlu (yasaya aykırı davranan) hem de yabancı (devlete ait olmayan), daimi bir düşmanı görüş alanına soktu.

Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından siyah ordu mensupları geri döndüğünde, artık "hiçbir beklenti içerisinde girmeyecek" veya üniformalarını bir sandığın dibine kaldıracak gibi görünmüyorlardı. Eşlerinden, babalarından, kız kardeşlerinden ve arkadaşlarından, faşizme karşı savaşın bir parçası olarak ABD ırkçılığı ile de mücadele etmeye dayalı çifte zafer hedefi doğrultusunda radikallerin yaptıklarını duyduklarında, birçoğu, fabrikalarda iyi ücret ödenen mavi yakalı işleri almak için savaşmaya karar verdi. New Haven'da bu işin adı, silah üretmekti. Winchester, New England bölgesindeki en büyük silah fabrikasıydı ve yerlileri öldürmek amacıyla kullanılmış silahlar, kıtanın gaspı tamamlandıktan bu kadar uzun süre sonra bile hâlâ üretiliyordu. Winchester fabrikası, Berlin'i, Güney Kore'yi, Okinawa'yı, Tayland'ı, Laos'u, Güney Vietnam'ı "korumak" üzere iki-üç veya dört yıllık ordu görevini tamamlamalarının ardından siyah erkeklerin çalışmaya gittiği yer haline geldi. Nasıl ateş edileceğini çok iyi biliyorlardı. Montaj hattında çok fazla mesai yaptılar. Eşleri Yale'de düşük ücretli işlerde çalışıyorken, çocukları da şarkı söyleyip dans ediyordu: "Zıpla Jim Crow"u tekrarlamadıkları zamanlarda, üstün teknolojik icatları ve çağdaş bakış açılarını geveliyorlardı.

Toplumsal düzene dayanak oluşturan çağdaş bakış açısı ise, öldürme eyleminin acımasızca endüstriyelleştirilmesiydi: böylece sonsuzluğa uğurlama işlemi, çok daha az fiziksel ve zihinsel güç harcanarak halledilebiliyordu. İşte bu, askeri-endüstriyel bileşimdi: işçilerin, entelektüellerin, patronların, destekçilerin, yerleşim birimlerinin, maddenin, ilişkilerin, düşüncelerin ve bu üretim faktörlerinin bir ölüm makinesine dönüşmesini sağlayacak siyasi ve ekonomik gücün bileşimi. Nihayet, başkan general Dwight David Eisonhower, bu askeri-endüstriyel bileşimin ismini koyma konusunda yeterli kararlılığa ulaştı. Savaşı kutsadı; kapitalizmin önünde sevgiyle eğildi. Ancak, savaşma ve kâr elde etme işlevlerinin Soğuk Savaş süresince çok fazla iç içe girmesinden hoşlanmamış olmalı ki, hem girişimci yeniliklerin hem de sanayi politikasının kendi öz güçleriyle şekillenmesini (veya belki de kısıtlanacağını) savundu. Kaygıları aşağı yukarı 185 yıl geç kalmış durumdaydı, ama üzgün olduğunu söylemek için asla geç sayılmazdı. Birleşik Devletler, savaşla endüstrinin iç içe girmesi dışında bir sanayi politikasına asla sahip olmamıştı ki! Ancak bu politika en yüksek işlevsellik düzeyine, 1945 sonrası dönemde Pentagon'un kurulması ve Savunma Bakanlığı'na bağlı pek çok unsurun güçlerinin birleştirilmesi ile ulaşacaktı.

New Haven'daki Winchester fabrikası, 1963 yılında Olin-Matheson şirke-

ti tarafından devralındı. 1981'de, fabrikanın kapanmasını önlemek amacıyla başlatılan emekliliğe teşvik uygulamasının başarısızlığa uğramasıyla, önce bir Fransız holdingi tarafından satın alındı, daha sonra da bir Belçikalı silah üretim karteline devredildi. 2006'da fabrika tamamen kapatıldığında, nüfusun yaklaşık yüzde 25'i ile birlikte refah da şehri çoktan terk etmişti bile. Geride kalanlar ise yoksul siyahlar ve melezler; mekânsal olarak kendilerini yalıtmış, son derece tuzu kuru beyaz aileler; devlet okulları ve diğer devlet hizmetlerinin eskiden olduğu gibi işlemesi için mücadele veren, küçülmüş orta tabakaydı. Birleşik Devletler'in her yerinde, özellikle de zengin-yoksul uçurumu ile yerel ekonomik gerilemenin bir araya geldiği yerlerde görüldüğü gibi, yoksulluğun yarattığı sorunlara halkın vermeyi tercih ettiği yanıt, suça yönelmek oldu. Eskiden başka insanların çocuklarını öldürmek üzere üretilip ihraç edilen tüfeklerle savunulmakta olan evlerin genç bireyleri, artık komşularını, ailelerini, arkadaşlarını öldürmek üzere, bu kez başkalarının kendilerine ithal ettiği silahlara sarılıyorlardı. Ancak en önemlisi, yoksullukla boğuşmakla meşguldüler.

Suça yönelimin yaygınlaşması hakkında konuşulurken, daima dinden uzaklaşarak şiddet eylemlerine başvurma eğilimine atıfta bulunulur: tecavüz, cinayet ve çocuk istismarı, dine aykırı üçlüyü oluşturur. Son derece nedensel açıklamalar getirilen bireyler arası şiddet, insanları kilit altına almakta kullanılan yasa ve tekniklerin ortaya çıkmasına neden olmadı belki ama, ABD'nin her yerinde, altyapı harcamalarının okullar ve hastanelerden hapishanelere kaydırılması yolunda gerekçe olarak kullanıldı. Winchester'in kaynaklarını önce satın alan ve daha sonra da boşaltan Olin Foundation kuruluşu, ırkçı raporlar yayınlayan ve hapishanelerin sayısını artırmanın toplum için iyi bir şey olduğu yönünde açıklamalar yapan niteliksiz entelektüel yazarların sponsorudur aynı zamanda. Dolayısıyla, yoksullara karşı yürütülen savaş, ırka dayalı kapitalizmin merkezi gücünü oluşturan sisteme dâhil etme çabasının farklı biçimleri (silah fabrikasında bir iş ya da kodeste bir döşek) arasında gidip gelen bir süreçtir.

GREYHOUND İSTASYONUNDAN EBU GARİB'E: KADER OLARAK SUNULAN HAPİSHANELER

"Suçlu" kelimesi, açıklama gerektirmeyecek kadar açık veya net olduğu varsayılan, insan tipleri arasındaki temel (değişken veya sabit) farklılıkları tanımlamak üzere kullanılan terimler sözlüğünde, uzun süredir üst sıralara tırmanıyor (tıpkı ırk ve cinsiyet gibi). Ida B. Wells, şu cümleyi yazarken, ırk yaratma ve kanun kaçağı yaratma arasındaki etkin bağlantıyı görüyordu: "Belli bir suç için lince girişmek, her insana her suç için lince girişme

hakkını vermekle kalmaz, aynı zamanda bir tecavüzcüler ve gözü dönmüşler ırkı olarak damgalanmamız için adil bir sebep de yaratır."[147] Katrina Kasırgasının ardından New Orleans'ta tamamlanan ilk altyapı çalışması, kentteki Greyhound istasyonunun hapishaneye dönüştürülmesi oldu ve tesisin başına da, Angola State hapishanesinin (bir İç Savaş sonrası plantasyonu olan bu yerde, mahkûmların yüzde 85'i Siyahtı ve aynı oranda mahkûm da ömür boyu cezaya çarptırılmıştı) zalimliği ile ün yapmış müdürü Burl Cain getirildi. Diğer bir deyişle, seçkinler işe cesetleri gömerek veya hayatta kalanların karnını doyurarak başlamadılar. Bunun yerine, dağıtma veya ölüm yoluyla kenti henüz terk edememiş olan kişilerden mümkün olduğunda fazlasını tıkmak üzere, bir otobüs istasyonunu kapatmayı tercih ettiler. O kadar yerin arasından, bir otobüs istasyonunu seçtiler! ABD'de otobüsler, emekçi sınıf hareketi için, özellikle de Güney'de, uzun erimli yirminci yüzyıl insan hakları hareketi sırasında örgütlenen, ulaşımda ırk ayrımcılığının kalkması için en az okullardaki kadar şiddetle yürütülen mücadele açısından simgesel önem taşır.

Otobüs istasyonunun; 1950'ler ve 60'lardaki banliyöleşme sürecinde sermayenin ve yatırımların kent merkezlerinden çekilmesini simgeleyecek şekilde hapishaneye dönüştürülmesi, Gretna polisinin kamuya açık köprüyü geçişe kapatmasından kısa süre sonra gerçekleşti. New Orleans'ın suları durduramayan setlerinin kendisi de, kentlerin terkini değil, aslında kentleri tamamen terk etmekten farklı olarak kentin refah yaratan kesimleri üzerinde yeniden düzenlemeye gidilmesini simgeliyordu.

Katrina'dan önceki yirmi beş yılı aşan dönemde, Birleşik Devletler'de suç kavramının ve hapishanelerin kapsamında müthiş bir genişleme yaşandı. Bu genişleme, birbirinden farklı, ancak birbiriyle bağlantılı yerinden etme, terk etme ve kontrol altına alma süreçleri eliyle yürütüldü. Gasp edilen Afrikalı emeği ve çalınan yerli toprağı örneğinde olduğu gibi, yine tamamen rıza dışı bir göç (bu kez hüküm giydirme ve hapishanelere tıkma yollarıyla gerçekleştirilmek üzere), milyonlarca insanın anlaşılmaz bir şekilde ortadan kaybolması sonucunu doğurdu. ABD'de her yüz yetişkinden birinin demir parmaklıklar ardına kilitlendiği herkesçe bilindiği halde, ülkedeki her ırktan çoğu insanın içinde bulunduğu tepkisizliğe bakılırsa, halen devam etmekte olan bu kayboluş süreci henüz tam olarak kavranabilmiş değil.

Parmaklıkların, her türlü sorun için geniş ölçekli bir çözüm seviyesine yükselmesi, dünya tarihinde görece yeni bir olgu. Çağdaş hapishaneler, geniş ölçekli toplumsal tahakkümün kişiler üstü, ancak yine de her biri farklı özellikteki alanları olarak, Birleşik Devletler'le birlikte doğmuş ve büyümüş;

147 Wells, *On Lynching*, s. 41.

uzun tarihsel dönüşümde, dünyanın temel siyasi ekonomik birimi konumundaki burjuva ulus devletin pekiştirilmesi, kapitalizmin standartlaştırılması ve tüm bunları açıklamak üzere ırkçı bilim ve felsefenin geliştirilmesi ile damgalanmıştır. Hapishanelerin ilerici amacı bedensel işkenceyi sona erdirmek olduğu halde, ABD'de hapishaneler işkencenin yerini almamış, aksine, toplumsal düzeni güvence altına alma yolunda işkenceyi tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. Kölelik sistemi çerçevesinde hapishane uygulaması söz konusu olamazdı: canlı bir iş aletine, ve diğer canlı iş aletlerine, son bulmak bilmeyen acılardan en uygun kurtuluş yolu olarak ölümün yakınlığını göstererek çok daha fazla amaca ulaşmak olasıyken, onları kilit altına almanın ne anlamı olabilirdi ki?[148] Toprağın gaspı sürecinde ise, katledilmemiş yerlileri sürüp kendi kendilerine bakmalarını sağlamak varken, kamuya masraf çıkararak hapsetmek mantıklı sayılmazdı. Köleler ve yerliler tamam; peki ya diğerleri?

1840'ların sonuna gelindiğinde, ABD'de çeşitli siyasi gruplar Meksika'nın bir kısmının veya tamamının kalıcı olarak ele geçirilmesine değip değmeyeceğini tartışırlarken, *Önlenemez Kader*[149] inancının keskin görüşlü taraftarları, milyonlarca Meksikalıyı birliğe dâhil etme düşüncesine çekinceyle yaklaşıyorlardı. Bu Meksikalılar, her ne renkten olurlarsa olsunlar, beyaz değillerdi. Beyaz ırkın üstünlüğü yanlıları, sonradan, ayrıcalık tanınmış beyaz adamlar tarafından yerel olarak yönetilecek, neredeyse birbirinin aynı bir dizi devlet kurumunun oluşturulması konusunda bölgeyi ikna etmiş olduklarını (zorladıklarını değil) ileri süreceklerdi. Egemen ırkın mutlak hâkimiyetini devam ettirme konusunda kararlıydılar. Kaygı duyulan tek şey, ABD topraklarında daha fazla sayıda beyaz olmayan insanın yaşaması olasılığı değildi; oy kullanma sorunuyla da uğraşılması gerekecekti. Oy hakkı, yerinden yönetimle ilgili önemli kandırmacada simgesel değer taşıyordu. Amerikalılaşmış Meksikalılar oy kullanırsa, özgür beyaz adamlardan oluşan birlik ne duruma düşerdi? Üstün ırk cumhuriyeti, refahını artırmak istiyor, fakat refah dağıtım planını sulandırmaya yanaşmıyordu. Daha önce görmüş olduğumuz gibi, İç Savaş sonrası dönemde çağdaş hapishane yalnızca şehirlerin değil, giderek artan ölçüde kırsalın da bir parçası haline gelirken bile, işkence yaygın olarak başvurulan bir yöntemdi. Bu durumda Jim Crow yalnızca Siyah insanları baskı altına almakla kalmıyor, egemen ırka mensup olmayan herkes için bir kalıp ve uyarı niteliği de taşıyordu. O yüzyılın küreselleşen, yerlilerin imhası ekseninde tanımlanan çelişkileri, yayılma savaşları, sosyo-mekânsal ayrışma, ırkçı bilim ve ırk ıslahı bilimi, dünyada imparatorluk sınırlarının yeniden çi-

148 Saidiya Hartman, *Scenes of Subjection*, Oxford: Oxford University Press, 1997.

149 18'inci yüzyılda ortaya çıkmış, Birleşik Devletler'in hayat bulmasının kader tarafından emredildiği ve ülkenin kutsal bir el tarafından, Kuzey Amerika kıtasında, Pasifik ve Atlantik Okyanusları arasındaki bölgede yayılmak üzere kurulduğu inancı. Tüm kıtanın ele geçirilmesi yolunda kutsallık arayışlarına yanıt vermiştir –*çev.*

zilmesi ve kitleselleşmiş kan–ve–toprak milliyetçiliğinin yayılmasından yana güçler, 1898 İspanya-Amerika savaşında hep bir araya toplanıyordu. Yirminci yüzyılın halen devam etmekte olan insana kıyma deliliği, hem siyasi hem de teorik şekillenmesini bu güçlerin toplamından alacaktı.

On dokuzuncu yüzyılın sona erişi, aynı zamanda çağdaş ticari şirketlerin ortaya çıkışı, tekniğin gelişmesi ve ister DuPont Corporation, ister Los Angeles kenti, isterse Mississippi eyaleti söz konusu olsun, sistemlerin ve yapıların nasıl idare edileceği konusunda teknokratik bir bakış açısının yükselişi ile de ifade buldu. "Nasıl ve "neden" sorularının bir araya gelmesi, halkın ırka dayalı kapitalizmin ve beyaz ırkın üstünlüğünü gözeten emperyalizmin üstesinden demokratik yöntemlerle gelebilmesini sağlayacak bir kapıymış gibi yanlış anlaşılan "İlerlemecilik" akımının temelini oluşturdu. İlerlemeciler bu olanağı sunmak yerine, değerin topraktan ve diğer üretim faktörlerinden özel sektör eliyle kopartılması sürecini garanti altına almak üzere, büyük ölçekli, karmaşık devlet kuruluşları ve özel kuruluşlar inşa ettiler. Sonuçta, İlerlemecilik'in Güney'de ortaya çıkması kimseyi şaşırtmamalıdır ve Jim Crow da bu hareketin başlangıçtaki yapısının bir parçasıdır. İlerlemecilik kalkanı altında, hapishaneler uzmanlar tarafından düzene sokuldu ve yaş gruplarına, ayrıca cinsiyete göre sınıflandırmaya tabi tutuldu. Bu, kulağa çok kötü gelmeyebilir; ancak İlerlemeci dönem öncesinde hapishanelere kapatılan çocuk ve kadın sayısının çok düşük olduğu gerçeği de unutulmamalıdır.

Reform düşüncesi, şimdiki gibi o dönemde de, toplumsal ilerleme kılıfı altında hapishanenin sınırlarının genişletilmesine kapı aralıyordu. Aynı zamanda, Güney'de mahkûm kiralama sisteminin[150] resmi olarak sonlandırılması, ücretsiz işgücünü (mahkûmları), özgür ama işsiz işgücünün içinde bulunduğu rekabetten çekip aldı. Bu sistemi sona erdirmek için yürütülen mücadele, ırkçı bir anlayışla, ortada gerçekten çalışılacak bir iş olsun ya da olmasın, özgür işçilerin (genel olarak beyaz) işe girme hakkını güvence altına almak üzere plantasyon hapishanelerin (daha çok siyahlar için) oluşturulması ile sonuca ulaşıyordu. Yirminci yüzyıl sonu ve yirmi birinci yüzyıl başlarında, hapishanenin genişlemesi süreci iki cephe boyunca devam etmekteydi: "suç"a karşı gerekli yanıtın verilmesi ve bu yanıtın reforma tabi tutulması. Hapistekilerin oy hakkına sahip olmaması, George W. Bush'a 2000 seçimlerini kazandıracaktı.

Hapishanenin sınırlarının genişlemesinin altında yatan mantık, şiddetin

150 1865 yılında köleliğin kaldırılmasının ardından ABD'nin güneyinde yürütülen, mahkûmların, devlete ödenecek bir ücret karşılığında özel sektör kuruluşlarına kiralanması uygulaması. Mahkûmlar gün boyu, genellikle ücret ödenmeden çalıştırılır ve geceleri hapishanelere geri götürülürlerdi. Uygulama, yirminci yüzyıl başlarında kademeli olarak ortadan kalkmış, 1928'de Alabama eyaletinde de feshedilmesiyle tarih sahnesinden silinmiştir *–çev.*

hem retoriğini hem de pratiğini kullanarak, kitleleri kilit altına alma sürecinin gerçekte olduğundan daha farklı görünmesini sağlıyor. O gerçekte, erken ölümlere karşı korunmasızlık düzeyi üzerindeki ırk temelli farklılaşmayı yaratan ve sonra da bunu sömüren bir makinedir. Irkın adını vermeden ırkçılığın nasıl uygulanabileceğini keşfeden entelektüellerin, amaçlarını yerine getirme yolunda son derece sıkı çalışmaları gerekiyor. ABD'nin, ülke dışına asker ve malzeme göndererek yürüttüğünü hayal ettikleri türde savaşlar için –ayrıca bu savaşlardan yola çıkılarak– geliştirilmiş bir şablondan ve düşünce mirasından faydalanıyorlar. Savaşın ve kilit altına almanın, kurtarma adı altında yok edilen yerler için iyi şeyler getirdiği varsayılıyor. Oysa tarih ve bizzat ABD'deki mevcut yaşam deneyimi, çok uzaklarda, Irak ve Afganistan'da neden olunan yıkımı hem önceden haber veriyor, hem de gölgeliyor. Sürekli dövüşülmesi gereken, ancak asla hakkından gelinemeyen, daimi bir düşmanın inşa edilmesi çabasında, teori ve yöntem arasındaki eklemlenmeyle karşı karşıyayız.

Geride kalan yaklaşık yirmi beş yıllık sürede ABD gündelik hayatının askerileştirilmesi uygulamaları, örneğin, çocukların yoğun biçimde suçlu kavramının kapsamına sokulmasında hayat buldu. Çocukların, 1988 yılı California'sındaki resmi adları "sokak teröristleri" oldu. ABD halkının fotoğraflı kimlik belgelerini mücevher takar gibi yanlarında taşıma alışkanlığını edinmeleri de yine aynı sürece örnek gösterilebilir. Herkes, her an durdurulma beklentisini taşıyor, ancak durdurulduktan sonra başınıza gelebilecekler büyük ölçüde değişkenlik gösteriyor. Böylesi bir teyakkuz ortamında, Rodney King'i döven Los Angeles polisini savunan avukatlar için, görsel kanıtın varlığına karşın, durumun "sorumlu"sunun King olduğunu iddia etmek oldukça basitti. Tüm dünyaya yayılan dayak görüntülerinin bir milisaniyelik bölümü bile, coplara ve tekmelere maruz kalırken King'in tek yaptığının kendini sakınmaya çalışmak olduğunu anlamak için yeterliydi. Ancak bu çabası, King'i gözü dönmüş bir cani haline getiriyordu ve dört polisi temize çıkaran jüri, muhtemelen polislerin her ne olursa olsun salıverilmesini sağlayacaktı; çünkü jüri üyeleri, emekli polis ve askerlerden oluşan bir topluluktan geliyordu ve olay onlara, polislerin savunmalarına dayanak oluşturacak şekilde anlatılmıştı. "Suç" kavramı, mahkeme salonunda işe yaramama konusunda çok iyi iş çıkarmıştı.

1992 yılında, mahkeme kararı karşısında pek çok farklı etnik kökenin katılımıyla ortaya çıkan ayaklanma, ABD kurumlarının ırkçı mantığının hem kendiliğinden gelişen, hem de belli bir sistematiğe dayanan radikal anlayışının sergilenmesi sonucunu doğurdu. Aynı zamanda, ırkçı polisiye uygulamalara karşı girişilen bu tip direnişleri bastırmak üzere tasarlanmış yasal aygıtların ve diğer tertibatların tepeden tırnağa geliştirilmesi sürecine hız

verdi. Dönemin Los Angeles polis şefi görevinden alındıysa da, onun yerine, renkli deriye sahip insanları polisiye işlemlere tabi tutmayı birinci öncelik olarak gören başka adamlar geçti (1900 Gretna'sında, söz konusu sürece yardımcı olan bir "siyah dedektif" vardı; tıpkı apartheid Güney Afrika'sında siyah polisin varlığı gibi). Her biri, Rodney King'in dövülmesi veya 13 yaşındaki Devin Brown'ın vurularak öldürülmesi (polis memuru, aynen King için söylenmiş olduğu gibi, çalıntı bir otomobili kullanan Brown'ın da "sarhoş" olduğunu düşündüğünü söylüyordu) gibi sayısız olayın her an meydana gelebildiğini savunarak, daha fazla polis kuvveti talep ediyor, kontrolü sağlamak üzere yeterli miktarda polis gücü temin edilmezse, şehrin alevlere teslim olacağı tehdidini savuruyordu. Yöntemlerini ve taleplerini dünya genelinde pazarlıyorlar (bu arada, danışmanlık sıfatıyla da zenginleşiyorlar). Ordu gibi onlar da yükselişe geçmek istiyorlar. Günümüz savaşlarındaki gibi, yaptıklarının saldırıya uğrayanlar kadar, saldırıda bulunanların da yararına olduğunu ileri sürüyorlar. Artık tetikçi daha güvende ve hedef de son derece net. Buna karşın, sermaye bağımlılığı giderek artan günümüz savaşlarında "nokta operasyonlar"ın hiç karşılaşılmamış sayıda sivilin can vermesi anlamına geldiği gibi, ülke içinde "sokaklardaki savaş"ın kontrol altına alınmasında da aynı durum ortaya çıktı.

Polis ve ordu, devlet aygıtları ve faaliyetleri içerisindeki rollerini garanti altına alacak şekilde davranmaktan da geri durmuyor. Bir taraftan, yerlilerin imhasının yarattığı şiddet ve kölelik temeli üzerine inşa edilmiş bir ülkede, "savunma" ve "iç barışı sağlama" ile görevlendirilmiş devlet kurumlarının başına dert açacak hiçbir şeyin olamayacağı düşünülebilir. Ancak, polisin ve askerin bireysel işgücünün yerini önemli oranda alabilen teknik kapasiteden; polisi, hapishaneleri, orduyu ve kapitalizmi ortadan kaldırmak için gün yirmi dört saat çalışan muhaliflere kadar, başlarına dert açacak pek çok şey var. Kesintisiz ajitasyon, hem düşünceyi hem de eylemi şekillendirme yönünde sürekli bir çaba üretiyor ve üniforma giyenler, gücün yeniden üretimi yolunda hem retorik bahane, hem de disiplin sağlayıcı bir uygulama olarak bedensel şiddete başvuruyor.

2004 yılında, Irak'taki Ebu Garib hapishanesinde ABD ordusunun elindeki tutsaklara yapılan işkence, şaşkınlık içindeki dünyanın ilgisini, sıra dışı bir şekilde çıplak ve resmi Amerikan ırkçılığının üzerine çeviriverdi. Askerlerin kendileri ve paylaşmak istedikleri kişiler için hazırladıkları gizli görüntülerin ortaya çıkması, Katrina'dan bir yıl öncesine denk geliyordu. Geçmişe bakıldığında, yorumcuların ve basının bu iki rezalete verdiği tepkinin benzerliği, şiddet yoluyla gücü üretme yönteminin nasıl işlediği konusunda oldukça ikna edici bir kanıt oluşturuyor. Fotoğraflar günyüzüne çıktığında, bir ifade; hem "birinci" hem de "üçüncü" dünyanın çeşitli siyasi inançlardan İngilizce,

Fransızca ve İspanyolca gazetelerde defalarca yer aldı: "Amerikalılar yüzlerini başka tarafa çeviriyor". Bu, bir yerde doğup sonra yayılmış bir ifade midir, veya Amerikalıların DEHB'sini[151] açıklamak için zaten yaygın olarak kullanılan bir söz grubu ya da benzer bir şey midir, bunu bilmiyorum. Bu sözün, "Amerikalılar" ve onların nereye baktığı konusundaki varsayımı nedir? Bu gazeteler; fotoğrafların ulaştığı gerçek kitlenin gizli görüntülere rastlamış, fotoğraflara bakmış, sonra da; tarihte olageldiği gibi, yadsımaktan değil, acıma ve utançtan hiç değil, *işkenceciye* yönelik derin ve anlayışlı bir aldırmazlıktan dolayı yüzünü başka yana çevirmiş olduğunu düşünürken haklı mıydı? İşkence, işkenceye maruz kalanları, bizden hiç de farklı olmadıkları halde farklı gösterir; onlara, din veya ulus kaynaklı farklılıklarla vurgulanan bir yabancılık yakıştırır; ancak işkenceye maruz kalma olasılığı, hem din hem de vatandaşlık bağı değiştirilebileceği için, bu değişkenlere indirgenemez. Bu, günümüzde mahkûmlara yapılan işkencenin, derin ırksal kategoriler inşa etme amacında, bir yüzyıl önce beyaz ırkın üstünlüğü güvence altına alınırken uygulanan işkenceden geri kalmadığını akla getirmektedir.

Ebu Garip rezaletinin kanıtı niteliğindeki belgelerin Kongre komitelerine sunulmasıyla (ayrıca, "halk"tan gösterişli kitaplara düşüncelerini yazmasını isteyen sanat sergilerinde sergilenmesiyle), failler "komuta zinciri"nden çıkarıldı ve hapse gönderildi. Bunlardan ikisi veya üçünün daha önceleri ABD'de gardiyanlık yapmış olmaları hakkında pek çok şey söylendi; peki bu durumda ne beklenmeliydi? Mantıksal olarak, en azından bazı yorumcuların, hem ABD hem de Irak'ta gardiyanların yaptıklarının, polisin ve hapishanelerin kurumsal egemenliğinin pekiştirilmesine yardım etmek olduğunu anlaması umulurdu. Bu kurumlar; varlıkları için, hem yerel düzeyde, hem eyalet düzeyinde, hem de Pentagon'un işine gelecek şekilde federal düzeyde güvence peşinde koşuyor. Bu tablo, maliyet etkinliği ve uygulamaların daha etkin hale getirilmesi konularındaki kurumsal reformlarla ilgili önemsiz görünen tartışmaların neden yürütüldüğü sorularına da büyük ölçüde yanıt getiriyor.

Eleştiri alanındaki böylesi bir yozlaşma, yapısal dönüşüm amacı taşımayan reform anlayışını [*reformist reform*], neoliberalizmin işlediği doğrultuda son derece güçlü hale getiriyor.[152] Ancak, bu noktada önem taşıyan tek şey, egemen konumda yapılandırılmış günümüz kurumları değil. Kapitalist kültür (*tüketim* kültürü değil, *kapitalist* kültür), bu yazıda sunulan sahnelerde sergilenen eğilimlerin tamamını biçimlendiren temel olma özelliğini taşıyor. "Güçlen ya da yok ol" düsturu, insanların şokundan kurtulamadıkları bir

151 Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu –yaramazlık yapan çocuklara sıklıkla yakıştırılan bir psikolojik durum.

152 Ruth Wilson Gilmore, *Golden Gulag: Prison, Surplus, Crisis, and Opposition in Globalizing Capitalism*, Berkeley: University of California Press, 2006.

sonucu üretmeye devam eden yapısal eşitsizlikle kol kola çalışıyor. Ancak, şok durumunda olsalar bile, mevcut sistemin doğallığı konusunda birçokları ikna edilebiliyor ve böylece, Anglosaksonların tüm gezegene hükmetme hırsını haklı çıkarmak üzere "önlenemez kader" anlayışını ortaya atmış kişilerin öne sürdüğü savları kabul etmeye hazır hale geliyor. *Westward Ho*'nun yazarı Charles Kingsley'in 1849 yılında bir arkadaşına gönderdiği mektubunda yazmış olduğu gibi: "Tek bir adamın toplum için ölmesi uygundur. Tüm bir kıtanın kurtarılması için, gerektiğinde bir kabile imha edilebilir. 'İnsanın hayatının feda edilmesi mi?' Feda edilenin *insan* hayatı olduğunu kanıtlamalısın."[153]

KÖLELİĞE SON, HEMEN ŞİMDİ

Guantanamo'ya ve dünya üzerindeki diğer bilinen, bilinmeyen ABD askeri üslerine kapatılmış insanları savunanlar, suçlamaları yöneltenlerle yüzleştirilmek, aynı düzeyde haklara sahip insanlar tarafından yargılanmak üzere, mahkûmların ABD adli sisteminin karşısına çıkarılmasını hayal ediyorlar. Ne var ki bu; şiddet, hapishaneler ve savaştan oluşan gerçek soruna çözüm getirecek bir yol gibi görünmüyor. Bu görüş ayrıca, somut durumların somut önlemlerle tamir edilebileceğini varsayıyor: daha iyi binalar (Bush'un Ebu Garib'i düzeltme vaadinde görüldüğü gibi), eğitim kursları (geride kalan iki yılda taciz üstüne kursa katılmayan herhangi bir ABD'li profesyonel var mıdır?), el kitapları ve yeni yasalar. Oysa, her yüz Amerikalı yetişkinden birinin yaşadığı normal ABD hapishanelerinde bile, işkence ve terör gündelik bir olgu. California'da her hafta bir mahkûm, tıbbi ihmal veya kolayca def edilebilecek hastalıklar nedeniyle ölüyor. Birleşik Devletler'in her yerinde, gardiyanların, polislerin ve askerlerin evlerinde hane içi şiddetin yaşanması olasılığı, bedensel şiddete başvurma gönüllülüğü etrafında biçimlendirilmemiş gelir kaynaklarına sahip kişilerin evlerine göre çok daha yüksek.

ABD'de, yeni tipte hapishanelerin yaygınlık kazanması sürecini, bu hapishanelerin mevcut kapsam ve ölçeğinin muhafaza edilmesini garanti altına alan yasaların ortaya çıkışı izledi. Aynı zamanda, ülke içinde hapishanelerin kapsamının genişlemesiyle beraber, hiçbir hak tanınmayan bir suçlular sınıfının türetilmesine yönelik olarak, ABD önderliğinde küresel bir süreç de baş gösterdi. Bu süreç, işkencenin küresel ölçekte önlenmesi de dâhil olmak üzere, uluslararası anlaşmaların şartlarının yerine getirilmesini sağlayacak şekilde değil, bu şartlardan kaçınacak şekilde düzenlendi. Hiçbir hakka sa-

153 Reginald Horsman'ın eserinde alıntı olarak yer verilmiştir: *Race and Manifest Destiny: The Origins of American Racial Anglo-Saxonism*, Cambridge: Harvard University Press, 2002, s. 77.

hip olmayan insan anlayışı, 1857 tarihinde Dred Scott davasında[154] Yüksek Mahkeme'nin verdiği, kimlerin insan sayılacağının ve dolayısıyla insan haklarına sahip olacağının belirlenmesinde ırkı temel alan kararın dolaylı mirasçısıdır. Bugün dünya, insan haklarını bir bilim olarak ele alan ve mahkemelerin önüne getiren eylemcilerle dolu ve gezegenin "örgütlü yaşam"ı da, ortaya çıkan zararların telafisini talep ediyor. Şiddetin ürettiği güç dikkate alındığında, durup bir düşünmenin ve yapısal dönüşüm amacı taşımayan reform anlayışının tuzağından kurtulmamızı sağlama yolunda, köleliğin kaldırılması amacına yönelik[155] tamamlanamamış radikal sürecin bize hem pratikte, hem de teoride nasıl yardımcı olabileceğini değerlendirmenin zamanı muhtemelen gelmiştir. Emeğin, toprağın ve üreme hakkının gaspına yönelik işkenceler ve resmi cinayetlerle ortaya koyulan şiddet, ABD tarihinin itici gücü olagelmiştir. Eğer bu tarihte değişimin yönünü çizen şey reformsa, reformun doğurduğu tek sonucun "değişerek aynı kalmak" olduğu açıktır.[156]

154 Birleşik Devletler'de bir köle olan Dredd Scott, özgürlüğünü kazanmak için mahkemeye başvurmuş, ancak Yüksek Mahkeme, köle olarak Amerika'ya getirilmiş Afrikalıların, ayrıca köle olsun ya da olmasın onların torunlarının, anayasanın koruması altında olamayacağına ve asla ABD vatandaşı olarak kabul edilemeyeceğine hükmetmiştir –*çev.*

155 Köle ticaretinin sonlandırılması ve Batı Avrupa ile Amerika'daki kölelerin özgürleştirilmesi amacını taşıyan, 18'inci yüzyıl sonlarında gelişmeye başlamış sosyal hareket –*çev.*

156 Jones, *Black Music*, New York: William Morrow & Co., 1967, s. 180-211 eserinde, LeRoi Jones, "The Changing Same (R&B and New Black Music)".

Devletin Söyledikleri ve Söylemedikleri: İngiltere'de Emek ve "Şiddet"

Joe Sim ve *Steve Tombs*

Çağdaş devletin etrafında örgütlendiği bir temel ilke varsa, o da şiddete başvurmada sergilenen beceri olsa gerektir. Walter Benjamin'in işaret etmiş olduğu gibi, bir yanda şiddetin meşruiyet sınırları yasalar eliyle çizilirken, diğer yanda devletin gücü ve egemenliği (ve aslında yasanın kendisi) de zorunlu olarak şiddete derinden bağımlıdır: "Yasa yapmak, güç yaratmak demektir ve bu çerçevede, dolaysız bir şiddet gösterisidir."[157]

Bununla beraber, günümüzün "terörle mücadele"si gibi olağanüstü hal dönemlerinde bile, egemenliğin inşası süreci, zor ile rıza arasındaki karmaşık diyalektik ilişkinin varlığını açıkça ortaya koyar. Dolayısıyla, çağdaş devletin sergilediği *şiddeti* anlayabilmek için, öncelikle zor ile rıza arasındaki bağın kaba bir şekilde kopartılmasını reddetmenin gerekli olduğunu savunacağız. Zira, devletin gücünden söz edildiğinde, bu ikisinin birbirinden ayrılamayacağı derin iç ilişkiler de daima tanıma dâhil olmaktadır. Gramsci, Poulantzas, Hall ve diğerlerinin yolunu izleyeceksek, devletle ilgili ciddi çözümlemeler, devlet gücüne ait baskı aygıtlarına odaklanan dar bakış açısının ötesine geçmeli, bu açı ne kadar önemli olsa da, devletin ideolojik aygıtlarına kadar ulaşmalıdır. Şiddet etrafında şekillenen, birbiriyle apaçık bağlantı içerisindeki toplumsal konularda devletin konuşarak söyledikleri ve ayrıca suskun kalarak söylemedikleri, bu kapsamda yapılması gereken bir dizi alt çözümleme arasında yer alıyor ve bu yazının da odak noktasını oluşturuyor.

Philip Corrigan ve Derek Sayer, İngiliz devletinin kültürel tarihini anla-

157 Walter Benjamin, "Critique of Violence", P. Demtz (der.), *Reflections: Essays, Aphorisms, Autobiographical Writings* (Edmund Jephcott'un çevirisi), New York: Schocken Books, 1921/1972, s. 295.

tırken, "'Devlet' konuşmaya asla ara vermez" demiştir.[158] Corrigan ve Sayer, "devletin söyledikleri" ile ilgili bu önemli noktaya değinirken, kapitalist toplumlarda devletin gücünün, iç ve dış düşmanlara karşı koymak şeklinde tanımlanan önemli rolün daha ötesine geçtiğini; sivil toplumun çeşitli kurumları tarafından ele geçirilen kültürel ve simgesel konuma, bu kurumların yaptığı müdahalelere kadar uzandığını görüyorlar. Buna ek olarak, devletin aşağıdaki sürece de katıldığını belirtiyorlar:

> … *ahlaki biçimlendirme*: gerçekte toplumsal düzenin belli bir tarihsel biçiminin ontolojik ve epistemolojik dayanakları olan şeyleri normalleştirme; bunların doğal, olması gereken ve kısaca "apaçık" sanılmasını sağlama projesidir. Ahlaki biçimlendirme, devletin oluşumu ile aynı sınırları, kapsamı paylaşır ve devlet biçimleri her zaman belli bir ahlaki değerler sistemi üzerinden hayat bulup meşruiyet kazanır.[159]

Yukarıdaki kavrayış, bu yazının çekirdeğini oluşturan iki konu için gerekli çerçeveyi çiziyor. Bu konulardan her ikisi de şiddetle, ancak şiddetin birbirinden oldukça farklı iki türüyle ilgili. Birinci sırada, devletin gücünü ayakta tutanlara, örneğin polise ve gardiyanlara *karşı* kullanılan şiddet ve bu şiddetin toplumsal ve ideolojik olarak, doğrudan devletin kendisine ve devamında da sivil toplumsal düzene yönelik bir saldırı biçiminde yorumlanması yer alıyor. İkinci konunun merkezini ise, rutin üretim sürecinde emekçilere karşı sergilenen, ancak inkâr edilen, aslında ortaya çıkmasını engellemek üzere varolan devlet kurumları eliyle meşrulaştırılan şiddet oluşturuyor.

Dolayısıyla bu yazı, günümüz Britanya'sından, birbirinden oldukça farklı iki şiddet öyküsü sunuyor. Öykülerden ilkinde, "şiddet kurbanı devlet"[160] tanımı temel alınarak, devlet memurlarının maruz kaldığı söylenen, hem de yüksek sesle söylenen tehlikelerin eleştirel bir çözümlemesi yapılıyor. İkinci öyküde ise, ekmek parası için verilen emeğin etrafında ortaya çıkan, aslında devlet tarafından kurumsallaştırılmış bir ceza muafiyetine sahip olan gündelik şiddeti çevreleyen suskunluk duvarı irdeleniyor. Çağdaş devlet gücünün hangi yollardan devreye sokulduğunu anlama çabasında bu iki öykü de önem taşımakla birlikte, asıl kritik gerçeklik, ikisi arasındaki diyalektik ilişkide yatıyor: tanımlarında karşımıza çıkan farklılıkların son derece güçlü etkileri, neoliberal toplumsal düzende neyin şiddet *sayıldığını* ve neyin *sayılmadığını* kavrama yolunda kilit rol oynuyor.

158 Philip Corrigan ve Derek Sayer, *The Great Arch*, Oxford: Blackwell, 1985, s. 3.

159 Aynı eser, s. 4.

160 Joe Sim, "The Victimised State", *Criminal Justice Matters*, 42, 2000/2001, s. 26.

"ŞİDDET KURBANI DEVLET"

Devlet görevlilerinin, şiddetin daimi kurbanları olduğu yönündeki toplumsal algı o kadar genelgeçer hale getirildi ki, artık akademisyenlerin, politikacıların, medya yorumcularının, siyasetçilerin ve de halkın büyük kısmı tarafından, sorgulanmadan doğru kabul ediliyor. Polisin (ve gardiyanlar gibi diğer devlet görevlilerinin) karşılaştığı gündelik tehlikelerle ilgili bu köklü ortak kanı, derin bir şekilde parçalanmış toplumsal düzenin yeniden üretilmesinde şiddetin oynadığı *ideolojik* rolün anlaşılmasında son derece önem taşıyor. Devlet görevlilerinin ölümü söz konusu olduğunda, bu nokta daha da önemli hale geliyor. Bu tip olaylar, olaya konu kişi ya da kişilerin ölümünün çok daha ötesine geçen bir toplumsal ve sembolik anlama yükleniyor. İngiltere'de, 1966'da Shepherds Bush'ta, 1971'de Blackpool'da, 1985'te Londra'nın merkezinde ve 2003'te de Manchester'da olduğu gibi, polis memurları görev başında öldürüldüklerinde, sapkınların devlete ve düzene karşı beslediği düşmanlık yüzünden alçaldığı ve yaralandığı öne sürülen bir toplumda, bu ölümler "kanunsuzluğun ikna edici birer simgesi"[161] olarak sunulabiliyor.

Dolayısıyla, sorgulanmayan ahlaki yetke ve polis (ve hapishane) memurlarının elindeki simgesel konum, Polis Federasyonu'ndaki kurum temsilcilerine, şiddetin doğası ve meslek mensuplarının görev başında karşılaştığı gündelik risklerle tehlikeler hakkındaki "gerçeğe" dair açık ve net bir tanım yaratma olanağını sunuyor. Bu "gerçeğin", devlet görevlilerinin yaptığı işin zorluğu ile ilgili popülist söylemi yeniden üreten ve daha da genişleten ideolojik gücü, toplumsal gerçeklikle ilgili alternatif tanımlamaları etkisiz kılacak ve susturacak düzeyde. Öyle ya; devlet görevlilerine yöneltilen şiddetin doğasını ve kapsamını tartışmaya açan alternatif tanımlamalar getirmeye yeltenenler, başka bir yerde de belirtildiği gibi, "sinsice bekleyen vicdansız (kurban giden memura hiç aldırış etmiyorlar) ve saf ('gerçek' dünyada yaşamıyorlar) kişiler"dir.[162]

Devlet görevlilerine *karşı* girişilen şiddet üzerine kafa yorduğumuzda ulaştığımız teorik ve siyasi çıkarımlar nelerdir? Şiddetin, eşitlikten uzak ve kaçınılmaz olarak adaletsiz bir toplumsal düzeni destekleyen güçlü bir ideolojik mekanizma şeklinde işlevselleştirilmesi tutumunun daha eksiksiz ve asıl önemlisi, daha eleştirel biçimde kavranabilmesini sağlamak amacıyla, bu çıkarımlardan beşini burada vurgulamak istiyoruz.

Birinci olarak, şiddet eylemleri sonucunda hayatını kaybeden az sayıdaki devlet görevlisi, yaşamları ve ölümleri ile ilgili bilgileri kitle iletişim araçla-

161 Steve Chibnall, *Law and Order News*, Londra: Tavistock, 1977, s. 54.

162 Sim, "The Victimised State, s. 26.

rından edinen kitle için, toplumun peşinden koşacağı bir dizi gizemli, ebedi değerin somutlaştığı örnekler haline gelir. Thomas Mathiesen'in, çağdaş güç ilişkilerinin kitlesel *ve* bireysel doğası hakkındaki göz kamaştırıcı yaklaşımı, bu noktada işimize yarayacaktır. Mathiesen'in belirttiği gibi, toplumsal denetimin çağdaş biçimleri; yalnızca derinlere yerleşmiş, az sayıda kişinin kitleleri izlemeye aldığı bir gözetim sistemi üzerinde yükselmekle yetinmemiştir. Buna ek olarak, "*kitlelere, azınlığı seyretme ve düşünme* olanağını veren benzersiz ve çok büyük ölçekli bir sistemin ortaya çıkışına da şahit olmaktayız…".[163] Bu bağlamda, az sayıdaki devlet görevlisinin yaşamı ve ölümü, kitlenin üzüntüsü ve ayrıca öfkesi için bir odak noktasına dönüşür. Bu arada toplum, daima nedensiz bir barbarlık gösterisi olarak sunulan şeyin faili konumundaki yalnız sapkın bireye odaklanarak kendi suçunun cezasını çekerken, çağdaş kapitalist toplumsal ilişkilerin parçası olmayı sürdüren; başka kişilerin, örgütlerin, kurumların ve ülkelerin sergilediği şiddet eylemlerinin temelini oluşturan ve bunlara anlam kazandıran; gerçeği çarpıtan ve yatağından çıkaran sosyal bölünmeler de ideolojik ve siyasi uçlara doğru yönlendirilir. "'Şeytan'ın dramatize edilmesi" sürecinde yer alma yeteneğini, Frank Tannenbaum'un altmış yılı aşkın bir süre önce bu ifadeyi kullanmasından bu yana oldukça geliştirdiği gözlenen kitle iletişimi, söz konusu yalnız bireyi, kitlenin sert bakışlarının merkezine konumlandırır.[164]

İkinci olarak, devlet görevlilerine karşı uygulanan şiddeti çevreleyen "ideolojik aldatmaca"[165], saldırıya uğrayan ve öldürülen görevli sayısının abartılması ve sergilenen şiddetin aşırı dramatize edilmesi yoluyla ayakta tutulan bir diyalektik süreç üzerinden işler. Bu süreç, Polis Federasyonu ve Cezaevi Görevlileri Birliği gibi kendi ahlaki doğrularını kabul ettirmeye çalışan güçlü kuruluşlara, mensuplarının karşılaştığı tehlikeler ve şiddetle ilgili tartışmaları neredeyse tamamen tekellerine alma olanağını vermektedir. Konunun, kitle iletişim araçları ve siyasi sözcülerin çok büyük kısmı tarafından kutsallaştırılan bu yönü, bir ortak kanının inşa edilmesi çabasıyla, ayrıca devlet görevlilerinin işleri ve yaşadıkları gündelik tehlike ile ilgili popülist söylemle bütünlük arz eder.

Ancak, resmi söylemin eleştirel bir bakış açısıyla yapı taşlarına ayrılıp incelenmesi halinde, ortaya çok farklı bir resim çıkmaktadır.[166] Örneğin, 1994 ve 1998 yılları arasında, 28 polis memurunun görev başında öldüğü bildirildi.

163 Thomas Mathiesen, "The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Reviseted", *Theoretical Criminology*, 1(2), 1997, s. 219, vurgular orijinal metinde yer almaktadır.

164 J. Robert Lilly, Francis T. Cullen ve Richard A. Ball (der.), *Criminological Theory*, Newbury Park: Sage, 1989, s. 122.

165 Steven Box, *Power, Crime and Mystification*, Londra: Tavistock, 1983.

166 Farklı zaman aralıklarının kıyaslanması söz konusu olduğunda metodolojik konular da devreye girmekte, ancak genel anlam değişmemektedir.

Bu ölümlerin yirmi beşine, yani yüzde 75'ine trafik kazaları neden olurken, dört memur, yani toplamın yüzde 14'ü de cinayete kurban gitti. Geriye kalan yüzde 11'lik bölümü temsil eden üç görevli, sırasıyla, görev başında yere düşerek, cop eğitimi sırasında kalp krizi geçirerek ve bir helikopter kazasına karışarak hayata veda etti.[167] Buna ek olarak, polis memurluğunun önemli ölçüde stres yaratan bir iş olduğu ve güvenlik güçlerinde kaydedilen yüksek hastalanma oranlarının bundan kaynaklandığı iddiası da, şiddet kurbanı devlet tezini savunanların kabul ettiğinden çok daha önemli bir sorundur. Elbette, Matthew Norman'ın belirtmiş olduğu gibi, hastalanarak dinlenme raporu alan teşkilat mensuplarının sayısının çok yüksek düzeylere ulaşması, her iki büyük partinin birbirini takip eden hükümetlerinin zorunluluk hissiyle Polis Federasyonu'na sunduğu "koruma haracı"[168] nedeniyle, demokratik yollardan sorumlu tutulma korkusunu çok az yaşayan polis kültürünün sonucu da olabilir.[169]

Üçüncü olarak, devlet görevlileri *tarafından* uygulanan şiddet için de, *münferitleştirme* ve *ihtiyatlılık* yoluyla, karmaşık süreçler üzerinden yine aldatmacaya başvurulur. Bu aldatmaca kaçınılmaz olarak, devlet görevlilerinin uyguladığı yasa dışı şiddetin sorumlusu olarak sunulan birkaç "çürük elma" üzerine odaklanılması sonucunu doğurur. Bu arada, teorik olarak devletin koruması altında bulunan mahkûmlara yönelik bedensel ve psikolojik saldırıların sayısı, yapısı ve kapsamı büyük ölçüde sınırlandırılarak aktarılır. Bu sunum şekli, dikkatleri devlet eliyle uygulanan bedensel şiddetin kurumsal yapısından, ayrıca "insanların nadiren bahsettiği bir şey olan *korku mekanizmaları*"ndan[170] uzaklaştırır. Oysa hem kurumsal şiddet, hem de korku mekanizmaları, polis karakolları ve hapishaneler gibi gözaltı alanlarının içinde ve dışında, ayrıca sokaklarda, devletin cezalandırıcı bakışlarının merkezinde yer alanların disipline edilmesi, hizaya sokulması, baskı altına alınması ve hatta kimi durumlarda yok edilmesi amacıyla devreye sokulabilmektedir. 2006'dan önceki kırk yıllık sürede, polis gözetiminde gerçekleşen binden fazla ölümün herhangi birine neden olmaktan dolayı hiçbir bir polis memuru cezaya çarptırılmamıştır.[171] Dahası, 1992 ve 2005 yılları arasında, 30 kişi polis tarafından vurularak öldürülmüş ve yine hiçbir mahkûmiyet kara-

167 Joe Sim'e Kraliyet Polis Federasyonu'ndan 27 Temmuz 2000'de verilen kişisel bilgidir.

168 Güçlü bir kurumun veya kişinin, başka kuruluşlar veya kişilerden, onları tehlikelere karşı koruma iddiasıyla elde ettikleri, zorbalığa dayalı çıkar. Matthew Norman, Polis Federasyonunun, devleti koruma görevi karşılığında, sorumluluktan ve denetimden muaf olma haracını aldığını, bu nedenle, sağlık raporu alarak çalışmadan para kazananların oranının da çok yüksek seviyelere çıktığını düşünüyor *–çev.*

169 Matthew Norman, "The Police and their Protection Racket", *The Independent*, 20 Ocak 2006, s. 33.

170 Nicolas Poulantzas, *State, Power, Socialism*, Londra: Verso, 1978, s. 83.

171 Norman, "The Police and their Protection Racket", s. 33.

rı çıkmamıştır.[172] Dolayısıyla, devlet şiddetinin *sistematik* yapısı ve bu şiddetin kurumsallaşması, ayrıca tüm düzeylerdeki devlet görevlileri tarafından bu şiddete başvurulmasına yönelik örtülü ve açık destek, nadiren gündeme gelmektedir. Bu durum, devletin sert ve alçaltıcı müdahalelerinden nasibini alanların, devlet ve medya öncülüğünde *karalanması* süreciyle de pekiştirilmektedir. Simon Hattenstone'un ifade ettiği gibi, "'polis kaynakları' düzenli olarak kurbanlara iftira ediyor ve polis memurlarını mazur görüyor".[173]

Dördüncü olarak, devlet görevlilerin maruz kaldığı şiddetin eleştirel bir gözle değerlendirilmesi, risk anlayışı ve günümüz suç biliminde riskin kuramlaştırılma şekli ile ilgili bir dizi önemli sorunu açığa çıkarıyor. Risk ve riskin adli polis üzerindeki etkileri konusu, özellikle de "yeni ceza bilimi"ne doğru yaşanan kayma ve "*sorumlu" özne*nin toplumsal yorumu çerçevesinde, suçbilimi etrafında son dönemde yürütülen pek çok tartışmaya yön vermektedir.[174] Buna ek olarak, sayısız ceza yargılaması ve akıl sağlığı uzmanının düşünsel yaklaşımı ve uygulamaları üzerinde de derin bir etki bıraktığı gözleniyor.[175] Ancak, risk kavramının akıl sağlığı ve suç alanlarına sorgulanmadan monte edilmesi, özellikle de öngörülebilirlik söz konusu olduğunda, ciddi kavramsal ve yöntemsel sorunlar doğurur.[176] Dahası; eğer eleştirel, analitik bir geçerliliğe sahip olması isteniyorsa, bu anlayışın ne anlama geldiği konusunda daha kapsamlı bir tanımlamanın yapılmasına ihtiyaç vardır. Akademisyenler (ve "uygulayıcılar") yönünden değerlendirildiğinde, bunun başarılması için, ezilenlerin davranışları ve ortaya çıkardıkları riskler üzerine yoğunlaşmış ilgilerinin ve bakış açılarının, devletin vatandaşlarına, suçlulara ve başkalarına karşı yarattığı risklere çevrilmesi gerekiyor. Örneğin, günümüzdeki kuramsal şekillenişiyle "risk" kavramı, 2004/05 döneminde yüz altı kişinin "polisle temas kurduğu sırada ya da sonrasında" öldüğünü ortaya koyan Bağımsız Polis Şikâyetleri Komisyonu verilerinin yorumlanmasına yardımcı olabilir mi? Bu vakaların üçü ateşli silahların öldürmeye yönelik kullanımından, otuz altısı polis gözetimi sırasında veya hemen sonrasında, yirmi üçü polisle kurulan diğer temaslar sırasında ve sonrasında,

172 *The Independent*, 21 Ekim 2005.

173 Simon Hattenstone, "We cannot take them at their word", *The Guardian*, 18 Ağustos 2008, s. 18.

174 Malcolm Feeley ve Jonathan Simon, "The New Penology: Notes on the Emerging Strategy of Corrections and its Implications", *Criminology*, 30(4), 1992, s. 449-474.

175 Nicola Gray, J. Laing ve L. Noaks, "Risk, the Professional, the Individual, Society and the Law", Nicola Gray, Judith Laing ve Lesley Noakes (der.), *Criminal Justice, Mental Health and the Politics of Risk*, Londra: Cavendish, 2002.

176 Anthony Madden, "Risk Management in the Real World", Gray ve diğerleri (der.), *Criminal Justice, Mental Health and the Politics of Risk*.

kırk dördü de polisin karıştığı trafik kazalarında gerçekleşti.[177] Polisin karıştığı trafik kazaları hakkında *Daily Express*'in (liberal veya radikal bakış açısı ile tanınan bir gazetede değil) 2005 yılında yaptığı araştırma, her sene otuz kişinin, polisin karıştığı kazalarda öldüğünü ve polis memurlarının "her gün elli beşten fazla kazaya karıştığını, ancak bunların yalnızca dörtte birinin bir acil duruma müdahale esnasında gerçekleştiğini" ortaya çıkarıyordu.[178]

Üstelik, riskin eleştirel bir bakış açısıyla kavramsallaştırılması egemenlerin, siyasi ve idari baskının meşrulaştırılması amacıyla kendi "risk altında" olma tanımlarını nasıl kullandığını da dikkate almak anlamına gelecektir. Bu çözümlemenin ulaşacağı sonuçlardan biri, akademisyenlerin ve uygulayıcıların bakışlarının, geç de olsa yukarıya, egemenlere doğru çevrilmesi ve devlet görevlilerinin karşı karşıya olduğu şiddet riskiyle ilgili söylemin; devlet gücünün meşrulaştırılması ve baskı politikalarının uygulanması çabasının merkezini oluşturduğu gerçeğinin açıklığa kavuşturulması olacaktır.

Son olarak, devlet görevlilerinin daimi kurbanlar olarak yorumlanması yönündeki süregiden yaklaşım, aslında, ceza yargılaması politikaları ve sosyal politikalar alanında gericiliğin yoğunlaştırılması yolunda *saygıya değer kurban* kavramının oynadığı rol ile yakından bağlantılı, kapsamlı bir siyasi çabanın varlığına işaret eder. Britanya'da bu çaba, Suç Kurbanları Vakfı ve Koruyucuları Esirgeme (koruyucular denerek elbette polis kastediliyor) gibi grupların müdahaleleri ile destekleniyor. Bu kuruluşlar, büyük siyasi partiler tarafından şartsız olarak desteklenmekle kalmıyor, kitle iletişiminde de yaygın bir konum işgal etmeyi başarıyor. Söz konusu desteğin ideolojik çimentosunu, ABD'de olduğu gibi burada da, "hep varolan hayal" konumundaki "saldırgan suçlu hayaleti" oluşturuyor.[179] Bu baskı gruplarının, kitle iletişimi yoluyla rafine ettiği, dillendirdiği ve yaydığı bu hayal, klasik abartma döngüsünün devreye girmesiyle, giderek daha korku dolu hale gelen halk tarafından söz konusu gruplara geri yansıtılıyor. Artık halkın geçmişi idealize edişi ve geleceğe yönelik kaygılı bakışı, gündelik yaşamda baskının daha da artırılmasını meşru kılmaktadır.

Şimdi yüzümüzü, şiddet ve şiddetin kavramsallaştırılması üzerine düşündüğümüzde yine ciddi kuramsal ve siyasi çıkarımlara varmamızı sağlayan, aynı derecede önemli diğer bir çerçeveye döndürüyoruz: işle ilgili şiddet.

177 Rebecca Teers ve Tom Bucke, *Deaths During of Following Police Contact: Statistics for England and Wales 2004/05*, Londra: Independent Police Complaints Commission, 2005, s. 6.

178 *Daily Express*, 27 Ocak 2005.

179 Ray Surette, "News from Nowhere, Policy to Follow: Media and the Social Construction of 'Three Strikes and You're Out'", David Schichor ve Dale Sechrest (der.), *Three Strikes and You're Out: Vengeance as Public Policy*, Thousand Oaks: Sage, 1996, s. 185.

İŞYERİNDEKİ ŞİDDET

Britanya'da çalışma hayatından kaynaklanan ölümler ve yaralanmaların büyük çoğunluğuna ceza hukuku ihlalleri neden olduğu halde (*İşyeri Sağlığı ve Güvenliği Kanunu* [HASAW, 1974], bu alana karşılık gelen başlıca ceza mevzuatıdır), emekçilere karşı işlenen söz konusu öldürme ve yaralama fiilleri hâlâ "suç" olarak kabul edilmiyor ve dolayısıyla, büyük bir yaptırım yetersizliği ile karşılaşılıyor. Şiddetin kasıt temelinde tanımlanması ve kişiler arası bir olgu olarak anlaşılması yönündeki bilimsel-toplumsal yaklaşım nedeniyle (*ne kasıt, ne de kişiler arası boyut, şiddetin ortaya çıkışı bakımından asli unsurlardır)*, söz konusu ölümler ve yaralanmalar nadiren şiddet kavramının çerçevesinden bakılarak değerlendiriliyor.[180] Oysa bu türden örgütsel şiddet, gerçekte sanıldığından çok daha yaygın ve büyük ölçüde gizli kalmayı da sürdürüyor. Bu gizlilik sonucunda, Britanya'da örneğin, işbaşında gerçekleşen ölümlerle ilgili en tutucu tahminler, yıllık 250 vaka sayısı etrafında dolanıyor. Ancak bu taban değere iş kaynaklı ölümlerle ilgili diğer verileri, özellikle işyeriyle bağlantısı bulunmayan kişilerin ölümlerini, en başta da "görevdeki" taşıtların karıştığı kazalar sonucunda karayollarında hayatını kaybeden kişileri eklersek, 2006/07 dönemi için işle ilgili ölümlerin toplamının 241'den 1500 civarına yükseldiğini görürüz. Diğer bir deyişle, resmi olarak kayıt altına alınmış iş kaynaklı ölümlerle ilgili kesin bir sonuca ulaşmak için, HSE (İş Sağlığı ve Güvenliği İdaresi) verilerinin altı veya yediyle çarpılması gerekir.

Sözü geçen ölümlerin büyük bölümünün, işverenlerin işlediği suçlar sonucunda ortaya çıktığını, fakat bu işverenlerin nadiren bu yönde bir işleme tabi tutulduğunu vurgulamakta fayda var. HSE'nin kendi araştırmalarından biliyoruz ki, işyerinde ölümlerin çok net bir çoğunluğunda (en az üçte ikisi), HASAW kanununun işverenlere yüklediği sorumlulukların ihlali ile ilgili *prima facie* kanıtlar[181] dikkat çekmekte, dolayısıyla en azından bir kamu davasının açılması gerekmektedir.[182] Soru işareti taşıyan ölümlerle ilgili sorumluluk yükleyen kanıtlar temelinde ortaya çıkan bu genel sonuç, HSE'nin yayınladığı veriler içerisinde sayısal olarak en önemli ihmal durumundaki, "görevdeki" taşıtların karıştığı ölümcül yaralanmalar söz konusu olduğunda; ayrıca işyeriyle bağlantısı bulunmayan kişilerin ve çalışanların iş kay-

180 Steve Tombs, "'Violence', Safety Crimes and Criminology", *British Journal of Criminology*, 47(4), 2007, s. 531-550.

181 Aksi ispatlanmadıkça, bir gerçeği belirlemekte yeterli kabul edilen kanıt –*çev.*

182 Steve Tombs, "Health and Safety Crimes: (In)visibility and the Problems of 'Knowing', Pamela Davies, Peter Francis ve Victor Jupp (der.), *Invisible Crimes: their Victims and their Regulation*, Londra: Macmillan, 1999, s. 80-82.

naklı ölümlerinin çoğunluğu için geçerliliğini koruyor.[183] Bu noktada, anılan ölümlerle ilgili önemli etmenler arasında, işverenlerin daha güvenli ve alternatif taşıma araçları ve rotaları tespit etmemesi, güvenli olmaktan uzak taşıma planlarının, yolculuk sürelerinin ve mesafelerinin uygulanması, yeterli taşıt temin edilmemesi, ilave güvenlik özelliklerine sahip taşıtlara yatırım yapılmaması ve sürücülere yeterli özel eğitim olanaklarının sunulmaması sayılabilir.[184]

Resmi kayıtlara geçmeme sorunu, ölümcül olmayan yaralanmalarla ilgili verilerde daha da büyüyor: HSE'nin yaptığı son araştırma, hastanede son bulan yaralanmalarda kayıtlara geçme oranının, çalışanlar söz konusu olduğunda yüzde 32'de, serbest çalışanlarda da yüzde 13'te kaldığını ortaya koyuyor.[185] Resmi kayıtlara göre, Britanya'da her yıl emekçiler 30.000, halktan kişiler de 15.000 önemli yaralanmaya maruz kalıyor (ticari ve endüstriyel taşıtların karıştığı kazalarda ortaya çıkan yaralanmalar hariç olmak üzere).[186] Yine her yıl, "etki süresi üç günü aşan" işçi yaralanmalarının sayısının 120.000 civarında olduğu hesaplanıyor. Bu rakamlar, iş kaynaklı yaralanmanın hiç de sıra dışı bir deneyim sayılamayacağını gösteriyor.[187] Yaralanmalarla ilgili gerçek tabloya yakın değerlerin elde edilebilmesi için, HSE'nin resmi verilerinin yine altı veya yedi ile çarpılması gerekiyor.

Önemli yetersizlikler barındırmakla birlikte, mevcut ölüm ve yaralanma verileri bize en azından, İçişleri Bakanlığı kayıtlarında yer alan şiddet suçu rakamlarıyla iş kaynaklı ölümler ve yaralanmalar arasında kaba da olsa karşılaştırmalar yapma olanağını sunuyor.

Birinci olarak, ölüm vakaları dikkate alındığında, işini yaparken öldürü-

183 Health and Safety Executive/Department for Transport, *Driving at Work. Managing Work-Related Road Safety*. INDG382, Sudbury: HSE Books, 2003.

184 Royal Society for the Prevention of Accidents, *Managing Occupational Road Risk*, Birmingham: RoSPA, 1998; ayrıca bkz. Denis Campbell, "Working Drivers 'Responsible for 1.000 Road Deaths a Year'", *Observer*, 13 Kasım 2005.

185 John Davies, Graham Kemp ve Simon Frostick, *An Investigation of Reporting of Workplace Accidents under RIDDOR using the Merseyside Accident Information Model. RR528 Research Report*, Londra: HMSO, 2007.

186 Önemli yaralanma başlığı altına, el ve ayak parmakları haricindeki kırıklar; organ kopmaları; omuz, kalça, diz ve omurga çıkıkları; görme kayıpları (geçici ve kalıcı); kimyasal madde veya sıcak metal kaynaklı yanıklar ve göze nüfuz eden yaralanmalar; elektrik çarpmasına veya elektrik yanığına bağlı yaralanmalar; hipotermi veya ısı kaynaklı, resüsitasyon veya 24 saatten uzun süre hastanede yatış gerektiren rahatsızlanmalar; ve bir dizi farklı nedenle ortaya çıkan bilinç kayıpları yer almaktadır. Kamu çalışanlarının maruz kaldığı ve kayıtlara geçen yaralanmaların çok büyük bölümü, hizmet sektörü bünyesindeki eğitim kurumlarında, mağazalarda, eğlence ve yemek tesislerinde ve sağlık kuruluşlarında gerçekleşmekte; yaralanmaların yaklaşık yarısı, temel temizlik ve düzen yetersizliğine bağlı kayma ve takılıp düşmelerden kaynaklanmaktadır.

187 Etki süresi 3 günü aşan yaralanma terimi, "önemli" yaralanma sınıfına dâhil edilmeyen, ancak maruz kalan kişinin üç günden daha uzun süreyle işten uzak kalmasına veya tüm görevlerini yerine getirememesine neden olan vakaları ifade etmektedir.

len insan sayısını, İçişleri'nin cinayet verileriyle karşılaştırmak mümkün. Bu karşılaştırma bize, yalnızca gösterge niteliğinde olsa da, pek çok faydalı gözlemde bulunma şansını veriyor. İlk bakışta, İngiltere ve Galler'de bir kişinin cinayete kurban gitme olasılığının, işle bağlantılı ciddi bir kazada ölme ihtimaline göre iki kat daha yüksek olduğu düşünülüyor. Ancak bu noktada, işle bağlantılı ölüm verilerinin sadece "işçileri" kapsadığını, dolayısıyla, iş kaynaklı ölümlerin yalnızca altı ila yedide birini ifade ettiğini akılda tutmalıyız. Bu durumda, çalışma hayatı kaynaklı bir ölümün öznesi olma olasılığının, cinayete kurban gitme ihtimalinden kat kat yüksek olduğu ortaya çıkıyor.

Bir başka basit, ama aynı derecede aydınlatıcı karşılaştırma da, iş kaynaklı yaralanmalar için yapılabilir. 2006/07 Britanya Suç Araştırması sonuçlarına göre, anılan dönemde İngiltere ve Galler'de 2.471.000 şiddet içerikli saldırı gerçekleşti ve insanların yüzde 3,6'sının başından bir şiddet olayı geçti.[188] Bu olayların yüzde 49'u bir yaralanma veya ölümle sonuçlanmazken, yaklaşık onda birinde (yüzde 12) tıbbi bakım uygulamasına ihtiyaç duyuldu ve ellide birinde de (yüzde 2), şiddete maruz kalan kişilerin hastaneye yatırılması gerekti.[189] Daha kesin konuşmak istersek, BCS raporlarına geçen vakalarda yaklaşık 49.420 kişi hastaneye yatırıldı. HSE'nin yaralanmalarla ilgili verilerinin içerisinden, hastanede yatışla sonuçlanan vakaların sayısını aynı şekilde tespit etmemiz olası değil. Ancak, Yaralanmaların, Hastalıkların ve Tehlikeli Olayların Raporlanması Tüzüğü'nde (RIDDOR) "önemli"[190] tanımlamasının kapsamına giren yaralanma tiplerinin, en azından hastanede tedavi gerektirecek kadar ciddi olduğunu, ayrıca işyeriyle bağlantısı bulunmayan kişilerde yaralanma teriminin, doğrudan hastaneye nakledilenler için kullanıldığını biliyoruz. Dolayısıyla, BCS verilerinde hastanede yatışla sonuçlanan şiddet olaylarının sayısı ile, HSE verilerinde emekçilerin maruz kaldığı önemli yaralanmalar ve işyeriyle bağlantısı bulunmayan kişilerin maruz kaldığı yaralanmalar toplamının, 2006/07 döneminde sırasıyla 29.450 ve 17.483 olduğunu söyleyebiliriz. Bu ikisi bir araya getirildiğinde, BCS'nin hastanede yatış gerektiren şiddet olayları sayısına oldukça yaklaşan 46.933 değerine ulaşılıyor. Üstelik, aynı dönemdeki etki süresi üç günü aşan ve hastanede yatışla sonuçlanan yaralanmalar (114.222 adet), bu toplama dâhil değil (kayıtlara geçmemiş yüksek sayıda vaka da cabası).

Bu karşılaştırma, yüzdelik ifadelerle de ortaya koyulabilir: yine 2006-2007

188 İçişleri Bakanlığı'nın kendi bünyesinde hazırladığı bir rapor olup, İngiltere'de suçla ilgili en güvenilir veri kaynağı olarak kabul edilmektedir.

189 Krista Jansson, David Povey ve Peter Kaiza, "Violent and Sexual Crime", S. Nicholas, C. Kershaw ve A. Walker (der.), *Crime in England and Wales 2006/07*, Londra: Home Office, 2007, s. 49-72.

190 Bkz. dipnot 28.

verilerinden yola çıkıldığında, önemli bir yaralanmayla karşılaşan emekçilerin oranının yüzde 0,1'in hemen altında bulunduğu görülüyor (yüzde 0,097 veya 100.000'de 97,1). BCS raporlarına geçen kişilerin ise yüzde 0,072'sinin hastanede kaldığı hesaplanıyor (şiddetle karşılaşan yüzde 3,6'lık dilimin yüzde 2'si). Bu tip karşılaştırmalar yalnızca kaba göstergeler sunmakla birlikte, yine de bizi fark edilmemesi mümkün olmayan bir sonuca götürüyor: Britanya'da çalışma hayatının sizin için bir şiddet kaynağına dönüşmesi olasılığı, İçişleri Bakanlığı kayıtlarına geçen klasik suçlarla karşılaşma olasılığınıza göre daha yüksek.

Buna karşın, "iş güvenliği suçları", polis güçleri veya İçişleri Bakanlığı'nca değil, düzenleyici kuruluşlar tarafından işleme tabi tutulacak ve değerlendirmeye alınacak bir şeymiş gibi yorumlanıyor ve bu da ne yazık ki, sayısız emekçinin şiddete maruz kalmasına ve ölmesine yol açan (ayrıca aileleri üzerinde son derece vahim etkiler yaratan) bu suç tipinin, "gerçek" suç olmadığı yönündeki algıyı pekiştiriyor. İş güvenliği suçlarının devlet tarafından bu şekilde ayrıma tabi tutulması, bu suçlar ve ayrıca şiddet üzerindeki düşünce biçimimizi derinden etkiliyor. Dolayısıyla, emeğe karşı girişilen bu tip saldırılarla ilgilenme görevi verilmiş kuruluşların gerçekte ne *yaptığını* inceleme ihtiyacı ortaya çıkıyor.

Daha önce de görmüş olduğumuz gibi, raporlama ve kayıt altına alma süreçleri, yaralanma ve ölüm olaylarının büyük kısmını resmi rakamların dışında tutuyor. Olayın soruşturulması kararının verilmesi aşamasında ise, ilave bir süzgeç daha devreye giriyor: HSE'ye bildirilen her on önemli yaralanmadan neredeyse 9'u hiçbir soruşturmaya konu edilmiyor. Üçüncü süzgeç, belli bir yaptırımın uygulanıp uygulanmaması söz konusu olduğunda ortaya çıkıyor. İş güvenliği müfettişleri, yasayı ihlal eden bir olayla karşılaşıp bu ihlalle ilgili işlem yapmayı kararlaştırdıklarında, cezai takibat uygulamasına diğer yaptırımlara göre çok daha az başvuruluyor: idari (iyileştirme ve menetme) cezaların cezai takibatlara oranının kabaca 10:1 seviyesinde olduğu hesaplanıyor.[191] Bunun yanında, soruşturmaya tabi tutulan yaralanmaların yalnızca yüzde 11'inde cezai takibat süreci başlatılıyor.[192] Kısacası, en ciddi olanlar da içinde bulunmak üzere, iş güvenliği suçlarının çoğunluğu ya soruşturulmadan kalıyor, ya da soruşturulsa bile, ceza yargılaması sisteminin dışında kalacak şekilde süzgeçten geçiriliyor. Bu durum, iş güvenliği suçlarının ayrı bir alanda ele alınması tutumunun, söz konusu suçların kendi özelliklerinden değil, ceza yargılaması politikaları ve uygulamalarından

191 Bkz. Steve Tombs ve Dave Whyte, *A Crisis of Enforcement: The Decriminalisation of Death and Injury at Work*, Londra: Harm and Society Foundation, 2008.

192 Unison/Centre for Corporate Accountability, *Safety Last? The Under-Enforcement of Health and Safety Law. Full Report*, Londra: Unison/ Centre for Corporate Accountability, 2002.

kaynaklandığının da göstergesi konumunda. Dolayısıyla, "süzgeçten geçirme" süreci, ancak siyasi çerçevesi içerisinde ele alınıldığında tam olarak kavranabilecektir. Mevcut siyasi çerçevede, iş güvenliği suçlarının suç kapsamının dışında bırakılması sürecinde özellikle önem taşıyan iki yönelimden söz edilebilir.

Birinci yönelim, HSE personel kaynaklarının sürekli bir erozyona uğratılması olup, neoliberal muhafazakâr iktidarlarda başlamış ve sonrasında kaynak teminindeki kısa süreli bir yükselmenin ardından, 2001 ve devamında, ikinci Blair iktidarı döneminde çok daha belirgin hale gelmiştir. 1 Nisan 2002'de idarenin hizmetinde 4.282 personel bulunurken, 1 Nisan 2006'da bu sayının 3.991'e indiği görülüyor. Bu personelin 1.543'ü saha müfettişi olarak görevlendirilirken, 2002'de aynı görevde 1.625 personelin yer aldığı belirtiliyor. HSE kaynaklarında gözlenen kesintisiz erozyon, en basit anlamda, kuruluşun morali ve ihtiyaç duyulan kaynaklar için hükümete baskı yapılmasını sağlayacak özgüven üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır.[193] Oysa, ülkedeki herhangi bir polis görev alanında, herhangi bir polis şefinin daha fazla kuvvet ve daha büyük bir bütçe istemediğini hayal etmek bile güç. Hem de polis memuru sayıları tarihin en yüksek düzeylerine ulaşmışken.

İş güvenliği suçlarının, suç kapsamının dışında bırakılması sürecini etkileyen ikinci siyasi yönelim ise, 1997 sonrası dönemde hükümetin "ticaretin üzerindeki yükler"/"bürokratik formalite" karşıtlığı gündeminde gözlenen güçlenmedir. Yeni İşçi Partisi, 1997'de *Mevzuatı İyileştirme Çalışma Kolu*'nu oluşturdu ve Kol'un kilit görevlerinden biri, ticari hayatı etkileyen tüm mevzuat tasarılarına bir "Düzenleyici Etki Değerlendirmesi"nin eşlik etmesi zorunluluğunun getirilmesi oldu. Bu adımın birinci amacı, iş dünyasının maruz kaldığı maliyetlerin kısmen ortadan kaldırılması ve kısmen de en aza indirilmesi olacaktı. Yasa koyma sürecini kontrol altına almayı hedefleyen bu yaklaşım, devletin her noktasında yürütülen politika geliştirme çalışmalarında ticaret yanlısı serbestleştirme tutumunu resmi hale getirdi.

Yine 1997'den bu yana, hep mevzuatın azaltılması ihtiyacı söylemine dayandırılmak kaydıyla mevzuat üzerinde bir dizi "gözden geçirme" gerçekleştirilirken, yeni oluşturulan Ticaret, Girişim ve Mevzuat Reformu Bakanlığı'nın hazırladığı yeni Mevzuat Düzenleme Yasası[194] ile de bu çalışmaların doruk noktasına ulaşıldı. Yasa, kendi tabiriyle, hukuku ihlal eden "birkaç ticari girişime"[195] nasıl muamele edileceği konusunda, hepsi de yaptırım olanaklarının azaltılması sonucunu doğuran mevcut ilkeleri düzenleme

193 Tombs ve Whyte, *A Crisis of Enforcement*.

194 "Mevzuat Hazırlayanlar İçin Uyumluluk Kanunu"na http://bre.berr.gov.uk adresinde ulaşılabilir.

195 Aynı eser, par. 8.

ve yeni ilkeler getirme amacını güdüyordu. Yasa ile, toplumun korunması hedefinin aşındırılması süreci, "Yasa koyucular, faaliyetlerinin kilit unsurlarından birinin de, ekonomik gelişmeye engel olmamak ve hatta destek vermek, yalnızca açık bir koruma gereksiniminin varlığı halinde müdahale etmek olduğunu bilmelidirler" vurgusu yoluyla resmiyete büründürülmekteydi.[196]

HSE o dönemde iki cephede birden baskı altındaydı: görev başındaki personel sayısındaki azalmayla açıkça kendini gösteren kaynak kesintileri ve "ticaretin üzerindeki yükler" gündemine kazandırılan ivme kapsamında, moral açıdan HSE'nin işlevinin altının oyulması. Sonuçta, şaşırtıcı olmayacak şekilde denetleme rakamları düşüyor ve bu düşüşün son dönemde iyice keskinleştiği gözleniyor: 2005/06 dönemindeki 54.717 denetleme faaliyetine karşılık, 2006/07'de 41.496 denetleme; yani yüzde 24'lük azalma. Böylece, HSE'nin yaptırımı altındaki işyerlerinin bir denetlemeye denk gelme sıklığı 2001/02'de ortalama olarak 7 yılda bir iken, 2006/07'de 14,5 yılda bire çıkıyor. Aşağı yönlü eğilim, benzer biçimde soruşturma rakamlarına da etki ediyor: HSE tarafından soruşturulan önemli yaralanmaların 2004/05 döneminde yüzde 13 olan oranı, 2005/06'ya gelindiğinde yüzde 11'e geriliyor.[197] Kaynak kesintisi son olarak, cezai takibata başvurma düzeyini de değiştiriyor. Son derece yoğun bir kaynak kullanımı gerektiren takibat işlemleri, tarihsel olarak hep düşük seviyede kalmıştır. 2005/06'da HSE, açılan 1.056 davada 840 mahkûmiyet kararı alınmasını sağladı. Oysa 1999/2000 yıllarında, 2.115 dava açılmış ve 1.616 mahkûmiyet kararı çıkmıştı.[198]

Bu süreçlerin belki de en kayda değer yönü halkın, siyasetin ve akademinin dikkatini hemen hemen hiç çekememiş olmasıdır. Ancak, bir yanda bu sağır sessizlik sürerken, diğer yanda en klasik şiddet suçlarına karşı sergilenen toplumsal tepkiyi şekillendiren manevi panik havasının yarattığı çelişki de bir o kadar önemlidir.[199] Klasik şiddet eylemleri, sert cezalar, düşmanlık, siyasi savaş, tepki önceliği ve elbette ceza yargılaması sisteminin, zora dayalı yetkeci politikalar üzerine inşa edilmiş tüm enerjisi ve kaynakları ile karşılaşıyor. Öte tarafta değindiğimiz süreçler ise, emekçilerin yüz yüze geldiği tehlikelerin; çağdaş kapitalist emek ilişkilerinin, bu emekçilerin yaşamları üzerinde ortaya çıkardığı, sıkça vahşileşebilen etkinin sesi boğulmuş ve tatsız bir anımsatıcısı olarak, siyasetin merkezinden uzak kalmaya devam ediyor.

196 Aynı eser, par. 3.

197 "Just who does HSE Protect?", *Hazards*, 100, Ekim-Aralık, 2007, http://www.hazards.org adresinde mevcuttur.

198 http://www.hse.gov.uk/statistics/enforce/index-ld.htm#table1.

199 Ancak hepsi değil –örneğin, cinsel ve evlilik içi şiddette durum farklıdır (bkz. Lynee Segal'in bu kitapta yer alan makalesi).

ŞİDDET, İDEOLOJİ VE AHLAK

Polisin maruz kaldığı ölüm ve yaralanma rakamları ile çalışan diğer grupları için kaydedilen veriler arasında doğrudan bir karşılaştırma yapma girişiminden uzak durmayı tercih ettik. Ancak şu kadarını belirtebiliriz ki, riske açık olma durumu çerçevesinde, polisliğin görece daha tehlikeli bir meslek olduğu iddiasına katılmak, polislerin ve onların savunucularının düşündüğünden daha güçtür. 2006/07 döneminde çavuş ve daha aşağı rütbelerdeki polislerin başına gelen önemli yaralanmaları ve etki süresi üç günü aşan yaralanmaları inceleyecek olursak, HSE kayıtlarına geçen iş kaynaklı ölümlerde hiçbir polis memurunun yer almadığını; polislerin 763 önemli yaralanmaya ve etki süresi üç günü aşan 3.000'den az yaralanmaya maruz kaldığını; önemli yaralanmaların 186'sının ve etki süresi üç günü aşan yaralanmaların 561'inin bedensel saldırı kaynaklı olduğunu; yaralanmaların toplamda büyük bölümünün ise işbaşındaki genel el işleri, kaymalar ve takılarak düşmeler sonucunda ortaya çıktığını görürüz. Diğer taraftan, aynı yıl içerisinde 77 inşaat işçisi hayatını kaybetmiştir.[200]

Bu bölümde sunulan çözümlemeyi kuvvetle haklı çıkaracak şekilde, devlet görevlilerine ve özellikle de polise yönelik saldırılar şiddet olarak tanımlanırken, emekçilere yönelik saldırılar kaza ya da en iyi olasılıkla yaralanma olarak değerlendirildiği için, bu tip karşılaştırmaların yapılmaması yönünde bir eğilimin varlığına şahit oluyoruz. Resmi yaralanma vakaları önemli oranda kayıt dışı kalır ve düşük gösterme çabasıyla karşılaşırken, öte yanda İçişleri Bakanlığı, (Britanya Suç Araştırması kapsamındaki kendi kendini raporlama anketleri yoluyla görev başında maruz kalınan "şiddet"in kayıt altına alınması için son yıllarda büyük çaba gösteriyor. Bu yaklaşımın, şiddeti belli bir failin elinden çıkma temelinde tanımlayarak, ticari işyerlerinde yaşanan şiddeti kapsam dışı bırakması kritik önem taşır: işyerinde şiddet, "Kurbanın çalıştığı sırada, *toplumun mensupları tarafından* ortaya koyulan tüm saldırı ve tehditler"i içerir. Buna ek olarak, toplumun mensuplarından gelen şiddette de çerçeve, hem HSE hem de Bakanlık tanımlamalarında, "bir kişinin, işiyle bağlantılı durumlar çerçevesinde sözlü istismara, bedensel istismara veya tehdide maruz kaldığı tüm olaylar" şeklinde çizilmiştir.[201] Gündelik üretim süreçlerinin yol açtığı emekçi yaralanmaları ve ölümlerinin kapsam dışı bırakılması; ve emekçilere yönelik şiddetin, sadece ilgili işyerinin haricindeki kişiler ("halk"ın şiddete veya tehdide eğilimli mensupları) tarafından uygulanacak bir eylemmiş gibi tanımlanmasıyla, şiddet sorunu resmi olarak sadece

200 HSE İstatistik Kolu tarafından temin edilen kurum içi veri, yazılı belge, 01/04/08.

201 Tracey Budd, *Violence at Work. Findings from the British Crime Survey*, Londra: Home Office/Health and Safety Executive, 1999, s. 2.

bir meslek alt kümesi ile sınırlandırılmış hale gelmekte; bu kümede polislerin saldırıya en açık durumda görünmesi ise bizleri şaşırtmamaktadır.[202]

Ancak, belli bir anlayışla ele alındığında, farklı çalışan gruplarına karşı sergilenen şiddete devletin verdiği tepki ve bu şiddeti sunuş biçimi üzerine düşünmek, ortaya gözlemsel karşılaştırmalar yapmaktan daha yararlı sonuçlar da koyabiliyor. Kendimize aşağıdaki gibi soruları yönelttiğimizde, oldukça net bir tablo çizebiliyoruz:

– Emekçilerin ölümleri, yerel medyada sıradan bir olay olarak aktarılmanın ötesine nadiren geçebilirken, bir polis memurunun öldürülmesinin ulusal medyada, geniş bir yelpazede haber *yapılmadığını* hayal edebilir miyiz?

– Emekçilerin işle bağlantılı ölümlerinde toplumsal, siyasi, ve adli tutum tam da bu yöndeyken; bir polis memuru öldürüldüğünde, olayın derhal bir "kaza" olarak sunulduğunu hayal edebilir miyiz?

– Bir polis memurunun görevi başında öldüğünü, bir uzvunu veya görme yeteneğini kaybettiğini, ancak yaşadığı olayın soruşturmaya tabi tutulmadığını hayal edebilir miyiz?

– Bir polis memurunun ölümünün ardından, cezai takibat için yeterli kanıt olduğu halde; geçmişteki hataları cezalandırmak yerine, altta yatan nedeni bulmanın ve olayın tekrarlanmasını önlemenin daha uygun bir yaptırım olacağı gerekçesiyle, cezai takibat uygulanmadığını hayal edebilir miyiz?

– Böyle bir vakada, başarılı bir cezai takibatın yapıldığını, suçun failine ise yalnızca para cezası verildiğini hayal edebilir miyiz (başarılı cezai takibat işlemlerinin ardından uygulanan para cezalarıyla ilgili en güncel veriler, Britanya'daki iş kaynaklı ölümlerde ortalama ceza tutarının 29.867 £ olduğunu göstermektedir)?[203]

Bir devlet görevlisinin, hele de bir polis memurunun öldürülmesi, toplumun kültüründe ve siyasetinde çok önemli ve simgesel bir ana; popüler duyarlılığın ve siyasi gazabın kabından taşmasını tetikleyen bir ana işaret eder. Bu tip ölümler, toplumsal yapının ahlaki çöküntünün eşiğine geldiğinin; bu nedenle de canlanmak, sağlıklı dengesini tehdit eden hastalıklı yozlaşmanın yayılmasına karşı aşılanmak için, artan bir yasa ve düzen ihtiyacı içerisinde olduğunun belirtisi gibi sunulur. Toplumun kumaşı, bu ölümlerle o kadar tahrip olmuş ve kirlenmiştir ki, tamir edilmesinin ve ölümlerin öcünü almasının tek yolu, toplumsal tahakküm ipliğinin, yetkeciliğin keskin mekiği ile daha da sıkı dokunmasıdır. Dolayısıyla, "devletin söyledikleri" ve bu söylenenlerin yarattığı ahlaki popülizm, ileri derecede kısıtlanmış, kapsamı

202 Peter Waddington, Doug Badger ve Ray Bull, *The Violent Workplace*, Cullompton: Willan, 2006, s. 11.

203 Health and Safety Executive, *Offences and Penalties 2004/2005*, http://www.hse.gov.uk adresinden ulaşılabilir.

toplumsal düzenin kutsallaştırılmış koruyucularının karşılaştığı tehlikelerle sınırlandırılmış "risk" tanımlamasının harekete geçirilmesine yönelik bu baskıcı süreçte kritik rol oynar. Emekçilerin ölümleri ise tersine, pek az göze çarpar. Toplu ölüm şeklinde gerçekleşmedikçe, medyanın ve siyasetin ilgisini kolay kolay çekemez ve hatta ceza yargılaması sisteminin çarklarının dönmesini bile sağlayamaz. Emekçilerin ölümleri, "risk" ve "girişimcilik" değerlerinin, sınıf temelinde de ele alınması gereken çok farklı dağılımlar içerisinde giderek artan oranda geçer akçe haline geldiği bir toplumdaki ilişkiler bütününün, sessiz, gündelik maliyetidir. Bu, devlet eliyle onaylanan şiddettir.

Ancak, bu yazı aynı zamanda, tabloya sorgulayarak bakan sosyologların, devletin gücü ve toplumu kontrol altında tutması sorununa daha incelikli bir yaklaşım getirmek amacıyla, şiddetin egemen tanım şekillerinin sunumu ve işlevleri de dâhil olmak üzere, daha farklı düşünme biçimleri geliştirmeleri gerektiğini ileri süren bir bakış açısıyla yazıldı. Sosyologlar, özellikle de devletin müdahale biçimini alttan destekleyen *ahlaki* payandalar ve ayrıca, bu müdahalelerin doğasının tanımlanmasında ve sonra yeniden tanımlanmasında gerici ahlak anlayışlarının oynadığı rol üzerine düşünmek zorundalar. Bir başka ifadeyle, bir polis veya gardiyan cinayete kurban gittiğinde devreye sokuluveren hüzünlü ve dokunaklı sunum şekli (toplumsal düzenin kutsallaştırılmış, ahlaktan asla ödün vermez koruyucuları), devlet baskısının daha da yoğunlaştırılması çabasını meşru gösteriyor. Bu ölümlerin, toplumsal düzenin yapısına ve doğrultusuna yönelik derin ruhsal kaygılar tarafından desteklenen kapsamlı, egemenlik peşindeki toplumsal çöküntü görüşlerinde yankı bulmasıyla, ortaya son derece köklü bir ahlaki süreç çıkıyor. Sonuçta ölümler, sistemin daha yetkeci bir hale getirilmek üzere yeniden düzenlenmesinde merkezi bir rol ediniyor. Devlet kurumları ve görevlilerinin (özellikle de polisler ve gardiyanların) iyilik saçan yapılar ve kişiler olduğu görüşü etrafında bir ortak kanı geliştirmek ve aynı zamanda da, söz konusu görevlilerin, sapkınlardan ve gözü dönmüşlerden gelen bitmek bilmez bir tehlike ile karşı karşıya kalan kişiler olarak algılanmasını sağlamak, bu sürecin çekirdeğini oluşturuyor.

Egemenlik inşasının ahlak boyutundaki bu unsuru, ticari girişimlerin cezadan muaf tutulması tavrında da kendini açıkça gösteriyor. Neoliberalizmin ana sonuçlarından biri de, ticari girişime, toplumun iyiliği ve sağlığı ona bağlıymışçasına, bir ahlaki statü yüklenmesidir. Neoliberalizm bu sonucu, ticari girişimin daha sıkı bir dış denetime tabi tutulması yönündeki baskıyla baş etmekte veya bu baskıyı devre dışı bırakmakta, gerek örtülü gerekse açık bir kaynak olarak kullanıyor. En kaba ifadeyle, ticari faaliyetlerin hesabına eklenen "manevi sermaye", geride kalan otuz yıllık sürede çarpıcı bir gelişme sergilemiştir. Özel sermaye, girişimcilik, refah arayışı ve "pazar", hep kıymeti

kendinden menkul kavramlar haline getirilmiştir. Tıpkı endüstriyel kapitalizmin doğuşuyla eş zamanlı olarak, ücretli işçiliğe, çalışarak para kazanmanın insanları daha iyi hale getirdiği şeklinde bir manevi anlam yüklenmesi gibi, şimdi de giderek artan ölçüde, emeğin faaliyetlerini düzenleyen ve kontrol altında tutan kurumların ahlaki yapılar olarak sunulduğuna şahit oluyoruz. Özel ekonomik faaliyetin bu şekilde kıymeti kendinden menkul hale getirilerek yüceltilmesi; devlete, halka ve en başta da düzenleyici faaliyetlere karşı aralıksız sürdürülen, özel girişimi dizginlerden kurtarma ve riskin değerini artırma savaşıyla kol kola ilerliyor ve devletlerin sermaye karşısında giderek daha kayıtsız bir tavra bürünmesine kısmen açıklık getiriyor.

Sonuç olarak; bize göre sosyoloji, toplumsal adaletle derin bir bağ kurmalıdır. Bunun anlamı, sosyologların, toplumsal hareketlerle aynı doğrultuda konumlanmaları ve halkın mücadelesine sunabileceğimiz katkıların olduğunu kavramalarıdır.[204] Emekçilerin devlet görevlileri kadar saf kurbanlar olmadığı, onlara karşı işlenen suçların daha az dikkati hak ettiği; çünkü onların, sundukları işgücü (dolayısıyla riske maruz kalma durumu) karşılığında ücret aldıkları, en tehlikeli mesleklerin ("gerçek" şiddetle karşılaşan mesleklerin), polislik ve gardiyanlık gibi devlet görevleri olduğu[205] ve benzeri iddialara karşı koymak üzere, herkesin doğruluğuna kandığı şeylere, kabullenmelere ve aldatmacalara meydan okuyan deneysel ve teorik çalışmalar yürütmek de, bu katkının bir kısmını oluşturacaktır. Buna ek olarak, Carlen'in söylediği gibi bu çalışmalar, "halkın 'ahlak'ı tekrar tartışmasını sağlama yönündeki rağbet görmeyen mücadele"nin bir parçası haline de gelmelidir.[206] Bu mücadele, sonunda yine devlet kurumlarınca desteklenen ve yeniden üretilen saçma bir eşitsizlik düzeyi ile sarsılmış ve de bölünmelerle yaralanmış bir toplumda, şiddetin ne anlama geldiği ve nasıl bir tepkiyle karşılanması gerektiği konusunda devletçe tanımlanan ve bir "ortak akıl" oluşturan dilin karşısında, Gramsci'nin "iyi akıl" kavramına uygun düşen toplumsal adaletten ve demokratik hesap verme sorumluluğundan söz ederek çıkılmasını da içeriyor.

NOT

Bu yazıda görüşlerinden faydalandığımız Dave Whyte ve Roy Coleman'a teşekkürlerimizi sunarız.

204 Steve Tombs ve Dave Whyte, "Researching the Crimes of the Powerful: Establishing some Rules of Engagement", S. Tombs ve D. Whyte (der.), *Unmasking the Crimes of the Powerful: Scrutinising States and Corporations*, New York: Peter Lang, 2003, s. 261-272.

205 Joe Sim, "The Victimised State and the Mystification of Social Harm", Paddy Hillyard, Christina Pantazis, Steve Tombs ve Dave Gordon (der.), *Beyond Criminality*, Londra: Pluto, 2004.

206 Pat Carlen, "In Praise of Critical Criminology", *Outlines: Critical Social Studies*, 7(2), 2005, s. 88.

Şiddetin Kurbanları: Toplumsal Cinsiyet Manzarasına Bakış

Lynne Segal

Bundan yirmi yıl önce, maskulinitenin değişime uğrayan biçimleri üzerine bir kitap yazarken; erkeklerin kendi yaşamlarında, ayrıca kadınlar ve çocuklarla kurdukları ilişkilerde ortaya çıkan farklılaşmanın giderek çoğalan kanıtlarıyla karşılaşmak beni hoşnut etmişti. Ancak, cinsiyet hiyerarşisinin bin bir boyutunun sergilediği simgesel ve toplumsal direncin de farkındaydım.[207] Toplumsal cinsiyet manzarasını bugün incelediğimizde, erkeklerin güç ve ayrıcalıklar üzerindeki göreli egemenliğine kadın cephesinden yükselen itirazın gelişigüzel de olsa sürdüğünü; küresel sermayenin kendisinin de, ataerkil geleneklere karşı kadınların giriştiği kimi hareketleri zaman zaman destekler gibi göründüğünü; ancak bunu, sınırları oldukça dar çizilmiş yollardan ve sermayenin verimli işleyişini asla aksatmadan yaptığını görüyoruz. Şurası kesin ki, eski cinsiyet hiyerarşilerinde kaydedilen daralmalar, bariz şekilde düzensiz bir dağılım sergiliyor. Cinsiyet eşitliğini destekleyen kanunlar, kadınlara ödenen saat ücretinin tam zamanlı işlerde bile erkeklerinkinden hâlâ oldukça geride olmasını engelleyememiş olsa ve çoğu sektörde, yarı zamanlı işlerde kadın ve erkek ücretleri arasında çok daha büyük farklar bulunsa bile,[208] kadınların emek piyasasındaki payı, Batı'da daha üst seviyelere ulaşıyor. Ne var ki, görece zengin batı ülkelerinde kadınlar lehine gerçekleşen bu ekonomik ilerlemeye, küresel ölçekte, kadınların ya-

207 Lynne Segal, *Slow Motion: Changing Masculinities, Changing Men*, Londra: Palgrave, 2007 [1990].

208 Britanya'da, kamudaki tam zamanlı işlerde kadınlarla erkeklerin ücretleri arasındaki fark sadece 13 sentin biraz üzerindeyken, yarı zamanlı özel sektör işlerinde yüzde 45'lik korkunç bir uçurum söz konusudur. Equal Opportunity Commission, *Sex and Power: Who Runs Britain*?, Manchester, 2006.

şamlarını işgal eden rahatsızlık verici biçimler eşlik ediyor: yoksullaştırılmış kadın orduları, yuvalarından ve ailelerinden çok uzaklardaki ülkelerde, ev işlerinde ve diğer düşük ücretli, korunmasız kişisel hizmetlerde çalışmak zorunda kalıyor.[209] En önemlisi, cinsiyet eşitliğine giden engebeli yolda kadının yürüyüşü hakkında ne kabul edilirse edilsin, dikkatimizi kadına karşı erkek şiddetinin kökünün kazınmasında kaydedilebilen ilerlemeye çevirdiğimizde mevcut iyimserliğin de bir anda kaybolacağını savunanların sayısı hiç az değil. Erkek şiddetinin ikinci dalga feministler arasında hızla çok önemli bir konu haline geldiği ve onların çetin mücadeleleri sayesinde, kadına karşı şiddetin nihayet siyasi gündemin kilit konularından birine dönüştüğü anımsandığında, bu tablo şaşırtıcı gelebilir.[210]

AİLE İÇİ ŞİDDETİ VE İSTİSMARI GÖĞÜSLEMEK

Bu yazıyı kaleme aldığım 2008 Şubat'ında bir gün, BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon'un, kadına karşı şiddetin sona erdirilmesi amacıyla yine bir kampanya başlatarak, Kadının Statüsü Komisyonu'nun elli ikinci oturumunu açtığını fark ettim. Genel Sekreter, dünya genelinde "Yaşam süresi içerisinde her üç kadından en az biri dayak tehdidi altında yaşıyor, cinsel ilişkiye zorlanıyor ya da başka bir şekilde istismara maruz kalıyor" diyordu.[211] Erkeğin kadına uyguladığı şiddet, küresel ölçekte hâlâ herhangi bir gerileme sergilemiş değil. Zaten, yine cinsiyet ve şiddet ilişkisini konu alan önceki çalışmam ilk kez basıldığında en ağır eleştirileri, maskulinite ile şiddet arasında çözümleyici bir ayrım yapmanın önemi konusundaki ısrarı nedeniyle almıştı.[212] "Maskulinite" denen, erkekliği ifade eden bu oynak, melez, tarihsel koşullara bağlı kimliğin, şiddetle zorunlu bir bağ içerisinde olmadığını savunuyordum. Diğer taraftan, şiddet de erkeklere özgü olmak, maskuliniteyi desteklemek ve savunmak zorunda değildi. Bana göre şiddet kavramı, daha karmaşık çözümlemelerin yapılmasını gerektiriyordu. Aynı şekilde masku-

209 Bkz. örneğin, Barbara Ehrenreich ve Arlie Russell Hochschild (der.), *Global Woman: Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*, Londra: Granta Books, 2003.

210 En bilinen çalışmalardan bazıları: Jocelyne Scutt, *Even in the Best of Homes: Violence in the Family*, Ringwood, VIC: Penguin Books, 1983; Diane E.H. Russell, *Sexual Exploitation*, Londra: Sage, 1985; Jalna Hanmer ve Mary Maynard (der.) *Women, Violence and Social Control*, Londra: Macmillan, 1987; Liz Kelly, *Surviving Sexual Violence*, Cambridge: Polity Press, 1988.

211 BM konuşması, "Kadına karşı şiddeti sona erdirmek için 'bekleyemeyiz' –Genel Sekreter Ban", http://www.un.org/news adresinde mevcuttur.

212 Bkz. Sue Lees, *Ruling Passions: Sexual Violence, Reputation and the Law*, Buckingham: Open University Press, 1997; Jeanne Gregory ve Sue Lees, *Policing Sexual Assault*, Londra: Routledge, 1999.

linite de.[213] Başlıca uygulayıcısı erkekler olan cinsiyet temelli şiddetin yirmi birinci yüzyılda gerilemek bir tarafa, daha da güçlenmiş görünmesi nedeniyle görüşlerim üzerindeki tartışmanın sona ermediğinin farkında olsam da, teorik bakımdan haklı olduğum konusunda ısrarımı sürdürmek isterim. Aradaki bağ gerçekten de güçlenmiş olabilir; ancak bana göre, bugün toplumsal cinsiyet, şiddetin kurbanları ve şiddet arasındaki bağlantı, önceden hiç olmadığı kadar dolaylı hale gelmiş durumda.

Geride kalan yirmi-otuz yıllık sürenin, şiddetin cinsiyet temelindeki analizini derinleştirmenin önemini birçok bakımdan ortaya koyduğunu söylemek mümkün. Erkeklik İncelemeleri hareketi, gelişimi süresince, erkeğin kadına ve çocuğa uyguladığı şiddetin yıkıcı etkilerini açığa çıkarmış; bu şiddetin kökünü kazıma mücadelesine erkeklerin de katılmak zorunda olduğunu göstermiştir. Düşük kayıt altına alma oranlarının, kadına karşı şiddet istatistiklerini oldukça güvenilmez kıldığının çoktandır farkındayız.[214] Ancak yine de, daha sonra tekrar değineceğim iç karartıcı küresel dokuya karşın –ki bu doku içerisinde de sorunu aşmaya yönelik ciddi çabalar ortaya çıkmıştır–, kanıtlar, aile içi şiddette bir gerilemenin yaşandığını söylüyor. Örneğin, Avustralya'da hükümet destekli on yıllık bir çalışmanın ardından, aile içi saldırıya maruz kaldığını bildiren kadınların oranı, 1996'da yüzde 7,1 iken, 2005'te yüzde 5,8'e düşmüştür. Yine ABD ve Kanada'da da, kaynakların, sorunun çözümü yönünde kullanılmasıyla, kayda geçen vaka sayılarında benzer düşüşler dikkat çekmiştir.[215] Kadın ve erkeğin birlikte çaba göstermesi halinde aile içi şiddeti kaçınılmaz kılacak hiçbir etmenin bulunmadığı konusunda ısrar etmek önem taşıyor. Söz konusu umutların altının oyulması doğrultusunda toplumsal cinsiyet tutuculuğunun yeni biçimlerinin muntazaman desteklendiği bir ortamda,

213 Erkeklik İncelemeleri [toplumsal cinsiyet tartışmalarında erkeklik boyutu üzerinde duran, disiplinler arası bir çalışma alanı olup, 1970'lerde, feminizmin kazanımlarına tepki olarak gelişen erkek hakları hareketinin eleştirisi niteliğinde ortaya çıkmıştır –*çev.*]'nin gelişimi sürekli olarak, erkeğin kadına ve çocuğa karşı sergilediği şiddetin yıkıcı etkilerini aydınlığa çıkarmış ve bu sorunu ele almak için yaratıcı yollar peşinde koşan erkeklerin sayısının artmasını sağlamıştır. Bkz. Michael Kaufman, *Cracking the Armour: Power, Pain and the Lives of Men*, Toronto: Penguin, 1993; Michael Flood, "Engaging Men: Strategies and Dilemmas in Violence Prevention Education among Men", *Women Against Violence: An Australian Feminist Journal*, 13, 2002-2003; Robert Connell, Ingeborg Breines ve Ingrid Eide (der.), *Male Roles, Masculinities and Violence: A Culture of Peace Perspective*, Paris: UNESCO Publishing, 2000; Jeff Hearn, *The Violences of Men: How Men Talk About and How Agencies Respond to Men's Violence to Women*, Londra: Sage, 1998; Michael S. Kimmel, "The Gender of Violence", Michael S. Kimmel (der.), *The Gendered Society*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

214 Bkz. Kelly, *Surviving Sexual Violence.*

215 Michael Flood ve Bob Pease, "The Factors Influencing Community Attitudes in Relation to Violence Against Women: A Critical Review of the Literature", Victorian Health Promotion Foundation, Melbourne, 2006; J. Brzozowski (der.), *Family Violence in Canada: Statistical Profile*, 2004, Katalog no. 85-224-XIE, Ottawa: Statistics Canada, 2004.

bu gerçeği kabul etmek giderek daha gerekli hale gelmektedir. Evrimci psikolojiyle paralellik arz eden; üreme yasaları temelinde, erkeklerin şiddet eğiliminin biyolojik olarak programlanmış olduğunu savunan popüler kabulde, bu desteğin en kaba biçimiyle karşılaşıyoruz.

Örneğin Amerikalı popüler bilim yazarı Robert Wright, feminizmin, taraftarlarını "kadın cinselliğine hükmetmeye yönelik 'doğal' erkek dürtüsü"nün evrimsel temeli ile karşı karşıya getiren "öğretisel saçmalıklar"dan arınması gerektiğini söylüyor: "İnsan türünün erkekleri, doğaları gereği baskıcı, hükmedici, şehvet-takıntılı domuzlardır" diyerek, sevimli bir iddiada bulunuyor.[216] Wright'ın *The Moral Animal: Why We Are the Way We Are* [Ahlaki Hayvan: Neden Şimdi Olduğumuz Gibiyiz] adlı kitabı, 1990'larda yıllarca en çok satanlar listelerini süsledi.[217] Benzer fikirlerden ilham alan Martin Daly ve Margo Wilson, ABD'deki cinayetleri ve erkek şiddetini açıklamak için evrim teorisine başvuran psikologların başında yer alan iki isim. Örnek vermek gerekirse, erkeklerin kendi biyolojik çocuklarını değil de karılarını öldürmeye çok daha yatkın oldukları (genetik yakınlık nedeniyle –"akraba seçimi" hipotezlerinin doğal sonucu olarak) gerçeğini; ayrıca, çocukların üvey ebeveynleri tarafından öldürülme ve istismar edilme sıklığının, biyolojik ebeveynlerden gelen şiddet ve istismara maruz kalma sıklığıyla karşılaştırıldığında neden çok daha yüksek olduğunu evrimci psikolojinin açıklayabileceğini ileri sürüyorlar.[218] Bu tip acayip açıklamaların ortak yönü, dayandıkları teorinin açıklık getiremediği şeylerin, açıklama iddiasında bulunduğu şeylerden çok daha fazla olmasıdır: çocuk istismarı ile sonuçlanmayan evlat edinme vakalarının, tersi örneklerin sayısını çok geride bırakmasından tutun da, ABD içerisinde bile, eş cinayeti ve şiddet oranlarında, zengin ve yoksul kentler arasındaki farkın muazzam düzeylere ulaşmasına kadar pek çok şey. Buna ek olarak, gebelik takip görevlilerinin uzun yıllardır sağladığı verilerden yola çıkarak artık çok iyi bildiğimiz üzere, hem ABD hem de İngiltere'de, kadına karşı şiddet birçok zaman kadının hamileliği döneminde *başlıyor*: İngiltere'deki en güncel kayıtlar, saldırıya uğrayan kadınların üçte biri için gerçeğin bu olduğunu söylüyor.[219] Bu psikologların, erkek şiddetinin açıklanmasında "evrimsel kesinlik" savıyla bu kadar sık övünmesini (rekabet içerisinde üreme gücü doğrultusunda) ciddiye alanlara, bir "dişi"nin, hayatını paylaştığı er-

216 Robert Wright, "Feminists Meet Mr. Darwin", *The New Republic*, 28 (Kasım), 1994, s. 34-36.

217 Robert Wright, *The Moral Animal: Why We Are the Way We Are: The New Science of Evolutionary Pscyhology*, New York: Pantheon, 1994.

218 *Martin Daly ve Margo Wilson, Homicide, New York: Aldine de Gruyter, 1988.*

219 *Wyh Mothers Die: The Confidential Enquiry into Maternal Deaths*, HMSO, Kasım, 1998, Sarah Boseley, "Abuse Risk Higher During Pregnancy", *The Guardian*, 24 Kasım 1998, s. 7.

keğe hamile olduğu dönemde rakip erkekler tarafından hamile bırakılamayacağı hatırlatılmalı. Erkeklerin "Darwinci" "akraba seçimi" kurallarına en fazla uyması gereken dönem, kadının, genleri yarı yarıya saldırgana ait bir çocuğu taşıdığı dönem olsa gerektir.[220]

KADINLARDAN GELEN ŞİDDET

İlginç ama, pek çok feministin, erkek şiddetiyle savaşta kadının maddi olanaklarının artmasına paralel olarak ortaya çıktığını düşündüğü ters tepkiyi doğrulayacak şekilde[221], Wilson ve Daly, en azından ABD'de, "kadınların da kocalarını neredeyse aynı sıklıkla öldürdüğünü", karısını öldüren her yüz erkeğe karşılık, yetmiş altı kadının da kocasının canını aldığını vurguluyorlar.[222] Bu iki evrimci psikolog, yine burada da, son birkaç on yıl içerisinde, "kadınlar fiziksel olarak saldırgandır; veya eşleri ve erkek arkadaşlarıyla ilişkilerinde, erkeklerden daha saldırgandır" sonucuna ulaşan iki yüzden fazla araştırmayı bir araya getirerek, egemen görüşle aynı eksende hareket ediyor ve bu görüşün daha da güçlenmesine yardımcı oluyor.[223] *Slow Motion* [Ağır Çekim] kitabımda, bedensel şiddeti başlatanın kadınlar da olabileceğini kabul etmenin önem taşıdığını aklımdan geçiriyordum. Erkek şiddetine karşı yürüttükleri çalışmaları için veri toplarken, kadından gelen şiddeti kesinlikle kapsam dışında tutan çoğu feminist bu kabule rağbet etmiyordu. Bu yaklaşımı izleyen feministler, bugün de söz konusu kabule ancak geçiştirerek değiniyor veya fazla önem taşımıyormuş gibi yaklaşıyorlar. Önemli tarihsel çalışmalarından yararlanabileceğim çok nadir feministlerden biri olan sosyalist Linda Gordon, *Heroes of Their Own Lives* [Kendi Yaşamlarının Kahramanları] *(1988)* eserinde, karşıtına göre daha az incitici etkiler ortaya çıkarmakla birlikte, belli şartlar altında, eşlerine veya çocuklarına karşı bedensel şiddete başvurmaya kadınların da erkekler kadar yatkın olabildiğini belirtiyordu. Gordon, şiddet üzerine çalışmalar yapan (genellikle radikal feminist bakış açısıyla anılan) çok sayıda feminist arasında rağbet görmeyen bir diğer düşüncesinde, yoksulluğun, ayrıca başka maddi yoksunluklar ve

220 Örneğin Randy Thornhill ve Craig Palmer, *A Natural History of Rape: Biological Bases of Sexual Coercion*, Cambridge: MIT Press, 2000; Lynne Segal, "Nature's Way?: Inventing the Natural History of Rape", *Psychology, Evolution and Gender*, 3(1), 2001.

221 *Backlash* [ters tepki] hipotezi, kadının elindeki maddi olanaklar arttıkça, erkeğin ayrıcalıklarını yitirmemek adına şiddete başvuracağını ve bunun sonucunda, kadından erkeğe yönelen şiddetin de artacağını öngörüyor *–çev.*

222 Margo Wilson ve Martin Daly, "Who Kills Whom in Spouse Killings? On the Exceptional Sex Ratio of Spousal Homicide in the United States", *Criminology*, 30, 1992.

223 Martin S. Fiebert, "References Examining Assults by Women on their Spouses or Male Partners: An Annotated Bibliography", *Sexuality and Culture, 8(3-4), 2004*, s. 140.

kültürel kopuşların, kendi başına sorumlu olmasa da, aile içi şiddetle ilişkili olduğuna vurgu yapıyordu.[224]

Bugün, erkek şiddetinin yıkıcı sonuçları ele alınırken kadından gelen şiddet konusunun da tartışmaya açılmasının doğru bir yaklaşım olduğu kesin biçimde ortaya çıkmış bulunuyor. Peki, tam da feministlerin korktuğunu yaparak, erkek şiddetiyle baş etme yolunda kadın için daha fazla maddi olanak isteyen feministlere karşı bu tip verileri kullananların karşısında nasıl duracağız? Michael Kimmer, bu karşı duruşu sergileme çabasındaki toplumsal cinsiyet kuramcılarından biri: kimi kadınların eşlerine ve erkek arkadaşlarına karşı şiddete başvurduğunu kabul etmenin önemini teslim ediyor; ancak kayda değer cinsiyet farklılıklarının hâlâ ayakta durduğunu ve ciddi bedensel yaralanmalara kadınların çok daha açık olduğunun pek çok çalışmayla ortaya konduğunu eklemeyi de unutmuyor.[225] Erkeklerin de şiddetin kurbanı olabildiğini ilk dile getiren kişi olarak, erkek hakları gruplarınca çalışmasından sıkça alıntı yapılan (ayrıca, aynı sebeple feministlerin eleştirilerine maruz kalan) Richard Gelles de benzer bir bakış açısı getiriyor. Erkek ve kadının birbirlerine saldırı rakamlarının kabaca aynı olabileceğine inansa da, bu bilginin, kadınların erkeklerden "yedi kat daha fazla" sayıda ciddi yaralanmaya maruz kaldığı gerçeği ile tamamlanmasının *zorunlu* olduğunu söylüyor:

> Dolayısıyla, erkek ve kadınların birbirlerine uyguladığı şiddet sonucunda ortaya çıkan yaralanmalar incelendiğinde, eşi tarafından "darp edilen" erkeklerle eşi tarafından darp edilen kadınların aynı sayıda olduğunu söylemenin yanlışlığı anlaşılmaktadır. Araştırmalar, darp kurbanlarının neredeyse yüzde 90'ının kadın, sadece yüzde 10'unun erkek olduğunu gösteriyor. İntikam peşinde koşan vahşi kadınlarla ilgili sinema betimlemelerini bir kenara bırakırsak… erkeğini sinsice izleyip vahşice öldüren ve sonra da çocukları için aynı sonu hazırlayan çok az sayıda kadın vardır. Eşe karşı zarar verici şiddetin en vahşi, dehşet verici ve sürekli biçimlerinin öncelikli failleri erkeklerdir.[226]

Bugünlerde kadınların şiddet gösterileri daha fazla dikkat çekse de, hem heteroseksüel hem de lezbiyen ilişkilerde (bu noktayı göz ardı edersek, feministlerin şiddetle ilgili savları, geçerliliğinden kaybedecektir), eşinin öfkesi ve

---

224 Linda Gordon, *Heroes of Their Own Lives*, New York: Viking, 1988. Gordon'un çözümlemesi, Murray Strauss, Richard Gelles ve Suzanne Steinmetz, *Behind Closed Doors: Violence in the American Family*, New York: Doubleday, 1980 gibi merkezde yer alan sosyolojik araştırmalar ve P.C. McKenry ve S.J. Price (der.), *Families & Change: Coping with Stressful Events and Transitions*, Thousand Oaks: Sage, 2005 gibi takip eden sosyolojik incelemelerin çoğu ile uyumluluk sergiliyordu.

225 Michael S.Kimmel, "'Gender Symmetry" in Domestic Violence: A Substantive and Methodological Reseach Review", *Violence Against Women*, 8(11), 2002, s. 17.

226 Rchard J. Gelles, "Domestic Violence: Not an Even Playing Field", http://thesafetyzone.org/eveyone/gelles.html. Ayrıca bkz. Richard J. Gelles, "The Hidden Side of Domestic Violence: Male Victims", *The Women's Quarterly*, 22, 1999.

hâkimiyet altına alma çabası sonucu ciddi yaralanmalara maruz kalan kişilerin çok baskın çoğunluğunu kadınların oluşturduğu sonucuna varmak son derece mümkün.[227]

Vurgulanması gereken şudur ki, kadın saldırganlığının varlığını kabul etmek, "maskulinite"nin, kadınlar üzerinde bedensel güç, saldırganlık ve egemenlik uygulamalarıyla ifade bulduğu gerçeği ile hiçbir şekilde çelişmez. Toplumsal cinsiyet kuramcılarının onlarca yıldır göstermekte olduğu gibi, "erkeklik"lerini ispatlamak istediklerinde erkeklerin yapmaları gereken şey, buyurucu ve güçlü görünmektir; bu bebeklikten itibaren kafalarına yerleşir.[228] Bu yapının, dille birlikte kendiliğinden geldiğini fark etmek için tam bir Lacancı olmak gerekmez. Bu çerçevede, oldukça önemli kültürel farklılıklara karşın, erkeğin saldırgan tutumunun çeşitli biçimlerini ve ayrıca bu saldırganlığın sıkça ortaya çıkardığı daha ileri düzey şiddet uygulamalarını tetikleyen ve aslında ayakta tutan belli bir toplumsal cinsiyet dinamiğinin altını çizmek güç değildir. "Maskulinite"nin; uygulayıcılarına belli bir konum ve güç bahşettiği sanıldığından, kadına hükmetme yoluyla erkeklik hissini ayakta tutma hakkını kendinde görmek ve psikolojik olarak da kadınların itaatkârlığının ortaya çıkaracağı güç duygusuna sırtını dayamak, erkekler için çok daha olasıdır. Üstelik, kimi erkekler ileri derecede cinsiyete dayalı ortamlarda yaşamış ve bu ortamlarda erkek şiddetinin en sert biçimleriyle karşılaşmıştır. Dolayısıyla, toplumsal yoksunluk durumları ve karmaşık kültürel farklılıklarla daima etkileşim içerisinde olan, hangi erkek çocuklarının, hangi erkeklerin şiddete daha büyük yatkınlık sergileyeceğini belirleyen çeşitli cinsiyet temelli biçimlenmeler mevcuttur. Bu arada, bu yatkınlığa sahip çocuklar ve erkeklerin kendileri de, kendi sosyal çevrelerinde yer alan diğer erkeklerin, örneğin, maskulinitenin bahşedeceği sanılan saygınlık ve toplumsal konumu elde etmede en geride kalanların hışmına uğrama konusunda en büyük risk altında bulunacaktır.

Erkek çocukların ve yetişkin erkeklerin toplumdaki diğer erkeklerden gördüğü zararın görece düşük ilgi topluyor olması da oldukça ilginç. Sanki erkek şiddeti, yalnızca kadınlara veya homoseksüellere yöneltildiğinde gerçek "şiddet" sayılıyormuş gibi davranır ve bu tablonun yarattığı dehşete dikkat

227 Bkz. John Archer, "Sex Differences in Aggression Between Heterosexual Partners: A Meta-Analytic Review", *Psychological Bulletin*, 126, 2000; Sandra Lundy, "Abuse That Dare Not Speak Its Name: Assisting Victims of Lesbian and Gay Domestic Violence in Massachusetts", *New England Law Review*, 28 (Kış), 1993; Teresa Scherzer, "Domestic Violence in Lesbian Relationships: Findings of the Lesbian Relationship Research Project", *Journal of Lesbian Studies*, 2(1), 1998; Lori B. Girschick, *Woman-to-Woman Sexual Violence. Does She Call it Rape*?, Boston: Northeastern University Press, 2002.

228 Anılabilecek binlerce kaynak arasından, R.W. Connell'in kusursuz metinlerini seçmek istiyorum: *Gender and Power*, Cambridge: Polity Press, 1987 ve *Masculinities*, Cambridge: Polity Press, 1995.

çekmezsek, maskulinitenin hâkim anlayış biçimleriyle sıkça ilişki içerisinde olan hastalıklı durumları günyüzüne çıkarmanın yollarından birini atlamış oluruz. Yoksulluk, kültürel altüst oluş ve genel stres arasındaki etkileşimleri inceleyenler, bu etmenlerin erkek şiddetini doğrudan açıklayamadığını, ancak şiddetin ortaya çıkma sıklığı ve en olağan kurbanları konusunda bir şeyler söylediğini belirlediler.[229] Maskulinetinin bazı boyutlarının olumlanması yaklaşımının, belli zamanlarda ve yerlerde rutin şiddet uygulamalarının tuzağına nasıl düştüğünü, özellikle de tecavüz ve cinsel zorlama olgularına dönüp baktığımızda daha da açık biçimde görüyoruz.

TECAVÜZ TARTIŞMALARINI YENİDEN DÜŞÜNMEK

İkinci dalga feminizm; kadın aktivistlerin, mücadeledeki kenara itilmiş konumları ile 1960'lar alternatif basınının kaba cinsiyetçiliğini ilişkilendirmeye başlamasıyla, insan hakları, savaş karşıtlığı ve cinsel özgürlük siyasetinin içerisinden çıktı. 1968 yılında Alman SDS'nin[230] bir konferansında ortaya atılan "sosyalist önderleri burjuva penislerinden kurtarın!" sloganı, Helke Sander ve diğer kadınların, radikal öğrenci hareketi içerisindeki erkek yoldaşlarına seslenişiydi.[231] Ancak, feministlerin cinsel hazzın ve ilişkilerin yeni yollardan tanımlanması ve bunlardan zevk alınması şeklinde açıklanan başlangıçtaki isteği, çok kısa sürede, erkeklerin bir kısmının cinsel açıdan kendilerine hâkim olamaması ve cinsel saldırganlığı sorununu tartışmanın ön planına çıkardı. (Erkeklerin cinsel saldırganlığı elbette çocuk istismarını da içerir. Ancak, olguyu bu şekliyle irdelemek, konuyla ilgili, fakat bir hayli farklı bir dizi tartışma açacak ve ben bu başlığı burada incelemek için yeterli alana sahip değilim.[232]) Dolayısıyla feministler en baştan itibaren; tecavüzle ilgili, kadın kurbanı sürekli devre dışı bırakan ve hor gören, gerçeklikten uzak söylencelerle uğraşmak zorunda kaldı. Susan Brownmiller'ın *Bizim İsteğimize Karşı: Erkekler, Kadınlar ve Tecavüz* (1975) kitabı, tecavüz konusunda 1970'lerden sonra yazılan en etkili feminist metin olarak ortaya

229 B. Pressman, "Violence against Women: Ramifications of Gender, Class and Race Inequality", M.P. Mirkin (der.) *Women in Context: Toward a Feminist Reconstruction of Psychotheraphy*, New York: Guilford Press, 1998; R. Carillo ve J. Tello (der.), *Family Violence and Men of Color: Healing the Wounded Male Spirit*, New York: Springer Publishing Company, 1998; C.K. Ho, "An Analysis of Domestic Violence in Asian American Communities: A Multicultural Approach to Counseling", L.S. Brown ve M.P. Root (der.), *Diversity and Complexity in Feminist Theraphy*, New York: Haworth Press, 1996.

230 Sosyalist Öğrenciler Birliği –*çev.*

231 Bildiren Renny Harrigan, "The German Women's Movement and Ours", *Jump Cut: A Review of Contemporary Media*, 27 Temmuz, 1982, s. 42-44.

232 Konuyla ilgilenenler için, bkz. örneğin Anne Cossins, *Masculinities, Sexualities, and Child Sexual Abuse*, Boston: Kluwer Law International, 2000.

çıktı.[233] Ancak, feminist düşüncenin simgesel bir örneği gibi görülse de, New Yorklu radikal feminist aktivist Brownmiller'ın sunduğu tecavüz çözümlemesinin kimi boyutları, feminist düşünce içerisinde bile daima tartışmalıydı. Kendilerini o dönemde sosyalist feministler olarak tanımlayanlar, genellikle cinsel şiddet için daha karmaşık bir çözümlemeyi benimsemeyi tercih ettiler ve Brownmiller'ın, tecavüzün değişmeyen, tarih üstü bir doğaya sahip olduğu yönündeki toptancı tavrını (*tüm* erkeklerin *tüm* kadınları bir korku durumu içerisinde tutmasına yarayan bilinçli bir sindirme süreci) reddettiler.[234]

Ne mutlu ki, Joanna Bourke kısa süre önce tecavüzün tarihini ve çağımızdaki doğasını kapsamlı şekilde ele alan bir çalışma yaptı ve yine cinsel şiddetin failleri üzerine odaklandı.[235] Britanya, ABD ve Avustralya'da derlenen veriler üzerinde yürüttüğü titiz bir araştırmayla, bir kadının kendi isteği olmadan tecavüze uğrayamayacağı düşüncesinin son döneme kadar ne kadar yaygın olduğu gerçeğini, verdiği çok sayıda örnekle ortaya koydu. "Bir kılıcı hareket eden bir kına sokmak" olanaksızdır diyen eski hukuki klişe, yirminci yüzyılda, kadın tecavüz kurbanlarının, başlarına gelene bir şekilde davetiye çıkardığını ileri süren popüler Freudcu bayağılığa evrildi. Resmi daha da çetrefilli hale getirecek şekilde, bir yandan dünya yalan yere "tecavüz" diye haykıran kadın yığınları hakkında uyarılmaya çalışılırken, öte yanda aynı şoven düş gücü, "karanlıktan çıkıp gelen ve savunmasız kadınları çöküşe götüren şehvet düşkünü zamparaların" yarattığı yaygın tehlikenin dört bir yanda kol gezdiğini söylüyordu. Bourke'un gözler önüne serdiği gibi, birbiriyle çelişen bu söylencelerin altında, hem masumiyet varsayımları, hem de daima beklenen suç söz konusu olduğunda, belli mantıksal bağlar yatıyordu. Kimi kurmacalar, siyah adamdan veya içimizdeki esmer yabancılardan korunmaya gereksinim duyan genç, lekesiz ve "daima masum" beyaz bakire etrafına inşa edilirken[236], bazıları da kendini korumak için oldukça zayıf olan kadının, özellikle de çalışan kadının, "kendine tecavüz edilmesi" konusunda davetkâr görünebileceği ve hatta, tecavüzcüyü haksız bir şekilde suçlamakla itham edilebileceği iddiasını ortaya atıyor. Bourke'un, tecavüzün doğasıyla ilgili bu güncel araştırmasını tetikleyen şey, faillerin engellenmesi ve cezalandırılması konusunda sergilenen sonsuz fiyasko olmuş. En azından Britanya'da, feministlerin sorunu günyüzüne çıkarmasının ardından geçen otuz yıllık sürede, bu tablonun iyileşmek bir tarafa, daha da kötüye gittiği

233 Susan Brownmiller, *Against Our Will: Men, Women and Rape*, New York: Simon and Schuster, 1975.

234 Aynı eser, s. 15. Benim kendi eleştirilerim için bkz. Lynne Segal, *Straight Sex: Rethinking Sexual Pleasure*, Berkeley: California University Press, 1994.

235 Joanna Bourke, *Rape: A History from 1860 to the Present*, Londra: Virago, 2007.

236 Aynı eser, s. 95-96.

gözleniyor: kayıtlara geçen tecavüz vakaları arttıkça, mahkûmiyet oranları düşüyor. 1970'lerde her üç davada bir mahkûmiyet kararı çıkarken, günümüzde oran yirmide bire geriliyor.[237] İlginçtir ki, ABD'de durum aynı paralelde ilerlemiyor ve mahkûmiyet oranları sürekli yükseliyor.[238] Günümüzde tecavüzün ideolojileri genellikle, saygı duyulan bilimsel ambalajlar içerisinde sunuluyor. En sinir bozucu örnek yine evrimci psikoloji cephesinden geliyor. Anlayışın önde gelen iki Amerikalı savunucusu Randy Thornhill ve Craig Palmer, türlerin (böceklerden en tepeye kadar) erkek bireylerinin, uygun dişilerden onay alamamaları halinde, tohumlarını yaymak amacıyla şiddet kullanma konusunda kalıtımsal bir yatkınlığa sahip olmalarını sağlayan bir "tecavüze uyum" mekanizmasıyla doğduğunu ileri sürerek, tecavüz için kendi "doğallık" öykülerini anlatıyorlar.[239] Benim ve başka pek çok kişinin çeşitli yerlerde defalarca dile getirdiğimiz üzere, bu kuram aslında eleştirilmeyi bile fazla hak etmiyor.[240] Thornhill'in, bir bokböceği olan akrep sineği üzerinde yürüttüğü insanbiçimci çalışma temelinde, faile "üreme avantajı kazandırdığı" için tecavüz yatkınlığının doğuştan geldiği savı, insanlar söz konusu olduğunda, tecavüz vakalarıyla ilgili bilinen gerçeklerin hemen hiçbirine açıklama getiremiyor: tecavüz suçu genellikle, cinsel eşe sahip erkekler tarafından işleniyor; nadiren hamilelikle sonuçlanıyor; hamile kalamayacak kadar genç ya da yaşlı kadınlar da tecavüz kurbanı olabiliyor; erkekler arasında da tecavüz olaylarına çok sık rastlanıyor.[241]

Evrimci psikoloji, cinsel saldırıların karmaşık yapısını, kimi az kimi ise çok basite indirgeyen ve saptıran teorik yaklaşımların belki en yıkıcısı, ama bu konuda yalnız değil. En azından kısa süre öncesine kadar, psikiyatrlar ve özellikle de psikanalizin yetersiz türlerini temel alanlar, tecavüz suçlarının mazur gösterilmesinde yıllar boyu rol oynadılar. Örneğin Bourke, ABD'li psikiyatr Warren Willie'nin 1960'larda tecavüzcüler üzerinde yürüttüğü, suçun kadın kurbanlara da yüklenebileceğini ileri süren çalışmalardan şu alıntıyı yapıyor: "Bu vakalarda sıkça olabildiği gibi, kurbanın davranışları, saldırının hedefi olmaya yönelik bilinçsiz bir arzunun kimi ipuçlarını açığa vuruyor".[242] Willie'ye benzer bir yaklaşım sergileyen Californialı psikiyatr

237 Liz Kelly, Jo Lovett ve Linda Regan, *A Gap or a Chasm? Attrition in Reported Rape Cases*, Home Office Research Study, 293, Londra, 2005.

238 ABD Adalet Bakanlığı Adli İstatistikler Bürosu, *Crime and Justice in the United States and in England and Wales, 1981-96*, http://www.ojp.gov/bjs adresinde bulunabilir.

239 Thornhill ve Palmer, *A Natural History of Rape*.

240 Segal, "Nature's Way?".

241 Aynı eser; J. Burr, "Review Essay: 'Sex, Lies and Scorpionflies. The Problem of Evolutionary Psychology in Understanding Rape'", *Psychology, Evolution & Gender*, 2(2), 2000.

242 Bourke, *Rape*, s. 138.

Sheldon Kardener da 1975 yılında (yani kadın özgürleşmesinin altın çağında), feministlerin aslında bilfiil cinsel saldırıya uğrama peşinde olduklarını, kışkırtıcı bir tarza giyindiklerini, "'tecavüz' diye haykırırken haklı olabilmek" uğruna, "erkeğin ilgisini kendi üzerlerine çekerek en olumsuz beklentilerini" gerçeğe dönüştürmek istediklerini yazıyordu.[243]

TECAVÜZÜN KÜLTÜREL PAYANDALARINA KARŞI DURMAK

Bourke, cinsel şiddetin tarihsel plandaki bütünlüğünü ve Batılı toplumların bu suçu ortadan kaldırma konusunda sergilediği beceriksizliği bir kenara yazarken, bu şiddet türünün hiçbir şekilde doğal ve önlenemez olmadığı konusunda da ısrar ediyor. Çalışmasında vardığı sonuca göre, cinsel saldırı hep bildiğimiz biçimde ve boyutta varlığını sürdürüyor, çünkü tecavüz hâlâ kültürün kuluçkası tarafından meydana getiriliyor ve sonra da mazur görülüyor. Bourke'un kitapları, tecavüzcüleri bağrında büyüten veya koruyan toplumsal kurumları bize gösterirken, işe aile içi şiddetle başlıyor. Farklı araştırmalar kadınların yüzde 8'i ila 14'ünün eşlerinin tecavüzüne uğradığını ortaya koyarken, bazı çalışmalar da sanılanın aksine, diğer tecavüz kurbanlarına göre eşlerin daha fazla bedensel hasara maruz bırakıldığını söylüyor.[244] Evlilik içi tecavüz, Britanya'nın her bölgesinde nihayet 1992 yılında suç olarak kabul edildiyse de; hâlâ (medya korkusuna rağmen) cezai takibata tabi tutulması en güç istismar biçimlerinden biri durumunda.

Cinsel zulmün daha iyi bilinen uygulama alanlarından birini de askeri kültür oluşturuyor. Vietnam'da, tecavüz etme ve sonra da kurbanın uzuvlarını kesme vahşetinin kitlesel uygulanışı, Hollywood'un konuyu işlemesi sayesinde toplumsal hafızamızda yer etti. Ancak; askeri eğitimlerde rutin olduğu üzere, erkeklik duygusunun cinsel baskıcılığın harcına sistematik bir şekilde katılması gerçeğinin çok daha az farkındayız. Bourke'a göre, çatışma alanlarında toplu tecavüzlerin ortaya çıkmasına neden olan tek şey savaş zamanlarında askerlerin saldırganlığa kışkırtılması değildir; erkeklerin kendi kırılganlıkları ve zayıflıkları, özellikle de "o biçim" veya "korkak tavuk" olarak etiketlenme korkuları, tablonun açıklanmasında önemli paya sahiptir. Öte yandan, cinsel şiddetin kurumsallaştığı alanlardan biri de, kimi hapishane kültürleridir. Savaş dönemlerinde cinsel istismara konu edilen kadın bedenleri, başta ABD olmak üzere, hapishane hücrelerinde ve koridorlarında,

243 Sheldon Kardener, "Rape Fantesies", *Journal of Religion and Health*, 14(1), 1975, s. 55.

244 Patricia Weiser Esteal, "Survivors of Sexual Assault: An Australian Survey", *International Journal of the Sociology of Law*, 22(4), 1994, s. 337-338; A. Myhill ve J. Allen, *Rape and Sexual Assault on Women: The Extent and Nature of the Problem –Findings from the British Crime Survey*, Home Office Research Study, 237, Londra, 2002.

sayısız erkeğin kaderinde yankısını bulur. ABD hapishanelerinde erkeğin erkeğe tecavüzü yaygın olarak ortaya çıkmakla kalmaz; mahkûmların başka mahkûm grupları tarafından tekrar tekrar toplu tecavüze maruz bırakılması şeklinde de kendini gösterir.

Tüm erkeklerin tecavüzcü olmadığı muhakkak. Fakat, erkeklerin işlediği cinsel suçların hafife alınması, aslında erkeklerin de tecavüze uğrayabileceği gerçeğinin perdelenmesine yardımcı oluyor. En azından, erkekliği bir başkasının bedenine "girme" eylemi; ya da edilgen değil, başkaları üzerinde "etkin" ve hâkim bir cinsel zevk arayışı şeklinde tanımlayan bakış açısının olumlandığı kültürlerde, erkekler de tecavüze karşı herhangi bir kadın kadar savunmasız kalabilir. Çelişkili ama, Bourke'un da önümüze serdiği gibi, tutuklanıp hapse düşen tecavüzcüler oradaki mahkûmlar tarafından genellikle aşağılanırken, hapishanedeki tecavüzler için tam tersi geçerlidir: "Eğer hapishanede birinin ırzına geçtiysen, bunu göğsünde şeref madalyası gibi taşırsın."[245] Bunun gerçekte, ilgili hapishane yöneticilerinin aldırış etmediği ve temelde kültürel bir konu olduğu, erkek tecavüz kurbanlarının sayısının Britanya'da ABD'ye göre çok daha düşük olduğunu söyleyen Britanya hapishane araştırmalarıyla da onaylanıyor. (ABD'de tecavüz suçundan tutuklamaların artmasının cezaevindeki vakalara etki etmediği son derece açıktır; zira, cezaevlerindeki tecavüz olayları nadiren kayıtlara geçmektedir). Kadınların sergilediği aile içi şiddetle ilgili görmezden gelme durumunu çok geride bırakacak şekilde, erkeklerin de tecavüz kurbanı olduğu gerçeğini kabullenmede gösterilen müthiş isteksizliğe, kadınları tecavüzcü olarak tanımlamanın yol açtığı rahatsızlık da eşlik ediyor. Ebu Garib'de Iraklı erkekleri cinsel açıdan taciz eden Lynndie England örneği, bazı kadınların da erkekleri (veya belki de kadınları) cinsel yoldan istismar etmekten zevk aldığını anlamamızı sağlayabilir. Günümüzde, hapse gönderilen tecavüzcülerin yalnızca yüzde 1'i kadın. Ne var ki, ABD hapishanelerinden toplu ve bireysel lezbiyen tecavüz haberleri geliyor ve çeşitli araştırmalarda, cinsel taciz bildiriminde bulunan erkek çocuklar ve yetişkin erkeklerle ilgili vakaların yüzde 6'sı ila 24'ünde, tacizcinin kadın olduğu görülüyor. Kesin rakamlar ne olursa olsun, etkin maskulinite ve edilgen feminite ikilisini onaylamaktan memnuniyet duyan kültürel sanı, gerçeği yansıtmıyor. Çok açık ki kadınlar da kendilerine özgü aşağılama biçimlerine sahipler. Yine Bourke'a dönüyoruz:

> Erkek gardiyanlar, botlarıyla erkek mahkûmların üzerinde tepinir, onları duşta ırzlarına geçmekle tehdit eder ve makatlarına fosfor lambaları sokarken, kadınlar da aybaşı sıvılarını üzerlerine atıyor ve ağır ağır soyunuyorlardı. Kadınlar tarafından cinsel boyut kazandırılan taciz, kadınsı stratejilerin aşk ve baştan çıkarma gibi cephaneliklerinden gelen ayırt edici özelliklere sahipti. Kadın tecavüz

245 Bourke, *Rape* s. 348.

> faillerinin tek yaptığının basitçe erkekleri taklit etmek olmadığı, onların da güç ve cinsellikle ilgili kendi kadınsı fantezilerini hayata geçirdikleri iddiasını ciddiye almalıyız.[246]

Bourke'un, bedensel istismarın yöntemlerinde, kurbanlarında, faillerinde ve uygulama yerlerinde gözlenen çeşitlilikle ilgili kapsamlı araştırması, "tecavüz" sözcüğünün içeriğinin ne şekilde değişikliğe uğradığını ve günümüzde nasıl çok daha geniş ve tartışmalı hale geldiğini tek başına açıklıyor. Tecavüzü, penisin vajinaya zorla girişi olarak algılayan bakış açıları, en standart tecavüz senaryosu söz konusu olduğunda bile, zora dayalı cinsel ilişkide olup bitenlerin büyük kısmını yanlış yorumlamaktadır.

Cinsel suçları anlamaya çalışanların onlarca yıl önce vurgulamaya başladığı gibi feminist yaklaşıma yanıt olarak tecavüz; pek çok unsuru bir arada barındıran, melez bir olgudur.[247] Cinsel taciz pek çok farklı anlama gelebilir: cinsel uyarılmanın dizginlerinden boşanması; kimliğin korunmasına ve zayıflık korkularına dair çeşitli biçimler; öfke, saldırganlık ve intikam duygularının dışavurumu; güç ve hâkimiyet isteği; tüm bunların veya herhangi bazılarının farklı bileşimleri ve dahası. Elbette, erkek faillerin sayısının kadın faillere göre çok çok yüksek olması, kimliğin korunmasının sapıkça bir biçimi olan cinsel zorlama ile, erkeklerin erkeklikle ilgili bazı takıntıları arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koyuyor ve aynı zamanda, erkekliği öz denetim, sorumluluk, iyi yüreklilik, diğer kişilerin, özellikle de korunmasız olanların gözetilmesi şeklinde tanımlayanları da yalancı çıkarıyor. Yine de, şiddetin toplumsal cinsiyet temelindeki çok bileşenli yapısının anlaşılabilmesi için, her şeyden önce "güç" veya "tahakküm" ile "maskulinite" arasındaki tüm tanımlayıcı bağlara ve ayrıca, "feminite"nin de simgesel olarak tam tersi tarafa sıkıştırılmasına karşı çıkmamız gerekiyor. Nicola Gavey'in, itaatkâr, yoldan geçen herhangi bir erkeğin baskıcı cinsel arzularına boyun eğmeyi bekleyip duran genç kadına ilişkin söylem ve betimlemenin altında yatan çağdaş senaryoyu inceleyerek ortaya koyduğu çözümlemeye göre, "tecavüzün ana kültürel payandası" da sözcüklerin anlamlarındaki işte bu ideolojik saptırma eliyle temin ediliyor.[248] Bu çerçevede, bu kadar fazla sayıda erkeğin yeni "sertleşme işlev bozukluğu" hastalığından muzdarip olduklarını sanmaları ve Pfizer'ın kârını katlamaları hiç şaşırtıcı değil.[249]

---

246 Aynı eser.

247 Örneğin bkz. A. Nicholas Groth, H. Jean Birnbaum ile birlikte, *Men Who Rape: The Psychology of the Offender*, New York: Plenum Press, 1980.

248 Nicola Gavey, *Just Sex: The Cultural Scaffolding of Rape*, Londra: Routledge, 2005; Meika Loe, *The Rise of Viagra: How the Little BLue Pill Changed Sex in America*, New York: New York University Press, 2004.

249 Loe, *The Rise of Viagra*.

Ancak, cinsiyet temelli kimlik payandasının etkilerine; bu payandanın cinsel baskıcılığa eşlik eden sorunlara yönelik alışıldık aldırmazlığına karşı durmak istiyorsak, tecavüzün kültürel desteklerini görmezden gelen tüm indirgemeci yaklaşımları sorgulamak zorundayız. Görmüş olduğumuz gibi, erkeğin "biyolojisi" ile ilgili söylenceler ve normal erkeklerin uymakta çok zorlanacakları, uydurma üreme "yasaları", ayrıca dikkati failden kurbana ya da başka bir "suçlu" kadına, örneğin anneye yönelten tüm mazeretler buna dâhildir. Bu aynı zamanda, kimi feminist şiddet karşıtlığı avukatlarınca ortaya atılan söylencelere karşı savaş vermek anlamına gelmektedir. Bourke ile birlikte ben de, geçmişte Susan Brownmiller ve bugün de Cathrine MacKinnon ile onun etkisi altındaki pek çok feminist tarafından desteklenen "tüm erkekler ya tecavüzcüdür, ya tecavüz fantezilerine sahiptir ya da tecavüz kültüründen yararlanır" savının tamamen hatalı olduğunu düşünüyorum.[250]

Andığımız bu son yaklaşıma da başka tecavüz söylenceleri ile birlikte karşı durma ihtiyacını hissetmemizin nedeni, kadın ve erkek şeklinde iki karşıt kampa ayrılmış toplumsal cinsiyet yapısıyla mücadele etmek yerine, bunu inatçı bir hatayla kabul ediyor oluşudur. Erkeklerin büyük kısmı tecavüzcü değil; az sayıda kadın tecavüze uğruyor ve kadınlar da potansiyel tecavüzcü konumunda; erkekler ve kadınlar tecavüze karşı eşit derecede savunmasız. Öyleyse, taciz eylemlerinin ardında neden kesin ve değiştirilemez yapıların bulunduğunu düşünelim ki? Meşaleyi kendinden önceki silah arkadaşı Andrea Dworkin'den teslim alan MacKinnon'un iddiasına göre, bozulmaya uğramamış bir kadının penceresinden bakıldığında, karşıcinsle isteğe bağlı olarak gerçekleştirilen cinsel birleşmeyi, zora dayalı cinsel birleşmeden ayıran pek bir şey yok: "Liberal görüşlü kitaplarda aşk ve romantizm olarak görünen şeyin, feminist bakış açısında kin ve nefretten çok az farkı vardır".[251] Karşı cinsle birleşmenin sunduğu hazzı olumlamayı imkânsız kılan bu tip tuhaf iddialara karşı, cinsel şiddet tezahürlerinin zamana ve mekâna göre çok büyük değişiklikler sergilediğini belirtmeye devam etmeliyiz. Kadınlar için en büyük risk etmeni, kuşkusuz ki içinde bulunduğu toplumsal ortamda gözlenen cinsiyet eşitsizliğidir ve bu eşitsizlik genellikle erkeğin cinsel haklarıyla ilgili sanılar ve erkeğin cinsel baskıcılığına karşı yüksek hoşgörü ile birlikte kendini gösterir. En önemli ikinci risk etmeni durumundaki yoksulluk ve toplumsal kopuşların, çoğu zaman belli şiddet kültürleriyle bir arada yeşerdiği görülür. Ancak, şiddet kültürleri zirve noktalarına hep savaş alanlarında veya ötekilere kıymanın yasal sayıldığı benzer ortamlarda ulaşır.[252]

250 Bkz. Bourke, *Rape*, s. 7-8.

251 Catharine MacKinnon, "Not a Moral Issue", MacKinnon, Feminism Unmodified: *Discourses on Life and Law*, Londra: Harvard University Press, 1987, s. 149.

252 Bkz. örneğin, E.G. Krug ve diğerleri (der.), *World Report on Violence and Health*, Geneva: World Health Organization, 2002.

Tecavüzü kışkırtan tarihsel durumsallıkları ve çeşitli toplumsal konumları kavramak, cinsel şiddetten uzak bir geleceğin kurulması yolunda mücadele eden feministlere erkeklerin de katılmasının mümkün olduğu konusunda Bourke'un iyimser kalmasını sağlıyor. Bence de Bourke haklı. Ama ne yazık ki ben, göğüs germemiz gereken çok sayıdaki engelin, içinde bulunduğumuz yeni yüzyılda küçülmek bir tarafa, daha da büyüdüğünü gözlemliyorum.

KÜRESEL PLANDA SAVUNMASIZLIK VE ERKEKLİK

Bireyler arası şiddetin değişen modelleri küresel ölçekte değerlendirildiğinde, iyimser olmak yerine kasvete kapılmak için daha fazla nedenimiz var. Bir yanda, yukarıda da gördüğümüz gibi, bireyler arası şiddet son on beş yıldır geniş tabanlı bir kültürel mahkûmiyetle karşılaşıyor ve sayısız kampanya grubu, sivil toplum örgütü, internet sitesi ve diğer toplumsal aygıtlarla kaynaklar, erkeğin kadına karşı şiddetine yönelik farkındalığı yükseltiyor; bu şiddet türüyle mücadele için yeni eğitim programları yürütüyor.[253] Diğer yanda ise, eşitsizlik küresel planda derinleşiyor ve kendini güvensiz, kızgın hisseden erkeklerin sayısında müthiş bir artış ortaya çıkıyor.[254] Üstelik, ABD'nin mevcut emperyal egemenliğinde, yirmi birinci yüzyılın başı, hiç bitmeyecek savaşlara dair korkunun yer ettiği bir çağın kapısını açıyor.[255] Halk ayaklanmaları ve militarizm, hep maskulinitenin daha da vahşi ifade ediliş biçimlerinin yüceltilmesi ile ilişki içerisinde gelişir ve beraberinde, eşe karşı tacizde gözlenen acımasız bir artışı da getirir. Bu gerçek, Susan Jeffords'un ve Cynthia Enloe'nin savaş alanlarında ve ötesinde doğan kaba, saldırgan maskuliniteyle ilgili çalışmalarında, ayrıca en güncel ve ürküntü verici olarak da UNESCO'nun raporlarında, savaşa katılanlar ve savaştan dönenlerin maruz kaldığı etkilerin titizlikle ortaya çıkarılması yoluyla tespit edilmiştir.[256]

253 Örneğin bkz. David Morgan ve Monica Wilson, "Working with Men who are Violent to Partners –Striving for Good Practice", Hazel Kemshall ve Jacki Pritchard (der.), *Good Practice in Working with Violence*, Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 1999; Margaret Cameron, "Young Men and Violence Prevention", Trends and Issues in Crime and Criminal Justice No. 154, Australian Institute of Criminology, Canberra, 2000.

254 Christine Adler, "Explaining Violence: Socioeconomics and Masculinity", D. Chappell, P. Grabosky ve H. Strang (der.), *Australian Violence: Contemporary Perspectives*, Canberra: Australian Institute of Criminology, 1991.

255 Carolyn Nordstrom, *Shadows of War: Violence, Power, and International Profiteering in the Twenty-First Century*, Berkeley: University of California Press, 2004.

256 Susan Jeffords, *Remasculinization of America: Gender and Vietnam*, Bloomington: Indiana University Press, 1989; Cynthia Enloe, *Maneuvers: The International Politics of Militarizing Women's Lives*, Berkeley: University of California Press, 2000; Ingeborg Breines, Robert Connell ve Ingrid Eide (der.), *Male Roles, Masculinities and Violence: A Culture of Peace Perspective*, Paris: UNESCO, 2000.

Savaş alanlarından gelmeyen, ancak savaşlara da hazırlıklı olan Susan Faludi, son kitabı *Terör Rüyası*'nda (2007), El-Kaide'den ilham alan 11 Eylül saldırılarına Amerikan medyasının verdiği coşkun tepkiyi gözden geçiriyor.[257] Faludi'nin gösterdiği gibi bu tepki, karılık veya annelik rollerini kanaatkârca benimsemiş kadınlar tarafından beslenme ihtiyacı içerisindeki gerçek Amerikan erkekliğinin onarılmasına yönelik yaygın bir çağrı doğurdu. Ortalama medyanın büyük bölümünde ortaya çıkan sonuç, birbiri ardına haber başlıklarında feministlerin Amerikan erkekliğini "yumuşatmak"la suçlanmasıydı. Tüm sıradan muhafazakâr medyada, Fox News haber kanalında, *Weekly Standard* veya *National Review* programlarında, David Gutmann gibi psikologlar, "yumuşadığımızda" nelerin olduğunu açıklamaya yönlendirdiler ve William Bennett gibi Bush adına konuşanlar da "feministler"i hemen yeni zanlı olarak belirlediler: "Kültürümüz, '*debellicization*'[258] tanımını hak eden bir süreçten geçmekte… Yumuşatılmış olduğumuzdan, yapmaya çağrıldığımız şey için gerekli kolektif ivmeyi ayakta tutamayabiliriz."[259]

Keşke! "Yapmaya çağrıldığımız şey", çok açık ki işkencenin meşrulaştırılmasını ve merhametten uzak durmayı da içeriyordu: "Jonathan Alter, *Newsweek* gazetesinde "Şimdi işkenceye başvurmayı düşünmenin zamanıdır." diye ilan ediyor ve "bu ikiyüzlülükse bile, bazı şüphelileri, bu konuda bizim kadar titiz davranmayan müttefiklerimize nakletmeyi düşünmek zorunda kalacağız" diye de ekliyordu. *Time* gazetesinin köşe yazarlarından Charles Krauthammer, "İnsan hakları yumurcaklarını unutun, Cenevre Konvansiyonu'nu delmeye başlamanın zamanı gelmiştir" sözleriyle katkıda bulunuyordu. Her ikisi de bunları 2001 yılında, yani ABD'nin resmiyette herhangi birileriyle savaş halinde olmadığı bir sırada yazıyorlardı.[260] Elbette bu tip barbarlıklara Batılı ülkelerde daha önce hiç başvurulmamış değildi. Fakat yeni olan şey, Amerikan erkekliğinin onarılması adı altında, bu barbarlıkla övünme istekliliğinin ortaya koyulmasıydı.

Susan Sontag gibi alternatif bir ses yükseltmeye cüret eden kadınlar derhal ölçüsüz bir karalamanın hedefi haline geliyordu. 9/11'in ardından *New Yorker*'da, "Amerika'nın gücünden kim şüphe ediyor ki? Ancak, Amerika bundan ibaret olmak zorunda değil" cümlelerini yazıyor ve bu nedenle, Andrew Sullivan tarafından *New Republic*'te "şeytanın müttefiki" olarak etiketleniyor, "ruh hastası" olarak adlandırılıyor; *New York Post*'ta da "ahlaki ahmaklığa" sahip olmakla, ülkeye kız çocuğu kıyafetleri giydirmeye çalış-

257 Susan Faludi, *The Terror Dream: What 9/11 Revealed about the American Psyche*, Londra: Atlantic Books, 2007.

258 Savaşa karşı isteksizliğe götüren kültürel süreç –*çev.*

259 Aynı eser, s. 28-30.

260 Aynı eser, s. 155.

makla suçlanıyordu. *Newsweek* köşe yazarı Jonathan Alter'in acayip tepkisi, "tecavüz vakalarında kurbanı suçlamamız gerektiğini söyleyen aynı kişiler, şimdi de Sam Amca'nın kısa bir etek giymesini ve aynı sonu beklemesini istiyorlar" sözlerini de içeriyordu. Hemen hemen aynı tarihlerde, *Nation*'da 11 Eylül'ün ardından Amerikan bayraklarının "aşırı milliyetçilik, intikam ve savaş" yerine "eşitlik, adalet ve insanlık" adına dalgalanmasını istediğini yazan Katha Pollitt için de çeşitli yerlerde "kaçıklık", "ahmaklık", "safça sıkıcılık" benzeri yakıştırmalar yapılıyor; "*Chicago Sun-Times* tüm bu tepkileri tek bir yazıda, 'Hey, kapa çeneni! Savaştayız tatlım'" sözcükleriyle bir araya getiriyordu.[261] Geroge W. Bush'un deli gibi savaşa koşmasının getirdiği felaketin ardından, bu manyakça maçoluk patlamasının şimdi bir şekilde gerilemiş olduğunu ummak mümkün. Yine de, kişisel ölçekte şiddete karşı yürütülen toplumsal kampanyalarda kendini gösteren iyi niyetin, küresel arenada süregiden militarizmin ve mevcut kargaşanın ortaya koyduğu tehdidin gölgesi altında kaldığından şüphe etmemek çok güç.

Karanlık küresel ortama bakıldığında, kimi yerlerde farklılıklar sergilemekle veya düzelmiş olmakla birlikte, erkek cinselliği ve erkeklerin güvensiz cinsel ilişki konusundaki tutumlarına ilişkin kanıtlar yan yana düşünüldüğünde, varolan iyimserlik kaynakları da kurumaya yüz tutuyor. Bugün, HIV/AIDS hastalığının alıp yürüdüğü yerlerde bile erkeklerin prezervatif kullanmayı reddettiğine dair bol bol kanıt var elimizde ve Panos Institute[262] kuruluşunun çalışmaları, bu tablonun en yoksul bölgelerde, özellikle de Afrika'nın, dünyadaki en yüksek tecavüz oranlarına sahip kısımlarında zirveye ulaştığını ortaya koyuyor.[263] Aynı zamanda, kadın ticaretinin de çok yüksek oranda arttığı ve Vesna Nikolic-Ristanovic ile birçok başka araştırmacının sosyalizmden vazgeçen ve savaştan etkilenen ülkelerde saptadıkları üzere, bu konuda da başrolü yoksulluğun yıkımına uğramış, etnik çatışmalar veya savaş sonucu istikrarını yitirmiş ülkelerin kadınlarının oynadığı görülüyor.[264]

Fakat aynı dünyada, erkek cinselliğini vahşi diye niteleyip geçmeyi reddeden yeni bir cinsellik gündemini yükseltme; kadınlara zarar veren ve sö-

261 Tüm alıntılar Sontag ve Pollitt'ten yapılmış veya onlar hakkındadır, aynı eserde, s. 28-30.

262 Toplumsal tartışma ortamının, çoğulculuğun ve demokrasinin desteklenmesi için bilginin etkin kullanımını sağlamayı hedefleyen bir sivil toplum örgütü. Çeşitli ülkelerdeki kolları üzerinden bir ağ şeklinde çalışmaktadır –*çev.*

263 Panos Institute, *Young Men and HIV: Culture, Poverty and Sexual Risk*, Londra: Joint United Nations Programme on HIV/AIDS (UNAIDS) / The Panos Institue, 2001; Michael FLood, "Lust, Trust and Latex: Why Young Heterosexual Men Do Not Use Condoms", *Culture, Health, & Sexuality*, 5, 2003.

264 Vesna Nikolic-Ristanovic, *Social Change, Gender and Violence: Post-Communist and War-Affected Societies*, Boston: Kluwer, 2002. Ayrıca bkz. Liz Kelly, "Wars Against Women: Sexual Violence, Sexual Politics and the Militarised State", S. Jacobs, R. Jacobson ve J. Marchbank (der.), *States of Conflict*, Londra: Zed Books, 2000.

müren hâkim maskulinite biçimlerine direnmek için erkek çocuklarına ve yetişkin erkeklere seslenme ve onları yönlendirme çabasına tüm yerkürede erkekleri de dâhil etme yolunda feministler ve diğer insan hakları aktivistlerle birlikte, en az onlar kadar azimle mücadele eden pek çok cinsiyetçilik karşıtı erkek görüyoruz bir kez daha.[265] Ayrıca, küreselleşmenin yerel ataerkil kültürleri insafsızca darmadağın etmesi sürecinin, kimi zaman daha ilerici cinsiyet ilişkilerine alan yaratılmasına hizmet ettiği de bir gerçek.[266] Ne var ki, kamusal ve özel hayatlarında değişime ve gücün, sorumluluğun kadınla paylaşımına açık erkekler, devletlerin acımasız savaşlarıyla şekillenen küresel ortamda daha da güçlenen erkeksi yakıştırmalarla baş etmek için bugün çok daha fazla çaba harcamak zorundalar. Dolayısıyla, özel sermayenin süregiden ekonomik ve askeri emperyalizmi tarafından örülen düzensizlikler içerisinde erkeğin bölünen çıkarları göz önünde bulundurulduğunda, iyimserlikle umudu yitirmek arasında dengeyi bulmak oldukça güç. Ancak, bunu becerme konusunda şu ana dek hiç kimse, maskuliniteyi inceleyen en eski ve ikna edici bilimciler arasında yer alan, bugün hâlâ küresel ölçekte erkeği araştırmaya, onun "ataerkilliğin yıkıntıları arasından" tedbirsizce "gıdım gıdım ilerleyişini" gözlemlemeye devam eden R.W. Connell kadar fazla gayret sergilememiştir.[267]

ERKEKLER, KADINLAR VE SAVAŞ

Yine de, savaş zamanlarında ortaya çıkan gerici toplumsal cinsiyet retoriğini ara vermeksizin inceleyenlerin, feminist bilimciler ve kadın barış aktivistleri olduğunu görüyoruz. Amerikan barış aktivisti Cynthia Enloe'nin, savaşın "maskulinist" tutum ve uygulamalarını çözümleyen, bu tutum ve uygulamaların pençesine düşen kadınların üzerindeki etkileri ayrıntılı şekilde ele alan kitapları, bu alandaki en hatırı sayılır çalışmalar olarak karşımıza çıkıyor.[268] Britanya'da da, dünyanın her yerinde çatışma bölgelerinde kadınlarla bir araya gelen, onların "maskulinist" şiddetin tüm biçimlerine karşı bü-

265 Michael Kaufman, "The AIM Framework: Addressing and Involving Men and Boys To Promote Gender Equality and End Gender Discrimination and Violence", UNICEF, Mart, 2003.

266 Örneğin bkz. Manuel Castells, *The Power of Identity*, Cambridge: Blackwell Publishers, 1996, s. 165.

267 R.W. Connell, "Scrambling in the Ruins of the Patriarchy: Neoliberalism and Men's Divided Interests in Gender Change", Ursula Pasero (der.), *Gender – From Costs to Benefits*, Wiesbaden: Westdeutscher, 2003, 58-69.

268 Cynthia Enloe, *Does Khaki Become You? The Militarization of Women's Lives*, Londra: Pandora Press, 1988; *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, Berkeley: University of California Press, 2000; ve *Curious Feminist: Searching for Women in the New Age of Empire*, Berkeley: University of California Press, 2004.

yüttüğü öfkeyi *Siyahlı Kadınlar*[269] hareketinin sessizce sürdürülen nöbetinde dile getiren Cynthia Cockburn eşit derecede göze çarpıyor.[270] Erkeklerden gelen yüzde 8'lik desteğe karşın, yirmi beş yaşın altındaki Amerikalı kadınların yalnızca yüzde 52'sinin 2003'te başlatılan ikinci Irak Savaşı'na destek verdiği de belirtilmeli.[271] Bununla birlikte, kadınlar ve hatta feministler ile militarizm karşıtlığı arasında ne bugün ne de dün tutarlı ve istikrarlı bağlar olmuştur. Genele bakıldığında, erkekler yuvada kalan kadınları (ve çocukları) korumak üzere dövüşürken, kadınların büyük bölümü de liderlerinin kendileri adına başlattığı savaşları desteklemiştir. Kadınlar, savaş zamanlarında doğrudan veya dolaylı olarak kritik rol oynamıştır: çoğu zaman, üniforma içerisine giren erkeklerine bağlılıkları ve savaşmayı reddedenlere yönelik aşağılamalarıyla; bazen, askeri diktatörlere verdikleri destekle; savaş meydanına çıkmalarına izin verilen belli zamanlarda da, erkeklerin dünyasının özü olarak gördükleri şeye katılmaktan aldıkları zevkle.[272]

Günümüzde, çeşitli askeri hizmetlerde görev alan kadınların sayısı, önceden hiç olmadığı kadar yüksek. Bu kapsamda, feministlerin de dâhil olduğu kimi kadınlar için sorun, savaşın bizzat ortaya çıkardığı uygulamalara karşı koymak yerine, kadın askerlerin içinde bulunduğu koşulların iyileştirilmesi mücadelesine dönüşüyor. Bugün ABD'de her yedi askerden birinin kadın olduğu, 2003 ve 2007 yılları arasında 160.000'den fazla kadın askerin Afganistan ve Orta Doğu'da görev yaptığı sanılıyor. Helen Benedict'in araştırması ile de günyüzüne çıktığı üzere, ordunun koruyucu elini üzerlerinde ancak çok az hissedebilen bu kadınlar, tek önemli sorunlarının, birlikte görev yaptıkları erkeklerden gelebilecek taciz, tecavüz ve şiddete karşı duydukları korku olduğunu belirtiyorlar.[273] Bu sorunun altını çizen çok sayıdaki çalışmadan biri olarak 1992-1993 döneminde yürütülen araştırmaya göre, birinci Körfez Savaşı'nda orduda bulunan kadınların yüzde 90'ı, tecavüzden başlayıp acımasız alaylara ve sırnaşık bakışlara kadar değişen bir yelpazede, çeşitli şekillerde cinsel tacize maruz kaldıklarını iddia ediyordu. 2005'te, Irak'ta Mili Muhafızlar bünyesinde hizmet veren Mickiela Montoya, Benedict'e yanında

269 Dünya genelinde 10 bin civarında aktiviste sahip olduğu sanılan savaş karşıtı kadın hareketi –*çev.*

270 Cynthia Cockburn, *The Space Between Us: Negotiating Gender and National Identities in Conflict*, Londra: Zed Press, 1998; *The Line: Women, Partition and the Gender Order in Cyprus*, Londra: Zed Press, 2004; ve *From Where We Stand: War, Women's Activism and Feminist Analysis*, Londra: Zed Press, 2007.

271 The Pew Research Center for the People and the Press, "War Concerns Grow, But Support Remains Steadfast", 3 Nisan 2003, http://people-press.org adresinde bulunabilir.

272 Sandra Gilbert, "Soldier's Heart: Literary Men, Literary Women, and the Great War", *Signs*, 8(3), 1983: Lynne Segal, *Is the Future Female*, Londra: Virago Press, 1987, s. 162-303.

273 Helen Benedict, "The Private War of Women Soldiers", *Salon*, 7 Mart 2007, http://www.salon.com adresinde mevcuttur.

sürekli bir bıçak bulundurduğunu söylüyordu: "Bana, 'bıçağı Iraklılara değil, kendi tarafımdaki erkeklere karşı taşıyordum' dedi."[274] Daha da tuhafı, erkek mahkûmlar üzerinde uygulanan işkencelerle ilgili skandalın patlak verdiği dönemde Ebu Garib'in komutasını elinde bulunduran ve skandal kapsamında rütbesi indirilen tek üst düzey komutan olma özelliğini taşıyan kadın Albay Janis Karpinski de kısa süre önce, kadın eratın karşılaştığı büyük riskler karşısında ordunun takındığı umursamaz tavrı sert bir şekilde eleştirenler arasına katıldı.[275]

Ancak, kadınların bir bölümünün savaşları desteklemesine ve hatta savaşlarda yer almasına rağmen, militarizme karşı tekrar tekrar örgütlenen ve kendilerini savaşla mücadeleye adayanlar da yine kadınlar oluyor. Çoğu kere anne kimliğiyle barış için kavga verdikleri görülürken, sosyalistler ve feministler ve belki Quakerlar[276] için geçerli olduğu gibi, kimi zaman da adalete ve eşitliğe yönelik siyasi kararlılıkları ya da diğer manevi, dini aidiyetler çerçevesinde savaşın karşısında duruyorlar. Toplumsal cinsiyet ile militarizm arasındaki karmaşık ilişkileri günyüzüne çıkarmak için her gün uğraş veren ve 1998 yılında İsrailli feminist, antimilitarist New Profile [*Yeni Görünüm*] örgütünün kurulmasını sağlayan kadınlar, genel bakışını ve taktiklerini en iyi bildiğim feminist barış aktivistleri grubu konumunda. Militaristleşme konusunda en ileri giden toplumlar arasında yer aldıklarının bilincinde olan ve kadınlar için askerlik hizmetini zorunlu kılan iki ülkeden biri olduklarını bilen New Profile, hedefini İsrail toplumunun "sivilleştirilmesi" şeklinde açıklıyor. Zorunlu askerlik yapısı, kimi zaman İsrail'de kadın eşitliğinin kanıtı olarak gösterilmek isteniyor. Fakat New Profile, İsrail toplumsal yapısındaki militaristleşmenin getirdiği maliyetlere ışık tutuyor ve İsrail Savunma Kuvvetleri (ISK) ile sivil toplum arasındaki sınırların ne kadar geçirgen olduğunu açığa çıkarıyor. Örgüt aynı zamanda, ISK'de hizmet vermeyi ya da en azından işgal edilen bölgelerde görev yapmayı reddeden "Refusenik"ler[277] ve ailelerine de destek veriyor.[278] ISK'nin Filistinliler üzerinde düzenli olarak uyguladığı şiddet; Filistinlilerin, Batı Şeria sivil toplumunun altını oyan yüzlerce kontrol noktasında her gün maruz kaldığı aşağılanma; Gazze'nin

274 Aynı eser.

275 Janis Karpinski, *One Woman's Army: The Commanding General of Abu Ghraib Tells Her Story*, New York: Mirimax Books, 2005.

276 Şiddet karşıtı Hıristiyanlık mezhebi Religious Society of Friends üyelerinin çağrılış şekli *–çev.*

277 ISK'da hizmet vermeyi reddeden vicdani retçiler için kullanılan isim *–çev.*

278 İsrail-Filistin çatışmasının, birçoğu evlerinden iki kez sürülmüş Filistinlilerin, özellikle de İsrail tarafından işgal edilmiş bölgelerde yaşamakta olanların hayatı üzerinde ortaya çıkardığı felaket hakkında daha önce bir şeyler yazmıştım. Bkz. Lynee Segal, *Making Trouble: Life and Politics*, Londra: Serpent's Tail, 2007, Bölüm 7.

acımasızca dünyaya kapatılıp kuşatılması, İsrail'in Filistin toprakları üzerindeki kırk yıllık işgalinin ve kuşatmasının sürdürülmesi için gereklidir ve kaçınılmaz olarak, İsrail'deki gündelik yaşamın korkularına ve pratiğine de etki eder. İsrailli kadınların erkek partnerleri tarafından öldürülme veya dövülme olasılığının, erkek orduda görev yaparken çok daha yüksek olduğu görülüyor.[279] Çalışmalar ayrıca, İsrailli kadın askerlerin yüzde sekseninin bir biçimde cinsel tacize maruz kaldıklarını belirttiğini ve kamuoyu ile devletin buna pek az ilgi gösterdiğini de söylüyor.[280] Bu yüzden, New Profile örgütünün feminist mesajı, İsrail'in devam eden askeri genişlemesinin yalnızca Filistinliler'e getirdiği yıkımı değil, kendi vatandaşları üzerinde yarattığı sarsıcı etkileri de ateşli bir şekilde mahkûm ediyor.

Bu arada, ISK bünyesindeki İsrailli erkekler arasında gözlenen yüksek intihar ve stres rakamlarıyla ilgili kayıt altına alınmama durumu da devam ediyor. Son Lübnan savaşının öncesindeki yıllarda İsrailli askerler arasında en büyük ölüm nedeninin intihar olduğunu, depresyon ve uyuşturucu kullanımı nedeniyle çok sayıda askerin görev yapamaz hale geldiğini öğrenmek için, New Profile'ın kurucularından Rela Mazali'nin yazdıklarını okumam gerekti. Mazali, orduda travma sonrası stres bozukluğu rakamlarının ulaştığı yüksek seviyenin tıp heyetlerince örtbas edilmesini on yılı aşkın bir süre önce bile protesto ediyor, ancak çok az tepki yaratabiliyordu.[281] Geride kalan son on yıllık dönemde İsrail'in; askeri gücü hep ilk çare olarak kullanma yaklaşımının devamı sonucunda, ülkedeki barış hareketinin tabanı üzerine genel bir felç hali çökmüş gibi görünüyordu. İsrail'in yumuşamayan askeri yükselişi ve Filistin tarafından İsrailli sivillere yöneltilecek misillemelerle ilgili korku karşısında, ülkenin en büyük gruplarından Peace Now [*Barış Şimdi*], 2000'den bu yana ancak aralıklı olarak etkin kalabildi. Öte yandan İsrailli kadın barış grupları, hedeflerine ulaşma yolunda ümit kıran bir başarısızlıkla karşı karşıya kalsalar da, çatışmanın kaçınılmazlığı görüntüsünü reddetme konusunda birçok zaman en sert direnişlerin adresi oldu.[282]

Kuşkusuz, gerek İsrail'de gerekse başka yerlerde, erkeklerin önderlik ettiği barış hareketleri da daima var oldu ve erkeklerin, düşmanları olduğu söylenen

279 Madelaine Adelman, "The Military, Militarism, and the Militarization of Domestic Violence", *Violence Against Women*, 9(9), 2003.

280 Rela Malazi, "And what about the Girls?": What a Culture of War Genders out of View", *Nashim: A Journal of Jewish Women's*, 6, 2003.

281 Rela Malazi, "Raising Boys to Maintain Armies", *BMJ*, 311, 9 Eylül 1995.

282 Bu gruplar aşağıdaki unsurları içermektedir: Bat Shalom [*Barışın Kızları*], MachsomWatch (kontrol noktalarında askerlerin hareket tarzını gözlemleyen kadınlar), Women in Black [*Siyahlı Kadınlar*], Women Against the Wall [*Duvara Karşı Kadınlar*], Women and Mothers for Peace [*Barış İçin Kadınlar ve Anneler*], Women's Coalition for Peace [*Barış İçin Kadın Birliği*] ve insan hakları ihlallerine karşı ileri düzeyde etkin bir kampanya yürüten, önderliğinin ve üyelerinin büyük bölümü kadınlardan oluşan B'tselem.

kişileri öldürmeyi veya yaralamayı vicdanen reddederek, bireysel olarak sergiledikleri yüreklilik için tarihte pek çok kanıt mevcut. Ne tüm kadınlar barış yanlısı, ne de tüm feministler savaş karşıtı; ancak savaşın cinsiyet temelli bir çözümlemesini yapmanın, militarizmin ve militarizmin getirdiği sonsuz savaş döngüsünün eleştirisinde bize vazgeçilmez bir araç sunduğu da kesinlikle doğru. Askeri kadroların üretilebilmesi için gerekli baskının kullanımına alıştırılmamız ve tahakkümün retorikleri, erkeklik ve maskulinite imgeleriyle aramızda neredeyse doğrudan bir bağ kuruyor hâlâ. Güçlü, kendine güvenli, metanetli, sadık, kahraman görünenler; yine erkekler. Dahası, erkeğin geleneksel olarak hem polis hem de ordu eliyle kurduğu kurumsallaşmış güç tekeli, kadın üzerindeki egemenliğin sürdürülmesine ve ayrıca uluslar, karşıt sınıflar ve etnik gruplar arasında varolan hiyerarşilerin ayakta tutulmasına yardımcı oluyor.[283]

Ancak, daha önceden de belirtmiş olduğum gibi feministlerin çoğu, en azından şimdiye dek, erkeklerin de devamlı olarak başka erkeklerden gelen şiddetin kurbanı olduğu, özellikle de savaş zamanlarında cinsel aşağılanmaya, tecavüze, ayrıca bedensel bütünlüğe saldırının ve tacizin diğer biçimlerine erkeklerin çok daha fazla maruz kaldığı konusunda pek bir şey söylemediler. Bu arada, erkeklerin kendileri de bu konuda suskun kalmayı sürdürüyor. Savaşları ve soykırımları yakından inceleyen Kanadalı akademisyen Adam Jones, çatışmaların nedenlerine ve etkilerine toplumsal cinsiyet açısından bakan pencereyi genişletmenin önemi üzerinde duruyor ve şiddetin sahneye koyuluşunda erkeğin hem potansiyel sanık hem de daimi kurban sıfatıyla, cinsiyetinden dolayı hedef seçilmesini örnek gösteriyor. Öteki grubun erkeklerinin şeytanlaştırılması süreci, yirminci yüzyılın üç tipik soykırımında, Türkiye'de Ermenilere, Avrupa'da Yahudilere ve Ruanda'da Tutsilere yönelik katliamı körükleyen propaganda söyleminde hep kilit rol oynadı.[284] Jones örnek olarak, Ruanda'da sergilenen son hunharlıklarda, yılların ekonomik krizi ve kaynak kıtlığından beslenen, erkekliğe ait geleneksel cinsiyet rollerinin muhafaza edilmesine yapılan aşırı vurgunun; genç ve yetişkin Hutu erkeklerinin, öfkelerini Tutsi tehdidine odaklamaları amacıyla sistematik olarak hedef seçilmesinin altını çiziyor.[285]

283 Örneğin John Tosh, askeri değerlerin çoğu zaman erkek egemenliğinin meşrulaştırılması ve desteklenmesi amacına hizmet ettiğini belirtiyor. Ne var ki bu cinsiyet ayrıcalığı veya diğer bir deyişle "ataerkil miras", çok sayıda genç erkeği de ciddi yaralanma ve ölüm tehlikesine itiyor. Bkz. Tosh, "Hegemonic Masculinity and Gender History", Stefan Dudink, Karen Hagemann ve John Tosh (der.), *Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History*, Manchester: Manchester University Press, 2004, s. 55.

284 Adam Jones, (der.), *Gendercide and Genocide*, Nashville: Vanderbilt University Press, 2004, s. 2.

285 Aynı eser, s. 98-99.

Erkeklerin maruz kaldığı yıkımlar, özellikle de erkeğin erkeğe çektirdiği korkunç acılar üzerine düşünürken, yankı uyandıran hunharlıkların, soykırımların, Ebu Garib'deki işkencenin veya İslamcı tutsakların Guantanamo'da süresiz alıkonuluşunun ötesine de geçmek zorundayız. Zira erkekler bazen okul bahçelerinde, bazen işyerlerinde, futbol tribünlerinde, hapishanelerde ve bazen de savaş alanlarında durmaksızın kurban ediliyor. Burada elbette cinsiyet temelli bir öyküden söz edilebilir; ancak bu öyküyü basitçe bir erkek/kadın, terörist/kurban senaryosuna indirgemek mümkün değil, çünkü "düşman"ın somutlaştırılıp sonra da psikolojik olarak imha edilmesinde, eğer düşman erkekse "kadın" gibi sunulması için gerekli yolların bulunmasında kadınlar da erkeklerle birlikte çalışıyor. Yine Bourke'un belirttiği gibi burada dikkat çekilmesi gereken şu ki, şiddetten söz ederken, kendi cinsiyet temelli dinamiklerinin muğlaklıklarını barındıran, gerçekleştiği zamana ve mekâna özgü öyküler daima bulunabilir. Fakat bu tip öyküler asla yalnızca evrensel gerçeklerin veya biyolojik, kültürel, psikolojik yasaların sonucunda ortaya çıkıyor olamaz. Çok yakın gelecekte, en son savaş teknolojilerinin kullanımında erkekler kadar kadınlardan da faydalanan, çift cinsiyetli savaş güçlerinin ortaya çıkacağını hayal edebiliyorum. Bana göre vurgulamamız gereken şey, savaşlarda erkeklerin korkuyu, travmayı ve bedensel bütünlüğe yönelik saldırıları tıpkı kadınlar gibi yaşamakta olduğudur ve bunun yadsınması için bu kadar fazla çaba harcanmasının nedeni de budur. Judith Butler'ın *Şüpheli Hayat* kitabında ortaya attığı gibi, temelde tüm insanların kırılgan ve korunmasız olduğu önermesiyle işe başlamalıyız.[286] Ortak konumumuz kesinlikle işte bu paylaşılan korunmasızlıktır. Söz konusu korunmasızlık, yaşam boyu karşımıza çıkan fiziksel savunmasızlığımızda olduğu kadar, isteklerimizin ve bağlılıklarımızın reddedilme, aşağılanma ve yitirme karşısındaki kırılganlığında da açıkça görülür. Toplumsal cinsiyetle ilgili kültürel söylenceleri incelemek, ancak bir yandan da bunları ortadan kaldırmaya çalışmak ve asla desteklememek, şiddetin toplumsal cinsiyet temelindeki görünümünün genel kanılara aykırı yönde ele alınışında hepimizin düşünce patikalarından biri olmalıdır.

286 Judith Butler, *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*, Londra: Verso, 1994.

Hindistan'da Kız Çocukları: Değersiz Varlıklar

Barbara Harriss-White

Lübnanlı yazar Amin Maalouf'un *Beatrice'ten Sonra Birinci Yüzyıl* romanında, erkekler tarafından tozu içildiğinde gebelikte kız çocuk olasılığını ortadan kaldıran Mısır kökenli bir bokböceği hakkındaki söylentilerden bahsediliyor. Aynı işlevi yerine getiren, böcekle aynı isme ve kokuya sahip bir ilaç, çok uluslu bir şirketçe geliştirilip pazarlanıyor. Derken, ilaç yaygınlaşmaya başlıyor; ancak böceğin aksine, geri dönüşü mümkün olmayan, kalıcı etki yaratıyor. Maalouf'un "Güney" diye bahsettiği dünyanın her noktasında, erkek çocukların ezici çoğunluğa ulaştığı bir nesil türüyor. Sonuç ise beklenmedik ve dehşet verici: içi dolu bir toplumsal kimlikten yoksun erkeklerle dolup taşan bir dünya, kitlesel şiddet, azınlıktaki kızlar için korkunç bir tehlike ortamı, kadınların mal olduğu yeni bir ticaret biçiminin ortaya çıkışı, "Kuzey"e karşı yaygın misilleme saldırıları, kapalı, kendine yetmeye çalışan ekonomilere küresel ölçekte geçiş. Böcek, nüfus sorununa çare getiremediği gibi, şiddet üreterek yayılan bir demografik ve ekonomik felaketi de başlatıyor ve bu felaket ortamında, bizim soysuzlaşmış kapitalizm dönemimiz bile bir altın çağ gibi görünüyor.

Hindistan'da, gerçek yaşamın bu bilim fantezisini taklit etmeye başladığı fark ediliyor. Kızlar doğumdan önce cenin halindeyken ve hatta doğum sırasında, kanlı canlı birer çocuğa dönüşmüşken öldürülüyor. Bu vahşi ama sinsi cinsiyet temizleme süreci, aile gizliliği içerisinde ve genellikle kadınların suç ortaklığıyla yürüyor. Ülkede kızlara belki Maalouf'un romanındaki kadar nadir rastlanmıyor, ancak sayılarındaki mevcut azalma da romanda kurgulanan sonuçların belirti niteliğindeki gözlemsel kanıtlarını üretmeye başladı bile. Hindistan'daki cinsiyet dengesizliği akrabalık yapılarını yansıtıyor ve hem bu akrabalık yapılarından, hem de gündelik toplumsal yaşamın kumaşına dokunan kast ve sınıf eşitsizliklerinden besleniyor.

Bu gerçek, kadın nüfusun erkek nüfus karşısındaki görece durumundan yola çıkılarak belirlenen cinsiyet oranlarında açıkça kendini gösteriyor. 1991 yılında dünyadaki genel cinsiyet oranı 990 iken, Hindistan'da her bin erkeğe yalnızca 929 kadın düşüyordu ve bu sayı, cinsiyet oranında yirminci yüzyıl boyunca sert bir düşüşün yaşandığını ortaya koyuyordu (1901 yılında 972). Oran 2001'de hafif bir düzelmeyle 933'e çıktıysa da, göreli kadın nüfusun artışında, yetişkin erkeklerin tütünden, alkolden ve tüberküloz gibi, cinsel ilişkiden etkilenen hastalıklardan kaynaklanan ölümlerinde gözlenen yükselişin katkısı hesaba katılmalıdır. Oranın hesaplanmasında paydayı oluşturan erkek nüfusun azalmasıyla, kadın nüfusuna yansıyan göreli iyileşme büyümektedir.[287]

Ne var ki, 2001 nüfus sayımına göre 892 olan *doğum anındaki* cinsiyet oranı, 2002-2004 geçici Örneklem Kayıt Anketleri'nde 882'ye gerileyerek, dünya ortalaması olan 950'nin yüzde yedi altında kaldı.[288] Dünya genelinde erkek bebeklerin ölüm rakamları kız bebeklerin üzerine çıktığı için, doğum anındaki erkek fazlalığı, çocukluk çağında dengeye doğru yaklaşıyor. Ancak geride kalan yüzyılın son 10 ila 20 yıllık döneminde, altı yaşın altındaki Hintli çocuklarda cinsiyet oranı (Çocuk Cinsiyet Oranı, ÇCO) değerleri alarm vermeye başladı. Hindistan'ın genel nüfusunda kadınların payı yavaşça artarken, çocuklar arasında süreç tam tersi yönde, üstelik daha hızlı işliyordu. 1991'de 945 olan oran, 2001'e gelindiğinde 927'ye inmişti.

Hindistan'ın genel ortalaması da, ülkenin kuzeybatısında gözlenen yaygın kötüye gidişi perdeliyor. Güneye doğru da yayılmaya başlayan olumsuz eğilim kentlerde, üst kastlarda ve zenginler arasında en kötü noktaya ulaşıyor.[289] Oranın, Hindistan'ın farklı eyaletlerinde elde edilen insani gelişmişlik seviyeleriyle bağlantılı olmadığı anlaşılıyor.[290] En yüksek kötüleşme kuzeydeki yoksul kuşakta yer alan eyaletlerde ortaya çıkarken, en düşük ÇCO değerleriyle, kuzeybatının ekonomik bakımdan en gelişmiş durumdaki eyaletle-

287 Bu iyileşmeler, 5 yaşına kadar gelmeyi başarmış kızların ortalama ömür uzunluğunda kaydedilen ağır ama istikrarlı gelişmeden ve ayrıca yetişkin erkeklerin ölüm rakamlarında gözlenen kötüleşmeden kaynaklanmaktadır.

288 Nüfus sayımları arasında geçen dönemlerde, Ulusal Örneklem Anket Kuruluşu (NSSO) tarafından, çok geniş örneklemler üzerinden bilgi toplanmaktadır. 2004 yılına ait veriler için bkz. Randeep Ramesh, "India to Crack Down on Doctors Aborting Girls", *The Guardian*, 25 Nisan 2008.

289 Kentlerde ÇCO değerlerinin ülke ortalamasının altında olduğu görülüyor; zengin eyaletlerin kırsal kesimlerinde çok düşük oranlar gözlemleniyor, ancak kırsalın genel olarak daha yüksek ÇCO değerleri sergilemesi, yoksul eyaletlerin zenginlere göre daha yüksek cinsiyet oranı ortalamalarına sahip olmasını sağlıyor. Bkz. L. Visaria, "Improving the Child Sex Ratio: Role of Policy and Advocacy", *Economic and Political Weekly*, 22 Mart 2008, s. 34-37.

290 Refahın başlıca göstergesi konumundaki İnsani Gelişmişlik Endeksi, ortalama ömür, okur yazarlık, eğitim düzeyi, yaşam standartları ve gayri safi yurt içi hasıla değerlerini bir araya getirip standartlaştırıyor.

rinde karşılaşılıyor. ÇCO 2001 yılında Haryana'da 850'nin altında (2004'te 770), Pencap'ta 800'ün altında ve Güney Delhi'nin zengin metropolleşmiş banliyölerinde 760 olarak hesaplandı: her dört erkeğe karşılık yalnızca üç kız çocuğu. En eşitlikçi eyalet konumunda bulunan güneydeki Kerala'da bile son 25 yılda düşüş gözlendi ve bu düşüş, Sol Cephe'nin yönettiği Batı Bengal'de daha ciddi boyutlara ulaştı.[291]

Kızların en büyük riskle Jatlar, Sihler ve Jainler gibi görece üstün konumda bulunan kimi kastlarda ve topluluklarda karşılaştığı düşünülüyor. 6500 meskende gerçekleştirilen bir saha çalışması, Pencap'ın Fatehgarh Saheb bölgesindeki üst kasttan Hindular arasında oranın 2007'de 300'e kadar gerilediğini gösterdi: her üç erkek çocuğa karşılık yalnızca bir kız çocuk.[292] Yakınlardaki Haryana'da, yoksullar arasında 1000'in üzerine çıkan ÇCO'nun, nüfusun en zengin kesimlerinde 451 olduğu anlaşıldı.[293] Oran, dağlık kısımlarda ve/veya aşiret bölgelerinde en yüksek değerlerine ulaşıyor. Dolayısıyla, yoksul ve "geri kalmış"[294] olabilirsin; ancak bir kız çocuğuysan, günümüz Hindistan'ında sana en yüksek hayatta kalma şansını bu bölgeler verir. Ancak yine de, ne kadar fazla sayıda kız kardeşin varsa, öldürülme olasılığın da o kadar yüksek olacaktır.

Peki bu kız çocukları ve kız bebek ceninleri ne şekilde öldürülüyor? Bunun için, birbirini takip eden üç farklı mekanizma devreye sokulabiliyor: çocuklukta dışlayarak ihmale maruz bırakma, doğum esnasında öldürme ve cinsiyet tercihli kürtaj. Hindistan Ulusal Kadın Komisyonu üyesi Malini Bhattacharya için "Bu bir nüfus felaketi… Kadının değeri o kadar düştü ki, doğmalarının engellenmesi gerekiyor".[295]

Bakımsızlık ve ihmal, kız çocuklarının açık ara en büyük celladı gibi görünüyor. 1980'lere gelindiğinde, çok yüksek kadın ölüm rakamlarının bölgesel ve sosyoekonomik temelleriyle kabaca paralellik arz eden yetersiz beslenme ve sağlığın ihmali bileşiminin ölümcül etkileri hakkında tatmin edici kanıtlar elde edilmişti bile. Günümüzde, sağlık harcamalarının cinsiyete

291 1991 ve 2001 nüfus sayımlarıyla ilgili en güncel veriler, Kerala'da ÇCO'nun binde 2 yükseldiğini, Batı Bengal'de ise binde 7 düştüğünü ortaya koyuyor. UNICEF, "Child Sex Ratio", http://www.unicef.org adresinde mevcuttur.

292 "Preference for boys Further Skews India's Sex Ratio", *Express India*, 13 Aralık 2007, bir ActionAid çalışmasına yer vermektedir. Bu paragraftaki diğer sayısal bilgiler için bkz. Hindistan Nüfus Sayımı, 2001; R. Bhagat, "Slaughter in the Womb", *The Hindu*, 19 Mart 2007.

293 Staff Reporter: "Caution over Skewed Child Sex Ratio in Andhra Pradesh", *The Hindu*, 8 Eylül 2003; S. Agnihotri, "Missing Females: A Disaggregated Analysis", *Economic and Political Weekly*, 19 Ağustos 1995, s. 2074-2084.

294 Hindistan'da kimi kastlar, resmi olarak "geri kalmış" [*backward*] kast şeklinde sınıflandırılmaktadır –*çev*.

295 Alıntıya yer veren eser: T.K. Rajalakshmi, "Reinventing Violence", *Frontline*, 24(25), 2007/2008, s. 18-19.

göre yönlendirilmesi durumu hâlâ sürüyor ve kız çocuk ölümlerinde önemli rol oynuyor.[296]

Doğum sırasında öldürme yönteminin, Hindistan'ın kimi bölgelerinde yaygın, ancak belli kastlarla sınırlı olduğu düşünülüyor. Örneğin Tamil Nadu eyaletinin hızlı tarımsal değişimin ve yukarıya doğru tırmanan alt kastların hâkim olduğu kesimlerinde, yaygın bir bebek öldürme "iradesi" kendini gösteriyor.[297] Dişi ceninlerin imha edildiği gerçeği uzun süredir biliniyor, ancak on yıl öncesine kadar, bunun kırsalda kitlesel uygulama alanı bulamayacak kadar pahalı bir yöntem olduğu sanılıyordu.[298] Cenin imhasıyla ilgili bilgiler, *Lancet* dergisi 2007 yılında amniyosentez,[299] cinsiyete bağlı kürtaj ve cinsiyet oranı arasındaki bağlantının ilk kesin kanıtlarını yayınlayana dek büyük ölçüde dar kapsamlı durum çalışmaları ve anlatılarla sınırlı kaldı. *Lancet*'teki yazıda, Hindistan'da her yıl yarım milyon dişi ceninin imha edildiği ileri sürülüyordu.[300]

Kimi yorumcular bu olgudan söz ederken "olağanüstü ve kınanması gereken bir şiddet" gibi ifadeler kullansa da, ölümlerin birer şiddet, cinayet veya suç örneği olduğu düşüncesi, gündelik baskı ve sömürünün açıklanmasında "sessiz şiddet", "yapısal şiddet" gibi terimlere aşina bir toplumda bile büyük ölçüde kabul görmüyor.[301] Doğum problemleri, üst solunum yolu enfeksiyonları veya ishalle karşılaşıldığında tıbbi bakımın ihmal edilmesi ve/veya yetersiz besleme yoluyla kendiliğinden ölüme mahkûm etme, kesinlikle bir şiddet

296 B. Harris, "Differential Female Mortality and Health Care in South Asia", *Monograph 1*, Centre for the Study of Relief Administration, Yeni Delhi, 1988; ve "The Intrafamily Distribution of Hunger in South Asia", Jean Dreze, Amartya Sen ve Athar Hussain (der.), *The Political Economy of Hunger*, Oxford: Clarendon Press, 1994, s. 224-298.

297 Piramalai Kallars ve Vellalar Gounders; V. Athreya ve S.R. Chunkath, "Fighting Female Infanticide", *The Hindu*, 17 Mart 1996; S. Pervez, "Death before Birth: Negotiating Reproduction, Female Infanticide and Sex Selective Abortion in Tamil Nadu, South India", Doktora Tezi, Edinburgh University, 2008.

298 Örneğin, Maharaştra'da sonografi cihazı yoğunluğu ve cinsiyete bağlı kürtaj, alım gücüyle yakın bir ilişki sergiliyor ve şeker tarımı yapılan zengin kuşakta yoğunlaşıyor. R. Bhagat, "Slaughter in the Womb".

299 Rahimde bulunan amniyotik sıvıdan numune alarak ceninin cinsiyetinin ve cenindeki genetik bozuklukların belirlenmesi prosedürü.

300 Durum çalışmalarında elde edilen kanıtlar için bkz. *The Guardian*, 25 Temmuz 2007; ayrıca bkz. *The Lancet*, 8 Ocak 2007.

301 "Sessiz şiddet" hakkında bkz. B. Hartmann ve J.K. Boyce, *A Quiet Violence: View from a Bangladesh Village*, Londra: Zed Books, 1983; aynı görüş için ayrıca bkz. Tony Beck, *The Experience of Poverty: Fighting for Respect and Resources in Village India*, Londra: ITDP Books, 1994; Mike Watts, "sessiz şiddet" terimiyle bizi 1983 yılında tanıştırdı: *Silent Violence: Food, Famine and the Peasantry in Northern Nigeria*, Berkeley: University of California Press, 1983; yapısal şiddetle ilgili olarak bkz. Johan Galtung, "Violence, Peace, and Peace Research", *Journal of Peace Research*, 6(3), 1969, s. 167-191; "topluma yönelik" [*objective*] şiddet için bkz. Slavoj Zizek, *Violence*, Londra: Profile Books, 2008 (ayrıca bu sayıda Bernstein, Leys ve Panitch'in yazısı). Bu şiddetin doğallaşması eğilimi, bazen ABD'nin misyonerlik örgütlerince finanse edilen kürtaj karşıtı Hıristiyan taraftarlığının dine döndürme çabalarından etkilenmiyor.

biçimi olarak algılanmıyor. Oysa bebekleri öldürmek için yastık altında boğmak, aç bırakmak, suda boğmak veya zehirli bitkiler vermek gibi eylemlere başvurmak şart değil: doğum esnasında bebeğin içinde bulunduğu kırılganlığı kullanan edilgin bir tutum da yeterli olabiliyor. Kürtaj ise, kadının karar verme özgürlüğünün veya seçme hakkının bir ifadesi ve göstergesi sıfatıyla mantık kılıfına sokuluyor.

Buna ek olarak, ölümlerin kapitalist modernitenin ortaya çıkardığı bir durum olduğu düşüncesi de büyük oranda reddediliyor. Elbette, cinsiyet oranının uzun bir tarihsel, ekonomik, siyasi geçmişe sahip olduğu inkâr edilemez. Örneğin, Alice Clark'ın yirminci yüzyıl başı Gucarat'ında üst kastların üreme davranışlarını inceleyen araştırması, hipergami (kendinden daha üst statüde biriyle evlenme) uygulamasının en üst kastlarda kadın sayısının azalmasına nasıl yol açtığını ortaya koyuyor. Çünkü toprağın elde tutulabilmesi için dar bir aile çevresi gerekiyor; ayrıca alt kastlardan kadınlar, kendilerini üst kastlara bağlayacak evlilikler yapmak için drahoma ödüyordu. Burada korunmaya çalışılan, kapitalizmin işleyen mantığı değil, mülklerdi.

Kadının dezavantajlı konumunu ortaya çıkaran ekonomik ve kültürel güçlerin birbirleri karşısındaki üstünlüğü hakkında uzun süredir devam eden tartışma da kültür lehine sonuçlanmış görünüyor. Satish Agnihotri, kız çocuklarını birer yüke dönüştüren drahoma geleneğinin ve gelinleri topluluktan yalıtacak şekilde, aynı köyden kişilerin evlendirilmesini yasaklayan akrabalık anlayışının, yirminci yüzyılın son bölümünde Kuzey Hindistan'dan güneye doğru yayıldığını ve makroekonomik göstergelerle doğrudan bağlantı sergilemediğini kesin olarak gösterdi. Ülkenin güneyindeki küçük kentlerin üst sınıf seçkinleri üzerine yaptığım kendi çalışmam da kültürün rolünü doğrular nitelikte. Varlık ve drahoma miktarları üzerindeki çalışmam, drahomanın ne ciddi miktarda bir kefaret, ne de erkek çocuklara düşen mirasa karşılık gelecek şekilde kızlara verilen bir ölüm öncesi miras biçimi sayılabileceğini gösteriyor ve söz konusu çevrede 1990'ların ortalarında on beş yaş altı cinsiyet oranı buna rağmen 784 gibi çok düşük bir değerdeydi.[302] Agnihotri'nin belirttiği gibi, açıkça kadının aşağı görülmesinin ve erkek üstünlüğünün bozuk kültürel dışa vurumunun sonucu olan bu durum[303], bir kadın araştırmacıya "suçlular aramızda" dedirtiyor.[304] Kızları

302 Bu hassas ayrıntıları ifşa etmeye istekli seçkinlerin verdiği bilgiler doğrultusunda, erkek çocuk başına düşen ticari varlık miktarıyla ilgili tahminler (kızlar için ödenen drahomalardan arta kalanlar), her bir kız çocuğu için ödenen toplam drahoma tahminleriyle karşılaştırıldı; B. Harriss-White, *India Working: Essays on Society and Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 128-130.

303 S. Agnihotri, *Sex Ratio Patterns in the Indian Population: A Fresh Exploration*, Londra: Sage, 2000; ayrıca bkz. T. Dyson ve M. Moore, "Kinship Structure, Female Autonomy and Demographic Behaviour: Regional Contrasts within India", *Population and Development Review*, 9, 1983; Harriss-White, *India Working*, bölüm 5.

304 Bhagat, "Slaughter in the Womb".

öldürme baskısıyla karşı karşıya kalanlar sadece erkekler değil; hatta kadınlar ataerkillik kaynaklı kendi sıkıntılarını o kadar derin bir şekilde içselleştiriyorlar ki, bu suçları tahakkümcü suç ortaklığı çerçevesinde erkeklerden daha fazla işliyorlar ya da görmezden geliyorlar.[305] Erkek çocukların kızlara tercih edilmesi, kapitalizmden çok daha eski bir olgu. Erkek çocuk: yaşlılığın garantisi, Hindu ölüm ritüellerinin uygulayıcısı ve geçmiş nesillerle gelecek nesiller arasındaki köprü. Erkek çocuk tercihi, dünyaya getirilen çocuk sayısının azalması ve devletin gönüllülük esasına ne kadar dayandığı tartışılabilecek iki çocuk politikası yüzünden daha da şiddetlenmiş olabilir; çünkü kazayla iki kız çocuğuna sahip olma durumu şimdilerde yerini en az bir erkek çocuğun ortaya çıkmasını sağlayan "müdahale"lere bırakıyor.[306] Son olarak şu da belirtilmeli ki, ÇCO'nun ifade ettiği şiddet, hizmet sektörü için öne sürülen uydurma büyüme rakamlarını aşan bir hızla her yana yayılan kadına karşı şiddetin sergilediği yükselişin bir parçası olma özelliğini taşıyor. Malini Bhattacharya, "Bu şiddet hep orada duruyordu, ama şimdi yeniden düzenleniyor" diyor.[307]

Bununla birlikte ben, yirmi birinci yüzyılda kız çocuklarının öldürülmesinin kapitalist moderniteyle önemli bir bağ içerisinde olduğu ve söz konusu pratiğin, pazar ekonomisine uyum sağlamak üzere en azından kısmen "yeniden düzenlendiği" yönündeki ısrarımı sürdürmek istiyorum. Bu tartışmanın üç farklı boyutu var.

Birinci olarak, nesnel veriler ışığında politik hayal gücümüzü devreye soktuğumuzda, ÇCO'da gözlenen kötüleşmenin 1991'de, yani genel cinsiyet oranının en alt noktaya indiği yılda başlatılan ekonomik reformlardan sonra ortaya çıktığı söylenebilir ve sayısız kişiye göre, reformlarla ÇCO'daki kötüye gidiş arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurmak mümkün. Ancak bu fikrin etrafındaki tartışma ateşli bir şekilde devam ediyor. Bir tarafta, ekonomi po-

305 Bkz. N. Kabeer, *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*, Londra: Verso, 1994.

306 R. Kaur, "Dirty Sex", http://downtoearth.org.in, 20 Aralık 2007; Shadid Pervez'in Tamil Nadu'da yürüttüğü etnografik araştırmada, iki-çocuk standardının topluma yayıldığı, ancak farklı sınıflar için farklı yollardan uygulandığı belirtiliyor: Pervez, "Death before Birth".

307 Malini Bhattacharya, yer verilen eser Rajalakshmi, "Reinventing Violence", s. 18. Kayıtlara geçen kadına karşı suçlar, özellikle de 20 yaş altı kadınların yakıldığı ve tecavüze uğradığı aile içi şiddet, hizmet ekonomisinin sergilediği büyümeyi aşan bir hızla (yüzde 10 veya daha fazla) artıyor. Özellikle Dalit [Hindistan'da kasaplık, hayvan bakımı, çöpçülük, dericilik gibi insanı kirlettiği varsayılan işleri yapan, toplumun en alt tabakası olarak kabul edilen kitle –*çev.*] kadınları, diğer topluluklardan kadınlarla kıyaslanamayacak kadar büyük risk altında. Kalkınma sürecinin ortaya çıkardığı işsizler ve göçebe işgücü içerisinde insan ticareti gelişiyor. Son dönemde, önemli sayıda kadın göçebe işgücüne katılmak zorunda bırakılıyor. Rajalakshmi, "Reinventing Violence"; V. Venkatesan, "Lacunae in Law", *Frontline*, 24(25), 2007/2008, s. 20-23. ÇCO ve kadına karşı diğer şiddet biçimleri arasında yakın bir ilişki olduğu belirtiliyor. *The Hindu*, 8 Eylül 2003. Kapitalist çevrelerde toplumsal cinsiyet temelli şiddetle ilgili olarak bkz. G. Terry ve J. Hoare (der.), *Gender-Based Violence*, Oxford: Oxfam, 2007.

litik uzmanı Jayathi Ghosh; kız çocuk ölümlerinin, devletin umursamazlığı sonucu şiddetlenen yoksulluğa ve korunmasızlığa karşı verilen demografik bir yanıt olduğunu gösteren örnekler sunuyor.[308] Ghosh, görüşlerini şu şekilde ayrıntılandırıyor: liberalleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni engeller, kamu hizmetlerine ulaşma olanaklarının önüne set çekiyor; kamu hizmetleri özelleştiriliyor ve metalaştırılıyor; altyapı yatırımları ihmal ediliyor; sağlıkta, eğitimde ve sosyal hizmetlerde önemli bir kaynak yokluğu çekiliyor. İkinci derece önem taşıyan meta üretiminde, ticarette ve hizmetlerde, ücretli emek ilişkisinin yerini, daha da az güvence sunan gündelik ücretli çalışma sistemi alıyor. Kadınlar, kitleler halinde ev hizmetleri sektörüne dâhil oluyor. Gündelik ücretle çalışanların yüzde sekseni 20 rupiden (0,50 dolar) daha az kazanıyor. Bu güvencesizlik ortamının, yoksulluktan başka anlam ifade etmeyen ücretlerin ve ücretlerdeki önemli kadın-erkek ayrımının, zaten en savunmasız durumda bulunanlara karşı girişilen şiddetin tetiğini çektiği düşünülüyor. Aile için daha az para kazanacak bir çocuğu neden büyütelim ve ayrıca onun geleneklere uygun bir evlilik yapmasını sağlayacak masrafları karşılayamayarak ailemizi neden rezil edelim ki?

Ancak başka uzmanlar, liberalleşme çağının başlangıcını çok daha eskilere götürüyor ve ekonomik büyümede ya da birikimin toplumsal iskeletini oluşturan kurumların evriminde bir "kırılma noktası"ndan bahsetmiyorlar.[309] Bu görüştekilere göre, kız çocuklarına karşı ortaya çıkan yeni şiddet dalgasının tetiklenmesinde, güvencesizlik ortamının yükselişi ve ücretlerdeki cinsiyet temelli ayrımlar, toprağın mülkiyeti ilişkileri kadar önemli rol oynamıyor. Örneğin Güney Hindistan'da, *topraksız* tarım işçilerinin gelirlerinde kaydedilen yükselmeler ve ÇCO değerlerindeki kötüleşmeler bir arada gözlenmezken, toprak sahibi köylü ailelerinde, gelir düzeyi ile ÇCO arasında bariz bir ters bağıntının var olduğu görülüyor.[310] Hindistan'da toprak mülkiyet yapısı giderek daha parçalı hale geliyor: bugün köylerde ailelerin yüzde 95'i iki hektardan daha az toprağa ve giderlerini dahi karşılayamayacak miktarda gelire sahip.[311] Ülkedeki kapitalist gelişme, tarımsal ekonomide ve tarım ha-

308 j. Ghosh, "Structures of Insecurity", *Frontline*, 24(25), 2007/2008, s. 27-30.

309 C. das Gupta, "State and Capital in Independent India: From Drigisme to Neoliberalism", Doktora Tezi, School of Oriental and African Studies, 2008 eseri, başkalarınca bir endüstriyel yavaşlama dönemi olarak tanımlanan 1965-80 arası yılların, planlı ekonomi yapıları kullanılır ve bu yapılarla mücadele edilirken, aynı zamanda erken dönem liberalleşme uygulamalarının ve doğrudan yabancı yatırımlarının yerleştiği bir dönem olduğu yönünde kanıtlar ortaya koyuyor.

310 P. Nilleson ve B. Harriss-White, "Life Chanses: Development and Female Disadvantage", B. Harriss-White, S. Janakarajan ve diğerleri (der.), *Rural India Facing the 21st Century*, Londra: Anthem, 2004, s. 328-349.

311 Maliye Bakanlığı, *Report of the Expert Group on Agricultural Indebtedness*, Hindistan Devleti, 2007.

rici "kayıt dışı" ekonomide üretenlerin saplanacağı çok geniş borç batakları yaratıyor. Dolayısıyla, en küçük bir toprak parçasının mülkiyeti söz konusu olduğunda bile, mülkün nesiller boyu devrini güvence altına alan erkek yanlısı miras uygulamaları kitleselliğe kavuşuyor.

İkinci olarak, drahomanın kültür üzerinde yarattığı siyasi etki de pek çok şeyin sorumlusu konumundadır. Kayda geçtiği kadarıyla, yeni yüzyılın başlangıcından bu yana drahomayla bağlantılı ölümlerin (tam drahoma getirmediği için öldürülen gelinlerin) sayısı yıllık 7000-8000 civarında dolaşıyor ve yine her yıl 3000-3500 gelin drahoma yüzünden intihar ediyor.[312] Drahoma, bu kez birikimin çıkarlarına hizmet ediyor. Tarihte hep gelinin mülkiyetinde sayılan ve taşınır mallardan (başta mücevherat) oluşan, böylece kişiye özel bir güvence fonu gibi işleyen drahoma, şimdilerde genellikle damadın ailesinin mülkiyetine veriliyor. Üst sınıfta çoktandır nesiller arası varlık devrinin titizlikle düzenlenmiş bir unsuru olarak işlev yürütüyor. Finans, ticaret ve hizmet sektörlerinde çalışan ya da meslek sahibi olan, kendini tüketim üzerinden tanımlayan yeni orta sınıflarda ise yaşam biçimleri reklamlar ve medya tarafından biçimlendiriliyor. Güveylerin "açık artırmaya" çıkarılabildiği ve gelinlerin de birer mal haline gelebildiği; hayırlı sayılan evliliklerin ve evlilik öncesi seremonilerinin birer şatafatlı tüketim bayramına dönüştüğü bu sınıflarda drahoma da para, mülk ve dayanıklı tüketim malları şeklinde ortaya çıkıyor. Shadid Pervez'in "tüketim merkezli üreme yolculuğu" olarak andığı şeyse, kadının üreme pratiğinin yaşam boyu mülkiyeti üzerinden gerçekleşen başka tek taraflı değiş tokuşlarla ifade buluyor ve şimdilerde, giderlerin gelirleri aştığı köylü kitleleri arasında hızla yayılıyor.[313] Eğer drahoma güvencesizliğe getirilen bir çözüm olarak görülüyorsa, başlangıçta destek verdiği toplumsal cinsiyetin duvarından ters tepmiş ve erkek çocuk dünyaya getirebilen ailelerin güvencelerini artırmakla kalmış demektir. Üreme pratiği kız çocuklarını bu tip ekonomik yüklere dönüştürdüğünde, drahoma biriktirmeye mecbur kalma tehlikesi, "dişi mallar"dan kurtulmak için yeterli bir sebep haline geliverir.[314]

Üçüncü olarak, cinsiyet tercihli öldürme sürecinin tıbbın hizmetine sunulduğu ve metalaştırıldığı görülmektedir. Dişi ceninlerin kürtajla alınma-

312 S. Saxena, *Child Marriage in South Asia: Brutal Murder of Innocence*, Yeni Delhi: Concept, 2004; T.K. Rajalakshmi, "Woman as Victim", *Frontline*, 24(25), 2007/2008, s. 4-8.

313 Maliye Bakanlığı, *Report of the Expert Group on Agricultural Indebtedness*; Pervez, "Death before Birth".

314 Üst kast, kapitalist modernitenin kaymağını toplayan kentli Hindular ve sağ kanat kültür siyaseti (Hindu milliyetçisi BJP [Hindistan Halk Partisi –*çev.*] ile sınırlı değildir ve Hindu siyasi duyarlığı ile flört edilen her noktada iş başındadır) arasındaki ittifak, tarihsel olarak Çocuk Cinsiyet Oranı ile bağlantı sergiler ve muhtemelen etki de eder. Söz konusu ilişki medyayı (örneğin ataerkil pembe diziler), dini söylemi ve erkek egemen toplumsal düzeni güçlendiren kültürel pratiği de içinde barındırır (bkz. Vanaik, bu kitabın bir sonraki makalesi).

sı –"doğum öncesi ölüm"[315]–, kendi başına bir birikim sahası haline gelmeye başladı. Yukarıda da sözlerine yer verdiğimiz Hindistan Ulusal Kadın Komisyonu üyesi Malini Bhattacharya, ultrason taramaları hizmetlerinin liberalleşme çağında büründüğü hal ile ilgili olarak, "hizmet alana tercih özgürlüğü ve hizmet sunana da satış yapma özgürlüğü tanımak zorundasınız" diyor; elbette basılı medyada kısıtsız reklam yapma özgürlüğü ile birlikte.[316] Hizmet alan için bir ultrason taramasını sekiz Dolar, yani bir erkeğin haftalık kazancı karşılığında elde etmek mümkün. Kürtaj ise, ailenin bir ila iki aylık kazancına karşılık geliyor. Oysa drahoma ödemek için yedi yıllık gelirinizi bir araya getirmeniz gerekiyor. Hizmet sunanların penceresinden bakan *Wall Street Journal*, 2000 senesinden bu yana ultrason teknolojileri satışlarının yıllık yaklaşık yüzde 10 artış sergilediğini belirtiyor. Sektörün cirosu 2006'da 77 milyon dolar olarak hesaplandı.[317] UNICEF'e göre, ultrason makinelerinin beslediği kürtaj endüstrisinin cirosu 244 milyon Dolar seviyesine ulaşmış durumda.[318]

Teknoloji, kendi içinde farklılaşan bir pazar oluşturuyor: bir ultrason cihazının fiyatı 7.500 dolar ile 100.000 dolar arasında herhangi bir yerde olabilir. Hâlihazırda 30.000 kadar *tescilli* ultrason kliniği mevcut. Peki bu tablo sağlık sektörünün genel kapsamı ile karşılaştırıldığında nasıl bir görüntü ortaya çıkıyor? Doğurgan yaştaki evli kadınların sayısı 84 milyon civarında ve bu da her 2800 evli kadın için bir teşhis kliniğinin bulunduğu anlamına geliyor. Diğer taraftan, ülkede her 1666 kişiye bir pratisyen hekim düşüyor. Her ultrason kliniğinde sadece bir sertifikalı pratisyenin bulunduğu düşünüldüğünde bile, bir milyarı çoktan aşmış bir nüfusta her yirmi hekimden birinin, cenin cinsiyeti tespitinden para kazandığı ortaya çıkmaktadır. Ancak Hindistan'ın devasa kayıt dışı ekonomisinde, küçük kentlerde çalışan veya seyyar çalışanların sayısı hızla artmak üzere, çok sayıda *tescil edilmemiş* kliniğin var olduğu da kesin. Bu klinikler büyük ölçüde ikinci el, tamir edilmiş cihazlardan kazanç sağlıyor. 2004 yılında Maharaştra'da yürütülen bir çalışmada, ultrason merkezlerinin yüzde 75'inin ne sahibinin ne de yöneticisinin tıp eğitimi almış kişiler olduğu ortaya çıktı.[319] Bu arada, sorumluluktan kurtulmak için sistematik ve yaygın bir çaba da göze çarpıyor: tarama sayıları olduğundan az gösteriliyor; sonuç kâğıtlarına bakıldığında hiçbir şey anlaşılmıyor; kayıtlar üzerinde hile yapılıyor veya hiç kayıt tutulmuyor. (Haydarabad'da 2006'da

315 Pervez, "Death before Birth".

316 Malini Bhattacharya, yer verilen eser Rajalakshmi, "Reinventing Violence", s. 26.

317 P. Wonacott, "India's Skewed Sex Ratio puts GE Sales in Spotlight", *The Wall Street Journal*, 19 Nisan 2007; Reuters, 13 Aralık 2007.

318 http://www.unicef.org/india/media_3285.htm.

319 L. Bavadam, "Fear of the Unknown", *Frontline*, 24(25), 2007/2008, s. 9-17.

yürütülen nadir denetimlerden birinde, kliniklerin yalnızca yüzde 16'sının hastalar hakkında yeterli bilgi kaydettiği görüldü.)[320]

General Electric, 1990'larda ortaya çıkan yabancı yatırım dalgası çerçevesinde Hindistan'a girebilen kuruluşlar arasında başı çekti. Wipro firması ile oluşturdukları ortak girişim, on beş firmadan oluşan pazara hâkim durumda. Dağıtım ve servis ağından faydalanılan Wipro, taksitle satışlarda yardımcı olmak üzere General Electric'in yerel bankalarla iletişimini de sağlıyor. Siemens AG, Philips Electronics NV, Mindray International Medical Ltd (Çin merkezli) ve Japon Toshiba'nın temsilcisi Erbis Engineering, pazarı tekeline alan büyük şirketler arasında öne çıkıyor. Firmalar, sattıkları ultrason cihazlarının yasa dışı kullanımına engel olamıyor.[321] Sonuçta, Hindistan Devlet Hizmetleri kurumunun yetkilisi ve cinsiyet oranı uzmanı Satish Agnihotri; amniyosentezi, özel sağlık kuruluşlarında ve hatta devlete ait kimi sağlık kuruluşlarında bile suiistimal edilen bir "kitle imha silahı" olarak tanımlıyor.[322] Ticari kaygılarla işletilen özel tıp okullarının yaygınlaşması da, para için dişi ceninleri yok edebilecek doktorların ortaya çıkmasını kolaylaştırıyor. 2007'de güvenlik güçlerinin kılık değiştirerek düzenlediği benzeri görülmemiş operasyonda, tıp eğitimi almış ultrason tarama merkezi sahiplerinin yüzde 70'inin, gebeliğin yedinci ayında bile cinsiyete bağlı kürtaj yapmaya hazır olduğu anlaşıldı.[323]

Kız çocuklarına karşı sergilenen bu şiddet, teorik olarak kanunla yasaklanmış durumda. Hindistan, diğer alanlarda olduğu gibi burada da ilerici, düzenleyici ve koruyucu maddeler içeren süslü püslü kanunlara sahip. 1994'te çıkarılıp 2003'te daha da sıkı hale getirilen Doğum Öncesi Teşhis Teknikleri Kanunu ile, doğum öncesi tarama işlemlerinin amacı, cenindeki genetik problemlerin saptanmasıyla sınırlandırıldı; ama gerçek dünyada kadın olmak başlı başına bir genetik problem sayılıyor. 1962/5 sayılı Drahomanın Engellenmesi Kanunu ise uygulama örneklerinden çok ihlallerle anılıyor. 2005 yılında Hindu miras yasaları, mülk üzerindeki hakkın kadını güçlendireceği savıyla, kadına da mirastan pay alma hakkını verecek şekilde iyileştirildi. Ne var ki bu, aileler için topraklarının miras yoluyla "aile dışından" (ve bazen de yakın çevre dışından) evlendirilmiş kız çocuklarına ve dolayısıyla rakip ailelere geçeceği korkusunun artması anlamına geliyordu. 2008 Nisan'ında, Hindistan başbakanı ihlallere karşı bir "demir yumruk" çağrısı

320 P. Wonacott, "India's Skewed Sex Ratio".

321 Aynı eser.

322 S. Thapar, "Save the Girl Child", *The Hindu*, 19 Mart 2007; K. Sharma, "No Girls, Please, We're Indian", *The Hindu*, 29 Ağustos 2004.

323 Thapar, "Save the Girl Child"; *The Guardian*, 25 Temmuz 2007.

yaptı.[324] Ancak hukuki bilgi yetersizliği, adalet mekanizmalarına ulaşma güçlükleri (polis ve yargı sistemi ile ilgili),[325] şaşırtıcı ölçüde düşük mahkûmiyet oranları[326] ve yeterince caydırıcı olmaktan uzak yaptırımlar[327], kanunun hemen hemen hiç uygulama alanı bulamamasına neden oluyor. Kanun, en iyi olasılıkla, arzulanan durumun ifadesi olma özelliğini taşıyor ve kötü olasılıkla ise, suçla bağlantılı çıkarlar ve "pasifistler" arasındaki ilişki için dolambaçlı bir maske oluşturuyor.[328]

Peki ne yapılıyor? Kız çocuklarının benimsenmesi ile ilgili olarak devlet eliyle ülke genelinde yürütülen kampanyalar başarıya ulaşamadı.[329] Tamil Nadu gibi kimi eyaletlerde, kız çocuk annelerine teşvik ödemeleri yapılıyor; gerçi bu teşviklerin, gebeliğin olağan masraflarını bile karşılayamadığı eleştirileri dile getiriliyor. Doğumlar için ebelere ödeme yapılıyor, ancak bu ödemelerin, bebekleri öldürmek için aldıkları paranın onda biri oranında olduğu sanılıyor. Bebek öldürme uygulamasının destek bulduğu toplumsal kesimlerde, suç ortaklığı ebeler için görece daha yüksek maddi olanaklar sunuyor. Yüksek risk taşıyan bölgelerdeki saha çalışmalarının ancak belli belirsiz başarı kazanabildiği görülüyor. Bu çalışmalardan biri, kendi sahasındaki kız bebek öldürme oranını 1990'larda yüzde 90 oranında düşürmeyi başarırken, birkaç aşama halinde uygulanıyordu: öncelikle çalışan kadınlar için kreşler, daha sonra bir anne-çocuk yardım projesi ve son olarak da yüksek risk sergileyen kadınların takibi ve danışmanlık hizmeti. Ancak, "yüksek risk" taşıdığı düşünülen hedeflere (bölgelere veya çiftlere) odaklanan müdahaleler, ihmal sonucu ortaya çıkan rutin çocuk ölümleri sorununu gözden kaçırıyor.

Ulusal Kadın Komisyonu yasal ve anayasal güvenceleri takip ediyor, ancak yine kız çocuklarının öldürülmesi sorununu ihmal ediyor ve daha çok tecavüzle cinsel saldırı üzerine yoğunlaşıyor. Komisyon'un bu şiddet tipleri üzerine hazırladığı kanun taslağı hâlâ parlamentoya sunulmuş değil ve on

---

324 Randeep Ramesh, "India to Crack Down on Doctors Aborting Girls", *The Guardian*, 25 Nisan 2008.

325 Bkz. Brinda Karat, CP(M) [Hindistan Komünist Partisi-Marksist –*çev.*] bünyesinden Eyaletler Konseyi üyesi, T.K. Rajalakshmi ile röportajı, 24(25), 2007/2008, s. 24-26.

326 UNICEF kayıtları, 2006'ya dek 33 eyaletin 22'sinde hiçbir mahkûmiyet kararının çıkmadığını gösteriyor; ayrıca, Doğum Öncesi Teşhis Teknikleri Kanunu kapsamında suçlama yöneltilen doktorlardan (2007'de 422 kişi) sadece ikisi mahkûm olmuş ve Ramesh'e ("India to Crack Down") göre, bunlardan biri de 2008 Nisan ayı itibariyle tekrar ticari faaliyete başlamıştır.

327 GE, Wipro ve Erbis şirketlerine karşı, tescilsiz kliniklere bilerek cihaz satmaktan dolayı davalar açılmış, 2008'de verilen ceza 50.000 rupi (1250 dolar veya 625 sterlin) ve 3 ay hapis olmuştur. Ramesh, "India to Crack Down".

328 Resmi olmayan kurallar, kanunla çelişiyor ve üstelik kanundan çok daha güçlü. Bu kurallardan sapmak, örneğin drahomasız evlilik yapmak, toplumsal cezalandırma ile karşılaşırken, kanunun yasal ihlali devlet tarafından neredeyse hiçbir yaptırıma tabi tutulmuyor.

329 Ramesh, "India to Crack Down".

birinci plan kapsamında da yer almıyor. Kız çocuk alışverişini yasaklayan kanunlar üzerinde yaptıkları değişiklikler ise, enerjisinin çok büyük kısmını emekçilerin koşullarını iyileştirmek yerine ihracat, finans ve hizmet düzenlemelerinin yumuşatılmasında harcayan bir hükümetin insafına bırakılmış görünüyor.

Konuya ilgi gösteren akademisyenler ve araştırmacı gazeteciler, söz konusu şiddetin dinamiklerinin araştırılmasında, açıklanmasında ve halka duyurulmasında önemli bir rol üstleniyor.[330] Son dönemde, sayısız STÖ konu hakkındaki kamuoyu farkındalığını harekete geçirmeye çalışıyor, ancak uyum içinde bir hareketin doğmasına engel olacak şekilde, her biri kendine özgü yollar izliyor. Oxfam[331], bu örgütlerden dört yüzünü "yapabiliriz" sloganı altında bir araya topladı ve Hindistan geneline yayılan ağ da KUVVETLER kısaltması altında üç bin örgütü daha buluşturdu.

Yapacak çok işleri var. Öncelikle, kasıtlı fiillerin yanında ihmale dayalı "masum" uygulamalar da dâhil olmak üzere, kız çocuk ölümlerinin şiddet kavramı altında algılanması gerekiyor. İkinci olarak, bu şiddet türü "doğal" olmaktan çıkarılmalı. Kadınlar açısından büyük hassasiyet taşıyan bu doğallık sorunu, dinî gericiliğe karşı verilecek daha büyük bir kavgayla ilişkilendirilmeli. Bu bakış açısı, tıp dünyasında bile itirazlarla karşılaşıyor. Ayrıca bir "halk sağlığı sorunu" başlığı altında siyasi içeriğinden koparılıyor, ve her şey herkesin gözleri önünde olup bittiği halde, başka ilerici bakış açıları söz konusu olduğunda da yine alay ve utandırma yoluyla yapılan saptırmanın kabul gördüğü medyada çok az etki yaratıyor.[332] Üçüncü olaraksa, kız çocuklarını öldürme uygulaması ve geniş ölçekte de kadına karşı şiddet, ulusal siyasetin bir parçası haline getirilmek zorunda.

Kadına karşı şiddetle ilgili sorunlar bütünü, tüm büyük siyasi partiler tarafından savsaklanıyor: kadının düşük statüsü, Hindistan'da parti siyasetinin asli parçasıdır. Ulusal Kadın Komisyonu üyesi Malini Bhattacharya, "Parlamentoda Doğum Öncesi Teşhis Teknikleri Kanunu ve hatta Aile İçi Şiddet Kanunu hakkında tartışmalar gündeme geldiğinde, parlamenterlerin

330 Bireysel örnekler vermek pek çok kişiye haksızlık etmek anlamına gelebilir, ancak üreme teknolojilerinin kötüye kullanımına karşı açılan davalara kamuoyunun gösterdiği ilgi hakkında yorulmak bilmeden yürüttüğü saha araştırmasıyla demografik sosyoloji uzmanı Sabu George'u; demografi uzmanı Leela Visaria'yı, ekonomist Venkatesh Athreya'yı, devlet bünyesinde çalışan uzmanlar Satish Agnihotri ve Shhela Rani Chunkath'ı anmadan geçemeyeceğim. Bkz. T.K. Rajalakshmi, "Sex Selection and Questions of Law", *Frontline*, 17(21), 2000. *Frontline ve Economic and Political Weekly* yayınları da seçkin entelektüellerin farkındalık düzeylerinin yükseltilmesinde yadsınamayacak bir rol oynamaktadır.

331 Yoksulluk ve adaletsizlikle mücadele etme amacı doğrultusunda 100'den fazla ülkede 3000'i aşan ortakla çalışan, on dört örgütten oluşan bir sivil toplum örgütleri konfederasyonu.

332 Visaria, "Improving the Child Sex Ratio".

katılımı en aza iniyor" tespitini yapıyor.[333] Kadının, kendi emeğini satan kişi olarak konumu ise, tüm bu gündemler ve tartışmalarda göze çarpmayacak kadar az yer buluyor: cinsiyetten bağımsız asgari ücret, çalışma hakları ve kadının kendi gelirini yönetmesi hep geri planda kalıyor. Kadının ortaya koyduğu işin gelir garantisi, aylık bağlama, sosyal güvenlik yollarıyla meta olmaktan çıkarılmasına yönelik çabaların etrafını çevreleyen şiddet yapılarını söylemeye bile gerek yok.

Kız çocuklarının öldürülmesi, kadına karşı şiddet, giderek büyüyen cinsiyet tercihli kürtaj ve ultrason cihazı pazarları: kapitalizmin Hindistan'da, Hint karakteri kazanarak sergilediği gelişmenin korkunç göstergeleri. Aile ortamı ve biyolojik üreme kadın için zaten hep yeterince tehlikeli olagelmişken, yenilenen temel birikim ve azgın metalaştırma çağında yukarılara tırmanma arzusu, ayrıca bu çağa eşlik eden acımasız emek pazarı ve devletin aracılık ettiği adamakıllı bir sosyal güvenlik sisteminin bulunmayışı, hem evi, hem de ana rahmini şiddetten nasibini giderek daha fazla alan yerlere dönüştürüyor.

NOT

Bu makalede kullanılan küçük bir parça, daha önce "Gender Cleansing: The Paradox of Development and Deteriorating Female Life Chances in Tamil Nadu", R. Sunder Rajan (der.), Signposts: Gender Issues in Post-Independence India, Yeni Delhi: Kali for Women, 1999 eserinde yayınlanmıştır. Güncel akademik literatür ve istatistiklerle ilgili yardımlarından ötürü Shaheed Pervez ve Aeseem Prakash'a şükran borçluyum.

333 Alıntı yapılan eser Rajalakshmi, "Rethinking Violence".

Hindistan'da Komünal Şiddet Örneği

Achin Vanaik

Komünalizm[334] sözcüğüne yüklenen hoşgörüsüzlük ve dinî topluluklar arası gerilim anlamı, son otuz yılda geniş bir ölçekte ve çeşitli tiplerde ortaya çıkan kültürel dışlayıcılığın kollarında, dünya genelinde dinin yeniden canlanışının ve her türden dinî siyasi hareket ve grubun yaşadığı yükselişin bir parçası olarak görülebilir.[335]

Kapitalist modernite, değişimin sürekliliği ve bitmek bilmeyen hareketle ifade buluyor. İlk dönem Aydınlanma'nın varsayımları ve umutlarının aksine, gelenek ve törenin barındırdığı dinî temelli ve diğer kesinliklerin yerini akıl ve bilginin yeni kesinlikleri değil, kesinsizlikler aldı. Modernite, her şeyden kuşku duyma ilkesini daha önce hiç görülmedik ölçüde kurumsallaştırıyor. Gündelik yaşamı durmaksızın altüst edip kökten değiştiriyor, bu kapsamda toplumsal ve psikolojik maliyetler ortaya çıkarıyor ve aynı zamanda, artık ortada hiçbir kolay yanıt bulunmadığı için varoluşsal açmazları daha yoğun yaşayabilen, daha özdüşünümsel kişililikler, kapitalizm öncesi geçmişteki benliğin ve toplumun göreli ataleti ile kıyaslandığında, daha hareketli kılınan bir toplum içerisinde, daha hareketli bir benlik yaratıyor. Eski değerlerin yıkılması, yaşam tarzları ve aidiyet biçimleri (görece yeni benimsenmiş olsa da) oldukça sarsıcı sonuçlar doğuruyor. Söz konusu maliyetler, üst üste eklenen kesintisiz ilerlemeler sayesinde topluca gelişme ve daha iyi zamanlara çıkma umutlarıyla telafi edilip daha katlanılır kılınıyor.

Öte yandan neoliberalizmin ilerleyişi, beraberinde daha da öteye varan dönüşümleri, daha büyük toplumsal çözülmeleri, onurun ve erkeğin kendine saygısının yitirildiği bir dünyayı getiriyor ve dinî ya da etnik her türden

334 Bir anlamıyla, farklı dini ve etnik gruplar arasındaki düşmanca siyasi kutuplaşma. Hindistan'da özellikle Hindular ve Müslümanlar arasındaki çatışma ortamını tanımlamak için kullanılır –*çev.*

335 Eric Hobsbawm, "Whose Fault-Line Is It Anyway?", *New Statesman & Society*, 24 Nisan 1992, s. 26.

saldırının kendini ifade etme şeklinin yükselişi için verimli bir zemin oluşturuyor. Bu kendini ifade etme biçimleri toplum için bir avuntuya dönüşebiliyor ve kimlik siyasetinin en bozuk biçimleri olduğu halde olumladığı şeyler de toplumsal umutsuzluk ortamı için bir teselli gibi görünüyor.[336] Coğrafi olarak çeşitlilik sergileyen, farklı tarihsel kökenlere dayanan, kökleri eski ile yeninin çeşitli bileşimlerine uzanan günümüz kültürel tahammülsüzlüğünü yaratan şey, modernitenin hem mevcut neoliberal modelinde, hem de daha önceki sosyalist modelinde verilen umutların boşa çıkmasıdır. Bugün tatmin edici olmaktan uzaklaştığında ve yarın da iç karatıcı göründüğünde, geçmiş daima bir güven ve kesinlik kaynağı olarak kendini göstermektedir.

Burada haklı olarak, yoksulluk ve güvencesizlikle zaten çok uzun zamandır boğuşmakta olan Hintli kitlelerin hayatı üzerinde neoliberal safhanın ne gibi bir değişiklik yarattığı sorusu sorulabilir. Alttan gelen mücadelelerle ilgili zengin ve kesintisiz bir tarih; ayrıca diğer burjuva demokrasilerinin aksine, halkın seçim sistemine gösterdiği yoğun ilgi, Hindistan'da ilerici dönüşümlere yönelik umutların ve beklentilerin mazlumlar arasında hâlâ ayakta durduğunun kanıtı niteliğinde. Söz konusu politik ilgi, kendini yalnızca yüksek oy kullanma oranlarında (bu oranlar, toplumun bir kenara itilmiş kesimlerinde daha da yükseliyor) göstermiyor; ulusal düzeyden eyalet düzeyine ve oradan da belediyelere ve *panchayat*lara[337] doğru inildikçe, giderek artan bir coşkuyla karşılaşılıyor. Ancak, halktaki bu hevesin, kendini "kalkınmacı devlet" olarak ilan eden ve halka karşı yalnızca kalkınmadaki aksaklıklar kapsamında sorumluluk duyan bir yapıyla karşılaşmasıyla, bahsettiğimiz umutlar, oynadığı role çok daha farklı bir gözle bakan bir devletle yüzleşiyor şimdi. Bugün Hindistan devleti, herkes için kalkınma konusunda fazla sorumluluk üstlenmeyen, bunun yerine, rolünü özel refah tarafından yönlendirilen bir küresel rekabet ekonomisinin gelişmesini sağlayacak şartları oluşturmak şeklinde çizen bir "rekabet devleti" olarak değerlendiriyor kendini. Bundan böyle kaybedenlerin suçu kendilerinde araması ve devletten haksız beklentiler içerisine girmemesi gerekir! Ayrıca, kaybedenlerin toplumsal ve siyasi olarak fazla yıkıcı hale gelmelerine de izin verilemez. Hindistan'da devlet, ideolojik ve siyasi bakımdan daha merhametsiz ve umursamaz bir tavra doğru evriliyor.

336 Kitle psikolojisi, topluluk davranışları ve etnik/dini ayaklanmalarla kıyımların tipik sonucu olarak güruh cinneti üzerinde yapılan çalışmalar son derece aydınlatıcı. Bu türden faydalı ve önemli çalışmalar için şu örnekler verilebilir: Elias Canetti, *Crowds and Power*, New York: Farrar, Strauss and Giroux, 1984; Gustave Le Bon, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, New York: Viking Press, 1960; Güney Asya'daki etnik şiddetle ilgili olarak da S.J. Tambiah, *Levelling Crowds: Ethnonationalist Conflicts and Collective Violence in South Asia*, Yeni Delhi: Vistaar Publications, 1997.

337 Hindistan'da, köyü yönetmek üzere köy halkınca seçilen beş (pacnh) güvenilir yaşlı kişiden oluşan kurul (yat) –*çev.*

Kaldı ki, neoliberalizmin, erişilen "genel durum" olarak değil de genel bir ekonomik yönelim olarak anlaşılan bu küresel yayılması, ancak devlet sistemi üzerinden ortaya gerçekleşebiliyor. Neoliberalizmin istikrarı, sırtını ekonomik olmayan, siyasi, toplumsal, kültürel ve ideolojik yapılara dayamak zorunda. Neoliberalizmin işleyeceği ve büyüyeceği yasal, düzenleyici, altyapısal ve kurumsal temeli her şeyden önce devletler teşkil ediyor. Sermaye-emek ilişkilerine sermaye lehine hükmedecek taraf da, seçkinler yönetimini meşru hale getirmenin araçları (hele ki seçime dayalı demokrasilerde) olan makro ekonomik gerilimleri yönlendirecek olan da yine devletlerdir. Dolayısıyla, neoliberalizmin istikrara kavuşturulmasında hem bir ulus üstücülük, hem de ulusçuluğun çeşitli biçimleri rol oynar. Jeopolitik düzeyde, devletler sisteminin tek tek veya toplu olarak bir "hegemonyacı istikrar sağlayıcı" tarafından koordine edilmesi sorunu gündemde. Marksist pencereden bakıldığında bu, söz konusu alternatif küresel düzenleme çabaları sonucunda, ultra veya süper emperyalizmle ülke genelindeki seçkinler ittifakları arasında bir çekişmenin yaşanması anlamını taşıyor. Bu kapsamda, kapitalizmin bu en son safhasında, emperyalistler arası rekabetin büsbütün yeni bir sayfa açılarak sona erdirilmesi ve militarist geçmişinden kesin bir çizgiyle ayrılması gerektiği ortadadır. Neoliberalizm tarafından temsil edilen sağa kayış, her alanda ortaya çıkan, fakat bürüneceği biçimler daima ulusal özgüllükler tarafından belirlenen siyasi (iç ve dış) ve ideolojik sağa kayışla birlikte geliştiği için, ulus devlet düzeyinde ancak olduğu yerde tutulabilmiştir. Aslında, ulusal olanla jeopolitiğin bu kaynaşmasının kaynakları, biçimleri ve uyumu hep kendine özgüdür. Örneğin Hindistan'da kilit etmen, Hindu ulusçuluğunun, daha kesin belirtmek gerekirse *Hindutva*'nın ("Hinduluk siyaseti")[338] yükselişi ve bu ulusçuluğun dönüştürücü etkisiyle gelişen komünalizm olagelmiş, ülkede şiddetin içine girdiği, örnek teşkil eden hal de bu etkiden nasibini almıştır. Ancak komünal şiddet üzerine odaklanmadan önce, ülkenin yakın tarihinde şiddetin son derece sıradan bir olgu olduğu gerçeğini dikkate almak durumundayız.

HİNDİSTAN'DA ŞİDDET: HER ŞEY OLABİLİR, AMA SIRA DIŞI ASLA

Bağımsızlıktan bu yana, Hindistan daima biraz tuhaf ve anlaşılması güç bir duruş sergilemiştir. İki yıllık (1975-77) Olağanüstü Hal[339] ara dönemini bir kenara bırakırsak –ki o dönemde bile Hint devleti, çağdaşı Latin Amerika ve Afrika diktatörlüklerine göre daha az yetkeci ve zalimdi–, Hindistan de-

338 Hindu milliyetçiliğini savunan hareketler için kullanılan genel isim –*çev.*

339 Hindistan Ulusal Kongresi partisi başkanı, başbakan Indira Gandhi tarafından ilan edilmiş, bu dönemde seçimler ve sivil özgürlükler askıya alınmıştır –*çev.*

mokratik kurumlar ve süreçler konusunda, makro düzeyde kayda değer bir sağlamlık ve istikrara sahip bir kalkınan ülke olarak dikkat çekmiştir. Öte yandan, bölgesel ve mikro düzeyde bakıldığında ise, gelişmekte olan ülkelerin pek azında Hindistan'da varolan rutin ve süreksiz (*episodic)*[340] şiddet sıklığına, ölçeğine ve yoğunluğuna rastlanabilir. Bu yapısal ikilem, söz konusu şiddetin mevcut siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel düzenle ilişkileri ve bunlar açısından taşıdığı işlevsel önem konusunda rahatsız edici sorular getiriyor akla. Dolayısıyla, Hindistan'daki şiddeti inceleyecek tüm kapsamlı çalışmalar, etkileşim kuran ilişkiler konusunda fevkalade geniş bir sahada gezinmek, şiddetin çok yönlü biçim ve alanlarının farkına varmak durumunda. Farklı şiddet tiplerinin ve bunları kavramaya yönelik, sosyo psikolojik ölçekten en basit yapısal-işlevsel ölçeğe kadar değişen çeşitli yaklaşımların yarattığı kafa karışıklığı ortamında, bu yazı kendini Müslümanlara karşı sergilenen komünal Hindu şiddetiyle ve başlıca amacı Hindistan siyasetinin yörüngesini, ayrıca Hint devletinin davranış biçimini yeniden şekillendirmek olan bu şiddetin bağlantı içerisinde olduğu *Hindutva*nın yükselişi ile sınırlandırıyor.

Bu arada, yola çıkmamız gereken noktalardan biri, Hint toplumunda ve yönetiminde şiddetin ne denli yaygın olduğunun; ana akım siyasi söylemin bunu teşhis edebilmekte, kaynaklarını kavrayabilmekte ve sonuçlarını değerlendirebilmekte ne denli yetersiz kaldığının farkına varmaktır. Şematik de olsa, yaygın şiddet türlerinin kısa bir listesini vermek, bu noktadan yola çıkarak hedefe ulaşmamıza yardımcı olabilir: 1) Cezai şiddet ve çete şiddeti; 2) Grup içi mezhep şiddeti, örneğin Sünniler ve Şiiler arasında; 3) Ataerkil şiddet; 4) Etnik gruplar arası şiddet, örneğin Kuki ve Naga aşiretleri arasında; 5) Sınıfsal baskı, direniş ve mücadele ile bağlantılı, sosyo ekonomik nedenlere dayalı şiddet; 6) etnik milliyetçi şiddet, örneğin ayrılıkçı şiddet; 7) Komünal şiddet; 8) Ülke, eyalet, bölge, kent boyutunda ve daha alt idari seviyelerde devlet aygıtları tarafından uygulanan, dile getirilmiş ya da getirilmemiş politikalardan doğan, kast, sınıf, cinsiyet ve etnik milliyetçi baskıları eş zamanlı olarak güçlendirilen, resmi ölçekte desteklenen ve yönlendirilen şiddet.

Elbette bu sınıflandırma, şiddetin en saf hallerini esas alıyor ve gerçek hayatta, çeşitli şiddet biçimleri daima iç içe geçmiş halde karşımıza çıkıyor. Ayrılıkçı eğilimler, Keşmir'deki ve şu anda yedi eyalete bölünmüş durumda olan kuzeydoğu bölgesindeki hareketlerle grupların ayırt edici özelliği. Buralardaki gerilimler kısmen, kuzeydoğu bölgesini hiçbir güçlü tarihsel ve kültürel bağ olmaksızın "ova Hindistan'ına" dâhil eden sömürgeci yayılmacılığın yarattığı yapay idari sınırların mirası olma özelliğini taşıyor. Ancak, bağımsızlık sonrası merkezi devletin yaklaşımı da suçlanmayı hak ediyor. Zamanında bağımsızlık talebiyle ortaya çıkan çeşitli etnik temelli isyanların

340 Rutin şiddetin aksine, aralıklarla ortaya çıkan, tekil olaylar şeklinde cereyan eden şiddet patlamaları –*çev.*

tamamı, onlarca yıl ayakta kalmayı başaran Naga direnişi hariç tutulursa, ya ehlileştirildi ya da marjinalleştirildi. Ancak burada, rüşvet (seçilmiş yerel seçkinlerin kontrolüne girme karşılığında verilen önemli maddi ihsanlar ve eğitimli genç nüfusun merkezi bürokraside yer sahibi olması) ve temel demokratik kıstasları ihlal eden özel yetkilere sahip Hindistan ordu güçlerinin uyguladığı acımasız baskıdan oluşan karma politikanın başardığı şey, bir çıkmaz inşa etmek oldu. Sonuçta, savaştan bezmiş Naga liderliği, şimdi Hint Birliği bünyesinde daha fazla özerklik karşılığında anlaşmaya razı görünse de; karşılıklı kuşkular, müzakereye dayalı bir anlaşmayla ilgili ilk ümitleri dağıtmaya devam ediyor.

Keşmir sorunu, başlangıcından bu yana Hindistan-Pakistan ilişkilerinin tutsağı olarak kaldı ve her iki taraf da, tam bağımsız ve laik bir Keşmir'in ortaya çıkmasını sağlayacak çözümlerin tartışma dışı bırakılması konusunda ısrarcı. 1948 yılında Birlik'e resmi olarak katılmaya zorlanan Hint işgali altındaki bölümün özerkliği, 370'inci madde ile anayasal güvence altında bulunacaktı. Gerçekte ise, bu azami özerklik taahhüdü gün geçtikçe aşındırıldı. "Başkan'ın Yönetimi"ne[341], bu kapsamda eyalet haklarıyla yetkilerinin, ayrıca bir dizi sivil özgürlüğün askıya alınması uygulamasına Keşmir kadar sık tabi tutulan bir başka eyalet daha yoktur. Gerçek yerli halk hareketleri, Keşmir Vadisi'nde ilk olarak 1980 sonlarında baş gösterdi. Laik bir akım, işgal altındaki tüm Keşmir için tam bağımsızlık isterken, İslamcı akım da bağımsız bir İslam devletinin kurulmasını veya Pakistan ile birleşmeyi kendine hedef koyuyordu. O dönemden beri, Pakistan egemen yapısının kimi kesimleri, bu tehlikeli sularda avlanmak üzere sınır ötesi militan İslamcı gruplara destek vermekte. Bu durum, anlaşılır biçimde, Hindistan tarafından kınanıyor; ancak söz konusu tehlikeli suları yaratanın da Hint devleti olduğunu akılda tutmak şart. Yeni Delhi'nin kendi tahminlerine göre, İslamcı grupların elindeki militan sayısı hiçbir zaman dört bini aşmamış olmasına rağmen, hem İslamcı grupların hem de Hindistan ordusunun zalimliklerine şimdi büyük bir mesafeyle bakmakta olan halkı denetim altından tutmak üzere, Hindistan bölgede ordu birlikleri ve para-militer güçlerden oluşan, mevcudu yarım milyon civarında bir güç bulunduruyor. Vadi, neredeyse bire on üç seviyesine ulaşan asker sivil oranı ile, dünyanın en fazla askerileştirilmiş bölgeleri arasındaki yerini alıyor.[342]

Kast ve sınıf ilişkileri temelde dikey bir yapı arz ederken, cinsiyet ilişkileri hem dikey hem de yatay yönde ilerliyor. Kadına karşı şiddet, başka hiçbir

341 Hint anayasasının verdiği yetkiyle merkezi yönetimin, anayasal aygıtın işlememesi veya parlamentoda herhangi bir grup ya da koalisyonun çoğunluk sağlayamaması gerekçeleriyle eyalet yönetimini dağıtması veya askıya alması –*çev.*

342 İnsan hakları ihlallerinden Hint devletinin ne ölçüde sorumlu olduğunu görmek için bkz. Uluslararası Af Örgütü Raporu, *Torture and Deaths in Custody in Jammu and Kashmir*, Ocak 1995.

şiddet tipiyle karşılaştırılamayacak bir ölçek, derinlik ve sıklıkta ortaya çıkıyor. Kast ve sınıf şiddeti de benzer şekilde sıradanlaşmış olsa ve gündelik karakter sergilese de, cinsiyet temelli şiddet çok daha büyük yaygınlığa sahip. Yalnızca silsile halinde gelişmekle ve toplu olarak uygulanmakla kalmıyor, kendine özgü bir ailevi, bireysel ve özel karakter de kazanıyor. Aynı zamanda, tüm sınırların ötesine geçiyor ve tüm diğer siyasi şiddet türleri de açıkça cinsiyet temelli yollar üzerinden ifade ediliyor: kadının tecavüze, dayağa ve aşağılamaya maruz bırakılması, sınıf, kast, etnik grup veya devlet yetkesinin/egemenliğinin kurulması sürecinin bir parçası olarak kullanılıyor. Dahası, kadına karşı şiddet, şiddetin düzenli olarak uygulanan tiplerinin daha müşterek biçimleriyle de derin bir bağ oluşturuyor. Bu tip "ani aşırılık"lara yol açan insan duyguları, gündelik toplumsal yaşamın ve uygulamaların kazanında pişiyor.[343] Kadına karşı baskıcılığın tüm toplumsal ilişkiler içerisinde ve arasında son derece genel, yaygın ve sürekli oluşu, belli tarihsel koşullar altında gücünü biriktirerek devletin ve toplumun siyasi yörüngesini önemli ölçüde değiştirebilecek bu sosyal ilişkileri asıl görevi ve gücünden uzakta bırakıyor. Bu makale de en ağır suçlamasını, 1980'lerin başlarından bu yana birikmekte olan güçleriyle yörünge değişimini başarma yeterliliğine sahip olan *Hindutva*'ya yöneltiyor.

Peki ya kast ve sınıf şiddeti? Gerek kentte, gerekse kırsalda alt kastların ve alt sınıfların yaptığı işlerin büyük ölçüde örtüşüyor oluşu, üst tabakalarca sergilenen şiddetin ardında yatan neden ve amaçların birçok zaman sınıf ve kast çizgileri üzerinden kesin biçimde ayrılamayacağı anlamına geliyor. Aynı şey, alttan gelen direnç için de söylenebilir. Bunu söyleyerek, kast dışı kabul edilen Dalitlere [344] karşı girişilen kast kaynaklı şiddetin veya daha belirgin biçimde aşiret düşmanlığı kaynaklı şiddetin de son derece yaygın olduğunu kesinlikle inkâr etmiyoruz. Dalitlere yöneltilen hunharlıklar cinayet, tecavüz, kundaklama, yaralama vb. gibi gündelik olaylar ve drahoma kaynaklı ölümlerle tecavüz gibi cinsiyet bağlantılı şiddet de öyle. Bu toplumsal gruplara yöneltilen şiddet hakkındaki rakamlar, komünal şiddetin ötesine geçiyor ve kayıtlar kuşkusuz gerçek ölçeğin gerisinde kalıyor. Örneğin, Dalitlere karşı 1997 ve 2001 arasında sergilenen saldırıların ortalama yıllık sayısı 25.587'dir. Oysa aşiret düşmanlığından kaynaklanan şiddet için bu değer

343 Amrita Basu ve Srirupa tarafından hazırlanan enfes derleme incelenebilir, *Violence and Democracy in India*, Kalküta: Seagull Books, 2007. Kadınlarla *Hindutva* arasındaki gerek kurban gerekse müttefik ilişkisini günyüzüne çıkaran önemli bir çalışma için bkz. Tanika Sarkar ve Urvashi Butalia, (der.), *Women and the Hindu Right*, Yeni Delhi: Kali for Women, 1995. Hindistan'da kadın nüfusun erkek nüfusa oranının çok düşük oluşu, kadına uygulanan baskının kurumsal karakterinin kanıtıdır. Barbara Harriss-White, önceki makalede özel olarak bu konuyu işliyor.

344 Hindistan'da kasaplık, hayvan bakımı, çöpçülük, dericilik gibi insanı kirlettiği varsayılan işleri yapan, toplumun en alt tabakası olarak kabul edilen kitle –*çev.*

aynı dönemde 4285 olarak kaydedilmiştir. 1991'de 5077 adet olan drahoma ölümleri ve 9793'e ulaşan tecavüz vakaları sayısı, 1998'de sırasıyla 6917 ve 15031'e yükselmiştir.[345] Bu rakamlar, Hindistan'da devlet ve toplumun sahip olduğu kast temelli ve ataerkil yapıyı gözler önüne seriyor.

Ancak, Dalitlerin ve alt kastların siyasette ve seçim sisteminde kaydettiği yükseliş, son birkaç on yılık dönemde Hindistan toplumunun yaşadığı evrimin parıltılı boyutlarından biri olarak karşımıza çıkıyor. Genele bakıldığında, etkinin olumlu düzeyde olduğu görülüyor. Kast hiyerarşilerini meşrulaştıran ideolojik temeller zayıflamakta. Siyasi örgütlenme ve hareketlilik sağlama, ayrıca karar vericiler üzerinde etkin bir baskı oluşturma amaçları doğrultusunda alt ve orta kastlarla Dalitlerin oluşturduğu yeni ve daha büyük birliktelikler (kendi alt kast bölünmelerini aşacak şekilde) baş göstermekte. Ne var ki Dalit olmayan alt kastlar şimdiye dek bağımsız bir siyasi varlık sergileyebilmiş değil. Daha çok, orta ve "geri kalmış" kastların çıkarlarını temsil eden güçler için büyük bir oy deposu görünümünde olageldiler. Devlet görevlerinde ve eğitim kurumlarında Dalitler için kontenjan ayırma politikaları önemli bir orta sınıf meydana getirdi ve bu orta sınıf da Dalitlere liderlik etmekle ve örgütlenmenin daha ileriye taşınması için kaynak temin etmekle kalmadı, kitlenin genel yönelişini de şekillendirdi. Bu sürecin, hem hedefler (devlet yapılarının daha üst kademelerine ulaşabilen kendi seçkinlerinin sayısını artırarak Dalitlerin toplumsal statüsünü ve gücünü yükseltmek) hem de hedefe gidilirken kullanılan araçlar (bazıları üst kastları ve sınıfları temsil eden çeşitli siyasi partiler ve güçler de dâhil olabilmek üzere, seçim ittifakları aramak) konusunda, radikal veya devrimci olmaktan çok reformcu bir yapıya sahip olduğu görülüyor.

Sonuç olarak, Dalitlerin büyük bölümünü oluşturan köylü Dalitlerin içinde bulunduğu maddi koşullar neredeyse hiç değişmedi. Güncel çelişki bu: Dalitlerin çoğunluğu tarım proletaryasına bağlı, ancak tarım proletaryasının çoğunluğu Dalit değil. Bu yapıya sahip tarım proletaryasının; toprak reformuna, yaşanabilir ücretler ve sigortalı çalışmaya yönelik uygun taleplerin arkasında birleştirilmesi, Hindistan toplumunda bir devrim yaratma gücüne sahip olacaktır. Mevcut Dalit liderliği ve izledikleri siyaset tabandan gelen, kastlar arası bir kırsal sınıf ittifakını işleme doğrultusunda bir bakış açısına sahip değil. "Geri kalmış kastlar"ın hâkim üst tabakalarını ise, söz konusu taleplere ileri düzeyde direnç gösteren toprak sahiplerinin bizzat kendileri oluşturuyor. Şaşırtıcı olmayacak şekilde, "geri kalmış kastlar" ve Dalitlerin yükselişine karşın, Dalitlere ve alt kastlara yöneltilen *süreksiz* ve gündelik şiddetin kapsamı ve ölçeği üzerinde ancak küçük bir olumlu etki gözlenebiliyor.

345 Bkz. S.K. Subramanian, *Political Violence and the Politics in India*, Yeni Delhi: Sage Publications, 2007, s. 156 ve 196.

Koşulları en az iyileşen nüfus kesimini ise, orta Hindistan'ın "aşiret"leri oluşturuyor. Silahlı Naksalit[346] grupların (en önemlileri Hindistan Komünist Partisi-Maoist olmak üzere) etkinliği de, alttan gelen köylü sınıf mücadelesinin başlıca ifadesi olarak, en fazla bu ormanlık bölgelerde hissediliyor; ama diğer her yerde de yayılmasını sürdürüyor. Hindistan Maoizm'i, dokuz eyalete (Bihar, Carkand, Çattisgarh, Uttar Pradeş, Maharaştra, Batı Bengal, Orissa, Madya Pradeş ve Andra Pradeş) yayılmış yetmiş altı bölgede (altı yüzü biraz aşan sayıdaki bölge arasından) güçlü köklere sahip ve başka elli bölgede daha kayda değer varlık gösteriyor. Süreç içerisinde daha Hintli ve daha az Maoist olmaya doğru evrilen Hindistan Maoizmi, bu sayede hem hayatta kaldı hem de büyüdü. Ancak hiçbir zaman, Naksalitlerin yaklaşık iki yüz bölgeye yayıldıklarını söyleyen devlet görevlilerinin iddia ettiği kadar güçlü olmadılar. Naksalitler bilinçli olarak öcüleştiriliyor. Dikkat çekici bir nokta da, Hindistan'da Naksalitler dışında öcüleştirilen tek diğer grubun Müslüman militanlar olmasıdır. Her iki grup da, yok edilmeleri gereken teröristler olarak tanımlanıyor.

Terörizmin bir teknik, taktik ve yöntem olarak algılanması yanlış olmaz. Masum ve silahsız sivillere bedensel saldırı tehdidinde bulunan veya bunu gerçekleştiren her türlü eylemin terörizm olarak tanımlaması da çoğu durum için uygun bir tanımlama. Terörizm, şahıslardan devlet dışı silahlı mücadele gruplarına ve devletin kendi aygıtlarına kadar değişen bir yelpazede, bir dolu farklı fail tarafından kullanılabilir ve kullanılıyor da. Naksalit grupların zaman zaman terörist şiddetin kabul edilemez biçimlerine başvurduğunu reddedemeyiz. Bununla beraber, Hindistan'da sivillerin başına gelen ölüm ve yaralanmaların açık ara büyük çoğunluğu, eyalet yönetimlerinin ve merkezi yönetimin denetimi altında bulunan resmi kurumların terörist eylemleri sonucunda gerçekleşiyor.

Naksalitlerin öcüleştirilmesi, 2004 seçimleri sonrasında Hindistan Ulusal Kongresi[347] önderliğinde kurulan hükümet döneminde daha da hız kazandı. 2006'da, Başbakan Manmohan Singh, en büyük ulusal tehdit olarak onları gösteriyor ve çok geçmeden de Naksalizmi "ortadan kaldırılması" gereken bir "virüs" olarak tanımlıyordu. Bu öcüleştirme süreci, pek çok farklı amaca hizmet ediyor. Keyfi tutuklamaları ve mahkeme kararı bulunmaksızın uzun gözaltı/hapis sürelerini mümkün kılan baskıcı "terörle mücadele" ve "güvenlik" yasalarının yürürlükte kalmasını meşru kılmayı hedefliyor. Pek çok eyalet

346 Adını 1967'de Batı Bengal eyaletinin Naksalbari köyünde başlayan silahlı ayaklanmadan alan, köklerini Hindistan Komünist Partisi (Marksist)'nin 1967 yılındaki bölünmesine dayandıran Maoist hareket.

347 1885 yılında kurulmuş ve sonradan bağımsızlık hareketinin lideri haline gelmiş, laiklik yanlısı, popülist kitle partisi. 1977 yılına dek Hindistan Cumhuriyeti'nde tüm hükümetler Kongre Partisi tarafından oluşturulmuştur –*çev.*

yönetiminin, Naksalistlerle savaş bahanesiyle merkezi hükümetten daha fazla kaynak alabilmesini sağlıyor ve bu kaynaklar sonradan değişik amaçlarla kullanılabiliyor. Dikkatlerin, zengin toprak sahipleriyle ormancılık şirketleri tarafından kiralanan silahlı çetelerin, Naksalizmin temel toplumsal tabanını oluşturan topraksızlara ve aşiretlere saldırıp onları boyunduruğa sokma çabalarına ve polisin vahşiliklerine odaklanmasını engelliyor. Aynı zamanda, kimi eyalet yönetimlerinin Salwa Judum ("Barış Topluluğu") adı altında, aylık bağlanan ve özel polisiye yetkilerle donatılan dönek Maoistlerden, gönüllülerden ve "lümpen"lerden oluşan silahlı gruplar meydana getirmesine meşru bir kılıf hazırlıyor. "Asıl büyük" tehlike konumundaki Naksalizmle savaştıkları sürece canavarlıkları ve suçları üzerinde herhangi bir denetim uygulamayacak olan bu gruplar, gerçekte devletin "dış kaynaklardan temin ettiği" yasa dışı bir silah olarak işliyor.

Söz konusu çeşitli şiddet biçimlerine ait nedenlerin son derece bariz yapısal köklerine karşın, klasik siyasi söylem Hint demokrasisini kutsamayı sürdürüyor ve son derece hatalı bir şekilde, şiddeti bir sıra dışılık ya da hastalık olarak görme konusunda ısrar ediyor; şiddetin panzehirinin de devlet ve sivil toplum bünyesindeki mevcut demokratik yapıların, süreçlerin ve alanların "geliştirilmesi"nde yattığını sanıyor. Hukukun egemenliği; seçim davranışlarının dikkatle takip edilmesi; adli, parlamenter ve idari bürokrasilerin, basının, enerjik sivil dayanışma birlikleri ve benzerlerinin sağlıklı işlemesiyle, liberal demokratik düzenin genel sağlığının korunacağı varsayılıyor. Bu geliştirme çabalarının yanında hâkim görüş, şiddet hastalığının ana kaynaklarının, yani Naksalitlerin, Müslümanların, ayrılıkçı militanların ve komünal unsurların yok edilmesinin gerektiğini de belirtiyor. Siyasi yapının, bu çabalarda başarıya ulaşarak tam iyileşme yolunda ilerleyebileceği düşünülüyor.

Sorunun teşhisi ile ilgili bu klasik yaklaşım ve buyurucu söylem, kapitalist modernleşmenin, kendi düzensiz ve çok unsurlu gelişim karakteri içerisinde, şiddetle ilgili kendi kaynaklarını, şartlarını, dürtülerini ve biçimlerini mecburen yarattığını algılayamıyor. Hindistan'ın da dâhil olduğu çok sayıda toplumda sonuç olarak bir şiddet kültürünün, bir tür düşük yoğunluklu şiddetin gündelik hayat içerisinde ritüelleşmiş, sıradanlaşmış ve kabullenilmiş biçimlere büründüğünü; bu biçimlerin, belli şartlar altında daha katı ve yoğun *süreksiz* şiddet türlerinin patlak vermesine önemli ölçüde zemin hazırladığını da fark edemiyor. Böyle bir klasik söylem, Hindistan ekonomi politiğinin değişen neoliberal karakterinin, siyasi şiddet manzarasındaki değişimle nasıl bağlantılı olduğunu göremez. Belli periyodik şiddet türleri giderek daha belirgin hale geliyor. Neyin şiddet sayılacağına karar verme yolunda yeni tanımlar türüyor. Neyin kabul edilebilir, neyinse kabul edilemez olduğu hakkında yeni anlayışlar doğuyor. Hangi şiddet türleri ile uğraşılacağı, hangilerinin bir kenara bırakılacağı konusunda yeni öncelikler belirleniyor.

HINDUTVA: KİLİT ETMEN

Hindistan siyaseti yetmişlerin başlarından beri, burjuva siyasi liderliğinin yaşadığı kendine özgü krizi de beraberinde getiren, derin bir değişim sürecinden geçiyor. Olağanüstü Hal, bu çıkmazın yetkeci istikrar üzerinden çözülmesi yönünde, başarısızlığa uğrayan bir girişimdi.[348] Ancak son yirmi yılda, belirsizlikler içerisindeki sosyo politik rekabetin dinamiklerinde önemli bir hareketlenme kendini gösterdi. Bu hareketlenme safhası, neoliberal ekonomik dönüşümle ve çirkin bir dinî milliyetçiliğin çarpıcı bir şekilde ortaya çıkışı süreciyle geniş ölçüde örtüşüyor. Şimdi demokrasi, Hindu çoğunlukçuluğu şeklinde yeniden tanımlanıyor ve laiklik de kötü ve Hindu karşıtı, yalnızca azınlığın lehine bir şeymiş gibi yorumlanıyor. Bu bakış açıları, Hindistan toplumunda önemli ve giderek de büyüyen bir yankı buluyor.[349]

Burjuva siyasi liderliğin yaşadığı kriz, iki aşama halinde ortaya çıkan siyasi istikrarsızlıkta (sistemin oldukça sağlam iskeleti içerisinde kalmak kaydıyla) kendini gösterdi. 1971 ile 1989 arasında genel seçimler hep bir referandum havasına büründü. Seçim davranışlarındaki önemli sapmalar, merkezi yönetime talip olan rakiplerin hiçbirinin aslında yeterince sağlam bir seçim desteğine sırtını dayayamadığının kanıtıydı. İşe bakın ki, bu safha boyunca, dengesiz bir seyir izleyen seçimlerde elde edilen büyük parlamento çoğunlukları genel siyasi istikrarın değil, aksine hep istikrarsızlıkların habercisi oldu. Kongre partisi [Hindistan Ulusal Kongresi – Ç.N.], tarihindeki en yüksek koltuk sayısına bu dönemde (1984) ulaştığı halde, bir sonraki seçimde müthiş bir düşüş yaşayacaktı. Yine bu dönemde, Kongre partisi dışında iki merkezci alternatif (1977-80 arasında Janata Partisi[350] ve 1989-91 arasında da

348 Bkz. bana ait *The Painful Transition: Bourgeois Democracy in India*, Londra: Verso, 1990. Makro-siyasi pencereden bakıldığında Olağanüstü Hal pek çok diktatörlükle karşılaştırılmayacak özelliklere sahiptiyse de, hükümetin korkunç bir zorla kısırlaştırma kampanyası yürüttüğü de unutulmamalı. Kuzey Hindistan'da Olağanüstü Hal yönetimine karşı derin bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkışının en büyük tekil sebebi de budur.

349 Bu tespitlerle ilgili bazı gözlemsel kanıtların yer aldığı, 2004 seçimleriyle ilgili bir değerlendirme, *Hindutva*'nın yirmi yıldan uzun süredir devam eden komünal propagandalar ve uygulamalar yoluyla, toplumun orta ve üst kesimlerini "yeni ortak kanı"yı benimser hale getirmeyi nasıl başardığını gösteriyor. Bu yeni ortak kanının ayırt edici özellikleri şöyle sıralanıyor: "a) çoğunlukçu bakış açısı, b) dinsel tavrın fazlasıyla sergilenmesi, c) gruplar arası sınırların sürdürülmesine yönelik ısrar, d) komünal içeriği çok açık olaylar hakkında net bir farkındalığın ve bilgilenmenin mevcut olmayışı, e) azınlık çıkarlarına yönelik ılımlı onay ve f) BJP [Hindu Halk Partisi – *çev.*]'ye destek verilmesi söz konusu olduğunda, tüm bunlarla partizanlık arasında zayıf bir bağlantı". Söz konusu değerlendirmeye göre, BJP'ye oy veren Hinduların sayısı, Hindistan Ulusal Kongresi lehine oy kullananlardan fazladır (2004'te, yüzde 40'a karşılık yüzde 35) ve bu destek kemikleşmiştir; örneğin BJP, bu desteği sürdürmek için komünal kampanyalara ihtiyaç duymamaktadır. Bkz. Suhas Palshikar, "Majoritarian Middle Ground?", *Economic and Political Weekly*, 18-24 Aralık 2004.

350 Kongre partisi tarafından ilan edilen Olağanüstü Hal'e karşı siyasi partilerin bir araya gelerek oluşturduğu oluşum –Halk Partisi. Olağanüstü Hal'in ardından 1977'de düzenlenen ilk seçimlerde Kongre partisini yenilgiye uğratarak, Kongre partisinin Hindistan Cumhuriyet tarihinde ilk kez hükümet dışı kalmasına neden olmuştur. –*çev.*

V.P. Singh[351] hükümeti) işbaşına gelecek, ancak her ikisi de görev süresini tamamlayamayacaktı. 1989'dan sonra ise önce azınlık hükümetleri, ardından da koalisyon yönetimiyle yeni bir safhaya geçildi. Yönetim biçimiyle ilgili genel belirsizlikler, parlamentodaki istikrarsızlığa giderek artan ölçüde yansır hale gelmişti.

V.P. Singh azınlık hükümetinin, 1989 yılında Mandal Komitesi'nin[352] önerisini hayata geçirerek merkezi hükümetin emrindeki istihdamın yüzde 27'sini "*diğer geri kalmış kastlar*" için tahsis etmesi, Olağanüstü Hal sonrası süreçte bir dönüm noktası oldu.[353] İlgili istihdam sayısının 50.000'in altında olması nedeniyle karar ancak sembolik bir önem taşıyordu; fakat yine de siyasi olarak etkili bir adımdı, çünkü kast mensubu Hinduların çoğunluğunu oluşturan ve kendi içinde de geniş bir yelpaze teşkil eden ("en geri kalmış kastlar"ın en yoksul kesimlerinden başlayıp, *diğer geri kalmış kastların*, "ileri kastlar" düzeyine ve en tepedeki Brahmanlara ulaşamayan üst basamaklarına kadar) orta kastların veya *diğer geri kalmış kastlar*ın haklarını savunan yeni bir güç olduğunu belli ediyordu. Bu adım, Batı ve Kuzey Hindistan'da, orta sınıf üst kast mensubu öğrencilerin önderlik ettiği geniş çaplı gösterilerin kıvılcımını çaktı ve hatta bazı öğrenciler tepki olarak kendini yaktı.

Üstelik süreç, bir süre sonra daha da büyük bir dönüm noktasıyla, Sangh Parivar [*Örgütler Ailesi*] örgütü tarafından yürütülen Ram Janmabhoomi[354]

---

351 Kongre partisine karşı tüm merkez hareketleri bir araya getirmek amacıyla 1988 yılında kurulan Janata Dal partisinin ilk genel başkanı –*çev.*

352 1979 yılında Janata Partisi hükümeti tarafından, zayıf kesimler için devlet kademelerinde kotalar belirleyerek kast ayrımcılığını aşmak gerekçesiyle, "toplumsal olarak veya eğitim seviyesi bakımından geri kalmış kesimleri tespit etme" göreviyle kurulan, başkanlığını milletvekili Bindheshwari Prasad Mandal'ın kurduğu komite –*çev.*

353 Bunlar, kastların dökümünü yapan 1931 tarihli son nüfus sayımına göre Hindistan nüfusunun yüzde 52'sini oluşturan orta ve geri kalmış kastlardı. Mandal Komitesi (adını, başkanlığını yapan B.P. Mandal'dan almıştır), 1978 yılında düzenlediği raporda, merkezi hükümette ve eğitim kurumlarında sağlanan istihdam içerisinde bu tip kotaların ayrılmasını öneriyordu. Öneri, 1989 yılında ve ancak kısmen hayata geçirildi (eğitim kurumlar hariç tutuldu). Yüksek Mahkeme, 2008 yılı Nisan ayında aldığı kararda, yüzde 27'lik kotanın *diğer geri kalmış kastlar* için merkezi hükümete ait eğitim kurumlarında da uygulanması, ancak "kaymak tabaka"nın bu uygulamanın dışında bırakılması gerektiğini söylüyordu. *Diğer geri kalmış kastlar* bünyesinde yer alan, ancak gelir ve eğitim düzeyi nedeniyle kotaya dâhil edilemeyeceği düşünülen üst tabakayı ifade eden "kaymak tabaka" terimi için hâlâ net tanımlama kriterleri mevcut değil. Güney eyaletlerinde tarihsel olarak, bağımsızlık öncesinde bile, Brahman karşıtı güçlü kast hareketleri geliştiği için, buralarda eyalete bağlı devlet kuruluşları ve eğitim kurumlarında *diğer geri kalmış kastların* ulaştığı oran zaten hâlihazırda yüzde 27'nin önemli ölçüde üzerine çıkıyordu. Belirlenen oran yüzde 27'ydi, çünkü merkezi düzeyde Dalitler ve yerliler (aşiretler veya Adivasiler) hâlihazırda sırasıyla yaklaşık yüzde 15 ve yüzde 8 paya sahipti. Yasal sorunlarla karşılaşılmaması için, merkezi düzeyde toplam kotanın yüzde 50'yi aşmaması gerekiyordu.

354 Hindu mitolojisinin ana figürlerinde Rama'nın doğum yeri –*çev.*

hareketiyle sarsıldı. Hinduları "Müslüman Öteki"ne karşı birleştirme gayretindeki örgüt, Hindistan politikasının, Hindular arasındaki kast bölünmelerinin kurumsallaşması tehlikesini doğuran *Mandalizasyonu*[355] ile karşı karşıya geldi. Sangh Parivar, örgütlü Hindu sağını meydana getiren örgütleri kapsayan bir takımyıldızı niteliğinde. "Baba" örgüt olarak tanımlanabilecek kadro temelli RSS, yani Rashtriya Swayamsevak Sangh'ın (Ulusal Gönüllüler Birliği) sayısı bir milyonu aşan insan gücünün omurgasını, davaya adanmışlıklarının göstergesi olarak hiç evlenmeyen çilekeşler oluşturuyor. Bharatiya Janata Partisi (BJP) [*Hindistan Halk Partisi*] ise, hareketin parlamenter sistemdeki ayağı konumunda. VHP, yani Vishwa Hindu Parishad (Dünya Hindu Konseyi), büyük ölçüde özerkliğe sahip kültürel cepheyi teşkil ediyor ve Bajrand Dal (Tanrı Hanuman'ın Ordusu) oluşumu da lümpenleşmiş fedaileri bir araya getiriyor. Tüm bunlara ek olarak, ülkenin başlıca sendikalarından birinin kontrolünü elinde bulunduran Sangh, kendi öğrenci ve kadın kollarına da sahip. Ram Janmabhoomi hareketi, 6 Aralık 1992'de Babri Mescid camiinin yerle bir edilmesi olayıyla doruk noktasına ulaştı. Yüksek Mahkeme'ye karşı hesaplanmış bir gözdağı olan bu hamle, aynı zamanda Hindistan Anayasası'nın laikliğe bağlılığına yöneltilmiş, kasıtlı bir saldırı niteliğindeydi. Bir ay süren hareket, komünal hassasiyeti ve kini dev bir ölçekte yükseltmek için yeterli oldu ve binin üzerinde Müslüman'ın canından olmasına yol açan, yaygın bir komünal şiddet doğurdu.

Simgesel öneme sahip bir sonraki olay, 1988 yılında BJP önderliğinde bir koalisyon hükümetinin kurulması, ama asıl önemlisi, hükümetin nükleer testler yapma kararını verme ve başkalarının da bu karara uymasını sağlama şekli oldu. Seçilmiş olmayan ve dolayısıyla halka karşı herhangi bir yasal sorumluluğu bulunmayan RSS karar sürecini yakından izlerken, koalisyon ortaklarına hiçbir bilgi verilmiyordu. Ortaya çıkan oldubitti ise pek yakında, soldakiler hariç Kongre partisi de dâhil olmak üzere tüm partiler tarafından kabul edilecekti. RSS'nin Hindistan politikasında oynadığı karanlık ama güçlü rol, 2002'nin Şubat ve Mart aylarında Gucarat'ta Müslümanlara karşı girişilen katliamla zirveye ulaştı. Olaylarda en az iki bin Müslüman öldürülecek, on binlercesi de evlerinden ve işlerinden uzaklara sürülecekti. Bu, kesinlikle Bölünme sürecinde[356] yaşanan soykırımdan sonra, Hindistan'da tanık

355 Mandal Komitesi'ne atfen –*çev.*

356 İngiliz Hindistan'ının 1947 yılında bölünmesiyle, sonradan Pakistan İslam Cumhuriyeti ve Bangladeş Halk Cumhuriyeti şeklinde tekrar ikiye ayrılacak olan Pakistan Dominyonu ve sonradan Hindistan Cumhuriyeti adını alacak olan Hindistan Birliği ortaya çıktı –*çev.*

olunan en ciddi komünal katliamdı.[357] Dönemin başbakanı A.B. Vajpayee'nin katliama sonradan bir nedensellik kılıfı uydurmuş olmasının yanı sıra, Gucarat eyalet başbakanı Narendra Modi'nin (RSS bünyesinde on beş yıldan uzun süre çalışmış ve ardından 1988 yılında BJP Gucarat biriminin Genel Sekreterliği'ne getirilmiştir) özel izni olmadan katliamın gerçekleşmesi de olanaklı değildi. Modi, siyaset, bürokrasi, yargı ve polis mekanizmalarındaki ortakları ile birlikte suçlu bulunmak bir yana, siyasi bakımdan kârlı bile çıktı. Aralık 2002'deki eyalet seçimlerinde daha büyük bir çoğunlukla yeniden seçilmesi, Gucarat'ta komünalizmin sıradanlaştığının kanıtı oldu. Üstelik Modi, benzeri görülmemiş bir şekilde, üçüncü kez yine seçildi ve şimdi, er ya da geç BJP'nin başına geçeceği, yani gelecekteki bir BJP koalisyonunda merkezi hükümetin başbakanı olabileceği konuşuluyor.

1989'dan sonra her biri birer dönüm noktası olarak karşımıza çıkan bu olaylar, hem pratik hem de sembolik olarak şiddetle ilişki içerisinde. Son iki genel seçimde BJP'nin düşüşe geçmiş olması, Sangh Privar'ın siyasi-ideolojik cephede gerilediği şeklinde yorumlanmamalı.[358] Sangh Privar'ın yukarıda değindiğimiz önemli siyasi olayların çoğunda sergilediği şiddet ve baskı, kendi siyasi inanılırlığı, gerektiğinde diğer bölgesel partilerle ittifaklar kurma yeteneği ve halk üzerindeki kültürel, ideolojik, kurumsal etkinliğinde herhangi bir kalıcı hasara neden olmadı. *Hindutva* lokomotifi –ki gerçekte, birden fazla farklı rota üzerinde ilerleyen pek çok lokomotiften oluşur– şimdiden dev bir alanı etkisi altında tutuyor ve hızı zaman zaman değişse, bazen duraklasa, yer yer geri dönüp sonra tekrar yola koyulsa da, ileri yönlü hareketini sürdürüyor. Elbette *Hindutva*'nın ilerleyişi, başka önemli sosyo-politik süreçlerle de etkileşim içerisinde gelişen bir sosyo-politik süreçtir. *Diğer geri kalmış kastlar*ın devam eden yürüyüşü, Dalitlerin bugüne dek görülmemiş ölçüdeki girişkenliği ve Müslümanlar arasında süregiden çalkantılara ek

357 1984 yılında, Başbakan Indira Gandhi'nin, kendi Sih asıllı korumasının suikastına kurban gitmesinin ardından Sihlerin maruz kaldığı katliam da 3000 civarında kişinin canına mal oldu. Ancak bu iki örnek arasında derin bir siyasi benzeşmezlik mevcut. Sih katliamı, ayrılıkçı (Kalistan hareketi veya bağımsız Sih vatanı) gerilimler çerçevesinde gerçekleşti ve Gandhi, en kutsal Sih tapınağı olarak anılan, Kalistan hareketinin lideri Sant Bhindranwala'nın sığınacak son yer olarak seçtiği, Amritsar'daki Altın Tapınak'a Hindistan ordusunun saldırmasının ardından intikam amacıyla öldürüldü ve bu suikast da katliamı tetikledi. Bunun bir defaya mahsus bir olay olduğu, ahenkli Hindu-Sih ilişkilerinin yeniden kolayca kurulabilmesi ile de kanıtlandı. Kalistan hareketi tamamen ortadan kayboldu ve Sihler arasında, küçük bir azınlık haricinde asla destek bulamadı. Hindu-Sih ilişkileri, hiçbir şekilde Hindularla Müslümanlar arasındaki ilişkiyle karşılaştırılamaz ve Hindu sağı, Sih toplumunu Müslümanlara karşı tarihsel sağ kolu olarak görmeye, bir düşmandan çok, doğal bir müttefik gibi algılamaya eğilimlidir.

358 Sangh'ın Hindistan sivil toplumunda ne kadar derinlere kök salmış olduğu hakkında açıklama için, birçok başka kaynağın yanı sıra bkz. C. Jaffrelot, *The Hindu Nationalist Movement and Indian Politics: 1925 to the 1990s*, Yeni Delhi: Penguin Books, 1999 ve C. Caffrelot (der.), *The Sangh Privar: A Reader*, Yeni Delhi: Oxford University Press, 2005.

olarak, Hindistan'da yönetimin yöreselleşmesi, hem laik hem de komünal sağcı gerici politikaların yerleşmesi ve gelişmesi için gerekli toplumsal zemini temin eden dev bir "orta sınıf"ın (tam olarak ortada yer alan bir sınıf değil; Hindistan nüfusunun yüzde 15-20'lik üst dilimi) yükselişi de bu süreçler arasında öne çıkıyor. Tüm bu süreçleri aynı kilimde dokuyan son derece karmaşık makine, bugün ve yarın Hindistan siyasetini çevreleyip tüketecek sınırları da oluşturuyor.

HİNDİSTAN'DA KOMÜNAL ŞİDDET

Sırf rakamlar ekseninde bakıldığında dünyanın en büyük dinî milliyetçi hareketi olan *Hindutva,* bağımsızlığın ardından yaklaşık otuz yıl boyunca fazla göze çarpacak bir düzeye ulaşamadı. Bölünme soykırımının korkunç mirası, Mahatma Gandhi'nin bir *Hindutva* fanatiğinin suikastına uğraması, Kongre partisinin siyasi ve ideolojik hâkimiyeti (sosyalizm, laiklik, demokrasi ve hiçbir bloka dâhil olmama ilkelerini yükseltme iddiasıyla), Pakistan'ın 1971'de yenilgiye uğraması ve parçalanması, hepsi de bu gerçekliğe katkı yapan etmenler oldu. Ancak 1970'lerden başlayarak, kongre partisinin içine girdiği gerileme süreci ve ilk başbakan Cavarharlal Nehru'nun oluşturmak için çok fazla uğraş verdiği ilkelerin yarattığı hayal kırıklığı, şüphe götürmeyecek ölçüde belirgin hale geldi. Bu noktada yeni güçler doğduysa da, hiçbiri Kongre partisini dışarıda bırakan, merkezde yer alan istikrarlı bir yönetim oluşturmayı başaramadı. Böylece, *Hindutva*'nın yükselişine giden yol açılıyordu. Bu yükselişe paralel olarak, (a) Hindu-Müslüman çatışmalarında gözlenen çarpıcı tırmanış; (b) kurbanların (ölü ve yaralı) çok baskın bir çoğunluğunu Müslümanların oluşturması; ve (c), şiddetin başlıca failleri arasında polisin ve paramiliterlerin de yer alması olgularının bir araya gelmesi tesadüften ibaret değildi.

Resmi kayıtlara geçen rakamlar da birçok şeyi gün gibi ortaya dökmeye yetiyor. 1954 ile 1963 arasında her yıl ortalama 60,6 adet Hindu-Müslüman çatışması yaşanıyor ve bu olaylarda 34,4 kişi hayatını kaybediyordu. Çatışma ve ölü sayısı ortalamaları, 1964-1979 dönemine gelindiğinde sırasıyla 319,2 ve 260,2'ye, 1980-1988 arasında ise 534,1 ve 416,6'ya yükseldi. 1988 sonrasında kayıtların mevcut olduğu altı yılda (1989-93 ve ilave olarak 2002), çatışmalardaki senelik ortalama ölüm sayısı 528'de kaldı.[359] Alt kastların yükselişi ve kadın hareketleri, en azından kendilerine karşı girişilen saldırılarla

359 Jaffrelot, *The Hindu Nationalist Movement* eserinin 556'ncı sayfasında yer alan "Hindu-Müslüman Karışıklıkları ve Kurbanlar" adlı tablodan alınmıştır. 1993 için verilen kurban sayısı olan 558, Mart ayında Mumbai'de ortaya çıkan karışıklığın kurbanları da eklenerek, tarafımdan 874'e yükseltilmiş ve 2002 Şubat'ında Gucarat katliamında hayatını kaybeden tahmini 2000 kişi de yıllık ortalamaya dâhil edilmiştir.

ilgili yüksek rakamların üst düzey siyasi yetkilileri rahatsız etmesini sağladı ve devletin payına düşen hatanın bir şekilde kabul edilmesini zorunlu hale getirdi. Ancak, büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu komünal şiddete sıra geldiğinde, kusurlu eyalet yetkilileri veya partilerden (örneğin Sangh) benzer itiraflar işitilemiyor.

Paul Brass'ın "Çatışmalar, Hindu-Müslüman komünal karşıtlığının ve kininin tutarsız iskeleti içerisinde kurumsallaştırılmış çatışma şebekeleri üzerinden harekete geçen belli kişilerin, grupların veya partilerin planlı üretimleri ve yaratımlarıdır. Bu karşıtlık ve kin, çatışmaları ortaya çıkaran siyasi pratik biçimlerini üretir" savı tamamen doğru.[360] Başka bir ifadeyle, tetikleyenler kimler olursa olsun, komünal çatışmalar her zaman örgütlü ve asla hazırlıksız, kendiliğinden gelişen olaylar değil. Dahası, en gelişmiş ve örgütlü faillerin Sangh Parivar ile diğer militan Hindu örgütleri olduğu görülüyor. Brass, komünal şiddet örgütlenmesinin geçtiği üç aşamayı ana hatlarıyla şu şekilde çiziyor: grup içi gerilimlerin hararetini korumasını sağlayan "ateşçiler"in varlığıyla dikkat çeken hazırlık/prova aşaması; sahada güruhu harekete geçiren ve güruha liderlik eden "dönüştürme uzmanları" tarafından yürütülen "uygulama/sahneye koyma" aşaması; ve son olarak da, siyasetçiler, entelektüeller ve medya mensuplarından oluşan "sorumluluk saptırıcılar"ın yardımıyla tartışmaların, kurbanların çektiği acılardan "yönetim sorunlarına" kaydırıldığı, kasıtlı ya da kasıtsız olarak şiddetin meşrulaştırıldığı şiddet sonrası aşama. O halde, tespit edildiklerinde bile faillerin sürekli adli takibattan kaçabiliyor olmalarına şaşmamak gerek. Bu çatışmalarda/katliamlarda ölümler, güruhun cinneti ve polisin işlediği filler sonucunda ortaya çıkabildiği gibi, toplu hareketten bağımsız olarak soğukkanlı vahşilikler sergileyenlerin kişisel eseri de olabiliyor.

Bu komünal şiddetin büyük bölümünün arkasında yatan neden, Steve Wilkonson'un göstermiş olduğu gibi, seçim rekabetidir.[361] Wilkinson'un, etnik ve komünal çatışmaların sıklığı ile süresinin eyaletler ve kentler arasında sergilediği farklılıklarla ilgili gözlemsel çalışması azınlıkların, ancak Müslüman oylarının elde edilmesi amacı doğrultusunda yöneten ve yönetmeye aday partilerin işine eyalet düzeyinde yaradıklarında koruma altında olabildiği sonucuna varıyor. Geri kalmış kastların güçlü bir harekete sahip olduğu, dolayısıyla Hindular arası rekabetin daha sıkı yaşandığı Güney Hindistan'da Müslüman oyları daha büyük önem kazanıyor ve bu da Müslümanlar için daha güvenli bir yaşam anlamına geliyor. Ancak

360 Bkz. P. Brass, *Forms of Collective Violence*, Yeni Delhi: Three Essays Collective, 2006; ve yine Brass'ın *The Production of Hindu-Muslim Violence in Comtemporary India*, Yeni Delhi: Oxford University Press, 2003.

361 Bkz. S.I. Wilkinson, *Votes ad Violence: Electoral Competition and Communal Riots in India*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Wilkinson'un, kuzeyde Dalitler ve *diğer geri kalmış kastlar* güçlendikçe Hindular arası rekabetin artacağı ve böylece Hindu-Müslüman çatışmalarının azalacağı yönündeki inancı, en basit ifadeyle fazla iyimser kaçıyor. Zira, komünal şiddetle ilgili güncel istatistiksel eğilimler bu savla çelişiyor ve kuzeyin genel siyasi-ideolojik ortamında büyüyen komünalizm, şiddetin tekrar tekrar ortaya çıkması beklentisinin halk arasında yayılmasına neden oluyor. Bunun gerçekleşmesi de büyük bir sürpriz sayılmamalı. Bunun sebebi, görünüşe bakılırsa, azınlıkların ve özellikle Müslümanların, "oy depoları" arayışı içerisinde "şımartılması". Bu çerçevede, sorunun Hint demokrasisinin temelinde yatan bir aksaklık değil, var olduğu savunulan şımartmaya zaman zaman aşırıya da kaçsa sadece *tepki gösteren*, anlaşılabilir "Hindu kırgınlığı" olduğu ileri sürülüyor. Diğer bir deyişle, Both ve Wilkinson'un son derece iyi kavramış olduğu gibi, burada belirleyici olan işin siyasi boyutudur; daha açık söylemek gerekirse, Sangh Parivar'ın oynadığı rolü ve kendi ideolojik yorumunu halkın "genel kanı"sına dönüştürmede gösterdiği başarıdır.

Polis ve paramiliter kuvvetler, önleyici faaliyetler yürüterek çatışmaların önüne geçmek ve önüne geçilemeyen çatışmaları da süratle sona erdirmek için gerekli her türlü yasal güce sahip. Eğer yine de sık sık uzun süreli komünal çatışmalarla karşılaşıyorsak, sebebi ilgili eyaletlerdeki siyasi yönetimin iradesi altında çalışan polisin ya ses çıkarmadan olaylara seyirci kalması ya da bunun ötesine geçip çatışmalarda taraf olarak yer almasıdır. Müslüman toplumunun pek çok önemli temsilcisi, dinî bakımdan daha karma hale getirilmiş bir polis gücü talep ediyorsa da, aslında bu ancak sınırlı bir etki yaratabilir. Çeşitliliği daha yüksek bir polis gücü, en iyi olasılıkla, bir dereceye kadar daha az taraflı bir ortama kavuşabilir. Oysa toplumun geneline hâkim taraflılığı ve şablonları yansıtan yaygın ve güçlü önyargılar olduğu yerde duruyor. Dolayısıyla, orduda Müslümanların düşük oranda temsil edilmesine karşın, Müslüman liderlerin orduya çok daha fazla güvenmesi ve çatışmalarda hep ordunun devreye girmesini istemesi boşuna değil. Polisin yapısı, Hint toplumunun yapısıyla benzeşiyor: küçük bir ulusal yönetici seçkinler grubu, rahat bir bölgesel orta sınıf ve yoksul kitleler. Tüm polis gücünün yüzde 90'ını memurlar ve baş memurlar oluşturuyor.

Çözüm, polis gücünün daha karma bir dinî temsile kavuşturulması değil. Andra Pradeş'te polis saflarında Müslümanların oranı yüzde 16'ya, yani eyaletteki Müslüman nüfusun oranının neredeyse iki katına ulaşıyor. Yine de, 1978'den bu yana yaşanan tüm önemli çatışmalarda polis Müslümanlara karşı partizan bir tutum takınıyor. Öte yandan, polis gücündeki Müslüman oranının nüfustaki orandan çok daha aşağıda kaldığı Kerala ve Batı Bengal'de çatışma sıklığı oldukça düşük ve polisin tutumu da tarafsız. Batı Bengal'de bu tablonun

oluşmasını sağlayan şey, Komünist Parti'nin veya Komünist Parti (Marksist) önderliğindeki Sol Cephe'nin (bir diğer büyük sol parti olan Hindistan Komünist Partisi'ni de içine alır) son 30 yıldır iktidarda olmasıdır. Kerala'da ise iki sol parti ile Müslümanlar birliği fraksiyonlarının koalisyon hükümetlerinde rol alması ana etkendir. Bihar ve Uttar Pradeş'in komünal yapısıyla kötü ün salmış polisinin de, eyalet başbakanları Lalu Prasad Yadav ve Mulayam Singh Yadav'ın tavrı sayesinde tarafsız davranmakta olduğu görülüyor.[362]

GUCARAT KATLİAMI

27 Ekim 2002'de, *Hindutva* eylemcileri ve destekçileriyle tıka basa dolu halde Ayodya'dan dönen Sabarmati Ekspresi'nin yolcu vagonlarından biri, Gucarat eyaletindeki Godra istasyonundan çıktıktan hemen sonra, bölgenin yerlisi Müslümanlar tarafından ateşe verildi. Aralarında kadınlar ve çocukların da bulunduğu elli sekiz kişi öldü. *Hindutva* eylemcileri, olaydan birkaç gün önce bir Ram tapınağının inşa edilmesi talepleriyle sürekli kışkırtmaların yaşandığı bir yer olan Ayodya'ya giderken, İslam karşıtı sloganları ve genel tehditkâr tavırlarıyla komünal ateşi zaten yükseltmişlerdi. Dönüş yolunda da benzer bir tutum sergilemeleri, trenin güzergâhı üzerindeki Müslüman yerleşimlerinde gerilimi had safhaya taşıdı. Godra istasyonunda olaylara şahitlik edenlere göre, bir Müslüman kız çocuğuna peronda sarkıntılık edilmesi ve bir Müslüman çay satıcısının saldırgan davranışlara maruz bırakılması, vagonun tutuşmasına neden olacak kıvılcımı ateşledi. Ancak bu kundaklama kimliği belirlenemeyen kişilerce o anda karar verilerek hayata geçirilen bir eylemken, sonrasında yaşananlar, bağımsızlık sonrası Hindistan'ının en korkunç ve siyasi bakımdan en önemli katliamı olarak tarihe geçti.

Kundaklama olayından sonraki birkaç gün ve haftada, RSS'ye ve iktidardaki BJP'ye bağlı bağnaz bir *Hindutva* ideologu olarak tanınan eyalet başbakanı Narendra Modi'nin liderliğindeki Gucarat hükümeti, korkunç boyutlara ulaşan bir katliama ve teröre girişti. Mevcudu binleri bulan güruhların ipleri salınırken, polise de işe karışmaması tembihlenmişti. En az iki bin Müslüman boğazlandı. Eyaletin büyük bölümünde kentlerde, kasabalarda ve köylerde Müslüman nüfusa ev sahipliği yapan bölgeler, ayrıca Müslümanlara ait dükkânlar ve işyerleri kundaklanıp yerle bir edildi. 150.000'i aşkın kişi yerinden edildi ve Müslüman kimliği taşıyan ya da taşımayan kimi sivil kuruluşların oluşturduğu geçici kamplara sığındı. Hamile kadınlar şişlendi, diğerleri ise toplu tecavüze maruz bırakıldı ve sonra da yakılarak öldürüldü. Vahşet inanılmaz boyutlara ulaşıyor, ama hep bilinçli tercihler doğrultusun-

362 Omar Khalidi, *Khaki and Ethnic Violence in India*, Yeni Delhi: Three Essays Collective, 2003; ve K.S. Subramanian, *Political Violence*.

da, kayda değer bir hızla uygulanıyordu. Bu, ancak aylar süren bir hazırlık ve planlama sürecinin ardından başarılabilirdi. Müslümanlara ait evler ve işyerleri önceden belirlenmişti. Ulaşımda kullanılan taşıtlar hazırlanmış ve gaz tüpleri ile diğer yanıcı malzemeler stoklanmıştı. Zehir saçan ve kin kusan broşürler çoktan gerekli yerlere ulaştırılmıştı.[363]

Aradan yıllar geçtikten sonra bile yaraların sarılması ve kayıpların tazmin edilmesi çalışmaları hâlâ yeterli ölçüde tamamlanmış değil. Gucarat polisi, yargısı ve hükümeti, katliamda pay sahibi olanların üstüne gitmek yerine, Godra "komplosu" kapsamındaki "şüpheli"leri tutuklayıp cezaya çarptırma yönünde gayretkeşlik sergiledi. Polis ve bürokrasinin üst kademeleri cezalandırılmadı ve Sangh Parivar'ın kıyımdan sorumlu tepe liderlerine kesinlikle dokunulmadı. Gucarat'taki ana muhalefet partisi Kongre, en fazla gereksinim duydukları anda kurbanların yardımına koşma konusunda yok sayılabilecek denli önemsiz bir rol oynadı. Kongre partisi, 2002'den beri bu vahşeti aydınlığa çıkarmak için hem eyalet düzeyinde, hem de ulusal düzeyde ciddi bir kampanya yürütme cesaretini gösteremediği gibi; Hindu komünalizmine karşı dik bir duruş da ortaya koyamadı ve başka herhangi bir yerde de iplerinden boşanabilecek türde bir şiddet için Gucarat'ın nasıl bir laboratuar haline getirildiğini anlatamadı. Sangh Parivar'ın faşist bir güç olup olmadığı ya da Hindistan'ın faşist dönüşüme şu ana dek maruz kalıp kalmadığı, bundan sonra maruz kalıp kalmayacağı tartışmalarını bir tarafa bırakırsak, Sangh'ın faşizan özellikler taşıdığı konusunda solun kafasında hiçbir soru işareti yok. Bu özellikler, en çok da Sangh'ın kitlesel şiddeti bir tiyatro oyunu gibi düzenleme tarzında ve yaşanan etnik temizliğin, kendini örgüte adamış kadrolarla destekçiler tarafından bayram gibi karşılanmasında kendini gösteriyor. Ancak Sangh, farklı dinleyici kitlelerine farklı dillerle sesleniyor ve demokrasi söyleminden çoğu kez yüksek beceriyle faydalanıyor.

Periyodik olarak başvurduğu komünal şiddet, Sangh'ın etkinliğinin ve popülerliğinin artmasında önemli pay sahibi oldu. Ancak işin bir de olumsuz tarafı var. Örgüt toplumsal planda en büyük kazanımları Hint "orta sınıfı"nda, özellikle de meslek sahipleri ve üniversite diplomasına sahip olanlar arasında elde etti. Bu kesim, Sangh'ın Müslümanlık karşıtı düşüncelerinden memnun kalsa da, çatışmaların yarattığı "karışıklıklar"dan ve "misilleme" amaçlı şiddetle karşılaşma olasılığından rahatsızlık duyuyor.[364]

363 Neler olup bittiği hakkında en ayrıntılı anlatı, Concerned Citizens' Tribunal tarafından iki cilt halinde basılan, *Crime Against Humanity: An Inquiry into the Carnage in Gujarat –Findings and Recommendations*, Mumbai, 2002 raporunda bulunabilir. Devlet bünyesindeki Ulusal İnsan Hakları Komisyonu da kendi incelemelerini yaptıktan sonra, bu raporda yer verilen ana bulguların doğru olduğunu açıkladı.

364 Son yıllarda, Hindistanlı Müslümanların da sivillerin bombalanması eylemlerine katılmış ve uluslararası terörist grupların kadrolarına girmiş olabileceğine dair kimi kanıtlar ortaya çıkıyor.

Sangh tarafından gelecekte uygulanacak şiddetin içerik bakımından hassasiyete sahip olması ve titizlikle incelenip istenen düzeyde hazır hale getirilmiş toplumsal kesimlerde en uygun sonuçların elde edilmesini sağlayacak şekilde düzenlenmesi şart. Bu şiddet aralıklarla ortaya çıkmalı, kontrol altına alınabilmeli ve meşrulaştırma sürecini kolayca yürütebilmek bakımından da, mümkün olduğu sürece bir olay ya da duruma karşı sergilenen tepki olarak sunulabilmeli.

SINIFSAL YAPI

Peki, bu tip toplu canavarlıklarda isteyerek rol alan Sangh eylemcileri ve kadroları hangi toplumsal zeminden geliyor? Sangh'ı destekleyenler nasıl bir genel toplumsal kesit ortaya koyuyor? Sangh, örgütsel bileşenlerinin değişen seviyelerde özerkliğe sahip olmasına izin veren, esnek bir birliktelik olmakla birlikte, merkezde genel koruyucu rolüyle RSS bulunur. İskelete bağlı diğer örgütlenmeler için tüm zamanını davaya verecek elemanlar ve eğitimli, deneyimli eylemciler temin eden RSS, seçimle ve yönetsel işlerle ilgili zorluklar karşısında BJP'nin programından ödünler verme konusunda fazla ileri gitmesini engeller. RSS kadrolarını oluşturan erkekler, örgütle ilk temaslarını genellikle daha çocuk yaşlardayken kurar ve büyük çoğunlukla Hindu üst kastlarından, orta ve alt-orta sınıf zemininden gelir. Bu zeminin RSS için ana kadro kaynağı olduğu gerçeği, *Hindutva* inancının temelleri tarafından da fazlasıyla destekleniyor. İnanç, Hindistan'ın Hindu vatanı olduğunu kabul eder. Vatan, en başta geçmişteki Müslüman idaresinin, ayrıca süregiden "adaletsizliğin" ve "şımartılmış", "dikbaşlı" Müslüman azınlığın ortaya koyduğu "iç tehdit"in neden olduğu tarihsel zayıflığından kurtulmalıdır. Bu nedenle, askeri esaslı yeni bir Hindu birliğinin yaratılması gerekmektedir.

Birliği sağlamak için bir dış etmen de mevcuttur: "Müslüman Öteki tehdidine" yönelik düşmanlık. Dış etmen, Hindular arası kast ve sınıf ayrılıklarının aşılmasını da çok daha kolay hale getirir. Ne var ki, birlik için Hinduizmin bağrında yatan ideolojik bir iç etmene de ihtiyaç vardır ve bunun için tek uygun aday, esnek ve uyumlu bir Brahmanizm'dir. Ancak Brahmanizm'in benimsemesiyle, kast, sınıf ve yöre ayrılıklarının üstesinden gelinmesi çok daha güçleşir. Dolayısıyla, *Hindutva* en çok üst kastlar, özellikle de çeşitli nedenlerle kendini tehlikeye daha açık ve güvenlikten uzak görenler için cazibeye sahiptir.

Fakat sağ kanat Hindu komünal şiddeti, çatışmalar hemen her zaman somut bir ekonomik amaca da hizmet ettiğinden, başka kastlardan destekçiler bulmakta da güçlük çekmiyor. Aslında pek çok benzer çatışmaya neden olan en önemli altyapı koşullarından biri de, yerleşik Hindu girişimciler, tacirler

ve müteahhitlerle, yükselen Müslüman girişimciler, küçük işletme sahipleri ve yatırımcılar arasındaki ekonomik rekabettir. Bu tanımlamanın kapsamına giren çok sayıda Müslüman, yurtdışından düzenli olarak gönderilen parayı ya da Körfez ülkelerinde veya başka herhangi bir yerde bizzat çalışarak biriktirdiği parayı kullanıyor. Komünal çatışmalar pek çok kereler, sözünü ettiğimiz Müslüman rakiplerin ekonomik mahvı ile sonuçlanıyor. Bu şiddetten çıkar sağlayan, *Hindutva* güçlerine siyasi ve ayrıca mali ve maddi destek sunmak için her türlü nedene sahip bir mülk sahibi Hindu sınıf var ortada. Hindistan'daki komünal çatışmalar konusunda belki de en gayretkeş gözlemci, tarihçi, analizci ve yorumcu olarak anılması gereken Aşgar Ali Engineer, çatışmaların gerçekleştiği yerleşim birimlerinde Müslümanların nüfus içindeki oranının, ülkedeki genel Müslüman oranının (yüzde 13) epey üzerinde olduğunu, ancak yerel planda asla çoğunluk oluşturmadığını durmaksızın dile getiriyor. Bu şiddet, Müslümanların ekonomik ya da siyasi rekabet yaratamayacak kadar düşük nüfusa sahip olduğu yerlerde neredeyse hiç ortaya çıkmıyor.[365]

Ancak Sangh'ın faydalandığı en büyük sınıf avantajı, hiç şüphesiz, büyük sermayenin gözünde yeni yeni ulaştığı kabul ve meşruiyettir. BJP, merkezi hükümetteki konumuyla, güçlü bir Hindistan yaratma adı altında büyük sermayenin çıkarlarının desteklenmesi konusunda Kongre partisinden hiç de farklı görünmüyor. Evet, Sangh'ın Müslümanlara karşı şiddete başvurma istekliliğinin tedirginlik yarattığı doğru; ama işte hepsi bu kadar. Kâr mekanizmalarının korunması, Müslümanların korunmasından çok daha önemli. Öyleyse, hem yerli hem de yabancı sermayenin gözde yatırım alanlarından biri olan Gucarat'ta gerçekleşen katliamın ardından bile, Hint kapitalistlerinin toplu çıkarlarını temsil eden başlıca kuruluşlardan birinin (Hindistan Sanayi Konfederasyonu –CII) Narendra Modi'yi Hint sermayesinin liderlerine seslenmek üzere davet etmesi kimseyi şaşırtmamalı.

BJP, üst kastlar ve üst sınıflar için en fazla tercih edilen oy hedefi olma konusunda Kongre partisini geride bırakmış durumda. 2004'te yapılan son genel seçimlerde, üst kastların yüzde 43'ü BJP'ye oy verirken, Kongre'nin bu kesimdeki oy oranı yüzde 21'de kaldı. Köylü mülk sahiplerinde bu oranlar yüzde 25'e yüzde 23 şeklinde gerçekleşti. *Diğer geri kalmış kastlar* arasında da oy dağılımı hemen hemen aynıyken, Dalitler, Adivasisler, Müslümanlar,

365 Bkz. A.A. Engineer (der.), *Communal Riots in Post-Independence India*, Haydarabad: Orient Longman, 1984. 2002 Gucarat katliamının maddi altyapısı hakkında net bir çözümleme için bkz. Barbara Harriss-White, *India's Market Society*, Yeni Delhi: Three Essays Collective, 2005. Harriss-White, Gucarat'ın doğu kesiminde köylerin ve yoksul aşiretlerin Sangh adına Müslüman tefecilere saldırdığını belirtiyor. Ekonomik sömürü, tabloyu tek başına açıklamak için yeterli değil, zira başka yerlerde aşiretleri sömürenlerin Hindu simsarlar olduğu görülüyor. Ancak *Hindutva* eylemcilerinin yerel varlığı ve Müsümanlara karşı devam eden komünal propaganda, vahşi aşiret davranışlarının oluşmasında ekonomik kızgınlıkla iş birliği yapabilmektedir.

Sihler ve Hıristiyanlara bakıldığında hep Kongre lehine önemli bir fark ortaya çıkıyordu. Üst orta sınıfta BJP yüzde 31 oy oranına ulaştı ve yüzde 26 oya sahip Kongre partisinin önüne geçti. Alt orta sınıfta ise, Kongre'nin yüzde 28 oyuna karşılık BJP yüzde 25'te kalıyor, yoksullar ve en yoksullar arasında da Kongre çok daha iyi performans sergiliyordu.[366]

HINDUTVA İLE MÜCADELE ETMEK

Hint devleti, başlıca düşmanları olarak Naksalitleri, ayrılıkçı akımları ve El-Kaide benzeri uluslararası yapılarla veya Keşmir sorunu etrafında şekillenen Pakistan merkezli İslamcı gruplarla bağlantılı olduğu ya da bunlardan etkilendiği varsayılan dâhili teröristleri gösteriyor. *Hindutva* ise hiçbir noktada bu denli ciddi bir tehdit olarak görülmüyor. Elbette bunun nedenlerinden biri, ayrılıkçılık "devletin bölgesel egemenliğini" ve Naksalizm de bu egemenlik kavramına eşlik eden "yetke"yi tehlikeye atarken, dinî çoğunluk adına uygulanan komünal şiddetin buna yeltenmemesidir. Gerçekten de Hindu komünalizmi, üzerine bir tür ulusal birlik kıyafeti geçiriyor ve devletin temsil ettiği, somutlaştırdığı düşünülen "halk" egemenliğini ifade etme rolüne bürünüyor. İslam'ın ve Müslümanların öcüleştirilmesi, ideolojik slogan olarak "terörle küresel mücadele"yi kullanan geniş ölçekli küresel projeyle de tam bir uyum sergiliyor ve ABD'nin emperyalist tutumu nezdinde daha geniş bir kabule erişiyor.[367]

Hindutva, Hint demokrasisinin kendi unsurları içerisinde de oldukça uyumlu bir resim çiziyor. Basit çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi, belli bir halk desteği eşiğinin aşılmasıyla birlikte *Hindutva*'nın işine yarıyor. Sivil toplumun tekelleştirilmiş ve demokrasi kuramcılarının bir grubunca kutsanan kurumları, *Hindutva*'nın önünde hiçbir şekilde engel teşkil etmiyor. Sangh, sivil toplumda ve devlet aygıtlarında bir arada yer alıp bu ikisini birleştirme konusunda tüm diğer siyasi güçleri geride bırakıyor. Sivil toplumun gözeneklerine diğer tüm güçlerden daha fazla nüfuz ediyor; kentlerde ve kasabalarda gündelik yaşamın sorunlarına yanıt vermek üzere destek mekanizmaları temin eden 40.000 civarında RSS *shaka*ları, yani kadro merkezli RSS kolları üzerinden, ülkedeki tüm diğer siyasi oluşumları kıskandıracak sayı-

366 Bkz. Yogendra Yadav, "The Elusive Mandate of 2004", *Economic and Political Weekly*, 18-24 Aralık 2004.

367 Bu çerçevede, İslam karşıtı ırkçılığın yükselişte olduğu Avrupa, ayrıca Rusya (Çeçenistan), Çin (Sincan) ve Hindistan (Keşmir) hep Müslüman nüfusa sahip yerlerde ayaklanmalarla karşılaşıyor; bu öcüleştirme çabasında bir anlamda yanında suç ortakları istiyor ve "terörle küresel mücadele" düzmecesine haksız bir meşruiyet bahşediyor. ABD'nin emperyalist projesinin "yazılım"ı ve çeşitli ideolojik sloganları kullanış şekli ile ilgili bir eleştiri için bkz. A. Vaaik (der.), *Selling US Wars*, Northampton, MA: Olive Branch Press, 2007.

da yapıyı, okulları, eğlence faaliyetlerini, dinî ve kültürel kurumları, emekli ordu mensuplarından ev kadınlarına kadar farklı gruplara hizmet veren bir dolu derneği elinde tutuyor.[368]

Sangh'ın geride kalan yirmi beş yıllık dönemde kazandığı başarının en önemli boyutlarından biri de, bir yandan kendisi büyürken, öte yanda da en büyük rakibi Kongre partisinin karakterinde ortaya çıkan dönüşümde pay sahibi olmasıdır. "Yetkeci demokrasi" olarak adlandırabileceğimiz şeyin uzun vadede istikrara kavuşturulması, burjuva sistemi içerisindeki seçime dayalı üstünlük mücadelesinin çarpışan iki ana gücü arasında program farklılıklarının daraltılmasıyla sağlandı. Bu daralma öyle bir boyuta ulaştı ki, şimdi kazanan kim olursa olsun, siyasetin ağırlık merkezi hep sağda kalıyor. ABD'de Cumhuriyetçiler ile "Yeni Demokratlar"; İngiltere'de "Muhafazakârlar ile "Yeni İşçi Partisi"; ve tabii Hindistan'da BJP'nin güçlü safran rengi ile Kongre'nin soluk safranı arasındaki çekişme için geçerli olan durum tam olarak budur. Son yirmi beş yılda olup biten şey, BJP'nin Kongre'leşmesi değil, Kongre partisinin BJP'leşmesidir. Kongre artık bir tür merkezci burjuva partisi olarak değil, sağ kanat partisi olarak görülmeli.

Merkezde ister Kongre önderliğinde, isterse BJP önderliğinde bir koalisyon hükümeti bulunsun, Hindistan ekonomi politikasının (neoliberalizm) ve dış politikasının (ABD ile stratejik ortaklık) asli doğrultusu, küçük ayrıntılar haricinde hep aynı kalıyor. Bununla beraber, Kongre ile BJP arasındaki mesafenin, herhangi başka bir liberal demokrasinin çekişen büyük partileri arasındaki mesafeden daha fazla olduğu gerçeği henüz değişmedi. BJP, Cumhuriyetçilerin veya Batı Avrupa'daki Hıristiyan Demokratların birebir karşılığı değil. BJP çok daha tehlikeli bir siyasi olgudur; RSS ve Sangh'ın diğer örgütleri ile arasındaki göbek bağı yerinde durdukça da öyle kalacaktır. Üstelik tüm göstergeler bu bağın devam edeceğini söylüyor.

Kuşkusuz, bu tehlikeli gücü alt etme mücadelesi uzun vadeli olmak zorunda. Komünalizmin ve ona eşlik eden gündelik ve periyodik şiddet biçimlerinin üstesinden gelebilmek için, karşımıza komünalizmden daha fazlasını almak zorundayız. Neoliberal küreselleşme, emperyal güçlenme, kültürel dışlayıcılık, çevresel yağma ve çeşitli tiplerde sosyal, ekonomik eşitsizlikler arasındaki güçlü bağlantılar göz önünde bulundurulduğunda, mücadelenin tüm bu unsurlar düzeyinde sürdürülmesi gerektiği ortadadır. Farklı ayrım çizgileri ile bölünme konusunda Hindistan'ın birinciliği kimselere kaptırmaması, görevi daha da zorlaştırıyor. Bölge, kent-kırsal, dil, aşiret, kast, sınıf ve din ayrımları, bir de cinsiyet, yetenek, gelir ve refah ayrımları ile katmerleniyor. Kimi zaman kayda değer ölçek ve kapsama ulaşan kısmi hareketler

368 Jaffrelot, *The Hindu Nationalist Movement ve The Sangh Parivar*; ayrıca Basu ve Roy, *Violence and Democracy in India*.

gözlense de, sayısı fazla ama birbirinden ayrı bu hareketler, şimdiye dek Hint devletinin baş edemeyeceği ölçekte bir baskı yaratacak şekilde bütünleşemedi. Dolayısıyla, Hint ilericiliğinin önündeki görev son derece açıktır: söz konusu bütünleşmeyi sağlamak üzere, özele hitap edebilecek ve özelin siyasetini de bünyesinde barındıracak bir genel siyaset oluşturmanın yolunu bulmak.

Çalışma hayatını düzenleyen mevzuata ve kurallara tabi "kayıtlı" ekonomide işgücünün sadece yüzde 7'sinin istihdam edildiği ve yalnızca yüzde 3'lük bir kesimin sendikalı olduğu düşünüldüğünde, tek bir alanda faaliyet gösteren, kalkınma sorunlarıyla ilgilenen grupları (en yetkin STÖ'ler de dâhil olmak üzere) ve kadın sorunları, aşiretler, alt kastlar, yerinden olmuş insanlar, gecekondularda yaşayanlarla ilgilenen kısmi toplumsal hareketleri kapsayan bir yelpazenin ilerici siyasete hâkim olması şaşırtıcı sayılmaz. Ancak aynı zamanda, oldukça iyi örgütlenmiş ve bölgesel düzeyde önemli etkinliğe sahip çok çeşitli sol güçler ve partiler de mevcut. Maoizm Nepal'da iktidara geldi ve ayakta kalmayı bildi; hatta Hindistan'da da büyümeyi başardı. Kabul edilmeli ki, ana akım sol partiler (Komünist Parti-Marksist ve Hindistan Komünist Partisi), ortaya koydukları retoriğe karşın, aslında sosyal demokrat bir yapıya sahipler. Ancak yine de, Maoistler gibi onlar da komünalizmin uzlaşmaz düşmanları arasına adlarını yazdırıyorlar.

Hindutva sivil toplumun gözeneklerine ne kadar kök salıyorsa, demokratik, refahçı ve adalet arayan karşıt kurumları da aynı saha üzerine o ölçüde yerleştirebilmek hayati önem taşıyor. Bu yerleşme, ilerici grupların, hareketlerin ve partilerin birbirinden kopuk eylemsel çeşitliliği üzerinden bir yere kadar sağlanabiliyor. Ancak Sangh'ın pratiğindeki durumun aksine, burada *Hindutva* karşıtı eylemleri ve yönelimleri gevşek bağlarla da olsa bir bütün haline getirecek herhangi bir örgütsel mekanizma ya da asgari düzeyde de olsa aynı şemsiye altında toplayacak bir tür ideolojik uzlaşı mevcut değil. Diğer bir deyişle, en fazla ihtiyaç duyulan şey, tüm bu ilerici güçleri *Hindutva*'nın karşısına bir rakip takımyıldızı olarak çıkaracak bütünleşmenin gerçekleşmesi; koordinasyonu sağlayacak yapılarında Sangh'a göre çok daha demokratik davranacak bir "Sol ve Demokratik" cephenin oluşturulmasıdır. Bu bütünleşmeyi ve ortak cepheyi bağrından çıkarmaya en yakın süreç de, kesintisiz kolektif mücadelenin ve ortak eylemlerin yaratacağı deneyimden başka bir şey değildir. Pek tabii, bütünlüklü ve ortak bir siyasi programın hazırlanması da, ilerici Cephe'nin inşasında merkezi rol oynayacaktır. Bu süreç özel kaygı ve talepleri de içine almalı, fakat her şeyden önce, çok daha insancıl, çevresel açıdan uygulanabilir ve toplumsal adaleti günümüz kapitalizminin çoraklığının çok daha ötesine taşıyan, cesaret verici, harekete geçirici bir alternatif bakış açısını inandırıcı bir şekilde anlatabilmelidir.

Endonezya'da Şiddet Üzerine Düşünceler: İki Anlatı ve Üç Giz

Tania Murray Li

İKİ ANLATI

2001 yılının Haziran ayında, örfi hukuk kapsamına giren toprak mülkiyet haklarının tanınması yönünde mücadele veren yerel STÖ'lerden meslektaşlarımla birlikte, Endonezya'nın Sulavesi Adası'nda Napu yaylalarını dolaştım. Örfi mülkiyet haklarına göre yerli Hıristiyan dağlılara ait olan toprakların neden hızla göçmenlerin eline geçtiğini anlamaya çalışıyorduk. Göçmenlerin büyük bölümünü, Sulavesi'nin güney kesiminde çoğunluğu teşkil eden Bugis etnik dil grubu üyesi Müslümanlar oluşturuyordu. Karşılaştığımız hava son derece gergindi: her gün, kamyonlar dolusu Hıristiyan sığınmacı sahilden geliyor, Müslüman/Bugis aileleri ise tepelerden sahile kaçışıyor, evlerini, depolarını, çiftliklerini ve camilerini arkalarında bırakıyorlardı. Kıyıda, çalışma sahamıza karayoluyla yüz kilometreden daha yakın bir mesafede bulunan Poso kasabasında ve kasabayı çevreleyen kırsalda, Müslümanlar ve Hıristiyanlar yaklaşık 1000 kişinin öldüğü, 4000 evin yerle bir edildiği ve en az 90.000 kişinin yerinden yurdundan olduğu vahşi bir boğazlaşmanın tam ortasında kalmışlardı.[369]

Takip eden aylarda, haber bültenlerinde Poso bir hayalet kasaba olarak anılıyordu. Geri dönen mültecilerin sığınması için inşa edilen kulübeler tekrardan ateşe verildi. Müslümanlar biraz güvenle dolaşabiliyor, fakat Hıristiyan devlet yetkilileri ancak silahlı korumalar tutarak çalışmaya devam edebiliyorlardı. Her iki taraf da saldırı, intikam ve "dinî temizlik" için milis güçleri örgütlüyor ve ordunun haydut unsurlarından, ayrıca Sulavesi dışındaki milislerden destek alıyordu. Derken, bölgedeki askeri güçler takvi-

369 Lorraine Aragon, "Communal Violence in Poso, Central Sulawesi: Where People Eat Fish and Fish Eat People", *Indonesia*, 72, 2001; Human Rights Watch, "Breakdown: Four Years of Communal Violence in Central Sulawesi", Human Rights Watch, New York, 2002.

ye edildi ve her iki tarafın da silahsızlandırılmasını, Sulavesi kökenli olmayan milislerin kovulmasını şart koşan bir barış anlaşması düzenlendi. Ne var ki anlaşma da şiddeti durdurmak için yeterli olmadı. Kentlerin sokaklarında yayalara ve tarlalarında çalışan çiftçilere yönelen "gizemli mermiler" havayı yırtıyor, dinî liderlere suikastlar düzenleniyordu. Sonraki beş yıl içerisinde 47'den fazla bombalı saldırı gerçekleştirilecekti. Java'dan yeni bir milis gücü bölgeye geldi ve polis tarafından kovulana kadar uzun yıllar varlığını sürdürdü. 2008'e gelindiğinde, bölgenin dinsel sınırlar temelinde bölünmesi süreci yürütülüyor ve önceden kendilerine ait olan kasabalara ve köylere dönemeyen her iki tarafın sığınmacıları, her neredeyseler orada kalmaya zorlanıyorlardı. Ne yazık ki Sulavesi bu tip olayların yaşandığı tek yer değildi: Devlet Başkanı Suharto'nun[370], orduyla iç içe sürdürdüğü 32 yıllık iktidarın ardından 1998'de alaşağı edilmesini takip eden dönemde, beş vilayette etnik ya da dinî temelli şiddet ve kitlesel tehcir olayları patlak verdi.[371]

Böylesi bir şiddet nasıl açıklanabilir? 2001'de, üzerinde çalıştığımız dağ köylerinden birinde oturan, köyün "huzuru ve güvenliği"nden sorumlu, üniversite bitirmiş genç bir adam, tecrübe edilen krizle ilgili kendi anlatısını bizlerle paylaştı. 1998 yılında, Müslüman Entelektüeller Birliği (ICMI) ile yakın ilişkisi üzerinden tanımlanan Habibi[372], Suharto'nun yerine başkanlık koltuğuna oturdu. Bu değişimin ardından, Müslüman göçmenler kalabalık gruplar halinde gelmeye, Habibi'nin devletle bağlantılı çeşitli dinî vakıflar yoluyla kendilerine verdiği parayı kullanarak arazi kapatmaya başladılar. Genç adama göre, Müslüman Bugislerin istilası, Hıristiyan ağırlıklı dağlık bölgenin Müslümanların denetimine girmesi amacını taşıyan bir komplonun parçasıydı. Peki, diyordu bana, batı (Hıristiyan) dünyası içine düştükleri durumla ilgili olarak ne yapacaktı acaba? Batılılar şüphesiz belli sorumluluklara sahip değiller miydi? Sömürge döneminde Hollandalı misyonerler dağ köylerini Hıristiyanlaştırmamış olsalardı, bu çatışma ortaya çıkmayacak, çünkü dağlık alanlar da Müslüman kalacaktı. Bu arada, çabalarını köyde kalmayı sürdüren Müslümanları sakinleştirmeye yoğunlaştırıyor, kışkırtıcı söylentileri engellemek ve köy savunmasını hazırlamak üzere bir "iletişim" komitesi örgütlüyordu sohbet arkadaşım.

Yine aynı tarihlerin altını çizerek, ama kafamı kurcalayan farklı sorulardan yola çıkarak, göçmen akınına daha değişik bir açıklama getirebileceğimi

370 1966'da Sukarno'yu bir darbeyle devirip iş başına gelen ve 1998'e kadar görevde kalan Endonezya devlet başkanı –*çev.*

371 Gerry van Klinken, "Communal Conflict and Decentralization in Indonesia", *The Australian Centre for Peace and Conflict Studies Occasional Paper Series*, University of Queensland, Brisbane, 2007 eserinde; Tania Murray Li, "Ethnic Cleansing, Recursive Knowledge, and the Dilemma of Sedentarism", *International Journal of Social Science*, 173, 2002.

372 Endonezya'nın, 1998 ve 1999 yılları arasında görevde kalmış üçüncü devlet başkanı –*çev.*

söyledim. 1998 yılında Endonezya para birimi çökmüş ve dünya pazarlarına dolar üzerinden sürülen mahsulleri üretenlerin başına beklemedikleri anda talih kuşu konmuştu. Güneyde kakao bahçelerine sahip Bugis çiftçileri dağlara yöneldiler ve bu "kahverengi altın"ı yetiştirebilecekleri başka alanlar bulmak üzere otobüsler kiralayıp etrafı dolaşmaya başladılar. Diğer yandan, Bugis patronların yanında çalışan, para biriktirip toprak satın alarak kendileri de kakao üreticisi haline gelmek isteyen başka binlerce kişi yine aynı yolu izliyordu. Normal arazi fiyatlarının çok üzerindeki nakit para teklifiyle baştan çıkan ve örfi mülkiyet haklarını tanımayı reddeden yetkililerce gözü korkutulan pek çok köylü topraklarını sattı. Yeni bahçelerde kakao üretilmeye başlandıkça, uydu televizyonlarla donatılmış yeni Bugis evlerini kıskanırken buldular kendilerini. Ben dinî ve etnik gerilimleri, toprağı metalaştıran, yeni toprak sahibi ve topraksız işçi sınıfları oluşturan bir temel tarımsal dönüşüm temelinde değerlendiriyordum. Öyleyse, diye sordum sohbet arkadaşıma, dağlılar bu göçmen akını karşısında, ellerinde kalan topraklara sahip çıkmak için ne yapabilirler?

Rakamlar gerçekten de çok çarpıcıydı. 2001'de yürütülen bir araştırmada, bu adamın da yaşamakta olduğu Napu köyünde Bugislerin dağlıları sayıca geride bıraktığı ve toplam köy nüfusunun yüzde 63'ünü, bucak nüfusunun da yüzde 30'unu teşkil ettikleri görüldü. Geride kalan beş yılda, yerli aileler varlıklarının yaklaşık yüzde 40'ı gelen göçmenlere satmıştı.[373] Başkan Habibi ile ilişkili İslami vakıfların bölgede gözükmeye başladığı iddiası da doğrulanıyordu. 2000'de, Poso bölgesindeki üç üst düzey yöneticilik makamının tamamı Habibi ile bağlantılı Müslüman Entelektüeller Birliği (ICMI)'nin öne çıkan üyelerince işgal edilmekteydi.[374] Sohbet arkadaşımın, Müslümanların büyük gruplar halinde gelip kendi köyündeki toprakları satın alması ile İslami vakıfları arasında var olduğunu ileri sürdüğü bağlantı ise tespit edilememişti.

Toprak sorunu köylüler için yeni bir haber değildi. Ellerinde rakamlar olmasa bile, dönüşümün yarattığı genel eğilimden haberdardılar. Önceki okumalarından, Sulavesi'de kakaonun yaşadığı yükselişin, Batı Afrika ve diğer yerlerde geçmişte yaşanan yükselişlerle (ve çakılmalarla) aynı yörüngeyi izlediğini biliyordum. Yerli nüfusun göçmenlerce sürülmesi, art arda gelen bitki hastalıkları, kimyasal maddelere bağımlılık, borçlanma ve "orman rantı"ndan kâr elde etmek üzere yeni ormanlık alanlara doğru devam ettirilen genişleme, hep tarım tarihçilerinin öngördüğü gelişmelerdi. Ama Sulavesi köylüleri yine de gafil avlandı. Komplo senaryoları benim açımdan

373 Gunter Burkard, "Stability or Sustainability? Dimensions of Socio-Economic Security in a Rain Forest Margin", STORMA Discussion Paper Series No. 7, Palu, Eylül, 2002, s. 4, 6.

374 Arianto Sangaji, "Rumput Kering Di Balik Anyir Darah: Konteks Ethno Religus Dari Trajedi Kemanusiaan Poso", Yasayan Tanah Merdeka, Palu, 2005, s. 24.

önem taşımıyordu. Zira, siyasi, idari ve askeri makinenin önde gelenlerinin, kendi çıkarları (maddi veya dinî) doğrultusunda halkı yönlendirdiğine dair öyküler Endonezya'da oldukça yaygındır; devamlı ortalıkta dolaşır durur ve yerel söylenti fabrikası tarafından kesintisiz olarak üretilir. Her ikimizin de, zaman ve mekân boyunca birbiriyle bağlantılar oluşturan bölgesel, ulusal ve uluslararası unsurlara anlatılarımızda yer vermiş olduğumuz dikkatten kaçmamalı. Ne sohbet arkadaşım yalnızca yerel süreçlere odaklanıyordu, ne de ben sadece küresel süreçleri göz önünde bulunduruyordum.

İkimizin anlatıları arasındaki en temel farklılık, duygusal içerikleri ve bunlardan yola çıkılarak varılan sonuçlardı. Kendilerini kuşatılmış ve tehlikeye açık hisseden dağlılar için o anda en yakın düşmanlarını ve olası müttefiklerini tespit edebilmek hayati önem taşıyordu. İslami vakıfların, göçmen akınını maddi olarak destekleme konusunda oynadıkları rolle ilgili çözümlemeleri, toplumsal ve ekonomik bakımdan güçlerini kaybetmelerinin ardından yatan somut mekanizmalardan hiç değilse birini tanımlama olanağını veriyordu onlara. Bu vakıfların doğrudan yeni Devlet Başkanı'na bağlı olduğu düşüncesi, en berbat korkularının gerçeğe dönüşmeni anlamına geliyordu: dağlık kesimin ekonomik kalkınmasıyla ilgili lakırdıların ardında bir İslamcı gündemin gizlendiğinden kuşkulanıyorlardı ve onlara göre Bugis göçmenleri hem bu gündemin aracı, hem de süreçten kazançlı çıkması hedeflenen grup konumundaydılar. Öte yandan bana göre, sorunu Hıristiyanlar ve Müslümanlar şeklinde bir bölünmeye indirgeyen veya bir komplonun uygulanmasıyla sınırlandıran görüştensе, akademik ve siyasi duyarlılıklarıma uygun düşecek şekilde, işin siyasi-ekonomik boyutlarına vurgu yapmak çok daha geçerli olacaktı. Sohbet arkadaşımın ve ona bağlı köy güvenlik komitesinin komploculları belirleyeceği ve şiddet kullanarak dışarı atacağı; beri tarafta, toprağın mülkiyeti ile doğrudan bağlantılı, geniş ölçekli, sistemik, sınıf-yaratan süreçleri hiç irdelemeyeceği endişesini taşıyordum. Şiddetten kaçınma konusunda kendisinin de kaygılandığını belirtti: kuşkularını bana açıkladıysa ve Bugisleri mümkün olduğunca yakından izlediyse de, onlara karşı herhangi bir saldırı örgütlemedi.

Daha genel söylemek gerekirse, popüler çözümlemelerin basite indirgemeci kültürel ayrımcılığına karşı durabilmek için, şiddetle ilgili açıklamalara ekonomi-politiğin dâhil edilmesi gerektiği kanısındayım. Gazeteciler, Endonezya'yı açıklamak isterken, "ehlileştirilmemiş bir kültür, etnik grup, rekabet, din, dil bulamacına batmış 13.000 ada" üzerinde bir birlikteliğin ve barışın imkânsız olduğunu belirtme konusunda oldukça istekli davranıyorlar.[375] Hatta antropologlar da kimi zaman, özellikle medyadaki kısa haberlerde açıklamalar yaparken, egzotik kabile davranışları, güruh

375 Seth Maydans, "Indonesia's Identity Crisis", *The New York Times*, 11 Eylül 2001.

zihniyeti veya Endonezya'nın cinnet geçirmeye yatkınlığıyla ilgili popüler klişeleri pompalayabiliyorlar. Örneğin Clifford Geertz, Suharto'nun devrilmesinden hemen önceki gün *New York Times*'a verdiği röportajda, Javalıların sadece "kızılca kıyamet kopana kadar" nazik, saygılı ve kendine hâkim kişiler olduğunu söyleyebiliyordu.[376] Bir okuyucunun bu yorumdan edineceği şey, genellemeci, tarihsel bakış açısından uzak, "neden burada", "neden şimdi", "neden bu hedefler", "neden bu biçimler", "neden herkes değil" gibi sorulardan uzak bir Java kültürü anlayışıdır. Bu boşluğun doldurulmasına, tarihsel temellere oturan bir ekonomi-politik çözümlemesi yardımcı olacaktır.

Diğer yandan, kaynaklar üzerindeki nüfus baskısına çatışma anlamı yükleyen, bu "baskı"nın çeşitli biçim ve mekanizmalarına değinmekte tamamen eksik kalan ve aşırı ekonomik gerilim altında olduğu halde bir şekilde hoşgörü ve barış şartlarını oluşturmayı başaran topluluklara açıklama getiremeyen neo-Malthusçu açıklamaların ilkel materyalizmine karşı, kültür ve anlam üzerine vurgu yapma ihtiyacı içerisindeyiz.[377] Benzer şekilde, kültür üzerine yapılacak vurgu, dinî ve etnik kimliklerin giderek daha belirgin hale gelmesi sürecini açıklama yolunda yüzünü derhal ekonomik küreselleşmeye dönen, toplumun duyduğu varsayılan "ihtiyaç"ı psikolojik boyuta indirgeyen ve ekonomik güvencesizliğin sendikalar ya da siyasi partiler gibi diğer örgütlenme biçimleri üzerinden sorgulanmasına neden gerek görülmediği sorusundan kaçınan tavrın düzeltilmesi sağlar.

Ortaya çıkan polemikler zaman zaman sadece kültürel ya da sadece maddi boyutun vurgulanması yoluyla konunun sadeleştirilmesini gerektirirken, kültürel Marksizm'in mirasını temel alan uzmanların birleştirmek için çok uğraştığı bu iki boyutun yeniden birbirinden kopartılması riskini de beraberinde getiriyor. Sulavesi'nin dağ köyleri gibi çatışma alanlarında, kültürel anlayışların barındırdığı maddiliği, ayrıca maddi ve simgesel mücadelelerin eş zamanlılığını kavramaya çalışan çözümlemeler özel öneme sahip görünüyor. Şiddetin nedenleri ne sadece ekonomik ne de sadece kültürel temele indirgenebilir ve iki boyutu da içeren bir çerçeve bile, yeterince olgun olmadığı sürece bu nedenlerin birçoğunu aydınlığa çıkaramaz. Daha derine inmek için, halkın şiddete bakış açısını kavrayabilmemizi engelleyen üç gizi çözmeye gereksinmemiz var: tarihle ilgili giz, coğrafyayla ilgili giz ve faillerle ilgili giz.[378]

376 Philip Shenon, "Of the Turmoil in Indonesia and Its Roots", *The New York Times*, 9 Mayıs 1998.

377 Örneğin bkz. Thomas Homer-Dixon, *Environment, Starcity and Violence*, Princeton: Princeton University Press, 1999.

378 Bu gizlerin açıklamaları için, örneğin, Mahmood Mamdani'nin Ruanda soykırımı ile ilgili eserine başvurabilirsiniz: *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*, Princeton: Princeton University Press, 2001.

TARİH

"Böl ve yönet" düsturu, sömürgeci pratiğin öne çıkan öğeleri arasında kendine yer buluyor. Ancak, sömürgeci yönetimin sırtını dayadığı toplumsal sınırların yaratılıp korunması, tamamen düz veya mekanik bir süreç değildi: bu gerçekten zor bir işti. Sömürge rejimleri tarafından topluma kazınan belli ırksal, etnik ve dinî bölünmelerin hangi koşullar altında *popüler* hale geldiğini açıklama ihtiyacı içerisindeyiz. Bunun için, kimi zaman hegemonyacı olarak anılan ve dillendirilmeyen ortak kanıyı inşa etme yolunda, tortulaşmış anılar da dâhil olmak üzere, toplumda zaten varolan düşüncelerden faydalanmayı nasıl başardıkları sorusunun yanıtını aydınlığa çıkarmak zorundayız.

Endonezya'da, pek çok başka eski sömürgedekinin aksine, asla yasal sistem üzerinden etnik kimliklerin tanımlanması yoluna gidilmedi. Hollandalıların inşa ettiği yasal ve idari sistem, ırk konusunda yalnızca üç kategori üzerine kuruluydu: Avrupalılar, Yabancı Kökenliler (çoğunlukla Çinli) ve Yerliler. İngilizlerin Hindistan'da yaptığı gibi Yerli toplumunu uzun kast ve aşiret listeleri oluşturacak şekilde daha alt kategorilere ayırmadılar. Ya da Afrikalı şefler üzerinden işletilen dolaylı yönetimlerin tercih edildiği Kara Kıta'daki gibi insanların kimlik belgelerinde bir etnik köken/aşiret etiketi taşımasını istemediler. Bazen anadil ve doğum yeri gibi veriler istendiyse de, bugüne dek Endonezya'daki ulusal nüfus sayımlarında etnik kimlikle ilgili herhangi bir bilgi toplanmadı. Etnik önyargılar ve basmakalıp tanımlamalar devlet mekanizmasının hem içinde hem de dışında mevcut elbette; fakat bunlar yasal veya idari mevzuat yoluyla kurumsallaştırılmış değil. Ancak bunun tam tersine, İslam'ın birleştirici, sömürge karşıtı bir odak olarak güç kazanmasını sınırlamak isteyen Hollandalılar için din, böl ve yönet politikasında kasten kullanılan bir eksen oldu ve ülkenin pek çok adasında dağlık bölgelere, sadık Hıristiyan kaleler yaratmak üzere misyonerler gönderildi. Sulavesi çatışmasında, geçmişte sömürge misyonunun karargâhı olarak kullanılmış olan dağ kasabası Tentena, bugün de Hıristiyan milislerle sığınmacıların karargâhı haline geldi ve kasabadaki Müslüman nüfus sürüldü. Kıyı şeridi ve Poso kasabası ise İslam'la anılmaya başlandı ve orada da Hıristiyanlar tepelere kaçışmak zorunda kaldı.

Sohbet arkadaşım, Napu dağlık alanında yerli Hıristiyanlarla göçmen Müslüman nüfusu arasında kırılgan bir barışı ayakta tutmakla görevlendirilmişti. Aynı zamanda, köylülerinin Poso'ya gidip Hıristiyanlara savunmada yardım etme ve intikam alma isteklerini dizginlemek durumundaydı. Napu'da, gerilimin aşırı yükseldiği bir anda, yaşanan bölünmeyle din ayrımı birbiriyle örtüşür hale geldi: Hıristiyan/yerlilere karşı Müslüman/göçmenler. Endonezya'nın diğer kesimlerinde bölünmeler bu kadar net biçimde ortaya

çıkmıyor: örneğin, göçmenlerin de yerlilerin de Müslüman olduğu örneklerle karşılaşıyor. Rastlantıya bakın ki, sohbet arkadaşımın din ekseninde altını çizdiği bölünme, kakao için toprak satın almakla meşgul başarılı göçmen aliler ve elindekini satıp kaybeden yerli çiftçiler arasındaki yükselen sınıfsal bölünmeyle aynı doğrultuda ilerleyecek şekilde konumlanmıştı. Yine de biraz incelendiğinde, bölünmeyle din arasındaki örtüşmenin pek de kusursuz olmadığı görülüyordu: önemli miktarda mülke sahip Hıristiyan dağlılar, köy yetkilileri de vardı ve bunlar topraklarını satmamış, aksine gelen göçmenler için simsarlık yaparak durumdan kârlı çıkmışlardı. Öte tarafta, bölgeye beş parasız gelen ve Bugis patronlar için çalışmanın yollarını arayan, toprak satın alabilmek için yıllarca beklemeleri gerektiğini bilen yoksul Bugisler mevcuttu. Ancak arkadaşım bu ayrıntılara ilgi göstermiyordu. Bugislerin, İslami vakıflardan aldıkları parayla cepleri dolu gelen göçmenler olduğundan ve onlar için asıl önemli şeyin kakao yetiştirmek olmadığından emin görünüyordu.

COĞRAFYA

Köyler kimin yurdu?

Yazıya başladığım iki farklı anlatının üzerinde uzlaşmaya vardığı temel bir unsur vardı: Müslüman göçmenlerin Sulavesi'nin dağlık alanlarına başlattığı akın. Bu akının, gündelik yaşamın uzamsal örgütlenişi üzerindeki etkileri son derece şiddetliydi. Napu ve komşu bucaklardaki köylerin muhtarlarından, köy idaresiyle ilgili standart bir belge olan nüfus listelerini istediğimizde, ellerindeki kayıtların büyük ölçüde eksik olduğunu belirttiler. Son iki yılda alana o kadar fazla sayıda insan gelmişti ki, nüfusu takip etmek olanaksızdı. Göçmenlerin çok azı aileleri, nereden geldikleri ve köyde yerleşmek isteyip istemedikleri konusunda muhtarlara bilgi veriyordu. Bir köyün kâtibi, ulusal nüfus sayımı için gerekli ön sayımı henüz tamamlamış ve köy nüfusunun ikiye katlandığını, sonradan eklenen "yarı"nın, kimilerini daha önce hiç görmediği Bugis göçmenlerinden oluştuğunu söylüyordu. Göçmenlerin pek çoğunun yalnızca Bugis dilini konuşabildiğini, bu nedenle Endonezya dilini kullanarak onlarla iletişim kurmanın mümkün olmadığını belirtiyordu. Kulübelerde barınıyor veya akrabalarının evlerinde tıkışmış halde, üç veya dört aile birlikte yaşıyorlardı. Büyük kısmının hedefi, köyün ana yerleşkesinin çeperlerinde bağımsız bir mezra oluşturmak, bir Bugis simsarı tarafından kapatılıp akrabalık ve hemşerilik ilişkileri üzerinden belirlenen müşterilere satılan topraklar üzerinde kendi evlerini inşa etmekti. Bugis nüfusunun henüz büyümediği bir köyde, büyük bir cami yapılmıştı: cami, diyordu köy sakinlerinden biri, liderleri tarafından satın alınmış otuz hektarlık bir alanda kakao tarımı yapmak için gelmek üzere olan kişiler için inşa edildi.

Köyü sahiplenme hissi dağlılar arasında da hâkim değildi. Sulavesi'nin dağ köylerini, bozulmaya uğramamış, kadim zamanlardan beri şimdiki konumlarında yerleşik aşiret tipi topluluklar şeklinde hayal etmek yanlış olur. Köyler, etraftaki tepelerde yaşayan dağınık grupların, bir nehir vadisine ya da platoya zorla iskân edilmesi yoluyla oluşturulmuştu. Böylece sömürge yönetimi veya sonrasında gelişen modern yönetim tarafından göz altında tutulmaları, vergilendirilmeleri ve "geliştirilmeleri" mümkün olabilecekti.[379] Yeni sisteme ne zaman ve nerede dâhil edildiklerine bağlı olarak, farklı Hıristiyan cemaatlerinden geliyorlardı. Çok çeşitli diller konuşuyorlardı. Bir alana önceden iskân edilenlerle yeniler arasında, toprak ve köyün liderliği gibi konular yüzünden sık sık gerilimler baş gösteriyordu. Herkes, akrabalarının bir kısmını başka köylerde ve ayrıca, asla tamamen boşaltılamayan tepelerdeki ilk yerleşim yerlerinde bırakmıştı. Dayatılan bu tarihsel hareketin önceden planlanmamış sonuçları, dağlılarla Bugis göçmenleri arasındaki toprak alışverişinde de ortaya çıkıyordu: vadideki toprağını göçmelere satan kişiler, bir sığınmacı olarak gözlerini tepelerdeki ata topraklarına dikiyorlardı. Oraya çekilebilirler ve kendi ekonomik yapılarını, toplumlarını inşa etmeye tekrardan başlayabilirlerdi.

Çoğunlukla tüccarlardan oluşan bazı Müslüman Bugisler ise, çatışmalar ortaya çıktığında zaten onlarca yıldır dağ köylerinde Hıristiyan nüfusla barış içerisinde yaşamaktaydılar. 2001'de, bu eski Müslüman nüfusun büyük bölümü Napu dağlarındaki evlerini terk etti. Hıristiyan komşuları bu terk edişi onur kırıcı buluyorlardı. Köyün güvenliğinden sorumlu olan sohbet arkadaşım, Hıristiyanların kendilerine karşı şiddete girişme niyeti beslemedikleri, barışı ve karşılıklı saygıyı koruma kararlılığına sahip oldukları konusunda yerleşik Müslümanları ikna edebilme yeteneğine çok önem veriyordu. Bu nedenle, küçük bir Bugis tüccarı olan, birlikte büyüyüp okula birlikte başladığı kapı komşusunun bir gece karısını ve çocuklarını da alıp, hoşça kal bile demeden çekip gitmesi onu çok yaralamıştı. "Bu, kalplerinden gerçekte ne geçtiğini merak etmenize yol açıyor" diyordu. Aslında bunu söyleyerek, geçmişini bildiği komşusunu herhangi bir kişi olmaktan çıkarıp, bir grubun üyesi kimliğine büründürüyordu. Böylece, sadece İslami vakıflar tarafından gönderildiğine inandığı yeni gelenler değil, tüm Müslümanlar onun gözünde iki yüzlü hale geliyordu.

379 Tani Murray Li, *The Will to Improve: Governmentality, Development, and the Practice of Politics*, Durham: Duke University Press, 2000.

Ülke içerisindeki konum

Endonezya'nın sahil kesimi ve kentlerinden bakıldığında dağlık alanlar, ülkedeki genel yaşama aykırılık teşkil eden, asi uç bölgeler gibi görünüyor. Oralara isnat edilen bu uyumsuzluğun kökleri, kıyı şeridi ve kent nüfusu ile bu nüfusa dâhil olma heveslisi dağlılar arasındaki toplumsal mesafeyi daha da büyüten bir dizi mekânsal efsaneye kadar uzanıyor. Bu noktada, genç sohbet arkadaşımın ortaya koyduğu örnek yine oldukça öğretici. Üniversite diplomasına sahip bu adam neden bir iş sahibi olamayacağı halde köyüne dönmüş ve kendini yerel savunma komiteleri ile uğraşmaya, kakao yoluyla servet yapma hayallerine vermişti? Orada bulunmasının biricik nedeni, Poso kentinde bir devlet görevine girmesinin mümkün olmamasıydı. Nesiller süren misyon okulları eğitimleri sayesinde birçoğu iyi eğitim almış olmakla birlikte, dağlardaki Hıristiyan nüfus, kıyı şeridinde ve kentlerde yaşayan, onları dinsiz barbarlık ve kelle avcılığı gibi geçmişten kalma yakıştırmalar üzerinden tanımlayan Müslümanlarca hâlâ hor görülüyor ve dışlanıyor.

Son yıllarda, ülkedeki genel yaşama aykırılık teşkil eden şeyin doğrudan Hıristiyanlık olarak görülmesi yaklaşımı giderek güçleniyor. Suharto yönetiminin son on yılında ve onun devrilmesinin ardından gelen Habibi döneminde, birbirinden bağımsız örgütlenmiş dinlere karşı anayasanın öngördüğü tarafsız duruş, İslam ile devlet gücü arasındaki bağın güçlendirilmesi sonucunda zarar gördü.[380] Ailesinin ve yakın çevresinin yolsuzlukları ve açgözlülüğü nedeniyle öfkelenen kentli orta sınıflardan gelen eleştirilere Suharto'nun verdiği yanıt, sert İslamcı gruplara, siyasi sadakatleri karşılığında destek sunmak oldu. Büyük oranda laik Müslümanlara yöneltilen İslami misyonerlik çabalarının desteklenmesi için de devlet kaynakları kullanıldı. Tüm devlet kurumlarında İslamcı tutum daha fazla hissedilmeye başlandı ve bu tutum, resmi çalışmaların İslami dualarla başlatılıp sona erdirilmesi gibi uygulamalarda kendini gösterdi.

Merkezi devlet politikalarında gözlemlenen bu kayma ve farklı dinî gruplara yönelik ayrımcı tutum, Poso kasabasında ve çevresindeki dağlık alanda yüksek bir sesle yankı buldu. 1998-2001 arasında Sulevesi'de yaşanan üç önemli şiddet patlamasının hepsi Poso'da başladı. Şiddet, Poso Bölgesi siyasi ve idari koltukları için Müslüman ve Hıristiyan adayların ortaya koyduğu rekabeti de kapsıyordu. O dönemde, Poso Bölgesi nüfus bakımından görece homojen bir dağılım sergilemekteydi: %57'si Müslüman, %40'ı Hıristiyan. Suharto rejimi, planlı bir şekilde dengeler oluşturmaya çalışarak, Poso'daki gibi karma nüfus bölgeleri düzenlemişti: eğer Bölge Başkanı Hıristiyan'sa,

380 Robert Hefner, *Civil Islam: Muslims and Democratization in Indonesia*, Princeton: Princeton University Press, 2000.

yardımcısı bir Müslüman oluyor ve bir sonraki atama döneminde de roller değiştiriliyordu.[381] Suharto sonrası demokratikleşme süreci, yönetime geçecek siyasetçilerin artık atanmayacağı, seçileceği anlamına geliyordu ve Endonezya'nın birçok bölümünde adayların izlediği yol, seçim bölgelerini etnik dinî çizgiler üzerinden örgütlemek oldu. Dahası, idari merkeziyetçiliğin tasfiyesine yönelik mevzuatın 2001 yılında yürürlüğe girmesiyle, bölgesel devlet aygıtlarında göreve gelmenin sağladığı ekonomik çıkarlar daha da büyüdü. Artık bölgeler daha fazla özerkliğe, varlıklar (madenler, ormanlar) üzerinde daha fazla yetkiye ve iş ortakları ve müttefiklerine dağıtılacak merkezi hükümet fonlarına doğrudan erişim olanağına sahipti. 1998-2001 döneminde şiddetin baş gösterdiği tüm adalarda kentler büyük ölçüde devlet harcamalarına bağımlı durumdaydı ve çalışan nüfusun yüzde 20-30'luk bölümü devletçe istihdam ediliyordu.[382] Tıpkı sohbet arkadaşım gibi, genç erkekler, Müslümanların egemen olduğu bölge yönetimi tarafından himaye mekanizmaları Müslümanlar lehine düzenlendikçe, devlet görevine girme şanslarının azaldığını görüyorlardı. İslam, yürürlükteki rejim ve idari aygıt arasında her düzeyde kendini gösteren sıkı bağlar, imar şartnameleri, ruhsatları ve arazi tahsisi gibi kırsalı ilgilendiren konularda da etkisini hissettiriyordu. Arkadaşıma göre, Hıristiyanların ağır bastığı dağlık alanları zaptetmek üzere Başkan Habibi tarafından paraca desteklenen İslami vakıflar da bu düşmanca komplonun bir boyutuydu.[383]

Endonezyalı radikal İslamcı gruplar, mücadelelerinin uzamsal sınırlarını Hıristiyan azınlıklara göre çok daha farklı şekilde çiziyor. Onlara göre Hıristiyanlar, yüzyıl önce ve ayrıca bağımsızlığın kazanılması sırasında İslam devletinin kurulmasını önleyen ve hâlâ da bu yönde ayak direyen sömürgeci güç artıkları ve temsilcileri konumundalar. Hıristiyanlar, sömürgeci güçle kurdukları bağlantı üzerinden tümden karalanıyor ve "öteki" yaratıklar gibi görülüyorlar. Daha da kötüsü, yabancılar hâlâ sürece müdahale ettiğini düşünüyorlar: İslamcılar, gözden uzak dağlık alanlara uçan misyon uçaklarını, büyük bir Hıristiyanlaştırma projesi olarak değerlendiriyorlar.[384] Hıristiyanları, kendi adalarında ve yerleşim alanlarında, uluslararası güçlerin desteğini arkalarına alarak bağımsızlık ilan etme planları tertiplemekle suçluyorlar: sohbet arkadaşımın, benim Hıristiyanlığa bağlı olduğumu varsayıyor oluşu da bu bakış açısının ipucu gibiydi. Ancak o düşmanını, komşula-

381 1971-1982 döneminde, iktidardaki Golkar Partisi'nin Poso Bölgesi kadrolarındaki Hıristiyan-Müslüman oranı 29:24 şeklindeydi. Bkz. Sangaji, "Rumput Kering", s. 17.

382 Klinken, "Communal Conflict".

383 Pek çok Hıristiyan, asıl olarak Java'daki Müslüman nüfusun Hıristiyan bölgelerine naklini içeren resmi göç programını, kendilerinin anayurtlarında azınlık haline getirilmesine yönelik bir komplo olarak değerlendiriyordu. Bkz. Sangaji, "Rumput Kering", s. 17.

384 Aynı eser, s. 22.

rına kadar sızan İslami vakıflar, cemaatler ve milisler olarak görürken, radikal İslamcılar tüm bir uluslararası yardım ve finans aygıtını, Hıristiyanların çıkarlarını savunan çok güçlü bir komplonun kanıtları olarak yorumluyor.[385] ABD'nin Afganistan'daki askeri varlığı ve Endonezya ile Filipinler'de gizlendiği ileri sürülen terörist şebekelere yönelik arama faaliyetleri, beyaz/Hıristiyan/Siyonist "Batı"nın hem İslam'ı hem de ulusal egemenliği tehdit ettiği hissini yükseltiyor. Müslümanlar ülke nüfusunun yüzde 86'sını temsil ettikleri halde, tek bir cepheymiş gibi sunulan ve ülkenin dört köşesinde Cuma vaazlarında yüksek sesle dile getirilen İslam karşıtı tehdidin son derece ciddi olduğu görüntüsü yaratılabiliyor. Yine de, Endonezyalıların büyük bölümü, ılımlı bir İslam anlayışını hayata geçiren, Batı'nın şeytan ve düşman olduğu görüşüne rağbet etmeyen Müslümanlardan oluşuyor.[386] Ülkeye ve kendilerinin ülke içerisindeki konumlarına bakışlarında küresel bir boyut var. 2001'de, her tür inançtan 10.000 Endonezyalı, dinî aşırılığa karşı çıkan ve "hoşgörü içerisinde beraber varolma olanağını sunan Endonezya tarzı yaşamı" destekleyen bir toplu dilekçeye imza attı. Organizatörler, Afganistan'daki ABD bombardımanlarını protesto eden sokak gösterileri sırasında küresel medyada dolaşan olumsuz Endonezya görüntüsünü dağıtabilmeyi umuyorlardı. Onların çağdaşlığa bakışı, şiddeti ve şiddet dolu bir ülkede yaşama utancını kabullenmeyi reddediyor.

FAİLLER

Failleri görmek

Komünal şiddeti[387] anlayabilmek için, bu şiddet türünün nasıl bu kadar yaygınlaşabildiğini açıklayabilmek gerekiyor: neden çok sayıda sıradan insan bu şiddetin failleri ya da destekçileri haline geliyor? Endonezya devlet yetkililerinin ve devlet yanlısı aktivistlerin görüşüne göre insanlar bu dalgaya kapılıyor, çünkü etnik veya dinî kimlikten bir bölme ve tahrik etme aracı olarak faydalanan, şiddet eylemlerini kışkırtan siyasi seçkinler tarafından yönlendiriliyorlar.[388] Failleri kuklalar, "entelektüel liderler"i de kukla oynatı-

385 ICG, "Indonesia Backgrounder: Jihad in Central Sulawesi", International Crisis Group, Cakarta/Brüksel, 2004.

386 Hefner, *Civil Islam*.

387 Farklı dini ve etnik gruplar arasındaki düşmanca siyasi kutuplaşmanın ortaya çıkardığı şiddet –*çev.*

388 Bir STÖ, süreçte "kukla oynatıcı" ve "provakatör" olarak rol oynayan yirmi dört üst düzey devlet görevlisini tespit etti ve ordudaki haydut unsurların, grupları karşı karşıya getirme konusunda oynadığı rolü belgeledi. Örneğin, uzuvları kesilmiş bir Müslüman cesedi, zaten öfkesi doruğa ulaşmış güruhun gözüne çarpacak bir noktaya bırakılıyor ve kitlenin daha da hiddetlenmesi sağlanıyordu. Bkz. WALHI, "Kronologi Kejadian Poso", Wahana Lingkungan Hidup Indonesia, 11 Haziran 2001. Ayrıca bkz. Sangaji, "Rumput Kering".

cıları olarak yaftalıyorlar. Ben, sıradan insanlara kendi eleştirel değerlendirmeleri temelinde harekete geçme yetisine sahip olmayan kandırılmış kişiler muamelesi yapan bu yaklaşımı sorunlu buluyorum. Deneyimlerim, siyasi ve diğer seçkinlerde varolan açgözlülüğün, yolsuzlukların ve kendine yontma hırsının yarattığı güvensizliğin, ayrıca bu seçkinlerce işlenen kötülüklerin ayrıntılarıyla bilinmesinin, sıradan insanlar tarafından yapılan değerlendirmelerde pay sahibi olduğunu gösteriyor. Bu yüzden, bu kadar kolayca yönlendirilebilmeleri bana pek mümkün görünmüyor. Daha önemli olan ise, orta sınıfların ve orta sınıfa dâhil olmaya çalışanların (sohbet arkadaşım gibi) oynadığı rol. Bu insanlar, şiddetle ilgili çalışmalarda, özellikle de şiddetin ekonomik baskının yansıması şeklinde ortaya çıktığı varsayıldığında, sıklıkla göz ardı ediliyor. Poso'daki ve diğer adalardaki şiddetin her iki tarafına da, güçten ve yükselme olanaklarından uzak tutulan alt seviye beyaz yakalılar ve beyaz yakalı olma arzusundaki sınıflar liderlik ediyordu: dinî önderler, parlamenterler, işadamları, bürokratlar, emekli askerler, akademisyenler, STÖ aktivistleri ve öğrenciler.[389]

Sulavesi'deki çatışmanın benzersiz özelliklerinden biri, kentli seçkinler haline gelmek isteyen kesimin kaygılarıyla, kırsalda kendini gösteren toprak mücadelesi arasındaki uyuşmaydı. Kakaonun yükselişi, kırsal alanlardaki orta sınıf adayları arasında (devlet kapısında işe giremeyenler veya Dolar üzerinden elde edilen kazanç, temel ürünlerin fiyatlarındaki enflasyon ve devletin ödediği düşük maaşlar nedeniyle ihracata yönelik tarımın çok daha fazla getiri sağladığını fark edenler) sıra dışı ve ani bir gerilim yarattı. Yeni ürün, ilk kez olarak ciddi miktarda para kazanma ve kıyılardaki Müslümanların o ana dek küçümseyerek baktığı, eğitimli Hıristiyanların da terk ettiği dağlık iç kesimde rahat bir orta sınıf yaşamı kurma fırsatını sunuyordu. Ancak kakaonun sahip olduğu potansiyeli, daha dağlılar farkına varmadan toprakları düşük fiyatlara kapatan Bugis göçmenleri keşfedip tekellerine aldılar. Kakao, Malthusçu bakış açısının söylediği gibi bir kaynak sıkışması yaratmıyor, aksine fırsatları büyütüyor, böylece kırsalda gerilimi çok yüksek seviyelere tırmandırıyor ve çatışmanın sahip olacağı halk tabanını oluşturuyordu.

Vahşet

Şiddetin hangi bağlamda ortaya çıktığını açıklayabilmek için, ekonomi-politik temelli gerilimlerin, ayrıca yüksek devlet görevleri, devlet kapısında işe girme ve kakao ekilecek toprağa erişme olanakları ile ilgili maddi çıkarların farkına varmak durumundayız. Ancak, doğrudan doğruya insanlara yöneltilen kişisel saldırının faillerini kavrayabilmek için yapmamız gereken

389 Klinken, "Communal Conflict", s. 6.

daha çok şey var. Bu noktada, yüksek idealler ve iyi bir yaşamla ilgili çatışan bakış açılarının da dâhil olduğu değerli ve simgesel varlıklar için yürütülen çatışma ile kıyıcılık olgusu arasındaki ayrımı çizmek faydalı olacaktır. Vahşet: aşırı, vahşi, sadistçe ve, gereksiz yere yinelemiş olsak da söyleyelim, akıl dışı biçim ve seviyedeki şiddet. İşte bu vahşetin çarpıcı bir örneğine, bir diğer Endonezya adası Kalimantan'da, 2000 yılı Mart ayında, yerli Dayak nüfusun göçmenleri kitlesel ölçekte sürmeye başlamasıyla karşılaştık. Olaylardan birinde, vilayeti bir otobüse tıkışmış halde terk etmeye çalışan korku dolu 118 mülteci durduruldu ve bir tarlada katledildi.[390] Kaynak ve toprağın geri alınması mücadelesi çerçevesinde gelişen bir çatışmanın mantığı düşünüldüğünde, failler amaçlarına zaten ulaşmışlardı; göçmenler bölgeyi terk ediyorlardı. Öyleyse, otobüsü durdurup onları öldürme kararını (çünkü bu bir karardı) neden verdiler? Vahşetin dağlık iç kesimlere veya ormanlık alanlara özgü bir olgu olmadığına dikkatinizi çekmek isterim. Başkent Cakarta'da sıkça rastlandığı şekilde, alelade hırsızların, kimi yerde polis karakolundan çıkarılarak linç edilişine ve bazen de yakılarak öldürülüşüne bir bakınız.

1998-2001 arasında Endonezya'daki tüm çatışma alanlarında, şiddet eylemlerinde uzuvların kopartılması, ceninlerin anne karnından sökülüp alınması, çocukların karınlarının deşilmesi, sakat bırakma ve işkence olaylarına rastlandı: vahşet kelimesinin eksik kalacağı kadar derin hunharlıklar. Ziyaretim sırasında Sulevesi dağlarında da konuşmalar Poso kasabasında sergilendiği söylenen vahşet olayları etrafında dönüp duruyordu: iki genç kıza kapı komşularının tecavüz edip öldürmesi ve daha niceleri.

Bir insanı bir başkasının karnını deşmeye ya da yalnızca sırtından vurmaya iten güdü çatışma mantığının ötesine geçse ve ekonomik çözümlemeleri işlevsiz kılsa da, vahşetin kimi biçimleri ve etkilerinin anlamını kavramak mümkün. Fransız uzman Etienne Balibar, çarptırılarak veya abartılarak bağlamından kopartılmış şekilde bugüne geri dönen, bir fetişin koyulaştırılmış veya kimi öğeleri budanmış biçimi halinde devreye sokulan, ya da simge haline getirilip sergilenen tarihsel "tortu"ların rolüne dikkat çekerek bize bir ipucu veriyor.[391] Böyle bir simgenin, sıra dışı, çok boyutlu bir gücün ifadesi olarak Poso'da ortaya çıktığı belirtiliyordu; çarmıha gerilmiş bir domuz, "İsa bir domuzdur" yazısının altına, duvara çivilenmişti. Bu belki de bir şehir efsanesiydi. Bu işin sorumlusu olduğu iddia edilen Müslümanların, sırf bu fetişi yaratmak uğruna kirli saydıkları bir hayvanla boğuşmuş olmaları bana pek olası görünmüyor. Üstelik, Tanrı'nın oğluna hayvan yakıştırması yapan bir saldırı Hıristiyanları gerçekten de aşağılasa bile domuz, Hıristiyanlardan

390 ICG, "Communal Violence in Indonesia: Lessons from Kalimantan", International Crisis Group, Cakarta/Brüksel, 2001, s. 109.

391 Etienne Balibar, "Violence, Identity, and Cruelty", *New Formations*, 35, 1998.

ziyade Müslümanlar için rahatsız edici bir simgedir. Olay gerçek olsun ya da olmasın, bahsedilen yazı ve altında da çarmıha gerilmiş şekilde çivilenmiş domuzun düşüncesi zaten çözümü imkânsız bir kafa karışıklığı yaratmaya yetiyor, fazlasıyla belirgin ve etkili bir simge ortaya çıkarıyordu. Bu simge, anlamını daha önce açıklamış olduğum uzun dinsel kimlik oluşumu tarihinden alıyor, ancak olağanüstü gücünü, fetişin kendi garipliğinden ve çarpıklığından elde ediyordu. Simgenin amaçladıklarına farklı anlamla yüklemeden, yarattığı etkileri gözden geçirebiliriz: en fazla korktuğunuz, imkânsız ve düşünülemez olanla ifade bulan dünyanın gerçekleşmekte olduğunu size anlatıyor. İnsanlar çarmıha gerilmiş domuzu tartışırlarken tepelerde dolanıp duran mesaj işte buydu.

Sulevesi çatışmasında devreye sokulan diğer koyulaştırılmış ve fetişleştirilmiş simgeler arasında, kargaşa alanları olarak sunulan dağları ve ormanları; zayıf ve savunmasız insanların sakat bırakılmasını ve kellelerinin koparılmasını; ayrıca komünist partiyi (PKI) sayabiliriz. En fazla güven duyulan ulusal günlük gazete *Kompas*'ın korkunç bir olayla ilgili haberinde bu üçü bir arada ortaya çıkıyordu. Olayda, yerel caminin yaşlıca imamının, bir hamile kadının ve küçük çocukların da aralarında bulunduğu on üç Müslüman kurban vardı. Poso'nun iç kesimlerinde bir dağ köyünde yaşıyorlardı. Saldırganlar ormanda gözden kaybolmuştu. Bölge, polisin suçluları yakalamayı aklından bile geçiremeyeceği, kurbanları koruyamayacağı kadar geniş ve erişilmezdi. Polis şefi, olayı "ileri derecede, hatta PKI'nın eylemlerinden bile daha sadistçe" şeklinde anlatıyordu.[392] Komünist partinin, aşırı şiddeti simgeleyen bir fetiş olarak somutlaştırılması, 1965'te komünist oldukları iddiasıyla yarım milyon kişinin katledildiği süreci tertipleyen, yine de şiddetin "komünistler"in başının altından çıktığını ısrarla söyleyebilen Suharto rejiminin planlı bir çalışmasıydı. Komünistlerin, tıpkı haberi yazan kişinin anımsattığı vahşi kelle avcıları gibi tanrıtanımaz ve dağlarda yaşayan kişiler olarak resmedildiğini belirtmek isterim. Polise, haberi yapana ve gazeteyi okuyan halka göre bu bağlantılar kasıtlı bir yönlendirmenin eseri değil; yalnızca güvenmemeleri ve korkmaları gerektiği öğretilmiş bir olgunun doğruluğunu kanıtlayan şeyler.[393]

Evlerin ve kamu binalarının ateşe verilmesi ve kakao ağaçlarının kesilip yakılması olayları da yine bu tip bir çözümleme yapmayı gerektiriyor. Kakao

392 Anon, "Sebenyak 13 Warga Muslim Poso Ditemukan Tewas", *Kompas*, 3 Temmuz 2001.

393 Bkz. James Siegel, *A New Criminal Type in Jakarta: Counter-Revolution Today*, Durham: Duke University Press, 1998. Siegel, çarpık bir kamuoyu oluşturma yolunda cinayetler, yolsuzluklar ve diğer suçların da kullanıldığı kitle iletişim süreci hakkında çarpıcı görüntüler sunuyor. Sadistçe ve insanlık dışı eylemler de dâhil olmak üzere, korkunç, sarsıcı ve anormal olayların, aslında biçimsiz, garip görünecek bir gücün yoğunlaştırılmasına nasıl hizmet ettiğini ve devleti yeniden nasıl güvenliğin teminatı olarak sunduğunu açıklıyor.

ağaçlarının imhası, bir anlamda toprağın kurtarılmasının aracı olarak anlaşılabilir. Eğer geride kakao ağaçları kalmazsa, kovulan nüfus için geri dönmenin cazibesi azalacak ve terk edilmiş toprak da daha fazla hak edenlerce işgal edilebilecektir. Ancak bu mantık kendi içinde bir sorun taşıyor: Endonezya ulusal ve örfi hukuku, bir alana ağaç diken kişinin, arazi üzerinde yasal hak iddia edebileceğini olduğunu söylüyor. Dolayısıyla, ağaçları imha edenler er ya da geç tazminat ödemek zorunda kalacak. Bu yüzden, en azından kısa vadede, ağaçları yerinde bırakıp hasada el koymak, yerel tarım ekonomisine zenginlik katmak daha mantıklı değil mi? 2001'de gazeteciler, ağaçların bir bölümünün gerçekten de "hırsızlar" tarafından hasat edildiğini bildiriyorlardı. Ancak on binlerce verimli ağaç, buna ek olarak evler, okullar ve diğer pek çok değerli bina yok edilerek güçlü bir mesaj veriliyordu: akla gelebilecek hiçbir ekonomik mantık burada geçerli değildi.

Şiddet daha farklı görünüyordu. 2003'te Müslüman ve Hıristiyan sığınmacılarla röportaj yaptığım günlerde, bireysel veya toplu olarak "en yakın düşman"larını suçlayamıyorlardı bile. Gerçekten de tam tersini söylüyorlardı: bilinmeyen güçlerce yönlendirildikleri yönündeki resmi görüşü tekrarladılar. "Komşularımızla hep iyi geçindik, aramızda hiçbir sorun yoktu" nakaratı, "faillerin kim olduğunu veya bunun nasıl gerçekleşebildiğini bilmiyoruz" şeklinde devam ediyordu. Bu tip beyanatlar, sorumluluktan kaçma ve ileride gerçekleşebilecek misillemelerden kaçınmanın retorik aygıtı olarak yorumlanabilir: biz vahşi değiliz, bu vahşet olaylarını biz gerçekleştirmedik, başkaları yaptı. Elbette, olayların bu şekilde anlatılması, komşuların birbirlerine saldırmasının onaylanmasından daha az ürkütücüydü. Her şeye rağmen, 1998-2001 döneminde binlerce "sıradan" Müslüman ve Hıristiyan, karşı tarafın işlediği hunharlıklarla ilgili haberler üzerine çileden çıkmış bir durumda, genellikle ayaklanmış güruhlar halinde, doğrudan karşı karşıya geldi. Milis güçleri bölge dışından destek alıyor, ancak asıl kuvvetlerini bölge içerisinden topluyordu. Polis, 2008 yılında sağlam bir milis gücüne saldırı düzenlediğinde, il genelinden müttefikler ve sempatizanlar, milislere destek olmak üzere harekete geçti.[394]

ŞİDDETE KARŞI

Napu dağlarında, sohbet arkadaşım ve onun köy güvenlik komitesindeki görev arkadaşları, Suharto döneminde kendilerine verilmiş olan resmi doğru yoldan sapmış "komünistler"i izleme görevi üzerinde yaratıcı bir değişikliğe gittiler ve her iki inançtan zalimleri gün yirmi dört saat izlemeye başladılar.

394 ICG, "Indonesia: Teckling Radicalism in Poso", "Indonesia: Teckling Radicalism in Poso", *Asia Briefing*, 75, 2008.

Savaşçıları çabuk sinirlenen delikanlılar olarak niteleyen Suharto dönemi retoriğini benimsediler ve bu kurgu üzerinden, Müslüman ve Hıristiyan yaşlıları arasında, herkesin kendi delikanlılarını kontrol altında tutması esasına dayalı bir koalisyon oluşturdular. Ziyaretim sırasında bir Müslüman grubun akşam namazından sonra silahlarını kuşanmaya gittiği söylentileri dolaşmaya başladığında, iletişim komitesi bu toplu silahlanma haberinin gerçek olmadığını doğrulamak üzere harekete geçti ve böylece önleme amaçlı saldırının düzenlenmesi olasılığını ortadan kaldırdı. Poso çatışmasının zirveye ulaştığı günlerde bile, insanların SARA (etnik köken, din, cinsiyet ve sınıf dörtlüsünün kısaltması –*suku, agama, ras,* antergolongan) doğrultusunda örgütlenmesi karşıtı Suharto dönemi yasağı dağlarda hâlâ önemli etki yaratıyordu ve pek çok kişi SARA'nın kötü bir şey olduğu, barışa ve kalkınmaya zarar verdiği konusunda birleşiyordu.

Şaşırtıcı olmasa da ironik bir gerçek var ki, şiddetin denetim altına alınması da egemen rejimi şiddet uygulamak kadar güçlendirebiliyor. Halkçı Başkan Sukarno[395], 1950'lerde Endonezya'nın bölünmesi tehlikesini doğuran ayrılıkçı ve din merkezli ayaklanmaları bastırmak için ordu ile ittifak oluşturma zorunluluğu içerisindeydi. Bu vahşi ve karışıklıklarla dolu dönemin hatıraları, pek çok Sulavesi köylüsünü sağlam, hükmedici bir devlet yapısını olumlamaya yönlendirdi. Daha önce de belirtmiş olduğum gibi, Suharto rejimi şiddetin kitlesel ölçekte düzenlenmesinin önünü açtı (komünist olduğu iddia edilen yarım milyon kişi öldürüldü) ve sonra da kendi meşruiyetini, cahil kitleler (utanmazlıkla, *kendi* aşırılıkları ile suçlanan kitleler!) arasında ortaya çıkan şiddeti önleme iddiası üzerine inşa etti.[396] 1998-2001 döneminde Suharto'nun ardından gelen bir dizi devlet başkanı şiddeti önleme noktasında etkisiz kaldılar, ancak savaşan gruplar arasında barış anlaşmalarının aracılığını yapma, nasıl davranmaları gerektiğiyle ilgili olarak halka öğüt verme, sığınmacı akınlarını idare etme ve sığınmacıların ihtiyaçlarını karşılama konularında etkin davrandılar.

Şiddetin peşinden, devletin rolünün her düzeyde artırılması ve pekiştirilmesinde ekonomik kalkınmanın işgal ettiği konumu, "çatışma yönetimi" alanı devraldı. Devlet yetkilileri, *cinnet* geçiren ve "ruhsal rehberlik" (*pembinaan mental*) ihtiyacı duyan, kolayca yönlendirilebildiği söylenen kitlelerin, özellikle de gençlerin psikolojik bozuklukları üzerine ahkam kesiyordu.

395 Endonezya'nın 1945 ve 1967 yılları arasında görevde kalan ilk devlet başkanı –*çev.*

396 Katliamın Java Adası'nda yoğunlaşan asıl bölümü ordu tarafından koordine edildiyse de, eylemleri gerçekleştirenler Müslüman gençlik gruplarıydı. Dolayısıyla, süreç Java'nın dağ köylerinde yaşayanlarca bir Müslüman saldırısı olarak tecrübe edildi. Sukarno döneminde farklı siyasi akım veya kollarda (İslam, milliyetçilik, komünizm) ortaya çıkan bütünleşmeler, bu yapıları üyelerinin sadakatine ve öldürme gücüne hükmedebilecek denli kuvvetli hale getirdi. Bkz. Hefner, *Civil Islam*. Hefner, Müslüman gençlik grubu üyelerinin, geçmişteki rollerini anımsadıkça hâlâ üzüntü duyduğunu açıklıyor.

Uluslararası yardım kuruluşları, şiddetin nedenini "sivil toplum"un gelişme eksikliği olarak tespit ediyor, sorunun çözümünü STÖ'lere kaynak saçmakta ve arabuluculuk ile "çatışma dönüştürme" alanında yeni bir sanayi yaratmakta arıyorlardı. Ben, yardım kuruluşlarının teşhisini hatalı buluyorum. Endonezya, bireyleri aile bağlarının ötesinde birbirine bağlayan yoğun toplumsal ilişki yumaklarının varolduğu, "kalın" bir sivil topluma ve kültür, spor, din vb. alanlarda faaliyet gösteren, resmi ya da resmi olmayan binlerce gruba sahip. Ne yazık ki, gençlik kulüpleri milislere dönüşürken, bu gruplardan bazıları şiddet sürecinin parçası haline geldi. Ancak Endonezyalıların zengin bir toplumsal yaşam örgütleme ya da etraflarında dönen dünyayı çözümleme yeteneği ile ilgili hiçbir sorun yok. Bence bozukluk başka bir yerde yatıyor: eleştirme ve farklılıkları şiddet içermeyen yollardan, örneğin siyaset yaparak çözüme kavuşturması becerisinin kaybolması.

Siyaset yapmak

Otuz iki yıllık Suharto yönetiminde, siyaset yapma olanakları, takıntılı bir kalkınma mantığı uğruna rejim tarafından hep bastırıldı. Parti örgütlenmeleri, seçimler, dinî özerklik talepleri ve sendikalar kısıtlandı; toprak reformu gibi konularda halkın örgütlenmesi yasaklandı. Siyaset olumsuz, ilerlemeyi sekteye uğratan bir kavram olarak tanımlandı. Rejim, kalkınmadan pay alamayan insanları kendi sıralarını beklemeye zorladı. Suharto, kendini "Kalkınmanın Babası" olarak sunuyor ve üstelik bu imaj belli bir çekim gücü de oluşturuyordu. 1996 yılında, Sulavesi köy seçkinlerinden birinin evinde televizyon izlerken, Suharto'nun eşi Ibu Tien'in ölümü üzerine sergilenen duygu sözcükleri ile çarpılmışa döndüm. "O, ülkemizin anasıydı, hepimizin anasıydı" deniyordu. Ibu Tien'in skandalları, yolsuzlukları ve açgözlülüğü, yani bunlardan bıkmış durumdaki Javalı zenginler ve yoksulların durmaksızın tartıştığı şeyler hiç konuşulmuyordu. Suharto'nun görevden indirildiği 1998 yılında, Cakarta'da alışveriş merkezlerini ateşe veren ve bankamatikleri tahrip eden Suharto karşıtı protestocuların göründüğü sahnelere verilecek tepkiler de yine beni şaşkınlığa uğratacaktı. "Cakarta'daki bu insanlar neden ellerindeki güzel şeyleri mahvetmeye çalışıyorlar? Eğer burada biz bu tip şeylere sahip olsaydık, kesinlikle onlara daha iyi bakardık". Yine de, eşitsiz kalkınma gerek Sulavesi'de gerekse başka yerlerde sert eleştiriler de doğuruyor ve siyasete dâhil olma konusunda yeni bir talep yaratıyordu.

Sulavesi dağlarında bir genç adam (sohbet arkadaşım değil; yine eğitim almış, sonra da köyüne dönmüş bir başkası) "siyaset yapmayı" (*belajar berpolitik*) nasıl öğrendiğini bana anlattı. Siyaset yapmak sözcükleriyle, dünyada neyin yanlış neyin doğru oldu değerlendirmesini yapabilmeyi ve bu değer-

lendirmeyi, değişimi sağlayacak şekilde ileriye taşıyabilmeyi kastediyordu. Onun aydınlanmasının ilk adımı birkaç yıl önce, bir STÖ onun köyündeki insanlara, topraklarını sular altında bırakıp onları göçe mecbur edecek barajın inşasına direnme konusunda yardım etmeye başladığında atılmıştı. Birkaç yıl eğitim gördüğü ve çalıştığı Java'dan döndükten sonra, bu STÖ'nün faaliyetlerini gözlemlemeye ve nasıl bir fesat çıkarmaya çalıştıklarını anlamak üzere köyün muhtarı tarafından gönderildi. O da örgütün toplantılarına katılmaya, konuşulanları arka sıralardan dinlemeye ve yavaş yavaş, geçim derdi, çevre ve örfi toprak haklarının meşruiyeti hakkında söylediklerinin çok mantıklı olduğunu fark etmeye başladı. Oysa bunun tam tersine, barajın inşasını ilin "kalkınma"sına ve köylülerin daha iyi yaşamasına doğru atılmış ileri yönlü bir adım olarak destekleyen devlet yetkililerini dinledikçe, güvenilirliklerine olan inancı sarsılıyordu.

Baraj karşıtı kampanya, Suharto dönemi sona ermeden önce, insanların eleştirilerini alaycı fıkralar şeklinde birbirlerine sıkça anlatmaya başlamasıyla ortaya çıktı. Fakat kolektif eyleme dönük daha sistematik eleştiri biçimleri ortada yoktu henüz. Köylülerin toprak ve ekmek parası ile ilgili haklarını avunan STÖ'ler yetkililerin tehditlerine maruz kalıyor ve komünist olmakla suçlanıyordu. Ancak, köylerine yardıma gelen örgütün genç kadrosunun kararlılığını gören ve entelektüel enerjilerini kısmen özümseyen bu genç adam, siyaset yapmayı öğrenmenin olumlu bir adım olacağına inandı. Yaşadığı hissi, uzun ve tembel bir uykudan uyanmak şeklinde ifade ediyordu. Aynı köyde ve vilayette yaşadığı, siyasi süreci kavrayamayan ve bu süreçte yer almaktan çok ama çok korkan insanlara yeni bir gözle bakmaya başladı. Onunla 2001'de, yani Suharto'nun düşüşünden sonra tanıştığımda, "siyaset yapmayı öğrenme" olanaklarının genişlediğini hissediyor, ancak insanların bu olanakların ayırdına varmakta çok yavaş kaldığını düşünüyordu. Otuz yılı aşkın süre devam eden Suharto döneminin ikiyüzlü söylemi ve düşüncesinin bir ürünü olan uyuşukluklarından sıyrılmayı öğrenmeleri ve siyasete olumlu bakmaya başlamaları gerekiyordu. Bu, onlar için bir görevdi.

Bağımsızlık mücadelesi ve özellikle de 1945-65 döneminde, Suharto yönetimine kapıları açan ordu darbesi gerçekleşene kadar, çok sayıda Endonezyalı siyaset pratiğinde etkin rol alıyor ve ülkenin alacağı şekil üzerine hararetle tartışıyordu. İşçiler, köylüler, kadınlar, gençler, bölgesel ve dinî topluluklar kitlesel halde örgütleniyor, kaynakların dağıtımı *ve* birbirini karmaşık yollardan kesen ve bağlantılar oluşturan farklılıkların (kültürel, tarihsel, bölgesel, dinî) tanınması mücadelesinde yerini alıyordu. Ancak ilk Başkan Sukarno, "Güdümlü Demokrasi"nin, vatandaşları himaye eden paternalist anlayışına geriledi ve Suharto rejimi de halkı, siyaset yapamayan bir "yüzer kitle" olarak tanımladı. Onlar için siyasi olgunluk anı belirsiz bir süreyle ertelenmişti.

Rejim, bir komünist tehdit hayalini dillendirip durarak, söz konusu "kitle"yi Suharto'yu desteklemeye zorluyordu. Çünkü, ancak Suharto rejimi hiçbir "tatsızlık" ve "aşırılık"ın yaşanmayacağı, istikrarlı bir siyasetsizlik durumunu yaratabilirdi.[397]

Kimi Sulavesi köylüleri o sessiz günlere geri dönmek istiyor ve Suharto'dan sonra ortaya çıkan şiddetin, özünde yıkıcı bir kavram olarak algıladıkları "siyaset"te aşırıya kaçılmasından kaynaklandığına inanıyorlar. Diğerleri ise, değinilmesi gereken ana sorunun, siyasetin *yokluğunda* yaratılan uğursuz sessizlik olduğunun farkına varıyorlar artık. Suharto döneminde izlenen kalkınma sürecinin sakatlığı, diktatörün yakın çevresinin açgözlülüğü ve yolsuzluğa bulaşan devlet yetkilileri hep ortaya çıktı. Ancak bunlar zaten orta yerde duran, kolay hedeflerdi. Gruplar arasındaki farklılıklarla yaşamayı (yeniden) öğrenmek, çok daha güç bir iş ve üstelik bu işe daha yeni girişildi. Bunun başarılması için demokratik seçimlerden ve hukukun üstünlüğünden daha fazlasına ihtiyaç var. Çatışma, ihtilaf ve dinsel etnik farklılaşmanın kalıcı unsurlar haline geldiği koşullarda bile çözüme ulaşmayı sağlayan yerleşik bireysel ve kolektif pratiklerin güçlendirilmesi gerekiyor. Hangi koşullarda oluşmuş ve hangi süreçlerin bağrında taşınıyor olursa olsun, kültürel ve dinî kimliklerin ortadan kalkması istenemez ve özellikle insanların bu kimlikler adına şiddete başvurduğu durumlarda, kontrol edilmeleri daha da güç hale gelir. Farklılık içerisinde bir arada yaşama kurallarını yerleştirmek, ulaşabileceğimiz en iyi nokta gibi görünüyor. Bu bakış açısıyla, yaşanmakta olan şiddetin şeceresindeki ana öğe ne dinî inancın ilkel kimliği, ne karşılıklı anlayış ve mutabakat konusunda hayal edilen son noktaya varılamaması, ne komploların varlığı ve hatta ne de ekonomik eşitsizliklerdir. Sorunu yaratan asıl unsur, Suharto rejiminin şaşırtıcı ölçüde etkili olmuş siyaset karşıtı tutumudur. İnsan yaşamının normal durumlarından biri olan çatışmanın vahşete ve aşırılığa dönüşmesini teşvik eden şey, siyaset yapma gücü ve yeteneğinin kaybedilmesi olmuştur.

397 John Pemberton, *On the Subject of "Java"*, Ithaca: Cornell University Press, 1994, s. 4, 6.

Kolombiya: Şiddetin Eski ve Yeni Biçimleri

Ulrich Oslender

"Zenginlerin barışı, yoksullara karşı bir savaştır".
Medellin'in merkezinde bir duvarın üzerindeki yazı, 2003

Orlando Valencia, 15 Ekim 2005'te yanında dokuz kişiyle birlikte, toprak bir yol üzerinde, Kolombiya'nın kuzeybatısındaki Chocó İdari Bölgesi'nde yolculuk ediyordu. Küçük bir kasaba olan Belén de Bajirá yakınlarında otomobilleri polis tarafından durduruldu. Orlando ve yol arkadaşlarından ikisi sorgulanmak üzere yerel polis karakoluna götürüldü. Bu, Orlando'yu çok fazla şaşırtmamış olmalı. Kendisinin de yurdu olan Curvaradó bölgesinde Afrika Palmiyesi plantasyonlarının yasa dışı bir şekilde ve zor yoluyla yaşama geçirilmesine karşı sözünü esirgemeden sergilediği eylemci tavrı, bu tropik yağmur ormanı bölgesindeki toprakları sömürme isteklisi endüstriyel tarım şirketlerine ciddi rahatsızlık vermekteydi. Tanınmış bir topluluk önderi olarak, söz konusu şirketlerin emrindeki sağcı paramiliter grupların, hiçbir cezaya çarptırılmadan yerel nüfusu tehdit ettiğini ve topluluk önderlerini öldürdüğünü yorulmak bilmeden duyurmaya çalışıyordu. ABD merkezli insan hakları örgütü Lutheran World Relief (LWR) tarafından, 21 Ekim'de Chicago'da düzenledikleri Barış İçin Ortaklık konferansında konuşmak üzere davet edilmişti.[398] Ancak Bogotá'daki ABD elçiliği ona vize vermeyi reddetti. Bu nedenle, yanında diğer topluluk önderi arkadaşları ve Montreal merkezli aktivist grup Projet Accompagnement Solidarité Colombie (PASC)'nin bir temsilcisi olmak üzere, Curvaradó bölgesine geri döndü. PASC kuruluşu, *Uluslararası Barış Birlikleri* gönüllüleri ile beraber, Afro-Kolombiyalı sivilleri ordunun ve paramiliter güçlerin cinayetlerinden, adam kaçırmalarından ve işkencelerinden korumak üzere, bölgede belirlenmiş üç "yardım sahasında" uluslararası gözlemcilik rolünü üstleniyor. Ne var ki bu koruma, 2005 Ekim'inin o gününde Orlando için yeterli olamayacaktı. Polis karakolundan çıktıktan kısa süre sonra, paramiliter olduğu bilinen kişilerce bir motosiklete

398 Konferans hakkında bilgi edinmek için bkz. http://www.lwr.org./colombia/convention.

binmeye zorlandı. On gün sonra ise, başında bir kurşunla cansız bedeni bulunacaktı. Elleri bağlıydı. Ardında karısını ve yedi çocuğunu bıraktı.

İnsanın kanını donduran bu ölüm kadar dehşet veren bir şey de, Kolombiya'daki genel durum içerisinde Orlando'nun akıbetinin son derece sıradan sayılması. Katliamlar ve işkence de dâhil olmak üzere, uç noktalarda şiddete başvurmak o kadar alışıldık bir şey ki, bu uygulamaların olağanüstülüğü artık pek az sorgulanıyor. En tanınmış şiddet uzmanlarından –ya da *violentólogo*lardan– biri olan gösterilen Daniel Pécaut'nun belirttiği gibi, Kolombiya'da şiddet olayları o denli türlü ve çeşitli ki, organize şiddet ve rastlantısal şiddetin oluşturduğu etkileşim, bir genelleşmiş şiddet haline yol açıyor.[399] Şiddet, toplumun bünyesinde devlet idaresinden gündelik yaşama kadar her alanda o kadar kökleşmiş ki, önemsiz ve bayağı görünebiliyor. Pécaut'a göre "şiddetin bu bayağılığı", gerçek terör durumlarının varlığının belirsizleşmesi sonucunu da beraberinde getiriyor.[400] Aşırı şiddet olayları ile sarsılabiliriz; ancak (artık) şaşkınlığa uğramayız. Orlando Valencia'nın soğukkanlılıkla katledilişi, en başından infaz anına kadar her noktasıyla sarsıcıdır. Ancak Kolombiya'da pek çok yerel topluluğun tabi tutulduğu son derece yaygın, sistematik terör rejiminin oluşturduğu buzdağının görünen uçlarından sadece bir diğeri. 1996'dan bu yana, örneğin Orlando'nun da yurdu olan Curvaradó bölgesinde, paramiliter terör, gözdağı, nokta cinayetler ve katliamlar nedeniyle on üç kez tüm bir topluluğun sürülüp yerinde edildiğine şahit olduk. Bu arada, son on yıl içerisinde en az yüz on beş topluluk üyesi suikasta kurban gitti ya da "kaybedildi".

Orlando vakası, muhalefetin maruz bırakıldığı geniş ölçekli baskı stratejilerinin yalnızca bir örneği niteliğinde. Nazih Richani'nin söylediği gibi, "egemen ekonomik gruplar, şiddeti muhalefetin ezilmesinde kullanılacak etkin bir mekanizma olarak görüyor. Egemen toplumsal grupların işçi sınıfına, köylülere, sol partilere karşı davranışlarını da bu tutum şekillendirmekte."[401] Şiddetten, örneğin sendikacıların payına düşen bölüm, çok korkunç boyutlara ulaşıyor: dünyada suikasta uğrayan her iki sendika önderinden biri Kolombiyalı! "Sendikanın öldürülüşü", neoliberal ekonomik serbestleşme

399 Daniel Pécaut, "From the Banality of Violence to Real Terror: The Case of Colombia", K. Koonings ve D. Krujit (der.), *Societies of Fear: The Legacy of Civil War, Violence and Terror in Latin America*, Londra: Zed Books, 1999, s. 145.

400 Aynı eser, s. 142. Pécaut, "şiddetin bayağılığı"ndan söz ederken, şiddetin algılanması ve uygulanmasında gözlenen sıradanlık ve önemsizliği kastediyor. Yoksa, Obersturmbannführer [Nazi SA ve SS örgütlenmesinde yarbayın dengi rütbe- Ç.N.] Adolf Eichmann'ın 1962'de Kudüs'te gerçekleşen mahkemesinde Arendt'in gözünde beliren "kötülüğün korkunç, sözün ve düşüncenin gücünü aşan bayağılığı" kavramına atıfta bulunmuyor. Aslında Arendt'e hiçbir şekilde gönderme yapmıyor. Bkz. Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Harmondsworth: Penguin Books, 1977 [1933] s. 252.

401 Nazih Richani, "The Political Economy of Violence: The War System in Colombia", *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 39(2), 1997, s. 67.

ile devlet politikaları ve paramilitarizm arasındaki ilişkinin göstergesi.[402] Sendikacılara paramiliter grupların uyguladığı zulüm, kamu sektöründe sendikal örgütlenmeye izin verilmemesi ve emek piyasasıyla ilgili yasal düzenlemelerin serbestleştirilmesi hep aynı stratejiye hizmet ediyor. Amaç, uluslararası sermayenin dostu politikalara direnen örgütlerin zayıflatılması ya da tamamen yok edilmesi.

Bu yazıda üzerinde durmak istediğim şey de işte bu bağlantıdır, yani şiddetin *ekonomi-politiği* ve belli yerlerde sahneye koyuluş yöntemleridir. Kolombiya'daki silahlı çatışmalar genellikle Marksist isyancılarla sağcı milisler ve Kolombiya ordusu arasında cereyan eden ve sivil halkın da iki ateş arasında kaldığı bir durummuş gibi resmediliyor. Çatışmanın siyasi ve ekonomik boyutları üzerindeki tartışmalarda, yasa dışı uyuşturucu ticaretinin ve petrol gibi doğal kaynakların oynadığı role, ayrıca bunların silahlı aktörlere sağladığı ekonomik fırsatların çatışmayı nasıl körüklediğine sıkça değiniliyor.[403] Gerçi bu tartışmalar, sahnelenen şiddet ve terörü önemli ölçüde şekillendiren geniş ölçekli küresel güçleri irdeleme konusunda eksik kalıyor. Bense, Kolombiya'daki çatışma ortamını, ayaklarından biri küresel gasp ekonomisi tarafından oluşturulan küreselleşme stratejileri ölçeğinde ele almak gerektiği kanısındayım. Örneğin David Harvey'e göre çağdaş "yeni emperyalizm" dönemi, yeni "mülksüzleştirme yoluyla birikim" döngüleri üzerinden ifade buluyor.[404] Bu çözümlemeye göre, sermayenin aşırı birikimin (sermaye fazlasının, kâr getirecek herhangi bir çıkış noktası bulamadan atıl beklediği durum) üstesinden gelme yönünde izlenen stratejilerden biri, halkın varlıklarına el koymak ve bunları kâr amaçlı kullanıma açmaktır. Öyleyse bugün, "neoliberal Ortodoksluk[405] adına takip edilen mülksüzleştirme politikaları" tarafından zorlanan yeni bir "halkın varlıklarını kapatma" dalgasına tanıklık ediyoruz.[406]

Bana kalırsa, Kolombiya'da silahlı çatışmaların yeni bölgelere yayılmasından sorumlu olan da yine bu süreçlerdir. Bu çerçevede, son zamanlara kadar bir barış cenneti olarak görülen ve Kolombiya şiddet haritasının kapsamadığı bölgeler arasında yer alan Pasifik kıyıları, şimdi bu haritanın içerisi-

402 R Zelik, "Gewerkschaftssterben in Kolumbien: überden Zusammenhang von noeliberaler Deregulierung, staatlicher Politik und Paramiliterusmus" [Kolombiya'da Sendikanın Öldürülüşü. Neoliberal Serbestleşme, Devlet Politikaları ve Paramilitarizm Arasındaki İlişki Üzerine], *Prokla*, 33(1), 2003, s. 51-75.

403 Örneğin bkz. Alexandra Guáqueta, "The Colombian Conflict: Political and Economic Dimensions", K. Ballentine ve J. Sherman (der.), *The Political Economy of Armed Conflict: Beyond Greed and Grievance*, Londra: Lynne Rienner, 2003, s. 73-106.

404 David Harvey, *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 2003, s. 137-82. Ayrıca bkz. David Harvey, "The New Imperialism: Accumulation by Dispossession", *Socialist Register* 2004.

405 Devletin ve devlet müdahalelerinin, ekonomik ve toplumsal gelişmenin önünde engel teşkil ettiği yönündeki genel kanı –*çev.*

406 Aynı eser, s. 148.

ne tamamen girmiş durumda. İlerleyen sayfalarda bu bölgeyi, şiddetin içinde varolduğu asıl bağlamı gösteren ve bu bağlamın anlaşılabilmesini sağlayan bir mercek olarak kullanacağız. Bu yazının, kurbanların seslerinin duyulduğu, "somutlaştırılmış" bir öykü olmasını istiyorum. Öyküm için tarafsızlık iddiasında bulunacak değilim. Şurası kesin ki, hiçbir şeyin bütünden bağımsız kalamadığı kapitalist dünya düzeninin mantığı tarafından yaşamları yok edilmiş olanların tarafında yer alıyorum. Kolombiya'da, şiddetin her türüne maruz bırakılmış düzinelerce aktivistle konuşan bir araştırmacı olarak, onların mücadelelerini, sınırlı anlatı yeteneğim çerçevesinde yorumlarımı da ekleyerek bilinir kılma görevine derinden bağlı hissettim kendimi. Bu yazı ne bir tarih anlatısı örneği, ne de son iki yüzyılda şiddetin Kolombiya'da nasıl geliştiği konusunda eksiksiz bir açıklama olarak görülmeli.[407] Ben bunun yerine, şiddetin mevcut eğilimleri ve belli tezahürleri üzerine odaklanmak ve ayrıca bu eğilim ve tezahürlerin, tahakküm ve baskının öne çıkan, tüm şiddet türlerinin yapısal bağlamını oluşturan temel biçimlerini nasıl gözler önüne serdiğini ve açıklayabildiğini göstermek arzusundayım. İlk bölümde, son birkaç on yıllık dönemde şiddetin Kolombiya'yı şekillendirir hale gelmesini sağlayan kapsamlı zemini kısaca sunmaya çalışacağım. Ardından şiddetin, özellikle de örgütlü emeğin karşısına dikilen kimi güncel biçimlerinin ana hatlarını çizeceğiz. Çalışmanın geri kalanında, Afro-Kolombiyalılara yöneltilen etnik kimlik imhası şiddetinin kapitalist büyüme ve kalkınma politikalarıyla bağlantı içerisinde olduğu Pasifik kıyısı bölgesine bakacağız.

LA VIOLENCIA'YA BAKIŞ

Kolombiya'daki şiddetle ilgili anlatıların hemen hepsinde, 1946 ile 1966 yılları arasında ulusun içine düştüğü, daha uygun bir ifade buluna-

407 Kolombiya'daki şiddet hakkında dev bir literatür zaten mevcut. Konuya mükemmel bir giriş sağlayan eserler için bkz. Catherine LeGrand, "The Colombian Crisis in Historical Perspective", *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 28(55-56), 2003; ve Charles Bergquist, Ricardo Peñaranda, ve GOnzalo Sánchez (der.), *violence in Colombia: The Contemporary Crisis in Historical Perspective*, Wilmington: Scholarly Resources Inc., 1992. *La Violencia* [Kolombiya Liberal Partisi ile Kolombiya Muhafazakâr Partisi taraftarları arasında çatışmaların ortaya çıktığı, kabaca 1946 ile 1966 arasını kapsayan dönem –*çev.*] olarak bilinen dönem (özellikle de ikinci yarısı) üzerine ayrıntılı bir çözümleme için bkz. Gonzalo Sánchez ve Donny Meertens, *Bandits, Peasants, and Politics: The Case of "La Violencia" in Colombia*, İngilizceye çeviren A. Hynds, Austin: University of Texas Press, 2001. Şiddetin Antiuquia bölgesindeki etkileri, Mary Roldán, *Blood and Fire: La Violencia in Antioquia, Colombia, 1946-1953*, Durham: Duke University Press, 2002 eserinde mükemmel bir şekilde belgelendiriliyor. 1980'lerin siyasi kriz ortamı için bkz. Francisco Leal Buitrago ve León Zamosc (der.), *Al filo del caos: crisis política en la Colombia de los años 80*, Bogota: Tercer Mundo Editores, 1991. Barış müzakerelerini de içeren 1990'lar döneminin çözümlemesi için bkz. Bergquist, Peñaranda ve Sánchez (der.), *Violence in Colombia*. Ayrıca bkz. Nazih Richani, . Ayrıca bkz. Nazih Richani, *Systems of Violence: The Political Economy of War and Peace in Colombia*, Albany: State University of New York Press, 2002.

madığı için *La Violencia*[408] olarak anılan boğazlaşma ortamına değinilir. Tetiklenmesinde iki tarafın da rol oynadığı süreç, en çok kırsal bölgeleri etkilemek üzere, 200.000'den fazla Kolombiyalının yaşamına mal oldu. Liberal ve Muhafazakâr partiler arasında bir hizip çatışması olarak başlayan *La Violencia*'da dövüşenlerin ve kurbanların büyük bölümünü köylüler oluşturuyordu. Kolombiya toprakları, akla gelebilecek en vahşi cinayetlere ve katliamlara sahne oldu. İnsanlar palalarla parçalara ayrılıyor ya da diri diri yakılıyordu. Gebe kadınların karınları deşiliyor, ceninler havaya fırlatılıp kasaturaların üzerine düşürülüyordu. "Köklerini kurutun!", dönemin buyruğuydu. Dehşetli bir ün salmış, kurbanın dilinin kesilen boğaz boyunca çekilip bir kravat gibi sarkıtıldığı *corte corbata* (kravat kesimi) gibi yepyeni öldürme şekilleri icat edildi.

La Violencia boyunca başvurulan terör yöntemleri üzerine uzun çalışmalar yapan Maria Victoria Uriba bu yöntemleri, kurbanların insan kimliğinden uzaklaştırılması amacını taşıyan kıyıcılık gösterileri olarak yorumluyor.[409] Midesi kaldıranlar için, kurbanların bedenlerini tahrif etmekte kullanılan yöntemlerini ardı arkasına sıralıyor. Uribe o dönemden bu yana paramiliter grupların düzenlediği cinayet âlemlerinde de aynı yöntemlerin izine rastlıyor. Çok sayıda silahsız ve savunmasız insanın kıyıma maruz bırakılmasının, Kolombiya'da sürekli depreşip duran, siyasi terörün ifade ettiği anlamlarla benimsetilen bir kültürel pratik haline geldiği düşüncesinde:

> Öteki'nin bedenini tahrif etme takıntısı, *La Violencia*'nın bir özelliği iken, şimdi sığırların endüstriyel ölçekte boğazlanışını taklit eden bir hayvanlaşma ile yer değiştiriyorve Öteki'nin bedenine yüklenen anlamların belirsizleşmesi sonucunu doğruyor. Televizyon haberlerinde ve gazetelerde utanmazlıkla yayınlanan vahşet eylemleri, Kolombiyalıları korkuyla dolu varlıklara dönüştürüyor: savaştan korkan, şiddetten korkan, kandan korkan, ailesini kaybetmekten korkan, hatta televizyonda haberleri izlemekten korkan varlıklar.[410]

Vahşet eylemleri, birçok yerde tüm bir bölgeyi, silahlı grupların etkisinin gözle görülür biçimde hissedildiği korku alanlarına dönüştürüyor aynı zamanda. Geride izlerini bırakıyor ve bu yerlerde şiddetin belirtileri hemen göze çarpıyor. Yakılıp yerle bir olmuş ya da duvarları mermilerle kalbura dönmüş, kapıları parçalanmış, pencereleri kırılmış ya da çatıları uçmuş evler... Tarlalarda yatan, nehirlerde yüzen, sakız ağacı bataklıklarında çamura bulanan, uzuvları kesilmiş cesetler. Korku dolu sakinleri tarafından terk

408 Bkz. dipnot 407.

409 María Victoria Uribe, *Matar, rematar y contramatar: las macares de La Violencia en el Tolima, 1948-1964,* Bogota: Cinep, 1990.

410 María Victoria Uribe, "Dismembering and Expelling: Semantics of Political Terror in Colombia", *Public Culture*, 16(1), 2004, s. 81.

edilmiş, neşeli gülüşmeleri bir tarafa bırakın, yaşam belirtisi bile taşımayan, boş ve ürkütücü yerlere dönüşmüş köyler.[411] Vahşet eylemlerinin ortaya çıkardığı etkiler rastlantısal değil, aksine kasıtlı ve planlı. Aşırı şiddet, hedef topluluklar üzerinde terör ve zapt edilemez bir korku yaratmayı amaçlıyor. Terörün; öldürülen kurbandan çok, halkın önünde gerçekleştirilen işkence ve uzuv kesme gösterisine şahitlik eden aileyi, arkadaşları ve komşuları hedef aldığı söylenebilir. Terör, silahlı gruplar için, halkı denetim altında tutmanın bir yöntemi olarak, katliamdan sağ çıkanlara gerekli mesajın verilmesini sağlayan bir iletişim stratejisidir.[412] Kolombiya'nın önde gelen siyah aktivistlerinden birinin 2004 Kasım'ında bana söylemiş olduğu gibi:

> Terör, bu ülkede daima korkunç bir ibret stratejisi olagelmiştir. *La Violencia* boyunca, bu tanıma girebilecek ne varsa görüldü: sadece birini öldürmek için uygulanmayan, hayatta kalanlara bir mesaj verme amacını da taşıyan *corte de franela* [kelime anlamı olarak "T-Shirt kesimi"; kurbanın kolları ve başının bedeninden ayrılması], ya da kesik başlarla futbol oynamak. Şimdi bazı bölgelerde yine ortaya çıktığını duyduğumuz üzere, aileleri, akrabalarının etini yemeye zorlama… Bunlar, insanlara örgütlenmemeleri gerektiğini söyleyen son derece güçlü mesajlardır... [Silahlı gruplar] bir köye girip on kişiyi öldürdüğünde, elli kişi paniğe kapılır ve kaçar. Kalanlar ise, kendi mantığını ve kurallarını ortaya koyan silahlı grubun egemenliği altında tam bir teslimiyet hali içerisinde yaparlar bunu. Bu, sağlam, iyi düşünülmüş ve ülkenin dört bir yanında kusursuz biçimde hayata geçirilen bir stratejidir.

Kolombiya'daki ülke içi çatışmada gözlenen vahşet ve hunharlıklar her türlü hayal gücünü gölgede bırakıyorsa da, iç savaşlar, silahlı ayaklanmalar ve kanla bastırmanın Kolombiya tarihinde köklü bir geleneğe sahip olduğu unutulmamalı. Doğrusu Kolombiya, on dokuzuncu yüzyılda bir "kesintisiz savaş ülkesi" olarak tanımlanıyordu.[413] İspanya'ya karşı verilen Bağımsızlık Savaşı'nın ardından on dört iç savaş, sayısız küçük çaplı ayaklanma, Ekvador'a karşı iki ulusal savaş ve ayrıca üç hükümet darbesi yaşandı. Bu savaşların sorumluluğu, on dokuzuncu yüzyıl ortalarında kurulan ve Kolombiya top-

411 Şiddetin mekânlar ve insanların değişen mekân hissi üzerindeki etkilerini başka bir yerde, "terörün coğrafyası" başlığı altında kavramsallaştırmıştım. Terör kavramının karmaşıklığını, zihinleri hissizleştiren egemen jeopolitik "terörle mücadele" söylemlerinden arındırmak amacındaydım. Bkz. Ulrich Oslender, "Another History of Violence: The Production of 'Geographies of Terror' in Colombia's Pacific Coast Region", *Latin American Perspectives*, (Ekim 2008'de çıkacak) ve "Spaces of Terror and Fear on Colombia'a Pacific Coast: The Armed Conflict and Forced Displacement among Black Commmunities", D. Gregory ve A. Pred (der.), *Violent Geographies: Fear, Terror, and Political Violence*, New York: Routledge, 2007.

412 Bir iletişim stratejisi olarak işkence hakkında bkz. Michael Taussig, "Culture of Terror – Space of Death: Roger Casement's Putumayo Report and the Explanation of Torture", *Comparative Studies in Society and History*, 26(3), 1984. Ayrıca bkz. Michael Taussig, *Law in a Lawless Land: Diary of a Limpieza in Colombia*, Chicago: University of Chicago Press, 2005.

413 Gonzalo Sánchez ve Ricardo Peñarando (der.), *Pasado y presente de la ciolencia en Colombia*, Bogota: Cerec, 1986.

lumunu kutuplaştıran Liberal ve Muhafazakâr partilerin omuzlarındadır. Bireysel sadakatin güçlü bağlarıyla harekete geçirilen yoksul köylüler, toprağı elinde tutan oligarşinin her iki tarafının birbirine rakip çıkarları uğruna savaştı ve öldü. Savaşlar asla belirleyici bir zaferle noktalanmadı ve yalnızca yeni kavgalara girişilmeden önce kısa süreli soluklanmalar yaşandı. Gonzalo Sánchez'in de belirttiği gibi, bunlar ne galipleri ne de mağlupları açıkça belli olan, "bitmemiş savaşlar"dı: "Masada duran şey… devletin ele geçirilmesi, sistemin değiştirilmesi veya bir sınıfın konumunun diğeriyle değiştirilmesi değil, …sadece zaman zaman dışarıda bırakılan bürokrasi güçlerinin tekrar sisteme eklemlenmesinin sağlanması, kurumsal aygıta yeniden dâhil edilmesiydi".[414]

İki kutuplu oligarşi siyasi gücü paylaşır ve refahı bu yönde tekeline alırken, Kolombiyalıların ezici çoğunluğu yoksulluk içinde yaşamaktaydı. Bu gerilimler 1940 ortalarında, Liberal partinin halkçı devlet başkanlığı adayı Jorge Eliécier Gaitán'ın, sınıf çatışmasına ve Kolombiya'nın "oligarşik cumhuriyet" yapısının seçkinciliğine karşı durmak üzere, parti siyasetinin sınırlarını aşan bir meydan okumayla ortaya çıkışı sonucunda patlama noktasına geldi.[415] Gaitán'ın kitle siyaseti, geniş tabanlı bir halk desteği ile karşılık buldu. 9 Nisan 1948 tarihinde Bogota'da düzenlenen miting sırasında suikasta kurban gittiğinde, halk aniden, şimdi *El Bogotazo* olarak anılan toplu bir öfke patlamasına kaptırdı kendini. Şiddet kırsal kesimlere doğru yayıldı ve insanlar neredeyse bir cinnet hali içerisinde silaha sarıldı. Kan, on yıl durmadan aktıktan sonra, 1958'de Ulusal Cephe'yi oluşturan bir partiler arası pakt üzerinden çözüm arandı. Pakta göre, siyasi güç bir "barış içinde birlikte yaşama" dönemi boyunca, 1974'e kadar her dört yılda bir el değiştirecekti. Ne var ki bu hegemonyacı güç paylaşımı anlaşması, iki egemen partinin ötesinde bir siyasi katılım için alan yaratmıyordu. Toplumsal itirazların suç kapsamına sokulması, direnişin giderek artan ölçüde yeraltına çekilmesi sonucunu doğurdu ve 1960'ların ortalarında ortaya çıkacak şeyin, silahlı gerilla gruplarının temellerini inşa etmeye başladı. Söz konusu gruplardan en önemli ikisi, Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (FARC) ve Ulusal Kurtuluş Ordusu (ELN), bugün ülke ile ilgili senaryolar üzerinde hâlâ belirleyici role sahip. ELN büyük ölçüde Küba Devrimi'nin düşüncelerinden etkilenir ve stratejisini gerilla savaşının *foco* teorisi[416] üzerine oturturken, FARC ise 1964'te,

414 Gonzalo Sánchez, "War and Politics in Colombian Society", *International Journal of Politics, Culture and Society*, 14(1) [özel sayı: "Colombia, a nation and its crisis"], 2000, s. 21.

415 Jenny Pearce, *Colombia: Inside the Labyrinth*, Londra: Latin America Bureau, 1990, s. 45.

416 Ernosto Che Guevara'nın Küba Devrimi deneyiminden esinlenen; küçük, hızlı hareket eden çekirdek gerilla kadrolarının öncü eylemleri aracılığıyla rejime karşı hoşnutsuzluğun belirginleşmesinin sağlanması ve böylece bir genel ayaklanmaya giden yolun açılması esasına dayanan devrim stratejisi –*çev.*

devletin ve ordunun köylülere karşı giriştiği bastırma hareketinin doğrudan tepkisi olarak ortaya çıkacaktı. FARC'ın yararlandığı derin sadakat ve devletin terk ya da ihmal ettiği pek çok bölgede sağladığı güçlü destek tabanı, gerilla grubunun köylüler için toplumsal refahın sağlanmasına dönük uzun vadeli bölgesel yapılanması ile açıklanabilir. FARC'ın ve ELN'nin dâhil olduğu bir dizi barış girişimine karşın, her iki hareket de Kolombiya'daki şiddet dolu siyasi manzaranın birer parçası olmaktan çıkmış değil henüz.

ŞİDDETİN GÜNÜMÜZDEKİ BİÇİMLERİ

Bir diğer tanınmış *vielontólogo* Eduardo Pizarro, yükselen ve kendini bu silahlı mücadele çerçevesi içerisinde ifade eden bir sivil toplumun sahip olduğu olanaklar üzerine düşünürken, 1993 yılında şunları söylüyordu: "Gerilla hareketi, toplumsal ve siyasi değişimin uygun bir aracı haline gelmiş ya da demokratik alanların genişletilmesine katkı yapmış değil. Tam tersine, Kolombiya'da "kronik isyan", varolsun ya da olmasın, seçkinler tarafından bir potansiyel tehdit olarak algılanıyor ve onlarca yıldır, demokratik kısıtlamaların sürdürülmesi ve hatta artırılması çabasına bir meşruiyet aracı olarak hizmet ediyor. Ülke içi savaş ve yetkeci kısıtlamalar karşılıklı olarak birbirini güçlendiriyor."[417]

Bu çözümleme, geçerliliğini bugün de koruyor gibi görünüyor. 1960'larda gerilla örgütlerinin dikkatini üzerine çekmeye başlayan ekonomik, siyasi ve toplumsal eşitsizlikler halen el değmemiş şekilde duruyor. Oligarşi, isyanın taleplerine yanıt vermeden çatışmalardan sağ çıkabileceğini hissettiği sürece bu tutumunu devam ettirecektir. Elbette, Venezüella'yı kaybettiği bir ortamda Kolombiya'nın da kontrolden çıkmasının altından kalkamayacağını hisseden Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli desteği ile bu iş çok daha kolay hale geliyor. Geniş jeopolitik çerçeve, müdahale için "uyuşturucu ile mücadele"nin elverişli bir mazeret olarak ortaya çıktığı Kolombiya konusundaki ABD'nin kararlılığını neden devam ettirdiğini açıklıyor.

Şimdi yönetimde olan yetkeci devlet başkanının yararlandığı ciddi halk desteği dikkate alındığında, ekonomik seçkinlerin daha önce hiç bu kadar iyi durumda olmadığı savlanabilir. Forrest Hylton, Kolombiya oligarşisinin sıra dışı karakterini kavramayı başararak, son dönem devlet başkanları arasındaki akrabalık ilişkilerini ortaya dökerek, ayrıca oligarşik kayırmacılığın coğrafi haritasını çıkararak önemli bir iş yaptı. Hylton'a göre, Álvaro Uribe'nin 2002 yılında başkanlık koltuğuna oturmasıyla birlikte "kanunsuzların düzenin kendisi haline gelmesi" sonucunda, şimdi Kolombiya "şer saati"ni yaşıyor (Gabriel Garcia Márquez'in ilk romanlarından *La Mala Hora*'yı [Şer Saati]

417 Eduardo Pizarro, "Colombia: hacia una salida democrática a la crisis nacional?", C.I. Degregori (der.) *Democracia, etnicidad y violencia política en los países andinos*, Lima: IEP/EFEA, 1993, s. 156.

anıştıracak şekilde).[418] Uribe'nin, "Demokratik Güvenlik" kampanyasının postmodern siyasi söylemi içerisinde kılıfına güzelce uydurulmuş yetkeci yasakları, ülkede onlarca yıldır görülmedik ölçüde kötü noktalara ulaşıyor. Uribe'nin güvenlik politikalarıyla ilgili güncel ve etraflı değerlendirmesinde Gisela Cramer'in değindiği gibi yasaklar "önceki yıllardakine göre çok daha geniş ölçekli bir kuvvet kullanımına dayanıyor".[419] Bu politikaların kalbini, devletin zora başvurma kapasitesinde gözlenen önemli artış oluşturuyor. Ülke toprakları üzerinde kontrolün tamamen ele alınması amacıyla ordu ve polis güçlerinin modernizasyonu da bu kapsamda değerlendirilmeli. Uribe yönetimi, bunu başarmak için hem ülke içinden, hem de dışarıdan insan hakları gruplarının şiddetle eleştirdiği bir demir yumruk yaklaşımına başvuruyor. En fazla kaygı veren gelişmeler arasında, gerilla sempatizanı veya işbirlikçisi olduğundan şüphelenilen kişilerin, genellikle tutuklama prosedürleri takip edilmeden, ücretli muhbirlerin getirdiği dayanaksız deliller üzerine kitlesel ölçekte tutuklanması öne çıkıyor. Temel olarak, rejime eleştirel bir gözle baktığı sanılabilecek herkes, bir tür cezalandırma ile karşılaşma korkusunu duymak zorunda. Ülke içi savaş ve yetkeci yasaklar hâlâ karşılıklı olarak birbirini güçlendiriyor.

Yetkeci baskının en ağır yükü, toplumsal hareket önderlerinin, öğretmenlerin, profesörlerin ve örgütlü emeğin sırtına biniyor. Kolombiya, sendikacılar için onlarca yıldır dünyanın en tehlikeli ülkesi konumunda. Rakamlar gerçekten insanı afallatacak boyutlarda. Ülkenin önde gelen emek hakları gruplarından Ulusal Emek Okulu (Escuela Nacional Sindical) kayıtlarına göre, 1986'dan beri 2500'den fazla sendikacı öldürüldü ve vakaların yüzde 98'inde katiller herhangi bir cezaya çarptırılamadı. Uribe yönetiminin şiddetin gerilediği yönündeki iddialarına karşın, bu eğilim bugün de aynen devam ediyor. Nüfusa bağlı genel cinayet oranlarında zaten dünyanın en kötü ülkesi olan Kolombiya'da, Uribe'nin işbaşına geldiği 2002'den bu yana neredeyse dört yüz sendikacı cinayete kurban gitti ve bu olaylardan sadece 10'unda failler tutuklanabildi.[420] Uluslararası Sendikalar Konfederasyonu (ITUC)'na

418 Forrest Hylton, "An Evil Hour: Uribe's Colombia in Historical Perspective", *New Left Review*, 23, 2003, s. 51.

419 Gisel Cramer, "Democratic Society in Colombia", L.S. Gustafson ve S.R. Pattnayak (der.), *National and Human Security Issues in Latin America: Democracies at Risk, Lewiston*: Edwin Mellen Press, 2006, s. 110.

420 Rakamlar, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün, http://hwr.org adresinde görülebilen "Colombia: New Killings of Labor Leaders", 2007 raporundan ve Kuzey ve Güney Amerika'da Birleşik Devletler Emek Eğitim Projesi (USLEAP) örgütünün http://usleap.org adresinde mevcut olan "Impunity Rate Abysmal for Colombian Trade Union Murders; Only Three Convictions in First Half of 2007", 2007 raporundan derlenmiştir. Uluslararası Sendikal Haklar Merkezi (ICTUR) de, yılda dört kez periyodik olarak yayınladığı, http://www.ictur.org adresinde yer alan "Kolombiya Bülteni" aracılığıyla, sendikacı ölümleri hakkında ayrıntılı bilgi sunuyor. Ayrıca, Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU) tarafından yayınlanan raporlar da http://www.icftu.org adresinden takip edilebilir.

göre, 2006'da dünya genelinde öldürülen yüz kırk dört sendikacıdan yetmişi, yani yarısından fazlası Kolombiyalıydı.

Bu tip cinayetler için geçerli olan genel cezasız bırakma politikası üzerinde, 2007 Ağustos'unda Kolombiya 18'inci Ordu Tugayı'ndan dört askerin, üç sendika liderinin 2004'te öldürülmesi suçundan kırkar yıl hapis cezasına çarptırılmasıyla önemli bir sapma yaşandı. Oldukça kötü bir üne sahip olan bu tugay, sahipleri arasında ABD merkezli Occidental Petroleum şirketinin de bulunduğu, Arauca eyaletindeki petrol boru hattının korunması için ABD Özel Kuvvetleri'nden kontrgerilla eğitimi almıştı. Askerlerin cezalandırılması, ABD'nin çıkarlarını koruyan ordunun, sendikacıların ortadan kaldırılmasında oynadığı rolü açıkça göstermesi bakımından, Kolombiya'da sendikal cinayetler denince akla gelen en sansasyonel olaya dönüştü.

Kolombiyalı maden işçilerinin sendikası Sintraminercol (Sindicato de Trabajadores de la Empresa Nacional Minera)'ün başkanı Francisco Ramírez Cuellar, "madencilik sanayi ile Kolombiya devlet aygıtı, ordusu, paramiliterler, ABD devlet aygıtı, çok uluslu Amerikan şirketleri, ABD ordusu, ABD ajanları arasındaki ilişkiler ve tüm bu aktörlerin, yabancı yatırımları korumak üzere ördüğü şebeke"nin ana hatlarını aşağıdaki sözlerle, son derece güçlü biçimde çiziyor:

> Geride kalan son birkaç on yıl içerisinde, neoliberal ekonomik modelin dayatılması çerçevesinde, iki taraflı ve çok taraflı anlaşmaları kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirdiler, yeni yasal düzenlemelerin ortaya çıkarılmasına neredeyse danışmanlık yaptılar ve en önemlisi, küreselleşme sürecine karşı çıkan Kolombiyalılar arasında boy veren güçlü halk direnişine Kolombiya devlet aygıtının yönelttiği yanıtta açıkça rol oynadılar. Bu modelin dayatılmasına karşı duran halkçı örgütler, içerisinde imhanın, soykırımın, tehcirin ve her türden insan hakları ihlalinin bulunduğu, güçlülerin haklarının savunulması ve ülkedeki yabancı yatırımların korunması amacıyla devreye sokulan devlet teröründen nasibini alıyor.[421]

Söylemeye gerek var mı: sözünü esirgemeyen bu açıklamalar, Sintaminercol liderlerine karşı girişilen saldırılar ve üç cinayetle yanıt buldu.

PASİFİK KIYISI BÖLGESİNDE ŞİDDET VE KAPİTALİST GELİŞME

Kolombiya'nın Pasifik Okyanusu'na kıyı bölgeleri, son on beş yılda yürüttüğüm saha çalışmalarının büyük bölümüne mekân oldu. Tropik yağmur ormanlarıyla kaplı bu bölgeye karşı ilgim, biyolojik çeşitlilik bakımından gezegenin en canlı noktalarından biri olarak çekmeyi başardığı uluslararası dikkatten kaynaklanıyordu başlangıçta. Pasifik'e kıyı ovalarda 1994'te gerçek-

421 Francisco Ramírez Cuellar, *The Profits of Extermination: How US Corporate Power is Destroying Colombia*, Sunan ve Çeviren A. Chomsky, Monroe: Common Courage Press, 2005, s. 29, 32.

leştirdiğim kapsamlı gezi sırasında, bölgedeki nüfusun yaklaşık yüzde 90'ını teşkil eden Afro-Kolombiyalıların, bölgesel, kültürel ve sosyoekonomik haklar doğrultusunda harekete geçmekte olduklarını derhal fark ettim. 1990'ların başlarında Pasifik kıyısı havzası, zenci nüfus ile Kolombiya devleti arasındaki ilişkileri yeniden tanımlayan bir yasal düzenleme girişiminin merkezinde yer alıyordu. Ulus için çok kültürlü ve çok etnik gruplu bir tanım getiren 1991 anayasasının kapsayıcı ifadeleri temel alınarak, 1993'te 70 sayılı yasa çıkarıldı ve Pasifik bölgesi kırsalındaki siyah topluluklara kolektif toprak mülkiyet hakları tanındı.[422] Pek çok siyah lider bu düzenlemeyi Afro-Kolombiyalılar için bir "küçük anayasa" olarak değerlendiriyor ve "ülkelerinin tarih boyunca yok saydığı bir grup insanın varlığını tanıyor" diyorlardı.[423] Siyah aktivistler bu tanınma için uzun süredir lobi çalışmaları yürütürken, bu toplulukların bölgesel ölçekte güçlendirilmesi, öteden beri zaten bu bölgede yerleşik olan siyahların, kereste, altınlı alüvyon yatakları gibi doğal kaynakların aşırı sömürülmesi tehdidiyle karşı karşıya bulunan zengin ekosistemlerin korunmasında kullanılması da devletin ilgisini çekiyordu.[424] Üstelik, çevresel yıkımla ilgili küresel farkındalıktan da cesaret alan Kolombiya hükümeti (bu farkındalığın işaretleri, 1987 yılında BM'nin Brundtland Raporu ve 1992'de de Rio Zirvesi ile verilmişti), Pasifik kıyısı bölgesini bir biyolojik çeşitliliğin korunması laboratuarı olarak sunmaya, söz konusu farkındalığı bu yolla bölgesel kalkınma stratejileri mecrasına aktarmaya hevesliydi. Dolayısıyla 1990'ların başları, devlet kuruluşları ile siyah örgütleri arasında, Pasifik kıyısı bölgesinin kalkınmasında daha sürdürülebilir yollar elde etmek amacıyla çalışma konusunda bir çıkar uyuşmasına sahne oluyordu.

Fakat bu iyimser tablo, 1990'ların ortalarına gelindiğinde kökünden değişecekti. 1996 yılı Aralık ayının sonlarında, Noel'den dört gün önce, ordu güçleri ve paramiliterlerden oluşan bir kuvvet, Genesis Operasyonu adı verilen operasyonda Chocó İdari Bölgesi'nin kuzeybatısındaki Riosucio beldesinde yerli nüfusa saldırdı. Ordunun savaş helikopterleri tarafından desteklenen paramiliter keşif birlikleri yüzlerce köylüyü öldürdü ve "kaybetti". Saldırıdan sağ çıkmayı başaranlardan Marino Córdoba, 20 Aralık 1996'nın "korkunç gündoğumu"nu anımsıyor:

422 Bu yasal düzenleme ve etkileriyle ilgili ayrıntılar için bkz. Karl Offen, "The Territorial Turn: Making Black Territories in Pacific Colombia", *Journal of Latin American Geography*, 2(1), 2003; Peter Wade, "The Cultural Politics of Blackness in Colombia", *American Ethnologist*, 22(2), 1995; ve *Journal of Latin American Anthropology* dergisinin özel sayısı, 7(2), 2002.

423 Yurdundan sürülmüş Afro-Kolombiyalı topluluğun liderleriyle yapılan aydınlatıcı bir söyleşi için bkz. http://www.safhr.org/refugee_watch20_voices.htm.

424 Altınlı alüvyon yatakları sömürülmesiyle ilgili olarak bkz. Robert West, *Colonial Placer Mining in Colombia*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1952. Aynı ABD'li coğrafyacının bölge hakkında yeni ufuklar açan bir başka çalışması için: Robert West, *The Pacific Lowlands of Colombia*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1957.

> Her zamanki gibi sakin görünen bir günün sabahı; saat beş. Aniden terörle uyanacağımız kimsenin aklına gelmiyordu. Kaçmaya çalışanların attığı çığlıklar yüzünden şoka uğramıştık. Ateşli silahlardan çıkan sesleri duyuyorduk. Korkudan açamadığımız kapılarımızı tüfeklerinin dipçikleriyle kırıyorlardı. Tam bir delilikti. Kafalarımız karışmış halde çığlık atıyor ve koşuyorduk, çünkü dişlerine kadar silahlanmış adamları görüyorduk. ..."Paramiliterler geldi" diye bağırdı silahlı adamlardan biri. İşte o zaman kim olduklarını anladık. ...Kurbanlar iç çamaşırlarıyla köyün içerisinde geçit yaptılar; vahşice dövüldüler; elleri arkalarından bağlandı ve sonra da götürüldüler, kaybedildiler. Neler olup bittiğini görebilenlerimiz nehre atlayıp kamışların arasında saklanmayı başardılar. İki gün boyunca boyunlarımıza kadar suyun içinde, aç ve çaresiz bir şekilde bekledik. ... Sabah saat 8'de, orduya bağlı Boltígero Taburu'ndan helikopterler geldi. Köyü çevirip askerleri indirdiler. Biz hâlâ kamışların arasında, suyun içinde bekliyor ve sonunda işlerin düzelmeye başladığını düşünüyorduk. Ancak şaşkın bakışlarımız arasında helikopterler sahayı bombalamaya başladı. Paramiliterler, helikopterlerdekilere telsizle talimat veriyorlar, onlar da makineli tüfekler, bombalar ve el bombalarıyla üzerimize saldırıyorlardı. Olanlara inanamıyorduk. Bu bir oyun değil, ölümün çok yaklaşmış nefesiydi. Mermiler birçok arkadaşımı öldürdü. Hiçbir şey yapamadan ölmelerini izlemek korkunçtu.[425]

Tahminlere göre, ordu ve paramiliterlerin ortak operasyonunda yaklaşık beş yüz kişi hayatını kaybetti. Arkasından, yirmi binden fazla insan bölgeden kaçtı. Marino Córdoba, başkent Bogota'ya kaçmayı becerdi. Kısa süre içinde, evlerinden kaçmak zorunda bırakılan binlerce siyah köylü ve balıkçıya destek olma amacını taşıyan Sürülmüş Afro-Kolombiyalılar Birliği'ni (AFRODES) kurdu. Bogota ise sözünü sakınmayan bir topluluk lideri olarak, elbette ölüm tehditleri aldı. Yaşamına kasteden birkaç başarısız girişimin ardından, 2002 Ocak'ında Birleşik Devletler'e kaçtı ve orada sığınmacı kabul edildi. Pek çok barış ödülüne layık görüldü ve AFRODES'in ABD'deki sözcüsü sıfatıyla, Afro-Kolombiyalılara karşı etnik kimlik imhası [*ethnocide*] ya da "ikinci soykırım" olarak adlandırdıkları şeyi yüksek sesle dile getirmeyi sürdürüyor. Yurdundan sürülmüş bir siyah kadın aktivist olarak, Aralık 2004'te bana verdiği röportajda şunları söyledi:

> Köleliğin ardından ikinci kez kökümüz kazınmak isteniyor. Önce Afrika'dan kopartıldık; atalarımız kölelik yapmak üzere Amerika'ya gelmek zorunda kaldı. Sonradan özgürlüklerini kazandılar, ama şimdi, yirmi birinci yüzyılda, kazandığımız ve köleliğin feshinden beri elimizde tuttuğumuz toprağımızdan sürülüyoruz. Gecekondu mahallelerini doldurmak üzere, bizi birer dilenciye dönüştürecekleri kentlere sürükleniyoruz.

Geriye dönüp, 1996'da Riosucio'da yaşananlar üzerine düşünen Marino, askeri harekâtın FARC gerillalarını bölgeden çıkarma amacını taşıdığı yönündeki resmi iddiayı şüpheli buluyor (ordu, paramiliter gruplarca yapılan

425 Marino Córdoba, "Trágico amanecer", M. Segura Naranjo (der.), *Exodo, patrimonio e identidad*, Bogota: Ministerio de Cultura, 2001, s. 249-50.

katliamları asla kabul etmedi): "Eğer ordu ve paramiliterlerin Riosucio'daki ortak harekâtı gerillayı bölgeden çıkarmayı hedeflediyse, ailelerini beslemek için toprağı işlemekte kullanılan aletlerden başka silaha sahip olmayan bizler neden bombalar altında bırakıldık, katledildik ve sürüldük? ...Yoksa gerçekte amaçladıkları şey, bölgede yaşayan herkesi sürüp çıkarmak mıydı?[426]

Bir diğer önemli siyah liderse, 2004 yılı Kasım ayında Bogota'da gerçekleştirdiğimiz söyleşide şunları anlatıyordu bana: "Pasifik kıyısı bölgesinde yaşanan tehcir, devletin uluslararası kamuoyuna sunduğu gibi, silahlı çatışmalar sonucunda ortaya çıkmış değil. Hayır. Tehcir, çatışmanın kullandığı stratejilerden biri. Silahlı çatışma, kendi mega-projelerini inşa etmek için ihtiyaç duydukları alanların boşaltılması amacıyla tehcir stratejisine başvuruyor".

Pasifik kıyısı bölgesine hiç beklenmedik anda gelen askeri harekâtın kalbini, bölgenin kalkınmasıyla ilgili nesnel temelde meydana gelen değişiklik oluşturuyor. 1990'ların başlarında izlenen koruma stratejisi terk edilmiş ve sömürme, doğal kaynakları çıkarma, kapitalist birikim ve toprağın gaspı mantığına geri dönülmüştü. Kapitalizmin, gaspı ve halkın varlıklarına saldırmayı içeren uzun tarihsel süreciyle ilgili güncel incelemelerden biri, Kolombiya'nın Pasifik kıyısı bölgesinde gözlenen bölge örgütlenmesinin dağıtılması yönelimini çarpıcı bir netlikte yakalamayı başarıyor:

> Geçmiş milenyumun yarısında büyük bir başarıyla yürütülen şey, dünyanın doğal ve beşeri kaynaklarının ortak kullanımdan koparılıp alınmasıydı. Toprak, su, ormanlardaki meyveler, geleneksel ve komünal uzlaşma alanları, toprağın derinliklerindeki madenler, nehirler ve okyanuslardaki yaşam ve hatta radyo ve televizyon dalgaları –insanlığın sahip olduğu şeyleri şu veya bu satılık mala dönüştürme sürecinde hangi delice şiddet biçimi yer alırsa alsın, kapitalizm, toplumun paylaşılan varlıkları olmaktan çıkarılan bu şeylere bağımlılığını giderek daha da artırıyor.[427]

Önceden siyah topluluklara ait olan kolektif alanlarda, ulusal ve uluslararası sermayenin kurduğu Afrika Palmiyesi plantasyonlarının pıtrak gibi çoğalması, bu gelişmeyi gözler önünde seren en iyi örnektir.

AFRİKA PALMİYESİ TARIMINDA DELİCE ŞİDDET

Afrika Palmiyesi Kolombiya'ya ilk olarak 1932 yılında getirildiyse de, palmiye yağının sabun, bitkisel yağ ve hayvan yemi üretiminde kullanılarak ticari değer kazanması, 1950'lerin sonlarını buldu. 60'ların ortalarında 18.000 hektar olan Afrika Palmiyesi dikim alanlarının genişliği, 2003'e dek on kat artarak 188.000 hektara ulaştı. Tahminler, şimdilerde Palmiye tarımı yapılan alanların 300.000 hektarı aştığını söylüyor. Bu, Malezya, Endonezya

426 Aynı eser, s. 252.

427 Retort, *Afflicted Powers: Capital and Spectacle in a New Age of War*, Londra: Verso, 2005, s. 193-194.

ve Nijerya'nın ardından Kolombiya'yı dünyanın en büyük dördüncü palmiye yağı üreticisi haline getiriyor. Üstelik işlerin daha da büyümesi bekleniyor. Başkan Uribe, palmiye yağı üretiminin, gelecek için tasarlanan temel ihracat stratejileri arasında yer aldığını her fırsatta dile getiriyor ve bu kapsamda, 2019'a kadar altı *milyon* hektarlık bir sahanın bu işe ayrılması planlanıyor. Dünyada yaşanmakta olan biyo-yakıt aldatmacasında palmiye yağının da kullanılabilmesi, bu dudak uçuklatıcı miktarda rol sahibi ve Uribe de kesinlikle bu fırsattan faydalanmak amacında.

Afrika Palmiyesi endüstrisi, Cesar Gaviria hükümeti döneminde (1990-1994) izlenen "Ekonomik Açılım" kalkınma stratejisi kapsamında zaten önemli bir ivme kazanmıştı. Devlet ile Ulusal Afrika Palmiyesi Şirketleri Federasyonu (Fedepalma) arasında bir stratejik ortaklık kuruldu ve yağ palmiyesi ürünlerinin ticarete kazandırılmasında kullanılmak üzere bir fon (Fondo del Fomento Palmero) oluşturuldu. Pastrana'nın başkanlık döneminde ise (1998-2002), Afrika Palmiyesi plantasyonları, yasa dışı koka ürününe alternatif teşkil etmesi yönünden teşvik edildi ve büyük ölçüde ABD'nin desteği altındaki Plan Colombia adlı uyuşturucunun yok edilmesi kampanyası kapsamında bu alana kaynak aktarıldı. Aynı strateji, Uribe'nin Demokratik Güvenlik politikası içerisinde de izlendi.

Ancak Pasifik bölgesinde bu kalkınma modeli önemli bir direnişle karşılaştı. Öncelikle, yağ palmiyesi dikimi gibi bir tek türlü tarım biçiminin, çevrenin ve bölgenin 70 sayılı yasa ile korunmak istenen biyolojik çeşitliliği üzerinde hasara yol açacağı fark edildi. İkinci olarak, Afrika Palmiyesi üretiminin zorla gerçekleştirilmesi, yine aynı yasanın sözde koruduğu siyah toplulukların kafasındaki kalkınma şekline tamamen tersti. Direnişin üstesinden gelmekte kullanılan devlet destekli yöntemlerden biri, palmiye şirketleri ve Afro-Kolombiyalı topluluklar arasında "stratejik ortaklıklar" kurularak tek tek bireylerin ya da tümden köylerin istenen tarafa çekilmesi oldu. Bu ortaklıklar, tarım sürecinde iş birliği yapmaları, arazi ve işgücü temin etmeleri durumunda köylülere teşvik ödemeleri yapılmasını öngörmekteydi. Bunda kısmen başarı kazandılar ve bireylerin kendi kişisel çıkarlarını palmiye şirketleri için çalışmakta gördüğü pek çok toplulukta dayanışmayı bozmayı bildiler. Ancak kendi tarafına çekme yönteminin işe yaramadığı yerlerde, baskı yöntemlerine başvurulacaktı. Köylülerin, silahlı grupların baskısıyla topraklarını satmaya zorlandığı yönünde çok sayıda haber geliyordu. 2004 Kasım'ındaki söyleşimizde Afro-Kolombiyalı bir aktivist avukatın son derece çıplak biçimde ortaya koyduğu gibi: "erk elinde silahla çıkıp geldiğinde insanların dayanışmayı bırakacağını bilirsiniz."

Siyah toplulukların örgütlenme gücünü kırmak üzere, liderleri paramiliter ölüm mangaları tarafından hedef seçildi. Kimileri evlerini, yaşadıkları kasabayı ve hatta Marino Córdoba örneğinde olduğu gibi, ülkelerini terk

etmeye zorlandı. Diğerleri, Orlando Valencia gibi öldürülerek susturuldu. Üstelik, sindirilen ve kovalananlar sadece hedefteki kişiler olmadı. Yaratılan etkinin en üst düzeye çıkması için, aileleri de terörle tanıştırıldı. Pasifik bölgesinden sürülmüş bir aktivist olan Ana Maria (gerçek adı değil) ile, yine 2004 Kasım'ında, Bogota'daki bir kafede tanıştığımda, paramiliterlerin bir gün kapısına dayanıp, orayı terk etmek için kendisine 24 saat süre tanıdıklarını annesine söylemelerinden sonra evini geride bırakmanın ne kadar zor olduğunu anlattı bana: "Katlanılması çok güç bir durumdu. Çünkü yapabileceğiniz tek şey orayı terk etmekti. Bu, sizin aldığınız bir karar değil. Gitmek zorundasınız, çünkü aksi takdirde sizi öldürecekler. Sadece gideceksiniz. Üstelik bu yalnızca sizi ilgilendirmiyor. Aileniz ve çevrenizdeki başka herkes de bu işin içinde ve yaptıklarınızdan dolayı aynı riski onlar da taşıyor."

Birkaç gün sonrasında görüştüğüm başka bir aktivist, daha önce kovulduğu halde, yerel toplulukları örgütleme işinde oldukça ön planda olduğu nehir havzasına, vatanına geri dönmek üzereydi. Ailesinden pek çok kişinin öldürülmesine rağmen silahlı gruplar karşısında pes etme niyetinde değildi:

> 2000 yılı Eylül ayında paramiliterler, kız kardeşlerimden birinin Buenaventura yakınlardaki evine daldı. Ben eve birkaç dakika önce girmiştim, ancak başka bir kapıdan tekrar çıktığımı onlar fark etmemişlerdi. Evdeki herkesin üzerine ateş açtılar ve kuzenlerimi, yeğenlerimi, yedi kişiyi öldürdüler. Ben yalnızca birkaç dakikayla kurtulmuştum. Daha sonra, yine Buenaventura yakınlarda, erkek kardeşlerimden birini vurarak öldürdüler. Diğer kız kardeşimin evinde iki yeğenim daha öldürüldü. …11 Mayıs günü [2004], yine Buenaventura'da bir yeğenimi kaybettiler. …Bu, tehdidin ölçeğini ve maruz bırakıldığımız zulmü açıkça gözler önüne seriyor. Aileme sordukları ilk şey şu oluyor: akrabanız nerede?

SONUÇ

Bu yazının, tıpkı başladığı gibi, yine bir kişisel öykü ile noktalanması gerektiğini düşündüm. *Violentólogo*lar tarafından sunulan çözümlemelerde bu yaşam deneyimlerinin eksikliği genellikle hissediliyor. Oysa benim gözümde, yaşanmışlıklar hem şiddetin belli yerlerde gözlenen fiziki tezahürlerine, hem de tahakküm ve baskının altında yatan kapsamlı temel yapılara yönelik kavrayışımızın önemli bir parçasını oluşturuyor. Sendikacılar ve toplumsal hareket liderleri, her türden muhalif sese doğrultulan sistematik devlet şiddetinin ağır darbelerine maruz kalıyor. Onların kişisel deneyimleri, egemen güç yapılarının gerçek doğasını ve çeşitli baskı biçimlerinin hangi yollardan sahneye koyulduğunu gösteriyor bize. Dahası, söyleştiğimiz ve bu yazıda özlerine yer verdiğimiz aktivistlerin sesleri, yaşanan terör ve şiddete karşın ortaya atılan ahlaki üstünlük iddiasını ve masa başında tarafsız teorik çözümlemeler yapma olanaklarını yerle bir eden anlatıya saf ve güçlü bir boyut

katıyor; şiddet çemberlerini kırma çabalarını daha acil hale getiriyor. Siyah önderler, örneğin, Kolombiya'daki palmiye yağı üretimi ile biyo-yakıtlara dönük küresel talep arasındaki bağlantıyı vurgulayarak, mücadelelerine uluslararası veya küresel boyut kazandırıyorlar ve topraklarına Afrika Palmiyesi ağaçları dikilebilmesi için katledilen ve yurdundan sürülen siyah köylülerle ilgili sorumluluktan, Batı'daki bizlere de dolaysız bir pay veriyor. Aynı zamanda, 1990'ların başlarında Pasifik kıyısı bölgesinin geçici olarak bir biyolojik çeşitlilik koruma laboratuarına dönüştürülmesinde büyük ölçüde küresel kaygıların rol oynadığını anımsamamızı sağlıyorlar. Biyo-yakıtlar mı, yoksa biyolojik çeşitlilik mi? Bu soruya yanlış yanıt verilmesi, siyah nüfusun terörle imtihanının devam etmesi anlamına gelecek.

Bu yazı, Kolombiya'daki karmaşık terör olgusunu çözümleme, tamamen anlaşılır ve şeffaf hale getirme iddiasında değil. "Tutarlı da olsa hiçbir tekil entelektüel veya siyasi çerçeve ya da kategori, bu şiddeti açıklamakta yeterli olamaz"[428] diyen Pécaut ile aynı görüşteyim. Benim burada yerleştirdiğim çerçeve, kapitalizmin durmaksızın genişleme ve birikim sağlama zorunluluğuyla ilgili Marksist görüşlerin temeli üzerine inşa ediliyor; Kolombiya'yı, "şiddet çalışmaları için afişlik bir örnek"[429] olarak alıp kendine özgü tuhaflıklarını vurgulayan tartışmalarda genellikle yer verilmeyen küresel boyutun önemi konusunda ısrar ediyor. Elbette, şiddetin sahneye koyulmasında başvurulan yollar, içinde bulunduğu coğrafi ve tarihsel bağlama özgüdür ve Kolombiya'da şiddetin sahip olduğu tarihsel dağarcık üzerinde yükselmektedir. Örneğin, bugün paramiliter gruplarca sergilenen barbarlıklar, La Violencia süresince uygulanmış işkence, katliam ve sakat bırakma biçimleriyle açık bir bağlantı içerisindedir. Yine de, bu "afişlik örneğin" olağan dışılığına odaklanmak, Kolombiya'da ve başka yerlerde uygulanan tehcir ve mülksüzleştirme modellerinin kalbi konumundaki, sermayenin gücünün şiddet yoluyla artırılması süreci ile bağlantılı küresel boyutların kolayca atlanmasına neden olacaktır. Pasifik kıyısı bölgesi, kökü çok eskilere dayanan, köylülerin kendi topraklarından sürülmesi yöneliminin sadece en son örneği. İlkel birikimin yeni raundu kapitalist dünyayı pençesine almış durumda ve hepimizin gördüğü (görmek zorunda olduğu) gibi, kapitalizmin durmadan yeniden yapılanma konusunda sergilediği hüner ve bilinmeyen alanların en gizli kalmış köşelerine nüfuz etme konusunda sergilediği açlık, dur durak bilmiyor (şimdilik).

NOT
Araştırmama verdikleri destekten dolayı, AB bünyesindeki Marie Curie Uluslararası Bursları ve İngiltere Ekonomik ve Toplumsal Araştırma Konseyi'ne teşekkür ederim.

428 Pécaut, "From the Banality of Violence to Real Terror", s. 142.

429 Diane Davis, "The Age of Insecurity: Violence and Social Disorder in the New Latin America", *Latin American Research Review*, 41(1), 2006, s. 182.

Nijer Deltası'nda Şiddet Metalaşırken

Sofiri Joab-Peterside ve *Anna Zalik*

Nijer Deltası[430], geride kalan dört yılda, petrolle bağlantılı çatışmalar söz konusu olduğunda herkesçe örnek gösterilen bir alana dönüştü. Nehir bölgesinde baş gösteren isyanın, bölgenin geçmişte ve günümüzde petrol çıkarma faaliyetlerine ev sahipliği yapmasından ve isyan için elverişli koşulları hazırlayan toplumsal ilişkilerden kaynaklandığı son derece açık. Silahlı gruplar, petrol gelirleri üzerinde doğrudan hak iddia ediyor –özel şirketlerle anlaşmalar düzenlemeye çalışıyor, rekabet halindeki siyasetçilerden para istiyor ve gemilere yüklenen kaçak petrol ile ilgili ticari işlemler üzerinde denetim gücü talep ediyor. İsyana paralel olarak, çete ve kardeşlik örgütü [*cult group*] faaliyetleri biçimine bürünen "suç" da kentlerde gözle görülür şekilde tırmanıyor. Petrol şirketlerinin ve birbiriyle çekişme içerisindeki siyasetçilerin ihtiyaç duyduğu güvenlik hizmetlerinin sağlanması konusunda yaşanan rekabet, silahlı milislerin yürüttüğü bir koruma haracı sistemini şekillendiriyor. Bu "çeteler", petrol endüstrisi için aynı zamanda hem bir güvenlik sağlayıcı hem de tehdit haline gelirken, sonuçta yaşanan şiddetin asıl kurbanları yabancı petrol işçileri değil yerli halk, yani Nijer Deltası'nın "petrol bölgesi azınlıkları" olarak anılan toplulukları oluyor.

Dolayısıyla, Delta'da tırmanan şiddet, endüstriyel tesisler etrafındaki topraklar için yürütülen, hem parti siyasetiyle hem de yasal ve yasa dışı petrol ticaretinin çeşitli boyutları üzerinde sahip olunan egemenlikle bağlantılı, çekişmeli bir mücadelenin ifadesi haline geliyor. Şiddetin hangi çerçeve içerisinde açıklanması gerektiği ise halen tartışmalı: haydutluk rekabeti (gençlerden oluşan, kendi bölgelerine hâkim olma çabasındaki pek çok çetenin yaptığı gibi); endüstriyel tesislerin güvenlik açığının kazanca dönüştürülmesi (fidye için adam kaçırma şeklinde); veya bölgesel bağımsızlık ve direniş (şu an için

430 Nijerya'da, Nijer Nehri tarafından oluşturulan, büyüklüğü 70.000 kilometrekareyi aşan, petrolce zengin delta bölgesinin resmi adı –*çev.*

en fazla öne çıkan silahlı direniş hareketi konumundaki MEND-Nijer Deltası Kurtuluş Hareketi tarafından sergilendiği gibi). Bu biçimlere bürünen milis faaliyetleri, bugünle kıyaslandığında görece şiddet içermeyen 2000 öncesi direniş döneminin ardından ortaya çıktı. Gerçekten de, 1990'larda Nijer Delta'sının dünyanın gözündeki konumu, büyük ölçüde MOSOP (Ogoni Halkını Yaşatma Hareketi)'un mücadelesi, Ijaw Gençlik Meclisi (IYC) oluşumu ve bir dizi başka azınlık hareketi tarafından şekillendiriliyordu. Ancak Ken Saro-Wiwa'nın[431] "hukuki cinayete" kurban gitmesi ve halk direnişine karşı geliştirilen örgütlü devlet şiddeti ile, askeri yönetime karşı çıkan, uluslararası petrol endüstrisinin egemenliğine itiraz eden ve azınlıkların tanınmasını talep eden barışçıl protestolar büyük ölçüde ezildi.

11 Eylül sonrası dönemde Delta'da tırmanan şiddeti açıklamaya çalışan rakip tezlerin ortaya serilmesi hassas bir konu ve Gine Körfezi'nin yabancı güçler tarafından militarize edilmesine dair değerlendirmede de can alıcı öneme sahip. Nijer Deltası krizinin dünya medyasında sunuluş şeklinin, düzenleyici merkezlerden giderek artan ölçüde eleştiri alan vadeli petrol işlemleri piyasasındaki spekülatif vurgunculukla ilişkisiz olduğunu söylemek mümkün değil.[432] Bu yüzden ana odak noktamız, Rivers eyaletindeki milis faaliyetlerinde kaydedilen yükseliş ve rakip gruplarca uygulanan, bu faaliyetlerle ilişkili siyasi şiddet olsa da, bölgede yaşananların sunuluş şekli konusunda birbiriyle bağlantılı bir dizi görüşü de dile getirmek istiyoruz. Birinci olarak, Nijerya akademi dünyasının Delta'daki kriz hakkındaki çözümlemelerinin devlet üzerinde yoğunlaşması, aslında federal egemenlik ve bölgesel kaynaklar (petrol, tarım ürünleri, palmiye yağı, işgücü) üzerinde daha kapsamlı ihtilafların varlığına işaret ediyor. Bölgedeki toplumsal hareketler de bu ihtilafların merkezi aktörü konumunda. Tarihsel olarak, dolaylı yönetim altında etnik kimliklerin nasıl billurlaştığını gözler önüne seren, sömürge yönetiminin sona erişi ile ortaya çıkmış, bölge ya da kabile temelinde tanımlanan direniş gruplarını da kısmen bu hareketler oluşturdu.[433] Ancak Nijerya'nın federal devlet yapısına odaklanmak, küresel spekülatif sömürünün *ihmal edilmesine* giden yolu açıyor ve özel petrol endüstrisinin, Nijer

431 Nijeryalı yazar, televizyon yapımcısı ve çevreci. MOSOP başkanı olarak, Ogonilerin yaşadığı bölgede petrol çıkarma faaliyetleri nedeniyle yaşanan çevresel felakete karşı, petrol şirketlerini ve özellikle de Shell'i, ayrıca yağmaya izin veren hükümetleri eleştiren bir kampanya başlattı. 1995'te, kampanyanın hız kazandığı bir sırada askeri yönetim tarafından tutuklandı ve çok hızlı bir yargı sürecinin ardından idam edildi –*çev.*

432 J. Chung, "Soros Sounds Alarm on Oil 'Bubble'", *Financial Times*, 3 Haziran 2008; N. Cohen, "Analysts Split on Upside to Oil Prices", *Financial Times*, 29 Mayıs 2008; Jeremy Grany ve diğerleri, "Futures Watchdog Investigates Oil Market", *Financial Times*, 29 Mayıs 2008.

433 C. Ake, *Political Ethnicity and State-Building in Nigeria in Global Convulcions: Race, Ethnicity and Nationalism at the End of the Twentieth Century*, Albany: State University of New York Press, 1977; M. Mamdani, *Citizen and Subject: Contemporary Africa and Legacy of Late Colonialism*, Princeton, Princeton University Press, 1996.

Deltası'nda karşılaştığı "riskler"le ilgili kendi söyleminin onaylanması eğilimini ortaya çıkarıyor. Oysa şiddet durumu, "zarara" yol açtığı iddia edilse de, şirketlere beklenmedik kârlar elde etme fırsatını veriyor. Eğer bu yola girmek yerine, Charles Tilly'nin devleti bir organize suç örgütü olarak okuma yaklaşımı[434] dikkate alınırsa, uluslararası petrol pazarında küresel kapitalist vurgunları olanaklı kılma doğrultusunda Nijerya devletinin oynadığı rol de hak ettiği ilgiyi görebilir belki.

Aynı zamanda, federal hükümetin yetkesine karşı gelişen direnişin, aslında kaynaklar üzerindeki egemenlikle ilgili olan, ancak sosyo-politik örgütlenmenin temel taşı haline gelecek şekilde etnik yapının billurlaşması ile maskelenen çağımız mücadeleleriyle (örneğin Latin Amerika'da) paralellik sergilediğini de ileri sürüyoruz. Etnik yapı, İngiliz dolaylı idaresi altında halkın rızasını alma girişimlerinin ana unsuruydu ve bugün de ademi merkezileştirmenin ve "toplumsal sermaye"yi geliştirme çabalarının aldığı çeşitli biçimler eliyle pekiştiriliyor. Bu "uzlaşmalı modernite", Delta'da bugün yaşanan "suç faaliyetleri"nin ve gençlerin sergilediği şiddetin, geç dönem kapitalizmin yarattığı toplumsal dışlanma nedeniyle ekonomik yapının dışında kalma durumunun birer ifadesi olduğu gerçeğinin Batı'nın imgeleminde perdelenmesini sağlıyor.[435] Devlet kapitalizmi temelli kalkınmacılık ve şimdilerde de yapısal uyum politikaları sonucunda, kenara itilmiş gençliğin ekonomik bakımdan dışlanması[436], yedek işgücü ordularından çok, petrol zenginliğinin iç edilmesi yarışına etkin biçimde katılan silahlı ordular oluşturuyor. Bu etkinlik, ara sıra daha "klasik" suç fiilleriyle de iç içe giriyor: hırsızlık, uyuşturucu ticareti, seks ticareti ve fidye için adam kaçırma. Hem yasal hem de kaçak petrol çıkarma faaliyetleri için "güvenlik" hizmetleri temin etme konusunda yaşanan rekabet, bir yandan Nijer Delta'sı kentlerinde

434 Tilly, örneğin şöyle yazıyor: "Ama, önce bir tehdit yaratıp sonra da aynı tehdidi ortadan kaldırma karşılığında bedel isteyen bir şantajcıyı düşünün. Hükümetlerin güvenliği sağlaması, bu çerçeveden bakıldığında, çok zaman haraççılık olarak tanımlanmayı hak ediyor. Bir devletin vatandaşlarını koruduğu tehditler hayaliyse veya devletin kendi eylemlerinin bir sonucu ise, devlet bir koruma haracı uygulaması örgütlemiş demektir. Başka ülkelerle savaş tehdidi genellikle hükümetler tarafından uydurulduğu, pompalandığı, hatta inşa edildiği ve devletlerin baskıcı ve haraççı faaliyetleri genellikle kendi vatandaşlarının nafakalarına karşı en büyük tehdidi teşkil ettiği için, birçok hükümet temelde şantajcılarla aynı yöntemleri kullanarak iş görmekte. Ancak arada elbette bir fark var: Şantajcılar, klasik tanıma göre, işlerini hükümetlerin onayı olmadan görürler". Charles Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime", P.B. Evans, D. Reuschemeyer ve T. Skocpol (der.), *Bringing the State Back In*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.

435 Bkz. P. Idahosa ve R. Shenton, "The Africanist's 'New' Clothes", *Historical Materialism*, 12(4), 2003 ve A. Cameron ve R. Palan, *The Imagined Economies of Globalization*, Londra: Sage, 2004.

436 Bkz. K. Shettima, "Ecology, Identity, Developmentalism and Displacement in Northern Nigeria", *Journal of Asian nd African Studies*, 32(1-2), 1997; O.O. Ibeanu, "Exiles in their Own Homes: Conflicts and Internal Population Displacement in Nigeria", *Journal of Refugee Studies*, 12(2), 1999.

belli aralıklarla güvenli *olmayan* durumlar yaratırken, bir yandan da küresel sermayenin amaçlarına hizmet eden işlevsel bir araç oluşturuyor.

Bu tablo, hızlı değişimlerin yaşandığı bir ortamda, milis faaliyetlerinin nasıl açıklanacağı konusunda muhalif toplumsal hareketler için bir güçlük doğuruyor. Zira, Delta'nın bağımsızlığını sağlama doğrultusunda davranma niyetindeki silahlı güçler bile grup savaşlarına ve/veya güç üzerindeki kırılgan elin varlığını devam ettirme peşindeki siyasi seçkinlerle iş birliğine çekiliyor. Bir çevre hakları örgütünün "silahlı mücadele" olarak tanımladığı[437] 2003 seçimlerinin ardından bir toplumsal hareket önderinin belirtmiş olduğu gibi, Nijerya'nın içinde bulunduğu iklimde, siyasetçiler adına güvenlik faaliyetlerinin liderliğini yapabilecek güçte biri olmanız, "bir hiçken, bir gecede çok önemli bir kişiye dönüşebileceğiniz" anlamına gelir.[438] 2007'de seçimler Delta'da 2003'e göre daha az şiddete sahne oldu (gerçi ülkenin geri kalanında durum böyle değildi), ancak seçimlerin hemen ertesinde, siyasetçilere sundukları "güvenlik hizmetleri" karşılığında ödenen bedelin düşük olduğunu düşünen yağmacı silahlı milisler, Port Harcourt'un[439] dört bir yanında korku saçtılar. Yöneten sınıfın kontrolündeki medyanın bilinçli olarak "Nijer Deltası kitlelerinin mücadelesini yasa dışı göstermeye yeltenmesi"ne karşı, Nijeryalı siyasetçi ve çevre hakları aktivisti Godwin Frank, aşağıdaki İnsan Hakları İzleme Örgütü raporunu düzenledi:

> …genelde Nijer Deltası'nda, özelde de Port Harcourt'da geçmişte ve bugün devam eden şiddetin, Nijeryalı yöneten sınıfın yürüttüğü ilkel birikime ait dinamiklerin ölümcül bir sonucu ve ifadesi olduğunu gösteriyor.
> Yöneten sınıfa ait çeşitli fraksiyon, bölüm ve ittifakların, halkın zenginliğini dizginlerinden boşanmış bir şekilde yağmalama tacirliğinde avantajlı konumlar elde etmek uğruna bilinçli olarak ve kararlı bir şekilde yasa dışılık ve genel şiddet durumunu daha ileri taşıdığı, kitlelere ait örgütleri bölme ve parçalama çalışmalarını desteklediği bir ortam. Bizim kapitalistlerimiz, kendi aralarında pazar payı için rekabet etmek üzere sanayileşmiyorlar; halkın zenginliğini kapma yarışında rekabet etmek amacıyla çeteler kurup büyütüyorlar. Giriştikleri yağmanın boyutu, kitlelerin üzerine salma olanağına sahip oldukları şiddetin derecesiyle orantılı. Hiç kuşku yok ki, bir BIRAKINIZ ŞİDDET HALLETSİN durumunun pençesindeyiz!![440]

437 Environmental Rights Action örgütü tarafından *Nigeria's Guardian* gazetesine gönderilen mektupta anıldığı şekliyle. Ayrıca bkz. Isaac Osuoka, "Nigeria: Oil, Elections and yhe International Community", 29 Nisan 2007, http://www.zmag.org adresinde mevcuttur; ve Anna Zalik, "Armed Struggle as Election? Social Protest, Extractive Security and the De/Legitimation of Civilian Transition", yazarda mevcuttur.

438 Kişisel söyleşi, Ağustos 2003.

439 Rivers eyaletinin başkenti –*çev.*

440 Godwin Frank, raporu dağıtırken gönderdiği bir kişisel e-postada yazıyor bunları, "Politics as War: The Human Rights Impact and Causes of Post Election Violence in Rivers State, Nigeria", *Human Rights Watch*, 20(3), 2008.

Uluslararası planda, direniş faaliyetlerinin daha önceden varolan etnik milislerin üzerine inşa edilmesi ve "güvenlik sağlayıcılar"ın içinde bulunduğu rekabet hali, Washington merkezli düşünce kuruluşlarını suça batmış, teröre eğilimli bir Nijer Deltası resmi çizmeye götürüyor. Yazımız, bu söyleme karşı durmak için, günümüz milislerinin yükselişine giden yolu açan etmenler üzerine odaklanıyor ve milislerin eylemlerini "terör" kavramı üzerinden açıklamaya çalışmanın ne kadar yanıltıcı olduğunu göstermeye çalışıyor.[441] İlerleyen sayfalarda göreceğimiz gibi, siyasi şiddetin, askeri yönetimin sona ermesinden bu yana giderek büyüyen boyutta metalaşması, ironik ama, bir bakımdan "şiddetin demokratikleşmesi" olarak da resmedilebilir. Siyasetçilere yöneltilen şiddet saldırılarının gençler arasında destek buluyor oluşu, seçkinlerin kendi tekellerinde tuttukları düşünülen petrol zenginliğinden payını alamama duygusunu yansıtıyor. Gençlerin şefleri petrol şirketlerinden "para yemekle" suçlamasına yol açan bu güvensizlik, Delta boyunca her toplulukta elle tutulur biçimde kendini hissettiriyor. Yer altı kaynaklarına dayalı moderniteden dışlanmış gençler için ücretli iş olanağı sağlayan seçim süreçleri boyunca da aynı gençler silahlanarak, "hükmedilemez" dereler olarak anılan yerde güç üzerinde oluşturulan tüm tekellere meydan okuyor. Dolayısıyla, eylemleri federal devleti biraz daha tehlikeye atıyor ve sınırlandırıyor ve hareketleri sert bir şekilde bastırıldığında bile, siyasi seçkinlerden taleplerde bulunma olanaklarını artırıyor. Yerel ölçekte bu süreç şiddetle ve hem milisler hem de devletin güvenlik güçleri kullanılarak sivillere karşı sindirme uygulamalarına girişilmesiyle sonuçlanıyor. Bir alarm ortamı yaratıyor ve bu da çok uluslu yatırımcılar için daha yüksek risk getirisi anlamını taşıyor. Bölgede yükselen kargaşa ortamında bu dinamiklerin incelenmesi, günümüz Nijer Deltası'nın terörizm gözlüğünden algılanmasının, küresel sermaye ile Delta'nın petrol bölgesi azınlıklarını baskı altına alan Nijerya devleti arasındaki "Hilekâr İttifak"ın daha da pekişmesi anlamına geleceğinin fark edilmesini sağlıyor.

NİJER DELTASI'NDA TOPLUMSAL DIŞLANMA

Nijerya'nın güney ucunda yer alan Nijer Deltası bölgesi, içine aldığı dokuz eyalet ve 28 milyonu aşkın nüfus ile, yaklaşık 70.000 kilometrekarelik bir alana yayılıyor. Bölgenin önemli petrol alanları arasında Rivers, Delta ve Bayelsa eyaletleri öne çıkarken, petrol tesislerinin etrafını genellikle sık ormanlar ve labirentimsi bataklıklar çevreliyor. Etnik dilbilim pencere-

441 Bu hâlâ gerekli ama, pek çok meslektaşımızın bu noktaya on yıldan uzun süredir parmak basıyor oluşu, Nijer Deltası'nda askeri müdahalenin şekillenmesinde toplumsal yapının taşıdığı önemin altın çiziyor yalnızca. Bkz. Ike Okonta'nın 2000 yılında yazdığı makale: "The Lingering Crisis in Nigeria's Niger Delta and Suggestions for a Peaceful Resolution", http://www.cdd.org.uk adresinde bulunabilir.

sinden bakıldığında, Delta'da en az beş dil grubundan yüzden fazla farklı ağız konuşuluyor. Nehirlerle örülü alanda, birbirinden sadece on beş dakika uzaklıktaki iki köyde tamamen değişik dillere rastlanabiliyor. Bu üç eyaletin toplam nüfusunun 10 milyona yakın olduğu tahmin ediliyor. Rivers'ın doğu komşusu Akwa Ibom eyaletinde, hem asıl yerleşik nüfusu oluşturan Ibibio halkının tarihi, hem de petrol tesislerinin genellikle açık denizde yer alması nedeniyle çatışma yoğunluğunun daha düşük olduğu gözleniyor. Öte yandan Delta, Rivers ve Bayelsa eyaletlerinin yerleşik nüfusu, devlete ve petrol endüstrisine karşı örgütlü bir direniş başlatmış durumda ve Rivers'ta yaşayan Ogoni halkı, 1995 yılında idam edilene dek Saro-Wiwa'nın önderlik ettiği hareket sayesinde, uluslararası ölçekte daha fazla dikkat çekiyor.

Petrol zenginliğinin Nijerya yönetimine yaptığı katkı, ülkenin ekonomisi ve istikrarı bakımından bu bölgenin neden kilit stratejik öneme sahip olduğunu açıkça gözler önüne seriyor ve Nijerya'nın neden "doğal kaynak laneti"nin iyi bir örneği haline geldiği konusunda ipuçları veriyor.[442] 2002-2004 arasında, petrol gelirleri Nijerya'nın GSYİH'sinin yaklaşık yüzde 50'sini, tüm devlet gelirlerinin neredeyse yüzde 80'ini ve döviz gelirlerinin yüzde 97'sini oluşturdu.[443] Bu tablo, bölgenin giderek derinleşen sosyoekonomik sorunlarıyla tam bir tezat teşkil ediyor. Öyle ki, Port Harcourt'da işsizlik oranı yüzde 30'a kadar çıkabiliyor: zikzaklar çizen, istikrardan uzak, dışa kapalı bir endüstrinin yarattığı gelir etkisinin yansımasıdır bu. Ülkenin önde gelen ekonomi-politik uzmanlarından Okechukwu Ibeanu'nun son dönemdeki bir çalışmasında ayrıntılı olarak değindiği gibi:

> …elimizdeki rakamlar, 82.000 kişiye bir hekim düştüğünü, bu sayının kimi alanlarda, özellikle de kırsalda 132.000'e çıktığını, yani 40.000 olan ülke ortalamasının üç katına ulaştığını gösteriyor… Nijeryalı çocukların yüzde 76'sı ilkokula devam edebilirken, Nijer Delta'sında bu oran, dehşete düşürecek biçimde yüzde otuz ila kırka geriliyor.[444]

Nijerya petrol endüstrisinde başı çeken şirketler, Shell, Chevron-Texaco, Total, Nijerya Ulusal Petrol Kuruluşu ile bağlantılı Agip ve Akwa Ibom eyaletindeki açık deniz platformlarıyla da Exxon Mobil şeklinde sıralanıyor. Nijerya'ya ilk giren şirket[445] olarak, Shell'in ülkenin dört bir yanında sosyo-

442 M. Watts, "Resource Curse? Governmentality, Oil and Power in the Niger Delta, Nigeria", *Geo Politics*, 9(1), 2004.

443 UNDP, "Niger Delta Human Development Report", New York: UNDP, 2006.

444 O.O. Ibeanu, "Introduction", CLEEN Foundation, *Civil Society Organizations and Conflict Management in the Niger Delta – Scoping Gaps for Policy Advocacy*, Ikeja-Lagos: CLEEN FOundation, 2006, s. 3.

445 George Frynas, Matthias P. Beck & Kamel Mellahi, "Maintaining Corporate Dominance after Decolonization: The "First Mover" Advantage of Shell in Nigeria", *Review of African Political Economy*, 27(85), 2000, s. 407-425.

politik ilişkiler üzerindeki etkisi somut bir şekilde hissediliyor. Delta'da federal altyapının görece eksik oluşu, Shell'i bölgede pek çok zaman *fiili* devlet konumuna yükseltiyor. Nijerya petrol endüstrisinin toplumsal tarihinin kökleri, sömürge döneminin sonlarında ve bağımsızlığın başlangıcında Nijer Delta'sında ortaya çıkan bölgesel kimlik ve egemenlik mücadelelerine uzanıyor. Petrol keşif çalışmaları 1930'larda Shell tarafından başlatıldı ve ilk başarılı kuyu bugünkü Bayelse eyaletinde, Oloibiri yakınlarında, 1956'da açıldı. Nijer Deltası "azınlıkları", sömürge yönetiminin sona ermesine giden süreçte zaten bir dizi marjinalleşmiş toplumsal grup olarak tanımlanmaya başlanmıştı.[446] 1960'ta kazanılan bağımsızlıktan altı yıl sonra, süregiden bölgesel gerilimler, doğudaki Igbo halkının ülkeden ayrılmaya teşebbüs ettiği Biafra İç Savaşı'na giden yolu açtı. Savaş kısmen, petrol üreten bölgeler ve ilgili gelirler üzerindeki güçle de ilgiliydi. İngilizler Nijerya Federasyonu'nu, Fransızlarsa ayrılıkça Biafra bölgesini desteklerken, Shell el altından her iki tarafa da yardım ediyordu.[447]

Bu, Nijer Deltası'nda, özellikle Ijaw halkı arasında bağımsızlık hareketlerinin baş göstermeye başladığı bir dönem oldu aynı zamanda. 1966 Ocak'ında, doğuda bir üniversitede öğrenci olan Isaac Adaka Boro, Nijerya devletine karşı bir ayaklanma ve gerilla hareketi başlatarak (12 Gün Devrimi olarak anılır), Nijer Deltası Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Boro, yanındaki yüz elli dokuz gönüllüyle, Nijer Deltası'nda bağımsızlığın ardından ortaya çıkan ilk milis gücünü kurdu. Hareketin etkileri, özerk bir Rivers eyaletinin oluşturulmasına dönük olarak bölgeden gelen baskıda yankı buldu ve 1967 Mayıs'ında da bu amaca ulaşıldı. Yeni eyalet, güneydeki azınlıkları federasyonun güneydoğusundaki Ibolara karşı güçlendirir gibi gözükürken, Igbo/Biafra kopmasına neden olan faktörler arasında da yerini alıyordu. Boro'nun mirası, Ijaw ulusal kimliğinde ve günümüz Delta'sının direniş hareketlerinde, özelikle de silahlı örgütlerde bugün de önemli bir konuma sahip. Boro'nun Nijer Deltası Gönüllüler Gücü (NDVF) ordusu, Rivers Eyaletinde varlık gösteren milis güçlerinin taşıdığı isimlerde çınlıyor hâlâ.

İç Savaş sonrası yıllarda Nijerya birbiri ardına gelen askeri diktatörlüklerle yönetilirken, İkinci Cumhuriyet ile kısa bir demokrasi dönemi de yaşandı. Bu arada, dünya ekonomisinin karşı karşıya kaldığı sıkıntılar ve yapısal uyum politikalarının etkileri, ülke ekonomisini 1980'ler ve 90'larda yıkıma uğrattı. Nijer Deltası ise giderek derinleşen bir toplumsal-çevresel çöküş, marjinalleş-

446 Willinks Commission, *Report of the Commission Appointed to Enquire into the Fears of Minorities and the Means of Allaying Them*, Londra, Colonial Office, Nijerya, 1958.

447 Bkz. Ike Okonta, *When Citizens Revolt: Nigerian Elites, Big Oil and the Ogoni Struggle for Self Determination*, Trenton: Africa World Press, 2008 ve Anna Zalik, "Petro-Violence and Partnership Development", *Review of African Political Economy*, 31(101), 2004.

me ve yoksullaşmaya maruz kaldı. Özellikle de yolların, su şebekelerinin ve elektriğin götürülmediği kırsal alanların ve nehir bölgesi köylerinin, federal kalkınma komisyonlarının hazırladığı sayısız "plan"a karşın yaşadığı altyapı mahrumiyeti dikkat çekiciydi. Petrol endüstrisinin varlığından kaynaklanan, her yere yayılan korunmasız boru hatları ve tesislerde açığa çıkan gazların neden olduğu dev yüzey yangınları ile katmerleşen çevresel bozulma, tabloyu daha da karanlık hale getiriyordu. Yalnızca teknelerle ulaşılabilen nehir boyu topluluklarında tarıma ve balıkçılığa dayalı sosyo-ekonomik yapı henüz ayakta kalmayı başarıyor, ancak buralar da petrol istihdamına sahip alanlara göç veriyor.[448] Kentlerde ise, yaşanmakta olan ciddi konut sıkıntısı, su boylarında gecekondu yerleşimlerinin pıtrak gibi türemesine yol açıyor.[449] Sonuç olarak, Delta'nın hem yalıtılmış sulak alan topluluklarında, hem de kentlerin baraka mahallelerinde bir "görece yoksunluk" durumu, yüksek güvenlik önlemleri ile donatılmış, demir kapılar ardındaki petrol tesislerinin yanı başında açıkça kendini gösteriyor.

SÖMÜRGECİLİK, ETNİK YAPI VE METALAŞTIRMA

Delta, petrol bulunmazdan çok daha önceleri, köle, kauçuk ve palmiye yağı ticareti ile bir küresel kaynak temin alanına dönüşmüştü bile. Delta nehir sisteminin bugün sahip olduğu "Yağ Nehirleri" adı da palmiye yağı ticaretinin armağanıdır. Portekiz ve Hollanda denetimi altında on beşinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında yürütülen köle ticaretini, İngilizlerin "maxim makineli tüfek" diplomasisi ve ticari tahakkümün yasal ilişkilerine bu diplomasinin yansıtılması izledi.[450] Nijer Deltası kent devletlerinin ortaya çıkışıyla, 18'inci ve 19'uncu yüzyıllarda denizaşırı ticaret başladı. Peter Ekeh'in ortaya atmış olduğu gibi, yerli nüfusun Atlantik ötesi köle ticaretinde rol oynamaya başlaması, can güvenliğinin sağlanmasında akrabalık/kabile kimliğinin rolünü güçlendiren kilit etmenler arasında yer alıyordu ve merkezi devletin savaşı da, doğrudan yerli nüfusa yöneltilmiş yağmacı şiddet ile bağlantılıydı.[451]

Geleneksel siyasi liderlikle sömürge devlet yapısı arasında ortaya çıkan

448 Bu toplulukların yaşam alanlarından Port Harcourt'a, Yenago'ya veya Warri'ye yapılacak bir sürat teknesi yolculuğu iki saat sürebiliyor ve maliyeti de tek yön için 10 $'a kadar çıkabiliyor. Kürekli alışveriş tekneleriyle gidildiğinde ise, yolculuk ancak günler sonra tamamlanabiliyor.

449 Yomi Oruwari, "Planners, Officials and Low Income Women and Children in Nigerian Cities: Divergent Perspectives over Housing and Neighboorhoods", *Canadian Journal of African Studies*, 37(2/3), 2003, s. 396-410.

450 B. Ibhawoh, "Stronger than the Maxim Gun: Law, Human Rights and British Colonial Hegemony in Nigeria", *Africa*, 72(1), 2002, s. 55-83.

451 P. Ekeh, "Social Anthropology and two Contrasting Uses of Tribalism in Africa", *Comparative Studies in Society and History*, 17, 1975, s. 91-112.

ihtilafın ana nedeni, yerel şeflerin, Royal Niger Company[452] kuruluşu tarafından tehdit edilen ticari ve siyasi haklarıydı.[453] Görece güçlü yerleşimler, su yolları üzerinde ticaret mallarının sevki üzerinden alınan *comey* adlı güvenlik vergisi yoluyla bir koruma haracı sistemi geliştirdiler ki bu da günümüzde petrol şirketlerinin güvenliklerini sağlamak amacıyla yaptığı ödemelerden çok farklı sayılmaz.[454] Köleliğin resmi olarak kaldırılmasından bir asır sonra, 1900 ile 1913 yılları arasında, 1885'te kurulmuş Güney Nijerya "Oil Rivers Mandası"nı da bünyesine alan Güney Nijerya Mandası'nın oluşturulması, genişlemesi ve güçlenmesi süreci, mandaya bağlı askeri güçler ve polis kullanılarak uygulanan kaba güç sayesinde tamamlanacaktı.

Mandanın oluşturulmasından sonra İngilizlerin ve Royal Niger Company'nin yönetimi altında, bugünkü petrol kaçakçılığı ile ilginç bir paralellik sergileyecek şekilde, yerli tüccarlar birbirleriyle ancak kaçakçılık yoluyla ticaret yapabiliyordu. Ancak İngiltere, Nijer Deltası kent devletlerine askeri olarak boyun eğdirdiği halde, şeflik kurumlarını dağıtmayı tercih etmedi. Bunun yerine, kültürel bağların siyasileştirilmesi sürecini şekillendiren Dolaylı Yönetim siyaseti altında, geleneksel siyaset kurumları, sömürge döneminin yetkili kılınmış şeflerinin desteklenmesi yoluyla yeni yapıya uyarlandı. Bugün de petrol endüstrisi, kalkınma fonları için yaşanan rekabeti, işgücü ve güvenlik temin sözleşmeleriyle ilgili vaatleri kullanarak, "ev sahibi topluluk" politikaları üzerinden bu yerelleşmiş, ayrılık yaratan ilişkileri yeniden üretiyor. Söz konusu sözleşmelerin bedelini, "ev sahibi" olduğu kabul edilen köydeki petrol tesisinin "değer"i belirliyor.[455] Şefler, Arazi Kullanım Kanunu'nun, petrol faaliyetleri için satın alınan alanlarla ilgili yerüstü hakları için, toplulukların yararına gördükleri işlerde kullanmaları şartıyla Geleneksel Şeflere tazminat ödenmesi gerektiğini belirten bir hükmüne dayanarak, topluluk sınırları içerisinde gerçekleştirilen petrol arama faaliyetleri için çok uluslu şirketlerden tazminat talep ediyor.[456] Bu tip uy-

452 İngiliz devleti tarafından, imparatorluğun Nijer bölgesindeki tüm ticari çıkarlarının aynı çatı altında toplanması yoluyla sömürge yönetiminin ilk adımını atmak üzere kurulmuş şirket –*çev.*

453 İngiliz egemenliği altında, bu başarılı yöneticilerin, emperyalist çıkarlara karşı kendi ticari hâkimiyetini savunmak isteyenler de değiştirildi: alaşağı edilenler, görevden alınanlar veya boyun eğmeye zorlananlar arasında Opobo Kralı Jaja (1887), Itsekiri Kralı Nana (1892), Overnarame (1897), Okrika Kralı Ibanichuka (1896) ve Brass Kralı Koko sayılabilir.Bkz. T.N. Tamuno, *The Evolution of the Nigeria State*, Longman: Londra, 1972.

454 E.J. Alagoa, "Long Distance Trade and States in the Niger Delta", *Journal of African History*, 11(3), 1970 ve "The Development of Institutions in the States of the Eastern Niger Delta", *Journal of African History*, 12(2), 1971.

455 Bill Knight ve Chris Alagoa, "Sharing the Akassa Process: 5 Years of Building Partnerships and Seeking Sustainability in the Niger Delta", Conference on Health, Safety and Environment in Oil and Gas Exploration and Production, Kuala Lumpur, Malezya, Mart 2002.

456 C. Dule ve C. Nwankwo, "Land, Oil and Human Rights in the Niger Delta: A Tale of Criminal Abuses", Niger Delta Channel, Port Harcourt, Ocak 2001.

gulamalar, belli şeflikleri son derece kazançlı yerler haline getiriyor ve bölge hakları üzerindeki çekişmeler şiddetleniyor. Hem devlet kurumları hem de petrol şirketleri, şeflere yerel topluluklarla aralarındaki birincil muhatap muamelesi yapıyor. Sonuçta, petrol bölgesi toplulukları arasındaki coğrafi sınırlar ileri derecede tartışmalı hale geliyor ve petrol endüstrisinin haritalar ve bölge isimleriyle ilgili kararları, şiddet kullanımına sahne olan çatışmalara yol açıyor.

1990'ların ortalarından bu yana, Rivers eyaleti topluluklarında gençler, hiyerarşik geleneksel liderlik yapılarının daha yatay örgütlenme düzenlemelerine yer açacak şekilde dağıtılması yönündeki taleplerini sertçe dile getiriyorlar. Bu durumda şirketler de, şefleri yolsuzluk yapmakla suçlayan gençlerden oluşan gruplara, tesislerine girme izni veya faaliyetlerinin güvenliğinin sağlanması karşılığında ödeme yapmak zorunda kalıyor.[457] Geleneksel yetki sahipleriyle "güvenlik" temin eden gençler arasındaki uçurum nedeniyle, şeflerin konseylerine paralel olarak çalışan, üyeleri değişen yönetim yapıları olarak tanımlanabilecek Topluluk Geliştirme Konseyleri (CDC'ler) giderek daha fazla ön plana çıkıyor. Kimi durumlarda, silahlı grupların geleneksel yetki sahiplerini yenilgiye uğrattığı önemli topluluk içi çatışmaların ardından, CDC'lerin gençlerden oluşan gruplarca ele geçirildiği görülüyor.[458]

Nijerya Federasyonu içerisinde yeni eyaletlerin ve Yerel Yönetim Alanları'nın oluşturulması da, sınırların net biçimde tanımlanmaması yüzünden şikâyetlere neden olmakta. Bu adım, kalkınmada alt/azınlık grupların ve yerelin katılımını sağlayacak bir yol olarak işlev görmesi amaçlanmışsa da, petrol sahaları, tarım alanları ve su yollarının mülkiyeti ile ilgili etnik çarpışmaların kızışması sonucunu doğuruyor.[459] Bazı çatışmalarda eyalet güvenlik güçleri, özellikle de eyaletin ticari çıkarlarının tehdit altında olmadığına yönelik istihbarat raporları mevcutsa, galeyan anlarında şiddeti izlemekle yetinebiliyor. Sonuçta karşılaşılan tekinsiz ortam ise, güvenlik hizmetlerinin hızla özelleşmesi sürecini teşvik ediyor. 1999 öncesinde, devletin "korkulması gereken" bir güç olarak görüldüğü askeri yönetim altında, Port Harcourt'daki mahallelerin büyük bölümü, kendi inisiyatifleriyle savunma veya huzuru sağlama grupları oluşturdu. Zaman içerisinde bu özel polisiye girişimler amaçlananın tam tersi yöne evrildi ve toplumun güvenliği için oluşturulmuş küçük güçler, topluluk içi anlaşmazlıklarda ortaya çıkarak eninde sonunda şiddeti körükledi. 1999 sürecinde ise, demokratik yönetime

457 J.S. Peterside, "Ethnic Associations and Crisis of Human Rights Enforcement in the Niger Delta", Doktora Tezi, Sosyoloji Bölümü, Port Harcourt Üniversitesi, 2001.

458 Bkz. D.V. Kemedi, "Community Conflicts in the Niger Delta: Petro Weapon or Policy Failure?", Berkeley Workshop on Environmental Politics Working Papers, Berkeley, 2003; ve Watts, "Resource Curse?".

459 A. Efemini, "MAnaging Conflicts in the Niger Delta Region of Nigeria", *CASS Newsletter*, 1(1), Centre for Advanced Social Science (CASS), Port Harcourt, 2005; Knight ve Alagoa, "Sharing the Akassa Process".

geçişi sağlamak üzere kentte bulunan ordunun varlığı, bu gelişmelerin daha ılımlı bir seyir izlemesini sağladı.

Ancak 1999'dan bu yana boy veren şey, seçkinlerin şiddet dolu rekabet yoluyla güce ulaştığı bir siyasi kültürden başka bir şey değil. Seçim siyaseti, galip gelenin her şeyi ele geçirdiği amansız bir yapıya büründü. Bu sürecin merkezinde ise, milis güçlerinin siyasi partilerce ya kampanya kadroları olarak ya da seçim sonuçlarının kontrol altına alınmasını sağlayan güçler şeklinde kullanımı yer alıyor. Aynı zamanda, şirketlerin gençlerden oluşan gruplara "bağlılık" ödemeleri yapması resmen yasaklanmış olmasına karşın, yerel ve özel güvenlik birimlerinin görevlendirilmesi, sektörde yaygın bir uygulama olarak karşımıza çıkıyor ve bölgesel hâkimiyet oluşturan silahlı grupların sektör için hem güvenlik hem de tehdit anlamına geldiği bir koruma haracı sistemine katkı yapıyor.[460]

Petrol tesislerinin sıklıkla tahrip edilmesi, yeni tesislerin inşa edilmesine karşı sergilenen duruş, petrol kulelerinin kuşatılması, yerli ve yabancı personelin kaçırılması, tesislerin kapatılması tutuklamalara, gözaltılara ve aktivistlerin (bazen uydurma suçlarla) yargılanmasına, ayrıca ordu güçlerinin devreye sokulmasına yol açıyor. Ordunun bu konumu, birliklerin bir dizi protestocu ve/veya "suçlu"nun üzerine salınması yoluyla köylerin harap edildiği, silahsız sivillerin öldürüldüğü Babangida ve Abacha askeri rejimlerini anımsatıyor.[461] Ordunun Nijer Deltası'na yönelik yaklaşımı, "en küçük güvenliksizlik belirtisinde azami güç" şeklinde özetleniyor.[462] "Ateşe Karşı Ateş", "Temizlik Operasyonu 1, 2, 3" gibi isimler altında yürütülen güvenlik operasyonları, kamuoyunca iyi bilinen güvenlik girişimlerinin örnekleri olarak sıralanabilir. Bunlar, devletin güvenliği merkez alan, baskıcı bir tutum izlediğini gözler önüne serse de, silahlı küçük grupların ve saldırıların giderek yaygınlaşması, düşünce kuruluşlarının kullandığı "terörist" söylemine katkıda bulunuyor.[463] Bu bağlamda, öncelikle Rivers eyaletindeki etnik milis gruplarının kazandığı yaygınlığın anlaşılması gerekiyor. Şimdi göreceğimiz gibi, bu yaygınlaşmanın kökenlerinin açığa çıkarılması, silahlı grupların siyasetçiler, petrol endüstrisinin güvenlik sözleşmeleri ve kaçak petrol ticareti tarafından nasıl birlikte pompalandığını gözler önüne serecek.

460 Bu tip özel güvenlik hizmetlerine, çeşitli petrol şirketleri ve STÖ'lerin imzasını taşıyan, bir Amerikan-İngiliz girişimi olan Güvenlik ve İnsan Hakları Gönüllülük İlkeleri ile izin veriliyor.

461 Bu kapsamda oldukça fazla tartışılan vakalardan biri, 1990'da Shell'in protestoculara karşı hükümetten koruma talep etmesi üzerinde sayısız silahsız sivilin öldürüldüğü Umuechem'in maruz kaldığı yıkımdı. Bu tip askeri işgallerin son 19 yıldaki en dikkat çeken örneklerinden biri ise, 1999'da Bayelsa eyaletindeki Odi kasabasının talan edilmesi ve yakılmasıdır.

462 O. Douglas, "Environmental Security in the Niger Delta", *CASS Newsletter*, 12(3 ve 4), Centre for Advanced Social Science (CASS), Port Harcourt, 2004.

463 E. Cesarz, J.S. Morrison ve J. Cooke, "Alienation and Militancy in Nigeria's Niger Delta", *CSIS Africa Notes*, 16, Centre for Strategic and International Studies, Washington, 2003.

ŞİDDET VE ŞİDDETİN SUNUM ŞEKLİ

Nijerya'nın "petrol başkenti", aynı zamanda Rivers eyaletinin resmi başkenti Port Harcourt'u çevreleyen alandaki etnik milis gruplarının kökleri, hem seçim çekişmeleri hem de kaçak petrol ticaretinin ortaya çıkardığı, rekabete dayalı toplumsal ilişkilere uzanıyor. Asari Dukubo'nun önderliğindeki *Nijer Deltası Halkının Gönüllü Gücü* (NDPVF) ile Ateke Tom'un *Nijer Deltası Savunma Gücü* (NDV) arasındaki anlaşmazlık, 2003-2004 döneminde uluslararası üne kavuştu. Bu iki grup ve pek çok başka grup arasındaki anlaşmazlıklar sonucunda grup savaşlarının yaşanması ve şiddetin metalaşması, Delta'daki silahlı direnişin halkın gözündeki konumunun yeniden sahiplenilmesi ve şekillendirilmesi amacıyla Nijer Deltası Kurtuluş Hareketi (MEND)'nin doğmasına yol açtı.

Hem NDV ile NDPVF'nin yükselişini, hem de sonrasında MEND'in doğuşunu biçimlendiren dinamikler üzerinde yapılan inceleme, direnişle ve endüstriye karşı protesto ile ilgili küresel ve "yerel" algının son derece dikkat çekici özellikler taşıdığını ortaya koyuyor. 2002-2003 yıllarında, Nijer Delta'sında nehir boylarında ve kentleri çevreleyen alanlarda yaşayanlar arasında, kadınlar ve gençler de dâhil olmak üzere, herhangi bir tesisin baskı yoluyla kapatılması "şiddet" olarak değerlendirilmekteydi. Benimsedikleri bakış açısı, tüm tesis işgallerini "şiddet" olarak tanımlayan şirket diliyle paraleldi muhtemelen. Özellikle Shell'in 2003'te Bayelsa eyaletinin Yenagoa kentinde düzenlediği, şirkete ev sahipliği yapan topluluklardan yüzlerce kadının katıldığı Kadınların Barışı İnşa Forumu'nda bu eğilim büyük ölçüde göze çarpıyordu. İronik ama, bu eğilime paralel olarak, Nijer Deltası krizinde yaşanmakta olan toplumsal çöküntünün sorumluluğu, Forum tarafından anne sıfatıyla kadınlara yükleniyordu. Direnişin suç sayılması ile petrol endüstrisine karşı halk protestosu arasında kurulan denklem sadece mahkemelerce kabul edilmekle kalmıyor, sorundan etkilenen toplumun kendisi de aynı yaklaşımı sergiliyordu.

Port Harcourt çevresinde Asari ve Ateke'ye bağlı milisler arasında yaşanan şiddet, Delta'daki "güvenlik işi" ile ilgili çıkarların ölçeğini yansıtıyor. Port Harcourt ve Warri, Nijerya petrol endüstrisi açısından iki kilit kent konumunda. Warri onlarca yıldır süren, özellikle 1990'ların sonlarında belirginleşen ve 2003'te kitlesel zorunlu göçe neden olan etnik şiddete ev sahipliği yaparken, Port Harcourt'taki silahlı çatışmalar asıl olarak demokratik geçiş döneminde baş gösterdi ve 2003 yılı da tam bir dönüm noktası oldu. Asari ve Ateke arasındaki düşmanlığın anlaşılmasını sağlayacak en doğru tanımlama, bölgesel egemenlik peşindeki rakip çeteler arası savaş, yani bir çeşit "haydutluk yarışı"dır. Ancak hem Asari hem de Ateke, aynı zamanda "yerel güvenlik" hizmetleri tedarikçileriydiler. Şeflik makamları konusunda içine

girdikleri çekişme, bölgesel egemenliği elde etme yolunda petrol parasına erişim sağlamayı zorunlu kılmaktaydı. Gençler arasında yandaş bulmaları, gecekondu mahallelerinin derin bir hoşnutsuzluk içerisinde boğulan gençlik çeteleri ve üniversite kampüslerinde giderek daha fazla şiddete bulaşan kardeşlik örgütlerine çekilen görece avantajlı sınıf sayesinde kolay oldu. Şeflik unvanları ve siyasi koltuklar üzerinde çekişen bu genç nüfus, güce şiddetle ihtiyaç duyanlarca sömürülmekteydi.

Hem Kalabari bölgesinde siyasi bakımdan etkili bir ailesinin üyesi olan Asari Dokubo, hem de Okrikalı Ateke Tom, Rivers eyaletinde ve genel olarak da Nijer Deltası'nda önemli ticari ve siyasi geçmişe sahip kabilelerden geliyorlar. Port Harcourt rafinerisinin kurulu olduğu arazi konusunda komşu Eleme kabilesi ile süregiden rekabetle ilgilenmek üzere, Bush Boys/Peacemakers adını alacak olan bir Okrika topluluk savunma gücü kurulurken, Ateke başlangıçta, Okrika Bölgesel Şefler Konseyi tarafından topluluğun ana topraklarının korunmasıyla görevlendirilmiş gençlerin lideri olarak silahlandı. Ancak Okrika ile Eleme arasındaki gerilimin azalmaya başlamasının ardından, Ateke kendi topluluğuna şiddet uygulamak ve gözdağı vermekle suçlanarak, Bush Boys tarafından bir süreliğine Okrika'dan sürgüne gönderildi. Bush Boys, sonradan Asari'nin müttefiki haline gelecekti. Ateke ve Asari söz konusu alanlarda yerel güvenlik gücü olarak işlev görürken, 2003 seçimlerinde onlara bağlı milisler, Vali Odili'nin yönlendirmesi altında, PDP (Halkın Demokratik Partisi)'nin himayesine girdi. Seçimler öncesinde, sırasında ve sonrasında silaha ulaşma konusunda elde ettikleri kolaylıkla, Cawthorne Channel bölgesinde kaçak petrol için rekabete girme, kaçak petrol alanları üzerinde hak iddia etme cesaretini gösterdiler. 2003-2004 döneminde, şiddete kaynak sağlama konusunda oynadıkları kilit rol ve şimdilerde Rivers Eyaleti Gerçek ve Uzlaşma Komisyonu'nun incelemesine tabi tutulan PDP eyalet temsilcilerinin desteği, Ateke'nin bir bölgesel çete lideri olarak konumunu pekiştirdi. Ateke aynı zamanda, Kalabari bölgesindeki liderlik gruplaşmalarını destekleme işinde de kullanıldı. Asari Dokubo'nun karşı durduğu bu görev, aralarındaki ihtilafı yükselten kilit etmenlerden bir diğeri oldu.

Asari Dokubo'nun şöhrete kavuşması da benzer şekilde kabile ve siyaset desteği ile mümkün olabildi. Ancak hem görece avantajlı sınıfsal konumu hem de 2002'den sonra yönetimine geçtiği Ijaw Gençlik Konseyi'nin (IYC) geniş tabanlı hareketi, onu Nijer Deltası "sivil toplumunun" bir parçası haline getirdi ve aynı zamanda Ateke'den ayrı düşürdü. 2002'de, Vali Odili'nin yönlendirmesi altında cereyan eden ve devlet güvenlik güçlerinin ciddi varlığı ile damgalanan seçimlerle, IYC'nin başkanlığına monte edildi. 1998'de, Bayelsa eyaletinin Kaiama kentinde, Ijaw milliyetçiliği hareketinin siyasi özerkliğe sahip bir kolu olarak kurulan IYC, son derece demokratik bir organik top-

lumsal hareket olarak değerlendirilmekteydi. Örgütün kuruluş metni olan Kaiama bildirisi, Ijaw halkının hem devlet hem de uluslararası petrol şirketleri tarafından ekonomik dışlanmaya maruz bırakılmasını ve siyasi olarak bir kenara itilmesini protesto ediyordu.[464] Fakat, IYC seçimlerinde PDP'nin oynadığı rol, Asari'nin oturduğu başkanlık koltuğunu meşruiyetini lekeliyor ve IYC liderliğinin, Delta'daki toplumsal adalet örgütlerine bağlı bir bölümü, Asari ile aralarına mesafe koymayı tercih ediyordu.

Asari sonradan IYC içerisindeki militan eğilimleri temsil eder hale geldiyse de, söylenenlere bakılırsa 1998'de Kaiama'da hazır bulunmamıştı. Ancak 2004'te bir grup Delta gençliğini komutası altında tutuyor oluşu onu uluslararası üne kavuşturdu. Bu durum, Müslümanlığı seçmiş olmasıyla da birleşince, uluslararası medyada ABD'nin Irak'ı işgali sürecine eşlik eden küresel özgürlüğe ve enerji güvenliğine yönelik tehditler söylemi için uygun bir resim oluşturuyordu.[465] Asari'nin, gelişmiş silahlar taşıyan genç Afrikalıların başındaki bir savaş beyi olarak resmedilmesi, neo-muhafazakârların Batı Afrika'daki "kaos"la ilgili "aciz devlet" görüşüyle de uyum içerisindeydi.

Asari, IYC bünyesindeki bağımsızlık yanlısı kollardan gelen eleştirilerin de etkisiyle, seçimlerin ardından Odili ve PDP ile arasındaki bağları kopardı. Emrindeki milisler, Isaac Boro'nun 1960'lardaki hareketinden esinlenerek, Nijer Deltası Halkının Gönüllü Gücü (NDPVF) adını alırken, Ateke'ye bağlı milisler de Nijer Deltası Savunma Gücü olarak anılmaya başlandı. Ancak Asari'nin siyasi seçkinler ve Nijerya devletine yönelik eleştirilerini yükseltmesiyle eş zamanlı olarak, Ateke ile arasındaki ihtilaf da patlak verdi ve bir gruplar arası savaş özelliğine büründü. Savaş, 2003 Kasım'ında, Kalabari'nin başkenti ve Asari'nin memleketi Buguma'da yaşanan büyük çatışmayla doruk noktasına ulaştı.

İki lider arasındaki şiddetin tırmanışı, kaçak petrol ticaretinden elde edilen kâr üzerindeki denetim mücadelesi çerçevesinde de kavranmak zorunda. Nijer Deltası'nda kaçak petrol ticareti oldukça karmaşık bir tarihe sahip. Kaçakçılık kartelleri öncelikle, operasyonları sırasında ırmaklar üzerinde devriye gezmeleri, işle bağlantısı olmayan eyalet güvelik güçlerini etkisiz hale getirmeleri ve ayrıca ürünü açık denize ulaştırmaları için silahlı çeteler oluşturdu. Petrol şirketlerine ait boru hatlarına veya kuyulara doğrudan bağlantı yapıyorlar ve petrolü, sakız ağaçlarının yarattığı perdenin arkasına gizlenmiş mavnalara yönlendiriyorlardı. Dereler, nehirler ve kanallarla dilim dilim

464 Bkz. Patrick Naagbaton, "9 Years after the Kaiama Declaration", *The Port Harcourt Telegraph*, 12 Aralık 2007, http://www.thephctelegrapg.com adresinde mevcuttur.

465 Batılı yorumcular, Asari'nin Mülüman kimliğini ve bir süre kaldığı Libya ile bağlantıların vurguluyorlar. Oysa yandaşları Müslüman değil ve Ijaw halkı da büyük oranda Hıristiyanlığa ya da geleneksel dinlere bağlı. Yine de, kendisi için önce Hacı, daha sonra da Mücahit unvanını uygun görmesi, Batı'nın İslam karşıtı egemen söyleminin ekmeğine yağ sürdü.

olmuş "boğucu ve dostane olmaktan uzak, sık sakız ağacı ormanları ve bataklıklarla örülü arazi yapısı"[466], Nijer Deltası'nın, kaçakçılara eyaletin denetiminden kaçmayı olanaklı hale getiren eşsiz bir özelliğiydi.[467] Endüstri, peşin alışveriş [*spot*] piyasalarında "meşru yollarla çıkarılan" petrolle yan yana işlem gördüğünden, kaçak petrolün "yasa dışı" olarak damgalanması için topluca çaba sarf ediyor (örneğin bkz. legaloil.com internet sitesi). *Financial Times*'da geçtiğimiz günlerde açıklanmış olduğu gibi: "Küçük tekneler sürekli gidip gelerek açık denizde bekleyen tankerleri dolduruyor. Tankerlerse, petrol için genellikle yanlarında getirdikleri silahlar üzerinden ödeme yapıyor. Daha sonra petrol üçüncü kişilere, sıklıkla Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki rafinerilere, piyasa ortalamasının altındaki fiyatlarla nakliediliyor. Buralarda rafine edilen ürün, dünya pazarlarına dağıtılıyor".[468]

2003'e varıldığında artık özerk davranmaları için gerekli altyapıyı ve teknik yeteneği kazanmış durumdaki milis liderleri, hem "güvenlik" tedarikçileri hem de petrol kaçakçıları haline gelmişlerdi bile. Bu, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında ticari güç için verilen kavgaları anımsatacak şekilde, yerel "kaynakların denetimi" için doğrudan hak talep etmeleri anlamına geliyor. Asari'nin NDPVF'si ile Batı Delta'nın (Bayelsa eyaletinin batısını ve Delta eyaletini kapsayan bölge) FNDC (Birleşik Nijer Deltası Toplulukları)'sinin ve şimdilerde ön plana çıkan MEND'in de dâhil olduğu çeşitli silahlı gruplar, ticaretin tanımlanmasında bağımsızlıktan yana bir söylem geliştirdiler. Yerel milislerin kaçakçılıkta elde ettiği başarı, daha iyi örgütlenmelerinden, üstün teçhizatlarından, daha fazla maddi güce sahip olmalarından ve eyaletin siyasi aktörleriyle bağlarını geliştirmelerinden kaynaklanıyor.

NDV ve NDPVF'nin yükselişiyle, Port Harcourt'taki uyuşturucu çeteleri, kendi ticaret sahalarını pekiştirmek üzere hızla bu iki milis grubunun yörüngesine girmeye başladı. Sonuç olarak, Asari ve Ateke çekişmesi, kentlerin gecekondu mahallelerinde konuşlanmış çeteleri, ayrıca kolej/üniversite sisteminde ortaya çıkmış kardeşlik örgütlerini de içine almaya başladı.[469] Toplumun ha-

466 Charles Ukeje, "Oil Communities and Political Violence: The Case of Ethnic Ijaws in Nigeria's Delta Region", *Terrorism and Political Violence*, 13(4), 2001, s. 21.

467 Asari'ye ait müstahkem mevkiye yakın bir noktada yer alan Soku doğalgaz tesisiyle ilgili olarak basında yer alan haberlerde görüldüğü gibi, petrol endüstrisi, tesislerinin güvenliğiyle ilgili kaygıların da etkisiyle kaçakçılığa "göz yumuyor".

468 Dele Cole, "Why Choke the Goose", *Financial Times*, 24 Haziran 2008. Rivers eyaletinden bir işadamı ve siyasetçi olan Cole, aynı zamanda PDP'nin kurucu üyeleri ve Devlet Başkanı Obasanjo'nun eski özel danışmanları arasında yer alıyor.

469 Üniversitelerde ortaya çıkan ilk kardeşlik örgütü Pyrates, 1952 yılında Wole Soyinka ve Ibadan Üniversitesi'ndeki başka arkadaşları tarafından, toplumsal farkındalığı yükseltme ve toplumsal adaletsizliğe karşı savaşma amaçlarıyla kuruldu. Ne var ki, ülkedeki diğer üniversitelere doğru yayıldıkça bu örgütlerin niyetlerinde sapmalar yaşandı. 1980'lerden bu yana, çeşitli örgütler arasındaki etkinlik çekişmeleri, küçük silahlarında çekinilmeden kullanıldığı, şiddet içeren çatışmalara yol açıyor.

rekete geçirilmesi arayışları, hem çeteleri hem de kardeşlik örgütlerini, uyuşturucu ticaretinden soyguna, otomobil hırsızlığından gaspa kadar çeşitli örgütlü suçlar içerisinde yer almaya yönlendiriyor. Sağlam hiyerarşilerin ve tüm bu eylemleri kontrolü altında tutabilecek köklü liderlerin yokluğuna karşın, kardeşlik örgütleri (liderlerine, uyuşturucu kuryelerinin güvenliğini sağlamak üzere para ödeniyor) uyuşturucu ticaretini yönlendirmeyi ve Port Harcourt kent merkezini farklı faaliyet bölgelerine ayırmayı başardılar.

Yandaşları arasında giderek artan ve Port Harcourt alanını tümden etkisi altına alan şiddet sonucunda, çeşitli yerli ve uluslararası STÖ'ler Asari-Ateke çatışmasını "çözüme kavuşturmak" üzere görevlendirildi. Arabuluculuk süreci, Delta toprakları dışında (örneğin Plateau eyaletinin başkenti Jos'ta) düzenlenen, her iki taraftan büyük sayıda genç üyenin götürüldüğü toplantılara sahne oldu. Asari ile Ateke arasındaki rekabetin ortadan kaldırılmasına yönelik çaba, Asari'nin Odili ile arasına mesafe koyduğu, Nijerya siyasi sınıfını ve devletini açıktan eleştirmeye başladığı ve Delta'nın özgürlük savaşçısı elbisesini giymeye çalıştığı döneme denk geldi. Söylendiğine göre bu adımlar, IYC liderliği tarafından Asari'ye yöneltilen, marjinalleşme karşıtı bir platforma doğru gittiği eleştirileri üzerine atılmıştı. Ijaw gençliği açısından bakıldığında, hareketin bir kolu olarak silaha başvurmak hem gelecekteki baskının öngörülmesi anlamını taşıyor, hem de daha militan bir farkındalığın gelişmesini sağlıyordu. Asari, dünya medyasında kaba bir çete lideri olarak betimlenirken, Delta'da önemli bir özgürlük savaşçısı olarak görülmeye başlamıştı. 2005'te, kendisine Delta'da dev bir destek yaratacak şekilde ihanet suçlamasıyla tutuklanmazdan çok önceleri, Güney Afrika'daki apartheid karşıtı dili, Delta'daki mücadeleyi tanımlamak amacıyla kullanmaya başlamıştı. 2003 Temmuz'unda bir röportajında belirttiği gibi[470]: "Hem Rivers ve hem de Bayelsa birer Bantustan'dır".[471] Federal hukuk sistemi altındaki tutukluluğu sona erdikten sonra, 2003 seçimlerindeki duruşunun aksi yöne dönerek, 2007'de Ateke ile diğer Port Harcourt çete liderleri arasındaki çatışmalar için arabuluculuk yapmayı önerdi.[472]

NPDVF ve NDV'nin yükseliş öykülerinin aksine, MEND'in liderlik yapısı o kadar belirgin çizgilere sahip değil ve muhtemelen Ike Okonta'nun "kelimenin biçimsel anlamına göre, bir örgütten çok bir fikir"[473] tanımla-

470 Kişisel söyleşi, 2003.

471 Güney Afrika ve şimdi Namibya adını almış olan Güneybatı Afrika'da, apartheid politikası uyarınca, her biri farklı etnik kökenden siyah topluluklar için ayrılmış idari bölgeler –*çev.*

472 Asari'nin, şimdiki konumu nedeniyle de eleştiri aldığını belirtmeliyiz. Bazı çevreler, tutuklanan MEND lideri Henry Okah'a yönelttiği eleştirilerin, federal hükümete yaranma arayışından kaynakladığı görüşünde.

473 Bkz. Ike Okonta, "Niger Delta: Behind the Mask", 26 Ekim 2006 ve "MEND: Anatomy of a People's Militia", 2 Kasım 2006, *Pambazuka News*, http://www.pambazuka.og adresinde bulunabilir.

ması, daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. 2005-2006 yıllarında, birbirinden ayrı düşmüş silahlı grupların üzerindeki bir şemsiye şeklinde doğan MEND, petrol tesislerine yönelik saldırıların sorumluluğunu üstlenirken, eylemlerin nedenlerini Delta'nın ve Delta gençliğini bir kenara itilmesi, üretime dönük istihdamın mevcut olmayışı, bölgede balıkçılık ve tarım ekolojisinin harap edilmesi şeklinde sıralıyordu.[474] MEND'e atfedilen petrol tesisi saldırılarıyla ilgili olarak, örgütün eylemlerine dair birbiriyle çelişen anlatılar, MEND sözcülerinin Nijer Deltası'ndaki isyan hakkında halkın algısını şekillendirmekte oynadığı kritik ve zaman zaman da bulanıklaştırıcı rolü gözler önüne seriyor. Bu yazının baskıya hazırlandığı günlerde meydana gelen bir olay, MEND'in geniş tabanlı bir toplumsal hareket olarak tanımlanması doğrultusunda söz konusu anlatı farklılıklarının taşıdığı önemi ortaya çıkarıyor. 19 Haziran 2008'de, Nijerya'da yürütülen ilk açık deniz petrol projesi olan Bonga platformuna gerçekleştirilen saldırıyla ilgili haberler, fiyatlarda sıçrama yaşanmasına yol açan bir uluslararası heyecan dalgası yarattı. Görünüşte güvenli olan açık deniz petrol tesislerinin de militan grupların saldırılarına karşı karadaki hedefler kadar savunmasız olabileceği korkusunu doğurdu. Ancak saldırı haberlerinden bir hafta sonra Delta kökenli bir Nijerya gazetesi olan *Vanguard*'da anlatılan hikâye, saldırıyı Shell ile Shell'in özel güvenlik birimleri arasındaki bir iş anlaşmazlığına bağlıyordu:

> Deniz üstündeki depolama tankına ve boşaltma gemisine yapıldığı söylenen militan saldırısı, günlük 225.000 varillik ham petrol arzının durması ve dünyada ham petrol fiyatlarının tırmanması sonucunu getirdi. Bir petrol şirketi adına çalışmakta olan Amerikalı Yüzbaşı Jack Stone'un kaçırıldığı, ancak sonradan salıverildiği belirtiliyordu… Ancak şimdi öyküye yeni bir boyut eklendi ve saldırıyı gerçekte kimin gerçekleştirdiği konusunda soruları da beraberinde getirdi. Yetkili kaynaklar, Cumartesi günü Vanguard'a, istasyonuna yapılan saldırının MEND tarafından değil, boşaltma gemisi üzerinden gerçekleştirildiğini söylediler. Kaynaklar, "Bu kesinlikle bir militan saldırısı değildi." diyor…. olayın, emekli bir subayın komutasındaki 55 kişilik özel güvenlik ekibinin… yüzer istasyonu, Shell'in kötü muamelesini protesto etmek amacıyla zor kullanarak kapatması şeklinde gerçekleştiğini anlattılar. Askeri kaynağa göre, öfkeleri, milyarlarca dolarlık yatırımın güvenliğini sağlamak üzere zor ve tehlikeli koşullarda çalışmalarına karşın, Shell'in son üç aydır maaşlarını ödemeyi reddetmesinden kaynaklanıyordu… MEND ise, liderleri Henry Okah'ın serbest bırakılması ve ayrıca Nijer Deltası bölgesinin gelişmesi için istedikleri her yere saldırma gücüne sahip olduklarını ispatlamak üzere saldırıyı gerçekleştirdiğini savundu. "Shell, bizim

474 MEND'in Nijer Deltası'nda petrol işçilerini kaçırması da benzer amaçlar taşıyor. MEND'in rehineleri genellikle serbest bırakılmakla birlikte, 2006 yılı Ağustos ayındaki kaçırma eylemi trajik bir sonla noktalandı ve Nijeryalı işçinin salıverilmesi sürecinde görevli 10 genç eylemci, rehinenin kendisiyle birlikte Nijerya ordusu tarafından öldürüldü. Bu ölümler uluslararası medyada ancak sınırlı bir ses getirebildi. Petrol kenti Warri'deki bir meslektaşımız, kişisel yazışmamızda şöyle söylüyordu: "Şimdi sorduğumuz soru şu: Kaçırılan Shell yetkilisi beyaz olsaydı gençlere yine ateş açılır mıydı?".

> aptal olduğumuzu sanıyor. Biz, insanlarımız için daha fazla iş talep ederken, onlar çok sayıda Deltalıyı, yeniden yapılanma bahanesiyle işten çıkardı. Ancak gerçek şu ki, üretim faaliyetlerini, ordunun kendilerini koruyabileceğini zannettikleri açık denizlere taşıyorlar ve bizim oraya gidip, bizim insanlarımıza iş vermek zorunda olduklarını anlamadıkları ve bize gerekli kalkınma teşviklerini vermedikleri sürece Nijer Deltası'nda hiçbir yerin onlar için güvenli olmadığını göstermemizin bir nedeni de bu. Onlara, oyun planlarını bildiğimizi ve bu planın yürümeyeceğini söylüyoruz…"[475]

Bonga olayı ile ilgili bu çelişkili açıklamaları yapan taraflar sadece MEND ve eski ordu mensupları (şimdi neoliberalleşmiş devlet için özel yükleniciler) değildi; Shell'in kendisi de tartışmalara katıldı. Bonga petrol sahasının, kavgalarla dolu Warri kentine bakan açık denizdeki konumu, 2003'te, Yerel Hükümet Alanı sınırları üzerindeki ihtilaf nedeniyle gelişen topluluk içi seçim şiddeti sonucunda, kentin Bonga'ya bakan bölümünün Chevron tarafından "tahliye edilmesi"ni anımsatıyor. Sakinlerin Chevron tarafından havayoluyla tahliye edilmesi, ABD Dışişleri Bakanı'ndan, Kasım 2003'te "Kurumsal Mükemmellik Ödülü" almıştı. Tahliye, bölgedeki Chevron tesislerinde düzenlenen bir dizi oturma eyleminin ardından, bir yıldan kısa süre içerisinde gerçekleştirildi. Eylemlerde, petrol endüstrisinin nehirler bölgesindeki "ev sahibi toplulukları"nın kadın sakinleri, bir Chevron platformu üzerinde soyunma tehdidiyle ortaya çıkmışlardı.[476] Kadınların protestosu dünya medyası tarafından sempatiyle karşılandı ve çok uluslu şirketler arasında, başka Ogoni-tarzı "barışçıl" ayaklanmaların da ortaya çıkması korkusunu yarattı. Bu ayaklanmalar, dünya kamuoyunun sempatisini silahlı gençlerin saldırılarından çok daha fazla toplama olasılığına sahipti. Beş yıl sonra, "tahliye edilen" toplulukların pek çoğu hâlâ büyük ölçüde yüzüstü bırakılmış durumda.

---

475 E. Amaize ve diğerleri, "Attack on Bonga: MEND Reveals How its Men Carried Out Raid", *Vanguard*, 28 Haziran 2008. MENDS sözcüsü Jomo Gbomo'nun açıklaması için bkz. "MEND Releases Hostage and Claims Responsibility for Shell's Bonga Offshore Oil Fields Attack", 19 Temmuz 2008, http://saharareporters.com adresinde mevcuttur.

476 2003 ve 2006'da petrol endüstrisi personeliyle yapılan röportajlar. MEND'in Batı Delta'da ortaya çıkması, Chevron'a ait Escravos tesislerinin 2002'de medyada geniş yer bulan bu kadınlar tarafından işgalinin tabanda kopmasının ardından gerçekleşti. Köylülerin süregiden yeniden iskân çağrıları ve anlaşmaların yerine getirilmesi istekleri göz ardı edildi ve 2005 yılının Şubat ayında da, Chevron tesislerine komşu Ugborodo'da yükselen protesto zalimce bastırıldı, en az bir protestocu öldürüldü. Bkz. "Chevron Nigeria – Assault on Protestors", http://www.amnestyusa.org adresinde bulunabilir. Kısmen tahliyeden dolayı ve şirket için elverişli şekilde, Chevron'un kadın protestoları karşısında dile getirdiği topluluk kalkındırma taahhütleri yaşama geçirilmedi ve köylerde nüfusun azalması, yerel protestoların devam ettirilmesinin çok güç olacağı anlamına geliyordu. 2006'da düzenlenen bir forumda, bir Chevron yetkilisi, Warrili kadınlara sundukları kalkındırma taahhütlerini yerine getirmek için hiçbir nedene sahip olmadıklarını, çünkü "toplulukların" da pazarlığın kendilerini ilgilendiren kısmını yerine getirmediğini, yani barışçıl bir çalışma ortamı sağlamadığını söylüyordu.

"DEMOKRATİKLEŞTİRİLMİŞ ŞİDDET?"

Delta'daki şiddetle ilgili güncel çözümlemelerin birçoğu, bölgedeki isyanın köklerini petrol kaçakçılığı gelirleri üzerindeki rekabete dayandırıyor, çatışmanın nedenini ekonomi-kaynak çapulculuğuna ve "açgözlülüğe" bağlıyor.[477] Doğru, "kaynak çapulculuğu" isyan örgütlenmelerinin ana finans kaynağıdır: savaşçılara yapılan eylem ödemeleri, kampların işletme giderleri, eğitmenlere ödenen ücretler ve NDPVF ile NDV tarafından satın alınan silahlara harcanan paralar; bunların tamamı petrol kaçakçılığı gelirlerinden karşılanıyor. Ancak, bu saydıklarımızın hiçbiri NDPVF ve NDV'nin doğuşunu açıklamıyor. "Kaynak çapulculuğu" yorumu, bu örgütlerin faaliyetlerini "örgütlü suç" olarak tanımlıyor ve militanlığın sıkıntılar, haksızlıklar içerisinden, devlete ve sermayeye karşı durmak üzere nasıl ortaya çıktığı sorusunun yanıtını gölgede bırakıyor.

Rivers eyaletindeki silahlı gençlik grupları ve milisler, 2003'ten beri, Delta siyasi yaşamının ikincil organları konumundan, başlı başına önemli siyasi kurumlara dönüşme yolunda hızlı bir evrim geçirdi. Bu, şiddetin metalaşmasının ana çelişkilerinden biri olan milis liderlerini kontrol altında tutma konusunda siyasi seçkinlerin sergilediği başarısızlığın bir sonucuydu. Grupların, gelişmiş silahlar almalarına izin verecek ölçüde büyüyen mali sermayesi ve milisler arası çatışmaların tırmanmasına zemin hazırlayan bölgesel hafif silah piyasası da bunda pay sahibiydi. Derinleşen çelişki ayrılmalara dönüştü ve silahlı gruplar arasında, devletten alınan payın güvence altına alınması ya da kaygan demokratik süreçte en yüksek ödemeyi yapanın güvenliğinin sağlanması için kendi aralarında çarpışmak üzere yeni ittifaklar, karşı ittifaklar baş gösterdi. Bu tablo geleneksel ve resmi yetke biçimlerinin zayıflamasına katkı yapmış olsa da, yetke sahiplerinin yaşadığı toplumsal saygı erozyonunu tek başına açıklayamamaktadır.

Silah kullanma yeteneği, bir yerel koruma haracı sistemine de biçim veriyor aynı zamanda. Koruma haracı sistemi, şimdi Delta'da hem şiddetin hem de petrol endüstrisi güvenliğinin ekonomi politiğinde merkezi rol oynuyor. Milis saldırıları, petrol çıkarma faaliyetlerinin güvenliği karşısındaki başlıca tehditler arasında yer alsa da, aslında petrol tacirleri ve güvenlik hizmetleri vurguncuları açısından bir lütuf haline geliyor; şirket yetkililerinin önemli birikimler yapmasına olanak tanıyor. Nehir bölgesinin, bu dinamikte kısmi rol oynayan karmaşık sosyokültürel coğrafyası, şiddetin Nijerya'nın diğer bölgelerinden farklı bir şekilde bölgeselleşmesini de kolaylaştırıyor. Şiddetten uzak bir Delta yaratma hedefi, hem suç faaliyetleri parti siyaseti bağlamında onaylandığı,

477 P. Collier, *Economic Causes of Civil COnflict and their Implicaitons for Policy*, Washington: Dünya Bankası, 2000.

mantık kılıfına sokulduğu ve savunulduğu için, hem de güvenlik/güvenliksizlik alanında yerel bir pazar oluştuğu için çok uzakta görünüyor. Dinamik sadece devam etmekte olan ticari egemenlik, bölgenin denetimi ve siyasetçiler ile kaçakçılar için "koruma haracı" rekabeti tarafından değil, gerçekte "yasa dışı" ticareti ilk elden tırmandırmakta olan denetim altına alma ilişkileri tarafından da şekillendiriliyor.

Nasıl sunulursa sunulsun, ticaret, "mülksüzleştirme yoluyla birikim"e karşı haklı bir talep anlamı taşıyor.[478] Nijer Deltası'ndaki denetim altına alma ilişkileri kısmen, Atlantik ötesi ticaretin ve sömürge yönetiminin kalıtı durumunda, ama bölgenin kaynaklarından biri olan petrole özgü kimi özellikler tarafından da şekillendiriliyor. Petrol endüstrisinin, petrol çıkararak elde ettiği faydayı yerel aktörlere ve "ev sahibi" topluluklara aktarma şekli, Delta'nın "petrol azınlıkları"nın daha da bölünmesine, yönetilmesine katkıda bulunuyor ve hem siyasete hem de ticarete ait metalaşmış pratikte derin rol oynayan silahlı genç gruplarının yükselişine zemin hazırlıyor.[479] Bu şartlar çerçevesinde, 2007 seçimlerinin ardından gelişen şiddet hakkında Godwin Frank'ın sözleri okumaya değer görünüyor:

> Her şey söylendi ve yapıldı; belirtilmesi gereken en önemli şey, bir yol ayrımında olduğumuzdur. Ya kitle tabanlı demokratik örgütlerimizi kurtarıp yeniden inşa edeceğiz, daha iyi bir toplumun yaratılmasına odaklanan mücadelede bu örgütleri konumlandıracağız, ya da dinmek bilmeyen barbarlığın içerisine çakılacağız! Toplumsal tarih asla durağan değildir! Yozlaşmanın, ilerleme karşısında üstünlük kurmakta olduğu giderek daha net biçimde ortaya çıkıyor!! Şimdi harekete geçme zamanı!!![480]

Kimi çeteler ve kardeşlik örgütleri tarafından sergilenen şiddet, halk arasında korku yaratırken, bir yandan da devlete bağlı ve özel güvenlik güçlerinin varlığına kısmen meşruiyet kazandırıyor ve bu da sonuçta güvenliksizlik ve güvensizlik ilişkilerini yeniden üretiyor. Şurası önemli ki, kadınların 2001'de Chevron'a açtığı şiddet içermeyen savaşta dile getirilen reform talepleri, şirketin küresel itibarı bakımından, yağmacı genç milislerin faaliyetlerinden çok daha büyük bir tehdit yaratıyordu. Ve Delta'daki çok uluslu şirketler, şimdi kendilerini bu yağmacı milislerin kurbanı olarak sunuyor.

---

478 D. Harvey, *The New Imperialism*, Oxford: Oxford University Press, 2003.

479 Ancak, şiddetin yeniden üretilmesine yönelik bu teşviklerin yalnızca dövüşenlere yaramadığı kayda geçirilmeli. Gerçekte, kan banyosunun "çözüme kavuşturulması" için, Nijeryalı ve yabancı barıştırma ve barışı koruma uzmanlarından oluşan tüm bir "çatışma" endüstrisi ortaya çıkmış bulunuyor. Kriz yatışırsa bu endüstrinin de işsiz kalacağı çok açık. Bu arada, başlangıçta belirttiğimiz gibi, şiddet aynı zamanda petrol tacirleri ve güvenlik faaliyetleri vurguncuları için bir lütuf olma özelliğini de taşıyor.

480 Bkz. dipnot 440.

Devrimci mi, Barbar mı, Yoksa Savaş Makinesi mi? Nikaragua ve Güney Afrika'da Çeteler

Steffen Jensen ve *Dennis Rodgers*

Şehir çetelerini barbarlığın günümüzde büründüğü kılık olarak gören bakış açısı, özellikle izlenecek politikaları belirleyen çevrelerde,[481] kolluk kuvvetleri yetkilileri arasında[482] ve aynı zamanda halkın geniş kesimlerinde[483] oldukça yaygın bir kabule sahip. Sansasyon meraklısı medyanın çizdiği betimlemelerle de sıklıkla pompalanan ve desteklenen bu görünüş,[484] çetecileri şeytani ve dengesiz sosyopatlar biçiminde,[485] veya geleneksel sosyo-politik dayanak noktalarının ortadan kalkışıyla şekillenen bir dünyada, görülmedik ölçüde yaygınlaşan, ilkesiz ve anlamsız bir şiddetin örnekleri olarak sunma eğiliminde.[486] Oysa Franz Fanon, klasikler arasında giren sömürge karşıtı manifestosu *Yeryüzünün Lanetlileri*'nde, farklı bir açıdan bakmayı öneriyordu. Karşımıza sık sık "bir hırsız, bir alçak ya da bir namussuz" olarak çıkabildiğini kabul ettiği çetecinin, şiddetini sömürgeci yetkeye yönelttiğinde bir "kendiliğinden" kimlik kazanma sürecinden geçerek halk nazarında meşruiyete kavuştuğunu ve sonuç olarak "insanların yolunu aydınlattığını" ileri sürüyordu.[487]

481 USAID, *Central America and Mexico Gangs Assessment*, Washington: United States Agency for International Development, 2006.

482 Max G. Manwaring, *Street Gangs: The New Urban Insurgency*, Carlisle: Strategic Studies Institute, US Army War College, 2005; S. Boraz ve T. Bruneau, "Are the Maras Overwhelming Governments in Central America?", *Military Review*, Kasım-Aralık, 2006, s. 36-40.

483 Teresa P.R. Calderia, *City of Walls: Crime, Segregation, and Citizenship in São Paulo,* Berkeley: University of California Press, 2000.

484 Stanley Cohen, *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and the Rockers*, Oxford: Basil Blackwell, 1972; Sebastian Huhn, Anika Oettler ve Peter Peetz, "Exploiding Crime? Topic Management in Central American Newspapers", GIGA Working Paper No. 33, German Institute of Global and Area Studies, Hamburg, 2006.

485 Mauricio Rubio, *DE la Pandilla a la Mara: Pobreza, Educación, Mujeres y violencia Juvenil*, Bogota: Universidad Externado de Colombia, 2007.

486 Hans Magnus Enzensberger, *Civil Wars: From L.A. to Bosnia*, New York: The New Press, 1994.

487 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, Londra: Penguin, 1990 [1961], s. 54.

Sömürge dönemi sonrasında yaşanan onca dönüşüme karşın, çetecileri devrimci öncüler olarak gören bu bakış açısı onlarca yıldır pek çok çete araştırmacısına çözümlemelerinde ilham vermeyi sürdürüyor.[488] Çeteler üzerinde, Nikaragua'nın başkenti Managua'nın yoksul bir mahallesinde ve Güney Afrika'nın Cape Town kentinde, melez[489] nüfusa ev sahipliği yapan bir *township*te[490] yürüttüğümüz kendi araştırmalarımız boyunca, birlikte zaman geçirdiğimiz ve söyleşiler yaptığımız çetecilerin pek çoğunun gerçek yaşama dair söylemi ile Fanon'un konuyu değerlendirme şekli arasında kayda değer örtüşmeler gözlemledik. Yetkeye karşı verilen savaş, yalnızca zenginlerden (ya da egemen ırktan) çalma, yerel toplulukları ve mahalleleri koruma altına alma gibi öğeler içeren öyküler, çetelerle ilgili araştırmalarda uzun süre önce günyüzüne çıkarıldı gerçi ama,[491] biz bunların devrimci bir çerçeve içerisinde etkin bir rolle konumlandığına da pek çok kereler rastladık. Örneğin Nikaragualı çete üyeleri, kendi davranışlarını devrimci *Sandinista* rejiminin eylemleriyle ile karşılaştırıyor, apartheid sonrası Güney Afrika'sının çetecileri ise, kendilerini kurumsallaşmış ırkçılığa karşı direnişin ANC'den[492] ilham alan biçimleri şeklinde göstererek meşrulaştırma yoluna gidiyorlardı.

Konunun aktörleri tarafından dile getirilen böylesi sade söylemler, çağdaş şehir çetelerinin öncü devrimci toplumsal biçimler olduğu fikrini oldukça çekici hale getirse de, daha derinlikli bir çözümleme, gerçeğin çok daha karmaşık olduğunu söylüyor bize. Örneğin, 1990'ların sonlarında Cape Town'daki uyuşturucu çeteleri, *township* sakinleri için sık sık önemli bir ekonomik kaynak olarak ortaya çıkıyor (bundan fayda sağlayan birinin söylediği gibi: "*township*lerde banka yoktur; yalnızca tacirler [uyuşturucu satıcıları] vardır"), ancak kendi ifadeleri ne olursa olsun, *township*lerdeki bölgesel egemenlikleri, sırtını birçok defalar halka da yönelebilen bir şiddete dayıyordu. Benzer şekilde, 90'larda Managua'nın sayısız yoksul mahallelerinde yaşayanlar, kendi bölgelerindeki çeteler için "bizi koruyorlar ve kendimizi biraz daha

488 Barry Krisberg, *The Gand and the Community*, San Francisco: R&E Research Associates, 1975; John Hagedorn, *People and Folks: Gangs, Crime and the Underclass in a Rustbelt City*, Chicago: Lakeview Press, 1988; Sanyika Shakur, Monster, New York: Penguin Books, 1993.

489 Güney Afrika'da apartheid rejimi, nüfusu resmi olarak beyazlar, Afrikalılar, Asyalılar ve melezler (Avrupa, Endonezya, Hindistan, Madagaskar, Malezya, Mozambik, Morityus, Saint Helena ve Güney Afrika genlerini taşıyabilen, tam anlamıyla siyah sayılmayan kişiler) şeklinde dört ana ırk sınıfına ayırıyordu –*çev.*

490 Güney Afrika'da apartheid rejiminin, yalnızca beyazların yerleşmesine izin verilen kent merkezlerinden beyaz olmayanları çıkararak zorla iskân ettiği, genel olarak son derece olumsuz yaşam koşullarına sahip banliyöler –*çev.*

491 Gerald D. Suttles, *The Social Order of the Slum: Ethnicity and Territory in the Inner City*, Chicago: University of Chicago Press, 1968.

492 Afrika Ulusal Kongresi – Siyahların haklarını savunmak amacıyla 1912'de kurulan, çoğunluk yönetimine geçişin gerçekleştiği 1994'te Mandela önderliğinde iktidara gelen parti –*çev.*

güvende hissetmemizi, hayatlarımızı biraz daha kolay yaşamamızı sağlıyorlar" derken, 2000'lerde aynı insanların gözünde çeteler, "yaşamayı olanaksız kılan" bir "kuşatma durumu"nun sorumlusu haline gelmişti. İşte bu anlam karmaşası karşısında, çetecileri devrimciler olarak gören bakış da, üzerinde durulması gereken asıl noktayı en az "barbar sosyopatlar" değerlendirmesinin sahipleri kadar ıskalıyor.

Biz bunun yerine çete olgusunun, Deleuze ve Guattari'nin "savaş makinesi" kavramı[493] doğrultusunda çok daha iyi anlaşılabildiği kanısındayız. Savaş makinesi kavramı çetelerle ilgili anlam karmaşasına açıklık getirmekle kalmıyor, birbirinden çok farklı ortamlardan türemiş, her biri kendi birikim ve marjinalleşme öykülerine sahip olan değişik çeteler arasındaki temel benzerlikleri de açıklayabiliyor. Bu doğrultuda ilerlemek, çeteleri ve uyguladıkları şiddetin gerçekte neyi temsil ettiğini daha iyi kavrama; eğer varsa, devrimle aralarında ne gibi bir ilişkinin bulunduğunu değerlendirme olanağını veriyor bize.

ÇETELER VE DEVRİM: MANAGUA

Nikaragua'da gençlik çetelerinin kaydettiği güncel yükselişle devrim arasında dolaysız bir ilişki mevcut. Ülkede çete olgusu 1940'lara kadar sürülebilen izlere sahipse de, önemli bir toplumsal etmen olarak sahneye çıkışı, binlerce genç erkeğin Sandinista Halk Ordusu (örgütün silah altına alma yaş sınırı on altı idi) saflarından terhis edilmesiyle birlikte, 1990'ların başlarında mümkün oldu.[494] Bu dönemin çete üyeleri, bu yolu tercih etmelerinde hep aynı üç temel nedenden söz ediyorlar. Birinci olarak, 1990'da yaşanan rejim değişikliği, toplumsal statüleri üzerinde apansız bir gerileme yarattı. "Ülkeyi" savunan savaşçılar payesini kaybetmelerinin ardından içine karıştıkları, onları derhal unutacağa benzeyen toplumda çete üyesi olmak, kendilerini yeniden olumlamanın bir aracı gibi görünüyordu. İkincisi, çetelere katılmak, savaşın dramatik, ama geliştirici ve neredeyse alışkanlık yapan, adrenalin yüklü deneyimlerinin, tehlike ve ölümün, savaşçı oldukları dönemde hissettikleri komutanlık ve yoldaşlık duygularının kısmen yeniden yaşanmasının bir yolu olarak karşılarında duruyordu; ki savaş sonrasının kutuplaşmış Nikaragua'sında bunlar hızla karın doyurmayan özelliklere dönüşmekteydi. Ancak üçüncü ve devrimle bağlantılı olma konusunda muhtemelen en büyük öneme sahip neden, çete üyesi olmanın, birçoklarına önceki savaşçı

493 Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Londra: Continuum, 1988, s. 351-423.

494 Sayıları çok daha az olmakla birlikte, silah bırakan *Contra* gençliği de süreçte yerini aldı, ancak çok daha sınırlı olan faaliyetleri, ülkedeki kentlerin belli birkaç mahallesinde yoğunlaştı.

rollerinin doğal bir devamı gibi görünmesiydi. 1990'ların ilk yılları, kutuplaşmanın, şiddetin ve hızla gelişen bir güvenlik sorununun hâkim olduğu, son derece büyük belirsizliklerle dolu bir dönemdi. Bu gençler, ailelerini ve arkadaşlarını bireysel olarak "korumaya" çalışmak yerine bir çeteye katılarak onlara daha iyi hizmet edebileceklerini hissediyorlardı.

Ancak 90'ların ortalarına gelindiğinde tablo değişmiş, tehlikelere karşı sürekli teyakkuz halinin başlangıcı olarak betimlenebilecek bir durum, çeteler arası savaş temelinde kentin bölgelere ayrılması süreci yoluyla artık kurumsallaşmış ve yerleşmişti. Yaygın kronik güvenlik eksikliği ortamında, çete savaşının yarı ritüelleşmiş yapısı yerel sakinler için bir öngörülebilirlik hissi sağlıyordu. Söz konusu ritüelleşme içerisinde, iki çete arasında ortaya çıkan bir savaşın ilk çarpışması yumruklar ve taşlarla yürütülürken, her yeni çarpışmada silahlanma biraz daha yakarıya tırmanıyor, önce sopalara, ardından bıçaklara ve kırık şişelere ve sonunda da ateşli silahlara, havanlara ve AK-47'lere kadar uzanıyordu. Bu tırmanmanın hızı değişebilmekle birlikte, sırası daima aynı kalıyordu: çeteler savaşmaya asla ateşli silahlarla başlamıyordu. Çete savaşlarının bu değişmez yapısı, şiddetin dizginlenmesi için bir çeşit mekanizma görevini görüyor, tırmanma süreci her aşamada daha büyük ama yine de belli yoğunlukta eylemler ortaya koyduğu için, şiddet hep aktörlerin kontrolü altında kalıyordu. Ayrıca mahalleliler böylelikle bir "erken uyarı sistemi"ne kavuşmuş oluyordu. Öyle ki çete savaşlarını, Hannah Arendt tarafından şiddetin "her yanı saran öngörülemezliği" şeklinde tanımlanan şeyin[495] sınırlanması olanağını yerel halka getiren, "önceden kurgulanmış gösteriler" olarak değerlendirmek mümkündü. Çete üyelerini bu belirli davranış dizgesini izlemesini sağlayan şeyse, sahip oldukları siyasi ideolojiydi: onlar sürekli, "*Sandinismo*'nun son mirasçıları" olma iddiasını dile getiriyorlar, çeteye katılıp şiddete bulaşmalarının nedeninin, mahallelerine duydukları "sevgi" ("*querer*") olduğunu savunuyorlardı. Miguel adlı bir çete üyesi şunları söylüyordu: "*Así somos, nosotros los bróderes pandilleros* [biz, çete üyesi kardeş böyleyiz işte], mahallemize duyduğumuz sevgiyi diğer çetelerle savaşarak gösteriyoruz; Julio adındaki bir diğeri de, "Kendinizi insanlar için tehlikeye atarak, onları diğer çetelerden koruyarak, mahallenize olan sevginizi gösteriyorsunuz… Bu şekilde mahallenize göz kulak oluyorsunuz, onlara yardım ediyorsunuz ve güvende kalmalarını sağlıyorsunuz" diyordu.

Bu noktada, Ernesto (Che) Guevara'nın, "gerçek devrimci"nin simge-

495 Hannah Arendt, *On Violence*, New York: Harcourt Brace, 1969, s. 5. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Dennis Rodgers, "Living in the Shadow of Death: Gangs, Violence, and Social Order in Urban Nicaragua, 1996-2002", *Journal of Latin American Studies*, 38(2), 2006, s. 267-292; Dennis Rodgers, "When Vigilantes Turn Bad: Gangs, Violence, and Social Change in Urban Nicaragua", David Prattern ve Atreyee Sen (der.), *Global Vigilantes*, Londra: Hurst, 2007.

si olarak gördüğü "sevgi"[496] ile kavramsal bir paralellik kurmak mümkün. Ancak Guevara bir soyut "insan sevgisi"nden söz ederken, çeteciler açık ki çok daha dar, yerel bir duygudan alıyorlardı hareket nedenlerini. Julio adlı çete üyesi, bilinmeyen kişi ya da kişilerce kaba bir şekilde parlak kırmızıyla, yani Sandinista karşıtı PLC'nin (*Partido Liberal Constitucionalista*) rengiyle bir gece önce üstü boyanmış, Sandinista gençlik örgütünün erdemlerini yücelten bir grafitiyi eski haline getirmeye çalışırken, bu durumu çok açık biçimde ortaya koyuyordu. Julio, bu işi yapanlar için, "*hijos de la setenta mil putas Somocistas*" ("yetmiş bin Somocista fahişesinin evlatları") diyerek öfkeyle anlatıyordu:

> Bu *jodido*lar [pislikler] mahalledeki hiçbir şeye saygı duymuyorlar Dennis, hiçbir şeye! Tamam, *Sandinismo*'dan hoşlanmıyorlar, durum bu, ben de onların siyasetinden hoşlanmıyorum; ancak bu bir *Sandinista pinta*sından [grafitisinden] daha fazla anlam taşıyor. Bu, bizim mahalle tarihimizin bir parçası. Bizim tarihimiz, *bróder* [kardeşim]! Bu, halka, hepimize ait bir şey; bize kim olduğumuzu, nereden geldiğimizi, *Sandinismo*'nun nasıl evlerimizi inşa ettiğini ve bizi bir halka dönüştürdüğünü gösteriyor. Mahallenin ne olduğunu söylüyor ve bu nedenle de insanların, siyasi görüşleri ne olursa olsun ona saygı göstermeleri gerekiyor.

Bu bağlamda, Julio'nun devrimci duygularının bir devrimci ideolojiden çok, mahallesinin (ayaklanma sırasında diktatör Somoza karşıtı hareketin yoğunlaştığı noktalardan biri haline gelmiş ve devrim hükümetinin 1980'lerin başında yürüttüğü kentsel yeniden yapılanma programı kapsamında da pilot mahalle olarak belirlenmişti) *Sandinismo* ile kurduğu tarihsel bağları yansıttığı söylenebilir.[497] Şurası kesin ki, çete üyelerinin siyasi retoriği ile ortaya koydukları siyasi uygulamaların somut gerçekliği arasında, duruma açıklık getiren bir çelişki mevcuttu. Örneğin, Julio ve çetenin tüm diğer üyeleri Ekim 1996 seçimlerinde Daniel Ortega'nın kampanyasına etkin biçimde, gönüllü olarak yardım ettilerse de, bu destek tamamen yerel ölçekte kaldı. Çetecilerin hiçbiri mahalle sınırlarının dışında, hatta zamanlarının büyük kısmını har-

496 Ernesto (Che) Guevara, *Venceremos: The Speeches and Writings of Che Guevara*, John Gerassi (haz.), New York: Simon and Schuster, 1969, s. 398. Bu benzetme, *Sandinismo* ile "Che kültü" arasındaki ortaklık düşünüldüğünde daha da uygun görünüyor (bkz. Roger Lancaster, *Thanks to God and the Revolution: Popular Religion and Class Consciousness in the New Nicaragua*, New York: Columbia University Press, 1988, s. 132 ve 185).

497 Managua'daki tüm çete liderleri *Sandinista* yanlıları değildi. 1990 seçimlerini takip eden süreçte artan kutuplaşma, kent nüfusunun uzamsal olarak yeniden örgütlenmesi sonucunu getirdi. Bazıları *Sandinista*, bazıları da *Contra* yanlısı yeni mahalleler ortaya çıktı. Seçimlerin ardından ülkeye dönüş yapan mülteciler de *Contra* yanlısı bölgelerin oluşumunda büyük rol oynadı. Enrique Bermúdez (karşıdevrimci Kuzey Askeri Cephesi'nin 1980'lerde süren savaştaki komutanlarından biri) mahallesindeki çeteciler *Sandinismo'ya* karşı en ufak bir sempati beslemiyorlardı örneğin. Buradaki çete dayanışması, Enrique Bermúdez mahallesinin *Sandinista* rejimine karşıtlık çerçevesinde sahip olduğu tarihsel deneyimlerle kimlik buluyordu. Tıpkı, Julio'nun çetesinin, mahallelerinin *Sandinismo* ile kurduğu tarihsel bağlar nedeniyle ortaya koyduğu tutarsız, söylemsel *Sandinista* taraftarlığı gibi.

cadıkları yakındaki bir pazarda Ortega'nın seçim konvoyu durduğunda bile kampanyaya yardım etme konusunda gönüllü olmadı. Aynı şekilde hiçbir çeteci, halka başarıyla duyurulmuş, katılımı sağlamak üzere ücretsiz otobüs seferleri düzenlenmiş olmasına rağmen, Sandinista partisinin kent merkezindeki kampanya kapanış mitingine katılmadı. Sonuç olarak, Nikaragua'da 1990'larda çete faaliyetleri ile devrimci eylem arasında gözlemlenen paralellikler büyük ölçüde dolaylıydı ve 1990'ların ortaları ile 2000'lerin başı arasında çetecilik dinamiklerinin kökten değişmesiyle de bu gerçek büyük ölçüde günyüzüne çıktı. Bölgelerindeki halkla oluşturdukları toplumsal dayanışma duygusu içerisinden evrimleşmiş çeteler; deyim yerindeyse, uyuşturucu ticareti "işgücü piyasası" üzerinde egemenlik kurmuş üyelerinin çıkarları doğrultusunda, gelişmekte olan kokain temelli uyuşturucu ekonomisinde işleyişin düzenlenmesine odaklanan çapulcu kurumlara dönüşeceklerdi.

Elbette, Julio ve Miguel gibi çeteciler için uyuşturucu 90'ların ortalarında da hiçbir yönüyle bilinmedik bir şey değildi. Ancak o dönemde tercih ettikleri başlıca uyuşturucu madde marihuanaydı ve işin ticaretinde düzenli olarak herhangi bir şekilde rol oynamıyorlardı. Mahallede 1999 yılının ortalarında gelişmeye başlayan ve başlangıçta sadece tek bir kişi tarafından yürütülen küçük ölçekli kokain ticareti çok hızlı bir gelişim sergileyecek ve 2000 yılı ortasına gelindiğinde, sadece eski ve yeni çete üyelerinin yer edinebildiği, üç ayaklı bir piramit yapıya dönüşecekti.[498] Uyuşturucu ticaretinin vaat ettiği ödül, piramit şeklindeki bu ekonominin her noktasında önemli seviyelere ulaşıyor, sokak satıcılarının cebine giren aylık 450 Dolar ile orta kademelerdekilerin kazandığı aylık 1.100 Dolar ve tepedekilerin elde ettiği çok daha yüksek meblağlara ulaşan kazançlar (bununla ilgili kesin bilgilere ulaşmak pek kolay değil) arasında değişiyordu. Ekonomik bakımdan aktif yaştaki nüfusun yaklaşık yarısının işsiz olduğu ve geri kalanın yüzde 25'inin de yeterli sürelerle iş bulamadığı bir mahallede, 2002-2003 döneminde çalışanların aylık ortalama 105 Dolar civarında kazandığı bir ortamda, sözünü ettiğimiz miktarlar son derece yüksek sayılıyordu. Kalia adlı bir çete üyesi, 2002 yılının Şubat ayında yaptığımız söyleşide bu durumu açıkça ortaya koyuyordu: "Yiyecek hiçbir şeyin olmadığında ve çalışacak bir iş bulunmadığında ne halt edersin? Kendine bakmak için başka bir yol bulmak zorundasındır; edeceğin halt bu! Uyuşturucu satıcılığı işte buradan doğuyor; burada, mahallede, yaptığında karşılığını aldığın tek şey bu."

Kalia'nın mahallesindeki evlerin yaklaşık yüzde 40'ının uyuşturucu piyasasından doğrudan veya dolaylı fayda sağladığı görülüyor. Bu fayda en belirgin olarak, yıkık dökük durumdaki, büyük kısmı ahşap, solgun, renksiz

498 Ayrıntılar için bkz. Dennis Rodgers, "Managua", Kees Koonings ve Dirk Krujit (der.), *Fractured Cities: Social Exclusion, Urban Violence and Contested Spaces in Latin America*, Londra: Zed, 2007.

evlerin pek çoğunun, dikkat çekici bir yapısal gelişme sürecinden geçerek, tuğla ve beton kullanılarak yeniden inşa edilmiş, büyük, genellikle parlak pastel renklerle boyalı ve hatta kimi zaman iki katlı (deprem bölgesinde yer alan Managua'da seyrek rastlanan bir durum) evlere dönüşmesinde göze çarpıyor. Sayısız evin duvarlarının arkasında gözlenen değişiklik de bir o kadar çarpıcı ve kapsamlı: toprak yerine parke zeminler, gaz ocakları yerine tam donanımlı mutfaklar, ikinci el eşya yerine mağazadan alınan mobilyalar, ayrıca geniş ekran televizyonlar, kablolu yayın, devasa ses sistemleri, Nintendo oyun konsolları gibi lüks eşyalar ve hatta evlerden birinde, geniş bant bağlantısına sahip bir bilgisayar. Bu yeni evlerin sakinleri genellikle daha kaliteli ve pek çok zaman da markalı kıyafetler giyiyor, gösterişli mücevherler ve pahalı saatler takıyor, mahallelerden birinde yalnızca bir düzine kadar evde sabit telefon mevcut olduğu halde en son model cep telefonları kullanıyor ve artık pazar yerine süpermarketlerden aldıkları ithal yiyeceklerle besleniyorlar.

Ancak bir yandan da, mahalledeki uyuşturucu ekonomisi, genel bir terör durumu yaratmak, işin engelle karşılaşmadan devamını sağlamak üzere mahalle sakinleri üzerinde gaddarlığa sıkça başvuran çete üyeleri tarafından, şiddet kullanılarak düzenleniyordu. Yine 2002 Şubat'ındaki bir söyleşide bir kadının ağlayarak anlattığı gibi, mahalledeki yeni durum, çetelerin bir toplumsal dayanışma ruhuna sahip olduğu 90'ların ortalarıyla zıtlık teşkil etmekteydi artık:

> Eskiden çeteye güvenebilirdiniz, ama artık bu mümkün değil… Bu uyuşturucu sorunu yüzünden yozlaştılar… Şimdi kendi mahallerindeki insanlara saldırıyorlar, onları tehdit ediyorlar, ellerinde avuçlarında ne varsa alıyorlar… Eskiden bunu asla yapmazlar… Bizi korurlar, bize göz kulak olurlardı; şimdi ise yalnızca kendilerini, kendi yasa dışı işlerini düşünüyorlar… İnsanlar korkuyor; ne söylediğinize ve yaptığınıza dikkat etmek zorundasınız, çünkü böyle yapmazsanız size saldırırlar… Burada terör altında yaşıyoruz; burada korkmalısın, aksi taktirde pişman olacağını adın gibi bilirsin…

Halkla kurulan ilişki üzerinde böylesine açık bir değişim meydana geldiği halde, çete üyeleri, eylemlerine meşruiyet kazandırma kaygısıyla, mahalle ile *Sandinismo* arasındaki tarihsel bağları sıkça hatırlatmaktan asla geri durmuyorlardı. Gerçekten de, 2002 Şubat'ındaki bir başka söyleşimizde, uyuşturucu işinde orta kademelere kadar yükseldikten sonra çeteciliği bırakan Bismarck adlı kişi, 1980'lerin devrimci hükümetinin başlattığı mahalle yeniden inşa programı ile uyuşturucu satıcılığını doğrudan kıyaslıyordu. Uyuşturucu parasıyla yapılmış konforlu yeni evinde otururken şöyle soruyordu:

> "Peki Dennis, mahalleyi şimdi nasıl görüyorsun? Buraya en son geldiğin beş sene öncesine göre neler olup bitmiş? İşler değişmiş, öyle değil mi? Evim hakkında ne düşünüyorsun? Pencere camı yerine mukavvalarla kapatılmış, ahşap bir baraka olduğunu hatırlıyor musun?

> "Evet, gerçekten de bu kadar değişmiş olması tam anlamıyla inanılmaz Bismarck! Tüm bu beton, tuğlalar, parkeler ve elektronik eşyalar… Hepsi uyuşturucudan mı geliyor?
> "Evet, doğru! Bu lanet şeyi satarak ne kadar para kazanılabildiğine inanamazsın!"
> "Pekâlâ, kabul etmeliyim ki bu gerçekten etkileyici. Böyle bir şeyle karşılaşacağım asla aklımdan geçmemişti. Mahalle, son geldiğimde tamamen geriye doğru gider gibiydi…"
> "Evet öyleydi, ama şimdi Devrim'den sonra olduğu gibi yeniden inşa ediliyor. Tek fark, bize yardım eden şeyin *Sandinismo* değil, piyasa olması!"
> "Durumu böyle açıklamak isteyebileceğini tahmin ediyorum Bismarck, ama *Sandinismo* ile piyasa arasında büyük bir farklılığın varolduğunu da düşünmüyor musun? Demek istediğim, uyuşturucu herkese yardım etmez, yanlış mıyım? Elbette mahallede şimdi bir sürü hoş, yeni ev var, ancak bu yeni evlerin bazıları diğerlerinden daha iyi görünüyor. Örneğin seninki, kapı komşun Kalia'nınkinden çok daha iyi. Oysa o da uyuşturucu satıyor. Ayrıca, buraya geldiğim son günden bu yana hiç değişmemiş çok sayıda ev görüyorum. Şimdi çok fazla eşitsizlik var ve eskiden durum böyle değildi. Bu iyi bir şey olamaz".
> "Bilirsin ki, herkese yardım etmek mümkün değil. Burada, Nikaragua'da hayat güç Dennis ve akıllı olmak, ne yapıp edip hayatta kalmaya çabalamak zorundasın. Kalia'nınki sadece aptallık. Satıcılıktan kazandığını kendi kullandığı uyuşturucuya yatırıyor, sona kendinden geçiyor ve düzgün satış yapamıyor. Satacak uyuşturucuya sahip olmayanlara gelince, bu tamamen şans işi. Yeniden inşa edilmiş mahallede evleri insanlara piyango ile dağıtmışlar gibi. Bazı insanlar daha iyi yerlerde, daha büyük evler aldı, ama her şey rastlantısal olduğu için kimse şikâyet etmedi. Yola koyulurken herkes eşit şansa sahipti".

Kuşkusuz herkes eşit şansa sahip değildi; zira uyuşturucu satıcıları hep çete üyeleri ya da çetelerden ayrılmış kişilerdi ve uyuşturucu işini devam ettirip düzenlemelerini sağlayan şey de, mahallede şiddet uygulama konusunda ellerinde tuttukları tekeldi. 2002-2003 döneminde, Nikaragu'nın kentlerinde faaliyet gösteren çeteleri artık kucaklayıcı ve herkes için güvenlik düşüncelerini destekleyen oluşumlar yerine, yerel "ilkel birikim" süreçlerini yürüten gruplar olarak görmek daha akla yatkın hale gelmişti. Çeteciler, aşırı yoksulluk ve son derece sınırlı ekonomik fırsatlarla ifade bulan bir ortamda, şiddete başvurarak kendini geliştiren bir "narko-burjuvazi" haline geldiler. 2007'ye gelindiğinde durum daha da yalınlaşmış, çete profesyonelleşmiş ve başka mahallelerden de üyeler kazanmaya başlamıştı. Bu bağlamda, günümüz Nikaragua çetecileri, kendi davranışlarını devrimci *Sandinista* rejiminin tutumuyla kıyaslama alışkanlığını hâlâ sürdürüyorlarsa da, çok açık ki, ülkenin devrim sonrası ekonomi-politiğinin, yani hiç olmadığı kadar artmış eşitsizliğin ve adaletsiz yönetimin yansıması durumundaki bir ideolojiyi somutlaştırıyorlar şimdi.[499]

499 Dennis Rodgers, "A Symptom called Managua", *New Left Review*, 49, 2008, s. 103-120.

ÇETELER VE DEVRİM: CAPE TOWN

Nikaragua'da olduğu gibi, Güney Afrika'da da çete kültürü ile devrim, yani kötülüğüyle ün salmış apartheid rejimine karşı ANC[500] önderliğinde yürütülen, kısaca "mücadele" şeklinde anılan süreç arasında belirgin bağlantılar göze çarpıyor. Özellikle, 1930'lar ve 40'larda madencilik sektörünün kaydettiği genişlemenin genel bir sonucu olarak Afrikalı[501] kentli erkeklere ait alt kültürlerin etnik çizgiler doğrultusunda geliştiği Johannesburg ve etrafındaki Afrikalı çeteler dikkate alındığında, bu bağlantı kendini daha da fazla hissettiriyor.[502] Başlangıçta, dünyanın başka yerlerinde hızlı kentleşme ve toplumsal dönüşüm ortamında serpilmiş tüm diğer kent çetelerine benzeyen bu gruplar,[503] Johannesburg'daki Afrikalı nüfusun 1950'lerde zorla *township*lere[504] iskân edilmesinin ortaya çıkardığı toplumsal tahribat karşısında, giderek egemen beyaz topluma karşıt bir konuma yerleşti. Zorunlu iskân, çetelerin silahlanarak askeri oluşumlara dönüşmesi için uygun zemini hazırladı ve apartheid karşıtı savaşta bir dönüm noktası oluşturan 1976 Soweto ayaklanmasının ardından çetelerin de mücadeleyi kucaklamalarını sağladı.[505] Bu andan itibaren, çetecilik alt kültürü, genel mücadelenin bir parçası haline geldi.[506] Kazandıkları yeni devrimci ruhun açık göstergelerinden biri, 1950'lerdeki zoraki sürgünlerden sonra Soweto kasabasında boy veren çetelerin, "*tsotsi*" (kabadayı veya haydut) yerine "*co-*

500 Afrika Ulusal Kongresi –Siyahların haklarını savunmak amacıyla 1912'de kurulan, çoğunluk yönetimine geçişin gerçekleştiği 1994'te Mandela önderliğinde iktidara gelen parti –*çev.*

501 "Afrikalı", kendi içinde homojen bir dağılım sergilemeyen Güney Afrika nüfusunu bölmek amacıyla apartheid rejiminin uygulamaya koyduğu dört ırk kategorisinden biriydi. Bu kategorilerin her biri (beyazlar, Asyalılar, Afrikalılar ve melezler) farklı kaynaklara ve ayrıcalıklara erişim olanağına sahipti. Bugün, apartheid sonrası Güney Afrika'sında da bu sınıflandırma hem kontrol amaçlı olarak hem de aşağılama amacıyla halen kullanılmakta. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. William Beinart, *Twentieth Century South Africa*, Oxford: Oxford University Press, 2001; Steffen Jensen, *Gangs, Politics and Dignity in Cape Town*, Londra: James Currey, Johannesburg: Wits University Press ve Chicago: University of Chicago Press, 2008; Alistair Sparks, *The Mind of South Africa: The Story of the Rise and Fall of Apartheid*, Londra: Heineman, 1990.

502 Ayrıntılar için bkz. Dunbar Moodie, *Going for Gold: Men, Mines and Migration*, Berkeley: University of California Press, 1995; Clive Glaser, *Bo-Tsotsi: The Youth Gangs of Soweto, 1935-1976*, Cape Town: David Philips, 2000; Gary Kynoch, *We Are Fighting the World: A History of the Marashea Gangs in South Africa, 1947-1999*, Athens: Ohio University Press, 2005; ve Monique Marks, *Young Warriors: Youth Politics, Identity and Violence in South Africa*, Johannesburg: Witwatersrand University Press, 2001.

503 Klasik bir çalışma için bkz. Frederick Thrasher, *The Gang: A Study of 1,313 Gangs in Chicago*, Chicago: University of Chicago Press, 1927.

504 Güney Afrika'da apartheid rejiminin, yalnızca beyazların yerleşmesine izin verilen kent merkezlerinden beyaz olmayanları çıkararak zorla iskân ettiği, genel olarak son derece olumsuz yaşam koşullarına sahip banliyöler –*çev.*

505 Aletta Norval, *Deconstructing Apartheid Discourse*, Londra: Verso, 1996.

506 Glaser, Bo-Tsotsi; Belinda Bozzoli, Theatres of Struggle and the End of Apartheid, Johannesburg: Wits University Press, 2004.

motsotsi" (yoldaş ve "*tsotsi*" sözcüklerinin birleşimi) adını kullanmayı tercih etmeye başlamalarıydı.

Çetelerle devrim arasında benzer bir diğer bağlantı da, Cape Town'da melezlere ait *township*lerdeki çetelerin, ANC'nin çağrısıyla apartheid rejimine karşı başlatılan geniş tabanlı tüketici boykotlarında sağladığı yardımlardı. Örneğin, Gadidja adındaki bir kadın *township* eylemcisi, çeteleri boykotlara katılma konusunda nasıl ayarttığını şu sözlerle anlatıyordu: "Çetenin lideri Dessie'ye, beyaz adamlara ait kamyonların Modderdam Yolu'ndan bu tarafa doğru geldiğini fark edip etmediği soruyordum. Dessie de yola gidiyor ve kamyonların yağmalanması emrini veriyordu". Öte yandan başka bir eylemci ise, "Çeteler gerçekte mücadeleyi sömürüyordu. Bu, onlara suç işleme özgürlüğünü kazandırıyordu; mücadeleyi sömürüyorlar ve et kamyonunu, mobilya kamyonunu, her ne bulurlarsa soyuyorlardı. O dönemde bu kabul edilebilir bir şeydi, çünkü beyazlar arasında karışıklık yaratmanın yollarından biriydi. […] Biz bunu kampanyanın bir parçası olarak görüyorduk, ancak bu adamların gerçekte bütünüyle şartları sömürmekte olduklarını göremiyorduk".

Mücadelenin başarıyla sona ermesinden 13 yıl kadar sonra röportaj yapılan kimi eski çeteciler, çetelerin mücadeleye katılmalarından çoğu kez hoşnutlukla söz ediyorlardı: "Evet, mükemmel zamanlardı. Bildiğiniz gibi, biz aslında halkı koruyorduk". Bu iddia hiçbir şekilde mantık dışı görünmüyor. Zira, eski bir *township* eylemcisinin, kamyonların yağmalanmasıyla ilgili olarak belirttiği gibi, "böylelikle herkes için yiyecek bir şeyler bulunabiliyordu". Çetecilerin, bir çeşit "sosyal eşkıya" rolüne bürünmesini sağlayan belirgin bir algı mevcuttu.[507] İşledikleri suçlardan elde ettiklerinin bir kısmını halka dağıtıyorlar ve böylece *township*lerde pek çok kişi için mücadelenin sembolü haline geliyorlardı. Buna ek olarak, *township*lerle egemen toplum arasındaki fiziki sınırlarda devriye gezip sınır denetimini sağlıyorlar, *township*lerin "idare edilemez" yerler olarak kazandığı üne katkıda bulunuyorlar, apartheid devletinin gündelik müdahalelerini en aza indiriyorlardı.

Bu çerçeveden bakıldığında, Cape Town'daki melez çetecilerin mücadele içerisinde etkin rol oynadığı, ancak mücadeleye adanmışlık düzeylerinin ve kökenlerinin Johannesburg çetelerinden önemli ölçüde farklılık sergilediği söylenebilir. Bunun nedeni kısmen, Cape Town çetelerinin madenlere yönelik göçün değil, 1930'lar ve 40'lardaki kırsal kriz sonucunda kente göç eden melezlerin ve yoksul beyazların yarattığı dalganın içerisinden çıkmış olmasıdır. "*Plaas-jappies*" veya "köylü ahmaklar" olarak anılmalarına sıkça rastlanan bu göçmenler, Cape Town'ın öteden beri çalışan sınıflara ait olan bölgelerine yerleştiler ve oralarda eski, kökleşmiş birçok kültürlü kent top-

507 Eric Hobsbawm, *Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries*, Londra: W.W. Norton and Co., 1965.

lumuyla karşılaştılar.[508] Bu bölgelerin yaşadığı değişim sonucunda yoksulluk, melez nüfusun oranı ve çelişkiler arttıkça, paralel olarak çete kültürü de gelişti. İronik ama, ilk çeteler yükselen suç oranına karşı önlem amaçlı bir tepki şeklinde, "*skollie*" veya "haydut" tehdidine karşı durmak amacıyla doğdu.[509] Ne var ki ekonomik ihtiyaçlar ve polisin giderek artan baskısı, çete üyelerini hızla daha klasik suç faaliyetlerine yöneltti.[510] Ancak 1960'lar ve sonrasında apartheid rejimi, insanları Cape Town'ın merkezindeki köklü çalışan sınıf mahallelerinden, kent merkezine yaklaşık on beş kilometre uzaklıktaki Cape Flats'e, toplu iskân alanına zorla sürmeye başladı. Bu hamle, tüm yerel toplumsal etkinlik üzerinde önemli parçalanmalara yol açacak ve yeni *township*lerin geniş alanlarına savrulan çeteler de parçalanmadan nasibini alacaktı. Çetelerin tekrar Cape'in önemli toplumsal öğeleri olarak ortaya çıkabilmeleri için on yıl geçmesi gerekecek, bu arada biçimleri değişecek ve eski çetelerin oldukça farklılaşmış, yeni Cape Flats versiyonları olarak boy vereceklerdi.[511]

Zorunlu iskân boyunduruğu altında yaşamış ve adaletsizlik öyküleriyle büyütülmüş bu yeni çeteciler, egemen beyaz topluma karşı özel bir düşmanlık beslemekteydi. Melez *township*lerin mücadele ile ve özellikle de melez eylemcilere güven duymayan Afrikalı "yoldaşlar"la genel olarak tutarsız ve gerilimli bir ilişki içerisinde olduğu söylenebilirse de, burada da çeteciler Johannesburg'dakine çok benzeyen yollar üzerinden hızla mücadeledeki yerlerini aldılar. Gerçekten de, çetecilerin birçoğu sürekli olarak beyazlara ve apartheid rejimine karşı gerçekleştirdikleri eylemlerden söz ediyor, kendilerini açıkça bir "öncü kuvvet"in parçası olarak tanımlıyorlardı. Ancak, egemen beyaz toplum karşısındaki bu coşku ve kin mücadele yılları ile sınırlı kalmadı. 1999'da, Mattie adındaki, uyuşturucu satıcılığı yapan bir çete üyesi şunları ileri sürüyordu: "Aslında bunun [uyuşturucu ticaretinin] tek nedeni beyazlar, *die vokker*ler. Biz hâlâ onlarla dövüşüyoruz. *Die boere* [polisler] ile dövüşüyoruz ve hırsızlık için yalnızca beyazları yaşadığı bölgelere gidiyoruz. Biliyorsunuz, bizler gerçekten büyük acılar çektik. Bizi dövdüler ve kodese tıktılar."

Çeteciliğe yönelik böyle bir bakış açısı, *township* halkı arasında da yankı buluyordu. Mattie'nin yaşadığı *township*in en büyük uyuşturucu satıcısı Kelly 1998 yılında bir faili meçhule kurban gittiğinde, etraf onun beyaz po-

508 John Western, *Outcast Cape Town*, Berkeley: University of California Press, 1996.

509 Bkz. Jensen, *Politics and Dignity*; Elaine Salo, "Respectable Mothers, Tough Men and Good Daughters: Producing Persons in Manenberg Township, South Africa", basılmamış doktora tezi, Toplumsal Antropoloji Bölümü, Emory Üniversitesi, Atlanta, ABD, 2004.

510 Don Pinnock, *The Brotherhoods: Street Gangs and State Control in Cape Town*, Cape Town: David Philips, 1984, s. 23-30.

511 Jensen, *Gangs, Politics and Dignity*.

lise karşı sergilediği cesareti anlatan öykülerle uğulduyordu.[512] Dahası, Kelly açıkça "sosyal eşkıya" modeline uygun bir yaşam sürmeye çalışmış biri gibi betimleniyordu. Yaşlılara bağışta bulunduğu, para sıkıntısı çekenlere yardımcı olduğu, *township*in kabul edilebilir davranış kurallarını ihlal edenleri daima yola getirdiği söylenip duruyordu. Kelly, bu tip toplumsal dayanışma biçimlerinde yerini alan tek çeteci değildi kesinlikle; Daniel Reed, Cape Town *township* çetelerinin, ait oldukları toplulukları korumaya dönük bariz bir niyet beslediklerinin sık sık görüldüğünü açıklıyor.[513] Üstelik, apartheid sonrası dönemde, Afrikalı ve melez çete üyeleri arasında, bölgelerini, yani "*die agterbuurde*"yi, ya da arka sokakları beyaz topluma karşı savunmaları gerektiği yönünde yaygın bir kanı hüküm sürüyor.[514] Gerçekten de, çetelerle yerli halk arasında pek çok zaman neredeyse bir ortak yaşam ilişkisine rastlamak mümkün. Elaine Salo, bir melez Cape Town *township*inde yürüttüğü toplumsal cinsiyet araştırmasında, çetelerdeki genç erkeklerin, topluluğun kadınlarıyla nasıl bir stratejik ittifak oluşturduğunu gözler önüne seriyor.[515] Kadınlar, yani genç erkeklerin anneleri, annelerine saygılı olmaları ve bölgeyi korumaları karşılığında oğullarının çeteciliğini aklama eğilimindeydi. Bu ittifaklara meşruiyet temin eden önemli bir unsur da, çete şiddeti ile mücadele arasında geçmişte yeşermiş bağlardı.

Fakat, Cape Flats'in hiçbir yerinde çetecilerin dünyası hapishanede olduğu kadar devrimci bir birliğe dönüşmedi. Son derece vahşi koşullara sahip olan Güney Afrika hapishaneleri, 26, 27 ve 28 numaralı çeteler olarak anılan örgütlü çete yapılarının egemenliği altında.[516] Bu çeteler Cape Town ve çevresinde ortaya çıktığı halde, şimdi ulusal bir ölçeğe erişmiş durumda. Melezler, toplam Güney Afrika nüfusunda yalnızca yüzde 9'luk bir oran teşkil etmelerine karşın, hem hapishanelerde hem de çetelerde hâkim konumdalar ve neredeyse yüz yıldır hapishanelerdeki oranlarının toplumdaki oranlarından yüksek olmasının da bunda payı büyük. 1993'te, hapishanelerde melezlerin oranı, dışarıdakinin dört katına ulaşıyordu. Ayrıca, hapishanede de çete suç-

512 Steffen Jensen, "Of Street Gangsters and Drug Dealers: Power, Mobility and Violence on the Cape Flats', *Focaal*, 36, 2000, s. 105-116.

513 Daniel Reed, *Beloved Country: South Africa's Silent Wars*, Oxford: BBC, 1994.

514 Steffen Jensen, 'Capetonian Back Streets: Territorializing Young Men', *Ethnography*, 7(3), 2006, s. 275-302.

515 Salo, 'Respectable Mothers'.

516 Bu çeteler biraz efsanevi bir kökene sahip. Bilindik anlatıda, yirminci yüzyılın başlarında Po adlı bir peygamberin Nongoloza ve Kilikijan adında iki adamı yanına alarak sömürgeci ve kapitalist sömürüye başkaldırmasıyla kuruldukları söyleniyor. Bu iki adamın, 27 ve 28 numaralı çetelerin atası sayıldığı, 26 numaralı çeteninse hapishanede, bu iki eski çete arasındaki uzlaşmayla oluşturulduğu anlatılıyor efsanede. Jonny Steinberg, *Nongoloza's Children: Western Cape Prison Gangs during and after Apartheid*, Johannesburg: Centre for the Study of Violence and Reconciliation, 2004.

larına sıkça bulaşmaları, içeride daha uzun süreyle kalmalarına neden oluyor. Çeteler, maskuliniteye [*erillik*] ait eğilimlerle oldukça net bir ilişki içerisindeler. Öyle ki, bu çetelerden birinin üyesi olmak, "*ndota*" [iziZulu dilinde "erkek"] sayılmak anlamına geliyor. Mahkûmlar, bir gardiyanı bıçaklama ve sonucunda tek kişilik hücreye hapsedilme cezasına boyun eğme ritüelini içeren bir seremoni ile *ndota* olabiliyorlar. Yükümlü, ritüel içerisinde dayanışma (çetenin gelişmesi için), metanet ve sabır, ayrıca ölçülü davranış (gardiyanı ölümcül bir şekilde yaralamamalı) sergilemek zorunda. Hapishane çeteleri bu yolla, "[kurumsal hapishane] şiddetini bir aşağılama aracı olmaktan çıkarıp, maskulin hak mücadelesini besleyen bir kalıba sokuyor".[517]

Ancak bu tip davranış biçimleri aynı zamanda, çetelerin beyazlara ve hâkim topluluğa karşı sürekli bir mücadelenin içerisindeymiş gibi görünmesine de neden oluyor ve devlete karşı geliştirilen, en büyük bedeli devrimci öncüler olarak *ndota*ların ödediği bir direniş ve düşmanlık söylemini pompalıyor. Oysa hem hapishanelerde hem de *township*lerde ortaya koyulan çetecilik faaliyetleri bu söylemle çelişiyor. Çeteciler kendilerini içeride ve dışarıda devrimci bir görüntü içerisinde sunarlarken, aslında yapar gibi göründüklerinin tam aksi yönde hareket ederek, diyebiliriz ki zulmün ta kendisini hem fiziksel hem de söylemsel boyutuyla yeniden üretiyorlar.

Her şeyden önce, yönümüzü söylemden pratiğe çevirdiğimizde, çete öykülerinin barındırdığı pek çok öğenin yerle bir olduğunu görüyoruz: kendi halklarından da çalıyorlar; kendi *township*lerinin sakinlerini de sakat bırakıyorlar ve öldürüyorlar (bazen kazayla); uyuşturucu satıyorlar ve toplum için zararlı sonuçlara yol açan sayısız yasa dışı ekonomik faaliyet içerisinde yer alıyorlar; halk açısından çoğu defa dramatik sonuçlar doğuracak şekilde birbirleriyle savaşıyorlar. Çete üyeleri –ve aynı zamanda diğer genç nüfus– bu fiilleri genellikle kendilerinin veya gruplarının hayatta kalmasını sağlamak uğruna işliyorlar: Büyük ayrımlara tabi kılınmış ve sınırlı bir işgücü piyasasına sahip olan Güney Afrika ekonomisi onlara pek az iş olanağı sunuyor.

İkinci olarak, polisin genç melezleri tamamen keyfi yollardan giderek daha fazla hedef seçmeye başladığı bir ortamda, bir gruba katılmak kişisel hayatta kalma mücadelesinin olmazsa olmazı gibi görülebilse de, çetelerin varlığı, *township*lerde devlete bağlı güvenlik birimlerinin devamlı varlık göstermesi için ihtiyaç duyulan zemini hazırlıyor (veya bakış açısına göre, bu müdahaleyi zorunlu kılıyor). Bu bağlamda, çeteler kendi bölgelerindeki halkı koruma iddiasıyla ortaya çıkarken, varlıkları ve faaliyetleri baskının daha da artmasına yol açıyor. Cape Flats'deki melez *township*lerinin belli şablonlar çerçevesinde değerlendirilmeye devam edilmesi için de çete üyeliği bir gerekçe olarak sunulabiliyor.

517 Aynı eser, s. 25.

Son olarak, toplumsal birer yapı olarak, çeteler doğaları gereği muhafazakâr bir kimliğe sahip. Hapishanenin ve toplumun hâkim yapılarıyla (kapitalist veya ırkçı) mücadele etmek yerine, kendi varlıklarının ve (erkek) egemenliklerinin devamını sağlayacak şekilde, sistemi yeniden üretiyorlar. Hem *township* hem de hapishane, *ndota*lar tarafından idare edilen alanlara dönüşmüş durumda ve Cape Town'da dedikleri gibi, "geri kalanlar da kadınlardan oluşuyor". Philippe Bourgois'in söylediğini başka sözcüklere ifade edecek olursak, çeteler sokaklarda ataerkil yapıyı yeniden üretiyor.[518] Şayet devrim buysa, bu devrimden fayda sağlayanlar sadece çetelermiş gibi görünüyor.

ÇETELER: SAVAŞ MAKİNELERİ

Nikaragua ve Güney Afrika'da çeteler, kendi toplumsal pratiklerine meşruiyet kazandırmak için çoğu kez devrimle aralarında söylemsel bağlar kurma arayışına giriyor. Ancak, bu şekilde devrimin yardımına başvurmaları, çetelerin sergilediği şiddette çok sık karşımıza çıkan barbarlığın izlerini yumuşatmaya yönelik bir girişim olmanın ötesinde fazla bir anlam taşımıyor. Çeteler, içinde yetiştikleri toplumun desteğini belli ölçülerde çekebiliyorsa da (sadece oğul, komşu veya arkadaş kimliğiyle değil), muhtemelen bu desteğin tek sonucu, "muğlak" şiddet eylemleri oluyor. Son tahlilde, ne Managua ne de Cape Town çeteleri kendileri dışında herhangi bir şey "için" savaşıyor. Ekonomik dışlayıcılığın ve ırkçılığın geniş ölçekli yapısal koşullarına "karşı" savaştıklarını söylemek mantıksız görünmese de, çok açıktır ki, çete üyelerinin ortaya koyduğu davranış biçimleri, nedenlerini çoğu zaman herhangi bir kolektif faydaya katkıda bulunma düşüncesinden değil, üyelerin kendi kişisel çıkarlarından alıyor. Dolayısıyla, devrimle kurdukları bağlar asıl olarak, çete savaşları, üyeliğe kabul ritüelleri ve bedensel eylemlerle ilgili bir anlatı ve pratiği de içeren,[519] çetelere kendilerini ekonomik ve siyasi güçlükler ve değişimlerle ilgili belli tarihsel bağlamlar içerisinde somut kurumsal biçimler olarak ilan etme imkânını tanıyan bir alt kültüre ait dağarcığın parçası şeklinde görülmelidir.

İşte bu nedenle, çetelerin, öncü devrimci şiddetin veya barbarlığın günümüz biçimleri olarak değil de, "savaş makineleri" kavramı doğrultusunda anlaşılmasının daha doğru olacağı kanısındayız. Deleuze ve Guattari, eylemlerin tahakküme doğrulmasını sağlayan, ancak kesin çizgilerle tanımlanmış mevziler ve standart çarpışma biçimleri geliştirme zorunluluğu da bulunma-

518 Philippe Bourgois, *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

519 Ayrıntılar için bkz. Dennis Rodgers, "Joining the Gang and Becoming a *Broder*: The Violence of Ethnography in Contemporary Nicaragua", *Bulletin of Latin American Research*, 27(4), 2007, s. 444-461; Jensen, "Capetonian Back Streets".

yan toplumsal olguyu ele almak için özenle bu kavramı işliyorlar.[520] Bir "savaş makinesi", siyasi bilinç ortaya koymaz: yalnızca yetkeyi istikrarsızlaştırır (Deleuze ve Guattari'nin seçtiği sözcüklerle, yetkeyi "yersiz yurtsuz kılar"). "Savaş makinesi"nin bu şekilde tanımlanması, Walter Benjamin'in "daima kaygısızca iş başında olan", sadece "ortalığı temizleyen", "yıkıp geçen" ünlü "yıkıcı karakter"ini anımsatıyor birçok bakımdan. Özellikle Benjamin'in "yıkıcı karakter genç ve neşelidir"[521] savı dikkate alındığına, bu tanımlama çeteler için daha da yerinde görünüyor. Yine de, çetelerin "savaş makineleri" olarak değerlendirilmesi, Benjamin'in "yıkıcı karakter"inin kısıtlı seçeneklerine göre daha "ütopik" çağrışımlar uyandırabiliyor. "Savaş makinesi", Malene Busk'u işaret etmiş olduğu gibi, "bulunduğu yerde, yersiz yurtsuz kılmanın saf biçimi olarak yaşar" ve böylelikle kendini Deleuze ve Guattari'nin "çoğunluk" olarak adlandırdığı dünyayla, yani egemen toplumla temel bir çelişki içerisine sokar.[522] Dolayısıyla bir "savaş makinesi", "çoğunluk"la arasında nicelik temelinde değil, uzayda çok daha değişik biçimde yer işgal etme temelinde fark bulunan bir "azınlık"tır. Bir "çoğunluk", belli bir düzen tipinde tortulaşır, kendini burada tahkim eder ve genele dâhil olmasını sağlayacak şekilde uzayda yer işgal eder. Oysa azınlık, dengesiz, muğlak ve "durmadan devinen" bir "kaçış çizgisi"dir.[523]

Bu bakış açısı, çetelerin Managua ve Cape Town örnekleriyle açıklamış olduğumuz anlam bulanıklığında önemli ölçüde karşılık buluyor. Çetelerin şiddeti, değişimi başlatarak bir (devrimci) alternatif ortaya koyacak şekilde yetkeyi hedef almıyor, ama yine de yetke ile çatışıyor ve genellikle kısa ömürlü olsa ve büyük çelişkiler barındırsa da, egemen toplumca sunulandan tamamen farklı düzen biçimleri dayatıyor. Bu çerçevede çeteleri, şimdiki durumun alternatiflerinin de varolduğuna dair saman alevi gibi işaretler temin eden yapılar şeklinde görmek mümkün: çeteler, aksi halde özgürleştirici devrimci tasarılardan yoksun kalacak gibi görünen modern çağda, "egemen düzenin dünyeviliğinin dışında kalan birer odak" olarak oluşturuluyorlar.[524]

Bununla birlikte, Deleuze ve Guattari'nin de büyük acı duyarak belirttikleri gibi, aslında ayrılmaz bir birliktelik içerisinde bulunan "çoğunluk" ve "azınlık", birbirinden uzak dünyalar olarak görülmemeli. "Savaş makinesi" yaklaşımının değeri de, "yetke" ve "direniş", "ezen" ve "ezilen" veya "ahlak

520 Deleuze and Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 351-423.

521 Walter Benjamin, "The Destructive Character", W. Benjamin, *Reflections: Essays, Aphorisms, Autobiographical Writings*, P. Demetz (haz.), New York: Schocken Books, 1986, s. 301-3.

522 Malene Busk, "Mikro-politik – Politisk Filosofi hos Gilles Deleuze", Carsten Bagge-Lautsen ve Anders Berg Sørensen (der.), *Den ene, den anden, den tredje: Politisk identitet, andethed og fællesskab I moderne fransk tænkning*, Kopenhag: Forlaget Politisk Revy, 1999, s. 146.

523 Deleuze and Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 351-361.

524 Alain Badiou, "The Communist Hypothesis", *New Left Review*, 49, 2008, s. 37.

toplumu"na karşı "barbarlar" şeklinde ifade edilen sığ ve kısır kavram ikililerinin aşmamıza olanak vermesinde ve bunlar yerine, toplumun farklı kutupları arasındaki sistemik eklenmelere odaklanmasında yatıyor. Böylesine incelikli bir bakış açısına duyulan ihtiyaç, çetelerin dünya genelinde giderek daha fazla maruz bırakıldığı denetim altına alma yöntemleri düşünüldüğünde daha da netleşiyor. 1980'lerden bu yana devletler, çeteleri ve çetelerin eylemlerini de köklü biçimde şekillendirmekte olan bir tür küresel "suçla savaş" yürütüyor. ABD'de doğan, ancak Avrupa'ya ve başta Orta ve Güney Amerika olmak üzere Güney Yarımküre ülkelerine de hızla yayılan bu "savaş", özellikle "toplum destekli polislik" ve "sıfır tolerans" [525] gibi birbirine karşıt görünen iki yaklaşımın da dâhil olduğu yeni polisiye yöntemlerin türetilmesi anlamına geliyor. Oysa "toplum destekli polislik" ve "sıfır tolerans", gerçekte yetkenin çok benzer biçimleri olarak değerlendirilebilir[526]; zira her ikisi de sahip olduğu öğelerini isyan bastırma stratejilerinden alıyor ya da bu stratejileri andırıyor.[527]

Son derece vahşi isyan bastırma uygulamalarıyla suç karşıtı çağdaş polisiye çabaların kıyaslanması ilk bakışta tuhaf görünebilirse de, aslında her ikisinin ana kuralları arasında dikkat çekecek benzerlikler var. Hem toplum destekli polislik, hem de isyan bastırma operasyonları, askeri dille konuşacak olursak, birçok zaman "psiko-politik-güvenlik projeleri" olarak tanımlanıyor ve ekonomik kalkınma unsurları ile güvenlik öğelerini bir araya getiriyor.[528] Belli alanların ("çetelerin etkisi altındaki alanlar" örneğin), ortaklıklar, kalkınma teşvikleri ve "hedef gözeten" güvenlik müdahaleleri ile "huzura kavuşturulması" gerekiyor. Benzer şekilde, hem isyan bastırmada hem de "sıfır toleransta" başvurulan polisiye yöntemler, yetkenin ilk "toplumsal çürüme" işaretinde şiddetle darbe indirmesinin gerekliği savı üzerinde yükseliyor.[529]

525 Bkz. Loïc Wacquant, "The 'Scholarly Myths'of the New Law and Order Doxa", *Socialist Register* 2006, s. 93-115, ve Wacquant'ın daha önceki çalışması "How Penal Common Sense Comes to Europeans: Notes on the Transatlantic Diffusion of the Neoliberal 'Doxa'", *European Societies* 1(3). 1999, s. 319-352.

526 Birçok araştırmacı, toplum destekli polisliğin aslında "sıfır tolerans" stratejilerinden neden çok farklı olmadığını ortaya koydu. Örneğin, Bill Dixon'un İngiltere, ABD ve Güney Afrika'da toplum destekli polislik üzerinde yapılan çözümlemeleri esas alarak hazırladığı 'Zero Tolerance: The Hard Edge of Community Policing', *African Security Review*, 12(3), 2000, s. 73-78.

527 Lars Buur, Steffen Jensen ve Finn Stepputat (der.), *The Security-Development Nexus: Manifestations of securitization and Sovereignty in South Africa*, Uppsala: Nordic Africa Institute Press, 2007, s. 29-32.

528 John McCuen, *The Art of Counter-Revolutionary War: The Strategy of Counter-Insurgency*, New York: Stackpole Books, 1966.

529 Böylesi operasyonlar için genellikle "tepkisel" terimi değil, "engelleyici" ifadesi kullanılıyor (bkz. William Bratton, "Zero Tolerance", Norman Dennis (der.), *Zero Tolerance: Policing a Free Society*, Londra: The IEA Health and Welfare Unit, 1998).

Son olarak, her iki strateji de, "hukuka bağlı vatandaşlar" ile "suçlular" arasında bir karşıtlığı esas alıyor ve hem Cape Town'ın *township*'lerinde hem de Managua gecekondularında, çetelerin, genel olarak da yaşamın kendisinin alamet-i farikası durumundaki anlam karmaşasının büyük ölçüde yıkan, katı bir ya bu / ya o mantığını dayatıyor. Örneğin Orta Amerika'da 2003'te devreye sokulan "Mano Dura" ("demir yumruk") antiçete stratejisi, 12 yaşından büyük herkesi, sadece vücudundan dövme bulunduğu veya belli şekillerde giyindiği için tutuklamaya olanak tanıyor.[530] Diğer tarafta, Güney Amerika'da da çeşitli hukuk reformları ve toplumsal kalkınma girişimleri ile, deyim yerindeyse farklı kişilerin "ihtiyaçlarına" farklı şekilde yanıt vermek amacıyla, "yardımı hak eden" ve "yardımı hak etmeyen" kesimlerin sınıflandırılması ve belirlenmesine dönük sistemli bir çaba sarf ediliyor.[531]

İsyan bastırma stratejilerinin devreye sokulması, mantığı gereği, isyan eden kişilerin varolmasını gerektiriyor ve çetelerin gerçekten bir devrimci potansiyele sahip olup olmadığı sorusunu gündeme getiriyor. Egemen toplumun, öngörülebilir, gözle görünür cephelerin ve düşmanların üretilmesini teşvik etmekle, hayali yıkıcılık iddiasının kapsamını çetelere kadar uzattığı söylenebilir. Çeteler, Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri*'ndeki açıklamalarına benzer şekilde, kim bilir belki de devrimin esin kaynağı olmayı başarabilir. James Holston'un bir "isyancı vatandaşlık" biçimi olarak gördüğü, Brezilya'nın São Paulo kentinde faaliyet gösteren, şiddete başvurmaktan çekinmeyen *Primeiro Comando da Capital* (PCC) çetesiyle ilgili güncel çözümlemesinde ima ettiği düşüncenin de bu olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir.[532] PCC'nin, Brezilya devletinden istediklerini insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dair talepler temelinde, ancak ne insan haklarının ne de hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir ortamda ifade ediyor oluşunun yarattığı çelişkiye dikkat çeken Holston, bu durumun talepleri neredeyse devrimci bir bildiriye dönüştürdüğünü belirtiyor. Aynı zamanda, Holston'un vardığı sonuca göre bu tip bir "isyancı vatandaşlık", zaten kırılgan yapıdaki Brezilya demokrasisinin meşruiyetinin daha da çürümesine yol açıyor ve üstelik onun yerine pek fazla olumlu şey de koyamıyor.

Öte yandan Deleuze ve Guattari, ne "azınlığı" ne de "çoğunluğu" iyi ya da kötü ile ilişkilendirmemiz gerektiği konusunda bizi uyarıyorlar.[533] PCC veya Managua ile Cape Town çeteleri gibi "savaş makineleri" hakkında aslında

530 Bkz. Dennis Rodgers, "Slum Wars of the 21st Century: Gangs, '*Mano Dura*', ve New Geography of Conflict in Central America", *Development and Change*, yakında çıkacak.

531 Steffen Jensen, "The South African Transition: From Development to Security?", *Development and Change*, 36(3), 2005, s. 551-570; Jensen, Gangs, Politics and Dignity.

532 James Holston, *Insurgent Citizenship: Disjunctions of Democracy and Modernity in Brazil*, Princeton: Princeton University Press, 2007.

533 Deleuze ve Guattari, *A Thousand Plateaus*, s. 227.

önem taşıyan şeyin, davranış ve pratiklerinin fiili anlamlarından çok, varlıklarının ortaya koyduğu potansiyel olduğunu ileri sürüyorlar. Bu bağlamda, çetelerle polisiye uygulamalar arasında kurulan ilişki, "suç"un toplumsal plandaki üretiminde Foucault'un ayrımına vardığı şeyi anımsatıyor: baskı ve adaletsizliğe karşı yeşeren direniş filizlerinin boğulmasının bir yolu olarak, bu direnişlerin sokakları değil, mahkeme salonlarını ve hapishaneleri ilgilendiren bir konu haline getirilmesi.[534] Diğer bir deyişle, çeteler özgürleştirici toplumsal değişim olanaklarının saman alevine benzer işaretleri olarak görülebilirse de, trajik gerçek şu ki, son tahlilde çetelerin varlığı aslında söz konusu dönüşüm potansiyeliyle ilgili algıyı bilfiil baskılıyor ve ütopyanın Nikaragua ile Güney Afrika'da yakaladığı şansı yitirdiği hissini ortaya çıkarıyor –şimdilik.

534 Michel Foucault, *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, çeviren Alan Sheridan, Londra: Penguin, 1977.

Özgürleşme ve Sol: Şiddet Sorunu

Michael Brie

Geride kalan altı yıllık dönemde dünya genelinde açlık ve önlenebilir hastalıklar nedeniyle ölen çocukların sayısı, İkinci Dünya Savaşı'na sahne olan altı yılda canından olan insanların sayısını aştı. Her üç saniyede bir, daha yeni başlamış bir insan yaşamı zalimce yok ediliyor. Yine bu üç saniyelik sürede, yerkürede askeri silahlanma için 120.000 Dolar harcanıyor. Küreselleşmenin kendine koyduğu ileri sürülen sınırlamalarla insan hakları arasında temel bir çelişkinin varlığı dikkat çekiyor.

Bu acımasız adaletsizlik, "terörle mücadele" adı altında yürütülen emperyalist savaş ve bir yandan da devletin egemenlik alanının genişletilmesi karşısında; aşırı zenginlerin daha da zenginleştiği ve geniş halk kesimlerinin giderek artan ölçüde güçten düşürüldüğü bir ortamda direnmek zorunluluk haline geliyor. Brecht'in sözleri güncelliğinden bir şey yitirmiş değil: "Direnmek zorundasın / Eğer çürümek istemiyorsan / İşte bunu anlayacaksın, hiç kuşku yok".

İyi ama, bu şartlarda ABD savaş makinesinin ve müttefiklerinin önünü kesmeyi başaramayacaksa, barışçıl gösterilerden ne anladık ki? Köklü çevresel değişimleri zorlayamayacaksa, şiddet içermeyen çevreci kuşatmalar ne anlam ifade ediyor? Savunduklarımızın etkisiz kaldığını görüyorsak, neden konuşuyor ve eleştiriyoruz hâlâ? Yoksa şiddet içermeyen eylemler gerçekten de *Titanic*'in Birinci Mevki yolcuları açısından hiçbir sonuç yaratmayan, vekâleten hayata geçirilen narsistik girişimler olmanın ötesinde bir anlam taşımıyor mu?

Sovyet sistemi çökeli yirmi yıl oldu. Batı'nın ayakta kalmayı bilen güçleri, hep yapageldikleri şeyi sürdürmek ve hatta daha da kötüye götürmek üzere, kendilerini muzaffer ilan ettiler. Silahlanma yarışı, insan yaşamının

çevresel dayanaklarının tahribi, doğa ve insanın tek bir seferde ve bir arada sömürülmesi, hepsi bu gidişata dâhil. Gereklilikler ile gerçeklik arasındaki çelişki içerisinde umutsuzluğa kapılmaktan kurtulmak istiyorsak, radikalleşmeye ve temel değişimleri sağlamak üzere dövüşmeye mecburuz. İyi ama, bizi uyuşukluk denizlerinden çıkaracak rota hangisi?

1986 yılının Çernobil felaketinin ardından, yirminci yüzyılın en keskin bağımsız Alman düşünürlerinden Günther Anders, karşı şiddetin benimsenmesine yönelik bir çağrıda bulundu. "Gelecekteki dünya barışı ve insan türünün varlığını sürdürmesi için, protesto etmekten meşru müdafaaya ve meşru müdafaadan da karşı saldırıya geçmemiz gerekiyor" diyor ve şu sonuca varıyordu: "Kısaca, Hitler'in savaşlarında ve ayrıca Kennedy ile Johnson'un Vietnam Savaşı'nda olduğu gibi, bizleri ilkesel dokunulmazlarımızı çiğnemeye zorlayanları, örneğin öldürmemizi isteyenleri düşman bilmek ve buna göre davranmak zorundayız". Anders bu çerçevede, şiddetten arınmış bir geleceği hedefleyen karşı şiddete meşruiyet atfediyordu. "Verdun'un, Auschwitz'in ve Hiroshima'nın, Cezayir ve Vietnam'ın vs. vs. vs.nin yaşandığı çağın insanları, ne pahasına olursa olsun, şiddet içermeyen eylem biçiminin savunucuları konumuna gelemezler ve gelmemeliler de… şiddet tehditlerine ve özellikle de şiddet eylemlerine karşı savunmaya geçmek yalnızca meşru değil, bir görev de aynı zamanda… Bugün ve yarın milyonlarca insanı mahvetmeye hazırlananlar… ya da en azından bunu yapma olasılığını ortaya koyanlar tarihe karışmalı, durdurulmalı".[535] Bu teşhis günümüzde de pek değişmiş değil. Karşımızda duran küresel felaket ortamında, karşı şiddete başvurmaktan daha meşru ne olabilir ki? Şiddet, gerçekten bir anlam taşıyan tek güç değil mi? Ve tüm bunları tamamen reddetsek bile, karşı şiddetten yana tutum alanlarla eleştirel bir dayanışma sergilememiz gerekmez mi?

Kapitalizmin, dünya tarihinin son halkası olmaması gerektiğine inananlar, alternatifleri de aramakla yükümlüler. Durumun, yürümekte olduğumuz yolu değiştirmemizi gerektirecek denli aciliyet taşıdığını ileri sürecek biri varsa, krizden çıkışın rotasını da göstermek zorundadır. Öyleyse, bir kez daha tüm çıplaklığıyla sorulması gereken soru şu: son tahlilde, radikal değişimlerin yolunu açacak tek radikal araç şiddet değil mi? Solun tarihinde şiddetin bir kenara bırakılması, pratikte toplumun temellerinden değiştirilmesi amacının da bir kenara bırakılmasını sonucunu doğurmadı mı hep? Kimi daha büyük, kimi daha küçük tüm reformlar, şurada veya burada sağlanan "iyileşmeler", küçük ya da yarım yamalak ödünler, birileri şiddete başvura-

535 Günther Anders, Gewalt *–ja oder nein. Eine notwendige Diskussion*, Manfred Bissinger (haz.), Münih: Knaur, 1987, s. 103-104, 144-145.

madığı veya başvurmayı istemediği için öne sürülen birer kaçış noktası olmaktan daha öte anlam taşıyor mu?[536]

NEDİR ŞİDDET?

Peki şiddet nedir gerçekte? Şiddet her yerde ve bu yüzden de hiçbir yerde değil mi zaten? İnsanın toplumsal yaşamının her bir gözeneğini o şekillendirmiyor mu? Her iş akdinin arkasında şiddetin pusuya yatmış beklediğini görmüyor muyuz? Öyle olsa da, yazımızın bundan sonraki kısmında şiddet kavramı, "insanın insana kasten verdiği fiziksel zarar" tanımındaki dar anlama sahip olacak.[537] Bir fiil, faili tarafından bilinçli olarak bir başkasına zarar vermek amacıyla işlendiği, bedensel ve zihinsel bütünlüğü kasten tehdit ettiği, bir başkasının korku (çok etkin, yıkıcı korku) duymasına bilerek yol açtığı anda şiddet tanımına girer. Başka bağlamlarda çok daha geniş kapsamlı bir şiddet kavramının kullanılması elverişli olabilirse de, insanın başka insanlara yönelttiği davranışların bu somut haline odaklanan bir kavramsal zemine ihtiyaç duyulmakta: bilinçli olarak bir başkasını fiziksel ya da zihinsel bakımdan imha etme peşindeki fiiller. Şiddet, bilinçli ve kasıtlı olarak, bir diğer kişinin varoluşsal sığınağına tecavüz eder. Bu sığınakta saklanacak başka hiçbir yer, hiçbir kaçış yolu yoktur. Bu sığınak insanın bedenidir.

"İyi bir neden" adına sergilenen şiddetle ilgili ne zaman bir tartışma or-

536 Sol, tarihi boyunca bu konuyu tekrar tekrar tartıştı. Thomas Müntzer'in, 1525'te Köylü İsyanı'na katılmaları için kendi devrimci çevresine yönelttiği ümitsiz çağrı hâlâ kulaklarımızda çınlıyor: "Buna katılın; ateş henüz sıcaklığını korurken katılın. Kılıcınızın soğumasına izin vermeyin, hız kesmeyin. Hızla Nimrod'un örsü üzerinde kaynaşın ve kalelerini yerle bir edin". Thomaz Müntzer, "An die Allstedter. Manifest an die Mansfeldischen Berggesellen", S. Streller (der.), *Hutten, Müntzer, Luther*, Birinci Cilt, Berlin: Aufbau Verlag, 1970, s. 264. Louis Blanqui de hücresinden şöyle yazıyordu: "Silahlar ve örgütlenme: işte ilerlemenin belirleyici araçları; acıları sona erdirmenin tek ciddi yolu. Güce sahip olan, ekmeğe de sahip olur. İnsanlar süngülere teslim olur ve silahsız halk, buğday sapları gibi süpürülür gider. Silahlı işçilerle donanmış Fransa: sosyalizmin doğuşunu müjdeleyen şey budur. Silahlanmış proletaryanın karşısında her şey darmadağın olmaya mahkûmdur: engeller, karşı duruşlar, imkânsızlıklar. Ancak zamanlarını anlamsız sokak gezintileri, özgürlük ağaçları ve avukatların kulağa hoş gelen sözleriyle geçiren proleterlerin payına düşen, önce takdis edilmiş su, daha sonra aşağılama, son olarak da şarapnel ve daima acı olacaktır. Şimdi, bırakın insanlar seçimlerini yapsınlar". Louis Blanqui, "Warnung an das Volk", J. Höppner ve W. Seidel-Höppner (der.), *Von Babeuf bis Blanqui. Französicher Sozialismus und Kommunismus vor Marx*, Cilt 2, Leipzig: Verlag Philipp Reclam, 1975, s. 525.

537 Gertrud Nummer-Winkler, "Überlegungen zum Gewatlbegriff", W. Heitmeyer ve H.-G. Soeffner (der.), *Gewatl, Entwicklungen, Strukturen, Analyseprobleme*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2004, s. 28. Ben, "ve psikolojik" şeklinde ekleme yapmak isterim. En azından "temassız işkence" (Stalin'in işkence hücrelerinde tutukluların uzun süre uykusuz bırakılması, Guantanamo'da elleri ayakları bağlı tutsakların soğuğa ve sıcağa maruz bırakılması bu tanıma dâhil edilebilir) emirlerinin duyulduğu günden beri, insanın maruz bırakıldığı kasıtlı tahribatlar arasında bu "dolaylı biçimler"i de anmak durumundayız. Yazımızın bundan sonraki kısmında şiddet [*violence –çev.*] kavramı, Latince *violenta* terimini temel alıyor ve güç (*potentia*) ya da erk (*potestas*) uygulamalarıyla şiddet arasında net bir ayrıma gidiliyor.

taya çıksa, şiddetin yöneldiği kişiye karşı duygusal özdeşleşme hissinde gözlenen eksiklik son derece ürkütücü oluyor. Şiddet her durumda az ya da çok işe yarayan saf bir tekniğe, bir mesaja, simgeye, bir siyasi eylem aracına dönüşüyor. Gerçekten de şiddet bunların hepsi olabilir. Ancak, insanlar arası iletişimin tüm diğer biçimlerinin aksine, şiddet kendi doğası gereği *dilsiz*dir. Hizmet ettiği amaç, "aktarması" planlanan mesaj ne olursa olsun, şiddetin ilk yaptığı şey, vurduğu kişiyi, denetlenemez bir çığlık gibi "sessiz ve dehşet içinde susakalmış"[538] hale getirmektir. Şiddet hakkında konuşmak, tam da sahip olduğu bu sessizlik nedeniyle önem taşıyor.

Dolayısıyla, yazımızda benimsenen şiddet kavramı, Johan Galtung'un tartışmaya açtığı yapısal şiddet kavramından tamamen farklı: "İnsanların bedensel ve zihinsel kendini gerçekleştirme düzeylerinin, sahip oldukları kendini gerçekleştirme potansiyelinin altında kalmasına neden olacak etkilerin varolduğu her noktada şiddetten söz etmeliyiz"; ister ortalama yaşama süresinin kısalması, cehalet, isterse yalanlar ve beyin yıkama yoluyla olsun. Galtung devam ediyor: "Bu noktada, hiç kimse bir diğerine doğrudan zarar vermek üzere kendini ortaya atmıyor. Şiddet, sistemin içerisine işleniyor ve kendini eşitsiz güç ilişkileri üzerinden sergiliyor".[539] Benim itirazım şu ki, böylesi bir tanımlama, erkin bizzat yarattığı sonuçlar ve buna bağlı olarak yaşam şanslarının dağıtılmasında kendini gösteren eşitsizlik konusuna girmiyor bile. Söz konusu erk, bu yazıda ifade edildiği gibi, şiddeti bir araç olarak bizzat kullanıyor; ancak elbette varlığı sadece buna indirgenemiyor. Erki temsil eden, çoğaltan ve meşrulaştıran simgesel ve kültürel şiddet anlayışlarının karşısına başka bir setin çekilmesi gerekiyor.[540]

Buna ek olarak, şiddetin yazımızda temel alınan tanımının, mülke kasten verilen zarardan, sivil itaatsizlikten, oturma eylemlerinden, işgal eylemleri ve benzerlerinden ayırt edilmesi gerekiyor. Şiddet, nesneleri önemsiz şeyler haline gelecek şekilde indirgeyen ve bunu da gücü hâkim kılmanın bir aracı olarak kullanan eylemken, mülke zarar verme ve diğer şiddet içermeyen direniş, sivil itaatsizlik biçimleri, siyasi karşıtlarına herhangi bir fiziksel zarar vermez. Bunun yerine yaptığı şey, fiilen veya simgesel olarak karşısındakinin gücünü sınırlamaktır (hareket yeteneğini vb.). Yöneten sınıf için şiddet daima *son çare*dir; yani ne zaman kendi güç araçları başarısızlığa uğrasa baş-

538 Kurt Röttgers: "Spuren der Macht und das Ereignis der Gewalt", K. Platt (der.), *Reden von Gewalt*, Münih: Wilhelm Fink, 2002, p. 80.

539 Johan Galtung, *Strukturelle Gewalt. Beiträge zur Friedens – und Konfliktforschung*, Reinbek: Rowohlt Verlag, 1975, s. 9, 12.

540 Simgesel ve kültürel şiddet kavramları hakkında bkz. Dieter Kinkelbur, "Sozialformen der Gewalt", W. Kempf (der.), *Konflikt und Gewalt. Ursachen – Entwicklungstendenzen – Perspektiven. Schriftenreihe des Österreichischen Studienzentrums für Frieden und Konfliktlösung*, Cilt 5, Münster: Agenda Verlag, 2000, s. 26 ve devamı.

vurduğu yöntem. Şiddet, onun nihai ve belirleyici "söz"üdür. Alman faşistlerinin toplama ve imha kamplarında, saf şiddet sistemi ve erk tek vücut haline geliyordu.[541]

Erk sahiplerinin şiddeti karşı şiddetten, yani zulme, sömürüye ve imhaya karşı kendini savunanların şiddetinden kesin olarak ayırt edilmek zorundadır. Bu, isyan edenlerin şiddeti; şiddete başvuran bir siyasi direniştir. Hedefi, erki boşa çıkarmaktır. Kullanılmasına sebep, meşru müdafaadır. Ve, eğer güç elde etmek için devreye sokulursa, yeni bir erk düzeninin pekiştirilmesi için kullanılır hale de gelebilir.

DİRENME HAKKI

Benim kullandığım şekliyle "direniş" sözcüğü, bir bireyin kendi demokratik haklarını, kanuna uygun biçimde (örneğin yasal gösteriler, mitingler, itirazlar yoluyla) kullanmasının ötesine geçen her türlü doğrudan eylem biçimini ifade ediyor.[542] Direniş, aynı zamanda mevcut yasaların ihlal edilmesi anlamını taşır hep ve bu nedenle yasa dışıdır. Mevcut meşruiyet şartları bilinçli olarak aşılır. Direnmeye karar veren kişi, yasayı bilinçli olarak delmektedir ve yasal kovuşturma riskini göze almak durumundadır. Peki, direnmenin diğer sonuçları nelerdir?

Algılanabilir ihlallere karşı, kamu hukuku çerçevesinde meşruiyet şartlarının koşulsuz üstünlüğü ilkesini geliştiren, Immanuel Kant oldu. Direnişin yol açtığı musibetler o denli büyük görünecekti ki, en kötü meşruiyet durumu bile daha istenir olacak, aksi ise iç savaş tehdidi anlamına gelecekti. İyi ama, bu anlayış bugün hâlâ geçerli mi? Gerçekten de yurttaşlardan, yasaların veya devletin eylemlerinin insan onuruna zarar verip vermediği sorularıyla ilgili kararı Yüksek Mahkeme'ye bırakmalarını, özgür siyasi tartışma ve seçimlerin var oluşla ilgili tehditlere bir son vermesini bekleyebilir miyiz? Meşruiyet şartlarının her ihlali, sahiden de herkesin herkese karşı giriştiği bir savaşa, bir iç savaşa dönüşmek zorunda mıdır?

Federal Almanya Cumhuriyeti'ni Yugoslavya'ya karşı bir saldırı savaşına sokan, demokratik yollardan seçilmiş bir hükümetti ve mevcut uluslararası hukukun ihlali anlamına gelen bu savaş, hem Yüksek Mahkeme hem de Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. Anayasal oluşumların (anayasa mahkemeleri de dâhil olmak üzere) varlığı, Almanya'nın savaşa taraf olmasını

541 Bu saf şiddetle ilgili "yoğun bir açıklama" için bkz. Wolfgang Sofsky, *Die Ordnung des Terrors: Das Konzentrationslager*, Frankfurt am Main: Fischer, 2004.

542 Eylem biçimlerinin tanımlanmasıyla ilgili tartışma hakkına da kıyaslamalar yapmak için: Thomas Balistier, *Straßenprotest. Formen oppositioneller Politik in der Bundesrepublik Deutschland zwischen 1979 und 1989*, Münster: Westfälisches Dempfboot, 1996, s. 24 ve devamı. Doğrudan eylemler en başta "reddetme, engelleme, gecekondulaşma ve tahrip etme" şeklinde sıralanır (s. 129).

engellemeye yetmedi. Alman hükümeti, duruma meşruiyet kazandırmak üzere Kosova'daki insanlık dramına dikkat çekti (olası bir soykırım şeklinde). Ancak bir saldırı savaşı, büyük miktarda insanın (farklı kaynaklara göre, NATO saldırıları sonucunda beş ila on bin insan öldü) katliyle bağlantılandırıldığı ölçüde, savaşa karşı duruş sergileyenler arasında bile bir vicdan krizi baş gösterir; yani Alman vatandaşları, başka kişilerin öldürülmesinin sorumluluğuna ortak hissederler kendilerini.

Nükleer enerji santrallerinin inşa edilmesi ve ayakta tutulması da sürekli benzer soruları akla getiriyor: gelecek nesillerin maruz kalacağı uzun vadeli sonuçlara ve bu santrallerin ortaya koyduğu potansiyel tehlikelere (kazalar, terörist saldırıların sonuçları vb.) karşı, mevcut meşruiyet şartları gerçekten de insanoğlunun bir kenara bırakılamayacak onuru ve bedensel bütünlüğü ile uyuşmakta mıdır? Başka iki örnek daha verelim: Küresel ısınmayı engelleme konusunda pek çoklarının gözünde yeterince etkin olmayan ve bu yüzden büyük sayıda insanın ölümünü kabullenen politikalar; veya devletlerin kendi nüfuslarına temel eğitim ve sağlık hizmetlerini sunamayacak hale gelmesinde kısmen rol oynayan küresel ekonomik düzen. Her ikisi de, direnme hakkının meşrulaştırılmasıyla ilgili sorular uyandırıyor. Genetiği değiştirilmiş bitkilerin piyasaya sürülmesi çerçevesinde, ayrıca insan embriyosunun korunmasına *karşı* kürtaj söz konusu olduğunda da yine aynı şey tartışılıyor.

Bir azınlık (küçük bile olsa), insan onurunun zedelendiği, insan haklarının sistematik olarak ihlal edildiği sonucuna varırsa ne olur? Bu durumda birinin çıkıp da, kavramış oldukları acil tehlikeyi defetmek için bir yol bulamazlarken, anayasada belirlenmiş sürece tabi kalmayı sürdürmelerini, bir mitingden diğerine koşup sadece konuşmakla yetinmelerini istemesi meşru mu olacaktır? Anayasal prosedürleri takip etmeleri halinde, gerekli zaman dilimi içerisinde bir sonuca varmalarının olanaksız olduğunu gördüklerinde; demokratik fikir oluşumunu sağlayan özgür sürecin karşısındaki lobi çıkarlarının, netleştirmeyi, gerçeği anlatmayı ve aydınlatmayı olanaksız kılacak kadar güçlü olduğuna inandıklarında insanların nasıl davranmaları beklenir?

Kısacası, hukukun üstünlüğü temeli üzerinde işleyen bir demokratik devlet yapısında, vatandaşlar anayasanın ve ceza kanununun izin verdiğinin ötesine geçme hakkına hangi sınırlar içerisinde sahiptirler? Yurttaşların hangi şartlar altında bir yasa dışı direniş ilan etmeyi görev bilmeleri meşrudur? Hangi koşullarda, devletin verdiği kararlara karşı çıkma hakkını elde ederler?

Örneğin, önümüzdeki beş yıl içerisinde Almanya'nın Çernobil ile karşılaştırılabilecek ölçekte bir nükleer felaketle karşılaşması olasılığını dikkate alalım. Bunun bir terörist saldırı sonucunda gerçekleşeceğini varsayalım. Bu durumda, devletin tüm nükleer tesislerin kapatılmasını reddetme kararı, anayasal garanti altındaki "insanlık onurunu" nasıl etkilemiş olacaktır? Buna

direnmemiş herkesi suçlamamız gerekmeyecek midir? Bir demokratik anayasa, direnişin bürüneceği biçimlere sınırlar çizemez; zira bu sınırların acil durumlara yanıt verip veremeyeceği sorusu daima varlığını koruyacaktır. Bu nedenle, demokratik düzenin kendini isyan dürtülerinden uzak tutması asla mümkün olamaz. *Demokrasinin en derin yerinde, insan hakları ülküsünü anayasal düzenin üzerinde tutan devrimci bir yürek daima çarpar.*[543]

Üstelik, 10 Kasım 1948 tarihli Birleşmiş Milletler "Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi"nin 1'inci maddesinde, tüm insanların "onur ve haklar anlamında özgür ve eşit" doğduğu belirtiliyor ve bildirgenin giriş kısmında da uluslararası hukukta benzeri bulunmayan şekilde, "tiranlık ve zulme" karşı direnişi bir bireysel hak olarak kabul eden daha açık bir ifadeye yer veriliyor.[544] Peki, bu haklar ne zaman ve nasıl savunulabilir? Demokratik sol, anayasal kurumlara karşı ortaya koyduğu direnişin meşruiyetini yine aynı anayasa temelinde savunmak zorunda olduğundan, hangi tür direnişlerin insan onurunu ve insan haklarını savunma hedefiyle uygunluk teşkil ettiği sorusuyla yüz yüze geliyor. Bu direnişin meşru araçlarını belirlemek, bir gereklilik olarak kendini gösteriyor.

Eylemden uzak sözlerin ötesine geçen ve yürürlükteki yasaları delen direniş (ki aksi takdirde direniş sayılmaz zaten), bir iç savaş tehlikesini akla getiriyor. Heiligendamm'da G8 zirvesine giden yolların kapatılması, şüphesiz yasaya aykırıydı. Polislere saldırmak, gösteri hakkının bir parçası değil tabii ki. Oturma eylemleri yaparak nükleer atıkların nakledilmesini engellemeye çalışmak yasal sayılamaz. Aynı şey, genetiği değiştirilmiş tohumların imha edilmesinde de geçerli. Fakat bu eylemlerin *meşruiyeti*, sadece yasa dışı oldukları söylenerek reddedilemez. Öyleyse bu işin sınırı neresidir?

İnsan onuru ve insan hakları adına yasa dışı eylemlere girişmeye hazır siyasi eylem, kaçınılmaz olarak derin bir çelişkiyi de bağrında taşıyor. Bir tarafta, yasanın ötesinde bir olağanüstü hal ilan eder ve dolayısıyla devletle açık bir çatışma içerisine girerken, diğer tarafta ise bunu yapmak için kesinlikle devletin anayasal düzenine ve temel haklara çağrıda bulunuyor. Bunun anlamı, direnme hakkına sahip olduğunu iddia edenlerin, devlet karşısındaki egemenliklerini, ödünç verdikleri parlamentodan geri almalarıdır. Solda bir azınlık, direnişe geçişi sağlayarak, eylemleri için, demokratik devletin sınırlarını aşan bir meşruiyet iddiasında bulunuyor. Malcolm X'in 1963'te söylediği gibi: "Bu dünya üzerindeki hakkımızı ilan ediyoruz… insan olmak, bir birey olarak saygı görmek ve bugün, bu toplumdaki insanların sahip ol-

543 Bkz. Klaus Peters, *Widerstandsrecht und humanitäre Intervention*, Köln: Heymanns, 2005, s. 194.

544 Bu hakkın başlangıç noktası için bkz. Bodo Missling, *Widerstand und Menschenrechte. Das völkerrechtlich begründete Individualwiderstandscrecht gegen Menschenrechtsveretzungen*, Tübingen: Helga Köhler, 1999, s. 106 ve devamı.

duğu hakları elde etmek. Bu yolu, gerekli olan her araçla zorlayacağız…".[545] Ancak bu yaklaşım, yasal düzenden iç savaşa geçişin sınırına gelme riskini karşımıza çıkarıyor. Öyleyse, hangi *araçlar* meşruiyet sınırları içerisinde gerekli sayılmalıdır ve hangileri meşruiyeti ortadan kaldırır? Şiddet, hangi şartlar altında, özgürlük mücadelesinin meşru ve faydalı bir aracı haline gelir? Direniş, meşruiyetin korumak için ne zaman şiddetten uzak kalmalıdır?

ŞİDDET BİR SUÇTUR

Şiddetin sağladığı *fayda* ve şiddetin *meşruiyeti*, birbirinden tamamen farklı tartışmalar. Eğer başka insanların kurtulmasını sağlayacaksa işkence meşru mudur; insanlarla dolup taşan bir stadyuma dalmak üzere olan bir yolcu uçağını düşürmek meşruiyet taşır mı soruları ortaya atıldığında, bu fark daha belirgin hale geliyor. Bu tip eylemlerin sağlayacağı fayda hakkında pek çok şey söylenebilir. Peki, meşruiyet söz konusu olduğunda da aynı şey mümkün mü? Araçların sağladığı fayda ile sahip olduğu meşruiyet arasında ayrıma gitmek, gereksiz yere kılı kırk yarmak gibi görünebilirse de, siyasi şiddetin kurbanları için bu bir yaşam ve ölüm sorunu.

Walter Benjamin, bu tartışmada kritik öneme sahip bir ayrıma işaret eden kişi oldu. Benjamin'e göre, kişi yalnızca amaçları değil, araçları da sorgulamalı, ayrıca bunu, araçların "hizmet ettiği amaçları dikkate almadan" yapmalıydı. "Haklı sonuçlar ve meşru araçlar için, birbirinden bağımsız kıstaslar" ortaya koymak gerektiğini söylüyordu. Benjamin, şiddetin, "haksız amaçlarla kötüye kullanılmadığı sürece, başvurulması hiçbir bir sorun yaratmayan bir hammadde" olduğu görüşünü reddediyordu. Ulaşılmak istenen sonuç ne olursa olsun, "haklı amaçlara yönelse bile, şiddetin ilkesel bakımdan ahlaki bir araç olarak kabul edilip edilemeyeceği sorusu yanıtsız kalacaktır" diyordu.[546]

Walter Benjamin, şiddetin ahlakı ile ilgili bu konuyu, Avrupa'yı, yani "Uygarlığın Hazinesi" olduğu ileri sürülen yeri, 10 milyon kişinin öldüğü ve 20 milyonunun da yaralandığı bir dehşetin içerisine sürükleyen Birinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından tartışmaya açıyordu. Benzer şekilde, Thomas Hobbes, John Locke, Hugo Grotius, Samuel von Pufendorf, Christian Wolff, Charles de Montesquieu ve Immanuel Kant gibi diğer modern çağ düşünürleri de, kendi konumlarını 16 ve 17'nci yüzyılların dinî savaşları ve iç savaşlarının getirdiği tecrübeler temelinde belirlemişlerdi. . Kafalarındaki şey, cinayeti durdurmak ve hem ülke içinde hem de ülkeler arasında, şiddet

545 Alıntı yapılan kaynak: http://de.wikipediaçorg/wiki/Malclm_X.

546 Walter Benjamin, "Critique of Violence", Benjamin, *Reflections*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1978, s. 277-278.

içermeyen yasal etkileşim biçimlerinin hâkim olmasını sağlamaktı. Hedef, şiddete dizgin vurmaktı.

Kimileri için şiddet, pek çok başka araç gibi, az ya da çok makul, elverişli, uygun bir araçtır. Oysa diğerleri için, siyasi mücadelede şiddete başvurmak, dokunulması mümkün olmayan bir ilkenin yıkılması anlamına geliyor. Yadsınması mümkün olmayan bir şeydir değinilen: diğerlerinin bedensel bütünlük hakkı, ve iç/dış barış. İlkesel olarak izin verilemeyecek bir şey, uygun bulunur, göz yumulur ve hatta desteklenir hale geliyor. Diğer insanları şiddet kullanarak korkutmanın "uygun" olduğunu düşünen herkes, başkalarının yaşamlarının ve ölümlerinin efendisi olma iddiasında demektir. Şiddete maruz kalan kişinin penceresinden bakıldığında görünen son derece önemli farkı yaratan da kesinlikle bu iddiadır. Bu iddia bir kez şiddet biçimini aldığında, kurbanları haline gelen insanlar açısından, siyasi iletişim artık yaralamaya, sakat bırakmaya, diğer insanların bedenlerine zarar vermeye veya cinayete dönüştürür kendini.

Üstelik, şiddet içeren siyasi *direniş*, bireye yönelik tehdidin de ötesine geçer. Siyasi olduğu için, bütünü ilgilendirir. Devleti temsil eden kişilere yöneltilen, siyasi nedenlere sahip her saldırı, aslında yasal düzene vurmakta, yasal barışı *tümden* aksatmakta, vatandaşların devlet düzenine karşı savaşını ilan etmektedir. Odaklandığı nokta ne kadar sınırlı olursa olsun, şiddet içerikli her siyasi eylemi bu anlayış şekillendirilir. Simgelediği şey, iç savaştır. Tek tek bireyleri tehdit etmekle kalmaz, herkesi tehdidin kapsamına sokar.

Homo sapiens'in hayatta kalması, öldürme kapasitesini sınırlı bir şekilde kullanmasına bağlı olmuştur daima. Peki şimdi onu kim durduracak? İnsanın "doğası", bir tür olarak sahip olduğu tarihsel miras, bu konuda hiçbir engel çıkarmıyor. Duygusal ketler, küçük çocukları kitleler halinde öldürmekten alıkoyamadı onu geçmişte. Herkesin herkese karşı verdiği bir savaşta makul biçimde ortaya çıkan kimin önce öldürüleceği sorusu karşısında, "akıl" herhangi bir etki yaratmıyor. İnsan türü, tekrar tekrar öldürmenin önünde engeller inşa etmeye zorlandı ve zorlanıyor. İnsanın şimdi geliştirmeyi başarmış olduğu silahlar, diğer insanları tahmin bile edilemez kolaylıkta ve "etkinlik"te öldürmesini mümkün kılıyor. Aynı zamanda, bu etkin silahların kumandasını elinde bulundurmak veya bulundurmamak, dünya üzerine başka hiçbir biyolojik türde olmadığı şekilde bölüyor insan türünü. Hiçbir diğer tür, kendini imha etme yeteneğine sahip değil. Şiddet döngüsü, hep yeni bir karşı şiddet yaratıyor ve bu karşı şiddeti kullanma konusunda giderek daha da engel tanımaz bir yatkınlık ortaya çıkarıyor. İmha gücünün en üst noktaya çıkarılması süreci ve bu gücü elinden tutma konusundaki eşitsizlik, şiddet potansiyelimizi kullanma olasılığımıza karşı engeller inşa etmeyi her zamankinden daha gerekli hale getiriyor.

Şimdi, uygarlığın ayakta kalabilmesi için tek şans, ahlaki davranışlar konusunda asgari kıstasların belirlenmesi ve saygıyla uygulanması. Kant'ın dile getirdiği koşulsuz zorunluluk, insan yaşamının korunmasını tüm diğer amaçların üzerine konumlandırıyor. Her insanın yaşama hakkının korunması yoluyla insan toplumunun ayakta tutulmasına, başka her amaçtan daha büyük önem yükleniyor. Bir insanı tehdit ya da imha etmek bir bütün olarak insanlık ahlakını, katil durdurulmadığında ise bir tür olarak insanlığı tehdit etmek anlamına geliyor.

Dostoyevski, *Karamazov Kardeşler* romanında, şiddetin ahlaki meşruiyeti tartışmasını en uç noktaya kadar taşıyordu: bütün olarak insanlığın mutluluğunu korumak üzere "tek" bir çocuğun öldürülmesi meşru sayılabilir miydi? Bütünün kurtuluşu için bir bireyin kurban edilmesi! Sadece bir araç! ABD eski Dışişleri Bakanı Madeline Albright, 1996'da CBS televizyonunda, ABD'nin çıkarlarının 500.000 Iraklı çocuğun ölümüne değip değmeyeceği sorulduğunda, bunun zor bir tercih olduğunu belirtip, "ancak buna değdi" dediğinde, bambaşka bir boyuttaydı elbette.

Yirminci yüzyıl boyunca, devletlerin sorumluluğu altındaki olaylarda en az 160 milyon savunmasız insan öldürüldü (yani 36.500 gün boyunca her gün ortalama 4.650 kişi): Bu, yaklaşık 50 milyon saniyenin her birinde üç sivilin ölümü. Oysa, daha önceki 25 yüzyılın toplamında bu tip cinayetlere kurban gidenlerin sayısı 130 milyondu.[547] İnsan yaşamı daha önce hiçbir zaman, yirminci yüzyıl boyunca olduğu kadar etkin biçimde tahrip edilmedi. Giderek büyüyen sonuçların, giderek daha da zalimane araçları meşrulaştırdığı görüldü. Sosyalist ve komünist devrimlerle ortaya çıkan kimi devletler de bu şiddet bilançosuna haddinden fazla katkıda bulundu.

Buna rağmen, tüm önceki çağlarla karşılaştırıldığında, modernite "kendini bir şiddet karşıtı proje olarak tanımlıyor ve akılcı düzen ile toplumsal alanın barışa kavuşturulmasını en hâkim başlık haline getiriyor".[548] Şiddetin, hem içeride hem de dışarıda bireyin ve barış düzeninin korunmasına hizmet etmesi istendi. Bu aynı zamanda, "dünyanın eskiden olduğundan daha farklı bir yere dönüşmeye zorlanması" sonucunu doğurdu.[549] Barışı sağlama iddiası ile bu iddiadan kaynaklanan değişim isteği arasındaki karşıtlık ya özgürleştirici bir yolla uzlaşmaya götürülecek, ya da barbarlığa giden yolu açacak.

---

547 Rudolph J. Rummel, *Statistics of Democide, Genocide and MAss Murder since 1900*, Londra: Münster, 1998.

548 Sebastien Scheerer, "Verstehen und Erklären von Gewalt – ein Versprechen der Moderne", G. Albrecht, O. Backes ve W. Kühnel (der.), *Gewaltkriminalität zwischen Mythos und Realität*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2001, s. 148.

549 Zygmunt Baumann, "Gewalt – modern und postmodern", M. Miller ve H.-G. Soefner (der.), *Modernität und Barbarei. Soziologische Zeitdiagnose am Ende de 20. Jahrhunderts*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996, s. 36.

Theodor Adorno, "Auschwitz bir daha asla yaşanmamalı" talebini dile getirdi.[550] Bugün sol, Gulag'ın, Çin Kültür Devrimi kurbanlarının, Kızıl Kmerlerin Ölüm Tarlaları'nın da hiçbir zaman tekrarlanmaması gerektiğini ekleyerek katkı yapmak zorunda. Siyaset sahasında barbarlığa başkaldırmak, salt faydayı esas alan bir düşünce ve eylem biçiminin üstesinden gelmek anlamını taşıyor. Siyasi eylemin araçlarını sadece fayda penceresinden değerlendirenler, "bu araçlara, bir diktatörün insanlara yaklaştığı gibi yaklaşmaktadır. Araçları, kullanma olanağına sahip olduğu ölçüde tanır… erkin üzerinde büyüyeceği temel olarak".[551]

Siyasi mücadelede şiddetin reddi, sadece araçlarla ilgili tartışma konumuna da indirgenmemeli. Söz konusu olan, Auschwitz'in bir daha hiç yaşanmaması için tekrar tekrar inşa edilmesi gereken siyasi-ahlaki koruma setinin savunulmasından başka bir şey değil. Siyasi nedenlerle şiddete başvurulmasının yarattığı varoluşsal dehşet, fayda değerlendirmesi yapılarak asla örtbas edilmemeli, çünkü barbarlığa yuvarlanmanın önündeki en önemli duygusal engeldir bu. Stalin ve Mao'nun ardından, Pol Pot'un ardından, solun kimi kesimlerince paylaşılan, radikal olmakla, doğasında şiddet barındıran araçlara başvurmayı bir tutan anlayış artık saf ve masum değil. "İnsanın aşağılandığı, köleleştirildiği, bir kenara atıldığı, hor görüldüğü *tüm bu şartları* alaşağı etme" doğrultusundaki radikal amaç, araçlarda ortaya çıkan aşırılıkla asla birbirine karıştırılmamalı.

KARŞI ŞİDDETİN SAĞLADIĞI FAYDA

Peki, şiddetten tamamen uzak durmak mümkün mü? Bu, en iyi olasılıkla, kendimizi kandırmak ve gerçek değişim taleplerinin hakkını veren hiçbir şeyi yapmama durumuna meşruiyet kazandırmak anlamına gelmiyor mu? *Herhangi* bir isyan bile, statükonun kabul edilmesinden ya da uyuşkan bir şekilde statükoyla kol kola girilmesinden evla değil mi? ("İhanet anında / Dekor güzeldir", diye yazıyordu şair Haine Müller, 1958'de.)

İnsana karşı girişilen şiddetin *özünde* gayri meşru olduğunu ve suç sayılacağını kabul edersek, "şeffaf, insancıl amaçlarla" kullanıldığında, hangi koşullar altında şiddeti barbarlık olarak görmemek gerekir?[552] Siyasi şiddetin mantıklı olduğu, üstelik asıl amacın, yani şiddetten arınmış, daha insancıl bir

550 Theodor W. Adorno, "Erziehung nach Auschwitz", Adorno, *Erziehung zur Mündigkeit. Vorträge und Gespräche mit Hellmut Becker 1959-1969äche mit Hellmut Becker 1959-1969*, hazırlayan Gerd Kadelbach, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1970, s. 92, http://schule.judentum.de/nationalsozialismus/adorno.htm adresinde bulunabilir.

551 Max Horkheimer ve Theodor Adorno, *Dialektik der Aufklärung*, Frankfurt am Main: Fischer Wissenschaft, 1988, s. 15.

552 Adorno, "Erziehung nach Auschwitz", s. 131.

toplumun reddi anlamına gelmediği durumlar yok mu? Diğer insanlara karşı şiddete yönelmeyi siyasi bakımdan gerekli kılan koşullar ortaya çıkamaz mı? Açlığa karşı küresel savaş neden şiddet araçları üzerinden yürütülmesin; asgari ücret veya daha fazla demokrasi ya da nükleer enerjinin kullanılmaması için verilen mücadelelerde niçin şiddet araçlarına başvurulmasın? Irak'a giderken Almanya'da konaklayan Amerikan askerleri (savaş suçlarının kesin sorumlusu George Bush'tan söz etmeye bile gerek yok) neden siyasi cinayetin hedefi haline gelmesin?

İnsanın insana şiddet uygulamasının suç olduğu düşüncesini kararlılıkla benimseyenler ve bu yazının aldığı tavrı, yani bu tip şiddete sadece en uç olağanüstü hallerde başvurulabileceği savını esas alanlar için, şiddetin insancıl amaçlarla hiçbir şekilde çelişmeyeceği yalnızca bir durum mevcuttur: *başka seçeneğin bulunmaması*. Diğer insanlara karşı fiziksel güç kullanmak için tek bir insancıl neden ileri sürülebilir: tercih edebileceğin başka hiçbir aracın kalmaması. Peki, bu ne anlama geliyor?

Devlet, hayatta kalmanın en temel şartlarına erişimi bile engellediğinde, devletin güç üzerindeki tekeli dağıldığında, bir totaliter rejim ya da diktatörlükle baş etmeye çalıştığımızda, şiddet, ülke içerisindeki direnişin kabul edilebilir bir siyasi aracı haline gelebilir. Örneğin, açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan insanlar, polis ya da ordu tarafından korunmakta olan buğday silolarını zorla ele geçirdiğinde, şiddetin bir aciliyetten kaynaklandığı düşünülebilir. Devletin güç üzerindeki tekelinin, ölüm mangalarının görmezlikten gelinmesi ve hatta desteklenmesi yoluyla dağılması, bir kişinin kendi yaşamının ve diğer insanların yaşamının silahlı güç olmadan güvence altına alınamaması durumunu ortaya çıkarabilir. Totaliter rejimler, her türlü özgür ifade olanağını, ayrıca kolektif isteğin hayata geçirilmesine yönelik olarak özgürce örgütlenme fırsatlarını baskı altına alır. Diktatörlükler, herkesin eşit oy hakkına sahip olduğu özgür seçimlerle hükmedenlerin değiştirilmesi imkânını vermemesi ile ifade bulur. Saydığımız bu durumların tamamında, başka seçeneklerin mevcut olmaması halinde, şiddet, hayatta kalmanın şartlarının yaratılmasına veya şiddetten arınmış bir siyasetin en temel koşullarının korunmasına katkı sağlayabilir.

Bu yaklaşımı destekleyenler açısından, devlet dışındaki aktörlerden gelen siyasi şiddetin insancıl amaçlar temelinde meşrulaştırılabilmesi, *yalnızca* ve *yalnızca* şiddet kendini gereksiz hale getirmeyi *doğrudan* hedeflediğinde mümkündür. Bu siyasi şiddet için iki meşru amaçtan söz edilebilir: birinci olarak, insanların öldürülmesine son vermek ve ikinci olarak da, demokrasinin temel şartlarını yaratmak. Ya fiziksel hayatta kalma mücadelesi, ya da siyasi çekişmelerin barışçıl yollarla çözüme kavuşmasına izin veren şartların yaratılmasıdır şiddetin konusu. Bu iki amacın ötesine geçen sebeplerle uygu-

lanan şiddetse (örneğin caydırıcılık veya "terbiye etme" amaçlarıyla), meşru amaçlara hizmet etmekten uzaklaşıp, kendi baskı, sömürü ve imha sürecini doğurur.

LİBERAL DEMOKRASİ KOŞULLARINDA KARŞI ŞİDDET

Şiddete karşı olmadığını açıkça dile getiren ya da şiddet konusunda bir eleştirel dayanışma tutumu sergileyen pek çok kişi bile neden şiddetten bahsederken çok da hevesli görünmüyor? Şiddet neden arka plana atılıyor ve sonuçları niçin küçümseniyor? Neden şiddetten gururla övünen kişiler görmüyoruz? Nedeni son derece basit: siyasi direniş şiddet araçlarına başvurduğu anda, simgesel iç savaşa giden adım atılmış olur. Taşlar ve molotof kokteylleri, kalaslar ve sopalar bu savaşta zayıfların silahlarıdır. Silahları hayal ederler ve gerçekte silaha başvurmadan savaş ilan ederler. Şimdiye kadar olay kimi kişisel dövüşlerle sınırlı kaldı; hâlâ oyun belli kurallara göre oynanıyor ve ölümle nadiren karşılaşılıyor. Ancak bu açık bir savaş olmasa da, gölgesi hızla ilerliyor. Yanan polis otolarının dumanı, veya birbirine vuran polislerle vatandaşların görüntüleri, halkın gözünde, toplumun geneline karşı açılmış, eli kulağında bir savaş izlenimi uyandırıyor.

Siyasi demokrasi şartları altında şiddetin bir araç olarak kullanılması lehine tavır sergileyenlerin sürekli dile getirdiği dört ana görüş bulunuyor. Birinci olarak, Şili'de Salvador Allende'nin 1973'teki yıkılışına gönderme yapılıyor. Bu bakış açısına göre, demokratik seçimler, güç ve mülkiyet ilişkileri üzerinde gerçek değişimlere giden yolu açtığı anda (yani seçimler gerçekten bir anlam ifade ettiğinde), elde edilen kazanımlar askeri güç tarafından dağıtılır. İyi ama, neden bu tespitten yola çıkıldığında, mevcut askeri güç üzerindeki denetimin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varılmıyor? Neden bir sol diktatörlüğün kurulması, sağcı darbecilere karşı demokrasinin korunmasından daha iyi bir çözüm olsun ki? Ayrıca, eğer demokratik seçimle işbaşına gelmiş bir hükümet, demokrasinin korunması için olağanüstü hal ilan eder ve bu kapsamda, belli bir süre için temel hakları askıya almak zorunda kalırsa, bu durum demokrasinin süresiz olarak askıya alınması, kamuoyunun özgürce oluşmasının ve çoğulcu seçimlerin engellenmesi sonucunu doğurmamalıdır. Bir kez daha, Bolşevik diktatörlüğün kuruluşunu şu sözlerle eleştirmiş olan Rosa Luxemburg'a kulak verelim: "Genel seçimler, sınırsız basın ve toplantı özgürlüğü, düşüncelerin özgürce çekiştiği bir ortam olmazsa, tüm devlet kurumlarında yaşam sönükleşir ve bürokrasinin tek etkin unsur olarak ayakta kaldığı bir sahte yaşama dönüşür… bu bir diktatörlüktür gerçekten de; ancak proletaryanın değil, bir avuç siyasetçinin diktatörlüğü".[553]

553 Rosa Luxemburg, "Zur russichen Rovolution" Luxemburg, *Gesammelte Werke*, Cilt 4, Berlin: Dietz, 1974, s. 362.

Devlet sosyalizmiyle yönetilen ülkelerde Komünist idareye karşı sergilenen direniş, diktatörlük koşullarında bile, demokrasinin ve şiddetten uzak durmanın sonunda her türlü şiddet eyleminden daha büyük başarı getireceğini gösteriyor bize. Bu ülkelerde onlarca yıl boyunca, en azından 1968'den sonra, genellikle çok küçük ve çok zayıf kalan, daima baskı altında tutulan bir muhalefet bile, devletinkinden çok daha üstün bir çözüm yaratma kültürü ortaya koymayı başarabildi. Kitle eylemleri dahi disiplin içerisinde gerçekleştirildi; öyle ki, muhalif yürüyüşlerin önderleri, "şiddete başvurmama" çağrısı yapan bileklikleriyle, kanın önüne geçilmesini sağlayan en önemli kişiler haline geldiler. Daima halkın iradesine ve insancıl amaçlara gönderme yapmış olan devlet güçleri manevi bakımdan güçsüz düştü ve Komünist devletin yetkilileri de şiddete başvurulmaması yönünde karar verebildi. Şiddete başvurmayan muhalefet ve daha insancıl bir topluma doğru ilerleme konusunda kendi güçlerini bir araç olarak gören Komünistler arasındaki uzun süren etkileşim sayesinde, taraftarlarının gözünde bile devlet sosyalizminin üstün bir görünüm çizememeye başlamasıyla bir "kadife devrim", bir "barışçıl geçiş" mümkün hale geldi.

Sağlam bir siyasi demokrasi altında şiddete başvurulmaması gerektiği görüşüne getirilen ikinci itiraz, "kitleleri" uyandırmanın ve "hükmedenlerin" gözünü korkutmanın tek yolunun şiddet olduğunu savunuyor. Oysa tarihsel gerçekler bunun tam aksini söylüyor: siyasi şiddet, iç savaşa yol açar. Herkesi, ama herkesi tehdit eder. En iyi durumda bile, vatandaşlarla yöneten seçkinler arasında, insanlık dışı şiddetin barbarlığa kayışını önlemek amacıyla bir ittifakın oluşmasına neden olur. Böylesi bir ittifakın gölgesinde ise, yönetenler eş zamanlı olarak demokratik vatandaşlık haklarını geri almaya, denetlenmeyen egemenliğin alanını genişletmeye ve güç kullanmaya muktedir hale gelir. Yönetenler, baskıya başvurarak erki güvence altına alma konusunda cesaret kazanır ve yönetilenler de bu şekilde yönetilmenin, ulusal barışın ön şartı olduğuna inanmaya başlar.

Şiddet içeren siyasi direniş savunucularının üçüncü tezi, amaca ulaşılmasını engelleyen şeyin, devletin temsilcileri ya da devlet tarafından korunan kişiler olduğunu ileri sürüyor. Amaca varmak içinse, bu sözü edilenlerin sindirilmesi ya da defedilmesi (nasıl ve nereye?) gerekiyor. İyi ama, temel siyasi haklar sağlanıyor ve özgür seçimler düzenli bir şekilde yapılıyorsa, ekonomik, toplumsal ve siyasi düzende değişime giden süreçte zor yoluyla engel teşkil edenler kimlerdir? Hitler'in bir suikasta kurban gitmesi, kuşkusuz oldukça büyük fayda sağlardı, çünkü nasyonal sosyalizmde tüm devlet gücü "Führer"in elinde toplanıyordu. Daha erken ölmesi, milyonlarca kişinin hayatını kurtarabilirdi. Oysa özgür seçim şartlarında ve temel hakların güvence altına alındığı bir ortamda, siyasi yöneticiler vatandaşlarca seçilir ve

yine onlar tarafından görevden uzaklaştırılabilir. Bu yol açık kaldığı sürece, şiddet içeren hiçbir başka yol, insanlık amacı çerçevesinde akla yatkın kabul edilemez. Polis memurlarına düzenlenecek saldırıların (insan hayatının tehlikede olduğu durumlar haricinde) onaylanması daha da güçtür. Siyasette köklü değişime giden yolu kapatan engellerin varolduğunu göstermek, şiddet kullanmayı meşru kılmaz.

Daha adil, çevreci, demokratik ve barışçı bir topluma yönelecek değişimin önündeki gerçek "engel", adaletsiz, çevre düşmanı ve savaş yanlısı koşullara göz yumanlar, yani halkın çoğunluğudur. Çoğunluğun değişim sergilemediği bir toplumda, dayanışmacı özgürleşmeden değil, tepedeki kişilerin belli sıklıklarla yer değiştirmesinden söz edilebilir sadece. Şayet durum buysa, yeni bir siyasetin gelişmesinin şartı olarak nüfusun çoğunluğunun imha edilmesini gösterecek bir solcu yoktur herhalde. Tersine, çoğunluk için dayanışmacı ve kolektif bir kendini dönüştürme sürecinin şartları yaratılmalıdır. Ancak bu da, sadece şiddet içermeyen araçlar üzerinde gerçekleştirilebilir.

Şiddet karşıtlığına getirilen dördüncü itirazda ise, çoğu ülkede temsili demokrasinin, büyük şirketler ve finans kuruluşlarından oluşan bir küresel diktatörlükle yüz yüze geldiği belirtiliyor. Devletlerin siyasi temsilcileri seçimle koltuklarından indirilebilirler, fakat çok uluslu şirketlerin ve serbest yatırım fonlarının müdürleri sadece sermayenin sahiplerine karşı sorumludur. Bunun, dayanışmacı özgürleşmenin önündeki en büyük güçlüklerden biri olduğunu kabul etmemek olanaksız. Siyasi demokrasinin hayat bulması, toplumsal demokrasinin varolmasını gerektirir. Ancak toplumsal demokrasi de ekonomik demokrasi olmadan sonsuza dek ayakta kalamaz. Burada ortaya çıkan görev, patronlara "savaş" açmak değil, demokratik denetimin altında bulunmayan ekonomik gücün, sektörlerin ve finans kuruluşlarının demokratikleştirilmesidir.[554]

Batı dünyası solunda şiddeti açıkça savunanlara şimdiye kadar çok nadiren rastlandı. Ancak, bir polis otosuna molotof kokteyli atmanın meşru bir protesto yöntemi ve özgürleşmeye giden bir yol olduğu, bu yolu izleyen başkalarıyla ittifaklar oluşturma arayışını yansıttığı şeklinde hatalı ve kör bir hoşgörü, yanlış bir "bırakınız yapsınlar" durumu mevcut. Tepki, direniş ve karşı kuvvet, özgürleşmenin başlangıcı *olabilir*. Erke karşı sergilenen protestolar gibi, başkaldırının yüceliğini bünyesinde taşıyabilir. En kaba isyan bile, en azından bir *isyandır*; kör öfke, saf tahammül ve sabrın ötesine geçer. Ancak baskı, sömürü ve dışlama karşısında ortaya çıkan bir saf refleks olarak karşı güç, her şeyden önce, erkin karşı tarafta boy veren biçiminden başka

554 Bkz Alex Demirovi, *Demokratie in der Wirtschaft. Positionen – Probleme – Perspektiven*, Münster: Westfälisches Dampfboot, 2007; Heinz J. Bontrup ve diğerleri, *Wirtschaftsdemokratie. Alternative zum Shareholder-Kapitalismus*, Hamburg: VSA, 2006.

bir şey değildir. Bu bağlamda, farklı değil, yalnızca karşıdır. Pek çok zaman, tahakkümün araçlarını en saf biçimleriyle taklit eder ve bazen bu araçları daha da vahşileştirir. Ayrıca günah keçisi ilan edilebilir ve kendi tarafına zarar verir hale gelebilir. Özgürlüğe atılan adım salt direnişle değil, isyanın dayanışmacı bir yapıya kavuşmasıyla atılır.

NEOLİBERALİZM KOŞULLARINDA DİRENİŞ

Buraya kadar söylemiş olduklarımızın tamamı, liberal demokrasi şartları altında şiddetin niçin ne meşru ne de faydalı bir araç olarak kabul edilebileceğini göstermeyi amaçlıyordu. Ancak anlattıklarımız, "bir başka dünya", daha insancıl, daha barış dolu bir yaşam adına bazı insanların neden şiddete başvurduğunu açıklamıyor. Bu şiddetle ilgili olarak pek çok görüş ve son derece anlaşılır bir de sebep var: derinden hissedilen güçsüzlük duygusu. "Güç kullanmak… aynı zamanda güçsüzlüktür".[555] Karşı şiddet de, güç elde etmeye yönelik çaresiz bir umuttur aynı zamanda.

Solun içinde bulunduğu bu çaresizlik hissinin birçok nedeni var ve tek boyutlu bir dünya görüşü de buna katkı yapıyor: Bolşeviklik ve Sovyetler Birliği'nin tercih ettiği diktatörlük yolu başarısızlığa uğradığı gibi, sermayenin tahakkümü altındaki bir dünyayı aşma hedefi çerçevesinde yargılanan sol sosyal demokrasinin reform stratejisi de aynı sonla karşılaştı. Pek çok solcunun gözünde, sol görüşlü kişilerin hükümetlerde rol alması, daha iki taraflı bir statüko yönetiminin yaratılmasından başka bir işe yarar gibi görünmüyor. Yeni metalaştırma dalgalarının yolunu açan şeyin, hükümetlerde solun oynandığı bu rol olduğu iddiası da sık sık dile getiriliyor. Dünya tarihinde daha önce hiçbir zaman bu kadar fazla sayıda özgür seçim yapılmamış olsa gerek ve buna karşın, bu seçimlerin toplumsal ve ekolojik ilerleme doğrultusunda ne kadar az anlam ifade ettiği konusunda ayık bir farkındalık giderek yayılıyor. Saldırı savaşları bile demokratikleştirme adı altında meşrulaştırılıyor.

Fordizm, kapitalizmin merkezlerinde proletaryanın dirençli toplumsal yapısını dağıttı ve Marcuse'un, teknolojik idari tahakküme ve hükmedilenlerin tüketim arzularında bu tahakkümün yüceltilmesine dayalı "tek boyutlu toplum" olarak gördüğü şeyi yarattı. Proleterler, kendilerine boyun eğdirilmesi sürecinin suç ortağı haline geldiler ve yeni var oluş biçimleri ile ilgili olasılıkları boşa çıkardılar. Neoliberal kapitalizmin, özgürlük adı altında şimdi bu tek boyutlu teknolojik idari dünyanın yerine, yine tek boyutlu bir piyasalaştırılmış dünyayı getirdiği görülüyor. Fabrikanın ve büyük örgütlenmenin bire-

555 Kurt Röttgers, "Im Angesicht von Gewalt", U. Erzgräber ve A. Hirsc (der.), *Sprache und Gewalt*, Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2001, s. 55.

yin dışında oluşturduğu kumandanın yerine, piyasaya uygun davranışların kişisel kılavuzluğu geçiriliyor. Piyasadaki başarısızlık bireyselleştiriliyor ve dışlanma yoluyla cezalandırılıyor. Neoliberal erk dizgesi, tarihin önceki dönemlerindeki erk yapısından farklı hale geliyor. Savaşlar bile, kaybeden için özgür seçimlerin ve temel siyasi hakların yolunu açacak şeyler gibi sunuluyor. Özellikle kapitalist merkezlerde bu tablo oldukça açık biçimde kendini gösteriyor. Yönetilenler, daha önce hiç olmadığı kadar yoğun şekilde, erke ait yapıların içerisine *bağımsız nesneler* biçiminde entegre olur gibi görünüyor. Cephe gerisine, merkezi komutaya ve tutsaklara sahip olmayan küresel ölçekli terörle mücadele ise, piyasanın "şebeke şirketler"i arasındaki küresel rekabetin askeri yansıması olarak ortaya çıkıyor.[556]

Elbette, dünyaya böyle bakmak çaresizlik hissini de beraberinde getiriyor: eğer tahakküm, bizzat tahakküm altındakiler tarafından, kendilerinin bir parçası haline gelecek şekilde içselleştirilmişse, direniş nasıl gelişebilir? Hepsi birbirinin aynı olan yönetenlere bir sonraki seçimde oy vermemek ne anlam ifade eder? Ekonomik bölgeler arasındaki rekabet yeni devlet güçlerini de aynı şekilde ele geçirecekse, neden devrim yapalım ki? Ancak, dünyanın bu şekilde tek boyutlu bir kapalı sistem olarak değerlendirilmesi sadece bir yorumdur ve umutsuzluk getirir. Alternatifler vardır. Mevcut toplumlar çok çeşitli çehrelere sahip.[557] Neoliberal kapitalizm bile, sermayenin mantığı ile toplumun mantığının birbiriyle çatışan eğilimleri tarafından şekillendiriliyor.[558] İmparatorluk, yeni bir düzen seçeneğinin güçleriyle karşı karşıya geliyor. Toplumun piyasalaştırılması, bireysel arzu, temsil, kendi kaderini tayin ve dayanışma konularında yeni potansiyeller oluşturuyor. Neoliberalizm içerisindeki yeni öznellik, bağımsız bir özgürleşme hareketine de dönüştürülebilir. Bu bir şanstır; ne daha fazlası, ne de daha azı. Demokrasi çağrısı yapan, ama bir yandan da demokrasiye zarar veren kişiler bir anda, yeni demokratik hareketler karşısında kendilerini meşru göstermeye çalışır hale gelecekler. Özgürlüğün en yüce amaç olduğunu ilan edenler, özgürlük için gerekli ön şartlarıyla ilgili tartışmalardan kaçınamayacaklar. Kendi kaderini tayin hakkını en yüce değer sayanlar, bu tayin hakkının sonuçta hangi koşullara bağlı olduğu sorusuyla karşılaşacaklar. Küreselleşmeyi ve herkes için eşit piyasa haklarını savunanlar artık adil bir küresel düzen sorunundan daha fazla kaçamayacaklar.

556 Karşılaştırmak için bkz. Christina Kindl, Morus Markard, Lutz Brangsch, Katrin Reimer, Alex Demirovic, Volker Caysa, Werner Ruf, Erhard Crome ve Rainer Rilling, Michael Brie (der.), *Schöne neue Demokratie – Elemente totaler Herrschaft*, Berlin: Karl Dietz, 2007.

557 Cornelia Heintze, "Wohlfahrtsstaat als Standortvorteil. Deutschlands Reformirrweg im Lichte des skandinavischen Erfolgsmodells", Rosa-Luxemburg-Stiftung Sachsen, 2005.

558 Dieter Klein ve Michael Brie, "Elemantere Fragen neu bedenken. Kapitalismus, Sozialismus, Eigentum und Wege der Veränderung", *Standpunkte der RLS*, 2, 2007.

Erk, bireylerin ve toplumların kendi kaderini tayin hakkına el koyarak değil de, bu hakkı yönlendirmeye çalışarak kendini ifade etmeye başladığında; varlığını devam ettirebilmek için şiddet içerikli doğasını gizleme ihtiyacını duymaya başladığında, özgürleşme alanları yaratmak mümkün hale gelir. Çünkü totaliter-faşist bir düşmanla karşı karşıya değiliz. Tarihsel emek hareketi, ayrıca sömürgecilik ve ırkçılığa karşı yürütülen hareketlerin büyük kısmı, erk sahiplerinin elindeki güce, bu gücün aynadaki bir yansıması olan karşı güçle, ancak yeni ve farklı amaçlarla karşı koydu. Bu, en azından toplumsal dönüşüm doğrultusunda ileri atılmış bir adım olarak kaçınılmaz görünüyordu. Kapitalizmin, emperyalizmin, sömürgeciliğin ve militarizmin karşısında duran güçler, kendilerini generallere, subaylara ve askerlere sahip, düşmanla uzlaşmazlık ideolojisi etrafında toplanmış birer ordu gibi gördüler.

"Hükmedenlere karşı yürütülen mücadelenin yine hükmedenler tarafından belirlenen sınırlar içerisinde kaldığı" bir kültür yaratmayı bildiği sürece, her erk biçiminin çok sağlam biçimde ayakta kalabileceği doğru.[559] Neoliberal erki sarsabilmek için, dayanışmacı özgürleşmeye çıkan yeni yollar bulmak zorundayız. Eğer erk, yönetilenlerin öznelliği, yönetilenlerin kendi kaderini tayin biçimlerinin ve demokratik katılımın genişletilmesi, bireyin istenen kalıba sokulması üzerinden temin ediliyor ve buna getirilen itirazı da dışlanmayla cezalandırıyorsa, dayanışmacı özgürleşmeye dönük mücadele de değişebilir ve değişmelidir. Eğer erk temel olarak devlete değil de, devlet tarafından yönetilen, zincirlerinden salınmış piyasanın "özünde varolan zorunluluklara" sırtını dayıyorsa, devlet üzerine ve devlet içerisinde yürütülen mücadele yeterli olamayacaktır. Şimdi, özgürleşme mücadelelerinin hem koşulu hem de sonucu olarak ortaya çıkan özgürlükçü-dayanışmacı *öznelere*, daha önce hiç olmadığı kadar ihtiyaç duyuluyor.

Özgürlükçü sol, neoliberal kapitalizmin ve neoliberal kapitalizmin bağrından fışkıran şiddetin üstesinden gelebilmek için üç strateji takip ediyor: savaşların, toplumu geriye götürecek reformların ve yeni yetkeciliğin reddi stratejisi; alternatiflerin ortaya çıkmasına olanak tanıyacak özerk alanların geliştirilmesi stratejisi; ve kapsamlı toplumsal dönüşüm stratejisi. Ancak bunların tamamının başlangıcını, basit "hayır" stratejisi oluşturuyor. Irak'taki savaşa karşı 2003 Şubat'ında dünya genelinde düzenlenen gösteriler ve Almanya'nın Hartz IV işgücü piyasası reformlarına karşı ayağa kaldırılması, ne savaşı ne de reformu durdurabildi; ama dünyada insanların, yurttaşların, seçkinlerin kibrine ve egemenlik iddialarına meydan okuduğunu gösterdi. Heiligendamm'daki G8 zirvesine giden yolların şiddete başvurulmadan kapatılması bir başka örnek teşkil etti. Zirvenin fiilen ve etkin biçimde engel-

559 Ashis Nandy, *Der Intimfeind. Verlust und Wiederaneignung der Persönlischkeit im Kolonialismus*, çeviren Lou Marin, Nettersheim: Graswurzelrevolution, 2008, s. 79.

lenmesi ve altyapıdan yoksun bırakılması amacına ulaşıldı.[560] Aynı zamanda, devlet de kendi güvenlik çıkarlarını ciddiye almıştı. Zirve merkezini çevreden yalıtan tel örgülerin aşılmasına izin verilmedi. Ancak sivil itaatsizlik yoluyla, G8 zirvesinin gayrı meşru bir erk talebi olduğu gösterildi.

Solun bu stratejisinin, yani neoliberalizmin karşısına hayatı olumlayan bir dayanışmacı "hayır" ile çıkmanın, her yeni savaşa, her yeni karşı reforma, demokrasinin ve yurttaşlık haklarının her tırpanlanışına itiraz etmenin gerekleri sadece gösteriler düzenlemek, yürüyüşler yapmak, oy vermek ve neoliberalizme direnen örgütleri desteklemek değil. Anayasanın "onur" vaadine karşı tüm ekonomik, toplumsal ve siyasi düzenin sergilediği bağlılık ortadan kalkmış gibi göründüğünde, daha fazlasına da ihtiyaç duyulur.[561]

Şiddet içermeyen direniş, her şey olabilir, ama asla eylemsizlik değildir. Çatışmadan kaçınmak ile çatışmanın şiddet yoluyla çözülmesi arasında etkin bir "üçüncü yol" olarak tanımlanabilir.[562] Pek çok başka şeyin yanında, ticari ürün ve altyapı boykotları; toplumsal boykotlar; vergi ödemeyi, iş birliği yapmayı, ayrıcalık ve ödüllendirmeyi reddetme; sivil itaatsizlik; grevler ve dayanışma grevleri ve işgaller; ayrıca siyasi grevler de hep şiddet içermeyen direnişin kapsamı içerisindedir. Böylesi bir direniş, en yüksek düzeyde kişisel ahlakın yanında, şiddete maruz kalmaya karşı sıra dışı bir cesaret ve buna şiddetle yanıt vermemeye dönük bir kararlılık gerektirir.

Sivil itaatsizlik iki işlevi birden yerine getirir: bir taraftan "halk"ı, yurttaşların çoğunluğunu hedefler ve bir anayasal olağanüstü halin baş gösterdiğine dikkat çeker. Bu olağanüstü hal durumunda, temsil yetkisine sahip kurumların artık gücü meşru bir şekilde elinde tutması mümkün değildir. Sivil direniş eylemleri bir "siyasi başvuru biçimi"dir.[563] Bu tip direniş eylemlerinin aynı zamanda, devletin belli çıkarlarının gözetilmesine yönelik devlet faaliyetlerinin "maliyetlerini" de artıracağı düşünülür.

Thomas Balistier, 1970'ler ve 80'lerin parlamento dışı protestolarını incelediği gözlemsel çalışmasında, tahrip etmeye yönelen protestonun şiddete de yol açabileceği sonucuna ulaşıyor: "Aktörler, şiddet içermeyen protesto stratejisini bir kenara bıraktılar; zarar verme tehdidinin nitelik bakımdan farklı bir boyutunu amaç olarak belirleyen açık saldırganlığı örgütlüyor ve uygula-

560 Alıntı yapılan kaynak: Komitee für Grundrechte und Demokratie, *Gewaltbereite Politik und der G8-Gipfel*, Köln: Komitee für Grundrechte und Demokratie, 2007, s. 73.

561 Hıristiyan bakış açısı için bkz. Dagmar Neuhäuser, "Aufgewacht 'aus dem Schlaf der Sicherheit'. Bewegte Christen solidarisieren sich – das Beispiel der G8-Proteste 2007", J. Dellheim, S. Teune ve A. Trunschke (der.), *Ziehen wir an einem Strang? Gewerkschaften, soziale Bewegungen, Nichtregierungsorganisationen, Parteien*, Schkeuditz: Schkeuditzer Buchverlag, 2007, s. 40 ve devamı.

562 Barbara Müller ve Christine Schweitzer, "Gewaltfreiheit als Dritter Weg zwischen Konfliktvermeidung und gewaltsamer Konfliktaustragung", Kempf (der.), *Konflikt und Gewalt*, s. 82-111.

563 John Rawls, *Eine Theorie der Gerechtigkeit*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979, s. 404.

maya koyuyorlar. Tahrip etmek ve tahrip etmeye kalkışmak, iletişimsizliğin ürünüdür ve aynı zamanda geçici ya da kalıcı iletişimsizliği üretir… Kural olarak, bu somut davranış biçimleri gerçekte… ne toplumsal hareketleri ileri taşır, ne de çatışmanın çözümüne katkıda bulunur. Aksine, sonunda devlet güçlerinin paramiliter zaferini bulabileceğimiz bir çıkmaz sokağa dalar ve sıklıkla protestonun kendisinin de çökmesine neden olur.[564] Son dönemin, insanları yaralamayı ya da öldürmeyi asla doğrudan amaç olarak benimsemeyen yeni toplumsal hareketleri için bile (1970'lerin Kızıl Ordu Fraksiyonu ve 2 Haziran Hareketi istisna olmak üzere), eşyanın tahrip edilmesi ile insana karşı şiddet arasındaki çizgiyi aşmak hiç zor değildir.

Bu çizginin aşılması ise, amaca leke sürülmesi anlamına gelir. Anayasanın vaatleriyle gerçeklik arasındaki çelişkiye etkinlik kazandırmak yerine, iç barış ve iç savaş arasındaki çelişki devreye sokulur. Hukukun üstünlüğü temelinde işleyen demokratik devlet koşullarında şiddet meşru olmadığı gibi, fayda sağlamaktan da son derece uzaktır. Halk, protestonun dile getirdiği kaygılara karşı vurdumduymazlığa sürüklenir; protestonun aktörleri meşruiyetini yitirir ve "anarşistler" ya da "teröristler" damgasıyla tecrit edilir. Siyasi gücün üzerindeki vites değiştirme baskısı artmadığı gibi, iç savaşa kayma endişesiyle halkın üzerinde, bırakın direnişi, protestodan bile kaçınma yönünde bir baskı gelişir.

Dahası, bir kez daha sosyalizm adına barbarlığa başvurulmaması için de şiddete "hayır" demek bir zorunluluktur. Dizginlenmemiş kapitalizmin sergilediği barbarlık durdurulup engellenmeli, böylece özgürleşme için gerekli alanların gerçekten yeşermesi sağlanmalı. Dengeli bir sabırsızlığa ve eylemlilik içerisinde bir sabra ihtiyacımız var. Çaresizlik hissinin pekişmemesi ve isyan edenlerin cesaretlerini yitirmemeleri için, karşılaşılan şanslara dört elle sarılmak gerekiyor.

Son olarak, toplumsal ve kişisel ilişkilerde tekrar şiddetin içerisine yuvarlanma olasılığı, kapitalizmi aşmayı amaçlayan barışçı bir devrime yönelik stratejileri de çok yakından ilgilendiriyor. Bu devrimin başarı kazanması için tek seçeneğimiz, "yaşamı daha ilginç hale getirmeyi, bireyin elindeki gücü azaltmayı, sevginin ve doğruluğun hayata geçirilmesi için daha fazla fırsat barındıran bir toplum, yaşam adına devinen bir toplum yaratmayı" becerebilmektir.[565]

564 Balistier, *Straßenprotest*, s. 107 ve devamı.

565 Erich Fromm, "Violence and Its Alternatives: An Interview with Frederick W. Roevekamp", 1968, http://www.erich-fromm.de adresinde mevcuttur.

İnsanlığın Savunulması İçin Halk Mücadelelerini Radikalleştirelim

Samir Amin

Kapitalizm; kendinden önce gelen siyasi sistemlerle kıyaslandığında, tarihsel bakımdan ilerici bazı işlevleri yerine getirmiş bulunuyor: Örneğin bireyi, önceki sistemlerin dayattığı pek çok kısıtlamadan kurtardı, tahmin edilemeyecek ölçekte bir üretim gücü geliştirdi, pek çok toplumu ulusların bünyesinde kaynaştırdı, çağdaş demokrasinin temellerini attı. Ne var ki tüm bu başarılarda, kapitalizmin sınıflı doğasının damgası ve sınırlamaları göze çarpıyor: "özgür" birey, aslında "ensesi kalın erkek burjuva"dan başka bir şey değil; inatçı ataerkillik, insanlığın yarısını oluşturan kadınların büyük bölümünü aşağı konumda tutuyor. Sistemin zengin merkezlerinde, kapitalizm artık yabancılaştıran ve kardeşlik ilişkilerini tahrip eden, kadının gerçek özgürleşmesini ve demokrasinin özgürlükçü boyutunu engelleyen bir tüketimin ötesinde sunacak bir şeye sahip değil. Kapitalizmin "avantajları"nın, basın üzerindeki tekelini de kullanan plütokrasi diktatörlüğü altında giderek daha eşitsiz bir yapıda dağılmaya başladığı, böylece demokrasinin anlam ve kapsamdan yoksun pratiklere indirgendiği ve dolayısıyla meşruiyetini kaybettiği açıkça belirtilmeli. Yerleşmiş plütokrasilerin egemenliğinin genişlemesi için zor yoluyla yeni sahaların açılması; eğitim, sağlık gibi kamu hizmetleriyle, su, elektrik, konut, ulaşım gibi temel ihtiyaçlara dönük altyapının özelleştirilmesi, eşitsizliklerin hep daha da derinleşmesi ve halk sınıflarının temel toplumsal haklarının budanması sonucuna varıyor. Sermaye getirisi üzerindeki hesapların kısa vadeli akılcılığı, suç içeren ve özellikle biyogenetik yoluyla suç içerme potansiyelini barındıran gelişmelerde bir patlama yaşanmasına davetiye çıkarıyor.

Çağdaş emperyalizm, Asya, Afrika ve Latin Amerika'nın geniş kitlelerine, yani dünya nüfusunun yüzde 75'ine sunacak hiçbir şeye sahip değil. Buralarda gelişmeye devam edebilmesi için, ayrıcalıklı azınlığın işine yara-

ması, öte yandan diğerlerini özellikle de insanlığın yarısına yakınını oluşturan köylüleri müthiş bir yoksullaşmaya sürüklemesi gerekiyor. Ulus hakları, sadece egemen merkezlere ait ülkeler için anlam taşırken, tahakküm altına sokulmuş ve sömürgeleştirilmiş çevre ulusların hakları sistematik olarak yok sayılıyor. Çağdaş emperyalizmin küresel genişlemede kaydettiği başarı büyüdükçe, kapitalizme ait sınırlamalar da boyuna artıyor ve bugün artık ürkütücü boyutlara ulaşmış bulunuyor. Sermayenin bu çevre ülkelerin toplamı üzerinde devam eden tahakkümü sonucunda, insanlar devamlı bir ayaklanma hali içerisine giriyor (ayaklanma devrim değildir, ama devrimin şartlarını yaratır) ve bu da küreselleşmenin militarize olmasını gerektiriyor. Bu tablo, söz konusu insanlar için tüm gerçek demokratikleşme ve toplumsal ilerleme olanaklarını devre dışı bırakıyor.

Küresel düzeyde, itici gücünü saf kâr mantığından alan birikim şu anlama geliyor: petrol başta olmak üzere yenilenemez kaynakların tüketilmesi, biyolojik çeşitliliğin geri dönülmez biçimde tahrip edilmesi ve gezegendeki tüm yaşamın yeniden üretilmesini sağlayacak doğal zeminin giderek artan bir hızla yok edilmesi. Bu tahribat, küresel kapitalizmin temin ettiği kısa vadeli "faydalara" erişme eşitsizliğini de gün geçtikçe büyütüyor. Başkan George Bush "Amerikan tarzı yaşam tartışılamaz" dediğinde, dünyanın büyük bölümü için gelişmeyi "yakalama" olanaklarını ortadan kaldırmış oluyordu; çünkü bu, gezegenin sahip olduğu kaynaklara erişim önceliğinin sadece emperyalist ülkelerin (öncelikle Birleşik Devletler, daha sonra da gelişmişlik seviyesini hâlihazırda yakalamış durumdaki Avrupalılar ve Japonların) elinde kalması konusundaki ısrarın devamı anlamına gelebilirdi ancak. Çağdaş küresel kapitalizm, insanın özgürleşmesi hedefinin takip edilmesinde kullanılacak yeterli bir çerçeve sunmuyor artık. Kapitalizm, işçinin sömürüsü üzerine kurulu bir sistem olduğu gibi, şimdi tüm insanlığın da düşmanı haline gelmiş durumda. Bu bağlamda, genişleme yolunda yakaladığı bariz başarıya karşın, "miadını doldurmuş" (belki "bunamış" da denebilir) bir sistem olarak değerlendirilmesi gerekiyor. İnsanlığın savunulması, küreselleşmiş kapitalist/emperyalist birikimi ve yeniden üretimi yöneten temel ilkeleri değiştirmemizi zorunlu kılıyor.

HALK MÜCADELELERİNİN RADİKALLEŞMESİ GEREĞİ

Oligopol yapılı küresel sermayenin, finansal plütokrasilerin kumandası altında takındığı saldırgan tutum, gezegenin dört bir yanında halkların büyüyen direnişi ile yüzleşiyor ve karşılaştığı tepkiler de karşı saldırıları ciddi bir olasılık haline getiriyor. Ancak şimdiye dek direnişler ve karşı saldırılar küçük parçalara ayrıldı hep. Kapitalizmin merkezinde yer alan varlıklı

ülkelerde bu direnişler hâlâ, geçmişte elde edilen, günümüzdeyse neoliberal politikalar tarafından günden güne yontulan kazanımların savunulmasıyla ilgili. Bazı çevre ülkelerde, tepkiler gerici kültürel projeler etrafından billurlaşıyor ve bu projelerin de yirmi birinci yüzyılın güçlükleriyle baş etmesi olanaklı görünmüyor. Plütokrasilerin gücüyle çelişki halindeki hareketlerin büyük bölümü, kapitalizmin temel ilkelerini sorgulamıyor; oysa söz konusu temel ilkeler, bu hareketlerin taraftarlarını kurban konumuna getiren toplumsal trajedilerin biricik nedeni. Sistemin yarattığı sonuçlarla boğuşan bu hareketler, kendilerini ortaya çıkaran mekanizmalarla yeterince ilgilenmiyor. Şurada burada kimi önemli zaferler kazanmayı bilse de mücadelenin, güç dengesini halk sınıflarının lehine kaydırmayı başaramamasının nedeni de bu. Mücadelelerin radikalleştirilmesi, yani kapitalizmin miadını doldurmuş karakterinin farkına varır hale getirilmesi, olumlu alternatifler üretme kapasitelerini yönlendirecek olan şeydir. Bu, gerekli ve aynı zamanda da mümkündür.

Emekçi sınıfların ve bağlı bulundukları ülkelerin çağdaş kapitalist/emperyalist sisteme dâhil edilmesinin nesnel koşulları çok büyük bir çeşitlilik sergilese de, tüm dünyada insanlar toplumsal ilerlemeyi, gerçek demokratikleşmeyi ve barışı arzuluyor. Bugün radikal olmak, ortaya atılan itirazın farklı boyutlarını birbirinden ayırmak değil, tersine birleştirmek anlamına geliyor:

> i. Siyasi, ekonomik, toplumsal yaşamın, aile, iş, okul, mahalle ve ulus yaşamının tüm boyutlarının yönetiminin demokratikleştirilmesi, herkesi kapsayacak bir toplumsal ilerleme ile ilişkilendirilmeli ve işe en yoksun kesimlerden başlanmalıdır. Gerçek demokratikleşme, toplumsal ilerlemeden ayrı düşünülemez. İnsan haklarının, çalışma hakkının, "fırsat eşitliği"nin kadınlar ve erkekler için her yerde savunulması, bu haklar ne kadar meşru olsa da yeterli değildir; insanları, sosyalizme yönelen bir dönüşümü başlatan küresel bir projeye dâhil ederek, daha fazlasının başarılması gerekir. Görüş farklılıkları hem varlıkları gereği, hem de zenginleştirici katkıları nedeniyle saygıyla karşılanmalıysa da, çalışan sınıfların birleşmesinin ve halkların enternasyonalizminin önünde aşılmaz bir engel olarak ortaya çıkmamalıdır.
>
> ii. Ulusların ve halkların bağımsızlığı ve egemenliğine saygı gösterilmeli ve bu temel üzerine, çok merkezli bir uluslararası sistem inşa edilmelidir. Ne yazık ki, mücadelenin içerisindeki hareketlerde pek çok militan, özellikle de emperyalist merkezin varlıklı ülkelerinde, ulusların savunulması fikrini reddetmekte, aceleci davranarak, bunu saldırgan şovenizmle aynı kefeye koymaktadır. Oysa ulusal hakların savunulması, kapitalist gelişmede görülen eşitsizliklerin doğurduğu çıkar çatışmalarının önemli ölçüde azaltılmasının, vahşi güç mücadelelerinin yerine bir müzakere zorunluluğunun getirilmesinin, Kuzey'in Güney'e karşı yürüttüğü, çağımızı şekillendiren ve bitmek bilmeyen savaşının sonlandırılmasının şartlarından biridir. Bu, ortak amaçlar etrafında "birleşik cepheler"in yaratılması (özellikle Bağlantısızlar ve Üç Kıta hareketlerinin birleşik cephele-

rinin yeniden ortaya çıkarılması) anlamına gelmektedir. Aynı zamanda, küresel finans sermayesine hizmet eden mevcut kurumların (Dünya Ticaret Örgütü, IMF, Dünya Bankası, NATO, Avrupa Birliği ve taslak halindeki Amerika Kıtası Serbest Ticaret Anlaşması veya Avrupa Birliği ile Afrika, Karayipler ve Pasifik ülkeler arasındaki serbest ticaret düzenlemeleri gibi diğer bölgesel projeler) yerine, başka küresel yönetim kurumlarının geçirilmesi anlamını taşır. Bu doğrultuda, özellikle ALBA ve Mercosur projeleriyle Latin Amerika'da ve Şanghay grubu ile Asya'da kimi adımlar atılmıştır. Ancak, halkların gözünde meşruiyetlerini çoktan yitirmiş olsalar da, mevcut kurumların yapıdan uzaklaştırılmasından uzakta bulunuyoruz henüz.

Radikalleşme, yukarıda belirttiğim tanım çerçevesinde, mücadelelerin siyasallaştırılması ve sosyalist alternatifin olumlanmasıyla aynı anlama geliyor. Siyasallaştırma terimiyle, mevcut merkez sol partiler de dâhil olmak üzere, yerleşmiş siyasi güçlerin başvurduğu çıkarcı araçları karşısında siyasete duyulan tiksinti meşru bir tepki gibi görülebilirse de, hiçbir toplumsal hareketin, "apolitik" bir karaktere sahip olma iddiasında bulunamayacağı konusundaki farkındalığa erişilmesi kastedilmektedir.

EMPERYALİST SALDIRGANLIĞA KARŞI DURMAK: SİLAHLI DİRENİŞ DURUMU

Şu an için radikalleşme, plütokratik küreselleşmenin yararına olmak üzere gezegenin askeri yönden denetim altına alınması projesinin başarısızlığa uğratılmasına öncelik vermeyi gerektiriyor. İçinde bulunduğumuz dönemde emperyalist yayılma yeniden kendini gösteriyor ve yukarıda andığımız üçlünün ortaklarını bir araya getiriyor. Bu birleşme de beni, emperyalizmi bundan böyle, ABD'nin bağımlı ortaklarının cepheleşmesi ile devamlı olarak karşılıklı çatışma içerisinde olan geçmiş dönem emperyalizminin aksine "kolektif" bir yapı şeklinde tanımlamaya itiyor. Avrupalılar Washington'un liderliğini sorgulamadan, bir ortak strateji içerisinde daha büyük katılıma sahip olmayı ve elde edilen çıkarların daha eşit biçimde paylaşılmasını isteyebilirler. Ancak durum ne olursa olsun bu emperyalist yayılma, Kuzey'in Güney'e karşı yürüttüğü yeni bir "yüzyıl savaşı" ortaya çıkarmakta ve bu da 1492'den bu yana süren, bitmek bilmez saldırganlığın devamını oluşturmaktadır.

Küreselleşen plütokrasilerin dünyaya bakışı, yavan "küreselleşme" terimiyle ifade ediliyor ve sanki küreselleşme, şu andakinden farklı bir biçime bürünemezmiş gibi gösteriliyor. Küreselleşmiş sermayenin hâkim merkezlerinde yer almayan halkların ve ulusların çıkarlarıyla karşıtlık teşkil eden çelişkilerin ortaya çıkardığı şiddet o denli ağır bir hal alıyor ki, küreselleşmenin militaristleşmesi, Washington'un gezegende oluşturduğu askeri

denetim ile güvence altına alınması gerekiyor. Yerkürenin dört bir yanına dağılmış altı yüzden fazla Amerikan üssü, Washington'un dünya ve bu arada sözünü ettiğimiz üçlünün bağımlı ortakları üzerindeki egemenliğini yerleştirmeyi amaçlıyor. Yeterli askeri ve siyasi araçlara sahip olmayan bağımlı ortaklar, Birleşik Devletler'in tek taraflı tahakkümü etrafında saf tutmak zorunda kalıyor.

Birleşik Devletler ve ortakları, tüm muhalifler ve Güneyli halklar karşısında kendilerine "mutlak üstünlük" sağlama amacını taşıyan yeni bir askeri doktrin geliştirdiler. Şüphesiz, sözünü ettiğimiz üstünlük yeni bir şey değil. Kapitalizmin gelişim doğasından kaynaklanan eşitsiz karakter tarafından üretilen üstünlük, 1492'den beri, uzun sömürgeci fetih savaşları pahasına da olsa, otoritesini Güney'e kabul ettirme olanağını sunuyor Kuzey'e. Bu mutlak üstünlük, Sovyet askeri gücü, ayrıca bağımsızlığını kazanan Asya'nın (Çin, Vietnam) ve kimi başka ülkelerin; örneğin Küba'nın askeri ve siyasi savunmalarıyla bir süre sorgulandı. Yeni siyasi konjonktür ve bu konjonktürü şekillendiren dengesizlikler, kolektif emperyalizmin egemen sınıflarını, artık toprağın işgal edilmesini gerektirmeyecek, böylece işgalle ilgili güçlükler ve risklerden sıyrılacak yeni bir "savaş" modeli tasarlamaya yönlendirdi. Yeni modelde "savaş", kurbanlarının asla misillemede bulunamayacağı korkunç hava bombardımanlarına ve kurbanların ayakta kalma olanaklarının, altyapıların tahrip edilmesine indirgendi. G. W. Bush'a göre, bu "savaş" biçimi, "gerektiğinde" nükleer silahlara başvurma olasılığını bile gündemine alabiliyor. Bu yeni tip savaşın amacı çok açık ki, saldırılan ülke nüfusunun tümden dehşete düşürülmesi ve hatta direnişle yanıtlanması durumunda (Pentagon'un askeri uzmanlarınca böyle bir direniş "intihar" olarak tanımlanıyor) bir halkın imhası, yani soykırımdır. Birleşik Devletler, terörist bir devlet ve "mükemmel" bir haydut. Uluslararası hukuk, insan hakları hukuku ve demokrasi ile ilgili konuşmalar, bu gerçeklik karşısında hiçbir anlam taşımıyor. Yeni savaş teknolojileri, sahiplerine ikinci bir avantaj daha kazandırır gibi görünüyor: "sıfır kayıplı savaş" (elbette saldırganlar açısından). Bu "gereklilik", Kuzeyli toplumlarda ortaya çıkan belirgin bir gelişmeyi yansıtıyor aslında: artık eski dönemlerin kasaplıkları buralarda kabul edilebilir olmaktan uzak. "Sıfır kayıp" doktrini; tasarlayıcılarına göre, başkalarının soykırıma uğramasını dahi insanlara kabul ettirmeye muktedir. Bu çerçevede, Birleşik Devletler halkı için tablo gerçekten de böyle çizilebilir maalesef. Avrupalı halklarla ilgili olaraksa, yetke sahipleri şimdiye dek susmayı tercih etmiş bulunuyor.

Güneyli halklar bu saldırıyı ancak direnmeye yetecek düzeyde, askeri hazırlık da dâhil olmak üzere; hazırlıklar yaparak karşılayabilirler. Emperyalizmin emrindeki medya, "atın silahlarınızı, size saldıracağız" di-

yor. Garipliği sadece onursuzluğu ile açıklanabilecek olan bu davete hakların ve Güneyli devletlerin verebileceği tek bir yanıt var: askeri yeterliklerini, düşmanı caydırmaya yetecek düzey ve biçime ulaştırmak. Yirminci yüzyıl, kapitalist merkezlerin dışında kalan ülkelerde, halkların yürüttüğü ulusal özgürlük mücadelelerine fazlasıyla sahne oldu. Çoğu halk hareketi, emperyalizmin vahşi müdahaleleri karşısında silaha sarılmak zorunda kaldı. Bu hareketler zafere ulaştı ve Vietnam'da, Cezayir'de, Küba'da ve Portekiz kolonilerinde savaşan gerillalar, ayrıca Çin Halk Ordusu gibi güçlerin örnek olarak gösterilebileceği bir askeri teori ve strateji geliştirdi. Etkinlikleri, silahlı kuvvetlerin siyasallaştırılması ve gündemdeki ilerici toplumsal dönüşümlere katılmasının sağlanması da dâhil olmak üzere geniş halk kesimlerinin örgütlenmesi ve uygun savaş araç-gereçleri ile tekniklerinin edinilmesi şeklinde iki ayaklı bir yapı üzerinde yükseliyordu. Bolşeviklerin, Mao Zedong'un ve Amilcar Cabral'ın askeri yazıları düşmanın, devrim sürecindeki çevre halklardan oluşan bir sahada savaşıyor olmasıyla olanaklı hale gelen "sudaki balık" teorisine şekil verdi.

Kapitalist Üçüncü Dünya'da ulusal özgürlük mücadeleleri, yeni sömürgeci uysallıktan başlayıp, "yeni uluslararası ekonomik düzenin" kurulması yönündeki radikal burjuva girişime kadar uzanan bir yelpazede çeşitli yapılara sahip yerli burjuva iktidarının oluşmasına önayak oldu. Çoğu Üçüncü Dünya devletinin askeri doktrini, siyasi ve toplumsal karakterinin bir uzantısı gibidir; diğer bir deyişle, ulusal burjuvazinin sürükleyicisi olduğu projenin aldatmacalarını yansıtır. Bu çerçevede, silahlı kuvvetler asıl olarak yurt içi polis gücü olarak düşünülür. Bu nedenle, ulusal özgürlük mücadelelerinin içerisinden çıkan radikal ideolojiler, bu düşünceye karşı koyacak süreçleri başlatmış, ancak, klasik ordunun yerine "silahlanmış halk"ın geçmesi olasılığına göz yumması söz konusu olmayan yöneten sınıfın sergilediği burjuva karakterin esiri olarak kalmıştır.

Bunun yanında, emperyalizmle yürütülen çatışmada ulusun savunulması anlamına gelen diplomatik oyun, sırtını Sovyet desteğine dayıyordu. Sovyetlerin sağlayacağı modern silahların da katkısıyla, ihtiyaç doğması halinde, daha kalıcı bir müdahale karşısında hayatta kalma yeteneğinin artırılması amaçlanıyordu. Fakat aynı zamanda, bu rejimler emperyalizmle asla uzun süreli, kalıcı bir çatışma içerisine girmeyi düşünmemiştir. Arap dünyasının, asıl düşmanları olan İsrail ile, bu düşmanın Avrupalı ve Amerikalı müttefiklerinin arasını açabileceklerini düşünmelerinin sebebi de budur: diplomatik cephede iki seçeneği birden hazırda beklettiler. Haklarının tanınması konusunda Batı'nın ciddi adımlar atması halinde, Sovyetlerle kurdukları ittifakı yumuşatabilirler, hatta bir kenara bırakabilirlerdi. Radikal rejimlerin nasıl bu tuzağa düştüğünü ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce bile,

Birleşik Devletler ve Avrupa ile, karşılığında hiçbir şey almadan yakınlaşma süreçlerini başlattıklarını biliyoruz. Bu yakınlaşma onlara çıkar sağlamadığı gibi, düşmana milliyetçi rejimleri alt etme ve radikal eğilimlere son verme, ayrıca söz konusu ülkeleri kompradorlaştırma fırsatını sunuyordu.

Bugün, Amerika Birleşik Devletleri'nin projesi ve kolektif emperyalizm kapsamında, saldırganın sonu gelmez savaşların batağına saplanmasının önlenmesine yönelik olarak, hızlı müdahale güçleri devreye sokulmuş bulunuyor. Mantıkları, "çok geç olmadan" sloganı temelinde hareket eden, yani halka ait ulusal siyasi ve toplumsal güçler yönetimi ele geçirmeden önce saldırmaya dayalı bir önleyici savaş üzerine kurulu. Hızlı müdahalenin temel hedefi, radikal halk hareketlerinin doğmasını engelleyemeyecek gibi görünen, ya da zayıflık veya demagoji sebebiyle emperyalist statükoyu sorgulamak zorunda kalmış hükümetlerin görevden uzaklaştırılması. Bu strateji, yönetimi devralma sürecinin mükemmel bir şekilde kontrol altında tutulmasını, bir başka ifadeyle, operasyon sırasında yeni bir hükümetin işbaşına getirilebilmesini gerektiriyor. Askeri yöntemler, direniş örgütleme yeteneğini dağıtmak üzere, kısa sürede sert bir darbe indirebilmeli; ancak aynı zamanda, saldırganların kaybettiği adam sayısının çok düşük seviyede kalmasını da sağlamalı.

Karşı hamle olarak, Üçüncü Dünya halklarının hizmetinde bir caydırıcı gücün oluşturulması, askeri teknik ve silah konularındaki yetersizliklerle değil, siyasi bakış açısıyla ilgili bir sorun. Zira bu gücün yaratılması süreci, iki dayanak üzerinde yükselmek zorunda: bir halk ordusu ("silahlanmış halk" ideali) ve etkin askeri araçlar. Hızlı müdahale gücünün siyasi hedefi bir rejimi devirmek olduğundan, bu hedefe ulaşılmasını olanaksız kılmak ya da en azından çok güç hale getirmek, bir gereklilik. Karşı koyulamadığı için iktidarda kalan bir diktatörlük yönetimi, demokratik olmayan yapısı dolayısıyla, şu veya bu nedenle Batı'nın hedefi haline geldiğinde daima saldırıya açık bir konumda kalacaktır. Gerçekten halkçı bir ulusal hükümet ise, bir halk ordusu tarafından savunulduğunda, "az gelişmişliğinden" kaynaklanan kırılganlığını önemli ölçüde azaltabilir. Bu durumda hızlı müdahale etkinliğini yitirecek, çünkü emperyalist düzen ancak ülkenin işgal edilmesi, savunan tarafın toprakları üzerinde bir savaşın yürütülmesi yoluyla kurulabilecektir. Bu gerçekleşirse, emperyalizmin korkunç bombardımanlarla, belki nükleer silahlarla soykırıma girişmekten başka çaresi kalmayacak ve bunun için de Batılı toplumların gerçek anlamda "faşistleştirilmesi" gerekecektir.

Amerika Birleşik Devletleri ve başta İsrail ve kimi Avrupa ülkeleri olmak üzere sadık müttefiklerine ait orduların işgallerinin ardından Orta Doğu'da son dönemde ortaya çıkan gelişmeler, burada anlatmaya çalıştıklarımıza iyi bir örnek teşkil ediyor: Irak'ın işgalinde başlangıçta ulaşılan "kolay" zafer, Washington'un projesinin siyasi başarısızlığa uğraması; tüm yetersizliklere

karşın direnişin yükselmesi ve İsrail ordusuna güney Lübnan'daki halk direnişinin tattırdığı yenilgi. Birleşik Devletler'in, kendisine bağımlı Avrupalı ve İsrailli ortaklarıyla yürüttüğü proje, gezegenin tamamını askeri denetim altına almayı amaçlarken, bu planda Orta Doğu "ilk saldırılacak" bölge olarak seçildi.

Bunun dört nedeni var: (i) Orta Doğu, yerkürenin en bereketli petrol rezervlerine ev sahipliği yapıyor ve bu rezervler üzerindeki doğrudan denetim gücü, Birleşik Devletler'e ayrıcalıklı bir konum sağlıyor; müttefiklerini (Avrupa ve Japonya) ve olası rakiplerini (Çin), enerji tedarikine bağımlılıkları kapsamında diken üstünde oturmaya itiyor; (ii) Orta Doğu, eski dünyanın tam kalbinde yer alıyor ve Çin'e, Hindistan'a, Rusya'ya karşı kalıcı bir askeri tehdit oluşturmayı kolaylaştırıyor; (iii) bölge hâlihazırda bir zayıflatma ve kafa karıştırma sürecinden geçiriliyor ve böylece saldırgan için, en azından başlangıçta, kolay bir zafer olanağı doğuyor; (iv) Amerika Birleşik Devletleri bölgede, elinde nükleer silah da bulunduran, bölgeyi etnik ve dinî kimlikler temelinde mikro devletlere ayırma hedefini uzun süredir zorlayan güvenilir bir müttefike (İsrail) sahip.

Projenin uygulamaya geçirilmesinde önemli mesafe kaydedildi: Filistin, Irak ve Afganistan işgal edildi ve ortadan kaldırıldı; Suriye ve İran'a açıkça gözdağı verildi. Ancak projenin iflası da gözle görülür şekilde ortaya çıkıyor: halkların direnişi zayıflamadı ve özellikle Lübnan'da yaşanan etkin silahlı direniş, halkın silahlı direniş hakkının bugün neden hiç olmadığı kadar gerekli hale geldiğini gözler önüne serdi. Ancak, saldırganlık karşısında salt silahlı halk direnişi kimse tarafından yeterli görülmemeli. Bu direnişin caydırıcı gücünü, etkin, modern "hızlı müdahale güçlerine karşı" araç-gereçle desteklemek bir zorunluluk. Caydırıcılık, bir Üçüncü Dünya ülkesinin, ilk saldırıda maruz kalacağı devasa yıkım sonrasında bile önemli bir tepki kapasitesine, hızlı müdahale güçlerine veya düşman kampındaki belirlenmiş hedeflere ağır ayıplar verdirecek bir yapıya sahip olmasını gerektiriyor. Bu şartlarda hızlı müdahale, sonu belirsiz bir maceraya dönüşecektir. İhtiyaç duyulan caydırıcılığın araçlarından biri, ilk saldırıdan kaçma olasılığı yüksek, hareketli milis güçleri olabilir. "Nükleer silahların yayılması" ve daha özelde, emperyalistlerin İran'ı "tehlikeli" nükleer yetenekler geliştirmekle suçlamasına yol açan tehdit de bu caydırıcılıkla yakından ilgili.

Burada niyetimiz, "İslam Devrimi"nin arzu ettiği çözümlemeleri ortaya koymak değil. Bizi bu noktada neyin ilgilendirdiği noktasından hareketle, sadece iki gözlemde bulunacağım. Birincisi, İran'daki siyasi İslam rejimi doğası gereği, ülkenin küresel kapitalist sisteme dâhil edilmesine uygun değil. İkinci olaraksa İran, ülkenin küresel sisteme zayıf bir konumda dâhil edilmesini kabul etmeyen temel bileşenlere (hem emekçi sınıflar hem de

yöneten sınıflar) sahip, "güçlü bir ülke". Elbette İran gerçekliğinin bu iki boyutu arasında bir çelişki göze çarpıyor ve Tahran'ın yabancı dayatmalara karşı koyma istekliliği sergileyen dış politikasının yönelimlerinden ikinci etmen sorumlu. Gerçek hâlâ şu ki, birbirini takip eden Şah ve Humeyni rejimlerinin bilimsel, endüstriyel, teknolojik ve askeri kapasiteyi "modernize" etmekte sergilediği başarı, güçlü ve bana göre, tarihsel anlamda oldukça yapıcı İran milliyetçiliği ile açıklanabilir. İran, Çin, Hindistan, Kore, Brezilya ve belki birkaç başka ülkeyle birlikte bir "ulusal orta sınıf" projesine sahip nadir Güney ülkelerinden biri. Bu projenin hayata geçirilmesi uzun vadede mümkün olsun ya da olmasın (ki bence mümkün değil), buradaki tartışmamızın konusu başka. Bugün böyle bir proje mevcuttur ve kesinlikle ayaktadır.

Bush II yönetiminin sonlarına doğru Birleşik Devletler'in İran'a yeni bir "önleyici" savaş tehdidi savurmasının nedeni kesinlikle İran'ın işte bu konumuydu. Oysa açıklamalara göre, İran'ın geliştirmekte olduğu nükleer yeteneklerin barındırdığı şüpheydi bu tehditlerin sebebi. Peki bu ülke neden tüm diğerler gibi bir nükleer askeri güç haline gelme hakkına sahip olmasındı ki? Emperyalist güçler, kendileri ve belli bölgesel müttefikleri için bir kitle imha silahları tekeli oluşturma hakkını nereden alıyorlardı? "Demokratik" ülkelerin nükleer silahları asla kullanmayacağı, oysa "haydut devletler"in kullanacağı yönündeki emperyalist söyleme kim güvenebilir? Nükleer silahların "yayılmasını önleme" anlaşması zaten pek yol alamadı ve çoğu Güneyli ülke baskı altında imza attıysa da, Kuzey'in nükleer güçleri kendi üzerine düşeni bir türlü yapamadı. Nükleerden arındırma herkes için geçerli olmalı; en fazla silaha sahip ülkelerden, en önce Amerika Birleşik Devletleri'nden başlamalı ve ABD'nin anlaşmaya imza atmayan müttefikleri tarafından da uygulanmalı. Aksi takdirde, nükleer silahların yayılması; riskleri artırmak bir tarafa, bazı Fransız askeri uzmanların açıkça dile getirdikleri gibi, azalmasını bile sağlayacaktır.

Üç kıtada devletler ve halklar, emperyalist kapitalizmin karşılarına hep çıkardığı aynı saldırganlıkla yüzleşiyor. Ancak, içinde bulunduğumuz dönemi şekillendiren ekonomik durum saldırganlığa, ayrıca gücü tekeline alanların yanında saf tutan komprador burjuvazilere yanıt verme yeterliklerinin hızlı bir biçimde geliştirilmesine elverişli değil. Bu şartlar altında, önceliğin, etkinliğini Lübnan'da kanıtlamış olan silahlı hak savunmasının örgütlenmesine verilmesi gerekiyor. Halk örgütlerinin mutlak hakkının savunulması da herkes için temel sorumluluklardan birine dönüşüyor Hizbullah'ın silahsızlandırılması düşüncesini kabul edilemez saymak zorunda oluşumuzun nedeni de budur. Halk mücadelelerinin yükseltilmesi süreci aynı zamanda, gücün yerli komprador sınıflardan alınmasını veya en azından bu sınıfların

halk güçleriyle birlikte hareket etmeye zorlanmasını da hedeflemeli. Aslında, koşullar yeni bir özgürleşme dalgası için olgunlaşmış görünüyor.

Chavez'in Venezüella'sında devam eden Bolivarcı devrim, radikalleşmeye çıkan olası yollardan birini teşkil ediyor muhtemelen. Diğer Latin Amerika halklarının elde ettiği zaferler sonucunda, kıtada yalıtılmış durumda bulunan ülke artık Küba değil; tecrit edilme tehlikesini hisseden şimdi Washington. Birleşmiş Milletler ve NATO bünyesindeki tartışmalarda bir Güney cephesinin yeniden inşa edilmesi konusunda da umut verici işaretler dikkat çekiyor ve Asya ile Afrika'daki antiemperyalist yaklaşımın gücü bu umutları pekiştiriyor. Gerekli caydırıcılığı ortaya koyacak askeri yeterliklerin gelişmesine ve pek çok başka şeye olanak tanıyacak şartlar evrimleşiyor. Kuşkusuz, antiemperyalizm konusunda daha ileride bulunan hükümetler bile, emekçi sınıfların çıkarlarını geliştirmeye öncelik vermek yerine, tamamen "ulusal" içerikli projeleri ileri taşıyacaklar. Yine bu noktada da, her ülkede temel değişimlere doğru ilerlemeyi sağlayacak yeterli güce sahip geniş tabanlı halk ittifaklarının ve demokratik siyasi ittifakların oluşması olanaklarını artırmanın tek yolu, mücadeleleri radikalleştirmekten geçiyor.

Durumun askeri boyutuna verdiğim önemin vazgeçilmez olduğu kanısındayım. Çünkü "Büyük Orta Doğu", bugün emperyalist liderin tüm dünya halklarına dayattığı çatışmanın merkezinde yer alıyor. Dünyanın herhangi bir yerinde, ilerici güçlere kendini gösterme fırsatını vermek için, Washington'daki egemen sınıfın hazırladığı Büyük Orta Doğu Projesi'nin yolundan saptırılması şart. Bunun başarılamaması halinde ise, kaydedilen tüm ilerleme son derece kırılgan hale gelecektir. Bu, dünyanın geri kalan bölgelerinde, yani Avrupa'da, Latin Amerika'da ve diğer yerlerde yürütülen mücadelelere daha az değer verildiği anlamına gelmiyor elbette. Sadece, Washington'un, yirmi birinci yüzyılın şafağında ilk hedef olarak belirlediği Orta Doğu'da yenilgiye uğratılmasını zorunlu kılan küresel perspektifle, diğer mücadelelerin de örtüşme içinde olması gerektiğini belirtiyor.

ILIMLI SEÇENEKLER: GÖRÜŞLER VE SINIRLAR

Mücadelenin radikalleştirilmesi, bugün pek fazla sayıda toplumsal hareket tarafından benimsenen bir seçenek değil. Daha ılımlı konumların tercih edilmesini haklı göstermek üzere ileri sürülen görüşler de sayısız. Genelde başvurulan sav, aşırı sol gettosunda tecrit edilmekten kaçınmak amacıyla benimsenmesi gerektiği söylenen gerçekçilik oluyor. Küçük radikal toplulukların yanlış yola saptırılmaya büyük ölçüde yatkın olması, kendilerini "öncü" olarak sunması, kendilerine getirilen eleştirileri sistematik biçimde reddetmesi ve çağdaş toplumları etkileyen hızlı dönüşümleri görmezden gelmesi ile

gerçekten de bu tecrit durumu yaşandı bugüne dek. Ilımlı bir tavrı olumlayan görüşler ciddiye alınmalı. Ancak, gündeme getirdikleri önemli soruların ötesine bakıldığında (ki bu sorulara yanıt vermek de gerekiyor), genellikle geçerliliği oldukça şüpheli çözümlemelere dayandıkları, tıpkı karşıtları gibi eleştirilmesi tutulması gereken siyasi ve ideolojik duruşlar sergiledikleri görülüyor.

Sosyalizm adına yapılan deneylerin ilk dalgasının yazılı olduğu sayfa artık kapandı ve pek çoklarına kapitalizm, çağımızın dayandığı sınır gibi görünüyor. Meşhur "tarihin sonu" klişesidir bu. Kapitalizmin; haberlerde hep karşımıza çıkan başarılarıyla ilgili tüm göstergelere karşın bu yazının başlarında "miadını doldurmuş" şeklinde tanımlanması, komik gelebiliyor. Bu şartlar altında, halk hareketleri de kapitalist mantığa bağlı kalmak, sadece ılımlı hedefler için (her şeyden önce neoliberalizmi püskürtmek için) mücadele etmek, "insani yüze sahip kapitalizm" alternatifini destekleyen görüşe sıkışmak zorunda hissediyor kendini. Benim sunduğum çözümleme ise, bu tip sonuçlara varmayı tamamen engelliyor. Çünkü, zamanımızı şekillendiren sermaye tahakkümünün ilişkilerinde ikiye katlanan şiddet, neoliberalizmde aşırıya kaçmanın getirdiği ölçüsüzlüğünün eseri değil; çağdaş koşullarda sermayenin yeniden üretiminin ortaya koyduğu bir zorunluluktur. Kapitalizmi miadı dolmuş bir sistem haline getiren de bu. Elbette buradan, kapitalizmin kendi kendine ortadan kalkacağı, barışçı "doğal" nedenlerle ölüp gideceği anlamı çıkmıyor. Aksine, yeniden üretimi için şu andan itibaren daha da fazla şiddete ihtiyaç duyacaktır. Dolayısıyla, insanların bu sistemi başından atması gereken aşamaya gelindi artık. Aksi takdirde, tam da artık sıkça dile getirilen tehdidin gerçekleşmesi, yani insanlığın barbarlığa mahkûm olduğunu görme olasılıkları var.

Bu çözümleme halk sınıflarının, mücadeleleri için dolaysız hedefler belirlemesi olasılığını da göz ardı etmiyor. Bunlar kuşkusuz ılımlı hedefler olacak, ancak halkın gücüne yeniden güven duymaya başlaması için gerekli olan da bu. Fakat bana göre, giderek daha büyük güç kazanan, kendini kapitalizmi aşmaya adayan bir hareketin parçası haline gelmediği sürece, bu olası zaferler saldırıya açık ve kırılgan kalacaktır. Günümüzün pek çok militanı, özellikle de dünya emperyalist sisteminin merkez ülkelerinde yer alanlar, mücadelelerin bir bağımsız uluslar sistemiyle örtüşebileceğine inanmıyorlar. Onlara göre, bağımsız uluslar sistemi, derinleşen küreselleşme nedeniyle geçerliliğini yitirmiş bulunuyor. Ve ulusla devlet arasındaki ilişki sona erdirilemeyeceği için de, devlet gücü ile ilgili sorundan kasten kaçınan stratejiler geliştiriyorlar ve devlete karşı yürütülen mücadelenin yerine, "sivil toplum" içerisindeki mücadeleyi koyuyorlar. Yine aynı doğrultuda, "parti siyaseti"nin geçerliliğine karşı çıkıyorlar; zira mevcut siyasi partilerin yaşamı, ulusal düzeyde dev-

let gücünü ele geçirme kavgası ile biçimleniyor. Avrupalılar tarafından sık sık "Avrupa'yı kurtarma" hedefine verilen mutlak öncelik, sanki söz konusu "Avrupa", şimdi olduğundan daha farklı bir yapıya bürünebilirmiş gibi (yakın gelecekte böyle bir değişim olası görünmüyor), günümüz Avrupa'sında farklı ulusların sahip olduğu gerçekliklerde gözlenen bariz çeşitliliğin yok sayılması temeline dayanıyor. Bu arada, ılımlı akımların pek çok toplumsal tartışmada, gerçekte olduğundan daha fazla temsil edilmesi de; ki bu, finansal olanaklar da dâhil olmak üzere, sahip olunan olanaklardaki eşitsizlikle kolayca açıklanabilir, halk mücadelelerinin geleceği üzerinde ciddi bir tehlike oluşturuyor ve gerekli radikalleşmeyi engelliyor.

Söz konusu "ılımlı" görüşler, apar topar düşünülmüş, yeterli deneyimden yoksun bir akıl yürütmenin üzerine inşa edilmiş gibi görünüyor bana. Küreselleşme; kaçınılmaz olarak her şeyi ezip geçen, "nesnel" bir süreç değildir ki. Yaşamakta olduğumuz küreselleşme, egemen plütokrasilerin iktidar sahipleri tarafından desteklenen bir stratejidir gerçekte. Kimse, öncelikle bunu yıkmadan, yerine "başka bir küreselleşme" koyamaz ve bu nedenle de, ulusların onurunu ve halkların, devletlerin egemenliğini yeniden inşa etmek bir zorunluluktur. "Sivil toplum" veya "halk yığınları", bugün tarihin özneleri haline gelebilmiş değil henüz (Negri'nin iddiası o yönde). Aksine, kapitalizme özgü toplumsal ilişkilerle yönlendiriliyorlar hâlâ. Siyasi partiler çok genel bir kural olarak, sanki sonsuz olduğuna kendileri de ikna olmuş gibi, faaliyetlerini kapitalizmin yeniden üretimi çerçevesinde gerçekleştiriyor. Dolayısıyla, partilere yönelik eleştiriler son derece sağlam temellere sahip. Ancak, cesaret kırıcı pratiklerinin kapsamının daralmasını sağlamak için partilerin yok sayılması değil, emekçi sınıflarca yeni siyasi örgütlenme biçimlerinin keşfedilmesi gerekiyor. Gerçek şu ki, partiler bu çerçevede "örgütlenme mantığı" ile yönetilmekteyken, radikalleşme için "mücadele mantığı"nın baskın gelmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak örgütlenme mantığı, günümüz "sivil toplum hareketleri"nin çoğuna, aynı zamanda "büyük partiler"e hâkim durumda. Mücadele mantığı, ancak mücadelelerin radikalleşmesi ile kendini günbegün gösterebilecektir.

Bu ılımlı görüşler ve çözümlemeler, girişilecek eylemlerle ilgili seçenekler arasında en önde konumlanıyor. "İnsancıl" eylemlere sorgulamadan meşruiyet tanıyor, pek çok kereler; bir "müdahale hakkı"nın, hatta görevinin varlığını iddia edecek kadar ileri gidiyor ve gerçek varlığını küçümsediği ya da kavrayamadığı emperyalizmin hedeflerinin farkına varamıyor. Oysa bu müdahalelerin arkasında emperyalizmin dev gölgesi göze çarpıyor. NATO'nun (yani ABD ve onun bağımlı müttefiklerinin) da tam bu "müdahale etme görevi" adına Yugoslavya'nın yıkımında rol oynamış olduğu gerçeğini, Afganistan ve Irak'ın işgalinin aynı temel üzerinde meşrulaştırılma-

ya çalışıldığını fark etmemek mümkün mü? Antimilitarist söylem, elbette övgüye değer niyetlerin ürünüdür. Ancak halkların, çağdaş emperyalizmin fiili saldırılarına direnmek üzere silahlanma hakkı antimilitarizm adına yok sayıldığında, gerici bir yapıya bürünür bu söylem. "Terörist" bir yapının eylemleri ortada; bu reddedilemez. Fakat bu konudaki kafa karışıklığına karşı çıkılmalı: "terörizm" bir neden değil, sonuçtur; insanların karşılaştığı gerçek güçlüklere verilen yanıtlarda yatan yetersizliğin bir ürünüdür. "Kontr-terör" söylemi, bunu ABD emperyalizminin bir siyasi silahı olarak gören düşünce kuruluşları tarafından yaklaşık otuz yıldır hazırlanıyor. Şimdi bir kez daha, kökenleri ya da eleştirileri üzerinde hiç düşünülmeden ısıtılıyor ve yazık ki varlıklı ülkelerde solun önemli bir kısmı da bu sürece katılıyor. "Terörizm" terimi, şiddet üzerindeki tartışmayı dağıtmak için kullanılıyor. Pek çok başka şeyle birlikte, halkları toptan dehşet içinde bırakmak üzere tasarlanan askeri saldırganlığın doğurduğu şiddet, cezalandırılmayan kapsamlı bombardımanlarla kentlerin ve köylerin tahrip edilmesi de hep tartışmadan uzak kalıyor. Solda yürütülmesi gereken tartışma, öncelikle terörizmin bu ilk safhasına nasıl yanıt verileceğine, etkin siyasi ve askeri önlemlerin nasıl belirleneceğine, ayrıca etkin önlemlerin etkin olmayanlardan nasıl ayrılabileceğine değinmelidir.

Canlı Kalkan

John Berger

John Berger'in yakında çıkacak, mektuplardan oluşan romanında yer verdiği, "bir siyasi tutukluya" yazılmış olan bu mektup, kocası siyasi nedenlerle ömür boyu hapse mahkûm edilmiş bir kadının ağzından kaleme alınmış. Mektubu yazan kişi, aranan ve saldırıya uğraması beklenen yedi adamın saklanmakta olduğu bir fabrika binasını pek çok başka kadınla birlikte nasıl koruduklarını anlatıyor. Kısmen, Filistin'de yaşanan bir olaya ve aynı türde başka kimi olaylara dayanan anlatı, bu boyutuyla hem bir bileşim olma özelliğini taşıyor, hem de yenilik getiriyor…*

Mi Guapo,

Hücrende yazdığım kelimeleri dinliyorsun. Yatakta oturuyorum. Kâğıtlar kucağımda.

Gözlerimi kapadığımda kulaklarını görüyorum, sol sağdan biraz daha kepçe. Okuldaki en iyi arkadaşım insan kulağının sözlüğe benzediğini, bakmayı bilirsen onlarda kelimeler bulabileceğini söylerdi. Asude, mesela. Asude.

Cep telefonum çaldı. Yasmina'nın sesi, kesik kesik –ağaçları tehlike altında olduğunda ispinozlar da böyle hızlı hızlı cıkırdar– Abor mahallesindeki eski tütün fabrikasının üzerinde bir Apache helikopterinin döndüğünü söyledi, içeride bizden yedi kişi saklanıyormuş ve mahallenin kadınları –başka kadınlar da– fabrikanın bombalanmasını engellemek için etrafında ve çatısında insan kalkanı oluşturmaya hazırlanıyormuş. Geleceğimi söyledim ona.

Telefonu kapatıp hiç kımıldamadan durdum ama koşuyordum sanki. Serin hava çarpıyordu alnıma. Bana ait bir şey –ama bedenim değil, belki adım, A'ida– koşuyor, yükseliyor, süzülüyor, dalışa geçiyor ve görülmesi, hedef alınması imkânsız hale geliyordu. Belki azat edilen bir kuş da böyle hisseder. Bir nevi asudelik.

* Kitabın Türkçesi *A'dan X'e, John Berger Tarafından Kurtarılmış Mektuplar* adıyla (Çeviren: Aslı Biçen, İstanbul: Metis, 2008) yayınlanmıştır. "Canlı Kalkan" başlıklı bu parça kitabın Türkçe basımından ("Gönderilmemiş Mektup", s. 58-63) alınmıştır. Çevirmen Aslı Biçen'e ve Metis Yayınları'na teşekkür ediyoruz. –*Yordam Kitap*

Sana bu mektubu göndermeyeceğim, yine de geçen gün yaptıklarımızı anlatmak istiyorum. Belki ikimiz de ölene kadar okuyamayacaksın bunu, yok ama, ölüler okuyamaz. Ölüler, yazılmış olandan arta kalanlardır. Yazılmışların çoğu küle dönüşür. Ölüler sadece kalan kelimelerdedir.

Oraya gittiğimde, beyaz eşarplar sallayan yirmi kadın, düz çatıya yerleşmişti. Fabrika üç katlı – sizin hapishane gibi. Zemin katta, sırtını duvara dayamış kadınlar bütün binayı kuşatmıştı. Tank, cip ya da Humvee yoktu görünürlerde. Ben yolu bırakıp boş arsa üzerinden yanlarına doğru yürüdüm. Kadınların bazılarını tanıyordum, bazılarını hiç tanımıyordum. Paylaştığımız şeyi, ortaklaşa sahip olduğumuz şeyi onaylamak için sessizce birbirimize dokunduk ve baktık. Orada durduğumuz ve kımıldamayı reddettiğimiz sürece tek şansımız yek vücut olmaktı.

Apache'nin geri döndüğünü duyduk. Bizi korkutmak ve incelemek için aşağıdan, ağır ağır uçuyordu, dörtlü pervanesi üzerindeki havaya onu kaldırması için şantaj yapıyordu. O tanıdık Apache hırlamasını duyduk, onların karar verişinin hırlaması ve bizim kaçıp saklanışımızın – ama bugün değil. Koltukaltlarına sıkıştırılmış iki Cehennemateşi füzesini görebiliyorduk. Pilotu ve tetikçiyi görebiliyorduk. Bize doğrultulmuş mini-silahları görebiliyorduk.

Bu harap dağın, dört yıl önceki dizanteri salgınında geçici hastane olarak kullanılmış bu metruk fabrikanın önünde muhtemelen birkaçımız ölecektik. Hepimiz korkuyorduk bence, ama kendimiz için değil.

Abor Dağı'nın yükseklerinden, kıvrımlı patikadan başka kadınlar da geliyordu acele acele. Orası çok diktir –hatırlıyor musun?– helikopteri de göremiyorlardı. Birbirlerine tutunmuş, asabi asabi kıkırdıyorlardı. Onların kıkırtılarını ve Apache'nin hırlayan gürültüsünü bir arada duymak tuhaftı. Yanımda sıralanmış kadınlara baktım, özellikle alınlarına ve bazılarının bana benzer şeyler hissettiğine kani oldum. Alınları asude. Abor Dağı'ndan inenler yanımıza geldiklerinde, üstlerine çekidüzen verdiler, biz de onları hararet ve ciddiyetle kucakladık.

Çoğaldıkça daha büyük bir hedef oluşturuyorduk, hedef büyüdükçe de güçleniyorduk.Tuhaf, asude bir mantık. Hepimiz korkuyorduk ama kendimiz için değil.

Apache fabrika çatısının üzerinde, yaklaşık üç katlık yükseklikte, yer değiştirmeden ama tümüyle de hareketsiz kalmadan asılı duruyordu. Birbirimizin elini tutuyor ve ara sıra isimlerini söylüyorduk. Ben Koto'yla Miriam'ın ellerini tutuyordum. Koto on dokuzundaydı ve bembeyaz dişleri vardı. Miriam elli yaşlarında bir duldu, kocası yirmi yıl önce öldürülmüş. Sana bu mektubu göndermeyeceğim ama yine de isimlerini değiştiriyorum.

O anda yolun aşağısından yaklaşan tank seslerini duyduk. Dört tane. Koto

parmağıyla bileğimi okşuyordu. Sokağa çıkma yasağı ilan eden ve herkese dağılıp evlerine gitmeyi buyuran hoparlörlerin sesini duyduk. Boş arsanın öte tarafındaki sokak kalabalıktı, gözüme çok sayıda kameraman ilişti. Birkaç desigram bizim lehimize.

Devasa tanklar, tam hedeflerini belirlemek için toplarını döndürerek hızla bize doğru geliyordu.

En zoru, sesin verdiği korkuyu bastırmak. Üzerinden geçtikleri her şeyi ezip yassıltan paletlerinin takırtısı, egzozlarına sıkışmış motorlarının gümbürtüsü ve dağılmamızı emreden hoparlörün sesi – üçünün de sesi yükseldikçe yükseldi, ta ki on iki metre ötemizde tek sıra halinde durana, 105 mm. toplarının namluları iyice burnumuzun dibine girene kadar. Birbirimize sokulmadık, el ele tutuşarak ayrı durduk. Birinci tankın tepesinden çıkan komutan, dilimizi berbat bir şekilde konuşarak, birazdan bizi dağılmaya zorlayacaklarını söyledi.

Bir Apache kaç para biliyor musun? diye sordum ağzımın kenarından Koto'ya. Başını iki yana salladı. Elli milyon dolar, dedim dişlerimin arasından. Miriam yanağımı öptü. Tanklardan birinin arka kapısının açılmasını, askerlerin çıkmasını, etrafımızı sarmasını bekliyordum. En fazla bir dakika sürerdi. Ama olmadı. Onun yerine tanklar döndüler ve aralarında 20 metrelik bir mesafeyle birbirlerini takip ederek dairemizin etrafında daire çizmeye başladılar.

O zaman aklıma gelmemişti, mi Guapo, ama şimdi, gece yarısı sana yazarken Herodot'u düşündüm. Halikarnaslı Herodot, kendi makinelerinin gürültüsü yüzünden tanrıların sesini duymaz olan tiranlar hakkında, ilk o hikâyeler yazmıştı.

Askerlere kesinlikle direnemezdik, bizi kolayca dağıtırlardı. Tanklar etrafımızda dönerken, mahsus iyice yaklaştılar – etrafımızdaki kemendi ağır ağır sıkıyorlardı.

Bir kedi nasıl olur da sıçrama mesafesini ölçer, dört ayağı birbirine yakın, tam da istediği noktaya iner biliyor musun? Hepimizin bunu yapması gerekiyordu, ölçmesi, ama bir sıçramanın mesafesini değil tam aksini – korkuya rağmen olduğumuz yerde kalma, hiçbir şey yapmama kararını almak için gerekli iradenin miktarını. Hiçbir şey yapmama. Gereken iradeyi olduğundan az hesaplarsan, daha ne yaptığını anlamadan sıradan ayrılıp koşmaya başlayabilirdin. Korku sürekliydi ama titreşiyordu. İradeyi olduğundan fazla hesaplarsan, bitkin düşerdin ve sona ulaşmadan kedini bırakırdın ve diğerlerinin seni ayakta tutması gerekirdi. El ele tutuşmak işe yarıyordu çünkü hesaplama enerji elden ele geçiyordu.

Tanklar fabrikanın etrafında bir tur attıktan sonra, topu topu bir kol boyu mesafeye gelmişlerdi. Üzerlerine ağ geçirilmiş havalandırma deliklerinden,

miğferler, gözler, eldivenli eller görüyorduk.

Hepsinden daha korkuncu o kadar yakın mesafeden görülen zırhlı kaplamaydı. Her tank geçerken, şarkı söylesek bile –artık şarkı söylemeye başlamıştık– kendimizi görmekten men edemediğimiz, insanın şimdiye kadar yaratmış olduğu bu en nüfuz edilmez yüzeydi, yuvarlak kör perçinler, asla parlamayan hayvan derisi dokusu, granit sertliği ve bok rengiyle, bir mineralin değil çürümenin rengi. İşte bu yüzeyin bizi ezmesini bekliyorduk. Her saniye, bu yüzeyle burun buruna, hareket etmemeye, kımıldamamaya karar vermemiz gerekiyordu.

Kardeşim, diye bağırdı Koto, kardeşim doğru yerini ve doğru zamanı bulursan her tankın imha edilebileceğini söylüyor!

Orada öylece kalabilmeyi nasıl başardık – üç yüzümüz birden? Palet izleri artık sandaletlerimizin birkaç santim ötesindeydi. Kımıldamadık. El ele tutuşmaya ve ihtiyar kadın sesiyle birbirimize şarkı söylemeye devam ettik. Zira tam da böyle oldu ve bu sebeple yaptığımız şeyi yapabildik. Yaşlanmamıştık, sadece yaşlıydık, bin yaşında.

Sokaktan makineli tüfek sesi geldi. Olduğumuz yerden ne olup bittiğini tam göremiyorduk, bizden daha iyi gören çatıdaki ablalarımıza işaret ettik. Apache, uğursuzca üzerlerinde asılıydı. Yaptıkları hareketlerden bir devriyenin koşan birilerine ateş ettiğini anladık. Çok geçmeden siren sesi duyuldu.

Bizi çevreleyen bir sonraki tankın egzozu eteklerimizi havalandırdı. Hiçbir şey yapmayın. Kımıldamadık. Dehşet içindeydik. Tiz nine seslerimizle şarkı söylüyorduk – Burada kalacağız! Her birimizin boş bir rahimden başka silahı yoktu.

Böyle.

Sonra bir tank –bulanan gözlerimize inanamadık bir an– dönmeyi bıraktı ve arsaya doğru gitmeye başladı, sonraki de, sonraki de, sonraki de. Çatıdaki ihtiyar kadınlar sevinçle bağırıştı ve biz hâlâ el ele ama artık sessiz, sola doğru yan yan ilerlemeye başladık, ağır, çok ağır, yaşımıza yaraşır şekilde fabrikanın etrafında dönüyorduk.

Bir saat kadar sonra yedi kişi kaçmaya hazırdı. Biz nineler, genç olmanın ne demek olduğunu hatırlayarak, sonra da gençleşerek dağıldık. On dakika sonra, kulaktan kulağa yayılan haberleri duydum: Müzik öğretmeni Manda, sokakta vurularak öldürülmüştü. Bize katılmaya çalışırken.

Lavta başka hiçbir çalgıya benzemez, demişti bir keresinde, bir lavtayı kucağına alır almaz erkeğe dönüşür! Manda!

Yaşadığım müddetçe, sadece seninim, mi Guapo.

Yazarlar Hakkında

Samir Amin, IDEP (Birleşmiş Milletler Afrika Planlama Enstitüsü) direktörü, Dakar Üçüncü Dünya Forumu direktörü ve Alternatifler İçin Dünya Forumu eş-kurucusu.

John Berger, İngiliz sanat eleştirmeni, romancı, oyun ve deneme yazarı. Fransa'da yaşıyor.

Henry Bernstein, Londra merkezli Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu (SOAS), kalkınma çalışmaları profesörü.

Michael Brie, Berlin merkezli Rosa Luxemburg Vakfı, politika analiz bölüm başkanı.

Vivek Chibber, New York Üniversitesi, sosyoloji doçenti.

Ruth Wilson Gilmore, Southern California Üniversitesi'nde profesör, Critical Resistance –Beyond the Prison Industrial Complex (Eleştirel Direniş– Endüstriyel Hapishane Kompleksinin Ötesi) kurucu üyesi.

Philip Green, New York merkezli Yeni Toplumsal Araştırmalar Fakültesi Okulu'nda siyaset bilimi ziyaretçi profesörü.

Barbara Harriss-White, Oxford Üniversitesi'nde, Çağdaş Güney Asya Çalışmaları Programı'nı yönetmektedir.

Steffen Jensen, Kopenhag'da, Wits Toplumsal ve Ekonomik Araştırma Enstitüsü (Wiser)'ne bağlı olarak, İşkence Mağdurları Rehabilitasyon ve Araştırma Merkezi'nde görev yapmaktadır.

Sofiri Joab-Peterside, Nijerya Port Harcourt Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi ve Gelişmiş Toplum Bilim Merkezi (CASS) yardımcı araştırma görevlisi.

Tania Murray Li, Kanada, Toronto Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde profesör ve Kanada Araştırma Başkanı.

Ulrich Oslender, Siyasi coğrafya uzmanı, Glasgow Üniversitesi.

Dennis Rodgers, Manchester Üniversitesi'ne bağlı Brooks Dünya Yoksulluk Enstitüsü'nde baş araştırma görevlisi ve Londra Ekonomi Okulu'na bağlı Kriz Devlet Araştırma Merkezi'nde baş ziyaretçi araştırma görevlisi.

Lynne Segal, Profesör, Londra Üniversitesi'ne bağlı Birkbeck Koleji'nde Psikoloji ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmalarını yürütmektedir.

Joe Sim, Kriminoloji profesörü Liverpool John Moores Üniversitesi Toplum-bilim Okulu.

Steve Tombs, Liverpool John Moores Üniversitesi, Sosyoloji profesörü.

Achin Vanaik, Delhi Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü'nde uluslararası ilişkiler ve küresel siyaset profesörü.

Anna Zalik, Doçent, Toronto York Üniversitesi, Çevresel Çalışmalar Fakültesi.